

Arabistyka w PRL (1945–1990)
Narodziny, historia, modernizacja

Zbigniew Landowski

Arabistyka w PRL (1945–1990)
Narodziny, historia, modernizacja

**Arabistyka w PRL (1945–1990)
Narodziny, historia, modernizacja**

Zbigniew Landowski

Recenzja

dr hab. Zdzisław Pentek, prof. UAM

Redakcja językowa

Alena Androsik

Opracowanie indeksów

Zbigniew Landowski

Skład, łamanie

Wiaczesław Kryształ studioformat.pl

Projekt okładki

Robert Wojniusz studioformat.pl

© Copyright by Zbigniew Landowski i Uniwersytet Gdański, 2021

© Copyright by Wydawnictwo Episteme, 2021

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Gdański
i Dziekana Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-67049-17-7

Episteme

Solna 4/9

20-021 Lublin

728 352 141

wydawnictwoepisteme.pl

Druk „Elpil”

ul. Artyleryjska 11

08-110 Siedlce

Spis treści

Wykaz symboli, skrótów i skrótowców	13
Wstęp. (Prawie) pół wieku historii polskiej arabistyki (1945–1990)	19
1. Podstawy badań własnych	24
1.1. Wprowadzenie	24
1.2. Stan badań i literatura przedmiotu	29
1.3. Założenia metodologiczne badań własnych	44
1.4. Struktura pracy	48
1.5. Nota o transkrypcji	52
ROZDZIAŁ I	
Arabistyka. Reformy szkolnictwa wyższego w latach 1945–1990 na tle kontekstu społeczno-politycznego PRL	57
1. Wprowadzenie	57
2. Sytuacja prawno-społeczna szkolnictwa wyższego w latach 1945–1990	60
3. Podsumowanie	82
ROZDZIAŁ II	
Historia i modernizacja arabistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim	87
1. Wprowadzenie – okres przedwojenny	87
2. Okres grynderski	90
3. Okres stalinowski	110

4. Początki. Modernizacja paradygmatu i celu studiów – język żywy. Lata niedługo po śmierci Stalina 118
5. Narodziny. Arabistyka jako wyodrębniona specjalizacja. „Odwilż” 128
 - 5.1. Powolna stabilizacja (lata 1960–1963) 132
 - 5.2. Rozwój Katedry Filologii Orientalnej (1964–1972) 137
 - 5.3. Powstanie Instytutu Filologii Orientalnej UJ i Zakładu Arabistyki (1972–1976) 149
 - 5.4. Okres koniunktury. Nowe prądy. Zmierzch Polski Ludowej. 1976–1990 154
6. Rozwój metod, zakresu i organizacji nauczania na arabistyce UJ w latach 1945–1990 158
 - 6.1. Lata 40. Rekonstrukcja 160
 - 6.2. Lata 50. Reformy szkolnictwa wyższego i zmiany w programach studiów arabistycznych 164
 - 6.3. Lata 60. Specjalizacje, autonomia katedr i własne programy 172
 - 6.4. Lata 70. Pragmatyzm, udoskonalenia: szybki rozwój ścieżek specjalizacji w UJ 181
 - 6.5. Lata 80. Kontynuacja nowego programu z 1979 r. z korektami i modyfikacjami 184

ROZDZIAŁ III

Historia i modernizacja arabistyki w Uniwersytecie Warszawskim 185

1. Wprowadzenie 185
 - 1.1. Okres pionierski powojennej arabistyki w UW (1945–1953) 189
 - 1.2. Ścieżka arabistyczna – turkologia UW (1953–1956) 235
 - 1.3. Zakład Arabistyki przy Katedrze Turkologii (1956–1964) 248
 - 1.4. Katedra Arabistyki UW (1964–1968) 271
 - 1.5. Ostatnie dziesięciolecie kierownictwa prof. J. Bielawskiego (1969–1979) 289
 - 1.6. Czasy przełomu – lata 80. 310
 - 1.7. Zmierzch Polski Ludowej 315
2. Lokalizacje budynków orientalistyki UW (w tym siedziby arabistyki) w Warszawie w latach 1932–1990 322
3. Modernizacja procesu dydaktyki na arabistyce UW 324

- 3.1. Lata 40. Kontynuacja przedwojennych standardów 324
- 3.2. Lata 50. Reformy szkolnictwa wyższego i ich wpływ na zmiany w programach studiów arabistycznych w UW 327
- 3.3. Lata 60. Specjalizacje, autonomia katedr i własne programy. Dominacja arabskiego języka żywego 336
- 3.4. Lata 70. w UW. Pragmatyzm, udoskonalenia: nauczanie dialektów 345
- 3.5. Lata 80. Kontynuacja nowego programu z 1979 r. z korektami i modyfikacjami 350
- 3.6. Native lektorzy 352

ROZDZIAŁ IV

Dzieje orientalistyki w innych placówkach akademickich (ze szczególnym uwzględnieniem badań arabistycznych i udziałem Polaków) 355

- 1. Polska Akademia Umiejętności 355
- 2. Polska Akademia Nauk 356
 - 2.1. Lata powojenne, poprzedzające powołanie PAN (1949–1951) 357
 - 2.2. Kongres Nauki Polskiej (1951) 360
 - 2.3. Pokongresowe lata 50. 364
 - 2.4. Lata 60. Zawierowania strukturalne 377
 - 2.5. Lata 70. Okres rozwoju 390
 - 2.6. Lata 1980–1990. Stabilizacja 396
 - 2.7. Podsumowanie 398
- 3. Arabistyka i islamistyka – badania i działalność arabistów w pozostałych ośrodkach akademickich i naukowych 407
 - 3.1. Instytucje różne 407
 - 3.2. Studium Afrykanistyczne 409
 - 3.3. Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki 411
 - 3.4. Biblioteki i archiwa 417
 - 3.5. Kościelne placówki akademickie i naukowe (Polska i świat) 424
 - 3.6. Zagraniczne świeckie uczelnie i ośrodki naukowo-badawcze, w których edukowali się Polacy 427
- 4. Podsumowanie 434

ROZDZIAŁ V

Kierunki i skala modernizacji badań i dydaktyki na polskiej arabistyce w okresie PRL na podstawie jej dorobku 439

1. Dorobek publikacyjny 443
 - 1.1. Publikacje naukowe i naukowo-dydaktyczne 447
 - 1.2. Przekłady 452
 - 1.3. Periodyki 461
2. Niematerialne formy i zakres dorobku polskiej arabistyki w latach 1945–1990 468
3. Dorobek w zakresie edukacji społecznej (materialny i niematerialny) 473
4. Podsumowanie 483

ROZDZIAŁ VI

Uwspółcześnienie zakresu, struktury i sposobu organizacji procesu dydaktycznego obu arabistyki oraz jego uwarunkowania przedstawione na podstawie programu studiów 491

1. Wprowadzenie 491
2. Zarys zakresu modernizacji i modyfikacji dydaktyki na arabistyce 497
3. Historyczny rozwój metod, zakresu i organizacji procesu nauczania na arabistyce 499
 - 3.1. Osobliwości procesów modyfikacji i modernizacji programów arabistyki. Innowacje dydaktyczno-pedagogiczne 502
 - 3.2. Zmiany limitów czasowych praktycznego nauczania języka arabskiego 504
 - 3.3. Dialekty i ich nauczanie 506
 - 3.4. Przedmioty dotyczące nauczania języka współczesnego 508
 - 3.5. Rezygnacja i sposoby odejścia od „trójpolówki” 509
 - 3.6. Wiedza kontekstowa (kulturowa, geograficzno-społeczna itp.) 512
 - 3.7. Poszerzenie programu studiów i jego wpływ na zakres tematyczny prac magisterskich 516
 - 3.8. Novum – prowadzenie edukacji społecznej 517
4. Podsumowanie 517

Zakończenie	521
Epilog	535
Kalendarium	543
Indeks osobowy	561
Słowa kluczowe	573
Streszczenie	577
Abstract	579
ANEKS 1	
Plany i programy nauczania na orientalistyce i arabistyce w PRL	581
ANEKS 2	
Literatura przedmiotu	641
ANEKS 3	
Wykaz dostępnej w badanym okresie literatury arabistycznej	645
Bibliografia	653
Wykaz tabel	681
Spis ilustracji	685

Pamięci tych polskich arabistów,
którzy już odeszli.

W 2018 r. rozpoczęto w Zakładzie Historii Najnowszej Powszechnej Instytutu Historii na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego pracę nad kompleksowym projektem monograficznym *Arabistyka i arabiści w Polsce Ludowej*. Składa się on z dwóch części i aneksu. Pierwsza część – zakończona w 2021 r. – to *Arabistyka w PRL (1945–1990)*, która jest poświęcona rekonstrukcji historii i opisowi modernizacji arabistyki jako instytucji wraz z jej składowymi: kadrami i dydaktyką. Rekonstrukcję osadzono na tle przemian państwa polskiego, powiązując reformy systemu szkolnictwa wyższego z procesami modernizacji zarówno nauki, jak i dydaktyki w tym – orientalistycznym i arabistycznym – zakresie. Część druga, zakończona w tym samym 2021 r., to *Arabiści w PRL (1945–1990)*. Ma ona charakter biograficzny; zbiór informacji biograficznych obejmuje szeroko pojętych arabistów: zarówno pracowników naukowych, jak i absolwentów arabistyki. Przyjęto definicję arabisty jako członka arabistycznej kadry naukowo-dydaktycznej lub/ i absolwenta arabistyki. Brak czystości formalnej definicji spowodowany jest tym, że w okresie narodzin arabistyki nauczyciele akademicy, założyciele dyscypliny, nie byli jej absolwentami, chociaż zdecydowanie byli arabistami. Aneks do niniejszego projektu stanowi tom *Arabiści w PRL. Wspomnienia*, opracowany także w 2021 r. To źródła z komentarzem zawierające tematyczny zbiór relacji absolwentów arabistyki i wykładowców orientalistów. Zawiera on głównie materiał biograficzny oraz autobiograficzny. W założeniu miał zostać ciągiem *oral history*, w trakcie prac jednak się okazało, że autorzy reminiscencji w ramach korekt wypowiedzi

tak dalece ingerują w tekst transkrybowanych nagrań, że zostały z nich „relacje”. W tomie tym znalazło się też obszerne fotograficzne *dossier* arabistów i arabistyk.

PODZIĘKOWANIA

Specjalne podziękowanie należy się autorowi idei niniejszej publikacji, człowiekowi, który nie tylko podsunął pomysł, ale i natchnął mnie możliwymi wariantami jego rozbudowy. Jest nim prof. UG dr hab. Arkadiusz Janicki. Zasiany przez niego koncept zakiełkował i rozrósł się, gdyby jednak nie jego pierwotna idea, książka ta nigdy by nie powstała. Dziękuję, bo – moim zdaniem – temat jest frapujący i nowatorski, a to zasługa pomysłodawcy.

Drugą osobą, której należą się szczególne względy i podziękowania, jest mgr Barbara Wrona z biblioteki arabistyki UW, której wielogodzinne, detaliczne i barwne opowieści o zdarzeniach i ludziach legły jako fundament drugiej części książki, poświęconej ARABISTOM.

Chcę również podziękować wszystkim tym, dzięki pomocy których mogła powstać ta książka – jej część pierwsza – archivistom, pracownikom archiwów TVP, PR, MSZ, AAN, IPN, PISM, AP w Łodzi, UJ, UW, UWri i tym bibliotekarzom orientalistyk na UJ i UW, którzy okazali mi cierpliwość, bo dzięki ich zaangażowaniu praca mogła stać się dostatecznie wszechstronna i udokumentowana, przy czym odrębne podziękowania należą się: Renacie Zofii Grzegórskiej z Archiwum UW i archiwariuszowi Przemysławowi Żukowskiemu z Archiwum UJ, Grażynie Jurendt-Paruk i Urszuli Lewickiej-Rajewskiej z Instytutu Orientalistyki UJ, a także Andrzejowi Bartczakowi z Biblioteki Jagiellońskiej.

Oddzielne ukłony należą się tym wszystkim, którzy zechcieli udostępnić fotografie ze swoich zbiorów – prof. UJ dr hab. Kindze Paraskiewicz za zdjęcia z Paderevianum, pracownikom Muzeum UW, ponownie mgr B. Wronie z UW, dr Zofii Józefowicz-Niedźwieckiej z UW, dr Jolancie Kozłowskiej z UW i pani Stanisławie Nazmi (z Warszawy). Publikacja dofinansowana została przez Uniwersytet Gdański i Dziekana Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego, za co kieruję imienne wyrazy wdzięczności prof. prof. Piotrowi Stepnowskiemu (JM Rektor UG) i Arkadiuszowi Janickiemu (Dziekan WH UG). Osobne podziękowania znajdują się w każdym z tomów pracy, bo przy ich tworzeniu pomagały także inne osoby.

Autor

Wykaz symboli, skrótów i skrótowców

AAN	Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Alma Mater	UJ, Uniwersytet Jagielloński
AN ZSRR	Akademia Nauk ZSRR
APAN	Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
as.	asystent
ATK	Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie (dziś Chrześcijańska Akademia Teologiczna)
AUJ	Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
AUW	Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego
b.d.	brak danych
BIR UJ	Biuletyn Informacyjny Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego
Bratniak	Studenckie Towarzystwo Bratniej Pomocy
Budimex	Centrala Handlu Zagranicznego Budownictwa Budimex
BUW	Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie
CEKOP	Centrala Eksportu Kompletnych Obiektów Przemysłowych
CSRS	Czechosłowacka Republika Socjalistyczna (Československá socialistická republika – ČSSR)
cz.	część
ćw.	ćwiczenia
DA	Dom Akademicki
DDR	NRD, Niemiecka Republika Demokratyczna
dn.	dnia
doc.	docent

Dromex	Biuro Eksportu Budownictwa Komunikacyjnego Dromex
DS	Dom Studencki
Dz.U.	Dziennik Ustaw
egz.	egzemplarz/ egzemplarze
EKD	Elektryczna Kolej Dojazdowa
emer.	emeritus/ emerytowany
FDA	Fundacja Domów Akademickich
FO	„Folia Orientalia”
gram.	gramatyka
GUKPPiW	Główny Urząd Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk (cenzura)
hebr.	hebrajski
IFO UJ	Instytut Filologii Orientalnej UJ
IHKM PAN	Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk
IKR PAN	Instytut Krajów Rozwijających się Polskiej Akademii Nauk
IO UW	Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
j.	język
JM	Jego Magnificencja (Rektor)
KC	Komitet Centralny
KC PZPR	Komitet Centralny PZPR
KC KPZR	Komitet Centralny Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego
KFO UJ	Katedra Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego (1919–1972)
KNO PAN	Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk
KNP	Kongres Nauki Polskiej
KO O/Kraków	
PAN	Komisja Orientalistyczna Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie
KO PAN	Komitet Orientalistyczny Polskiej Akademii Nauk
KO TNW	Komisja Orientalistyczna Towarzystwa Naukowego Warszawskiego
kol.	kolega
KPZR	Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
KU PZPR	Komitet Uczelniany PZPR

KUL	Katolicki Uniwersytet Lubelski
m.in.	między innymi
MBP	Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
MECAS	Middle East Centre for Arab Studies
MEN	Ministerstwo Edukacji Narodowej
MGIMO	Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych
MON	Ministerstwo Obrony Narodowej
MP	Monitor Polski
MSNoPiŚW	Międzywydziałowe Studium Nauki o Polsce i Świecie Współczesnym
MSW	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MUW	Muzeum UW
np.	na przykład
nr	numer
NRD	Niemiecka Republika Demokratyczna
NSZZ	
„Solidarność”	Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”
NZS	Niezależne Zrzeszenie Studentów
O/Kraków	Oddział Kraków
omów.	omówienie
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OOZ PZPR	Oddziałowa Organizacja Partyjna PZPR
OOZ ZNP	Oddziałowa Organizacja Związkowa Związku Nauczycielstwa Polskiego
oprac.	opracowanie
Ossolineum	Zakład Narodowy im. Ossolińskich (ZNiO), polski instytut naukowy i kulturalny, wydawnictwo
OÚ ČSAV	Oddělení Blízkého východu Orientální ústavu Československé akademie věd
PAA	Prywatne Archiwum Autora
PAN	Polska Akademia Nauk
PAP	Polska Agencja Prasowa
PAU	Polska Akademia Umiejętności

PISM	Państwowy Instytut Spraw Międzynarodowych
PIW	Państwowy Instytut Wydawniczy
płk dypl.	pułkownik dyplomowany
p.n.e.	przed naszą erą
PO	„Przegląd Orientalistyczny”
POP	Podstawowa Organizacja Partyjna
poz.	pozycja
prac.	pracownik
prac. admin.	pracownik administracyjny
prac. fiz.	pracownik fizyczny
prac.	
nauk.-techn.	pracownik naukowo-techniczny
prac. umysł.	pracownik umysłowy
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
prof.	profesor
prof. ndzw.	profesor nadzwyczajny
prof. zw.	profesor zwyczajny
PTTK	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
p.v.	primo voto
PWN	Państwowe Wydawnictwo Naukowe
PZPR	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
r.	rok
R.	rocznik
r.a.	rok akademicki
RAN	Rosyjska Akademia Nauk
red.	redakcja
RFN	Republika Federalna Niemiec
rkps	rękopis
RN IO UW	Rada Naukowa Instytutu Orientalistycznego UW
RN ZO PAN	Rada Naukowa Zakładu Orientalistycznego PAN
RO	„Rocznik Orientalistyczny”
RP	Rzeczpospolita Polska
s.	strona
SFO UJ	Seminarium Filologii Orientalnej UJ
SGPiS	Szkoła Główna Planowania i Statystyki

st.	starszy
st. asyst.	starszy asystent
SW	Studium Wojskowe
św.	święty
t.	tom
tj.	to jest
tł.	tłumaczył/a
TNW	Towarzystwo Naukowe Warszawskie
TPPAr	Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Arabskiej
TPPR	Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
UAM	Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
UEAI	Union Européenne des Arabisants et Islamisants
UG	Uniwersytet Gdański
UJ	Uniwersytet Jagielloński
UMCS	Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (w Lublinie)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNRRA	Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy/ Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy ¹
USA	Stany Zjednoczone Ameryki Północnej
UW	Uniwersytet Warszawski
UWr	Uniwersytet Wrocławski
w.	wiek (stulecie)
wd	wykład
WF	wychowanie fizyczne (przedmiot)
WH	Wydział Historyczny
WIJO	Wojskowy Instytut Języków Obcych (Moskwa)
WNiO	
KC PZPR	Wydział Nauki i Oświaty Komitetu Centralnego PZPR
WSMW	Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni

¹ Międzynarodowa organizacja udzielająca pomocy obszarom wyzwolonym po zakończeniu II wojny światowej. Największymi jej odbiorcami były Chiny i Polska.

WUW	Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
ww.	wyżej wymieniony/a
wyd.	wydanie
z.	zeszyt
z-ca	zastępca
z-ca prof.	zastępca profesora
ZA IFO UJ	Zakład Arabistyki Instytutu Filologii Orientalnej UJ
ZAiI IO UW	Zakład Arabistyki i Islamistyki Instytutu Orientalistycznego UW
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft
ZKP PAN	Zakład Krajów Pozaeuropejskich PAN
ZMP	Związek Młodzieży Polskiej
ZMS	Związek Młodzieży Socjalistycznej
ZMW	Związek Młodzieży Wiejskiej
ZNP	Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZO PAN	Zakład Orientalistyki PAN (w Warszawie)
zob.	zobacz
ZRA	Zjednoczona Republika Arabska (tj. Egipt)
ZSP	Zrzeszenie Studentów Polskich
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ŻIH	Żydowski Instytut Historyczny

WSTĘP

(Prawie) pół wieku historii polskiej arabistyki (1945–1990)

Książka, którą oddajemy do rąk Czytelników, ukazuje się jako pierwszy z dwóch tomów będących pokłosiem realizacji w latach 2018–2021 projektu badawczego i składają się nań trzy części, wydawane jako oddzielne woluminy: *Arabistyka w PRL (1945–1990)*, *Arabiści w PRL (1945–1990)* i *Arabiści polscy. Wspomnienia*. Dwie pierwsze to monografie o charakterze syntetycznym¹, trzecia – krytyczne wydanie źródeł. Wszystkie trzy są wyrazem wdzięczności, którą swoim wykładowcom i ich poprzednikom składa Autor, oraz dowodem pamięci dla tych, którzy poświęcili swe zainteresowania niwie arabistyki: koleżankom i kolegom, absolwentom arabistyki.

Ówczesny bieg dziejów świata – splecione w nierozzerwalną całość procesy dekolonizacji, polaryzacji geopolitycznej świata i powstanie Polski Ludowej – były m.in. przyczynami mecenatu państwa dla szybkiego rozwoju arabistyki w Polsce. Gwałtowny proces dekolonizacji, zapoczątkowany w 1960 r. przez ONZ², objął różne państwa kolonialne. Większość z nich stanowiły państwa afrykańskie i azjatyckie, a polityczne zainteresowanie nimi państw bloku socjalistycznego sprzyjało ukonstytuowaniu się w PRL arabistyki jako samodzielnej specjalności i dziedziny nauk orientalistycznych. Powstawały katedry, zakłady, pojawiły się etaty i zwiększano kwoty przyjmowanych na studia.

Arabski jest nie tylko jednym z sześciu oficjalnych języków Organizacji Narodów Zjednoczonych i piątym najczęściej używanym językiem na świecie: mówi

¹ J. Topolski, *Wprowadzenie do historii*, Poznań 2009, s. 130.

² *Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym*, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV) z dn. 14 grudnia 1960 r., <http://www.grocejusz.edu.pl/Documents/dekl2514.html> [dostęp: 10.11.2021].

nim prawie 300 milionów ludzi, a w znacznym stopniu rozumie (przynajmniej w zakresie religijnym) ponad miliard. Jest pierwszym językiem w 23 państwach leżących od Zatoki Perskiej po Ocean Atlantycki i od Morza Śródziemnego po Ocean Indyjski. W dodatku świat arabskojęzyczny, jak i szerszy – świat muzułmański, – to najszybciej powiększające się populacje. Dlatego wyraźnie w interesie PRL leżało wykształcenie licznej grupy społecznej, która potrafiła nie tylko tłumaczyć z arabskiego i na arabski, ale i rozumieć kulturę, nawiązywać kontakty i współpracować z przedstawicielami świata arabskiego i muzułmańskiego. Opanowanie umiejętności skutecznego rozumienia i komunikowania się z tą, tak bardzo niestabilną, częścią świata miało za zadanie także zapewnienie bezpieczeństwa w kontaktach międzynarodowych i leżało w oczywistym interesie gospodarczym i politycznym PRL oraz pozostałych państw obozu socjalistycznego. W późniejszym okresie, w latach 70. i na początku lat 80., umożliwiło to znaczący wzrost liczby studentów arabistyki, i równocześnie wielu arabistów – studentów, absolwentów i wykładowców – odbywało długookresowe praktyki, studia i pracę w zawodzie w państwach arabskich, co zmieniło w istocie w znacznym stopniu profil studiów uniwersyteckich. Dlatego arabistyka – w pewnym zakresie – uzyskała priorytety, a nawet przywileje, np. arabiści mogli współpracować (za nieopodatkowane waluty wymienialne) z jedynym w Polsce czasopiśmie wydawanym przez inne państwo (Libię), „As-Sadaką”, o czym szerzej dalej. Poza tym w nauce języka arabskiego istnieje oczywiście nieodłączna wartość naukowa, poznawcza i intelektualna i pełni ona rolę kulturotwórczą, co ukształtowało nie tylko studentów-arabistów, ale i np. słuchaczy kursów językowych prowadzonych przez Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Arabskiej.

Ówczesne władze pojmowały – zarówno z punktu widzenia ideologicznego, jak i gospodarczo-politycznego – jakie korzyści może przynieść inwestycja w arabistykę. Poza wpływami i prestiżem przekładała się ona na konkretne, wymierne dochody: napływ waluty, rozwój rynków zbytu na dobra eksportowe (np. cukrownie, uzbrojenia, usługi, edukację itd.), dlatego zwiększono na arabistyce limity przyjęć (w niektórych latach wręcz podwojono). A przecież już w 1938 r. prof. T. Kowalski pisał:

„Wśród nauk humanistycznych tzw. orientalistyka [...] stanowi dziedzinę, w której bliski związek z życiem praktycznym i potrzebami państwowymi występuje szczególnie wyraźnie”³.

³ T. Kowalski, *Orientalistyka i życie*, [w:] *Księga pamiątkowa 90-lecia „Czasu”*. Kraków, 1938, Warszawa 1939, s. 5.

Na łamach książki wymiennie stosują terminy „PRL” i „Polska Ludowa”, chociaż oba w tym wypadku są nieściśle – Polska Ludowa istniała formalnie dopiero od 1952 r. (i nosiła oficjalną nazwę Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej)⁴, a zakres niniejszych badań obejmuje okres lat 1945–1990. Historycy pracujący nad „historiografią PRL”⁵ rozumieją ją przy tym w szerszym znaczeniu – jako działalność poszczególnych naukowców i instytucji naukowych oraz jako wynik ich pracy⁶, czyli właśnie tak, jak chce postrzegać arabistykę autor w niniejszej monografii.

Chociaż w części wprowadzenia poświęconej stanowi badań często wspominam pojęcie „islamistyka” (w różnych wariantach), to w niniejszej pracy nie zajęto się głębszymi badaniami tego kierunku nauki: islamistyka ma znacznie szerszy zasięg geograficzno-kulturowy niż arabistyka i obejmuje dorobek (również w zakresie tematycznym i metodologicznym) wielu „orientalistyk”, a w niniejszej pracy zajmujemy się jedynie jej wycinkiem arabistycznym – innymi słowy: pracami i badaniami islamistycznych arabistów. A jeszcze ściślej – zostały tu odnotowane ważniejsze. O powojennym polskim dorobku naukowym w dziedzinie historii świata islamu bardzo obszerne podsumowanie⁷ opublikował śp. prof. J. Hauziński (†2020), więc zainteresowanych szerszą perspektywą odsyłam do tej pokazowej pracy. Islamistyka zatem nie została w niniejszych badaniach wydzielona i została przedstawiona jedynie jej rodzima część będąca dorobkiem i polem badań arabistyki.

W ciągu prawie półwiekowej epoki arabistyka przeżyła swój „złoty wiek”: okres prosperity, który wraz z socjalizmem odszedł na – chyba – „wieczną wachtę”, ale rezultat jej działalności dydaktycznej – wykształcone rzesze absolwentów – zdecydowanie wpłynął na terażniejszość. W obu ośrodkach – do dnia dzisiejszego – wykształcono około 1000 absolwentów arabistyki, z czego kilkuset – w różnych zakresach – praktycznie wykorzystywało swoje kwalifikacje w pracy zawodowej: w instytucjach państwowych (uczelnie, ministerstwa), firmach (Budimex, Dromex itd.), obcych przedstawicielstwach dyplomatycznych, kulturalnych i handlowych, wydawnictwach, muzeach czy bibliotekach oraz w środowisku tłumaczy przysięgłych i literackich. W historii całej polskiej orientalistyki był to szczególnie etap

⁴ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dn. 22 lipca 1952 r., Dz.U. Nr 33, poz. 232.

⁵ M. Tyrchan, *Ze studiów nad historią historiografii*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, nr 64(1), s. 209.

⁶ Ibidem.

⁷ J. Hauziński, *Badania nad dziejami świata islamu w Polsce po 1945 r.*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 5, red. T. Majda, Warszawa 2010, s. 37–85.

dziejowy, który rzutował na dzisiejszy kształt nauk orientalistycznych i instytucji zajmujących się ich prowadzeniem, ich strukturę, zakres działalności i kadry, dlatego zbadanie, analiza i scharakteryzowanie zjawisk związanych z jej aktywnością i istnieniem w tym okresie historycznym jest istotną częścią historii polskiej nauki.

Pomimo – jak by się wydawało – obszernej literatury przedmiotu (o czym dalej) brakuje monografii dedykowanej kompleksowo rozpatrywanym dziedzinom arabistyki i arabistów. Właściwie w literaturze światowej brak jest podobnych publikacji, co wynika z dosyć praktycznego powodu: trudno jest objąć wszechstronnie i ująć w całość historię instytucji i ludzi z nią nierozzerwalnie związanych, gdy mowa o tak rozbudowanych dziedzinach nauki, jak np. historia czy prawo. Arabistyka ma tę zaletę, że była i jest kierunkiem niszowym, dlatego, jak się autorowi wydaje, jest fizycznie możliwe splecenie w jednym projekcie, meta-monografii, losów katedry i ludzi z nią związanych – jej twórców i tych, których wykształciła. Arabistyka, jak jeszcze kilka innych kierunków studiów orientalistycznych (np. japonistyka, sinologia), w pewnym okresie swojej historii była kierunkiem niesłychanie popularnym i – dzięki temu – elitarnym. Na jedno studenckie miejsce pod koniec lat 70. kandydowało kilkunastu chętnych i sito egzaminów było gęste, a poprzeczka ustawiona bardzo wysoko. Stąd wśród studentów nie brakowało ludzi zdolnych, inteligentnych, ponadprzeciętnych, choć nie zawsze ich uzdolnienia i talenty pomagały im w samych studiach. Innymi słowy – studenci arabistyki w przeważającej masie byli to ludzie „ciekawi”. W obu znaczeniach – ciekawi świata i nietuzinkowi. Ze względów praktycznych musiałem ograniczyć się do badania losów absolwentów – gdyby poszerzyć ten zbiór o „nieukończonych” studentów, praca stałaby się zbyt rozległa, wymagałaby stworzenia zespołu i rozciągnęłaby się na lata.

Zatem temat obu rozpraw (arabistyka, arabiści) został podjęty z powodów bardzo istotnych: arabistyka w czasach PRL jako instytucja wywarła ważny wpływ na rozwój nauk orientalistycznych w Polsce, świadomość społeczną Polaków (multikulturalizm), życie gospodarcze kraju (m.in. obsługę i zawieranie kontraktów eksportowych), politykę zagraniczną państwa (współpraca międzynarodowa z państwami arabskimi, dyplomacja) i bezpośrednio rzutowała na sytuację polityczną w kraju (to dzięki arabistom władze uzyskały środki finansowe – np. wielomilionowe poręczenie kredytu walutowego Polski przez Irak – na podtrzymanie ustroju w państwie w okresie kryzysu gospodarczego w kraju). Równocześnie arabiści (absolwenci arabistyki, nie wyłącznie akademicka kadra naukowa) wywarli przemożny wpływ na życie polityczne, gospodarcze, naukowe i kulturalne nie tylko w Polsce, ale

też, w niektórych dziedzinach, w świecie, np. w zakresie działalności naukowej (m.in. zostali wiodącymi wykładowcami uczelni w USA czy państwach Europy Zachodniej). Nie była to prerogatywa jedynie „polskich arabistów” – właściwie w porównaniu z radzieckimi/ rosyjskimi pozostaliśmy daleko w tyle: w Federacji Rosyjskiej wieloletnim szefem wywiadu, premierem i wyjątkowo wpływowym ministrem był arabista – E. Primakow. W Wielkiej Brytanii arabiści należeli i należą do grona najbardziej wpływowych polityków i urzędników różnych ministerstw, kształtujących relacje zagraniczne tego państwa. Podobnie było do niedawna w USA.

W 1957 r. w *Słowie wstępnym* do pierwszego tomu *Szkieł z dziejów polskiej orientalistyki* Stefan Strelcyn pisał:

„Podjęte w ostatnim dwudziestoleciu⁸ próby systematycznego opracowania historii orientalistyki polskiej unaocznily ogromne trudności, z jakimi związane jest takie przedsięwzięcie. Jedną z najpoważniejszych okoliczności stanowi tu dotkliwy jeszcze brak opracowań, poświęconych wybitnym polskim orientalistom i ich twórczości, brak opracowań z zakresu historii poszczególnych dziedzin orientalistyki i poszczególnych nurtów, nierozzerwalnie związanych z ogólną historią kultury polskiej i tylko na jej tle możliwych do rozpatrywania. Zanim więc stanie się możliwe opracowanie pełnej historii polskiej orientalistyki, wypełnić się chyba godzi te najpoważniejsze luki. Taki też jest cel niniejszego zbioru”⁹.

I taki jest jeden z celów niniejszej pracy. Od tego czasu, kiedy „historyczne niedobory w zakresie orientalistyki” zarysował S. Strelcyn, upłynęło ponad 60 lat, ich zakres uległ zmianie, szczególnie jeśli chodzi o biografie luminarzy – w tym i arabistycznych – ale monografie opisujące historie poszczególnych dziedzin orientalistyki polskiej nie powstały. Część projektu to kronikarska próba uchwycenia dynamiki dziejów jednej katedry – arabistyki, prawie równolegle istniejącej na dwóch uczelniach: Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim, w okresie jej „złotego wieku”, czyli w czasach PRL. Praca – w całości – stanowi pewne podsumowanie rezultatów działalności arabistyki na polu naukowym, dydaktycznym, edukacyjnym i popularyzatorskim.

⁸ Tj. od lat 30. do 50.

⁹ *Szkieł z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 1, red. S. Strelcyn, Warszawa 1957, s. 5.

Działalność arabistyki w Polsce nie ma specjalnie długiej tradycji, chociaż samych badaczy arabistów – tak. W naszym kraju historia arabistyki jako instytucji, ośrodków badawczych i dydaktycznych to właściwie tylko druga połowa XX i pierwsze dziesięciolecia XXI w. Okres przed II wojną światową – dla instytucji – można uznać za organizacyjny, ale tylko bardzo naciągając prawdę: nawet „ojciec” przedwojennej polskiej arabistyki wprost pisał w 1919 r. w artykule *W sprawie orientalistyki na polskich uniwersytetach*¹⁰, że kładł główny nacisk na „zorganizowanie teoretycznych studiów orientalistycznych, które z natury rzeczy łączy się z uniwersytetami”¹¹. Od 1929 r. przy Instytucie Wschodnim w Warszawie prowadzono kursy języków wschodnich. W 1931 r. przekształcono je w Szkołę Wschodoznawczą pod kierownictwem historyka, doc. Olgierda Górki, gdzie zajęcia prowadzili już specjaliści z uniwersytetu. Właściwie arabistyka jako kierunek istniała w tych latach wyłącznie (i to krótko) na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W 1938 r. Instytut Orientalistyczny UW przejął to studium w swoje ramy organizacyjne pod nazwą Szkoła Żywych Języków Wschodnich. Wielu jej słuchaczy łączyło tamtejsze studia z uniwersyteckimi¹².

1. Podstawy badań własnych

1.1. Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego studium stały się historia i działalność arabistyki w okresie od 1945 do 1990 r. badane metodą historyczną i monograficzną. A. Ahmed potwierdza pożądaną charakter takich integracji, ponieważ zapewniają one komplementarność różnych podejść naukowych¹³. Dopuszczałem się też pewnej modyfikacji tradycyjnie definiowanej metody monograficznej, gdyż jako jedną instytucję potraktowałem jej metaformę, „arabistykę”, choć formalnie i w istocie były to dwie placówki uniwersyteckie. Powodem takiego ich potraktowania był ich – w badanym

¹⁰ T. Kowalski, *W sprawie orientalistyki na polskich uniwersytetach*, „Nauka Polska” 1919, t. 2, s. 355.

¹¹ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne w Polsce*, PO 1994, nr 1–2, s. 4–5.

¹² Ibidem, s. 5.

¹³ A. Ahmed, *When Multi-Method Research Subverts Methodological Pluralism – or, Why We Still Need Single-Method Research*, „Perspectives on Politics” 2012, nr 10, s. 938.

czasie – bliski związek, jednak w pracy analizowane są oddzielnie, ze względu głównie chronologicznych i pewnej indywidualnej specyfiki.

W niniejszej publikacji przez tytułową arabistykę rozumiem naukowo-dydaktyczną instytucję akademicką prowadzącą planową, zorganizowaną działalność badawczą i, szeroko pojętą, edukacyjną w zakresie dziedziny orientalistyki – arabistyki, tj. arabistyczne zakłady naukowo-dydaktyczne (zakłady, katedry, pracownie itd. itp.) o różnych nazwach (Arabistyki, Bliskiego Wschodu itd.) będące częścią uczelni wyższych w Polsce. Fizycznie w badanym okresie (1945–1990) były to dwie placówki: arabistyka na UJ w Krakowie i na UW w Warszawie. W tym czasie zmieniały się ich status i nazwy, stąd określenie jest tak ogólne. Badanie objęło także – w pewnym zakresie – działalność Pracowni Numizmatyki i – w części drugiej projektu – działalność arabistyczną w PAN/PAU oraz innych instytucjach i organizacjach. Oczywiście zachowano ogólne znaczenie terminu „arabistyka”, tj. dziedzina orientalistyki, która bada język arabski w jego różnych formach i przejawach, filozofię, religię, kulturę, historię, politykę i ekonomię (oraz nauki pokrewne) obszarów arabskojęzycznych. Szerzej kwestię ujęcia i etymologii terminu arabistyka opisałem poniżej. Przez termin „arabista” rozumiem tutaj nauczyciela akademickiego na arabistyce oraz absolwenta studiów arabistycznych.

Powyższy temat – *Arabistyka w PRL (1945–1990)* – został wybrany ze względu na: brak dotychczasowych jego kompleksowych opracowań; braki źródłowe w istniejącej literaturze przedmiotu, jej przyczynkowy i fragmentaryczny charakter; przyjętą w dotychczasowej literaturze perspektywę badawczą postrzegającą arabistę jako wyłącznie pracownika naukowego i naukowo-dydaktycznego; brak badań dynamiki procesów dydaktycznych na arabistyce, a zatem i wniosków wynikających z ich reform i modernizacji; brak w literaturze przedmiotu pozycji poświęconych pragmatyce studiów arabistycznych, tj. analizy i opisu późniejszych losów zawodowych jej absolwentów; a przede wszystkim brak monografii historii tej dziedziny badań i dydaktyki orientalistyki oraz syntetycznych opracowań losów jej kadry.

W pracy zrekapituowałem i zweryfikowałem dotychczasowe opracowania i dostępną literaturę tego tematu. Rezultat opatrzyłem odsyłaczami źródłowymi. W ramach realizacji poszczególnych zadań badawczych (tj. osiągania celów pobocznych) dokonałem rekonstrukcji historii tej meta-instytucji, zidentyfikowałem jej procesy historyczne: reformy i modernizacje działalności, a także zmian, które objęły zarówno kadre, jak i słuchaczy (absolwentów) arabistyki. Od upadku PRL minęło ponad 30 lat, to standardowy okres – w ujęciu archiwów – kiedy otwiera

się akta po to, by wiedza w nich zawarta dotarła do społeczeństwa¹⁴. Dzięki temu w niniejszej publikacji stało się możliwe sięgnięcie do źródeł wcześniej niepublikowanych, a dotyczących niektórych wcześniej utajnionych aspektów działalności arabistów, o czym szerzej w drugiej części pracy, dlatego że arabistyka jako instytucja nie współpracowała ze służbami.

Założyłem, że zarówno reformy (państwo, władze), jak i działania modernizacyjne (uczelnia, instytut, katedra – ludzie nauki i dydaktyki) społecznie odegrały zasadniczą rolę w kształtowaniu placówek, ich kadr, samego kierunku i zakresu badań oraz toku studiów, ich poziomu i celu, m.in. – stworzenie odmiennego od przedwojennego „profilu” absolwenta. Zaistniałe fakty spowodowane były różnymi czynnikami, w tym w skali geopolitycznej (m.in. dekolonizacja), krajowej/ bloku państw socjalistycznych (indoktrynacja polityczna), uczelnianej (powstawanie i rozwój samodzielnych, silnych placówek), instytutowej (pragmatyzm) itd.

Przy czym, w państwie zcentralizowanym, głęboka przebudowa mogła dokonywać się jedynie przy akceptacji władz, zatem wszystkie składowe musiały dążyć w tym samym ideologicznym kierunku. W pracy przyjęto jako dominujący układ chronologiczny, wewnątrz którego kierowano się, stosownie do sytuacji i tematu, porządkiem diachronicznym i podziałami tematyczno-przedmiotowymi. Zagadnienia związane z działalnością arabistyki w okresie PRL wykraczały poza wewnętrzne problemy nauki oraz dydaktyki, pełniły pewną rolę polityczną, przede wszystkim międzynarodową, jednak nie podjąłem w niniejszym studium badań tej tezy, choć stale przewija się w tle rozważań pracy.

Niniejsza praca jest badaniem interdyscyplinarnym, zastosowano w niej różne metodologie, techniki i narzędzia, stosownie do konkretnych wymagań pracy – np. w części drugiej sięgnięto po metodę biograficzną, a w części trzeciej – technikę *oral history*. Nie mogło stać się inaczej, bo „strategicznym integralnym paradygmatem orientalnej wiedzy naukowej jest stworzenie poprzez kompleksowe badanie krajów i ludów obszaru afroazjatyckiego i ich wpływu na światowy rozwój nowego humanitarne naukowe obrazu świata, niezbędnego do harmonijnego istnienia ludzkości jako całości i każdej jednostki”¹⁵. Skoro orientalistyka (a więc

¹⁴ IPN ujawnia dane byłych oficerów CIA, PAP/IS24, 22.10.2019, <https://www.infosecurity24.pl/ipn-ujawnia-dane-bylych-oficerow-cia> [dostęp: 14.09.2021].

¹⁵ Е.И. Зеленеv, *Востоковедное научное знание: к новой картине мира, Геокультурные пространства и коды культур Азии и Африки*, „Вестник Санкт-Петербургского Университета” 2010, сер. 13, вып. 4, s. 19.

i arabistyka) jest syntezą interdyscyplinarnych nauk, to i sposób kompleksowego uchwycenia jej losów i działalności też musi sięgać po wiedzę i metodę wielu dziedzin nauk.

W świecie anglojęzycznym arabistykę jako dziedzinę/ gałąź nauki plasuje się wśród *Middle Eastern studies*, *Near Eastern studies*, *East Asian studies* czy *Oriental studies*, więc zrozumiałe są niejasności i niska dystynktywność terminu.

Niemiecka interpretacja terminu arabistyka (*Arabistik*) jest chyba najbardziej sformalizowana (posiadają nawet skatalogowaną w liście zawodów drugoplanową specjalność zawodową), ale nie odbiega specjalnie od znaczenia pierwszego ze świata anglojęzycznego („Arabistyka należy do nauk humanistycznych zajmujących się językiem pozaeuropejskim, literaturą i kulturoznawstwem”¹⁶).

Podobnie jak niemiecki i francuski, termin „arabistyka” hiszpański (*Estudios árabes*) ma znaczenie wyłącznie naukowe – dotyczy dyscypliny naukowej.

W Rosji badania j. arabskiego rozpoczęto na początku XIX w.¹⁷, pierwsze podręczniki i gramatyki zaczęły ukazywać się od 1827 r., ale nie udało mi się ustalić, czy w ogóle w Rosji carskiej używano terminu arabistyka/ arabista. Również nie udało mi się ustalić, kto i kiedy po raz pierwszy użył tych terminów w ZSRR (korzystano z nich masowo od lat 20. XX w.). Ustalenia te nie były celem niniejszej pracy, więc nie skierowałem poszukiwań w tym kierunku. Wiadomo, że w 1950 r. ukazała się publikacja I.J. Kraczkowskiego *Szkice z historii rosyjskiej arabistyki*¹⁸, co potwierdza, że termin był już w użyciu. Zainteresowanych odsyłam do prac tamtejszych specjalistów, w których prawdopodobnie znajdzie się odpowiedź na to pytanie. Ponieważ w j. rosyjskim i jego terminologii istnieją spore różnice znaczeń i zakresów definicji takich pojęć jak orientalistyka (*Востоковедение*), to odszukanie pierwszego użycia terminu „arabistyka” wymaga oddzielnego badania. Dziś definiuje się ją następująco (posłużę się encyklopedyczną definicją przygotowaną na podstawie tekstu autorstwa G.Sz. Szarbatowa, wybitnego arabisty radzieckiego):

¹⁶ *Arabistik*, Kleine Fächer, https://www.kleinefaecher.de/kartierung/kleine-faecher-von-a-z.html?tx_dmdb_monitoring%5BdisciplineTaxonomy%5D=11&cHash=238a2f5fdo7bec35527995d476483ab3 [dostęp: 10.11.2021].

¹⁷ А.В. Болдырев, *Краткая арабская грамматика в таблицах*, Москва 1827.

¹⁸ И.Ю. Крачковский, *Очерки по истории русской арабистики*, Москва–Ленинград 1950 lub *Очерки по истории русской арабистики. Русские и зарубежные востоковеды*, [w:] И.Ю. Крачковский, *Избранные сочинения*, т. 5, ред. Б.Н. Заходер, Москва–Ленинград 1958.

„Arabistyka to kompleks nauk humanistycznych zajmujących się historią, językiem i kulturą Arabów/ ludów arabskich”¹⁹.

Początki historii europejskiej arabistyki datuje się na okres ok. połowy średniowiecza (np. w Anglii w XII w. Robert of Chester – Robertus Castrensis – przetłumaczył kilka ksiąg, głównie traktatów matematycznych, z arabskiego na łacinę), przy czym intensywny rozwój arabistyki zaczęła przeżywać w prawie całej Europie²⁰ od mniej więcej XVI w. W podobnym okresie, niekiedy trochę później, badania i tłumaczenia z arabskiego i na arabski prowadzono w (alfabetycznie) Belgii, Czechach, Polsce, Rosji, Rumunii, Szkocji, Szwecji i na Węgrzech. Rozkwit arabistyki rozpoczął się – zasadniczo – od połowy XIX w. i trwa – z krótkimi przerwami – po dziś dzień. Wśród najsłynniejszych arabistów Zachodu znajdują się takie postacie, jak Richard Francis Burton, Lady Hester Stanhope, Gertrude Bell, St. John Philby czy Hans Wehr – tłumacze, podróżnicy, politycy, badacze. W Rosji działał Ignacy Kraczkowski. Temu okresowi – od narodzin po początek wieku XX – historii arabistyki i arabistów poświęcono setki (jeśli nie tysiące) prac i publikacji naukowych w prawie wszystkich językach europejskich, arabskim i innych (np. tureckim, perskim i urdu).

Tu tylko sygnalizuję ten obszar arabistycznych badań historycznych jako sferę ciągle naukowo penetrowaną i obficie reprezentowaną w dorobku badawczym nauki światowej.

W dwóch pierwszych częściach pracy często sięgałem po obszerne cytaty, ma to podwójny cel: podkreślenie charakteru dokumentacyjnego i źródłowego danych i tekstów oraz werystyczne oddanie kontekstu i ducha epoki. Dla przykładu – w cytatach z dokumentów i opracowań z lat 40. dostrzegamy, że autorzy posługiwali się polszczyzną przedwojenną, kancelaryjną, pochodzącą z innej rzeczywistości, gdzie biuraliści i naukowcy byli ludźmi wykształconymi (między innymi posiadali co najmniej przedwojenną maturę czy – odpowiednio – ukończoną uczelnię), podczas gdy język podobnych sprawozdań, uchwał itd. z lat 50. przesiąknięty jest stalinowską retoryką i „nieociosaną” frazeologią. W ten sposób Czytelnik może zrozumieć to, co niedopowiedziane wprost, czego zrelacjonowanie zajęłoby wiele stron – człowiek i instytucja są dziećmi swoich czasów, z wszystkimi zaległościami, naleciałościami i obciążeniami danej epoki.

¹⁹ *Арабистика*, [w:] *Большая советская энциклопедия*, za: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/64701/%d0%90%d1%80%do%bo%do%b1%do%b8%d1%81%d1%82%do%b8%do%ba%do%bo> [dostęp: 14.09.2021].

²⁰ Włochy, Niemcy, Francja, Niderlandy.

1.2. Stan badań i literatura przedmiotu

W literaturze światowej ukazało się kilka pozycji o częściowo podobnym charakterze. Najważniejsze z nich to publikacje brytyjskie i amerykańskie – w obu tych państwach, ze względu na ich imperialny charakter, arabiści odgrywali i nadal odgrywają ważną rolę w życiu politycznym, dyplomacji i służbach.

W przypadku Wielkiej Brytanii gros szerszych opracowań dotyczy okresu do II wojny światowej, co wynika z procesów historycznych, a jeśli chodzi o USA – okresu od II wojny światowej po dzień „wczorajszy”, tj. do okresu wojny z Irakiem i jego okupacji. Późniejszym dziejom – wojnom w Syrii, Libii i Jemenie – jeszcze nie dedykowano monografii. Większość z tych publikacji dotyczy nie arabystyk, tylko arabistów, ale kilka ważkich tytułów ma szerszy charakter. Warto w tym miejscu wspomnieć te pozycje.

Wyjątkową monografią jest *Shemlan. A History of the Middle East Centre for Arab Studies*²¹ Jamesa Craiga, bo obrosła w dopełniające ją książki i dosłownie setki artykułów prasowych na całym świecie. Ta unikalna pozycja jest „biografią” MECAS (*Middle East Centre for Arab Studies*), czyli brytyjskiej arabistycznej szkoły szpiegów w Libanie (w Shemlanie pod Bejrutem), która rozpoczęła swoją działalność w 1947 r., a nabór w 1948 r. Jej sukces i reputacja (szkoliła agentów zarówno dla brytyjskiego wywiadu, jak i CIA, dziesiątki dyplomatów i bliskowschodnich polityków, np. Kamala Dżumblatta) przyniosły jej światową sławę (albo i niesławę – tu studiował także słynny angielsko-radziecki „podwójny” agent George Blake). Jeden z renomowanych arabistów świata, autor *Dziejów Arabów*, libański maronita i amerykański profesor Ph.Kh. Hitti był mieszkańcem Shemlanu, a nawet się tu urodził. Pewnego rodzaju odpowiednikiem MECAS-u stał się Uniwersytet im. Patryka Lumumby w Moskwie.

Druga ważna pozycja, autorstwa Matthew F. Jacobsa, to *Imagining the Middle East: The Building of an American Foreign Policy, 1918–1967* (2011). Jacobs stara się rzucić światło na kulturowe, ekonomiczne, militarne i polityczne przyczyny, jakie doprowadziły do zaangażowania się USA w aktywną działalność polityczną w tym regionie. Bada, w jaki sposób nieformalna sieć akademickich, biznesowych i rządowych specjalistów, ich wizje Bliskiego Wschodu i ich medialnych interpretacji – od końca I wojny światowej po koniec lat 60. – wpłynęły na uzasadnienie

²¹ J. Craig, *Shemlan. A History of the Middle East Centre for Arab Studies*, London 1998.

polityki mającej na celu stworzenie przyszłości Bliskiego Wschodu. Jacobs udowadnia, że analiza korzeni intelektualnych bieżącej polityki i polityki zagranicznej USA jest kluczem do zrozumienia zaangażowania się Stanów Zjednoczonych na Bliskim Wschodzie w dzisiejszym świecie.

Kolejne warte uwagi dzieła: William A. Rugh²², *American Encounters with Arabs: The „Soft Power” of U.S. Public Diplomacy in the Middle East* (2005) i Gil Eyal, *The Disenchantment of the Orient. Expertise in Arab Affairs and the Israeli State* (2006) analizują tę samą „amerykańską” tematykę, uwypuklając inne jej aspekty – w pierwszym przypadku rolę samej służby dyplomatycznej, w drugim – relacje izraelsko-amerykańskie dotyczące polityki USA względem państw arabskich i arabistów pochodzenia żydowskiego. Są zatem raczej *pendant* do poprzednich.

Prac syntetycznych o charakterze monograficznym dotyczących historii najnowszej arabistyki na świecie nie ma wcale, na poszczególnych kontynentach czy w regionach nie ma zbyt wiele i w większości przypadków są to artykuły bądź części publikacji zwartych. Na rynku europejskim ukazują się też pozycje dedykowane historii orientalistyki na kontynencie, m.in. seria wydawnictwa Brill *The History of Oriental Studies*, w ramach której publikowane są recenzowane monografie, zbiory źródeł i wydania krytyczne dotyczące europejskich badań Afryki Północnej oraz Bliskiego i Środkowego Wschodu od czasów średniowiecza po I wojnę światową. Konkretnie arabistyki w kontekście całego kontynentu dotyczy t. 3 z tej serii – *The Teaching and Learning of Arabic in Early Modern Europe*, red. J. Loop, A. Hamilton i Ch. Burnett, wydany przez wydawnictwo Brill w 2017 r. Całej Europie (arabistyki i islamistyki) dotyczy także artykuł: Н.Н. Дьяков, *Арабистика и исламоведение в современной Европе*²³, który koncentruje się na podsumowaniu rezultatów XXVII Kongresu UEAI w Helsinkach.

W wielu państwach, w których istnieje i działa arabistyka, ukazują się stosowne publikacje dotyczące (głównie) historii własnej arabistyki, jednak wśród wielu publikacji tego typu gros stanowią prace o charakterze biograficznym – zwykle luminarzy tamtejszych arabistyki; m.in. poświęca się tym wybitnym uczonym księgi pamiątkowe, księgi ku czci – zazwyczaj zawierają one choćby jeden artykuł/ rozdział biograficzny, niekiedy więcej. Tak np. w Bułgarii publikację prawie

²² Tu, i dalej, obcojęzyczne nomina nie poddano fleksji.

²³ Н.Н. Дьяков, *Арабистика и исламоведение в современной Европе. О XXVII Конгрессе Европейского Союза Арабистов и исламоведов в Хельсинки*, „Вестник Санкт-Петербургского Университета” 2014, сер. 13, вып. 4, s. 128–130.

300-stronicowego zbioru 27 artykułów naukowych zatytułowanego *Arabistic and Islam Studies* (*Арабистика и ислямознание*), który ukazał się w 2001 r. w Sofii nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Sofijskiego im. św. Klemensa z Ochrydy pod redakcją T. Pashovasa, T. Teofanovsa i P. Pavlovich, zadedykowano 60-leciu prof. Jordana Peeva²⁴. Zawiera ona też pełną bibliografię prac tegoż. Dzieje najnowsze arabistyki (w różnych, zwykle węższych zakresach) przedstawia się niekiedy także w materiałach kongresowych. Dla przykładu po XXVI Kongresie UEAI, który odbył się w Bazylei w 2012 r., opublikowano w 2016 r. zbiór *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond, 26th Congress UEAI, Basel, 2012*²⁵, w którym znalazły się artykuły dotyczące historii arabistyki m.in. we Włoszech²⁶, Portugalii²⁷ i Polsce²⁸.

HISZPANIA

Hiszpańskiej arabistyce – prócz licznych obituariów – poświęcono m.in. dwa artykuły: Mikela de Epalzy *Les études arabes en Espagne: institutions, chercheurs, publications* z 1976 r.²⁹ i Manueli Marín *Arabistas en España: un asunto de familia*³⁰ z 1992 r.

HOLANDIA

Arabski jest jedynym żywym językiem, którego nauczano w holenderskim szkolnictwie wyższym od ponad czterech wieków. Od samego początku warunkiem wstępnym była użyteczność arabskiego w praktyce – jego znajomość miała służyć

²⁴ Ъ. Пеев, ur. 1938 r., wybitny bułgarski arabista, historyk z Uniwersytetu w Sofii, laureat Nagrody Sharja UNESCO (ufundowana przez ZEA) za propagowanie kultury arabskiej.

²⁵ *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond, 26th Congress UEAI, Basel, 2012*, red. M. Reinkowski, M. Winet, Leuven–Paris–Bristol 2016.

²⁶ Np. G. Contu, A. Kalati, *Arabic and Islamic Studies in Italy and Sardinia*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond...*, s. 21–36.

²⁷ Np. E.-M. von Kemnitz, *Portugal and Brasil: Contrasting Patterns in Arabic Scholarship*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond...*, s. 37–60.

²⁸ Np. E. Machut-Mendecka, *Warsaw Arabic Studies. People and Their Works*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond...*, s. 83–90.

²⁹ M. de Epalza, *Les études arabes en Espagne: institutions, chercheurs, publications*, „Annuaire de l’Afrique du Nord” 1976, nr 51, s. 1015–1029.

³⁰ M. Marín, *Arabistas en España: un asunto de familia*, „Al-qantara: Revista de estudios árabes” 1992, vol. 13, fasc. 2, s. 379–394.

holenderskim interesom w świecie islamu lub wspierać w nim promocję chrześcijaństwa. Nauka arabskiego służyła także jako nauka pomocnicza w studiach biblijnych. Wielu arabistów holenderskich, takich jak Thomas Erpenius i Jacobus Golius, zdobyło międzynarodowe uznanie. Obecnie najlepszą, zwartą publikacją na ten temat jest zbiorowa praca *Arabic Studies in the Netherlands: A Short History in Portraits*³¹, która przedstawia życie i kariery najwybitniejszych arabistów Holandii od końca XVI do połowy XX w.

IZRAEL

Próby opisanie działalności arabistyki w Izraelu zaowocowały m.in. dwiema publikacjami demaskującymi bezpośrednie związki instytucji tamtejszych studiów bliskowschodnich z wywiadem Izraela. Autorem pierwszej z nich, wydanej w 2002 r. *Dangerous liaisons between military intelligence and Middle Eastern studies in Israel*³², jest Gil Eyal. Mówi on o zjawisku podobnym do tego, do którego dochodzi w wielu krajach świata (m.in. Polsce, USA, Rosji czy W. Brytanii) – powiązaniu badaczy-arabistów ze służbami. W tym przypadku – arabistów z wywiadem wojskowym Izraela. Podobny charakter ma historyczna rozprawka o działalności arabistów izraelskich w okresie wojen 1967 i 1973 r. Yonatana Mendela *Israel's Army of Arabists* (2014)³³.

NIEMCY

Arabistykę niemiecką stworzyło wielu najwybitniejszych naukowców (lista niemieckojęzycznych pierwszorzędnych arabistów świata wynosi kilkadziesiąt nazwisk), środowisko naukowe i zawodowe jest licznie reprezentowane i doskonale wykształcone, stąd i stan badań nad historią i dorobkiem arabistyki w krajach niemieckojęzycznych i różnego charakteru publikacji o tamtejszych arabistach, głównie

³¹ A. Vrolijk, R. Leeuwen van, *Arabic Studies in the Netherlands: A Short History in Portraits, 1580–1950*, Leiden 2013.

³² G. Eyal, *Dangerous liaisons between military intelligence and Middle Eastern studies in Israel*, „Theory and Society” 2002, vol. 31, No. 5, s. 653–693.

³³ Y. Mendel, *Israel's Army of Arabists*, [w:] *Palgrave Studies in Languages at War book*, London 2014, s. 133–179.

biograficznych, ukazało się bardzo dużo, nawet tych przedstawiających historię arabistyki i dzieje arabistów po II wojnie światowej.

W krajach niemieckojęzycznych arabistyka jest wykładana na ponad dwudziestu kilku uczelniach³⁴, połączona jest z islamoznawstwem³⁵. Niemiecka arabistyka należy do najsilniejszych centrów naukowo-badawczych na świecie i ma kilkuletnią tradycję³⁶. Do 1945 r. jednym ze znaczących w tej dziedzinie ośrodków był Universität Breslau (dziś Uniwersytet we Wrocławiu). Tu ukazało się w latach 1825–1838 „wrocławskie” wydanie – Christiana Maximiliana Habichta – *Księgi tysiąca i jednej nocy*. W 1851 r. w Breslau urodził się wybitny niemiecki arabista Martin Hartmann (1851–1918), a w latach 1893–1903 i 1923–1935 działał tu Carl Brockelmann, wybitny arabista, autor m.in. *Geschichte der arabischen Litteratur*. W państwach niemieckojęzycznych działają renomowane towarzystwa naukowe (np. *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*³⁷), a najsłynniejszym periodykiem arabistycznym jest ukazujący się od 1847 r. „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” (ZDMG)³⁸.

Ważną z prac jest monumentalna *Bibliographie der deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde von den Anfängen bis 1986*³⁹, dzieło zbiorowe, którego dwa pierwsze tomy (po ponad 1000 stron każdy) zostały opublikowane w 1990 r. Zaplanowano jego edycję w dziewięciu tomach, z których ukazało się już osiem. Dziewiąty obejmuje indeks autorów, tytułów itd. Nie powstała jednak ani jedna praca próbująca w sumarycznym, szerszym kontekście ukazać zarówno osiągnięcia, jak i dzieje tutejszych arabistów w drugiej połowie ostatniego stulecia. Byłoby to tyle trudne, że w tym okresie historycznym przez pół wieku istniały niezależnie dwa państwa niemieckie i w każdym z nich intensywnie rozwijały się arabistyki mające ogromny

³⁴ Dwudziestu dwóch w 2018 r., <https://www.bachelor-and-more.de/bachelor-arabistik/> [dostęp: 14.09.2021].

³⁵ Np. w Göttingen, Halle i in., <https://www.uni-goettingen.de/de/40030.html> [dostęp: 14.09.2021] i <https://studienangebot.uni-halle.de/arabistik-islamwissenschaft-bachelor-60> [dostęp: 14.09.2021].

³⁶ Patrz np. *Begegnung mit Arabien: 250 Jahre Arabistik in Göttingen*, red. N. Tilman, Göttingen 1998.

³⁷ *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*, https://www.dmg-web.de/page/home_de [dostęp: 14.09.2021].

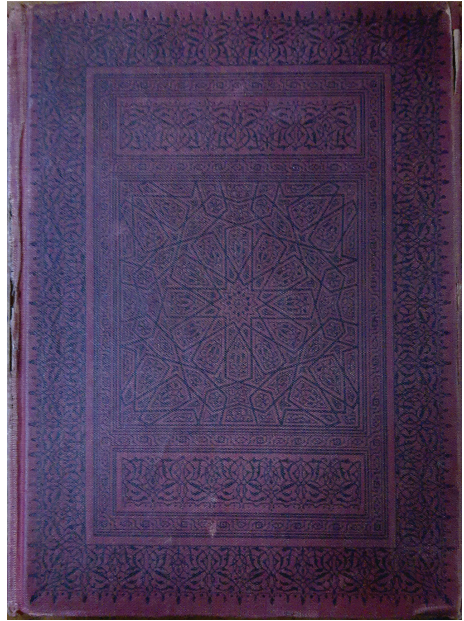
³⁸ „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft“, https://dmg-web.de/page/zdmg_de [dostęp: 14.09.2021].

³⁹ *Bibliographie der deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde von den Anfängen bis 1986: nebst Litteratur über die arabischen Länder der Gegenwart*, red. F. Sezgin, Frankfurt am Main 1990.

dorobek naukowy, dydaktyczny i publikacyjny⁴⁰, innych prominentnych badaczy i wybitnych praktyków.

Il. 1

Koran wydany w 1941 r. w Niemczech hitlerowskich. Po wojnie wiele egzemplarzy trafiło do Polski i znajdowało się w bibliotekach arabistyki. *Zdjęcie autora*

Silne związki gospodarcze z krajami Bliskiego Wschodu stwarzały stałe zapotrzebowanie (zarówno w NRD, jak i RFN) na fachowców-arabistów, a to z kolei przekładało się na sferę polityczną: wydzielano znaczne środki finansowe na same badania, jak i bazę dydaktyczną oraz różnorodne publikacje arabistyczne – ukazywały się gramatyki, słowniki, podręczniki, historie literatury itp. itd. Równolegle rozwijały się badania i nauczanie dotyczące islamu. W opracowaniach dotyczących historii arabistyki niemieckiej nie udało mi się znaleźć współczesnych monografi omawiających, podsumowujących czy analizujących dorobek arabistyczny byłego NRD, z wyjątkiem pracy Kai Hafeza (*Orientwissenschaft in der DDR: zwischen Dogma und Anpassung, 1969–1989*⁴¹) z 1995 r., która jednak dotyczy całej orientalistyki – to znaczna luka, która, być może, niedługo zniknie, bo prace nad tym trwają w uczelniach na terytorium byłego NRD. Niewiele jest

⁴⁰ Np. patrz: <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/> [dostęp: 14.09.2021].

⁴¹ K. Hafez, *Orientwissenschaft in der DDR: zwischen Dogma und Anpassung, 1969–1989*, Hamburg 1995.

też biogramów i prac dotyczących wspomnianej grupy zawodowej i naukowej tego okresu i na tym obszarze⁴². Nieobecne są jeszcze publikacje przeglądowe o pracy i życiu w krajach Bliskiego Wschodu arabistów z NRD – jako licznej i elitarnej grupy zawodowej, bo w odróżnieniu od większości obywateli tego państwa mogli przebywać poza jego granicami. Już w NRD ukazała się, znacznie wcześniej, próba (ponad 300-stronicowa) syntezy wiedzy o arabistykach w Europie J. Fücka – *Die arabischen Studien in Europa* (1955)⁴³. Okres znacznie wcześniejszego wpływu ideologii totalitarnej na orientalistykę niemiecką, w tym na arabistykę niemiecką, został przedstawiony jako jeden z wątków w publikacji Ekkeharda Ellingera *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus 1933–1945*⁴⁴, która ukazała się w 2006 r. oraz (również jako wątek poboczny) w książce Wolfganga G. Schwanitz *Hitlerowcy, islamiści i narodziny nowożytnego Bliskiego Wschodu* (2014)⁴⁵.

PORTUGALIA

Stan arabistyki w tym kraju konotuje opublikowany w 2016 r. referat Ewy Marii von Kemnitz († 01.11.2017) – polskiej arabistki, która na stałe mieszkała w Portugalii. Jej tekst *Portugal and Brasil: Contrasting Patterns in Arabic Scholarship*⁴⁶ porównywał ścieżki edukacji arabistycznej w Portugalii i Brazylii.

⁴² Ukazały się już publikacje ujmujące tę tematykę (w perspektywie arabistycznej) w sposób cząstkowy lub ogólniejszy (tj. orientalistycznie), m.in. K. Hafez, *Orientwissenschaft in der DDR...*, Hamburg 1995.

⁴³ J. Fück, *Die arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955.

⁴⁴ E. Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus 1933–1945*, Edingen-Neckarhausen 2006.

⁴⁵ W.G. Schwanitz, *Hitlerowcy, islamiści i narodziny nowożytnego Bliskiego Wschodu*, Kraków 2014.

⁴⁶ E.-M. von Kemnitz, *Portugal and Brasil: Contrasting Patterns in Arabic Scholarship*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond...*, s. 37–60.

RUMUNIA

Sekcja języka arabskiego⁴⁷ Uniwersytetu w Bukareszcie wydała 30-stronicowy buklet o historii, luminarzach i dorobku rumuńskiej arabistyki zatytułowany *University of Bucharest, Arab Studies at the University of Bucharest: 50 years*⁴⁸.

WŁOCHY

Na temat współczesnej historii arabistyki włoskiej napisano wiele artykułów, wśród autorów poświęcających się tej tematyce znany jest F. Gabrieli, który opisał m.in. relacje arabistyki z kolonializmem włoskim w Libii (*L'arabistica italiana e la Libia*⁴⁹, 1983). Rok wcześniej ukazał się jego artykuł *Stato degli Studi di Arabistica e Islamistica in Italia*⁵⁰. Późniejsze losy włoskiej arabistyki znajdują się m.in. w materiałach pokonferencyjnych, w referacie *Arabic and Islamic Studies in Italy and Sardinia*⁵¹ autorstwa G. Contu i A. Kalati.

ZSRR I ROSJA

Tak liczną i wpływową radziecką i rosyjską arabistykę, ich historię i przemiany opisuje wiele publikacji, ale powstałe przed 1991 r. są silnie skażone ideologicznie i ocenzurowane, przemilczają np. wszystkie aspekty upolitycznienia nauki, związków instytucji naukowych i samych arabistów ze służbami, z propagandą i wszelkimi innymi formami działalności partyjno-ideologicznej (do takich pozycji należy np. *Arabistika v SSSR (1917–1959)*⁵² G.Sz. Szarbatowa – zawodowego wojskowego, oficera – wydana jeszcze w 1959 r., która liczyła jedynie 100 stron i dotyczyła tylko arabistyki w Akademii Nauk). Literatura omawiająca dzieje najnowsze (drugiej

⁴⁷ *Sectia de Arabă – Universitatea din București*, <https://araba.ils.unibuc.ro/despre-noi-2/sectia-de-limba-araba/> [dostęp: 14.09.2021].

⁴⁸ *Arab Studies at the University of Bucharest: 50 years*, Bucharest 2007, http://ebooks.unibuc.ro/filologie/arab/Sectia_de_limba_si_literatura_araba_ENG.pdf [dostęp: 14.09.2021].

⁴⁹ F. Gabrieli, *L'arabistica italiana e la Libia*, „Annali della Facolta di Scienze Politiche” 1983.

⁵⁰ F. Gabrieli, *Stato degli Studi di Arabistica e Islamistica in Italia*, „Atti del I Convegno su: La presenza Culturale Italiana” 1982.

⁵¹ G. Contu, A. Kalati, *Arabic and Islamic Studies...*, s. 21–36.

⁵² Г.И. IIIapбaтoв, *Арабистика в СССР (1917—1959)*, Москва 1959, s. 128.

połowy XX w.) w ZSRR jest – wbrew pozorom – niezbyt rozbudowana, nawet publikacje opisujące jej historię, które ukazywały się w okresie badanym, skupiały się bardziej na latach przedwojennych i okresie wojny⁵³. Tej samej tematyki, co praca Szarbatowa – historii stosownych oddziałów Rosyjskiej Akademii Nauk – dotyczy jeszcze kilku pozycji⁵⁴.

Artykuł W.W. Połosina *Istoriya arabistiki v IVR RAN*⁵⁵ (*Historia arabistyki w Instytucie Rękopisów Orientalnych Rosyjskiej Akademii Nauk*) dotyczy niszowej placówki arabistycznej, ale o tyle interesującej z punktu widzenia nauki, że zbiory starych arabskich rękopisów w Federacji Rosyjskiej są liczniejsze i cenniejsze niż w Arabii Saudyjskiej⁵⁶.

Absolutna większość publikacji zwartych, w tym memuarystyka, koncentruje się na okresie pierwszej połowy XX w. (i jeszcze wcześniejszych). Późniejsze losy arabistyki i arabistów są omawiane głównie przy okazji biografii czołowych przedstawicieli czy wszelkiego rodzaju obituariów i ksiąg pamiątkowych. Większość luminarzy rosyjskiej arabistyki to absolwenci Instytutu Języków Wschodnich w Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym (MGU im. Łomonosowa) lub Wydziału Wschodoznawczego Leningradzkiego Uniwersytetu Państwowego⁵⁷.

Sporo artykułów poświęconych dydaktyce arabistyki, celom i zadaniom rosyjskiej arabistyki oraz jej dziejom w ostatnich dziesięcioleciach (przy okazji publikacji biogramów) opublikował P. Gusterin⁵⁸. Dziejom wschodoznawstwa – w tym

⁵³ Нр. *Очерки по истории русского востоковедения*, red. В.И. Авдиев, Н.П. Шастина, Москва 1956; И.Ю. Крачковский, *Очерки по истории*, в.т.в. 1958; Г.Г. Гульбин, *Биобиблиографический словарь русских и советских арабистов*, Ленинград 1940.

⁵⁴ М.ин. О.М. Кадырова, *К истории востоковедной лингвистики: языковедческие исследования в ИВ РАН*, [w:] *История востоковедения: традиции и современность: Материалы II всероссийской школы-конференции*, red. И.Х. Миняжетдинов, М.А. Пахомова, Москва 2015, s. 170–198, albo dosyć aktualny artykuł: В.В. Полосин, *История арабистики в ИВР РАН*, 18.01.2007, http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_content&task=view&id=1640&Itemid=132 [dostęp: 13.01.2018].

⁵⁵ В.В. Полосин, *История арабистики в ИВР РАН...*

⁵⁶ Т.И. Тюкаева, *Традиции отечественной арабистики. Интервью с Владимиром Исаевым, институт востоковедения РАН*, „Вестник Российского университета дружбы народов” 2014, nr 3, s. 177.

⁵⁷ П. Густерин, *Арабистика и исламоведение в российской высшей школе. О подготовке арабистов и исламоведов в российской высшей школе*, <http://islam-info.ru/obchestvo/1594-arabistika-i-islamovedenie-v-rossijskoj-vysshej.html> [dostęp: 14.09.2021].

⁵⁸ М.ин. П. Густерин, *О подготовке арабистов и исламоведов в российских вузах*, „Высшее образование сегодня” 2009, nr 9; idem, Н.А. Медников и его роль в истории

arabistyki – w ZSRR i Rosji w drugiej połowie XX w. poświęcono część skryptu autorstwa A.M. Ахунова *История отечественного востоковедения*⁵⁹ dedykowanego dla słuchaczy kursu pod tym samym tytułem. Omawia m.in. nowe kierunki studiów orientalistycznych, działalność Instytutu Orientalistyki RAN, Międzynarodowe Kongresy Orientalistów, ośrodki orientalistyczne w radzieckich republikach związkowych, w tym na Syberii i na Dalekim Wschodzie, oraz powstanie i rozwój centrum orientalistycznego w Nowosybirsku, a także nowe etapy w rozwoju orientalistyki rosyjskiej w okresie „po pierestrojce” i rolę akademickiej orientalistyki na obecnym etapie wraz z omówieniem pracy współczesnych rosyjskich orientalistów. W ramach skryptu przedstawiono proporcjonalnie problematykę arabistyczną i islamistyczną. Kurs ten wykładany jest na Uniwersytecie Państwowym w Kazaniu (Tatarstan)⁶⁰.

Najnowsze rosyjskie publikacje mają charakter bardziej indywidualny (np. wspomnienia konkretnych dyplomatów i szpiegów⁶¹) lub dotyczą okresu narodzin arabistyki w Rosji i ZSRR postrzeganych li tylko z perspektywy naukowej lub wyłącznie politologicznej⁶².

POLSKA

Literatura przedmiotu – historii arabistyki jako działu orientalistyki polskiej – jest dosyć obszerna, choć niesystematyczna i składają się na nią przede wszystkim wydawnictwa okazjonalne (publikowane z okazji rocznic, jubileuszy itp.), najczęściej przeredagowane referaty podsumowujące dorobek ze stosownego okresu, zwykle o charakterze panegirycznym, typowym dla tego rodzaju publikacji, oraz mniej lub bardziej rozbudowane nekrologi, książki pamiątkowe, gdzie jednak tylko niewielka część materiałów dotyczy opisu historii osoby czy instytucji, w której dana persona działała.

арабистики, „Православный Палестинский сборник” 2011, вып. 107; idem, *Об актуальных задачах российской арабистики*, „al-Moutawasset” 2012, nr 14.

⁵⁹ A.M. Ахунов, *История отечественного востоковедения: Программа курса лекций*, Казанский (Приволжский) Федеральный Университет, Казань 2013.

⁶⁰ *История отечественного востоковедения. Программа учебного курса*, <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/241/28241/11463> [dostęp: 14.09.2021].

⁶¹ Przykładowo liczne publikacje Jewgienija Primakowa (książki, monografie i artykuły).

⁶² Np. biografie I. Kraczkowskiego itp.

Cykle artykułów poświęconych dziejom, dorobkowi i bibliografii arabistyk polskich oraz biogramy jej koryfeusza wyszły spod pióra prof. M.M. Dziekana, a poszczególnym okresom i czołowym przedstawicielom arabistyki poświęcili swoje opracowania inni autorzy, jednak wszystkie te opracowania nie wyczerpują materiału i nie stanowią panoramicznego obrazu całości badanych dziejów, pozostają ogromne luki w opisie działalności arabistyki jako kompleksowej instytucji w latach 50., 60. i 70. Przyczynkowa literatura przedmiotu jest bardzo rozbudowana (z tego powodu wykaz podstawowych tytułów znajduje się w aneksie), znaczna jej część została wskazana w bibliografii. Tu dla porządku wymienię tylko przykładowe teksty omawiające niektóre aspekty historii arabistyki: Maria Giovanna Stasolla, *Sessant'anni di Studi Arabi in Polonia*⁶³; Maria Kowalska, *Prof. dr Andrzej Czapkiewicz (1924–1990)*⁶⁴; Zygmunt Poniatowski, *Dzieje islamistyki w Polsce po II wojnie światowej*⁶⁵; *Album magistrów Instytutu Orientalistycznego (1951–1992)*⁶⁶ – opracowanie materiałów z lat 1951–1987; Edward Szymański, *Tadeusz Lewicki (1906–1992)*⁶⁷; Bogdan Składanek, *60-lecie Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*⁶⁸; Stanisław Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne w Polsce*⁶⁹; Marek M. Dziekan, *Arabic and Islamic Studies at the University of Warsaw after 1945*⁷⁰; Władysław B. Kubiak (1925–1997)⁷¹, *Arabic and Islamic Studies in Poland after 1945*⁷²; *Ks. doc. dr hab. Jerzy Nosowski (1921–1999)*⁷³; Edward Tryjarski, *Restoration of Oriental Studies in Poland after the World War II as Reflected in Five Letters by Tadeusz Kowalski*⁷⁴ – publikacja dotycząca listów do Ananiasza Zajączkowskiego z lat 1946–1947; Barbara Wrona, *Józef Bielawski (In memoriam)*⁷⁵; Czesław Szrednicki, Wiesław Tomaszewicz, *Z historii orientalistyki krakowskiej*

⁶³ „Oriente Moderno” 1984, vol. 64, issue 1–12, s. 229.

⁶⁴ PO 1991, nr 1/4, s. 393–394.

⁶⁵ PO 1992, nr 1/4, s. 67–76.

⁶⁶ Oprac. K. Wojakowska, E. Siwierska, Warszawa 1993.

⁶⁷ *T. Lewicki (1906–1992)*, PO 1993, nr 1/1, s. 96–101.

⁶⁸ *60-lecie IO UW*, PO 1993, nr 1/2, s. 55–57.

⁶⁹ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 3–13.

⁷⁰ „Studia Arabistyczne i Islamistyczne” 1998, t. 6, s. 176–183.

⁷¹ PO 1998, nr 1/2, s. 156–157.

⁷² „Studia Arabistyczne i Islamistyczne” 1999, t. 7, s. 114–125.

⁷³ PO 1999, nr 3/4, s. 339–340.

⁷⁴ „Studia Turcologica Cracoviensia” 1998, t. 5, s. 267–285.

⁷⁵ PO 1998, nr 1/2, s. 153–156.

w pierwszych latach powojennych (1945–1950)⁷⁶ i *Warto wspominać tamte lata. Pierwsze powojenne lata studiów na orientalistyce*⁷⁷. Dwa ostatnie dotyczą początków powojennej orientalistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Arabistyka i jej historia w latach 1945–1990 – w zakresie dziejów instytucji, dorobku publikacyjnego (w tym tłumaczeniowego) i biogramów ważniejszych postaci, luminarzy nauki (arabistyki i islamistyki) – wydaje się być wyczerpująco zbadana i opisana: poświęcono tej tematyce... no właśnie. Znaczna część tych prac to teksty jubileuszowe, czyli literatura, która, jak to nierzadko bywa z takimi okolicznościowymi pozycjami, ma różną wartość poznawczą. Jeśli opuścimy wszystkie pozycje dotyczące historii orientalistyki jako zespołu różnych kierunków, w których także wspomina się o arabistyce i jej dziejach jako składowej nauki o Wschodzie, to – poza nekrologami, księgami pamiątkowymi (w których zwykle niewiele miejsca zajmuje sama osoba, której zostały dedykowane), – pozostanie nam około 20–25 tekstów. Większych, zwartych publikacji na temat tego okresu historii arabistyki właściwie nie ma – z wyjątkiem biogramów pióra prof. M.M. Dziekana i załączonych do nich szerszych opracowań dotyczących skrótowo dziejów arabistyki i jej dorobku w różnych okresach jej istnienia.

Dziejom powojennej polskiej orientalistyki poświęcono dziesiątki artykułów naukowych i popularnonaukowych, publikacji zwartych, monografii i materiałów z konferencji, ale nie dedykowano monografii. Większość tych publikacji, jeśli dotyczą wątku arabistycznego w dziejach orientalistyki lub są *sensu stricte* arabistyczne, opublikował M.M. Dziekan. Te systematyczne, pracochłonne i skrupulatne studia oraz przyczynki i opracowania stały się kamieniem węgielnym na polu historii nauki dotyczącej nurtu arabistycznego w obrębie orientalistyki polskiej. Wszelako jednakże opisują one głównie przeszłość nauki i jej twórców. Autor postrzega w nich arabistykę jako kierunek naukowy (i w pewnym stopniu artystyczny, w zakresie sztuki, literatury i przekładu), a nie jako instytucję dydaktyczną, i nie deskrybuje arabistów jako grupę społeczną: w zakresie swoich poszukiwań M.M. Dziekan oparł się na definicji arabistów jako naukowców uprawiających tę dyscyplinę, a nie jako absolwentów arabistyki.

Przed nim wątek dziejów orientalistyki z okresu PRL – szczególnie w artykułach na łamach PO – opracowywał prof. Jan Reychman, ale miało to charakter

⁷⁶ „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych” 1996, t. 39, z. 1, s. 108–109.

⁷⁷ „Alma Mater” 2001, nr 28, s. 29–31.

ogólnoorientalistyczny, co zresztą wynikało z faktu, że kiedy autor działał, arabistyka (warszawska) jako instytucja w większości swoich działań była ciągle jeszcze w powijakach.

Kilka pozycji, które można uznać za monograficzne, ma charakter cykliczny: są to kolejne tomy *Szkiców z dziejów orientalistyki* (doprowadzone do dnia dzisiejszego, tj. lipca 2020, do szóstego tomu) oraz księgi pamiątkowe dedykowane konkretnym, zwykle kończącym już działalność naukową wybitnym osobom ze środowiska akademickiego. Jeszcze w latach 50. powstawały bibliografie tematyczne obejmujące całość polskich prac orientalistycznych⁷⁸; później – ze względów oczywistych – już nie były kontynuowane.

Seria prac zbiorowych *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, zapoczątkowana w latach 50. wydaniem pierwszego tomu – pod redakcją S. Strelcyńskiego – przez PWN, poświęciła arabistyce jako instytucji działającej w okresie PRL niewiele miejsca: głównie to artykuły biograficzne (częściowo dotyczące samej instytucji) i dedykowane tej dziedzinie orientalistyki części opracowań podsumowujących dorobek orientalistyki polskiej.

Te o charakterze biograficznym zostały wykorzystane w cz. 2 niniejszego projektu badawczego i tam zostały omówione. Z pozostałych tylko artykuł B. Michalak-Pikulskiej *Arabistyka krakowska – przeszłość i teraźniejszość*⁷⁹ bezpośrednio dotyczy materii niniejszych badań; inne, np. teksty (chronologicznie) T. Lewickiego, M.M. Dziekana i J. Hauzińskiego, zostały zreferowane w stosownych częściach pracy. Wykaz literatury znajduje się – wydzielony – w bibliografii.

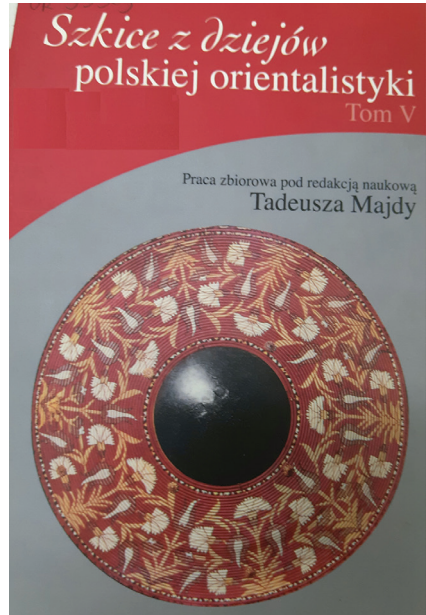
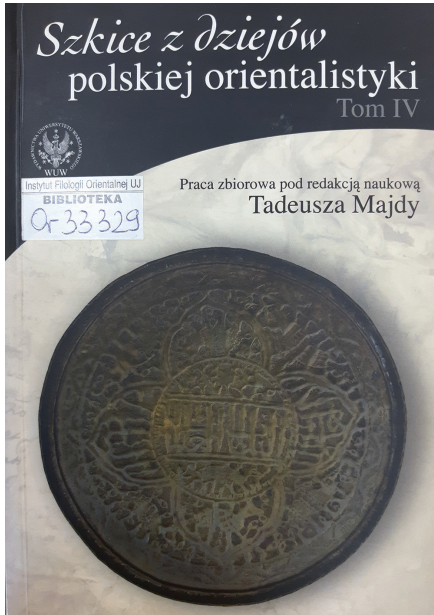
Wszystkie dotychczas opublikowane wydawnictwa koncentrują się wokół dorobku naukowego i organizacyjnego arabistów i arabistyki w wymiarze akademickim. Nie ma prac, które poruszałyby i badały tematykę związaną z absolwentami, ich drogami życiowymi, dorobkiem dydaktycznym arabistyki, wpływem arabistyki na życie polityczne i gospodarcze państwa w PRL ani o relacji odwrotnej. Nie dotarłem do jakichkolwiek prac syntetycznych dotyczących związku arabistyki (i arabistów) z pracą tłumaczy na kontraktach.

W ogóle nie została poruszona aktywność arabistyki na polu współpracy międzynarodowej w PRL – wojskowej, edukacyjnej czy politycznej. Jedyne materiały

⁷⁸ F. Machalski, *Bibliografia Polskich Prac Orientalistycznych 1945–1955*, Warszawa 1957.

⁷⁹ B. Michalak-Pikulska, *Arabistyka krakowska – przeszłość i teraźniejszość*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 5, red. T. Majda, Warszawa 2010, s. 21–36.

na ten temat to ogólnikowe opracowania dotyczące kultury: udziału którejś ze stron w wydarzeniach czy życiu kulturalnym strony drugiej.

Il. 2–3. Zwłaszcza te tomy zawierają materiały dotyczące powojennych dziejów arabistyki w Polsce. *Zdjęcia autora*

Wspomniana wyżej polska literatura opisująca losy placówek orientalistycznych (bo w większości o arabistyce mowa w niej przy okazji deskrypcji całej orientalistyki) i notabli orientalistyki, która powstała do połowy lat 90., a nawet później, po roku 2000, nie sięgała do źródeł, które ze względów politycznych wcześniej dla badaczy nie były dostępne. Mam na myśli materiały z archiwów państwowych, nie tylko IPN, które otworzyły nowe pola badawcze związane z oceną historii PRL oraz dorobku jej nauki z okresu 1945–1990/91.

Podczas kompletowania stanu badań i literatury natrafiłem na publikację, która w znacznej części, w swojej strukturze i przesłaniu, wykazała podobieństwo do niniejszego pomysłu. Potwierdziło to – w moich oczach – jego sens i upewniło mnie w moim wyborze drogi badań, chociaż publikacja nie dotyczyła arabistyki.

Mowa o książce wybitnego radzieckiego historyka-portugalisty A.A. Tokariewa, *Portugalistika w SSSR i Rossii. O portugalistykę i portugalistach*⁸⁰. To wnikliwe studium dziejów radzieckiej i rosyjskiej portugalistyki, na które składają się eseje historyczne (historia nauki), artykuły naukowe o Brazylii, Portugalii i jej byłych koloniach, wyczerpujące informacje o dorobku tejże portugalistyki w zakresie nauki, dydaktyki, literatury informacyjnej, pięknej (przekłady), memuarystyce i samych portugalistach: naukowcach, wykładowcach, tłumaczach, dziennikarzach i dyplomatach; a także wykaz obronionych dysertacji. Ponadto włączono do książki niektóre wcześniejsze artykuły naukowe autora. Druk bogato ilustrowano. Rzecz jasna pola badawcze badań portugalistyki i arabistyki są różne, ogrom materiału dotyczącego wszelkich badanych dziedzin życia świata arabskiego wykracza poza możliwości zawarcia go w tej pracy.

Podobną – w pewnym zakresie – pozycją jest polski, krakowski wolumin zatytułowany *Katedra Historii Polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Odniesienia, interpretacje, pamięć* pod redakcją Krzysztofa Daszyka i Tomasza Kargola, wydany przez Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica w Krakowie w 2019 r. Też jest to „katedry portret własny”; choć koncepcja różni się, ale cel bardzo zbliżony: ukazanie wspólnoty ludzi i instytucji, wzajemnych relacji i wpływu mistrzów na młode pokolenia. Inna publikacja o zbliżonym charakterze – jubileuszowy wolumin *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik Biograficzny* – jest opracowaniem zawierającym około 300 biogramów i podającym informacje m.in. o dacie i miejscu uzyskania dyplomu, stopni i tytułów naukowych, okresie zatrudnienia w IH UW i sprawowanych tam funkcjach, działalności naukowej pracowników poza Instytutem. Podawane w biogramach informacje, z powodu charakteru wydawnictwa, nie są wyczerpujące, zawierają jednak wskazówki bibliograficzne dla osób zainteresowanych. Intrygującą próbę napisania monografii „kierunku i instytucji” stanowi *Historia na Uniwersytecie Warszawskim* pod redakcją M. Koczerskiej i J. Adamczyk (2012)⁸¹. Te trzy pozycje przedstawiają ważną kartę z dziejów polskiej historiografii. Jednak wśród całości polskiej literatury naukowej znajdziemy niewiele monografii poświęconych

⁸⁰ A.A. Токарев, *Португалистика в СССР и России. О португалистике и португалистах*, Москва 2014.

⁸¹ *Historia na Uniwersytecie Warszawskim*, red. M. Koczerska, J. Adamczyk, Warszawa 2012.

zbiorowościom studenckim, a już unicum stanowią takie, które wiążą losy absolwentów z placówką akademicką ich kształcąca i dziejami kadry ją tworzącej.

W odniesieniu do studentów i absolwentów kierunków orientalistycznych funkcjonujących w PRL opracowań takich całkowicie brak. W dotychczas dostępnych pracach nie było ani jednej polskiej pozycji, która ujęłaby tę tematykę w sposób źródłowo zweryfikowany, wyczerpujący i syntetyczny. Nie podejmowano prób analizy zmian programu, wpływu specyficznego procesu dydaktycznego na przyszłe realne zawodowe losy absolwentów itp. itd. Zatem ustalałem fakty i ich przyczyny, kompleksowo i interdyscyplinarnie analizując prawo, instytucję i jej środowisko oraz przyczyny osiągnięcia tak wzorcowych efektów w zaplanowanym zakresie.

1.3. Założenia metodologiczne badań własnych

Hipoteza robocza zakłada, że błyskawiczny rozwój arabistyki był rezultatem równoczesnego przebiegu kilku procesów: modernizacji systemu dydaktyki, zapotrzebowania społecznego sprecyzowanego przez państwo, zaangażowania pasjonatów i wysokiej poprzeczce – progowi przyjęć – kandydatów na studia arabistyczne. Razem te czynniki, wyrażone w różnej formie (przepisów prawa; rozwoju współpracy gospodarczej i kulturalnej z państwami arabskimi; zwiększania limitów przyjęć na studia i ilości etatów dla kadry naukowej; zmian paradygmatu naukowca i dydaktyka – arabisty, a także „profilu” absolwenta arabistyki), zaowocowały powstaniem licznej rzeszy arabistów, nietuzinkowych osobowości o nieprzeciętnych zdolnościach i kwalifikacjach, dynamicznych i rzutkich, którzy w rezultacie przemian społeczno-politycznych, do których doszło w latach 90., potrafili znaleźć swoje miejsce w nowej rzeczywistości, nie tylko aspirując do bycia elitą, ale zostając nią – w polityce, dyplomacji, nauce i biznesie, a także w sferach związanych z życiem intelektualnym i kulturalnym (nie wyłącznie) kraju.

Problemem badawczym jest opis zjawisk: narodzin i dziejów arabistyki w PRL oraz modernizacji systemu jej badań i dydaktyki w badanym okresie. Zatem przedmiotem niniejszych badań są zorganizowane działania zbiorowości ludzkiej (władz, kadry naukowej orientalistyki i poszczególnych jednostek) oraz zaistniałe fakty spowodowane różnymi czynnikami bliskiego (krajowego) i dalszego (geopolitycznego) otoczenia: procesy reform i modernizacji akademickich ośrodków pre-arabistycznych i arabistycznych, w tym dotyczące działalności i kształtowania się

ich kadr oraz unowocześniania dydaktyki i przeprofilowania programu studiów celem uzyskania nowego typu absolwentów tego kierunku, a także zmiany zakresu i kierunków oraz metod badań naukowych w tej dziedzinie nauk orientalistycznych. Trzeba podkreślić, że badany okres w dziejach arabistyki był jej „złotym wiekiem”, czyli apogeum w progresji, dlatego tak istotne jest prześledzenie przyczyn i skutków, które doprowadziły do rozwoju tej niszowej w Polsce specjalności i instytucji, które ją realizowały.

Obszar badań obejmuje dwie placówki uniwersyteckie (traktowane jako jedna instytucja „arabistyka”): arabistykę na UJ i UW w latach 1945–1990.

Badanie realizowało cele:

- diagnostyczne (Jaki był aktualny stan arabistyki w okresie Polski Ludowej?),
- poznawcze (Jak skutecznie prowadzić naukę i dydaktykę na arabistyce?),
- weryfikacyjne (Jakie były prawidłowości rozwojowe i zasady dobrego funkcjonowania arabistyki?).

Innymi słowy, starałem się – na podstawie analizy stanu arabistyki w PRL – udzielić odpowiedzi na pytania, kto i w jakim celu stworzył samodzielne arabi-styczne placówki naukowo-dydaktyczne o takim programie studiów i zakresie badań naukowych, jaki realizowały, oraz w jaki sposób podejmowano te działania i jak – w ostatecznym rezultacie – ukształtowały one instytucję, ludzi w niej zatrudnionych i ludzi tam kształconych.

Badanie dążyło do uzyskania jak najpełniejszej, zweryfikowanej przez źródła wiedzy o genezie, organizacji, funkcjonowaniu instytucji akademickiej – arabistyki i, komplementarnie, o arabistach (zdefiniowanych wyżej). Poprzez rekonstrukcję jej dziejów chcę uchwycić procesy kształtowania i modernizacji systemu realizacji badań i dydaktyki nauk orientalistycznych na tym etapie dziejowym. Położyłem nacisk na wymiar społeczny działalności tej instytucji, dlatego badaniem objąłem i jej elementy składowe – kadrę i studentów, dorobek naukowy (głównie publikacje) i dydaktyczny (program studiów, autorską literaturę dydaktyczną).

Stąd pierwszym celem pobocznym stała się rekonstrukcja dziejów arabistyki i osadzenie jej w kontekście czasów, w których ten proces przebiegał. Podczas tego procesu zweryfikowałem datowania i dodatkowo opatrzyłem, gdzie tylko było to możliwe, wcześniej opublikowane fakty i daty odsyłaczami do źródeł, jeżeli były ich pozbawione lub zawierały błędy.

Drugim celem pobocznym było ustalenie, jakie czynniki modernizacyjne i które reformy przyczyniły się (i w jakiej skali) do sukcesów akademickich wspomnianych placówek.

W badaniach wykorzystałem metody łączone: historyczną, biograficzną, monograficzną itd., stosując pluralizm metodologiczny oraz procedury mieszane.

Teoretyczne korzyści to wnioski, które płyną z interdyscyplinarnej i komplementarnej analizy rezultatów zawartej w zakończeniu, a ich konsekwencjami praktycznymi mogą być modele rozwiązań służących dalszej modernizacji instytucji arabistyki w Polsce, na wszystkich uczelniach obecnie prowadzących ten kierunek studiów i badań naukowych.

Podstawą źródłową badań tego woluminu były różne rodzaje informacji: dokumenty normatywne (sprawozdania, protokoły, raporty, korespondencja dyplomatyczna, dokumenty kadrowe – głównie akta osobowe), dokumentacje uczelniane (uchwały ciał uniwersyteckich, polecenia służbowe, wnioski i meldunki, kwestionariusze), uczelniane materiały statystyczne, indeksy studenckie, materiały ikonograficzne (zdjęcia, skany, reprodukcje), oryginalne publikacje naukowe, opracowania dotyczące prac dyplomowych, doktorskich itd., naukowe publikacje przeglądowe, podręczniki, encyklopedie, słowniki, kalendarze oraz artykuły prasowe pozbawione charakteru dokumentalnego i wywiady. Poza nimi sięgnięto po literaturę przedmiotu, w tym opracowania i artykuły naukowe (w językach: arabskim, francuskim, angielskim, hiszpańskim, włoskim, niemieckim i rosyjskim) oraz nieliczne publikacje zwarte. Wykorzystano także badania wcześniej przeprowadzone i opublikowane przez inne podmioty w zakresie tego tematu. Ważne okazały się akty prawne, które były rdzeniem działania ówczesnego polskiego systemu edukacji wyższej. W pracy obszernie wykorzystano również źródła internetowe. W pozostałych częściach pracy sięgnąłem dodatkowo po listy prywatne i wspomnienia.

We wszystkich wspomnianych archiwach nie ma kompletów konkretnych typów dokumentów, luki są wieloletnie i dotyczą przede wszystkim lat 80., większość dokumentacji urywa się na roku 1983. Z późniejszego okresu pochodzą jedynie wrywkowe dokumenty. Nie znaleziono akt dotyczących wielu asystentów na arabistykach obu uczelni, szczególnie tych, którzy później nie kontynuowali kariery naukowej w Polsce. Brak dokumentacji dotyczącej kadr ZKP PAN, jego doktorantów, a przynajmniej nie udało mi się do nich dotrzeć.

Należy pamiętać, że zarówno dokumenty urzędowe, jak i wspomnienia (relacje) poddane były ostrzejszej autocenzurze (w pierwszym wypadku – obyczajowej,

politycznej itd., w drugim – dla ochrony prywatności). We wszystkich typach dokumentów znaleziono opuszczenia, braki, złe umiejscowienia, błędy co do osoby, literówki i błędy datowania, część stanowią pisma anonimowe i bez miejsca i daty wystawienia. Nawet materiały z teczek służb zawierają defekty różnego typu: powstawały często po zrekapitulowaniu teczek osobowych w zakładach pracy (tj. głównie uczelni), a te (życiorysy, kwestionariusze, podania itd.) wypełniały same osoby zainteresowane. Rzadko kiedy korygowano zawarte tam usterki, bo nie dotyczyły meritum, tj. danych i konstatacji ważnych dla służb. Stąd wielokrotnie nie udało się ostatecznie datować niektórych faktów – istnieje kilka materiałów o charakterze źródłowym, które podają różne daty dla tych samych wydarzeń.

Materiały i dokumenty wykorzystane jako źródła (niestety rozproszone i zachowane fragmentarycznie) to gł. zespoły dokumentów przechowywane w Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Bibliotece Jagiellońskiej, a także zespoły archiwalne ze spuścizny T. Kowalskiego i A. Zajączkowskiego w Archiwum PAN w Warszawie, dotyczą lat 1945–1990. Niestety akta z lat 80. są pełne luk, być może dokumenty jeszcze istnieją, tylko nie zostały przekazane do archiwum – dlatego niniejszą pracę nie można uznać za „zamykającą” temat, skończoną. Jak się wydaje, te ogromne luki wynikają raczej z wieloletnich zaniedbań uczelni, dla przykładu: Rektor UW powołał Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego jako ogólnouczelnianą jednostkę organizacyjną (o statusie pracowni naukowo-badawczej i jednostki administracyjnej) sprawującą nadzór nad registraturami wszystkich jednostek organizacyjnych uczelni dopiero 12 czerwca 1972 r., a 13 lat później (28.06.1985) Archiwum doczekało się swego regulaminu, uchwalonego przez Senat UW⁸². Innymi słowy, okres „pionierski” działania i istnienia Archiwum zakończył się w 1985 r.⁸³, czyli po czterdziestolecu jego „raczkowania”. Wcześniej istniały różne instytucjonalne formy archiwizowania dokumentów, jednak większość z nich była rozproszona po różnych instytucjach UW – dziekanatach, przy dyrekcjach instytutów czy wręcz w pracowniach, zakładach i katedrach. Taka partyzancka, amatorska polityka administracji urzędowymi świadectwami doprowadziła do (najprawdopodobniej nieodwracalnej) straty wielu archiwaliów (dla przykładu: nie udało mi się odnaleźć dokumentu powołującego do autonomicznego życia arabistykę na UW). Przy czym, co warto podkreślić, materiały z okresu

⁸² *O Archiwum*, <http://www.archiwum.uw.edu.pl/Archiwum.htm> [dostęp: 14.09.2021].

⁸³ *Ibidem*.

stalinowskiego są dosyć dobrze zachowane (przynajmniej w porównaniu z tymi z lat 70. czy z nieobecnymi w magazynach dokumentami z lat 80.). Warto też zachować w pamięci fakt, że w czasach Polski Ludowej wiele spraw załatwiano „od ręki” – podejmując decyzje i wydając je przez telefon lub w trakcie spotkań w odpowiednim gronie, dlatego tło, jak i same decyzje nie znalazły się w materiałach, pozostały tam jedynie ich konsekwencje. Weryfikację i analizę krytyczną przeprowadzono na kilku poziomach – konfrontując dane z opracowań (np. artykułów o historii orientalistyki opublikowanych w *PO*) z danymi z ankiet, świadectw i publikacji urzędowych oraz danymi z zasobów służb.

Archiwa, w których odbyto kwerendy: Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum IPN, Archiwa uczelni (Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego), Archiwum PAN w Warszawie, Archiwum PAN/PAU w Krakowie, Archiwum Państwowe w Częstochowie, Archiwum Państwowe w Gdańsku, Archiwum Państwowe w Łodzi. Archiwa wojskowe nie odpowiedziały na monity.

Zatem geneza problemu opracowana została na podstawie analizy dostępnych dokumentów źródłowych z przeszłości historycznej (w większości przypadków do tej pory niepenetrowanych systematycznie lub wręcz niedostępnych), a jej wnioski mogą posłużyć do wzbogacenia współczesnej wiedzy o badanym problemie.

1.4. Struktura pracy

Układ pracy obejmuje poza obszernym wstępem i zakończeniem sześć rozbudowanych strukturalnie rozdziałów – podzielonych odpowiednio na segmenty. Część merytoryczną pracy poprzedza wykaz użytych symboli, skrótów i skrótowców. We wstępie niosącym tytuł (*Prawie*) pół wieku dziejów polskiej arabistyki (1945–1990) zarysowałem wyjściową sytuację w orientalistyce polskiej, aby osadzić okres badany we właściwym kontekście, zdefiniowałem temat i zakres pracy, szkicując jej sens i przesłanie. W podrozdziale *Podstawy i założenia metodologiczne badań własnych* znalazło się wprowadzenie, omówienie stanu badań oraz literatury przedmiotu (w zakresie dorobku europejskiego i amerykańskiego) oraz metodologii. W rudymencie znalazła się nota o transkrypcji, bo to zagadnienie stanowi jeden z ważnych aspektów merytorycznych i technicznych pracy. Zatem, zanim podjąłem referowanie przebiegu i rezultatów badania, obszernie omówiłem podstawę

źródłową, zastany stan badań (Europa, świat, Polska) i przedstawiłem literaturę przedmiotu oraz założenia metodologiczne niniejszych poszukiwań.

Całość materiału została rozdzielona na komplementarne rozdziały zwieńczone zakończeniem, bibliografią, kalendarium, indeksem osobowym, słowami kluczowymi (polski i angielski), streszczeniem (polski i angielski), i aneksami: 1. Plany i programy nauczania (UJ i UW), 2. Literatura przedmiotu oraz 3. Wykaz dostępnej w badanym okresie literatury arabistycznej, jak też wykazem tabel oraz spisem ilustracji.

W trzyczęściowym rozdziale pierwszym noszącym tytuł *Arabistyka. Reformy szkolnictwa wyższego 1945–1990 na tle kontekstu społeczno-politycznego PRL* podjąłem próbę usystematyzowania wiedzy na temat ww. reform w zakresie dotyczącym orientalistyki, w tym arabistyki, osadzając je na tle naszkicowanego kontekstu społeczno-politycznego ówczesnego państwa (istniejącego od 1945 do 1990). Składają się na tę sekcję pracy: wprowadzenie, gdzie zasygnalizowałem sytuację prawną szkolnictwa wyższego w i po 1945 r.; część merytoryczna dokumentująca w zarysie sytuację prawną i społeczną szkolnictwa wyższego w latach 1945–1990 (ze szczególnym uwzględnieniem przepisów i ich praktycznej interpretacji dotyczących pośrednio i bezpośrednio orientalistyki i – w jej obrębie – arabistyki), uwypuklając pozaakademickie czynniki kształtujące i zmieniające życie akademickie w Polsce Ludowej – te różnej wagi przepisy prawa; a całość rozdziału zamyka krótkie podsumowanie referowanej kanwy dziejów.

Rozdział drugi – *Historia i modernizacja arabistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim* opisuje narodziny i późniejszą historię arabistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim. Rozpoczyna się wstępem krótko opisującym bazowe informacje o arabistyce w UJ w okresie przedwojennym, potem przedstawiono przebieg historii arabistyki w UJ, opierając się na umownej, autorskiej periodyzacji (okres grynderski, stalinowski, początki arabistyki, narodziny, stabilizacja, rozwój itd.). Zrekonstruowano go w porządku chronologicznym na podstawie materiałów źródłowych i literatury przedmiotu, poświęcając dużo uwagi osobliwym etapom narodzin i podstawowym procesom zmian (m.in. modernizacji paradygmatu i celu tego kierunku badań i studiów), uwzględniając specyfikę rozwoju tej placówki i prowadzonych w niej badań. Znajduje się tam też opis zmian kadrowych i lokalowych. Podrozdział szósty deskrybuje chronologicznie rozwój metod, zakresu i organizacji nauczania na arabistyce UJ w latach 1945–1990. Opis ten podzielono na deklaratywne dziesięciolecia (lata 40., 50. itd.) i zawiera on przegląd reform szkolnictwa wyższego w badanym

okresie i zmiany, do jakich doprowadziły w programach studiów arabistycznych (m.in. powstanie i rozwój specjalizacji), a także historię autonomii katedr, udoskonalania własnych programów studiów, ich korekty i modyfikacje.

Rozdział trzeci – *Historia i modernizacja arabistyki w Uniwersytecie Warszawskim* – składa się z dwóch rozbudowanych podrozdziałów, analogicznych do tych dotyczących UJ, i jednego niewielkiego, sygnalizującego dotąd niezbadane tematy. Podrozdział pierwszy opisuje narodziny i późniejszą historię arabistyki w Uniwersytecie Warszawskim. Przedstawia jej przebieg na podstawie historii arabistyki w UW na podstawie umownej, autorskiej periodyzacji (okres pionierski, ścieżka arabistyczna w turkologii, Zakład Arabistyki przy Katedrze Turkologii UW, Katedra Arabistyki UW, ostatnie dziesięciolecie kierownictwa prof. J. Bielawskiego, czasy przełomu itd.), ukazując podstawowe procesy zmian, w tym kadrowych. W trzecim podrozdziale chronologicznie opisano rozwój metod, zakresu i organizacji nauczania na arabistyce UW w badanym okresie, wskazując na zmiany, do których doprowadziły reformy szkolnictwa wyższego. Pozostały podrozdział to niewielki szkic studiów niezbadanych dotąd tematów: kwestia wykorzystywania w procesie dydaktycznym na arabistyce native lektorów i próba określenia chronologii ich obecności oraz studium dedykowane lokalizacji budynków orientalistyki UW w latach 1932–1990. Sygnalizuje on tylko swoją problematykę, nie pretendując do wyczerpania tematu.

W rozdziale czwartym, *Dzieje orientalistyki w innych placówkach akademickich (ze szczególnym uwzględnieniem badań arabistycznych i udziałem Polaków)*, przedstawiłem arabistyczne wątki w historii placówek naukowych i naukowo-dydaktycznych, z którymi wiązały się losy arabistyki polskiej. Są to kolejno podrozdziały o Polskiej Akademii Umiejętności (symboliczny), Polskiej Akademii Nauk (rozbudowany, chronologicznie podzielony na sześć części i zakończony podsumowaniem) i pozostałych ośrodkach akademickich i naukowych (przekrojowy, sześcioczęściowy, uwidaczniający m.in. rolę i miejsce Studium Afrykanistycznego, Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki, bibliotek i archiwów, wybranych kościelnych placówek akademickich i naukowych w Polsce i na świecie oraz zagranicznych świeckich uczelni i ośrodków naukowo-badawczych, w których edukowali się Polacy-arabiści). Całość rozdziału zamyka podsumowanie.

Rozdział piąty – *Kierunki i skala modernizacji badań i dydaktyki na polskiej arabistyce w okresie PRL na podstawie jej dorobku* – to próba uchwycenia rozwoju i modernizacji kierunków badań i zmian nauczania utrwalonych w dorobku polskiej

arabistyki lat 1945–1990, przy czym przekrój tych przeobrażeń zaprezentowano w podziale na trzy podrozdziały. Pierwsza, rozbudowana część dotyczy publikacji (naukowych i naukowo-dydaktycznych, dorobku przekładowego i periodyków), druga – anonsuje niematerialne formy i zakres ich dorobku w polskiej arabistyce w PRL, a trzecia – spuściznę materialną i niematerialną w zakresie edukacji społecznej. Ta ostatnia część, choć tylko sygnalizuje zjawisko, szkicując jego ważniejsze przejawy, wzbogaca dorobek polskiej arabistyki o pozycje związane z popularyzacją wiedzy arabistycznej, adresowane do szerokich mas, jak i udział arabistów w edukacji masowej w Polsce Ludowej. Całość zamyka podsumowanie.

Rozdział szósty, *Uwspółcześnienie zakresu, struktury i sposobu organizacji procesu dydaktycznego obu arabistyk oraz jego uwarunkowania przedstawione na podstawie programu studiów*, przeznaczony został na opis, analizę i wnioski dotyczące bezpośrednio modernizacji procesu kształcenia, ze szczególnym zwróceniem uwagi na unowocześnianie obowiązujących wówczas programów studiów wraz z dokumentowaniem kolejnych etapów wdrażanych w nim zmian i ich zakresu. Zawiera też krótkie omówienia zagadnień związanych z przemianami w polskim szkolnictwie wyższym po II wojnie światowej, a odnoszące się też do orientalistyki czy arabistyki jako takiej. Po wstępie referuję zakres modernizacji i modyfikacji dydaktyki na obu arabistykach, odwołując się do historycznego rozwoju metod, zakresu i organizacji nauczania na arabistykach, koncentrując się na swoistości tych procesów – modyfikacji i modernizacji programów arabistyki. Odrębny podrozdział ukazuje wpływ tych zmian na zakres tematyczny broniących na arabistyce prac magisterskich. Rozdział kończy krótki szkic implementowanego novum – w procesie dydaktyczno-naukowym – zjawiska prowadzenia przez arabistów edukacji społecznej – i podsumowujące go zakończenie.

Rozdziały te stanowią trzon badania i poza rekonstrukcjami odpowiednich procesów i stanów faktycznych oraz odpowiedziami na przypisane im pytania badawcze przedstawiają – zgodnie ze swoimi zakresami – także tło opisywanych wydarzeń, bez którego trudno zrozumieć wszelkie procesy zmian społecznych, gospodarczych i politycznych, które zaszły w okresie 1945–1990 i miały bezpośredni i pośredni wpływ na etapy rozwoju polskiej arabistyki. Omówiłem w nich też reformy prawa w kontekście powojennych przeobrażeń w polskim życiu akademickim, w tym kolejne próby reformowania polskiego systemu szkolnictwa, oraz ich rezultaty – w odniesieniu do arabistyki.

Publikację zamyka zakończenie wraz z epilogiem, uzupełnione o kalendarium, indeks osobowy, aneks (składający się z trzech dokumentów: 1. Planów i programów nauczania na orientalistyce i arabistyce w PRL, 2. Literatury przedmiotu i 3. Wykazu literatury arabistycznej dostępnej w badanym okresie), bibliografię oraz wykaz tabel i spis ilustracji. Wszystkie zawarte w aneksie opracowania są objętościowe i wprowadzenie ich w całości w tekst pracy uczyniłoby ją nieczytelną, a jednocześnie są nieodłączną częścią przeprowadzonych badań i ich częściowymi rezultatami, dlatego – moim zdaniem – są niezbędne w publikacji. W zakończeniu podsumowano wyniki poszczególnych badań i wyciągnięto po ich analizie wnioski, podejmując również próbę oceny badanych procesów i ich praktycznych konsekwencji dla arabistyki i arabistów.

Badanie rozwoju arabistyki jako instytucji, kierunku badań i systemu kształcenia wyspecjalizowanych kadr dla gospodarki państwa – na podstawie przedwojennych tradycji – w ośrodkach akademickich PRL, wpisanych w kontekst politycznych uwarunkowań ich działalności, jest naukowo uzasadnione i nowe. Podkreśliłem też związek państwa i jego polityki z życiem akademickim jako wyraz preferencji m.in. polityki międzynarodowej Polski Ludowej.

W okresie PRL języka arabskiego i wiedzy o świecie arabskim poza wymienionymi dwoma uniwersytetami przez pewien okres uczono także w Studium Afrykanistycznym UW i na Wydziale Geografii i Krajów Rozwijających się UW⁸⁴. Jednak studia te – w większości – miały charakter ewidentnie krajoznawczy lub/ i posiłkowy (np. dla afrykanistów specjalizujących się w krajach Maghrebu), dlatego nie zostały objęte niniejszym badaniem. Biogramy niektórych arabistów tam zatrudnionych znajdują się w drugiej części publikacji.

1.5. Nota o transkrypcji

W tekście nie ujednolicono zapisu arabskich nazw, imion własnych, tytułów itd., cytując te sposoby zapisu (transkrypcje, transliteracje itp.), które zostały użyte w oryginalnych dokumentach, tj. źródłach i opracowaniach, z których je zaczerpnięto. Sposoby zapisu i standardy transkrypcji są znakiem swoich czasów. Trzeba podkreślić techniczne i naukowe bariery, jakie stawały przed naukowcami (a nawet

⁸⁴ Przez pewien okres istniał Instytut Krajów Rozwijających się.

studentami piszącymi prace magisterskie), dotyczące dwóch kwestii: sprzętu, na którym można było w erze przedkomputerowej pisać transkrypcje (tj. maszyny do pisania), i czcionek oraz składu w drukarniach przygotowujących publikacje naukowe. O ile dzięki staraniom m.in. T. Kowalskiego posiadano czcionki (w różnych okresach) w dwóch drukarniach, o tyle nikt nie produkował maszyn do pisania z czcionką transkrypcyjną, a przynajmniej takowych w Polsce nie było. Piszę o barierze technicznej, dlatego że – aby jej uniknąć – gdzie tylko się dało, stosowano formy uproszczone. Przecież żeby napisać na maszynie znak transkrypcyjny, w którym była część diakrytyczna, należało po wpisaniu litery cofnąć się, przekręcić wałek w górę lub w dół, „dostawić” kropki lub kreski, powrócić wałkiem do pozycji standardowej, wpisać następny znak. W przypadku znaków nieistniejących na klawiaturze dopisywano je np. długopisem na maszynopisie. Często zresztą od razu dopisywano wszystkie niestandardowe znaki na maszynopisie długopisem czy piórem. Nawet pojawienie się pierwszych komputerów nie rozwiązało sprawy, ponieważ nie było dostępu do czcionek transkrypcyjnych w edytorach – potrzeba było czasu, zanim firmy software’owe ustaliły standardy i udostępniły je. Głównie odpłatnie. Na UW w latach 80. prof. J. Danecki napisał dwa czy trzy komplety czcionek transkrypcyjnych i swobodnie udostępniał je innym pracownikom i studentom, dopiero później pojawiły się już inne; sam autor stworzył dwa takie zestawy, ale ponieważ już zaczął na rynku edytorów dominować MS Word, gdzie łatwo dostępna była większa ilość potrzebnych liter, arabiści przestali sami tworzyć takie niewygodne w użyciu „gadżety”. W latach PRL na świecie dopiero ustalano standardy transkrypcji naukowej, a dziś dominujące ISO (*International Standardization Organization*) weszło w użycie w latach 70. Stąd pewne wybiegi redaktorskie i częste stosowanie uproszczonych, ale niestandardyzowanych systemów zapisu, będące śladem ówczesnych możliwości technicznych i naukowych, etapów procesu historycznego rozwoju naukowych systemów transkrypcyjnych. To, że np. tematy prac magisterskich zostały niekiedy zapisane w transkrypcji uproszczonej, jest faktem historycznym, potwierdzającym ówczesną perspektywę naukową; próba ujednolicenia tych zapisów byłaby nadingerencją. Ahistoryczne ujednolicenie pisowni w niniejszej pracy pozbawiłoby ją, w jakiejś części, wartości dokumentalnej. Druga kwestia z tym związana to pisownia imion i nazwisk arabskich (głównie pracowników arabystyk, ale i np. autorów tłumaczonych dzieł). O ile w przypadku nazwisk historycznych (np. Awicenna) mamy już utrwalone zasady zapisu, o tyle w pozostałych przypadkach ich nie ma. Okres badany to dla

wielu państw arabskich początki ich niepodległości, budowania administracji państwowej, a ich kadry urzędnicze były – eufemistycznie mówiąc – słabo edukowane. M.in. z powodu luk w ich wykształceniu czy zjawiska dysglosji⁸⁵ nawet zapisy w ówczesnych paszportach – nazwisk i toponimów – były wielce „uznaniowe”, przy czym dotyczyło to także pisowni arabskiej, nie tylko transkrypcji (m.in. w państwach Północnej Afryki).

Zresztą wynalazek „nazwiska” był obcy kulturze arabsko-muzułmańskiej – wprowadzono je dopiero podczas „rejestracji” obywateli, w państwach kolonialnych wcześniej, w tych niezależnych – później (np. Jemen). Annemarie Schimmel poświęciła tej tematyce prawie 140-stronicową książkę, nadając jej tytuł „wprowadzenie” (*Islamic Names: An Introduction*)⁸⁶, opublikowaną w 1989 r. (przeredagowaną w 1990), i do 2019 r. książka ta miała 37 wydań i została przełożona na trzy języki. Ponieważ państwa arabskie można podzielić z grubsza na te, w których wpływy miała kultura francuska, i te, w których wpływ miała kultura angielska, ze względu na lokalne zasady⁸⁷ transkrypcji (transliteracji?) paszporty wypisywano albo zgodnie z fonetyką francuską, albo angielską. Na przykład w przypadku byłego lektora języka arabskiego, autora podręcznika do j. arabskiego S. Choukra (tak dzisiaj pisze swoje „nomen”) transkrypcja ta najwidoczniej opiera się na francuskim – „Ch” to „sz”, „ou” to „u”. Jednak swego czasu pisano w Polsce jego nazwisko „Shukr”, co najprawdopodobniej zostało skopiowane z dokumentu, w którym transkrybowano jego „nomen” na angielski. Do lat 60. w wielu regionach świata arabskiego nie rejestrowano dat urodzeń dzieci, co owocowało późniejszym podawaniem w dokumentach (w tym i paszportach) dat przybliżonych. Dlatego w niniejszej pracy, historycznej, wszystkie cytaty (nazwiska i imiona, tytuły, nazwy itp.) przytaczane są w transkrypcji użytej w oryginale. Zwykle były to różne formy (dostyc dowolne) zapisu uproszczonego, jak już wyżej wspomniałem, „poprzez” angielski lub francuski, stąd to samo nazwisko czy imię spotkamy w kilku formach – takich, w jakich użyto ich w dokumentach źródłowych, m.in. Kassem, Kassim, Kheiri, Khairi, Heiri, Hairi, Al-/ El itp. itd. Niekiedy był to błąd przepisyującego

⁸⁵ Patrz szerzej np. M. Lewicka, *System arabskiej notacji i transliteracji*, [w:] *Tefsir Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Teoria i praktyka badawcza*, red. J. Kulwicka-Kamińska, Cz. Łapicz, Toruń 2015, s. 101–137.

⁸⁶ A. Schimmel, *Islamic Names: An Introduction*, Edinburgh 1989.

⁸⁷ Jeśli urzędowo w ogóle takie były w latach 40., 50. i 60., a nie było to widzimisię urzędnika wypisującego paszporty.

polskiego urzędnika/ urzędniczki, czasami samego podmiotu, który nie pamiętał, w jakiej formie zapisano jego dane w paszporcie, i wpisał w ankiecie tak, jak mu się wydawało, że powinno być. Były też różnice w pisowni w dokumentach pochodzących z różnych lat – np. w paszporcie wydanym w 1951 r. była inna transkrypcja danych osobowych lektora niż w wystawionym w latach 70. Wielu Arabów używało w innych okresach swojego życia różnych form zapisu swojego imienia i nazwiska (m.in. Hatif Janabi, Hatif Al-Janabi, Hatif Al-Dżanabi itd.). Ujednolicanie ich byłoby procesem ahistorycznym: różnorodność zapisów jest dowodem poziomu językowej (i kulturowej) świadomości społecznej ówczesnych urzędników, potwierdzeniem nieobecności standardów (zarówno w państwach pochodzenia, jak i w Polsce). Tam, gdzie imiona własne są wspomniane bez kontekstu swego czasu albo nie są cytowane, stosowałem transkrypcję polską uproszczoną, używaną jeszcze przed II wojną światową, chociaż nie była wówczas standardem i dosyć dowolnie ją traktowano. W okresie powojennym dopiero w późnych latach 70., a może nawet 80., skonstruowano z niej „kanon”.

ROZDZIAŁ I

Arabistyka. Reformy szkolnictwa wyższego w latach 1945–1990 na tle kontekstu społeczno-politycznego PRL

1. Wprowadzenie

Powojenne dzieje arabistyki rozpoczęły się – natychmiast po zakończeniu działań wojennych – w Krakowie. Przyszły drugi ośrodek, warszawski, w tym samym czasie rozpoczął odbudowę orientalistyki, ale kierunek arabistyczny pojawił się w stolicy znacznie później.

Pozostałe ówczesne (koniec lat 40. i początek 50.) instytucje orientalistyczne (Wrocław, Łódź) nie prowadziły wtedy badań arabistycznych, a człowiek-instytucja, indianista, doc. E. Słuszkiewicz, co prawda wykładał w Toruniu nie tylko „orientalistyki”¹, ale nie zajmował się arabistyką. Utworzono też w 1945 r. w Uniwersytecie Wrocławskim Instytut Orientalistyczny i, choć wkrótce decyzję o jego utworzeniu cofnięto, istniał on faktycznie przez sześć lat, do 1951 r., prowadząc przez ten czas normalną działalność dydaktyczną², uprawiano w nim różne kierunki orientalistyczne, z wyjątkiem m.in. arabistyki.

Poza uniwersytetami badania arabistyczno-islamistyczne stopniowo zaczęły prowadzić inne agendy: najpierw Polska Akademia Umiejętności i – po powstaniu w 1951 r. – Polska Akademia Nauk (w ich strukturze – w zróżnicowanym stopniu i zakresie – różne ciała, nie tylko orientalistyczne z nazwy – m.in. Instytut

¹ „Na Uniwersytecie Toruńskim znalazł się indianista, który zrazu dla studentów filologii klasycznej i prowadził odpowiednie seminaria, potem dla germanistów miał wykłady i ćwiczenia z zakresu języka gockiego, dla anglistów wykłady i ćwiczenia z gramatyki historycznej języka angielskiego, a dla wszystkich filologii z polonistyką włącznie wykładał wstęp do językoznawstwa”. J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia Polski Ludowej*, PO 1954, nr 2, s. 72. Mowa o E. Słuszkiewiczu.

² W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN i orientalistyka polska w czterdziestolecu PRL*, PO 1986, nr 1–2, s. 15.

Historii Kultury Materialnej). W przybliżeniu do końca lat 70. pojawiały się publikacje ściśle arabistyczne innych orientalistów: turkologów, iranistów i semitystów (m.in. A. Zajączkowskiego³, F. Machalskiego⁴, W. Tubielewicz⁵). W latach 60. i 70. pewne badania w tej dziedzinie prowadziły pokrewne ośrodki afrykanistyczne (najpierw Studium Afrykanistyczne – od 1962, później zmieniono mu nazwę na Instytut Afrykanistyczny), w zakresie głównie politologicznym Państwowy Instytut Spraw Międzynarodowych i inne (np. Instytut Krajów Rozwijających się, który właściwie był kontynuatorem Instytutu Afrykanistycznego)⁶. Dotyczy to też badaczy – arabiści afiliowani przy muzeach, bibliotekach, instytucjach archeologicznych itd. dołączali swój dorobek do spuścizny arabistyczno-islamistycznej, a nawet często wykładali na arabistycę uniwersyteckiej (m.in. W. Kubiak, M. Redlak, B. Wrona itd.), włączając się do działalności dydaktycznej arabistyki jako instytucji.

Pierwsze lata powojenne orientalistyki były właściwie – po większej części – kontynuacją jej dziejów przedwojennych. Arabistyka pojawiała się tam, gdzie działał arabista. Przed wojną arabistyka formalnie nie istniała⁷. Prowadzono badania arabistyczne, edukowano arabistycznie, ale oficjalnej, instytucjonalnej struktury – na żadnym poziomie organizacyjnym – nie było. Arabistyka jest „dzieckiem” nowego państwa, w dużym zaokrągleniu historycznym – PRL. Dlatego ten właśnie okres stał się cezurą wytyczającą ramy czasowe niniejszego badania: instytucjonalnych dziejów arabistyki polskiej. Arabistyka rozwinęła się z powodów historycznych (apogeum procesu uzyskiwania niepodległości przez państwa trzeciego świata przypadło na lata 60.), politycznych (kilka krajów arabskich w latach 50. i później wybrało socjalistyczną drogę rozwoju, więc je wspierano), ekonomicznych (eksport dóbr i inwestycji przemysłowych zapóźnionej technologicznie Polski skierowany musiał być do krajów, które były na innym etapie rozwoju gospodarczego niż państwa Europy Zachodniej) i społecznych (duże ilości wykształconej

³ J. Bielawski, *Prace iranistyczne i arabistyczne prof. Ananiasza Zajączkowskiego*, PO 1971, nr 3 (79), s. 282.

⁴ F. Machalski, *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*, Kraków 1968.

⁵ W. Tubielewicz, *Gramatyka języka arabskiego*, cz. 1: *Morfologia*, Warszawa 1965.

⁶ W 1977 r. Instytut Afrykanistyki wszedł w skład Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego jako Instytut Krajów Rozwijających się, zaś od 2006 r. nosi miano Instytutu Studiów Regionalnych i Globalnych.

⁷ Jako kierunek – tak, na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, do śmierci prof. Z. Smorzewskiego (†1931).

kadry – medycznej, technicznej itp. – można już było wysyłać do pracy poza krajem, bo okres intensywnej odbudowy gospodarki Polski się skończył).

Przez długie lata – w spadku po przedwojennej orientalistyce – w procesie edukacji znawców Bliskiego Wschodu dominowała „trójpolówka”: nauka tureckiego, perskiego i arabskiego jako obowiązkowej części podstawowej wiedzy studenta i naukowca. O ile w przypadku wybitnie uzdolnionych ten bagaż wiedzy okazywał się niesłychanie kreatywny, o tyle w przypadku większości studentów prowadził do pewnej „trójdzielności” poznawczej. W dodatku, o czym dalej, właściwie charakter nauki tych języków, a nawet badań w ich zakresie miał charakter studiów nad „językami martwymi”⁸: studiowano teksty średniowieczne i późniejsze historyczne, klasyków literatury i filozofii, nadając absolwentom charakter „badaczy pisma”. Częściowa zmiana nastąpiła dzięki wysiłkom prof. T. Lewickiego i – później – w ośrodku warszawskim, ale o tym dalej. W wyniku wojny doszło do zmian granic i zniszczenia Warszawy, przedwojenne ośrodki orientalistyczne (Wilno i Lwów) znalazły się poza Polską, oba ośrodki warszawskie uległy praktycznie całkowitej destrukcji (Instytut Orientalistyczny został zbombardowany, gmach i biblioteka spłonęły, a Instytut Wschodni w Warszawie (1926–1939) przestał istnieć w sensie instytucjonalnym). Ocaleli ludzie – ci, którzy przeżyli. Straty ludzkie w okresie wojny wśród kadry orientalistycznej specjalizującej się w badaniach bliskowschodnich były jednostkowe (S. Przeworski zginął rozstrzelany w Palmirach). Trudno natomiast ocenić je w odniesieniu do byłych studentów: analizując przedwojenne dokumenty orientalistyki na UJ, można stwierdzić jednoznacznie, że większość z nich miała pochodzenie żydowskie, a co to oznaczało w okresie hitlerowskiej okupacji, nie trzeba dodatkowo wyjaśniać. Nie są mi znane badania, które dotyczyłyby powojennych, grupowych losów przedwojennych studentów orientalistyk Rzeczypospolitej Polskiej w Krakowie, Lwowie, Wilnie i Warszawie.

Z przedwojennej kadry akademickiej, która po wyzwoleniu kontynuowała badania bliskowschodnie, w tym arabistyczne, pozostali dwaj profesorowie (T. Kowalski, A. Zajączkowski) i jeden doktor (T. Lewicki). Dołączyli do nich przedwojenni studenci orientalistyki, którzy stali się pierwszymi jej absolwentami (lata 40. i p. 50.) zarówno w Krakowie, jak i Warszawie. Stan zdrowia prof. T. Kowalskiego niewątpliwie został nadszarpnięty przez pobyt w obozie koncentracyjnym,

⁸ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej orientalistyki*, [w:] *Języki i cywilizacje. Orientalistyka w Krakowie*, Kraków–Bielsko-Biała 2019, s. 7–18.

i najprawdopodobniej to stało się przyczyną jego wczesnej śmierci w 1948 r., co znacznie osłabiło polską orientalistykę w okresie powojennym, w tym szczególnie kierunki związane z badaniami Bliskiego Wschodu. Jego wielki autorytet pomógł we wczesnym okresie powojennym stosunkowo szybko uruchomić orientalistykę, szczególnie na UJ.

Początki dziejów powojennej arabistyki, na których odcisnął swe piętno stalinizm, są niełatwe do naukowego, obiektywnego udokumentowania, bo – jak pisał prof. Kazimierz Grotowski z UJ – „Trudno jest historykowi pisać o tym-tam Uniwersytecie korzystając z dokumentów. Gdzie bowiem można je znaleźć? Czy w protokołach posiedzeń partii? Nie o wszystkim w nich pisano i zapewne większość z nich już nie istnieje”⁹. Być może dlatego wówczas zapoczątkowane reformy szkolnictwa wyższego w zakresie nauk orientalistycznych właściwie nigdy wcześniej nie stały się przedmiotem zainteresowań badaczy.

Jedno jest pewne – podporządkowywano działalność wszystkich uczelni naczelnemu priorytetowi: zaspokajaniu potrzeb społecznych sformułowanych przez władze. Były to potrzeby związane z bezpieczeństwem państwa (MSZ, MSW), gospodarką (potrzeba rozwoju), edukacją (rozwój nauki i dydaktyki) oraz potrzeby wynikające z inżynierii społecznej: integracja zbiorowości naukowych, arabistów, dbałość o to, by ich członkowie jednoczyli się w celu realizacji wspólnych idei czy zadań (TPPR, PTO, KNO PAN).

2. Sytuacja prawno-społeczna szkolnictwa wyższego w latach 1945–1990

(ze szczególnym uwzględnieniem przepisów i ich praktycznej interpretacji dotyczących pośrednio i bezpośrednio orientalistyki i – w jej obrębie – arabistyki)

Zmiany prawne, które dotyczyły szkolnictwa wyższego w latach 1945–1989, stworzyły pewien model strukturalny i merytoryczny (paradygmat, matrycę), w który włączano poszczególne kierunki studiów i akademickie dziedziny nauki. Wielość reform wynikała z próby wdrożenia różnych modeli (których paradygmaty stanowiono w każdej z reform systemu edukacji akademickiej) w kontekście nauk

⁹ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński wobec stalinizmu 1945–1956*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2001, nr 3, s. 29.

humanistycznych, a konkretne regulacje prawne kształtowały – przynajmniej formalnie – zarówno podstawy istnienia, jak i działalności (naukowej i dydaktycznej, popularyzatorskiej) oraz roli społecznej także polskiej arabistyki. Sięgnąłem tylko po te przepisy, który wyraźnie wywierały wpływ na rozwój i kształt arabistyki, i dobór ten jest wysoce subiektywny, chociaż starałem się – w zarysie – uwidocznić zmiany dotyczące zarówno kadry (np. tytułatura, zakresy badań i dydaktyki), jak i studentów (m.in. służba zdrowia i systemy stypendialne). Sytuacja prawna została w niniejszej części pracy przedstawiona chronologicznie, ale – w całości, bo stanowi klucz do zrozumienia późniejszych losów arabistyki na obu uczelniach i w PAN. Stąd pewna niespójność – niekiedy wcześniej omawiam stanowienia prawne dotyczące uczelni np. w 1981 r., niż w tekście głównym dojdzie do opisu historii arabistyki w tym konkretnym momencie dziejów. Odrębnie przedstawiono (w wyborze) przepisy prawne dotyczące wyłącznie konkretnych uczelni (w tym – wewnętrzne), np. UJ, bo decyzje uczelniane o sposobie interpretacji nadrzędnych aktów prawnych są świadectwem podejścia ówczesnych władz uczelni (każdego szczebla) i swego rodzaju rozumienia tychże, w duchu interesu tejże instytucji, jej kadr i studentów.

Oświata, w tym wyższa, jak i sama nauka oraz jej kadry pełnią także funkcje polityczne – procesy zdobywania i przekazywania wiedzy, kształtowanie poglądów (naukowych, światopoglądowych, metodologicznych) oraz ocen i wartościowania przyczyniają się do wzmocnienia więzi wybranych grup społecznych, podnoszą ich samoocenę, określają ich dążenia i cele, zarówno społeczne, jak i polityczne. Sprzyja to przyjęciu się i rozpowszechnianiu różnych, niekiedy nowych, poglądów, krytycyzmu, umiejętności obiektywnej, naukowej oceny zjawisk, a w dodatku – dzięki propagandzie – przez oświatę utrwała się nowe stosunki społeczne i polityczne. Jednak oświata nie tylko scala i konsoliduje grupy społeczne, ale – równocześnie – je dyferencjuje: przez udostępnienie możliwości wyboru kierunków kształcenia prowadzi do podziału w społeczeństwie na różne kategorie zawodowe, zarobkowe, pomaga wykształcić „aktyw” społeczny i elity. „Władzom przyświecały wielkie idee dokonania rewolucji w nauce, przekształcenia społeczeństwa, przemian w gospodarce i ekonomii. Miały one wizję kontroli nauki i uczelni, ograniczenia i podporządkowania sobie uniwersytetów. Odpowiadały im koncepcje nauki stosowanej, a nie czystej”¹⁰.

¹⁰ Ibidem, s. 8.

Polityka oświatowa (i naukowa) nowego państwa jako program jego działalności w dziedzinie nauki, oświaty, wychowania realizowana była poprzez prawo (uchwały, rozporządzenia, dekrety), które formułowało zasady organizacji systemu badań naukowych i edukacji wyższej, finanse (wyłącznie państwo definiowało i przydzielało środki finansowe i zasoby materialne, czyli podstawy materialno-ekonomiczne funkcjonowania systemu) oraz kadry (dobór i sposób organizacji, hierarchii systemu zarządzania instytucjami naukowymi i oświatowymi szkolnictwa wyższego).

„Pierwszą po II wojnie światowej prawną regulację życia akademickiego uchwalono, mocą art. 4 ustawy konstytucyjnej z dn. 19 II 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. poz. 71), w drodze pozaparlamentarnej w postaci dekretu z dn. 27 X 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. poz. 415 ze zm.)”¹¹.

W pierwszych latach po wojnie utrzymano formalnie przedwojenną ustawę z dn. 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich. Jednak prawie natychmiast zaczęto ingerować w jej przepisy dotyczące systemu decyzyjnego – tworzono nowy i powoływano inną ekipę urzędniczą: zwiększono kompetencje ministra tak, aby mógł głęboko ingerować w sprawy personalne i – generalnie – w życie akademickie. Po części było to rezultatem braku dostatecznie licznej i odpowiednio utytułowanej kadry na uczelniach: straty wśród inteligencji w okresie wojny sięgały astronomicznej liczby. Był to jeden z wielu czynników, które determinowały stosunek władz do uniwersytetów: „olbrzymie straty inteligencji poniesione w wyniku eksterminacyjnej polityki niemieckiej i radzieckiej. Nakazywały one odtwarzanie tej grupy społecznej, koniecznej przy odbudowie Polski”¹².

W dodatku system edukacji (w tym wyższej) pozostaje w ścisłym związku z innymi systemami (społecznym, politycznym, gospodarczym czy ekonomicznym)¹³ i jest to relacja zwrotna – oddziaływanie wzajemne.

¹¹ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, LEX/el. 2017, red. P. Chmielnicki, P. Stec, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze/prawo-o-szkolnictwie-wyzszym-komentarz-587735299> [dostęp: 14.09.2021].

¹² J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 5.

¹³ A.M. Marszke, *Stażość i zmienność w naukach pedagogicznych*, Olsztyn 1995, s. 11–15.

W 1945 r. ukazał się i wszedł w życie kluczowy dla szkolnictwa w Polsce Ludowej akt prawny:

„Sześćoletnia przerwa w normalnej pracy naszego szkolnictwa spowodowała, iż w ciągu najbliższych lat szkoły wyższe stać będą wobec faktu katastrofalnego zmniejszenia się wpływu kandydatów, posiadających pełne przygotowanie do studiów wyższych. Ponieważ zaś straty, jakie poniosła w okresie okupacji inteligencja polska, oraz potrzeby odbudowy kraju domagają się szybkiego szkolenia wykwalifikowanych specjalistów wszystkich dziedzin, przeto [...]:

Art. 1 Na każdym wydziale szkoły wyższej, począwszy od roku akademickiego szkolnego 1945/46, tworzy się na okres przejściowy, aż do odwołania wstępnego roku studiów. [...]

Art. 3 Zadaniem wstępnego roku studiów jest przygotowanie słuchaczy do dalszych studiów na danym wydziale [...]”¹⁴.

Dekret podpisali: Bolesław Bierut (Prezydent Krajowej Rady Narodowej), Edward Osóbka-Morawski (Prezes Rady Ministrów), Stanisław Skrzyszewski (Minister Oświaty).

O wadze tego dekretu świadczy ranga osób, które go podpisały. Straty wśród ludności, luki w edukacji spowodowane przez wojnę i okupację radykalnie zmieniły sytuację społeczną w powojennej Polsce, a zorganizowany rok wstępny przed studiami umożliwiał wyrównanie poziomu i przygotowanie do nauki kandydatów z różnych środowisk. Nowe władze planowo zmieniały stratyfikację społeczną studentów i – równocześnie – podjęły różnorodne działania zmierzające do przyspieszenia procesu kształcenia i szybkiego zatrudnienia absolwentów studiów. Uczelniom wyznaczono zadanie stworzenia nowej inteligencji: socjalistycznej. Chodziło o nadrobienie luki edukacyjnej spowodowanej przez wojnę i okupację oraz o innowacyjne zadania i cele, które stawiało sobie nowe państwo. W ciągu czterech pierwszych lat po wojnie stopniowo zmieniano zasady przyjęć, ułatwiając dostęp nowym uprzywilejowanym klasom społecznym – robotnikom i chłopom. Częściowo zapełniło to lukę demograficzną, ale w przypadku orientalistyki, o czym

¹⁴ Dekret z dn. 24 maja 1945 r. o utworzeniu wstępnego roku studiów w szkołach wyższych, Dz.U. Nr 21, poz. 122, 123.

dalej, miało to niewielki wpływ. Już w sierpniu 1945 r. okólnikiem nr 46¹⁵ „[c]elem udostępnienia studiów wyższych obywatelom, którzy pracą swą lub walką z okupantem hitlerowskim przyczynili się do odzyskania wolności Polski”¹⁶, przyznano prawo pierwszeństwa osobom: „1. które brały czynny udział w walce o wyzwolenie Polski w oddziałach wojska polskiego, bądź też w oddziałach partyzanckich 2. które pracowały w organizacjach konspiracyjnych w okresie okupacji 3. więźniom politycznym 4. osobom powracającym z obozów”¹⁷.

16 listopada 1945 r. ukazał się dekret o zmianie przepisów dotyczących szkół akademickich¹⁸ powołujący do życia „wstępny rok studiów”, który *de facto* określił społeczną treść i formę szkolnictwa wyższego w wyzwolonej Polsce, chociaż nadal obowiązywała przedwojenna Ustawa z dn. 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich¹⁹. Mniej więcej trzy miesiące później ukazało się rozporządzenie²⁰ Cz. Wycecha, ówczesnego Ministra Oświaty, które bezpośrednio dotyczyło arabistyki, gdyż dzieliło Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie na dwa: Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy.

„§ 2 Do Wydziału Humanistycznego przechodzą wraz z połączonymi z nimi zakładami następujące katedry: [...] 15. językoznawstwa indoeuropejskiego 16. sanskrytu i filologii indyjskiej, [...] 28. filologii orientalnej [...]”²¹.

Jak widać, wówczas na UJ nie uznawano za orientalne filologii indyjskich i sanskrytu. Podział Wydziału Filozoficznego na dwa fakultety osłabiał jego pozycję, a właściwie pozycję ich dwóch, ale jednocześnie miał głęboki sens naukowy:

¹⁵ Okólnik nr 46 z dn. 28 sierpnia 1945 r. (IV 1891/45 N) w sprawie pierwszeństwa przy przyjmowaniu kandydatów do szkół akademickich i innych szkół wyższych, Dz.U. Ministerstwa Oświaty Nr 4, poz. 185, s. 146.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Dekret z dn. 16 listopada 1945 r. o zmianie przepisów dotyczących szkół akademickich i stosunku służbowego profesorów i pomocniczych sił naukowych tych szkół, Dz.U. 1945 Nr 56, poz. 313.

¹⁹ Dz.U. 1933 Nr 29, poz. 247.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 18 lutego 1946 r. w sprawie podziału Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Dz.U. 1946 Nr 24, poz. 160.

²¹ Ibidem.

niedługo nastąpił szybki rozwój uczelni i nie było już możliwości utrzymania sprawnej organizacji tak wielkich struktur.

Społeczeństwo polskie zmasowanym wysiłkiem i kosztem wielu wyrzeczeń przychodziło do siebie po zniszczeniach wojennych, które dotyczyły praktycznie wszystkich aspektów życia: gospodarki, morale, kultury itd. Okres ten „władza ludowa” – „która była jeszcze w znacznym stopniu zaangażowana w reorganizację odziedziczonych po poprzednich czasach ruchów robotniczych i w doskonalenie aparatu ucisku, którego celem było podporządkowanie naszego narodu internacjonalistycznym zadaniom, pod przewodnictwem «wielkiego brata»”²² – wykorzystywała, jak stwierdził Karol Grotowski²³, do działań w środowisku akademickim, aby konsekwentnie dążyć do wykształcenia i przygotowania ideologicznego nowej, politycznie „właściwej” kadry: miała za zadanie przejęcie w jej imieniu władzy na uczelniach.

Pomiędzy 22 a 27 września 1947 r. toczyły się obrady przedstawicieli dziewięciu partii komunistycznych i robotniczych w Szklarskiej Porębie. W ich rezultacie m.in. powołano Biuro Informacyjne, potępiono „własną drogę do socjalizmu” i zunifikowano wzorce polityki i struktur instytucjonalnych. Doprowadziło to do „rewolucji kulturalnej”, w efekcie której na plenum Biura Politycznego KC PZPR (31.08–03.09.1948) doszło do zmian kadrowych z powodu „odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego”, m.in. odsunięto od władzy, a nawet aresztowano W. Gomułkę²⁴. Wpływ rezultatów tych działań na kształtowanie się życia społeczno-politycznego kraju, w tym polityki oświatowej i naukowej, szybko się skryształizował – twórcy pierwszej większej reformy systemu edukacyjnego i „klasowej przebudowy” środowisk naukowych zakładali kompleksowe i długofalowe działania w celu wprowadzenia zmian w procesie nauczania i wychowania, co – pośrednio – zmieniło zarówno poziom wykształcenia (np. likwidacja analfabetyzmu), jak i postawy życiowe Polaków (m.in. laicyzacja): „Jeszcze 5 VI 1947 r. ówczesny minister oświaty Stanisław Skrzeszewski na «ogólnopolskim zebraniu profesorów oraz pomocniczych sił

²² J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 26.

²³ Ibidem, s. 26.

²⁴ P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–53. Geneza systemu*, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.

naukowych – pepeerowców» sformułował zarys taktyki przeprowadzenia zmasowanego uderzenia na elity przedwojenne²⁵. Stwierdził wówczas:

„ofensywa powinna pójść na odcinkach:

- organizacji studiów,
- kadr profesorskich,
- naukowym,
- młodzieżowym²⁶.

Właściwy proces „upaństwowiania” nauki polskiej rozpoczął się 28 października 1947 r., kiedy wprowadzono w życie dekret o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego²⁷. Właśnie w nim, w ramach generowanej „etatyzacji” nauki polskiej, ustanowiono procedurę habilitacji centralnej, a także możliwość „ministerialnej ingerencji w politykę kadrową uczelni²⁸. Ten kompleksowy akt prawny ustalał nowe zasady organizacji i działalności szkół wyższych, ich pracowników i słuchaczy. Równocześnie uchylał dotychczas obowiązujące przedwojenne i powojenne przepisy²⁹ i „znacznie ograniczał autonomię, poddając uczelnie «władzy naczelnej» ministra oświaty, zyskującego prawo przekształcania ich wewnętrznych struktur (otwierania, zamykania i nazywanie wydziałów, katedr i kierunków studiów)³⁰. Już wówczas reforma budziła wiele kontrowersji – od tej pory wzrosła centralizacja i ścisła kontrola państwowa (za pośrednictwem Ministra Oświaty i Rady Głównej do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego) życia uczelnianego we wszelkich jego aspektach, np.:

²⁵ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji – polityczne sterowanie nauką*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2013, nr 2 (196), s. 106.

²⁶ P. Hübner, *Stalinowskie «czystki» w nauce polskiej*, [w:] *Skryte oblicze systemu komunistycznego. U źródeł zła*, red. R. Bäcker, P. Hübner, Warszawa 1997.

²⁷ Dz.U. Nr 68, poz. 414 i 415.

²⁸ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji...*, s. 105.

²⁹ Dekret z dn. 16 listopada 1945 r. o zmianie przepisów dotyczących szkół akademickich i stosunku służbowego profesorów i pomocniczych sił naukowych tych szkół, Dz.U. 1945 Nr 56, poz. 313; Dekret z dn. 24 maja 1945 r. o utworzeniu wstępnego roku studiów w szkołach wyższych, Dz.U. 1945 Nr 21, poz. 122; Ustawę z dn. 22 lutego 1937 r. o prywatnych szkołach wyższych, Dz.U. 1937 Nr 13, poz. 89; Ustawę z dn. 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, Dz.U. 1933 Nr 29, poz. 247; Ustawę z dn. 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz.U. 1932 Nr 38, poz. 389.

³⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne Uniwersytetu 1945–1989*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 55.

„[...] Art. 20 Minister Oświaty za zgodą Rady Głównej w drodze rozporządzenia otwiera nowe wydziały oraz przekształca, łączy, dzieli, zwija, zmienia nazwy istniejących wydziałów, tworzy, przemianowuje i zwija oddziały, studia specjalne, zakłady, instytucje oraz katedry. [...]”³¹.

Przepis ten został zastosowany w 1951 r. do powołania do życia katedry semiotyki³² na Uniwersytecie Warszawskim, wstąpił w życie z datą 1 września 1950 r.

Artykuł 96 dekretu zezwalał na działalność prywatnych szkół wyższych, przy stosownych ograniczeniach podanych w następnych jego częściach i artykułach.

Dekret podpisali: Prezydent Rzeczypospolitej B. Bierut, Prezes Rady Ministrów J. Cyrankiewicz i 19 ministrów, w tym S. Skrzyszewski (M. Oświaty), M. Żymierski (MON), E. Osóbka-Morawski (M. Administracji Publicznej), W. Gomułka (M. Ziem Odzyskanych), S. Radkiewicz (M. Bezpieczeństwa Publicznego), H. Minc (M. Przemysłu i Handlu), A. Rapacki (M. Żegluga).

W 1948 r. wprowadzono „system boloński”, który miał przyspieszyć proces pozyskiwania przez państwo i jego gospodarkę fachowców – mogli iść do pracy już po ukończeniu studiów zawodowych (trzyletnich), a potem, ewentualnie, dokończyć edukację np. wieczorowo czy zaocznie. W ówczesnej sytuacji demograficznej i kadrowej było to jakimś rozwiązaniem „głodu kadr”. Nie ulega wątpliwości, że nie tylko uwarunkowania ustrojowo-polityczne bezpośrednio wpłynęły na takie ukształtowanie systemu szkolnictwa wyższego – interesy polityczne i ideologiczne były ściśle powiązane z materialnymi możliwościami budżetu państwa, jaki można było przeznaczyć wówczas na szkolnictwo wyższe. Z drugiej strony stan gospodarki tworzył ilościowe i jakościowe zapotrzebowanie na absolwentów: w odbudowywanym kraju pilna potrzeba wykształcenia kadr inżynierskich i pedagogicznych miała zroszczać priorytet.

„Jesienią 1948 r. podzielono studia na trwające 3,5 r. studia zawodowe (I stopnia) i dwuletnie studia akademickie (II stopnia), które dawały tytuł magistra [...]”³³. W tym samym roku w składach komisji rekrutacyjnych implementowano „tzw. czynnik społeczny, czyli aktywistów organizacji i związków zawodowych”,

³¹ Dekret z dn. 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego, Dz.U. Nr 68, poz. 414 i 415.

³² Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 7 marca 1951 r. w sprawie utworzenia katedr na Uniwersytetach Warszawskim i Łódzkim, Dz.U. 1951 Nr 16, poz. 130.

³³ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 58.

a na egzaminach wstępnych pojawił się obligatoryjny egzamin z „Nauki o Polsce współczesnej”³⁴. Nadchodził nowy cykl kształcenia – silnie zideologizowany, który preferował „nowych studentów” ze względów politycznych, a nie ze względu na wiedzę czy zdolności: mieli pochodzić z innych niż dotychczas klas społecznych. Zresztą ich wszystkich, niezależnie od pochodzenia, i tak miał wychowywać w kontekście panującej doktryny.

Na posiedzeniu plenum KC PZPR poświęconym programowi ideologicznemu, które odbyło się w dn. 20–21 kwietnia 1949 r., M. Rybicki³⁵ stwierdził:

„Część naszych kadr naukowych, mniej odporna ideologicznie, ulega naciskowi ze strony starego grona profesorskiego. [...] Dlatego wydaje mi się, że partia powinna zwrócić większą niż dotychczas uwagę na opanowanie ideologiczne uniwersytetów”³⁶.

Podjęta ofensywa ideologiczna i luka pokoleniowa, wywołana przez II wojnę światową, doprowadziły do politycznego forsowania na studia kandydatów pochodzenia robotniczego i chłopskiego oraz aktywistów polityczno-społecznych. Aby zwiększyć liczbę studentów, uczelnie organizowały kursy przygotowawcze dla kandydatów, bowiem ich poziom – wbrew dyplomom, które posiadali – często daleko odbiegał od oczekiwań. 3 czerwca 1949 r. rozporządzeniem Ministra Oświaty³⁷ uruchomiono kursy przygotowawcze do szkół wyższych pod nazwą „Studium przygotowawcze do szkół wyższych”³⁸. Kandydatami do studium mogli być ci, którzy spełniali następujące warunki: ukończyli 18, a nie skończyli 27 r.ż., wykazali się co najmniej trzyletnią pracą zawodową w charakterze robotnika lub chłopa albo co najmniej dwuletnią aktywną działalnością społeczną. Jednak nawet tacy kandydaci musieli „złożyć egzamin wstępny z wynikiem pomyślnym”³⁹.

³⁴ Ibidem, s. 59.

³⁵ Marian Ksawery Rybicki (1915–1987) – prawnik, polityk, sekretarz Rady Państwa (1952–1956), prokurator generalny (1956–1957) i minister sprawiedliwości (1957–1965).

³⁶ P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce...*

³⁷ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 3 czerwca 1949 r. w sprawie Kursów Przygotowawczych do szkół wyższych, Dz.U. 1949 Nr 36, poz. 266.

³⁸ Ibidem, poz. 266 § 1.

³⁹ Ibidem, poz. 266 § 5.

Studium trwało dwa lata i kończyło się egzaminem końcowym⁴⁰. Komisja, przed którą absolwent studium złożył egzamin, „kwalifikuje absolwenta na wydział szkoły wyższej, odpowiadający programowo wydziałowi kursu, na który kandydat uczęszczał, uwzględniając w miarę możliwości życzenia absolwenta, jego stosunki osobiste i rodzinne oraz ilość miejsc na danym wydziale, przeznaczonych dla absolwentów studium”⁴¹.

Na początku 1950 r. ukazało się rozporządzenie Ministra Oświaty w sprawie organizacji i planu niektórych kierunków studiów na wydziałach humanistycznych państwowych szkół akademickich⁴² bezpośrednio dotyczące orientalistyki, w marcu przyjęto ustawę o planowym zatrudnieniu absolwentów szkół wyższych, w której czytamy:

„Państwo Ludowe – przeznaczając ogromne sumy na kształcenie młodzieży w [...] szkołach wyższych – powinno planowo kierować dopływem absolwentów tych szkół do uspołecznionych zakładów pracy i zapewnić młodzieży możliwość niezwłocznego włączenia się w budownictwo socjalistyczne [...]”⁴³.

Dalej stanowi się, że absolwenci szkół wyższych mogą być zobowiązani do pracy w zakresie swoich specjalności w oznaczonej instytucji państwowej, samorządowej albo innym uspołecznionym miejscu pracy na okres nie dłuższy niż trzy lata⁴⁴. Pracodawca miał obowiązek zapewnić mieszkanie absolwentowi, jeśli ten nie posiadał takowego w miejscu pracy⁴⁵, w praktyce najczęściej oferowano miejsce w hotelu, hotelu robotniczym lub na kwaterze. Uchylenie się od podjęcia nakazanej pracy czy jej porzucenie było karane aresztem do trzech miesięcy i grzywną do 100 000 złotych lub jedną z tych kar⁴⁶. Przepisy te, popularnie nazywane przymusem pracy po studiach, czyli ich odpracowywania w jednostkach uspołecznionych, w mniejszym

⁴⁰ Ibidem, poz. 266 § 2 i § 9.

⁴¹ Ibidem, poz. 266 § 9.

⁴² Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 2 stycznia 1950 r. w sprawie organizacji i planu niektórych kierunków studiów na wydziałach humanistycznych państwowych szkół akademickich, Dz.U. 1950 Nr 2, poz. 9.

⁴³ Ustawa z dn. 7 marca 1950 r. o planowym zatrudnieniu absolwentów średnich szkół zawodowych oraz szkół wyższych, Dz.U. 1950 Nr 10, poz. 106.

⁴⁴ Ibidem, art. 1 pkt 1 i 2.

⁴⁵ Ibidem, art. 15.

⁴⁶ Ibidem, art. 16.

lub większym stopniu obowiązywały do lat 70. i często prowadziły m.in. arabistów do zaskakujących skierowań: przez długie lata w gospodarce państwa polskiego nie istniało prawie żadne zapotrzebowanie na takich specjalistów, więc np. B. Petecki, absolwent arabistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie i mieszkaniec tegoż miasta, musiał przenieść się do Katowic, gdzie pracował jako dziennikarz i kilka lat mieszkał w hotelu⁴⁷.

Dnia 26 kwietnia ukazała się ustawa⁴⁸ o utworzeniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki *de facto* dzieląca kompetencje dotychczasowego Ministerstwa Oświaty (Ministra Oświaty) pomiędzy dwa resorty i ich głowy.

Rozdział szkolnictwa wyższego od edukacji szkolnej sprzyjał rozwojowi życia akademickiego, chociaż równocześnie poddawał je wnikliwszej kontroli organu państwowego.

W 1950 r. władze dokonały wymiany pieniędzy⁴⁹. Informację i ustawę ogłoszono 28 października 1950 r.⁵⁰, a sama reforma walutowa dokonana została 30 października tego samego roku: przeliczono wszystkie ceny i płace w proporcjach 100 starych zł na 3 nowe zł, zaś gotówkę: 100 starych zł na 1 nowy zł.

Odeszła dwudziestozłotówka:

Il. 4
1950 r. Reforma pieniężna.
Pożegnanie z tą dwudziestozłotówką.
Zdjęcia: autor nieznan

⁴⁷ Patrz relację w cz. 3 projektu.

⁴⁸ Ustawa z dn. 26 kwietnia 1950 r. o utworzeniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki, Dz.U. Nr 21, poz. 181 i 182.

⁴⁹ B. Dziewanowski-Stefańczyk, *Wymiany pieniądza w Polsce w latach 1944–1950*, „Mówiący Wieki” 2015, nr 4, s. 83.

⁵⁰ Ustawa z dn. 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego, Dz.U. 1950 Nr 50, poz. 459.

W obiegu zastąpiła ją:

Pojawiła się też papierowa dwuzłotówka:

Na zdjęciu banknot dwuzłotowy z dn. 1 lipca 1948 r., wprowadzony do obiegu po reformie z 1950 r.⁵¹

Dnia 13 stycznia 1951 r. wydano rozporządzenie Ministrów Szkół Wyższych i Nauki oraz Zdrowia w sprawie organizacji katedr w szkołach wyższych, które zapoczątkowało serię głębokich zmian w systemie szkolnictwa wyższego – ten niewielki akt prawny stanowił, że podstawową jednostką organizacyjną pracy dydaktycznej i naukowo-badawczej w szkole wyższej jest katedra, a jej pracownicy (profesorowie zwyczajni, nadzwyczajni, zastępcy profesorów, prowadzący wykłady zleczone oraz pracownicy pomocniczy) zespołowo ustalają plan zajęć dydaktycznych oraz prac naukowo-badawczych katedry⁵².

⁵¹ B. Dziewanowski-Stefańczyk, *Wymiany pieniądza...*, s. 83.

⁵² Rozporządzenie Ministrów Szkół Wyższych i Nauki oraz Zdrowia z dn. 13 stycznia 1951 r. w sprawie organizacji katedr w szkołach wyższych, Dz.U. 1951 Nr 5, poz. 51.

II. 5

Z przemówienia
B. Bieruta – cele
oświaty socjalistycznej. Źródło: *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*, Warszawa 1954.
Zdjęcie autora

Chcemy wychowywać nowe pokolenie światłych, wszechstronnie rozwiniętych i aktywnych społecznie obywateli nowej Polski, którzy łączyć będą w sobie gorącą miłość ojczystego kraju i pragnienie pomnażania jego zdobyczy twórczych z głębokim poczuciem więzi międzynarodowej i braterstwa z twórczymi wysiłkami narodów socjalistycznych, z wszystkimi siłami w świecie walczącymi o postęp i pokój.

Szczególnie bliski nam jest i drogi dorobek wychowawczy narodów Związku Radzieckiego, które torują całemu światu drogę w żmudnej i twórczej pracy wychowywania człowieka socjalistycznego, kształtowania moralności socjalistycznej.

BOLESŁAW BIERUTA

(Z przemówienia wygłoszonego na III
Zjeździe Związku Nauczycielstwa Polskiego
18 marca 1951 r.)

Zwracał uwagę przede wszystkim na ideologiczną misję edukacyjną i wychowawczą szkolnictwa wyższego. Jej celem stało się formowanie nowej ludowej inteligencji dla służby ojczyźnie, walki o pokój i socjalizm. Drugi człon ustawy odnosił się do pracowników nauki, którym z kolei niekonsekwentnie wobec priorytetów uczelni wyznaczała w pierwszej kolejności obowiązki naukowe, a wtórnie dydaktyczne, organizacyjne i związane z upowszechnianiem działalności badawczej⁵³. W maju tegoż roku wydano rozporządzenie⁵⁴ podporządkowujące ministrom stosownych resortów procesy oceny i zatwierdzania podręczników i innych książek oraz materiałów pomocniczych do użytku studentów. Proces konsolidacji i wzmożenia kontroli nad życiem uczelni, jej słuchaczy i pracowników przyspieszono. Akt ten praktycznie oznaczał cenzurowanie skryptów i podręczników, co prowadziło do kuriozów (np. zarzuty studentów wobec prof. T. Lewickiego w 1951 o wprowadzanie „faszystowskich” podręczników na arabistyce UJ, patrz dalej).

⁵³ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

⁵⁴ Rozporządzenie Ministrów Szkół Wyższych i Nauki, Oświaty, Zdrowia, Sprawiedliwości oraz Kultury i Sztuki z dn. 30 maja 1951 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceny i zatwierdzania podręczników, książek pomocniczych i graficznych pomocy naukowych do użytku studentów szkół wyższych, Dz.U. 1951 Nr 32, poz. 250.

Już 15 grudnia 1951 r. dokonano kolejnej zmiany, tym razem przekształcono urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego i Nauki w urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego⁵⁵. Właśnie ta zmiana towarzyszyła wydaniu ustawy o szkolnictwie wyższym, która ukazała się tego samego dnia⁵⁶. Zastąpiła ona dotychczasowe „ręczne” sterowanie zarówno urzędem, resortem, jak i samymi uczelniami, trybami naboru, procedurami ustalania programów, trybami awansów, wprowadziła nową hierarchię stopni i tytułów naukowych itp. itd. Obowiązywała do 1958 r.⁵⁷

Przepisy wstępne do Działu I teje ustawy głosiły:

„Szkoły wyższe, kształcąc i wychowując kadry inteligencji ludowej w duchu ofiarnej służby ojczyźnie, walki o pokój i socjalizm: 1) przygotowują pracowników o najwyższym poziomie kwalifikacji zawodowych, [...] 5) biorą udział w upowszechnianiu nauki i techniki oraz w szerzeniu naukowego poglądu na świat”⁵⁸.

Ustawa określiła też hierarchię stopni naukowych: „niższym stopniem naukowym jest stopień kandydata nauk, wyższym stopniem naukowym jest stopień doktora nauk”⁵⁹. Zrezygnowano z ewolucyjnej adaptacji przedwojennego systemu szkolnictwa wyższego i oparto go na wzorcach radzieckich, zlikwidowano pozostałości autonomii szkolnictwa wyższego:

„Minister zyskał wszechwładzę – naznaczał rektorów i (na ich wnioski) prorektorów, dziekanów, prodziekanów, kierowników; przekształcał struktury uczelni; ustalał plany rekrutacji i studiów, programy, regulaminy i listy podręczników. [...] Uczelnie [...] o wszelkie zmiany musiały występować do ministerstwa [...]. Zniesiono kadencyjność stanowisk”⁶⁰.

⁵⁵ Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o przekształcenie urzędu Ministra Szkolnictwa Wyższego i Nauki w urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego, Dz.U. 1951 Nr 67, poz. 465.

⁵⁶ Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38.

⁵⁷ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

⁵⁸ Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38. Dział I, art. 1.

⁵⁹ Ibidem, art. 43.1.

⁶⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 79.

Proces ten dotknął nie tylko szkolnictwa – na wzór radziecki przebudowano strukturę nauki, skupiając ją w Polskiej Akademii Nauk, a uczelniom pozostawiając przede wszystkim dydaktykę⁶¹.

Reformy wprowadzone w 1951 r., ich modyfikacje i luki prawne w wydanych aktach doprowadziły do sytuacji, w której Ministrowie Szkolnictwa Wyższego oraz Oświaty oddzielnym zarządzeniem w 1952 r. ogłosili datę rozpoczęcia roku szkolnego i akademickiego 1952/53: rozpoczął się 1 września 1952 r.⁶²

Il. 6
Numer „Życia Warszawy”
z dn. 6 stycznia 1953 r. z artykułami
o podwyżce cen

⁶¹ Ibidem, s. 80.

⁶² Zarządzenie Ministrów Szkolnictwa Wyższego oraz Oświaty z dn. 24 czerwca 1952 r. w sprawie rozpoczęcia zajęć dydaktycznych dla pierwszego roku studiów w roku akademickim 1952/53 w szkołach wyższych podległych Ministrom Szkolnictwa Wyższego oraz Oświaty, MP Nr A-58, poz. 892, 893 i 894.

W kwietniu 1952 r. Rada Ministrów rozporządzeniem⁶³ ustaliła warunki i tryb nadawania stopni naukowych wprowadzonych w 1951 r. ustawą.

3 stycznia 1953 r. wprowadzono drastyczne podwyżki cen i płac, ceny żywności (ustalane przez państwo) w relacji do roku 1949 wzrosły o 222,2%, a wyrobów przemysłowych o 25%, zaś wskaźnik wzrostu płacy realnej był równy 4%⁶⁴. Przeciętne wynagrodzenie w Polsce wynosiło 920 zł miesięcznie⁶⁵.

A w marcu powstał – jak przypomniał Antoni S. Kleczkowski –

„wiersz W. Szymborskiej *Ten Dzień* (tomik: *Pytania zadawane sobie*, Kraków 1954, s. 11–12). W nim znalazły się i te strofy:

«Jaki rozkaz przekaże nam
na sztandarze rewolucji profil czwarty?
– Pod sztandarem rewolucji wzmocnić warty!
Wzmocnić warty u wszystkich bram!
Oto Partia – ludzkości wzrok.
Oto Partia – siła ludów i sumienie,
nic nie pójdzie z Jego życia w zapomnienie.
Jego partia rozgarnia mrok».

I jeszcze dalej: «drżenie ręki», «ból», «łza». A młodzież akademicka i młodzi pracownicy uczelni, nie zważając na tak zwane autorytety akademickie i poetyckie, wiedziała swoje i nie uległa⁶⁶.

Bo 5 marca 1953 r. zmarł J.W. Stalin. I chociaż tryby polityczne jeszcze kręciły się w „starym kierunku”, to śmierć ta zapoczątkowała od razu zwrot. Póki co – klimatu politycznego, ale to już coś oznaczało. Powoli zaczęto reorganizację,

⁶³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 26 kwietnia 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych, Dz.U. 1952 Nr 24, poz. 164.

⁶⁴ 1953 r. *Kalendarium wydarzeń w Polsce*, Interia Nowa Historia, <https://historia.interia.pl/prl/news-1953-r-kalendarium-wydarzen-w-polsce,nId,2354348> [dostęp: 14.09.2021].

⁶⁵ *Ceny – czyli kiedy – co – ile kosztowało...*, MYVIMU. My Virtual Museum, <https://myvimu.com/thread/223-ceny-czyli-kiedy-co-ile-kosztowalo> [dostęp: 14.09.2021].

⁶⁶ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 32–33.

później – reformy. We wrześniu 1957 r. dokonano zmian⁶⁷ brzmienia niektórych paragrafów poprzedniej uchwały, ale nie dotyczyły one orientalistów, dopiero pod koniec 1958 r. rozpoczął się legalny proces destalinizacji życia naukowego i edukacji na studiach wyższych w Polsce. Nowa ustawa⁶⁸ zachowała jeszcze liczne „zaszłości historyczne” (np. wszechwładzę Ministra Szkolnictwa Wyższego w stosunku do wszystkich przejawów życia akademickiego i naukowego⁶⁹), ale zniknęły z niej w większości pierwiastki ideologiczne. Kolejna regulacja szkolnictwa wyższego z dn. 5 listopada 1958 r.⁷⁰, zasadniczo nowelizowana pięcioma ustawami i jednym dekretem, obowiązywała aż do 1982 r.⁷¹

W lutym 1960 r. wydano ustawę o Polskiej Akademii Nauk⁷², która uchyliła poprzednią, z 1951 r.⁷³, sama zaś przetrwała (z pewnymi modyfikacjami) do 1997 r., kiedy wstąpiła w życie nowa⁷⁴.

W 1965 r. doszło do rewizji⁷⁵ ustawy o szkolnictwie wyższym z 1958 r., bo chociaż wprowadzona reforma zapoczątkowała etap zmian w oświacie, to realizacja jej założonych celów oraz zaplanowanych osiągnięć pożądanego stanu w edukacji wyższej w znacznej mierze zależała od wcielających ją kadr, a te stawały czynny lub bierny opór, więc gros modyfikacji wprowadzonych w 1965 r. dotyczyło tych artykułów, w których mowa o relacjach służbowych, organizacyjnych, pełnomocnictwach i uposażeniu.

⁶⁷ Uchwała nr 360 Rady Ministrów z dn. 10 września 1957 r. zmieniająca uchwałę z dn. 22 września 1956 r. w sprawie rodzajów i wysokości stypendiów państwowych oraz warunków i trybu ich przyznawania i cofania w szkołach wyższych, MP 1957 Nr 77, poz. 469.

⁶⁸ Ustawa z dn. 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych, Dz.U. 1958 Nr 68, poz. 336.

⁶⁹ Ibidem, art. 5.2.4; art. 15; art. 16.2; art. 21.8; art. 24; art. 62.4.

⁷⁰ Ustawa z dn. 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych, Dz.U. 1958 Nr 68, poz. 336.

⁷¹ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

⁷² Ustawa z dn. 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1960 Nr 10, poz. 64.

⁷³ Ustawa z dn. 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1951 Nr 57, poz. 391.

⁷⁴ Ustawa z dn. 25 kwietnia 1997 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1997 Nr 75, poz. 469.

⁷⁵ Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 98.

Jednak w grudniu 1968 r. dochodzi do metamorfozy, ewidentnego regresu:

Tabela nr 1. Porównanie treści art. 1 ustaw o szkolnictwie wyższym w stosownych aktach prawnych w 1965 i 1968 r.

	1965 ⁷⁶	1968 ⁷⁷
Art. 1.1	„Szkolnictwo wyższe obejmuje szkoły wyższe i wyższe szkoły zawodowe”.	„Szkoly wyższe [...] aktywnie uczestniczą w budownictwie socjalizmu w Polsce Ludowej przez: <ul style="list-style-type: none"> › kształcenie i wychowywanie kadr inteligencji zawodowej zdolnej aktywnie uczestniczyć w rozwoju gospodarki i kultury narodowej oraz socjalistycznej przebudowie stosunków społecznych. › kształcenie i wychowanie nowych kadr naukowych zdolnych do zapewnienia trwałego postępu nauki polskiej i jej więzi z praktyką społeczną i gospodarczą. › prowadzenie badań naukowych w ścisłym związku z potrzebami życia i perspektywami rozwoju kraju, › pielęgnowanie i rozwijanie kultury narodowej oraz współdziałanie w rozwoju postępu technicznego i popularyzacji zdobyczy nauki oraz ich praktycznego zastosowania w gospodarce”.
Art. 1.2.	„Szkoly wyższe [...] aktywnie uczestniczą w budownictwie socjalizmu w Polsce Ludowej przez kształcenie i wychowywanie kadr inteligencji zawodowej, prowadzenie badań naukowych, rozwijanie i pielęgnowanie kultury narodowej, współdziałanie w dziedzinie postępu technicznego”.	„Podstawową zasadą w pracy szkoły wyższej jest jedność nauki, dydaktyki i wychowania”.
Art. 1.3	„Szkoly wyższe kształcą i wychowują kadry wysoko kwalifikowanych specjalistów, przygotowanych do wykonywania zawodów wymagających naukowego opanowania określonej dziedziny wiedzy, do pracy naukowej i dydaktyczno-naukowej”.	„Plany i programy nauczania w szkołach wyższych powinny być określane przez wymogi nauki, gospodarki i kultury społeczeństwa socjalistycznego oraz unowocześniane w miarę rozwoju nauki i postępu techniki”.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ustawa z dn. 20 grudnia 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1968 Nr 46, poz. 334.

- Art. 1.4 „Wyższe szkoły zawodowe kształcą i wychowują kadry wysoko kwalifikowanych specjalistów dla potrzeb gospodarki i kultury narodowej według odrębnych programów nauczania”.
- „Głównymi czynnikami wychowawczego działania szkoły są:
- › proces dydaktyczny łączący harmonijnie teorię i praktykę,
 - › uświadamianie młodzieży w toku nauczania o czekających ją zadaniach obywatelskich i zawodowych
 - › włączanie studentów do pracy naukowej
 - › praca ideowo-wychowawcza rozwijana wspólnie z organizacjami politycznymi i młodzieżowymi, zmierzająca do wpojenia wychowankom naukowego światopoglądu i socjalistycznej moralności
 - › rozwój samorządności studenckiej [...]
 - › współpraca ze środowiskiem społecznym [...]”.

Opracowanie własne na podstawie ustaw o szkolnictwie wyższym w stosownych aktach prawnych w 1965⁷⁸ i 1968 r.⁷⁹

Powyższe obszernie cytaty wskazują na – po zajęciach w marcu 1968 r. – powrót do polityczycacji życia uczelni – w wielu jego aspektach. Utworzono Centralną Komisję Kwalifikacyjną do spraw kadr naukowych⁸⁰ i reaktywowano bezpośredni wpływ ministra na powoływanie i odwoływanie rektorów⁸¹. W nowelizacji⁸² stopień „docenta” zamieniono na „doktora habilitowanego”, o który (od tego czasu) mogła się ubiegać osoba wykazująca się dorobkiem naukowym stanowiącym poważny i twórczy wkład w rozwój określonej dziedziny nauki⁸³. Rozwiązanie to znalazło skuteczne zastosowanie po wspomnianych wydarzeniach marcowych, kiedy to niemalże masowo mianowano doktorów na stanowiska docentów⁸⁴. Powrót do ręcznego sterowania i ustawicznego modyfikowania prawa trwał przez prawie cały okres gierkowski, i dopiero ustawa wydana w 1982 r. była efektem negocjacji

⁷⁸ Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 98.

⁷⁹ Ustawa z dn. 20 grudnia 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1968 Nr 46, poz. 334.

⁸⁰ Ustawa z dn. 12 kwietnia 1973 r. o zmianie przepisów dotyczących stopni naukowych i tytułów naukowych oraz organizacji instytutów naukowo-badawczych, Dz.U. 1973 Nr 12, poz. 89 art. 19a 1.

⁸¹ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

⁸² Ustawa z dn. 20 grudnia 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1968 Nr 46, poz. 334.

⁸³ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

⁸⁴ *Ibidem.*

między władzami a „Solidarnością” i stanowiła „([...] dziurawy, lecz jednak) parasol”⁸⁵ chroniący uczelnie i ich społeczności przed normami prawa stanu wojennego. Doszło wtedy w prawodawstwie dotyczącym szkolnictwa wyższego do fundamentalnej transfiguracji, jej zakres najlepiej zobrazują cytaty z pierwszych artykułów nowej ustawy o szkolnictwie wyższym⁸⁶ mających charakter preambuły – odwołań do wyższych celów i wartości: „Szkoły wyższe są samorządnymi społecznościami nauczycieli akademickich, studentów i innych pracowników szkoły”⁸⁷. Dopiero ta regulacja zarysowała liberalizację przepisów w kwestii pozycji prawnej polskich uczelni⁸⁸: za podstawową jednostkę organizacyjną szkół wyższych uznano wydziały, których tworzenie, przekształcenie i znoszenie zależne było od decyzji senatu⁸⁹.

„Szkoły wyższe w swej działalności kierują się zasadami wolności nauki i sztuki. Zgodnie z tymi zasadami w szkołach wyższych jest rozwijana wielość kierunków naukowych i artystycznych przy poszanowaniu odrębności światopoglądowych”⁹⁰.

Zmiany te, dążące do całkowitej decentralizacji i demokratyzacji istnienia i życia uczelni, społeczności studenckiej i kadry naukowo-dydaktycznej i pozostałych pracowników szkół wyższych, pozostawały jednak w ramach rzeczywistości socjalistycznej, o której z rzadka, bo z rzadka, ale przypomniano:

„2. Szkoły wyższe uczestniczą w dziele wszechstronnego rozwoju nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz kształcą studentów zgodnie z ideałami humanizmu i sprawiedliwości społecznej, na świadomych swych obowiązków i praw obywateli socjalistycznego państwa. 3. Szkoły wyższe w swej działalności kierują się dobrem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”⁹¹.

⁸⁵ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 21.

⁸⁶ Ustawa z dn. 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1982 Nr 14, poz. 113.

⁸⁷ Ibidem, art. 1.2.

⁸⁸ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ustawa z dn. 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1982 Nr 14, poz. 113 art. 2.3.

⁹¹ Ibidem, art. 2.1–2.

Powołana Rada Główna Nauki i Szkolnictwa Wyższego⁹² – wspólnie z rektorami, senatami i społecznościami uczelni⁹³ – kolektywnie przejęła większość wcześniejszych prerogatyw Ministra Szkolnictwa Wyższego⁹⁴.

Koniec stanu wojennego, zbliżający się schyłek Polski Ludowej, totalny kryzys finansów państwa doprowadziły do kolejnego regresu – reorientacji dokonanych w 1988 r.⁹⁵, kiedy nastąpił powrót od samorządności ku centralizacji: „[...] wyrazy «rada wydziału» zastępuje się wyrazami «rektor w uzgodnieniu z właściwym ministrem»”⁹⁶; restauracja wartości ideologicznych:

„[...] Na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego zatrudnia się osobę o wysokim poziomie etycznym, która: [...] 2. w pełni akceptuje konstytucyjne zasady ustrojowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i kieruje się nimi w swej działalności: opinię w tym zakresie wydaje kierownik jednostki organizacyjnej, w której zatrudniony jest (studiuje) kandydat, w porozumieniu z właściwymi organami partii i stronnictw politycznych”⁹⁷.

Kwintesencją wszystkich poprawek, uściśleń i dopisanych tekstów jest kumulacja elementów ideologicznych, którą zawarto w tekście ślubowania, jakie miał składać świeżo mianowany docent:

„W pełni świadom swoich obowiązków ślubuję uroczyście:
– kształcić i wychowywać studentów na ideowych i świątłych obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jako państwa socjalistycznego, zdolnych aktywnie uczestniczyć w rozwoju gospodarki i kultury narodowej [...]”⁹⁸.

Próba powrotu w prawie do minionej epoki, podjęta w 1988 r., była najwi-
doczniej rezultatem „myśli rodem ze stanu wojennego”, który oficjalnie skończył się w 1983 r., ale w rzeczywistości jego relikty pokutowały do przełomu lat 90.

⁹² Ibidem, art. 16.

⁹³ Np. ibidem, art. 4.

⁹⁴ Np. ibidem, art. 7.

⁹⁵ Ustawa z dn. 25 lipca 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1985 Nr 36, poz. 167.

⁹⁶ Ibidem, Zmiana 45, dot. art. 96 ustępy 1 i 2.

⁹⁷ Ibidem, Zmiana 56, dot. art. 132, głównie ustęp 2.

⁹⁸ Ibidem, Zmiana 56, dot. art. 132, ustęp 3.

Restauracja idei socjalizmu w ustawie o szkolnictwie wyższym przetrwała pięć lat, pozostając bardziej martwą niż żywą literą prawa.

Ostatnie trzy akty prawne, które tu wspomniano, to zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej dot. zakresu egzaminów wstępnych z 1989 r.⁹⁹, gdzie po raz pierwszy – w aktach tego rządu – imiennie wspomina się arabistykę, i nowa ustawa o szkolnictwie wyższym z 1990 r.¹⁰⁰, czyli pożegnanie z okresem PRL, oraz ustawa z tego samego dnia 1990 r. o tytule naukowym¹⁰¹.

W załączniku do wspomnianego zarządzenia¹⁰² określono zakres egzaminów wstępnych dla orientalistyki i – imiennie – arabistyki na:

Tabela nr 2. Zestawienie zakresu wstępnych egzaminów pisemnych i ustnych dla kandydatów na orientalistykę w 1989 r.

Lp.	Kierunek studiów	Egzamin w formie pisemnej	Egzamin w formie ustnej
13	1. Filologia orientalna 2. Arabistyka 3. Japonistyka 4. Sinologia	Dwa języki obce spośród następujących języków: angielski, francuski, hiszpański, łaciński, niemiecki, portugalski, rosyjski, włoski.	1) Dwa języki wybrane przez kandydata na egzaminie pisemnym, 2) język polski.

Opracowanie własne na podstawie zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej dotyczącego zakresu egzaminów wstępnych w 1989 r.¹⁰³

Nowa ustawa odeszła od ideologizacji życia akademickiego, czego dowodem może być art. 3 pozbawiony wzmianek o socjalizmie i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej:

⁹⁹ Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 21 grudnia 1989 r. w sprawie określenia zakresu egzaminu wstępnego na I r. studiów w szkołach wyższych nadzorowanych przez Ministra Edukacji Narodowej w r. akademickim 1990/1991, MP 1989 Nr 44, poz. 355.

¹⁰⁰ Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1989 Nr 20, poz. 104; Dz.U. 1989 Nr 29, poz. 154; Dz.U. 1989 Nr 35, poz. 192; Dz.U. 1990 Nr 14, poz. 86; Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 385.

¹⁰¹ Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych, Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 386.

¹⁰² Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 21 grudnia 1989 r. w sprawie określenia zakresu egzaminu wstępnego na I r. studiów w szkołach wyższych nadzorowanych przez Ministra Edukacji Narodowej w r. akademickim 1990/1991, MP 1989 Nr 44, poz. 355.

¹⁰³ Ibidem.

„3. Zadaniami uczelni są również:

- 1) wychowanie studentów w duchu poszanowania praw człowieka, patriotyzmu, demokracji i odpowiedzialności za losy społeczeństwa i państwa,
- 2) podejmowanie starań, aby w środowisku akademickim panował kult prawdy i sumiennej pracy oraz atmosfera wzajemnej życzliwości”¹⁰⁴.

Wykaz zmian, uściśleń i poprawek nowych artykułów jest bardzo obszerny i – w sensie praktycznym – mają one charakter rewolucyjny, przywracając większość autonomii uczelni, demokratyzując jej życie, podmiotowość środowiska akademickiego, jego udział w zarządzaniu placówkami, znaczną decentralizację i swobodę w poszukiwaniu źródeł finansowania.

Wydana – w związku z reorientacją polityczną Polski – Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych¹⁰⁵ była przełożeniem zasad leżących u podstaw ww. nowej ustawy o szkolnictwie wyższym z 1990 r. i kształtowała naukowo-dydaktyczną politykę kadrową w następnych, postpeerelowskich już latach. Później, przez wiele lat, kolejne rządy wprowadzały jedynie zabiegi kosmetyczne, które nie miały większego wpływu na usprawnienie działającego systemu; realne reformy zaczęły się znacznie później. Ustawa ta zasadniczo podążała w kierunku utrwalania autonomii szkolnictwa wyższego i swobód akademickich¹⁰⁶.

3. Podsumowanie

Legalistyczne reformy dotyczące szkolnictwa wyższego w okresie Polski Ludowej sprokurowały pewien model strukturalny i merytoryczny, nie do końca koherentny i konsekwentny, którym „formowano” odrębne specjalizacje i kierunki studiów oraz dyscypliny uczelniane. W niniejszym rozdziale zostały przedstawione wybiórczo – tylko te, które dotyczyły studiów orientalistycznych, a więc i arabistycznych. Przedstawiono je chronologicznie, aby uwypuklić polityczny akcent w relacjach państwa i nauki: każda właściwie reforma wiązała się z którymś kryzysem politycznym w państwie, w którym polityka oświatowa (i naukowa) realizowana była

¹⁰⁴ Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 385 art. 3 ustęp 3.

¹⁰⁵ Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 386.

¹⁰⁶ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

generalnie poprzez prawo oraz ręczne sterowanie (to ostatnie częściej dotyczyło kwestii kadrowych). Pierwszą po II wojnie światowej prawną regulację życia akademickiego przeprowadzono Dekretem z dn. 27 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. poz. 415 ze zm.), choć w ciągu pierwszych powojennych lat formalnie nadal obowiązywała Ustawa z dn. 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich. Jednak od początku kształtowania się nowej państwowości zaczęto ingerować stopniowo w jej przepisy. Częściowo wynikało to z braku kadry akademickiej (straty wojenne, migracje), częściowo z konieczności szybkiego odtwarzania inteligencji (zwłaszcza technicznej), niezbędnej przy odbudowie kraju. Dlatego już 24 maja 1945 r. wydano dekret o utworzeniu wstępnego roku studiów w szkołach wyższych (Dz.U. Nr 21 poz. 122, 123), a kilka miesięcy później podzielono Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie na dwa: Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy. Dotyczyło to również orientalistyki, która znalazła się w nowym Wydziale Humanistycznym. Należy przy tym pamiętać, że w owym okresie inaczej definiowano orientalistykę – nie obejmowała ona np. sanskrytu. Orientalistyka i coś, co dzisiaj nazwalibyśmy indologią, istniały równolegle. Prynypialny proces „upaństwowiania” nauki rozpoczął się 28 października 1947 r. od wprowadzenia w życie dekretu o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego. Doprowadził on m.in. do „etatyzacji” nauki polskiej oraz możliwości „ministerialnej ingerencji w politykę kadrową uczelni”¹⁰⁷, czyli ograniczył autonomię szkół wyższych, oraz wprowadził nowe zasady organizacji i działalności szkół wyższych, ich kadr i studentów. Na podstawie tego dekretu arbitralnie Minister utworzył w 1951 r. katedrę semitystyki¹⁰⁸ na Uniwersytecie Warszawskim, która odegrała później m.in. ważki wpływ na powstanie, kształt i zakres działania arabistyki na UW. W marcu tego samego roku prawnie zobowiązano absolwentów szkół wyższych do planowego zatrudnienia po ukończeniu nauki. Dalsza stalinizacja nastąpiła po uchwaleniu ustawy o szkolnictwie wyższym, która ukazała się 15 grudnia 1951 r. Uregulowała ona w myśl radzieckiego wzorca („Szkoły wyższe, kształcąc i wychowując kadry inteligencji ludowej w duchu ofiarnej służby ojczyźnie, walki o pokój i socjalizm”) sposoby i metody sterowania samym Ministerstwem jako urzędem czy resortem, a także uczelniami, definiowała centralnie nabór studentów, określała programy

¹⁰⁷ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji...*, s. 105.

¹⁰⁸ Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 7 marca 1951 r. w sprawie utworzenia katedr na Uniwersytetach Warszawskim i Łódzkim, Dz.U. 1951 Nr 16, poz. 130.

studiów, drogi awansu służbowego wykładowców i naukowców, wprowadziła nową hierarchię stopni i tytułów naukowych itd.; akt ten obowiązywał do 1958 r. Kiedy 5 marca 1953 r. zmarł J.W. Stalin, był to znak nadejścia zmian, choć nie nastąpiły one od razu. Dopiero po wydarzeniach 1956 r. zaczęto systematycznie modernizować państwo, w tym i jego szkolnictwo wyższe – kolejna regulacja szkolnictwa wyższego z dn. 5 listopada 1958 r., nowelizowana pięcioma ustawami i jednym dekretem, przetrwała do 1982 r. Dwa lata później wydano ustawę o Polskiej Akademii Nauk, która uchylila poprzednią, z 1951 r. (przetrwała z modyfikacjami do 1997). Polityczna odwilż, która znalazła swój ślad we wspomnianych aktach, i pośpiech w liberalizacji przepisów nie sprzyjały ich doskonałości i dlatego w 1965 r. doszło do zmiany ustawy o szkolnictwie wyższym z 1958 r., głównie w części dotyczącej – wszechstronnie – kadr akademickich. Jednak zajścia w marcu 1968 r. powstrzymały ten proces i doprowadziły do regresu: ponownej polityczacji wielu aspektów życia akademickiego, m.in. wzmożono kontrolę nad środowiskiem naukowym, tworząc Centralną Komisję Kwalifikacyjną do spraw kadr naukowych. W okresie gierkowskim (1970–1980) pragmatycznie podchodzono do prawa, jednak nie zmieniając jego zrębów, z wyjątkiem zmian strukturalnych wynikłych m.in. ze zmian administracyjnych (np. utworzenia 47 województw). Dopiero głęboki kryzys początku lat 80. zaowocował w 1982 r. nową ustawą, która była efektem negocjacji między władzami a „Solidarnością”. Jej kształt i postanowienia zostały zmodyfikowane stanem wojennym, a część z nich została przez ten sam stan wojenny zawieszona. Totalny kryzys finansów państwa i rządu soldateski doprowadziły do kolejnego regresu – zmian dokonanych w 1988 r., kiedy nastąpił powrót od samorządności ku centralizacji życia akademickiego. W 1989 r. pojawił się po raz pierwszy akt prawny wyższego rzędu, w którym imiennie mowa o arabistyce: zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej dot. zakresu egzaminów wstępnych z 1989 r., a rok później nowa ustawa o szkolnictwie wyższym (1990) stanowiąca podwójne pożegnanie się: z okresem PRL i z samą Polską Ludową. W tym samym roku ukazała się jeszcze ustawa o tytule naukowym i stopniach naukowych, oba akty kształtowały politykę naukowo-dydaktyczną (w tym kadrową) w następnych latach, nieobjętych niniejszym badaniem.

Rekapitułując, gdy się patrzy na daty wydawania nowych ustaw, zmian i zarządzeń, od razu rzuca się w oczy zależność od zmian politycznych, do których dochodziło w PRL – pierwszy okres po wyzwoleniu (1945–1947) to częściowa kontynuacja przedwojennych aktów prawnych, potem okres stalinowski (do 1956), następnie

stopniowa odwilż polityczna i stabilizacja (po 1968), próba regresu w epoce „schyłku Gomułki” (1968–1970), zmiany na początku lat 70. – z lekka opóźniony rezultat objęcia władzy przez ekipę Gierka (1971–1979), okres zmian solidarnościowych – przełom lat 80., stan wojenny i okres restytucji (a przynajmniej próba restytucji) „wartości socjalistycznych” (1981–1989) i ostatnie dwa lata początku transformacji (1989–1990).

Po II wojnie światowej życie akademickie regulowały różnorodne akty prawne, w randze ustawy, uchwały, zarządzenia czy dekretu. Najważniejsze z nich, z perspektywy niniejszego badania, to:

- 1945 – Dekret z dn. 24 maja 1945 r. o utworzeniu wstępnego roku studiów w szkołach wyższych, Dz.U. 1945 Nr 21, poz. 122.
- 1945 – Dekret z dn. 16 listopada 1945 r. o zmianie przepisów dotyczących szkół akademickich i stosunku służbowego profesorów i pomocniczych sił naukowych tych szkół, Dz.U. 1945 Nr 56, poz. 313.
- 1947 – Dekret z dn. 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego, Dz.U. 1947 Nr 66, poz. 415.
- 1951 – Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38.
- 1956 – Ustawa z dn. 10 września 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, Dz.U. 1956 Nr 41, poz. 185.
- 1958 – Ustawa z dn. 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych, Dz.U. 1958 Nr 68, poz. 336.
- 1965 – Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 98.
- 1968 – Dekret z dn. 2 sierpnia 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1968 Nr 29, poz. 188.
- 1968 – Ustawa z dn. 20 grudnia 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1968 Nr 46, poz. 334.
- 1973 – Obwieszczenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dn. 10 lipca 1973 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dn. 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1973 Nr 32, poz. 191.
- 1982 – Ustawa z dn. 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1982 Nr 14, poz. 113.
- 1985 – Ustawa z dn. 25 lipca 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1985 Nr 36, poz. 167.

- 1985 – Obwieszczenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dn. 11 września 1985 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dn. 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1985 Nr 42, poz. 201.
- 1989 – Ustawa z dn. 29 maja 1989 r. zmieniająca ustawy o szkolnictwie wyższym i o kulturze fizycznej, Dz.U. 1989 Nr 34, poz. 181.
- 1990 – Ustawa z dn. 23 lutego 1990 r. o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach i ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1990 Nr 14, poz. 86.
- 1990 – Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 385.

Powyższy wykaz ważniejszych aktów prawnych kształtujących życie naukowe państwa udowadnia, że choć oficjalnie PRL istniała dopiero od 1952 r., jednak jej polityka była realizowana znacznie wcześniej – już w 1945 r., kiedy w świeżo wyzwolonym Krakowie ówczesny Minister Oświaty zaczynał realizować zręby nowego systemu, który dopiero później ukształtował się w pełni, i przeformułował instytucję studiów wyższych w „nowym” państwie na swoją manierę.

Arabistyka, jako dziedzina orientalistyki, w okresie 1945–1990 instytucjonalnie była zorganizowana – najpierw niesamodzielnie – na Uniwersytecie Jagiellońskim, Warszawskim i – trochę później – jako kierunek badań w Polskiej Akademii Nauk. W okresie PRL istniało (czasem efemerycznie) kilka czy nawet kilkanaście instytucji, które w różnym zakresie i stopniu eksplorowały naukowo świat arabski (m.in. problematykę polityczną, historyczną, geograficzną, rolniczą, gospodarczą itp.), jednak tamtejsi badacze rzadko byli arabistami w znaczeniu filologicznym. Do takich sztandarowych jednostek należały np. Instytut Krajów Rozwijających się UW, Studium Afrykanistyczne UW, Zakład Krajów Rozwijających się Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych itd. W trakcie swoich dziejów ośrodki te dosyć często ulegały reorganizacjom, stały się przykładami częstych przeobrażeń instytucjonalnych w okresie PRL: zmieniały swoje nazwy, rangę i gamę swoich zainteresowań i działań, nawet przynależność organizacyjną, ale ich istota, przesłanie i cel pozostawały takie same. Przeobrażenia te dotyczyły również obu podstawowych placówek uniwersyteckich, jednak pasja pracujących tam jednostek stale podtrzymywała ducha „instytucji”.

ROZDZIAŁ II

Historia i modernizacja arabistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim

1. Wprowadzenie – okres przedwojenny

Ponieważ narodziny arabistyki w Polsce Ludowej zapoczątkowano w UJ i zbiegły się właściwie z końcem działań wojennych w Krakowie, uprzedzając koniec II wojny światowej, dzieje arabistyki rozpoczynamy od historii arabistyki na UJ. Na UW arabistyka miała długi okres inkubacyjny, stąd próba równoległej narracji nie miałaby sensu, dlatego pozostajemy przy chronologicznym opisie procesu genezy tej dyscypliny najpierw na Alma Mater, potem na UW. Właściwie największa rozbieżność w rozwoju arabistyki w UJ i w UW polegała na tym, że kiedy mowa o rozwoju orientalistyki w Krakowie, równocześnie mówi się i o arabistyce, a w przypadku UW konieczne jest wyróżnienie, czy mowa jest też o arabistyce. Stąd w poniższym tekście wielokrotnie wspomina się „orientalistykę”, mając na myśli i arabistykę, która jako specjalizacja występowała od samego początku, choć jako taka nie była od razu „zalegalizowana” – jeszcze 20 lat po wojnie wydawano arabistom w UJ dyplomy magisterskie stwierdzające zakres ogólny – „filologii orientalnej”, choć pierwsi arabiści (absolwenci) pojawili się w 1946/47 r.

Po II wojnie światowej pierwszym ośrodkiem arabistycznym w Polsce – i przez długie lata jedynym – był Uniwersytet Jagielloński, a ściślej jego instytucje (nazwy się zmieniały) kontynuujące przedwojenną działalność w tym zakresie.

Andrzej Zaborski pisze, że początek krakowskiej arabistyki należy liczyć od lipca 1914 r., kiedy to Tadeusz Kowalski „habilitował się”¹, tzn. uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim *veniam legendi*, czyli pozwolenie na prowadzenie wykładów w zakresie (cytuję!) «filologii arabskiej z uwzględnieniem kulturalnego i językowego

¹ Na podstawie rozprawy *Der Dīwān des Kais Ibn al-Hatīm*.

podłoża semickiego i z kultury i języków islamu». Była to pierwsza w historii Polski habilitacja arabistyczna². Kiedy „1 VII 1919 r. otrzymał on katedrę, tj. nominację na stanowisko profesora podpisaną przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego”³, uznano tę datę za początek odtworzonej katedry Filologii Orientalnej⁴. W tym czasie „katedra” nie oznaczała instytucji czy innego ciała organizacyjnego, jedynie stanowisko profesora (dziś w przybliżeniu „etat”). W 1919 r. T. Kowalski został profesorem nadzwyczajnym⁵. Co prawda, w cytowanym artykule autor nie podaje źródła, tj. nie wskazuje dokumentów, z których zaczerpnął te – tak dokładne – informacje. Podkreślam brak przypisu, bo w różnych opracowaniach początków orientalistyki (w tym arabistyki) znajdujemy różne daty i nazwy pierwszych „instytucji” (np. „[...] powstało w 1919 roku seminarium filologii orientalnej, gdzie wykładał profesor Tadeusz Kowalski”⁵), a żadne nie odsyła nas do źródła, z którego zaczerpnięto te dane.

Pierwszą orientalistyczną jednostką organizacyjną na uczelni stało się Seminarium Filologii Orientalnej przy Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego powołane do życia 7 listopada 1921 r. na mocy decyzji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁶. Siedzibą tego seminarium był przed wojną pałac Badenich na ul. Sławkowskiej 32 w Krakowie⁷. Dnia 17 września 1927 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydało rozporządzenie normujące program studiów magisterskich z filologii, w tym orientalistyki. Zgodnie z nim studia trwać miały cztery lata, podczas których student powinien się zapoznać z gramatyką i tekstami jednego wybranego języka wschodniego i z jednym lub dwoma językami dodatkowymi. Egzaminy i praca magisterska miały wykazać znajomość języka oraz źródeł. Na egzaminach z języków żywych wymagana była ich znajomość w mowie i piśmie. Oprócz języka studentów obowiązywały również kursy i egzaminy z zakresu historii, etnografii, geografii oraz historii literatury

² B. Michalak-Pikulska, *Arabistyka krakowska...*, s. 21–22.

³ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka orientalistyki profesora Tadeusza Kowalskiego: filologie orientalne dawniej i dziś*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 15.

⁴ A. Zaborski, T. Kowalski, [w:] *Złota Księga UJ, 600-lecie UJ, Wydział Filologiczny*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 410–413.

⁵ Por. AN PAU/PAN Kr, K III-7, 13; M. Lewicki, *Historia orientalistyki w Polsce odrodzonej*, [b.d.], k. 4., za: K.W. Olszowska, *Orientalistyka lwowska i krakowska – dwa ośrodki naukowe oraz ich wzajemne powiązania*, „Prace Historyczne” 2018, nr 145 (2), s. 303–316.

⁶ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej orientalistyki...*, s. 7–18.

⁷ *Ibidem*, s. 7.

wybranych obszarów Wschodu. Studenci mieli też wybrać jeden z trzech kierunków specjalizacji: historyczny, językoznawczy lub literaturoznawczy. W celu uzyskania tytułu magistra student oprócz napisania pracy musiał również podjąć dyskusję na jej temat z komisją egzaminacyjną, a dodatkowo kontrolowana była jego wiedza z danej dziedziny oraz znajomość zagadnień związanych z wybranym językiem głównym⁸.

Pracami seminarium, nowej jednostki dydaktyczno-badawczej, kierował właśnie prof. T. Kowalski⁹ aż do wybuchu II wojny światowej, kiedy został aresztowany 6 listopada 1939 r. (podczas *Sonderaktion Krakau*¹⁰) i wysłany do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen pod Berlinem wraz z innymi pracownikami UJ¹¹. Pozostawał w obozie do lutego 1940 r.¹², kiedy powrócił z niewoli do Krakowa¹³.

Il. 7
Wejście do gmachu
Polskiej Akademii
Umiejętności na
ul. Sławkowskiej 17
w Krakowie (2019).
Zdjęcie autora

⁸ M. Lewicki, *Historia orientalistyki w Polsce...*, s. 312.

⁹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Alma Mater” 2009/10, nr 120–121, s. 143 i s. 138.

¹⁰ Szerzej patrz *Sonderaktion Krakau*, II wojna światowa, http://www.sww.w.szu.pl/index.php?id=polska_sonderaktion_krakau [dostęp: 14.09.2021].

¹¹ AUJ, WHm 73, Pismo Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 6 lutego 1946 r., wypełnione odręcznie przez prof. dr. T. Kowalskiego.

¹² *From the history of Oriental Studies at the Jagiellonian University. Languages and Civilisations. Oriental Studies in Cracow 1919–2019*, https://ioo.filg.uj.edu.pl/en_GB/our-institute [dostęp: 14.09.2021].

¹³ E. Tryjarski, *Restoration of Oriental Studies...*, s. 267–285.

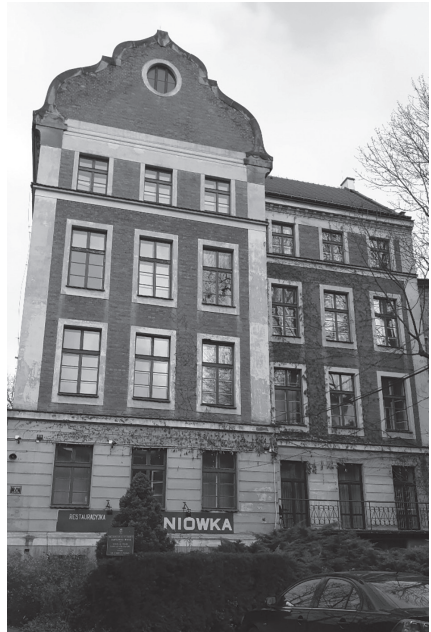
Trzeba podkreślić wyjątkową sytuację prof. T. Kowalskiego zarówno w okresie wojennym, jak i pierwszych latach powojennych – jako sekretarz generalny PAU w latach 1939–1948 odgrywał nader istotną rolę w polskim środowisku inteligentkim i akademickim.

2. Okres grynderski

Studia orientalistyczne w Polsce zostały wznowione na Uniwersytecie Jagiellońskim zaraz po zakończeniu działań II wojny światowej w Krakowie: 18 stycznia 1945 r., natychmiast po wyzwoleniu Krakowa przez Armię Radziecką, gdy władze uczelni, pracownicy i młodzież akademicka przystąpili do zabezpieczenia budynków UJ, porządkowania i przygotowań do późniejszego ich użytkowania¹⁴. Dnia 23 stycznia 1945 r. w bursie akademickiej przy ul. Garbarskiej 7 (7a, opiekował się nią prof. Pigoń) odbyło się pierwsze w wyzwolonym Krakowie ogólne zebranie profesorów i wykładowców Uniwersytetu Jagiellońskiego z udziałem Ministra Oświaty, dr. Stanisława Skrzyszewskiego.

Il. 8–10

Budynek ówczesnej Bursy Akademickiej na ul. Garbarskiej 7 (2019). Od r.a. 1945/46 (data niepewna, może dopiero od 1946), w bursie na ul. Garbarskiej 7 (7a) mieszkali studenci orientalistyki, m.in. J. Bielawski (jako student i asystent), S. Mrozek (jako student).
Zdjęcia autora

¹⁴ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 7.

Zebranie to wcześniej zaplanowano na 21 stycznia, ale ostatecznie termin ten przełożono. Na spotkaniu głos zabrał minister S. Skrzyszewski i omówił najważniejsze – jego zdaniem – sprawy organizacyjne uniwersytetu. Zapewnił, że nadal organizacja uczelni opierać się będzie na dotychczasowej ustawie o szkołach akademickich z 1933 r. (znowelizowanej w 1937). Nauka na uniwersytecie ma być bezpłatna. Podkreślił, że dzięki temu można będzie dopuścić synów chłopskich i robotniczych do studiów. Państwo wesprze uczelnię w zapewnieniu im miejsca w bursach i domach akademickich. Oznajmił, że władze akademickie wybrane

na przełomie 1939/40 r. będą dalej zajmowały się i kierowały sprawami uniwersytetu. W dalszej części głos zabrali m.in. rektor i prof. T. Kowalski. Na zakończenie, na wniosek prof. T. Kowalskiego, zebrani chwilą milczenia uczcili pamięć 57 zamęczonych i zmarłych członków uniwersytetu¹⁵. Wypowiedź zaproszonego ministra, przedstawiciela nowych władz, była symptomatyczna – niby pozostawiają życie akademickie uczelni w rękach wybranych demokratycznie przedstawicieli, a już zapowiedział ingerencję ideologiczną: napływ kandydatów i studentów dobieranych według kryterium politycznego, a nie wedle kryterium wiedzy czy zdolności. Trzy dni później, 24 stycznia, Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. T. Lehr-Spławiński, ogłosił komunikat zapowiadający rejestrację studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁶, a następnego dnia Rada Wydziału Filozoficznego – (przed wojną Seminarium Filologii Orientalnej organizacyjnie było częścią tego wydziału) – zebrała się na pierwsze po wyzwoleniu posiedzenie w gmachu Biblioteki Jagiellońskiej¹⁷.

Już na początku marca rektorat i dziekanaty przeniosły się do Collegium Novum ze swojej tymczasowej siedziby w nowym gmachu Biblioteki Jagiellońskiej na al. Mickiewicza¹⁸.

W rezultacie tych działań w marcu 1945 r. Uniwersytet Jagielloński wznowił swoją działalność – 19 marca w odnowionej auli UJ rektor prof. dr. T. Lehr-Spławiński uroczysto inaugurował pierwszy po wojnie rok akademicki:

„[...] gdy w piątek dnia 18 I ostatecznie oczyszczono teren Wielkiego Krakowa z wojsk hitlerowskich władze akademickie postanowiły samorzutnie podjąć natychmiast swe czynności i uruchomić uniwersytet. Pierwszym do tego krokiem miało być ogólne zebranie profesorów i wykładowców zwołane pierwotnie na niedzielę 20 stycznia, a następnie, w skutek przyjazdu w sobotę, dnia 19 Ministra Oświaty Rządu Tymczasowego dr. Stanisława Skrzyszewskiego, przełożone na dzień następnny 21 tegoż miesiąca”¹⁹.

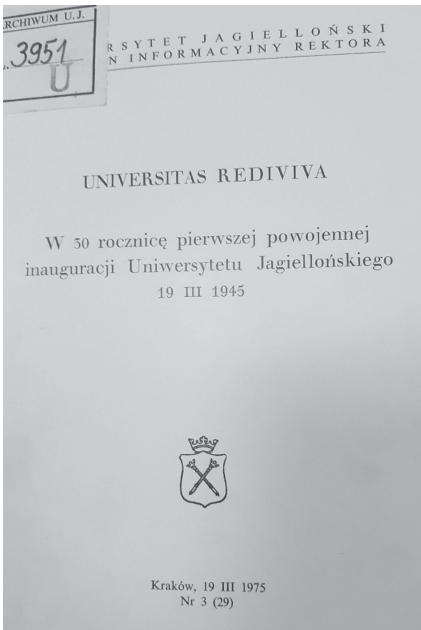
¹⁵ Ibidem, s. 12–13.

¹⁶ Ibidem, s. 14.

¹⁷ Ibidem, s. 17.

¹⁸ Ibidem, s. 4–5.

¹⁹ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945 oraz za r. akademicki 1945*, Kraków 1946, s. 3.

Il. 11

Okładka pamiątkowej reedycji wydania BIR UJ zatytułowanej Universitas Rediviva. Biuletyn dotyczył inauguracji pierwszego powojennego roku akademickiego na UJ 19 marca 1945 r. *Zdjęcie autora*

Il. 12. Gmach Collegium Novum UJ na ul. Gołębiej 24 w Krakowie (2019). Tu w marcu 1945 r.

prof. T. Kowalski reaktywował orientalistykę na UJ, wywieszając ogłoszenie o naborze studentów. *Zdjęcie autora*

Il. 13. Front gmachu Biblioteki Jagiellońskiej (2019). W 1945 r. w gmachu Biblioteki Jagiellońskiej na al. Mickiewicza 22 odbywały się pierwsze spotkania (zajęcia?) orientalistów w Krakowie.
Zdjęcie autora

Inaugurację połączono „w dniu następnym z nabożeństwem żałobnym i uroczystą akademią ku czci zmarłych w czasie wojny członków Uniwersytetu. [...] Inaugurację poprzedziło tradycyjne nabożeństwo w kościele akademickim św. Anny, odprawione przez J.E. ks. biskupa Michała Godlewskiego. Uroczyste otwarcie roku szkolnego 1945, zaszczycone obecnością najwybitniejszych władz państwowych, duchownych i wojskowych, z Ministrem Oświaty drem S. Skrzyszewskim, J.E. ks. metropolitą A. Sapiehą, naczelnym wodzem gen. broni Michałem Rola-Żymierskim na czele, odbyło się tradycyjnym zwyczajem w auli uniwersyteckiej, jeszcze odartej ze swych pięknych obrazów, patrzącej pustymi oczodołami wyłupionej barbarzyńsko przez niemieckich okupantów tablicy z wrytymi nazwiskami poległych w I wojnie światowej (1914–1920) studentów”²⁰. W uroczystościach wzięli także udział licznie przybyli mieszkańcy Krakowa oraz przebywający w mieście profesorowie i pracownicy nauki z innych ośrodków akademickich, a także przedstawiciele Armii Radzieckiej²¹.

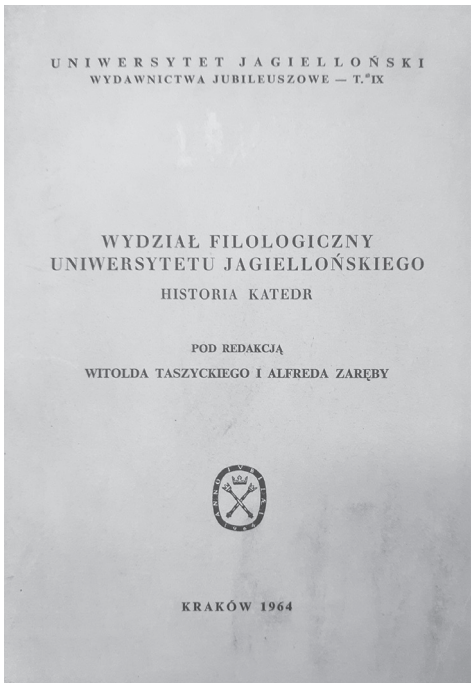
Następnego dnia²² prof. T. Kowalski zamieścił na tablicy ogłoszeń w Collegium Novum informację o naborze na orientalistykę, jednakże główny gmach uniwersytetu,

²⁰ Ibidem.

²¹ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 45–46.

²² W. Zajączkowski stwierdza, że działalność dydaktyczna orientalistyki (profesorów T. Kowalskiego i A. Zajączkowskiego) nastąpiła już w lutym 1945 r., ale chyba raczej chodziło o działalność organizacyjną: „Dopiero w lutym 1945 r. pracownicy Katedry Filologii Orientalnej

Collegium Novum, „bez szyb, zdewastowany, i najważniejsze – zaminowany, nie był gotów do użytku”²³, i dlatego zainteresowani – trzy osoby – stawili się na spotkanie w budynku PAU na ul. Sławkowskiej 32. Sama Katedra Filologii Orientalnej UJ poniosła podczas wojny niewielkie straty materialne, bo meble i sprzęt T. Kowalski przechował, a książki ukrył wśród zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, dzięki czemu przetrwały, a w lutym 1945 r. wróciły do katedry²⁴. Liczba słuchaczy powoli rosła, jednak do 1951 r. nie przekroczyła 10 osób²⁵. Zajęcia w seminarium odbywały się na ul. Straszewskiego 27, w sali na II piętrze.

II. 14

Jedna z pierwszych pozycji poświęconych historii najnowszej filologicznych instytucji naukowych, m.in. orientalistyce krakowskiej. *Zdjęcie autora*

wznowili zajęcia dydaktyczne. Prof. T. Kowalski podjął wykłady z filologii arabskiej i perskiej [...]”. Za: W. Zajączkowski, *Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia Katedr*, red. W. Taszycki, A. Zaręba, Kraków 1964, s. 379.

²³ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945...*, s. 4–5.

²⁴ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954*, PO 1954, nr 2, s. 191.

²⁵ Cz. Szrednicki, W. Tomaszewicz, *Warto wspominać tamte lata...*, s. 29–31.

Il. 15–21
Od przełomu lat
1946/47 na ul. Stra-
szewskiego 27,
na II p. mieściła się
salka Seminarium
Filologii Orientalnej.
(2019) *Zdjęcia autora*

DOM
FUNDACJI
HR. HUSSARZEWSKICH
WŁASNOŚĆ
POLSKIEJ
AKADEMII UMIEJETNOŚCI
DAR
ELEONORY
ZIRI HUSSARZEWSKICH
KSIĘŻNEJ LUBOWIRSKIEJ

PAMIĘCI
WŁODZA TASZYCKIEGO
1898 - 1979
JĘZYKOZNAWCA
TWÓRCA POLSKIEJ ONOMASTYKI
I DIAKTOLOGII HISTORYCZNEJ
PROFESORA
UNIwersYTETU JANA KAZIMIERZA
WE LWOWIE
I UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
CZŁONKA
POLSKIEJ AKADEMII UMIEJETNOŚCI
I POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PAMIĘCI
KAZIMIERZA NITSCHA
1875 - 1958
JĘZYKOZNAWCA
TWÓRCA POLSKIEJ DIAKTOLOGII
PROFESORA
UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
PREZESA
POLSKIEJ AKADEMII UMIEJETNOŚCI
WICEPREZESA
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
KIEROWNIK
ZAKŁADU JĘZYKOZNAWSTWA PAN
CZŁONKA
POLSKIEJ AKADEMII UMIEJETNOŚCI
I POLSKIEJ AKADEMII NAUK

W STULECIE URODZIN
ZENONA
KLEMENSIEWICZA
1891 - 1969
JĘZYKOZNAWCA
UCZONEGO I NAUCZYCIELA
PROFESORA
UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
KIEROWNIK
ZAKŁADU JĘZYKOZNAWSTWA PAN
CZŁONKA
POLSKIEJ AKADEMII UMIEJETNOŚCI
I POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Pierwszy powojenny rok na orientalistyce (jak i na całym UJ) trwał jeden trymestr. Wokół katedry prof. T. Kowalskiego i jego asystenta Józefa Bielawskiego gromadzili się inni przedwojenni orientaliści, ci, którzy w chwili wyzwolenia w styczniu 1945 r. byli w Krakowie lub jego okolicach, m.in. Ananiasz Zajączkowski z Uniwersytetu Warszawskiego (do listopada 1945 prowadził turkologiczne wykłady zleczone w UJ, 5 godz. tyg.) czy A. Dębnicki prowadzący lektorat chińskiego²⁶. Sam prof. T. Kowalski dawał wykłady z filologii arabskiej i perskiej²⁷. Warto podkreślić, że warszawscy orientaliści przybyli do Krakowa już po upadku Powstania Warszawskiego i wówczas ożywili tajne nauczanie na terenie Krakowa. Podówczas reprezentantem Uniwersytetu Warszawskiego w Krakowie był prof. J. Krzyżanowski²⁸.

Jednym z pierwszych powojennych studentów orientalistyki (arabistą) był – dzisiejszy dr – Czesław Szrednicki. Studiował prawo, a jako „drugi fakultet” wybrał arabistykę na filologii orientalnej. Swoje wspomnienia z tego okresu, nowych i trudnych początków na uczelni, zawarł w referacie wygłoszonym na posiedzeniu Krakowskiego Oddziału Polskiej Akademii Nauk na początku 2018 r.²⁹

Epoka, która rozpoczęła się w 1945 r., nie stanowi z punktu widzenia historii i politologii jednolitego okresu: w ciągu pierwszych kilku lat (1945–1948) nawiązywano do norm wytworzonych wcześniej, ale stopniowo wprowadzano nowy system, a metody charakterystyczne dla stalinizmu zastosowano dopiero z chwilą okrzepnięcia nowej władzy. Twardy kurs w odniesieniu do życia akademickiego trwał w przybliżeniu od 1949 po 1954 r. Zrewidowano treści nauczania, wprowadzono nowe podręczniki i skrypty. Epokę zamykała śmierć Stalina, przemiany w ZSRR i w Polsce. „Jednakże cały ów okres od 1945 do 1956 traktujemy jako epokę stalinizmu. Oznaczała ona generalne odchodzenie od przeszłości i tradycji, była nową epoką. Definitywnym jej zakończeniem był rok 1956”³⁰.

Uniwersytet Jagielloński był obok Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i powstającego dopiero UMCS pierwszą uczelnią w Polsce, która rozpoczęła działalność³¹.

²⁶ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Uniwersytet Warszawski w latach wojny i okupacji*, oprac. W. Manteuffel, Warszawa 1948, s. 55.

²⁹ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 9–10.

³⁰ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 5.

³¹ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945...*, s. 4–5.

Pierwszy powojenny rok akademicki trwał tylko jeden trymestr i kończył się w czerwcu tego samego roku. Pełnym, normalnym rokiem akademickim był dopiero następny rok akademicki (podówczas nazywany szkolnym) – 1945/46³². Jego otwarcie nastąpiło w sobotę 27 października 1945 r. przez rektora prof. dr. T. Lehr-Spławińskiego³³.

Orientalistyka była wtenczas jeszcze częścią Wydziału Filozoficznego UJ. Sytuacja lokalowa była bardzo skomplikowana: – po opuszczeniu gmachów uniwersyteckich przez instytucje niemieckie zajęli je inni lokatorzy: instytucje, wojsko, a nawet osoby prywatne, i odzyskanie sal, pomieszczeń i budynków przeciągało się. Brakowało wszystkich niezbędnych przedmiotów: kredy, tablic, krzeseł i ławek – 3 kwietnia władze uczelniane stwierdziły, że „z powodu braku ławek szkolnych, krzeseł i stołów, wobec bliskiego rozpoczęcia wykładów sytuacja będzie tragiczna. Dlatego postanowiono również zaapelować do studentów o przyniesienie krzeseł z domów”³⁴. Brakowało również podręczników, zeszytów, papieru do pisania i wszystkich akcesoriów do pisania: ołówków, kalek, atramentu, piór.

W pierwszym, niepełnym roku akademickim na filologii orientalnej, niepodzielonej na specjalności, zajęcia prowadzili dwaj profesorowie – prof. T. Kowalski oraz prof. A. Zajączkowski. Ten ostatni miał głównie wykłady turkologiczne (od maja 1945)³⁵. Prof. A. Zajączkowski uprzednio (tj. przed wojną) wykładał na Uniwersytecie Warszawskim. Z powodu wojennych i popowstaniowych zniszczeń w Warszawie oraz zmiany granic państwowych (i związanej z tym utraty dawnych ośrodków uniwersyteckich Wilna i Lwowa, w których silne były katedry orientalistyki) wielu naukowców ze stolicy i kresów znalazło się po wojnie w Krakowie, gdzie Uniwersytet Jagielloński miał wtedy możliwość zwerbowania wybitnych profesorów. Uniwersytet jednak nie wykorzystał w pełni tej szansy i tylko częściowo skorzystał z tych możliwości³⁶. Zawieruchy wojenne i klęska Powstania Warszawskiego zmusiły A. Zajączkowskiego do opuszczenia stolicy i osiedlenia się w Krakowie. Mimo wszystko już w następnym roku akademickim powrócił do Warszawy. Równocześnie z zajęciami w Warszawie nauczał we Wrocławiu, na utworzonej tam

³² E. Siemieniec-Gołaś, *Krakowska turkologia – historia, teraźniejszość i perspektywy*, [w:] *Orientalia Commemorativa...*, s. 49–52.

³³ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945...*, s. 4–5.

³⁴ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 54.

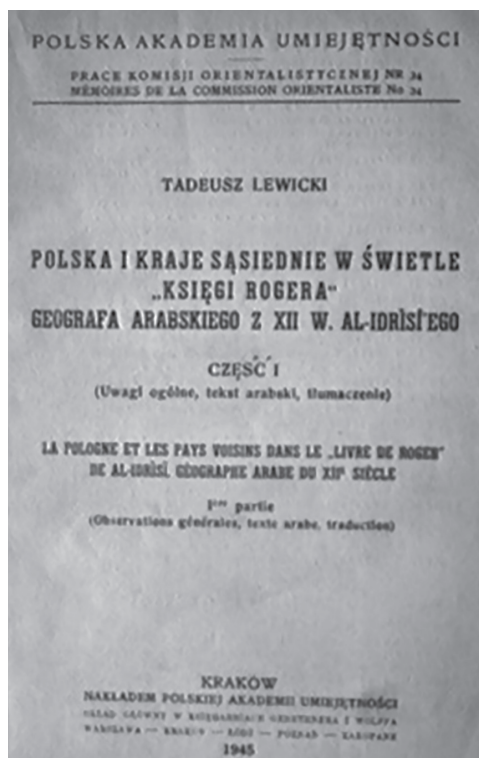
³⁵ E. Tryjarski, *Restoration of Oriental Studies...*, s. 268.

³⁶ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 12.

orientalistyce. Wykładowcy w UJ uczyli trzech języków orientalnych: arabskiego, perskiego, tureckiego, a także wprowadzali studentów w zagadnienia świata islamu i różne aspekty kultury ludów tureckich czy tajniki tekstów staroosmańskich³⁷.

II. 22

W 1945 r., pod nieobecność w Polsce autora, staraniami prof. T. Kowalskiego ukazał się drukiem wolumin pióra T. Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografa arabskiego z XII wieku Al-Idrisiego*, cz. 1. Zdjęcie autora

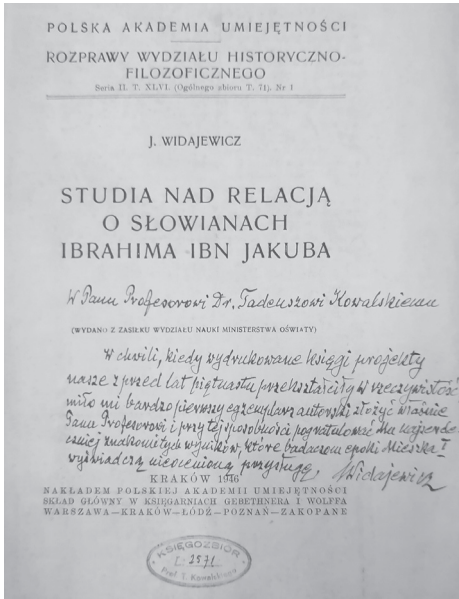

Nowy rok akademicki (1945/46) objął już więcej przedmiotów orientalistycznych, nadal jednak studenci nie byli podzieleni na specjalności³⁸. Ponieważ studia orientalistyczne nie gwarantowały po zakończeniu nic praktycznego, żadnego zawodu czy miejsca zatrudnienia, wielu studentów wybierało orientalistykę jako drugi kierunek. W ciągu następnych lat (1946/47 i 1947/48) studenci orientalistyki wyłącznie słuchali wykładów i zajmowali się pracą własną w bibliotece Seminarium Filologii Orientalnej. Nie mieli w programie praktycznej nauki języka z lektorem. Już w 1946 r. ukazała się praca autorstwa prof. T. Kowalskiego, wykonana wraz

³⁷ E. Siemienieć-Gołaś, *Krakowska turkologia...*, s. 50.

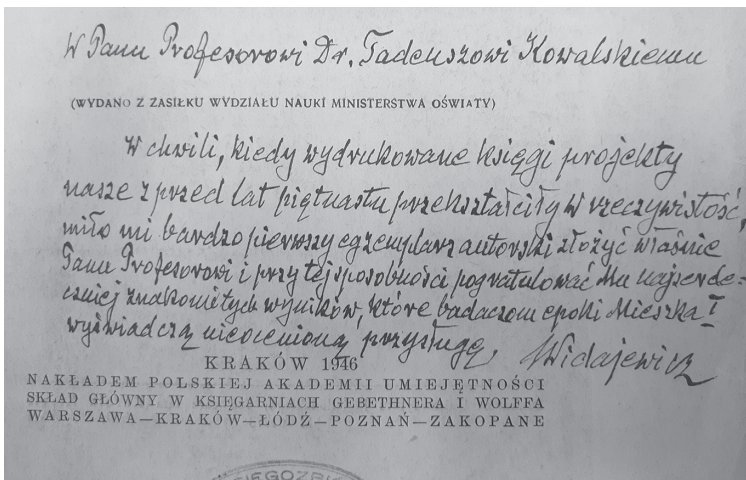
³⁸ Ibidem.

z J. Kostrzewskim, K. Stołyhwą, K. Moszyńskim i K. Nitschem, *Relacja Ibrāhima ibn Ja'kūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*³⁹.

Il. 23–25

W tym samym 1946 r. ukazała się rozprawka pióra J. Widajewicza zatytułowana *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima Ibn Jakuba*. Zdjęcia autora

³⁹ *Relacja Ibrāhima ibn Ja'kūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*. Wydał, wstępem, komentarzem i przekładem opatrzył T. Kowalski przy współudziale J. Kostrzewskiego, K. Stołyhwy, K. Moszyńskiego i K. Nitscha (*Relatio Ibrāhim ibn Ja'kūb de itinere slavico, quae traditur apud al-Bekrī*. Edidit, commentario et versione polonica atque latina instruxit T. Kowalski, etc.), Gebethner i Wolff, Kraków 1946.

Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba

1. Data pobytu Ibrahima w środkowej Europie¹

W jakim czasie Ibrahim przybył do środkowej Europy, jak długo w niej bawił i kiedy sprawozdanie z podróży wygotował, o tym w wyciągach, jakie z elaboratu jego posiadamy u Bekri'ego, nie ma wiadomości. Luka to dotkliwa, nie trzeba bowiem uzasadniać osobno, jak doniosła dla badań naukowych jest dokładna znajomość czasu, z którego dana informacja pochodzi. W dotychczasowych badaniach nad dziełem Ibrahima zagadnieniu temu poświęcano uwagi wiele, nie zdołano jednak osiągnąć wyników zgodnych i teraz dopiero zyskujemy możliwość rozstrzygnięcia problemu stanowczo.

Pisarz arabski, Himjari, w opisie Hiszpanii (opracowanym w XIII lub w początkach XIV wieku) poświęcił słów kilka miastu hiszpańskiemu Lorce, a zwłaszcza znajdującym się tam relikwiom świętego męczennika, przy czym ujawnił źródło swoich wiadomości: »i wspominał — pisze — Ibrahim ibn Józef al- Turtuzi, że król rzymski powiedział mu w roku 305...«. Z wywodów prof. Kowalskiego

¹ Studia niniejsze powstały w związku z nowym wydawnictwem elaboratu Ibrahima ibn Jakuba, przygotowanym przez prof. T. Kowalskiego. Do tekstu urelacji miał być dodany komentarz, opracowany przez kilku autorów i objaśniający te partie przekazu, które nie przedstawiały się dostatecznie jasno. Mnie przypadło w udziale objaśnić dość liczne informacje historyczno-geograficznej treści. W jednym tylko wypadku musiałem wykroczyć poza zakresione ramy pracy, tam mianowicie gdzie zająłem się ustaleniem czasu, w jakim Ibrahim odbył swą podróż do Niemiec. Komentarz mój przybrał rozmiary na tyle obszerny, że Komisja Historyczna P. A. U. uznała za konieczne oddzielić go od edycji prof. Kowalskiego i opublikować osobno.

Podczas pisania pracy niniejszej zostawałem w ścisłym kontakcie z prof. Kowalskim. Każdy zawity problem został z nim przedyskutowany, tam zaś gdzie interpretacja zależała od takiego lub innego brzmienia tekstu, opinia prof. Kowalskiego była oczywiście rozstrzygająca.

W toku kilkuletniej współpracy spotykałem się ze strony prof. Kowalskiego z najdalej idącą uczynnością, serdeczny koleżeński stosunek był z jego strony najdobitniejszym we współpracę wkładem. Niechże wolno mi będzie wyrazić Mu za to obecnie najszczerze słowa podziękowań.

Rozprawy Wydz. Hist.-filosof. LXXI, nr 1.

1

Sytuację budżetową uczelni – poza państwowymi zastrzykami finansowymi (04.05.1945 Ministerstwo Oświaty przyznało UJ 36 nowych katedr, w tym dla Wydziału Humanistycznego osiem)⁴⁰ – ratowały liczne darowizny prywatne, np. już 1 marca 1945 r. Zdzisław Brabelec z Krakowa ofiarował Uniwersytetowi Jagiellońskiemu willę „Anna Maria” w Zakopanem, w której już w miesiącach wakacyjnych tego samego roku uniwersytet zorganizował wczasy wypoczynkowe dla swoich pracowników⁴¹. Na uniwersytet docierała też pomoc zagraniczna – 24 listopada do Krakowa przybył przedstawiciel UNRRA⁴², C. Anderson, celem odbycia rozmów

⁴⁰ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 64.

⁴¹ Ibidem, s. 42.

⁴² United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) – Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy / Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy – międzynarodowa organizacja udzielająca pomocy obszarom

z Senatem Akademickim UJ w sprawie zaopatrzenia pracowników w pomoce naukowe, książki i czasopisma⁴³.

Chociaż reaktywacja Seminarium Filologii Orientalnej rozpoczęła się bez większych problemów administracyjno-organizacyjnych, to brak etatów stanowił o istnieniu i przyszłości orientalistyki krakowskiej, szczególnie po wyjeździe prof. A. Zajązkowskiego z Krakowa: w seminarium pozostał tylko prof. T. Kowalski wraz z asystentem, którym był J. Bielawski – późniejszy profesor warszawskiej orientalistyki⁴⁴.

W styczniu 1946 r. prof. T. Kowalski poinformował pismem Rektora – w odpowiedzi na jego okólnik⁴⁵ – że od 1945 r. w Seminarium Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego studiowało ok. 20 studentów⁴⁶.

W czerwcu 1946 r. prof. T. Kowalski wnioskował o przedłużenie nominacji na asystenta starszego J. Bielawskiego na rok akademicki 1946/47⁴⁷. Magister prawa J. Bielawski został asystentem w seminarium, będąc jeszcze studentem II roku orientalistyki. Później doktoryzował się na Wydziale Prawa, a równoległe ukończył studia w Seminarium Filologii Orientalnej⁴⁸.

Asystenci nie prowadzili zajęć, studenci tylko słuchali wykładów i zajmowali się własną pracą w bibliotece seminarium. Ponieważ praktycznie nie było możliwości zakupu podręczników, studenci musieli zapoznawać się z nimi w bibliotece, gdzie znajdowały się pojedyncze egzemplarze, w dodatku dostępne tam książki były głównie w językach: francuskim, angielskim, niemieckim, rosyjskim i w językach orientalnych.

Poza zmianami w trybie naboru studentów, zapowiedzianymi przez ministra S. Skrzyszewskiego, władze przeprowadziły w latach 1945–52 inne reformy, najważniejszą dla orientalistyki była zmiana struktury uniwersytetu, a konkretnie – wydziału, którego częścią było Seminarium Filologii Orientalnej. W 1946 r. z Wydziału

wyzwolonym po zakończeniu II wojny światowej. Największymi jej odbiorcami były Chiny i Polska.

⁴³ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 97.

⁴⁴ E. Siemienieć-Gołaś, *Krakowska turkologia...*, s. 50.

⁴⁵ AUJ, WHm 73, Okólnik Rektora UJ, L. 6065/45 z dn. 29 grudnia 1945 r.

⁴⁶ AUJ, WHm 73, Pismo prof. dr. T. Kowalskiego do Rektora UJ z dn. 8 stycznia 1946 r.

⁴⁷ AUJ, WHm 73, Pismo prof. dr. T. Kowalskiego do Dziekanatu Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 22 czerwca 1946 r.

⁴⁸ Cz. Szrednicki, W. Tomaszewicz, *Warto wspominać tamte lata...*, s. 29–31.

Filozoficznego UJ wyodrębniono dwa Wydziały: Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy (1946–1949)⁴⁹.

Dnia 6 czerwca 1946 r. Senat Akademicki poparł uchwałę Rady Wydziału Filozoficznego z dn. 13 kwietnia 1946 r. w sprawie utworzenia Wydziału Humanistycznego i Matematyczno-Przyrodniczego⁵⁰. Zmianę wprowadzoną faktycznie już od początku roku akademickiego 1945/46 Ministerstwo Oświaty zatwierdziło rozporządzeniem Ministra Oświaty, Cz. Wycecha, z dn. 18 lutego 1946 r.⁵¹ brzmiącym:

„[...] zarządzam, co następuje: § 1 Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rozdzielam na dwa wydziały: 1) Humanistyczny i 2) Matematyczno-Przyrodniczy. § 2 Do Wydziału Humanistycznego przechodzą wraz z połączonymi z nimi zakładami następujące katedry: [...] 16. językoznawstwa indoeuropejskiego 16) sanskrytu i filologii indyjskiej [...] 28) filologii orientalnej [...]”⁵².

W strukturze Wydziału Humanistycznego znalazło się też Studium Pedagogiczne.

Trzeba przyznać, że dążenia do podziału Wydziału Filozoficznego występowały już przed wojną, ale ta reorganizacja nie miała na uwadze tylko względów naukowych – po prostu nowe, mniejsze wydziały łatwiej było kontrolować i przeprowadzać w nich zmiany inspirowane przez władze⁵³. Najłatwiej można było osłabić uniwersytet pod pretekstem reorganizacji, już przed wojną takiej metody użyły władze sanacyjne: zlikwidowały katedry i usunęły z uczelni m.in. profesorów Stanisława Kota i Waclawa Sobieskiego. Jednak należy bezstronnie stwierdzić, że reorganizacje w latach 1945–1953 nie były wymierzone jedynie przeciw uniwersytetowi: nowa władza, która głosiła hasła rozwoju oświaty i walki z analfabetyzmem oraz odbudowy i tworzenia nowej nauki, starała się rozbudować sieć nowych szkół wyższych⁵⁴.

⁴⁹ *Kronika UJ za lata 1945/46–1955/56*, Kraków 1971, s. 19.

⁵⁰ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 71.

⁵¹ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 18 lutego 1946 r. w sprawie podziału Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Dz.U. 1946 Nr 24, poz. 160.

⁵² Ibidem.

⁵³ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 10–11.

⁵⁴ Ibidem, s. 10.

W krótkiej powojennej historii SFO było częścią Wydziału Filozoficznego (1945), Wydziału Humanistycznego w latach 1945/46–1950/51 i Wydziału Filologicznego od 1951/52 do 1955/56 r.⁵⁵

W odradzającym się życiu akademickim Polski, mimo obietnic zachowania przedwojennego *status quo*, w latach 1945–1947 zmieniało się sporo:

„Przemiany w strukturze organizacyjnej Uniwersytetu Jagiellońskiego, jakie dokonały się wkrótce po wznowieniu działalności *Almae Matris* w roku 1945, objęły również kierunki filologiczne. W ramach funkcjonującego od roku akademickiego 1945/46 Wydziału Humanistycznego, powstałego w następstwie podziału dotychczasowego Wydziału Filozoficznego, znalazły się również Seminarium: [...] Sanskrytu i Filologii Indyjskiej (w 1948 r. przemianowane na Seminarium Językoznawstwa Ogólnego), Gramatyki Porównawczej (od 1949 r. Językoznawstwa Ogólnego – prof. J. Safarewicz), Filologii Orientalnej [...]”⁵⁶.

Władze podejmowały różne próby pozbawienia uczelni wyższych autonomii, powołując ponaduczelniane ciała i organy albo o niezbyt jasnych kompetencjach (np. Rada Naukowa Ministerstwa Oświaty – jej pierwsza sesja obrad trwała 20–23.07.1946 w Warszawie, mieniła się organem opiniodawczym Ministerstwa Oświaty, uczestniczyli w niej powołani przez Ministra m.in. przedstawiciele krakowskiego środowiska naukowego, profesorowie UJ, T. Kowalski, Z. Mysłakowski i B. Szafer)⁵⁷, albo też ciała jawnie przejmujące część prerogatyw władz konkretnych uczelni wyższych: np. Rada Szkół Wyższych⁵⁸. Artykuł 2 ustawy, która utworzyła w 1946 r. Radę, definiował jej zadania: „a/ usprawnienie pracy szkół wyższych i zabezpieczenie ich prawidłowego funkcjonowania; b/ czuwanie nad pogłębieniem demokratycznego charakteru szkół wyższych; c/ troskę o poprawienie bytu materialnego młodzieży akademickiej”⁵⁹. Te szczytne zadania Rada miała wypełniać w szczególności w następujący sposób (artykuł 3): „[...] b/ po wysłuchaniu opinii rektora wydaje wszelkie zarządzenia potrzebne do zapewnienia porządku

⁵⁵ *Kronika UJ za lata 1945/46–1955/56...*, s. 22.

⁵⁶ K.R. Prokop, „*Alma Mater*” *Cracoviensis 1364–2014*, Pilica 2014, s. 106.

⁵⁷ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 83.

⁵⁸ Ustawa z dn. 23 września 1946 r. o utworzeniu Rady Szkół Wyższych, Dz.U. Ministerstwa Oświaty Nr 11 z dn. 23 grudnia 1946 r., poz. 295.

⁵⁹ *Ibidem*.

na terenie podlegającym władzy porządkowej rektora”. Artykuł 4 uzupełniał te jednoznaczne konstatacje: „Rada Szkół Wyższych może powołać specjalne komisje dyscyplinarne dla każdej ze szkół wyższych do orzekania w przypadku przewinień dyscyplinarnych studentów [...]”⁶⁰. I dalej: „Od kar orzeczonych przez specjalną komisję dyscyplinarną nie ma odwołania [...]”⁶¹. Zatem – organ policyjny jawnie przejmujący „porządkowe” kompetencje rektora w celu „poprawy bytu materialnego młodzieży akademickiej”. Powstanie Rady najwyraźniej było reperkusją starć ze studentami podczas ich obchodów 3 maja 1946 r. w Krakowie, które przerodziły się w krwawo stłumiony konflikt z nową władzą. Po ich spacyfikowaniu na uczelniach rozpoczęto polityczne czystki, stworzono nowe mechanizmy kontroli życia uczelnianego i dozoru studentów⁶².

W roku akademickim 1946/47 na całym uniwersytecie wiedzę zdobywało 12 708 studentów i studentek⁶³. Dzięki staraniom profesora T. Kowalskiego drukarnia UJ została już w okresie międzywojennym wyposażona w czcionki orientalne (m.in. arabskie), dlatego zaraz po wojnie tam wydawano większość książek orientalnych. Wówczas w Polsce była tylko ta jedna, krakowska drukarnia przygotowana do takiej pracy i pracował w niej tylko jeden zecer – specjalista⁶⁴.

W 1947 r. do kraju powrócił T. Lewicki, a prof. T. Kowalski wyjechał do Turcji⁶⁵. Z powodu jego nieobecności wykłady orientalistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim rozdzielono (wcześniej prof. T. Kowalski prowadził je sam): Marian Lewicki uczył starotureckiego, T. Lewicki – arabskiego, Marijan Molé⁶⁶ – staroperskiego, a W. Zajączkowski elementów języka anatolijsko-tureckiego⁶⁷.

W tym samym roku na uczelni nadal istniała „dwutorowość” orientalistyki: na Wydziale Humanistycznym UJ istniały dwa seminaria działające na tym polu, Seminarium Sanskrytu i Filologii Indyjskiej i Seminarium Filologii Orientalnej. Pierwszym (nadal mieściło się na ul. Krowoderskiej 27) kierowała prof. Helena

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Szerzej patrz: Cz. Brzoza, *3 Maja 1946 w Krakowie. Przebieg wydarzeń i dokumenty*, Kraków 1996.

⁶³ *Skład Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok Akademicki 1947/48*, Kraków 1948, s. 114.

⁶⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 83.

⁶⁵ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

⁶⁶ Marijan Molé (1924–1963), wybitny iranista. Szerzej patrz: Molé, *Marijan*, Encyclopaedia Iranica, <http://www.iranicaonline.org/articles/mole-marijan> [dostęp: 14.09.2021].

⁶⁷ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

z Grabowskich Willmanowa⁶⁸, jej pracownikami byli mł. asyst. mgr Tadeusz Pobożniak (lektor sanskrytu) i asystenci wolontariusze: Jan Szczepański oraz Jan Tuczyński (skład osobowy wg stanu na 01.04.1947). Drugim – na ul. Straszewskiego 27 – prof. T. Kowalski, wspierali go st. asyst. mgr J. Bielawski i asyst. wolontariusz mgr M. Molè (skład osobowy wg stanu na 01.04.1947)⁶⁹. Poza tym w UJ działali: doc. etatowy dr Roman Stopa⁷⁰ i – w SFO – Franciszek Machalski⁷¹. Na wniosek kierownika Seminarium Filologii Orientalnej UJ Ministerstwo Oświaty przyznało jeden etat pomocniczej siły naukowej⁷².

W roku akademickim 1947/48 doszło do zmian personalnych i strukturalnych. Korzystając z osiągnięcia przez prof. Willman wieku emerytalnego (jesienią 1947 władze oświatowe usunęły ją z uczelni, ale nieformalnie kontynuowała tam pracę do 1951), zlikwidowano w następnym roku Seminarium Sanskrytu i Filologii Indyjskiej, przemianowując je na Seminarium Językoznawstwa Ogólnego (pozostało w strukturze Wydziału Humanistycznego). To ostatnie powstało na podstawie rozporządzenia Ministra Oświaty z dn. 17 czerwca 1948 r., kierował nim prof. J. Kuryłowicz. W okresie „bezkrólewia” – w roku akademickim 1947/48 – pracowali w Seminarium Sanskrytu i Filologii Indyjskiej asystenci: st. mgr T. Pobożniak (lektor honorowy sanskrytu na podstawie zlecenia Rady Wydziału Humanistycznego)⁷³ i asyst. wolontariusz J. Tuczyński, a stanowisko kierownika było wakatem.

W roku akademickim 1947/48 Seminarium Filologii Orientalnej kierował chory prof. T. Kowalski, który zmarł w 1948 r. Wówczas kierownictwo – od roku akademickiego 1948/49 – tymczasowo przejął dr T. Lewicki⁷⁴. Seminarium mieściło się nadal w budynku na ul. Straszewskiego 27. Działał na nim również doc. etatowy R. Stopa, dr filologii i doc. językoznawstwa afrykańskiego⁷⁵. Życie naukowe na uczelni i w SFO już się ustabilizowało – upływał drugi rok od zakończenia wojny

⁶⁸ Helena z Grabowskich Willmanowa (1870–1957), docteur es lettres Sorbony, profesor sanskrytu i filologii indyjskiej oraz indoirańskiej, członek korespondent PAU, członek Société de Linguistique de Paris i Société Asiatique, członek honorowy Towarzystwa Amis de l’Orient.

⁶⁹ *Skład UJ w Krakowie. Rok akademicki 1946/47*, Kraków 1947, s. 78.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 29.

⁷¹ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 8.

⁷² AUJ, WHm 73, Pismo Ministerstwa Oświaty RP z dn. 9 kwietnia 1947 r. nr 4 SW-2557/47 do Rektoratu UJ, przesłane do wiadomości Dziekanatu Wydziału Humanistycznego UJ dn. 18 kwietnia 1947 r., nr ref. L:2981/47.

⁷³ *Skład Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok Akademicki 1947/48...*, s. 32.

⁷⁴ *Kronika UJ za lata 1945/46–1955/56...*, s. 33.

⁷⁵ *Skład Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok Akademicki 1947/48...*, s. 31.

i studenci orientalistyki prowadzili czynną działalność w Kole Orientalistów UJ (odpowiednik koła naukowego)⁷⁶.

Ład zapanował i w życiu samej uczelni, krok po kroku odbudowywano samodzielność nawet na poziomie organizacyjnym i podbudowy materialnej: w 1947 r. Uniwersytet Jagielloński posiadał już własną szwalnię i pralnię na ul. Kopernika 7, zatrudniał tam kierowniczkę, cztery szwaczki, osiem praczek i jednego maglarza⁷⁷.

W 1948 r., niedługo przed swoją śmiercią, do końca przezorny prof. T. Kowalski podjął kroki, aby orientalistyka krakowska nie upadła po jego odejściu: przesłał pismo do Dziekana Wydziału Humanistycznego dotyczące kwestii możliwych habilitacji na orientalistyce – jest to właściwie list z opiniami o działalności naukowej, zdolnościach i wiedzy zawodowej różnych osób parających się orientalistyką w UJ, choć nie zawsze związanych z nią organizacyjnie. Profesor podzielił wspomnianą grupę na trzy podgrupy – tych, którzy są blisko habilitacji (tj. spełnienia warunków formalnych dla jej uzyskania) i są do niej przygotowani, tych, którym niewiele do zakończenia rozpraw brakuje, i tych, którzy potrzebują nieco dłuższego czasu do jej przygotowania. Z arabistów ocena objęła jedynie dr. T. Lewickiego (podgrupa pierwsza), o którym autor listu pisze następująco:

„[...] jest arabistą, a za szczególny przedmiot pracy wybrał sobie geografie historyczną, w której odznacza się doskonałą znajomością źródeł, jak też i nadzwyczajną pomysłowością. Poprzednio interesował się historią sekt arabskich północnej Afryki. Ogłosił z wszystkich tych dziedzin znacznie większą ilość prac tak po polsku, jak i po francusku. Bibliografię dołączam. Dodam jeszcze, że dr Tadeusz Lewicki kształcił się we Lwowie, pod fachowym kierownictwem profesora Smogorzewskiego, po czym uzupełnił swoje studia w Paryżu, korzystając z wykładów i ćwiczeń tak znakomitych arabistów jak L. Massignon i W. Marçais. Prócz tego częściowo zarówno przed wojną, jak i cały czas po wojnie studiuje pod moim kierownictwem w Krakowie. Dr Tadeusz Lewicki zna języki zachodnie: angielski, francuski, włoski, niemiecki, rosyjski i hiszpański do tego stopnia, że w kilku z nich potrafi samodzielnie pisać. Jest on też, że się tak wyrażę, obytym w świecie naukowym i zna zakłady naukowe w Monachium, Paryżu, Rzymie, Londynie, nie licząc mniejszych ośrodków

⁷⁶ Ibidem, s. 113.

⁷⁷ Ibidem, s. 33.

wiedzy. Zna również bezpośrednio świat muzułmański, z którym dzięki praktycznej znajomości języka arabskiego, potrafi utrzymywać bezpośrednie stosunki towarzyskie i korespondencyjne⁷⁸.

Zmarł prof. T. Kowalski 5 maja 1948 r. w wieku 59 lat. Był to człowiek wielkiej kultury osobistej i szerokich horyzontów. Z jego inicjatywy wykładowcy i asystenci wyruszali na wycieczki ze studentami w dolinki podkrakowskie, często tam odbywano zaległe ćwiczenia językowe. Przeciwnik martwego konwenansu – zapraszał studentów na prywatne podwieczorki u niego w domu, gdzie gospodynią była jego żona. Każdy ze słuchaczy otrzymywał pisemne zaproszenia na takie spotkania⁷⁹.

W roku akademickim 1948/49 SFO kierował (tymczasowo) dr filologii, z-ca prof.⁸⁰ i współpracownik Komisji Orientalistycznej PAU T. Lewicki (ur. 1906)⁸¹. Wykładał w UJ przedmioty arabistyczne, gramatykę nowoperskiego zlecił M. Molé, a tureckiego W. Zajączkowskiemu⁸². Seminarium pozostawało w gmachu przy ul. Straszewskiego 27, którego woźnym był Władysław Kącik, a asystentami byli: asystenci starsi dr M. Lewicki i dr M. Molé oraz asyst. wolontariusz Natalia Rykaczewska⁸³. T. Lewicki rozpoczął realizację własnego programu studiów, w istocie już wyłącznie arabistycznych (jeśli nie liczyć jednego wykładu z historii obszaru badanego), który zajmował 7 z 8 godzin zajęć łącznie⁸⁴: lektura łatwych tekstów arabskich (2 godz. tyg.), analiza arabskich tekstów dialektycznych (1 godz.), źródła arabskie do historii Słowian, lektura *Kitāb Al-A'lāq An-Nafisa* Ibn Rusta (1 godz.), źródła arabskie do historii Słowian. Wstęp i lektura *Murug ad-Dahab* [Murūğ al-Ḍahab] Al-Mas'udiego [Al-Mas'ūdī] (1 godz.), seminarium – wybrane zagadnienia z zakresu kultury i historii Wschodu arabskiego (2 godz.) i przedmiot tylko częściowo arabistyczny – dzieje Wschodu muzułmańskiego (1 godz.)⁸⁵. Ponownie

⁷⁸ AUJ, WHm 73, List prof. dr. T. Kowalskiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego z dn. 22 marca 1948 r., s. 1.

⁷⁹ Cz. Szrednicki, W. Tomaszewicz, *Warto wspominać tamte lata...*, s. 29–31.

⁸⁰ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia Polski Ludowej*, red. S. Kałużyński, J. Reychman, L. Skurzak, W. Zajączkowski, PO 1964, nr 3, s. 204.

⁸¹ *Skład osobowy UJ w Krakowie, r. a. 1948/49*, Kraków 1949, s. 30.

⁸² *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

⁸³ *Skład osobowy UJ w Krakowie, r. akademicki 1948/49...*, s. 87.

⁸⁴ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: r. akademicki 1949/50*, Kraków 1950.

⁸⁵ Albo literówka, albo SFO zmieniła salę wykładową, w poprzednim roku posiadało salę na II p.

należy zwrócić uwagę na nieobecność w wykazie zajęć (ćwiczeń) językowych – nie wydaje się prawdopodobne, aby ich nie było, wygląda na to, że skoro były z jakiegoś przedmiotu tylko ćwiczenia, bez wykładu, to ich nie uwidaczniano w *Spisie wykładów*, traktując tytuł tej publikacji dosłownie.

Drugi zakład orientalistyczny – Seminarium Sanskrytu i Filologii Indyjskiej – przestał istnieć instytucjonalnie, a „ostatni” jego zatrudniony orientalista, asyst. st. mgr T. Pobożniak, zatrudniany był przez Seminarium Językoznawstwa Ogólnego mieszczące się na ul. Gołębiej 20; uprzednio zajmowane pomieszczenie na ul. Krowoderskiej 27 zostało już dla indianistyki utracone.

3. Okres stalinowski

Kolejny rok akademicki – 1949/50 – przyniósł Seminarium Filologii Orientalnej istotną zmianę personalną: pojawił się nowy pracownik, na etacie z puli ministerialnej. Tymczasowo nadal kierował SFO z-ca prof. filologii orientalnej dr T. Lewicki⁸⁶. Nowym nabytkiem był adiunkt, dr Janusz Makarczyk⁸⁷ (niegdyś więzień tego samego oflagu, w którym jeńcem był T. Lewicki). W tym roku akademickim znacznie wzrosła liczba słuchaczy na Wydziale Humanistycznym, studiowało tam 2709 studentów⁸⁸. Życie na uniwersytecie normalizowało się, studenci i pracownicy znajdowali czas na życie społeczne i zaangażowanie się w politykę, np. działał Klub Demokratyczny Profesury UJ, którego przewodniczącym był prof. Kazimierz Wyka⁸⁹.

W roku akademickim 1949/50 pozyskano z Wrocławia turkologa W. Zimnickiego i skład osobowy KFO UJ był następujący: kierownik T. Lewicki (prowadził zajęcia w zakresie arabistyki dla zaawansowanych), adiunkt J. Makarczyk (zajęcia z historii Bliskiego Wschodu), adiunkt – lektor j. tureckiego W. Zimnicki, st. asyst. mgr N. Rykaczewska (zajęcia z gram. arabskiego), W. Zajączkowski (zajęcia z gram.

⁸⁶ AUJ, WHm 73, Pismo dr T. Lewickiego, zastępcy profesora Seminarium Filologii Orientalnej UJ do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ przyjęte dn. 24 marca 1949 r., nr 464/49.

⁸⁷ W. Bieńkowski, *Janusz Makarczyk*, Internetowy Polski Słownik Biograficzny, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/janusz-makarczyk> [dostęp: 14.09.2021].

⁸⁸ *Skład osobowy UJ w Krakowie Rok Akademicki 1949/50*, Kraków 1950. Według stanu z dn. 1 stycznia 1950 r., Wykaz statystyczny studentów UJ w r. szkolnym 1949/50, s. 29.

⁸⁹ *Ibidem*.

nowoperskiego i seminarium z historii i kultury Bliskiego Wschodu)⁹⁰. W 1949 r. habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim dr T. Lewicki⁹¹, w jego przewodzie habilitacyjnym z arabistyki – na zaproszenie Rady Wydziału Humanistycznego UJ – wziął udział prof. A. Zajączkowski.

W 1950 r. podjął pracę w charakterze kontraktowego adiunkta (tj. już nie godziny zlecone, chociaż wykład był zlecony) przy Zakładzie Filologii Orientalnej dr J. Makarczyk, umowę – z perturbacjami – przedłużono na następny rok akademicki⁹².

Chociaż w tekstach dotyczących dziejów orientalistyki krakowskiej w tych czasach powyższe fakty zdają się sugerować zepchnięcie orientalistyki na boczny tor i ustawiczne niedofinansowanie, to jednak w porównaniu z losem innych katedr neofilologicznych w UJ sytuacja była wręcz komfortowa: można by rzec, że orientalistyka w UJ była pupilem władz. Germanistka, prof. Olga Dobijanka-Witczakowa, wspomina: „Od 1949 r. władze zaczęły ograniczać przyjmowanie studentów na anglistykę, a w 1952 r. zawiesiły działalność katedry. Katedra Germanistyki została w 1952 r. praktycznie zlikwidowana, chociaż oficjalnie nazywało się, że jedynie zawieszono jej działalność dydaktyczną. Przy nieczynnej katedrze pozostawiono tylko jeden etat asystencki (podobnie było na anglistyce), pomijano ją często przy przydzielaniu środków finansowych; otrzymywała jedynie niewielkie kwoty rocznie na książki. Ministerstwo dwukrotnie wydawało decyzję o przejęciu księgozbioru germanistycznego przez Uniwersytet Warszawski i tylko energiczne akcje dziekana prof. Taszyckiego i kuratora katedry prof. J. Kuryłowicza zapobiegły utracie przez Kraków cennej fachowej biblioteki. Przerwa w działalności Katedry Germanistyki trwała całe 14 lat”⁹³.

Studenci Seminarium Filologii Orientalnej należący do partii wysunęli wniosek o przekształcenie wykładów zleconych z zakresu historii Bliskiego Wschodu w Katedrę Historii i Zagadnień Wschodu. Wykłady te prowadził historyk, adiunkt

⁹⁰ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

⁹¹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 204.

⁹² AUJ, WHm 73, Pismo z-cy prof. dr T. Lewickiego do Rady Profesorów Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 7 czerwca 1950 r.

⁹³ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 25.

dr J. Makarczyk. Chociaż nie był orientalistą, zdaniem z-cy prof. dr. T. Lewickiego, jego osoba w pełni odpowiadała kwalifikacjami funkcji kierownika takiej katedry⁹⁴.

Kwestie lokalowe Seminarium Filologii Orientalnej mieszczącego się ciągle na ul. Straszewskiego 27 wyglądały tragicznie – T. Lewicki wielokrotnie monitował władze UJ w tej sprawie, m.in. argumentował pilność potrzeby przyznania innego i większego lokalu (np. sali wykładowej nr 1⁹⁵ w Collegium Novum, ul. Gołębia 24⁹⁶) koniecznością zachowania księgozbioru i akt tajnych. Wobec zaistniałej sytuacji zaproponował przechowywanie tych ostatnich w prywatnym mieszkaniu adiunkta dr. J. Makarczyka⁹⁷. Z powodu braku reakcji dziekanatu kolejne pismo wystosowano 23 października 1950 r.; w nim T. Lewicki wnosił o przyznanie pomieszczenia trzypokojowego, ponieważ obecnie nie ma możliwości prowadzenia zajęć i równocześnie biblioteki w dotychczas zajmowanych „małym pokoju i dawnym przedpokoju”⁹⁸. Do tegoż pisma załączono plan dyżurów biblioteki orientalistyki⁹⁹.

W tym samym miesiącu prof. J. Kuryłowicz wystąpił z wnioskiem do Dziekana Wydziału Humanistycznego o mianowanie z-cy prof. dr. T. Lewickiego profesorem nadzwyczajnym¹⁰⁰. Do wniosku prof. J. Kuryłowicz załączył jego życiorys oparty na tym opracowanym przez prof. dr. T. Kowalskiego oraz opatrzył go zaktualizowaną bibliografią publikacji T. Lewickiego, liczącą 14 prac opublikowanych w latach 1934–1945 i siedem powojennych publikacji będących w druku.

Tematy badań katedry (arabistyczne) w 1950 r. brzmiały: 1. Opracowanie i wydanie źródeł ibadyckich do historii Afryki Północnej w VIII–XII w.; 2. Źródła arabskie do historii Słowiańszczyzny; 3. Skarby monet arabskich, znalezione na terenie Polski¹⁰¹.

⁹⁴ AUJ, WHm 73, Odpis pisma Kierownika Seminarium Filologii Orientalnej UJ T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 25 czerwca 1950 r.

⁹⁵ AUJ, WHm 73, Pismo Kierownika SFO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 16 września 1950 r., numerowane czerwonym ołówkiem „14”.

⁹⁶ AUJ, WHm 73, Pismo Kierownika SFO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 1 sierpnia 1950 r.

⁹⁷ AUJ, WHm 73, Pismo Kierownika SFO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 16 września 1950 r.

⁹⁸ AUJ, WHm 73, Pismo Kierownika SFO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 26 września 1950 r., nr 1578/50.

⁹⁹ AUJ, WHm 73, Załącznik do pisma Kierownika SFO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ z dn. 26 września 1950 r., nr 1578/50.

¹⁰⁰ AUJ, WHm 73, Pismo Prodziekana WH prof. dr. Józefa Garbacika do prof. dr. Jerzego Kuryłowicza z dn. 15 grudnia 1950 r., nr 2268/50.

¹⁰¹ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 192.

W roku akademickim 1950–1951 kadrę orientalistyki stanowili: z-ca prof. filologii orientalnej dr filologii T. Lewicki, jeden adiunkt (dr J. Makarczyk) i dwaj asystenci starsi¹⁰². Oprócz nich badania orientalistyczne prowadził doc. etatowy dr R. Stopa¹⁰³, a w Seminarium Językoznawstwa Ogólnego na ul. Gołębiej 20 działał jako asystent starszy sanskrytolog mgr T. Pobożniak.

W 1951 r. zapadła decyzja o podziale Wydziału Humanistycznego, wyodrębniono z niego Wydział Filologiczny. Ekstrakcję tę usankcjonowano zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego z dn. 11 lutego 1952 r., chociaż strukturę organizacyjną nowej jednostki uczelnianej uregulowano na mocy osobnego rozporządzenia ministerialnego dopiero 15 maja 1953 r.¹⁰⁴

Dnia 13 stycznia 1951 r. w dziekanacie Wydziału Humanistycznego UJ odbyło się zebranie Komisji, która jednogłośnie uchwaliła mianowanie z-cy prof. dr. T. Lewickiego profesorem nadzwyczajnym¹⁰⁵.

W marcu tego samego roku na zjeździe dziekanów, który odbył się w Warszawie, przedstawiciel młodzieży krakowskiej miał podnieść zarzut przeciw metodom nauczania historii na orientalistyce UJ. Rzekł, że jakoby kierownictwo tego seminarium zaleca korzystanie z podręcznika historii Wschodu „faszysty” Brockelmana, podczas gdy nowoczesny polski podręcznik J. Makarczyka leży w cenzurze¹⁰⁶. Podówczas J. Makarczyk był adiunktem przy Katedrze Filologii Orientalnej UJ na mocy umowy wygasającej jesienią 1951 r. i odbywał w nim praktykę jako historyk, w zakresie orientalistyki¹⁰⁷.

Już po wyjaśnieniach złożonych przez T. Lewickiego w powyższej sprawie Rada Wydziału Humanistycznego UJ uchwaliła na posiedzeniu 18 maja 1951 r. przedłożenie prośby do Ministerstwa Szkół Wyższych i Nauki o przedłużenie na rok akademicki 1951/52 kontraktu dla z-cy prof. na katedrze filologii orientalnej

¹⁰² *Skład osobowy UJ w Krakowie. Rok akademicki 1950/51*, Kraków 1952, s. 34.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 27.

¹⁰⁴ K.R. Prokop, „*Alma Mater*” *Cracoviensis...*, s. 106.

¹⁰⁵ AUJ, WHm 73, Protokół posiedzenia Komisji z dn. 13 stycznia 1951 r., lp. 82/51.

¹⁰⁶ AUJ, WHm 73, Pismo z dn. 2 marca 1951 r. prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ, załączone przez ostatniego jako „wyjaśnienie prof. dr. T. Lewickiego” do (z kolei) jego pisma do Ministerstwa Szkół Wyższych i Nauki przez Rektorat UJ z dn. 14 marca 1951 r., lp. 620/51.

¹⁰⁷ AUJ, WHm 73, Pismo dr. J. Makarczyka do Dziekana Wydziału Humanistycznego przez Kierownika Seminarium Filologii Orientalnej z dn. 21 kwietnia 1951 r., nr ref. l.dz. 12-1-51.

dr. T. Lewickiego¹⁰⁸. Po wielokrotnych monitach o przyznanie większego lokalu dla filologii orientalnej w czerwcu 1951 r. dyrektor administracyjny UJ skierował prośbę do Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie o odstąpienie na rzecz uniwersytetu lokalu położonego na parterze budynku przy ul. Straszewskiego 27, użytkowanego dotychczas przez Komisję Orientalistyczną PAU¹⁰⁹.

W maju 1951 r. wydano rozporządzenie¹¹⁰ podporządkowujące Ministrom stosownych resortów procesy oceny i zatwierdzania podręczników i innych książek oraz materiałów pomocniczych do użytku studentów. Proces konsolidacji i wzmożenia kontroli nad życiem uczelni, jej słuchaczy i pracowników przyspieszono. Akt ten praktycznie oznaczał cenzurowanie skryptów i podręczników.

W niektórych szkołach wyższych utworzono nowe wydziały studiów przygotowawczych (m.in. w UJ), niezbędne z powodu strat wojennych, dla douczenia przyszłych kandydatów na studia¹¹¹. Już w półtora miesiąca później dyspozycja ta została zmodyfikowana¹¹². Na jesieni w KFO doszło do zmian personalnych – ustąpili J. Makarczyk i N. Rykaczewska, a W. Zimnicki dostał etat adiunkta¹¹³. W roku akademickim 1951/52 wykłady zlecone z języka i literatury nowoperskiej poprowadził F. Machalski¹¹⁴. W marcu 1952 r. Dziekan Wydziału Filologicznego prof. W. Taszycki wystosował pismo do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w sprawie utworzenia drugiej katedry na Filologii Orientalnej:

¹⁰⁸ AUJ, WHm 73, Pismo Dziekana Wydziału Humanistycznego UJ do Ministerstwa Szkół Wyższych i Nauki z dn. 31 maja 1951 r., l.dz. 1151/51.

¹⁰⁹ AUJ, WHm 73, Pismo Dyrektora Administracyjnego UJ. do P.A.U. w Krakowie z dn. 25 czerwca 1951 r., nr 5054/Sk/KS/51.

¹¹⁰ Rozporządzenie Ministrów Szkół Wyższych i Nauki, Oświaty, Zdrowia, Sprawiedliwości oraz Kultury i Sztuki z dn. 30 maja 1951 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceny i zatwierdzania podręczników, książek pomocniczych i graficznych pomocy naukowych do użytku studentów szkół wyższych, Dz.U. 1951 Nr 32, poz. 250.

¹¹¹ Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 21 lipca 1951 r. w sprawie utworzenia wydziałów studiów przygotowawczych w niektórych szkołach wyższych, Dz.U. 1951 Nr 41, poz. 317.

¹¹² Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 15 września 1951 r. w sprawie utworzenia studiów przygotowawczych w niektórych szkołach wyższych, Dz.U. 1951 Nr 48, poz. 355.

¹¹³ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

¹¹⁴ *Ibidem*.

„Do 1948 r. sytuacja w studium filologii orientalnej w UJ, kiedy obowiązywały dawne programy bez podziału na lata i bez ustalonej ściśle siatki godzin, była taka, że ówczesny kierownik katedry, prof. Tadeusz Kowalski, prowadził wykłady i ćwiczenia z zakresu wszystkich trzech języków Wschodu muzułmańskiego, tj. arabskiego, tureckiego i perskiego. Jego następcą, prof. Tadeusz Lewicki, przejął wszystkie wykłady wchodzące w zakres filologii arabskiej, co się tyczy filologii tureckiej i perskiej, wykłady ograniczono z konieczności do gramatyki opisowej i interpretacji tekstów, i spoczywają na barkach pomocniczych sił naukowych i prowadzącego wykłady zlecone”¹¹⁵. I dodał: „Szereg prac [...] wymaga rozbudowania orientalistyki krakowskiej w kierunku innych jeszcze, prócz arabskiej, filologii”¹¹⁶.

Pomysł rozbudowania katedry przez rozdzielenie dyscyplin i obsadzenie nowych katedr odpowiednimi kadrami póki co spalił na panewce, ale stanowił pierwszą „jaskółkę” rozwoju krakowskiej orientalistyki, prężności jej kadr i rosnących na razie powoli potrzeb samego państwa. Tymczasem skład osobowy SFO stanowili faktycznie (na dzień 31.03.1952)¹¹⁷: jeden zastępca profesora, jeden docent etatowy, jeden adiunkt, jeden starszy asystent, dwie osoby pracujące na zlecenie¹¹⁸ i jeden woźny¹¹⁹. Jedynie T. Lewicki był arabistą. W październiku tegoż roku stan obsady kadrowej nie zmienił się (stan z dn. 01.10.1952)¹²⁰, jednak już z KFO był związany organizacyjnie doc. etatowy R. Stopa, a na jego wykłady z hausa, swahili i ewe uczęszczali studenci orientalistyki¹²¹. Filologia Orientalna była katedrą niezespoloną Wydziału Filologicznego UJ i mieściła się nadal na ul. Straszewskiego 27. W roku akademickim 1952/53 poprawiła się sytuacja lokalowa – katedra miała do dyspozycji trzy „pokoiki”. W katedrze pracowały cztery osoby na etatach i jeden

¹¹⁵ AUJ, WFlg 11, Pismo do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z dn. 21 marca 1952 r., nr ref. L:504/52, od dziekana Wydziału Filologicznego prof. dr. W. Taszyckiego w sprawie utworzenia drugiej Katedry Filologii Orientalnej, s. 1.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ AUJ, WFlg 20, Wykaz liczby przydzielonych etatów osobowych dla pracowników nauki wg stanu z dn. 31 marca 1952 r. wraz z obsadą personalną.

¹¹⁸ AUJ, WFlg 20, Pismo Kierownika Seminarium Filologii Orientalnej UJ doc. dr. T. Lewickiego do Dziekana Wydziału Filologicznego UJ z dn. 14 maja 1952 r.

¹¹⁹ AUJ, WFlg 20, Wykaz faktycznej obsady personalnej pracowników administracyjnych Wydziału Filologicznego UJ, nr ref. L3960/12d/139/52.

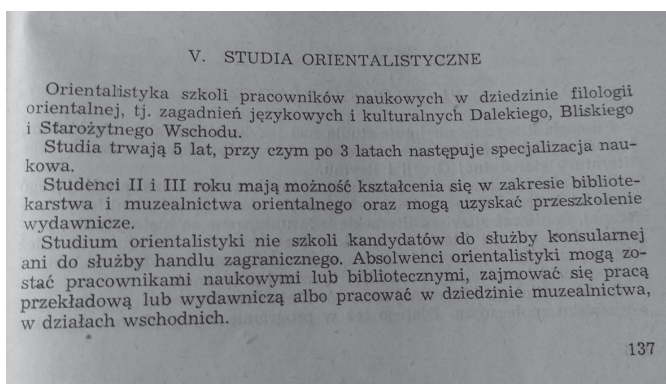
¹²⁰ UJ, *Skład osobowy r. akademicki 1952/53*, Kraków 1953, s. 26–30.

¹²¹ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

pracownik na godziny zlecone. Ogółem na orientalistyce w roku akademickim 1952/53 studiowało 45 studentów¹²². W 1952 r. aspirant zakładu, mgr Andrzej Czapkiewicz¹²³, pracował nad dysertacją kandydacką pt. *Ludy północnoirańskie na terenie Europy Wschodniej i Azji Środkowej we wczesnym średniowieczu w świetle źródeł orientalnych*¹²⁴. W zakresie pracy naukowej – kierownik katedry oddał do druku pierwszy tom *Źródeł arabskich do historii Słowiańszczyzny* i drugi tom rozprawy *Polska i kraje sąsiednie w świetle Księgi Rogera geografą arabskiego XII wieku al-Idrisiego*. Poza tym opublikował szereg artykułów w „Roczniku Orientalistycznym”, „Slavia Antiqua”, „Przeglądzie Historycznym” i in. Na ukończeniu był drugi tom *Źródeł hebrajskich do dziejów Europy Wschodniej*¹²⁵. Oprócz tego, w ramach prac dydaktycznych, kierownik katedry oddał do produkcji wypisy arabskie ze słownikiem arabsko-polskim¹²⁶ przeznaczone dla studentów I i II roku¹²⁷.

II. 26–27

Strony poświęcone studiom orientalistycznym w *Informatorze dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*. Źródło: *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*, Warszawa 1954, s. 137–138. Zdjęcia autora

¹²² AUJ, WFlg 14, Sprawozdanie z działalności KFO UJ za r. szkolny 1952/53 z dn. 26 czerwca 1953 r.

¹²³ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

¹²⁴ AUJ, WFlg 14, Sprawozdanie z działalności KFO UJ za r. szkolny 1952/53...

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ T. Lewicki, *Wypisy arabskie ze słownikiem*, za: *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 192.

¹²⁷ AUJ, WFlg 14, Sprawozdanie z działalności KFO UJ za r. szkolny 1952/53...

Wobec braku podręczników orientalnych studenci muszą przede wszystkim pracować w bibliotekach zakładowych.

Kandydaci na orientalistykę powinni odznaczać się uzdolnieniami językowymi i biegłą znajomością przynajmniej jednego obcego języka, ponieważ studia te wymagają lektury w czterech głównych językach (rosyjski, niemiecki, francuski, angielski), które student musi opanować (niezależnie od kierunku) w ciągu studiów. Wobec specjalnego charakteru orientalnych systemów graficznych pożądane są też uzdolnienia rysunkowe. Poza przedmiotami ogólnymi obowiązującymi wszystkich studentów, specjalny nacisk kładzie się na językoznawstwo ogólne z fonetyką.

Studia opierają się na dwóch podstawowych grupach przedmiotów: — na nauce języków wschodnich obranej grupy, z których pierwszy traktowany jest zwykle jako przedmiot główny obok jednego lub dwóch języków uzupełniających; nauka języków wschodnich obejmuje wykłady, ćwiczenia, seminaria i lektoraty;

— na wykładach z zakresu historii, geografii i literatury związanych z obszarem danych języków.

Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego obejmuje następujące kierunki:

- sinologia — język chiński, japoński;
- turkologia — język turecki, arabski, perski;
- Starożytny Wschód — język hetycki, akadyjski, sumeryjski;
- semitystyka — język abisyński, hebrajski, aramejski;
- egiptologia — język egipski, koptyjski, arabski;
- altaistyka — język mongolski, mandżurski, staroturecki;
- indianistyka — sanskryt, kultura i literatura indyjska.

W porozumieniu z kierownikiem katedry student może obrać język pomocniczy z innej katedry. W zasadzie jednak przewiduje się studia tylko w obrębie jednego z siedmiu wymienionych kierunków.

Na Uniwersytecie Jagiellońskim (katedra filologii orientalnej) reprezentowany jest kierunek arabistyczny, przy szerokim uwzględnieniu turkologii.

W 1954 r. ukazał się drukiem *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*¹²⁸, w którym na s. 137–138 opublikowano informacje o studiach orientalistycznych:

W okresie stalinizmu, pierwszych latach 50., katedra rozwijała się szybko – rósł dorobek naukowy, studenci (razem już kilkudziesięciu) angażowali się w prace naukowe, co oznaczało, że nie byli osobami przypadkowymi, i zapowiadało większe zaplecze kandydatów do pracy na orientalistyce na przyszłość, zwiększyła się liczba pomieszczeń (doszedł jeden pokój) i pojawił się „aspirant”. Wyraźnie uwidoczniły się kierunki badawcze, w których w najbliższym (i dalszym) czasie dążyć będzie arabistyka krakowska: badanie źródeł orientalnych do historii Polski („Słowiańszczyzny”), zarówno tekstowych, jak i materialnych (w tym rozwój numizmatyki arabskiej). Program badań był kontynuacją jednego z nurtów przedwojennych, trochę zmodyfikowanych ze względów politycznych, tak aby znalazł poparcie nowych władz. Było to posunięcie gwarantujące stosunkowo bezpieczne

¹²⁸ Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*, Warszawa 1954.

prowadzenie prac naukowych, plasując je w głównym nurcie panującej ideologii, a jednocześnie trochę na uboczu, poza nurtem konkurencyjnych walk politycznych. Dzięki takim działaniom kierownika w roku akademickim 1953/54 rola katedry na Wydziale Filologicznym rosła, jej prestiż też, a i sama osoba T. Lewickiego (dr. kontraktowego, samodzielnego pracownika nauki, doc. KFO) cieszyła się szacunkiem kolegów – kierowników zakładów w tym samym wydziale, takich jak Juliusz Kleiner, Zygmunt Klemensiewicz, Stanisław Pigoń¹²⁹ czy prof. K. Wyka – podówczas kierownik Zakładu Historii Literatury Polskiej¹³⁰. Przy okazji chciałbym zwrócić uwagę na to, że w latach 1949–1953 (zdarzało się to nawet w niektórych dokumentach źródłowych) niekonsekwentnie użyte zostały nazwy placówki: Seminarium Filologii Orientalnej, Katedra Filologii Orientalnej i Zakład Filologii Orientalnej, mało tego, nie udało mi się w archiwaliach odnaleźć podstaw prawnych i okresu, w którym KFO nosiła nazwę Zakładu Filologii Orientalnej.

4. Początki. Modernizacja paradygmatu i celu studiów – język żywy. Lata niedługo po śmierci Stalina

Centralna Komisja Kwalifikacyjna uchwałą z dn. 3 czerwca 1954 r. nadała tytuł prof. ndzw. T. Lewickiemu z ZFO UJ¹³¹. Wówczas w skład kadry wchodził: prof. T. Lewicki – kierownik, doc. etatowy R. Stopa, adiunkci: F. Machalski, W. Zimnicki i W. Zajązkowski oraz aspirant A. Czapkiewicz¹³². Od tego roku oficjalnie działał, kierowany przez prof. T. Lewickiego, Zakład Numizmatyki Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Krakowie, zatrudniający pięciu pracowników¹³³. Aktywnie działało studenckie Koło Naukowe Orientalistów¹³⁴. W następnym roku szkolnym, 1954–1955, Katedra Filologii Orientalnej przeniosła się z ul. Straszewskiego 27 do innego budynku, na ul. Sławkowskiej 32 (nr telefonu wewnętrznego UJ – 90),

¹²⁹ UJ, *Skład osobowy rok akademicki 1953/54*, Kraków 1954, s. 23.

¹³⁰ UJ, *Skład osobowy rok akademicki 1954/55*, Kraków 1955, s. 24.

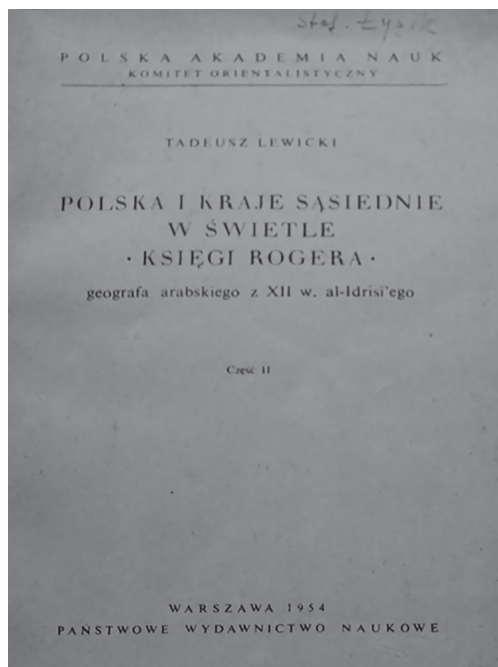
¹³¹ Za: PO 1955, nr 4, s. 486.

¹³² *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

¹³³ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 206.

¹³⁴ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 192.

którym opiekowała się woźna Agnieszka Kapałka, i zwiększyła swój skład osobowy – do dotychczasowego składu doszedł asystent mgr Jerzy Lisowski¹³⁵.

Il. 28

W 1954 r. ukazała się cz. 2 pracy T. Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera”*. Zdjęcie autora

„W tych wczesnych latach powojennych, gdy w Krakowie znalazło się wielu znakomitych ludzi nauki i kultury ze Lwowa, Warszawy czy Wilna, spotykali się oni w krakowskich kawiarniach. Jedną z nich był niewielki lokalik przy ul. Sławkowskiej 26, który nazywał się «Mokka». Z sieni wchodziło się do salki, na prawo znajdował się bar, było kilka stolików. Atmosfera była specyficzna i niepowtarzalna, bo schodzili się tu, szczególnie w godzinach południowych, orientaliści z pobliskiej Katedry Filologii Orientalnej UJ, mieszczącej się na pierwszym piętrze pałacu Badenich, bezpośrednio nad kawiarnią «Lite-racką». Katedra uzyskała tam lokum po zlikwidowanym wtedy Wydziale Teologii UJ»¹³⁶.

¹³⁵ Ibidem, s. 28.

¹³⁶ B. Nielubowicz, *Kawiarnie wspomnień*, „Cracovia-Leopolis” 2015, nr 2 (82), s. 54.

Il. 29–35. Gmach (ówczesnie własność PAU) na ul. Sławkowskiej 32 (kamienica na rogu ul. Piłsudskiego 7 i ul. Sławkowskiej 32), tzw. Pałac Badenich w Krakowie. Na zdjęciu czwartym salka, w której mieściła się od przełomu lat 1957/58 Katedra Filologii Orientalnej UJ. Budynek już wcześniej był siedzibą orientalistyki krakowskiej: „W 1921 r. powierzono mu [tj. prof. Tadeuszowi Kowalskiemu¹³⁷] także kierowanie pracami nowej jednostki dydaktyczno-badawczej, jaką było Seminarium Filologii Orientalnej (z siedzibą w pałacu Badenich przy ul. Sławkowskiej 32)”¹³⁸. *Zdjęcia autora* (2019)

¹³⁷ Dopisek autora.

¹³⁸ K. Paraskiewicz, *Z historii orientalistyki...*

„Lokal przy ul. Sławkowskiej 32 (narożny budynek przy Plantach) to był Pałac Badenich. Orientalistyka była na pierwszym piętrze. Zajmowała dwie sale wykładowe z widokiem na Planty (jedna duża, po lewej, druga mała – na wprost wejścia po schodach od ulicy Sławkowskiej). Na prawo od wejścia na pierwszym piętrze była kancelaria ogólna (z oknami wychodzącymi na ul. Sławkowską), w której można było siedzieć nad książkami, bo tam była podręczna biblioteka. Za tą salą w lewo był gabinet dyrektora, prof. Tadeusza Lewickiego”¹³⁹.

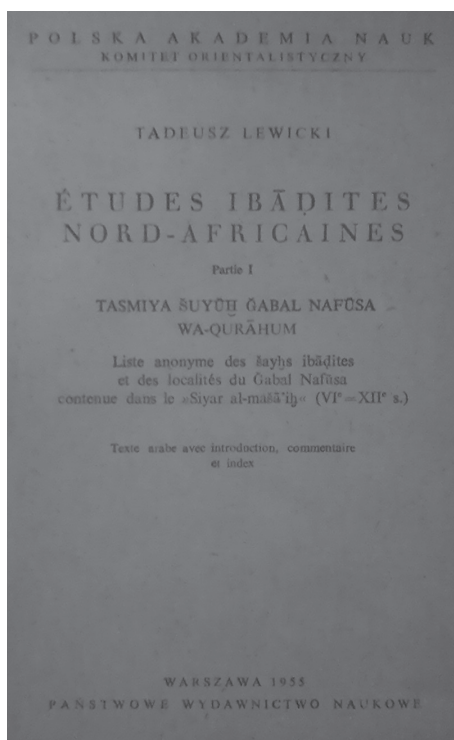
A. Pisowicz

Obsadzono zatem jeszcze niewyodrębnione specjalności: iranistyki, turkologii, afrykanistyki i arabistyki. Reforma studiów uniwersyteckich pociągnęła za sobą rozbudowanie planów nauczania – wprowadzono do programów studiów znaczne ilości nowych przedmiotów. Dla zapewnienia sprawnego funkcjonowania

¹³⁹ PAA, A. Pisowicz, mail prywatny 1 maja 2020 r. do autora.

II. 36

W 1955 r. ukazała się drukiem *Études ibādites nord-africaines, part 1* T. Lewickiego. Zdjęcie autora

wszystkich kierunków specjalizacyjnych filologii bliskowschodnich: arabskiej, perskiej i tureckiej powstała konieczność powiększenia kadry naukowej i w ciągu kilku najbliższych lat zaangażowano do nauczania także sześcioro pomocniczych pracowników nauki¹⁴⁰. Dorobek dydaktyczno-naukowy KFO UJ w 1954 r. można podsumować następująco: obroniono trzy doktoraty orientalistyczne¹⁴¹, 17 magisteriów¹⁴², w tym Franciszka Kmiotowicza *Kraje i ludy Europy Wschodniej w relacji geografii arabskiego X w. al-Istachri'ego* (1953) i R. Ohly'ego *Twórczość Mahmuda Tajmura* (1954)¹⁴³. W Katedrze Filologii Orientalnej UJ w Krakowie z dniem 1 lipca 1955 r. zatrudniono na stanowisku starszego asystenta mgr. W. Kubiaka¹⁴⁴.

¹⁴⁰ W. Zajączkowski, *Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim...*, s. 380.

¹⁴¹ PO 1953, nr 2/6.

¹⁴² PO 1953, nr 1/5. Tam podaje się liczbę 15, ale nie zawierają wymienionych powyżej w tekście dwóch dodatkowych.

¹⁴³ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 192.

¹⁴⁴ PO 1956, nr 1, s. 94.

W 1955 r. prof. T. Lewicki, kierownik Katedry Filologii Orientalnej, zwrócił się do Rady Wydziału Filologicznego z pismem (31.12.1955), w którym uzasadniał potrzebę powołania Zakładu Turkologii w ramach Katedry Filologii Orientalnej UJ, m.in. w celu odciążenia swojej osoby, „która poświęca się głównie arabistyce i historii Wschodu”¹⁴⁵. W roku akademickim 1955/56 KFO UJ zatrudniała ośmiu pracowników naukowo-dydaktycznych (jednego profesora, dwóch docentów), miała 53 studentów i obejmowała trzy kierunki studiów¹⁴⁶.

Dnia 6 grudnia 1956 r. kierownik Katedry Filologii Orientalnej prof. T. Lewicki wystąpił z wnioskiem do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego (poprzez Rektorat UJ) o zatrudnienie na pełnym etacie lektora obywatela jordańskiego, przebywającego wówczas na dłużej w Polsce. Wcześniej ten pracował na orientalistyce 6 godzin tygodniowo na zasadzie godzin zleconych, przy pełnym poparciu Rektoratu i Działu Kadr UJ. Jednak uposażenie, które otrzymywał za godziny zlecone, nie pozwalało mu na wynajęcie mieszkania w Krakowie. Prof. T. Lewicki motywował swój wniosek m.in. potrzebami dydaktycznymi i naukowymi katedry, bo Saleh Hamarneh był z zawodu nauczycielem języka arabskiego, czyli najodpowiedniejszym możliwym kandydatem na to stanowisko¹⁴⁷. Dla arabistyki pozyskanie lektora native speakera było kamieniem milowym – przed wojną we wszystkich ośrodkach orientalistycznych działał tylko jeden arabski native speaker. Jak ujął to A. Pisowicz, iranista: „W Krakowie przez długie lata tylko arabiści mieli lektora języka arabskiego. Był nim początkowo pan Saleh Hamarneh z Jordanii. Z zapałem chodziłem na jego zajęcia (w roku akademickim 1958/59), żeby usłyszeć żywy, mówiony język arabski”¹⁴⁸. Permanentny dostęp studentów na wszystkich latach studiów do języka mówionego zmieniał orientację całych studiów orientalistycznych: krok po kroku odchodzono od studiowania języków orientalnych jako języków „martwych” – języków dokumentów, kronik, literatury i pozostałego piśmiennictwa, która to perspektywa badawcza i dydaktyczna do tej pory królowała we wszelkich orientalistykach polskich. Prof. T. Lewicki ponownie był prekursorem: najpierw stworzył specjalizację, chociaż nie udało mu się jej wydzielić w obrębie jednostki uczelnianej,

¹⁴⁵ AUJ, WFłg 11, Pismo prof. T. Lewickiego, kierownika KFO UJ do Rady Wydziału Filologicznego z dn. 31 grudnia 1955 r.

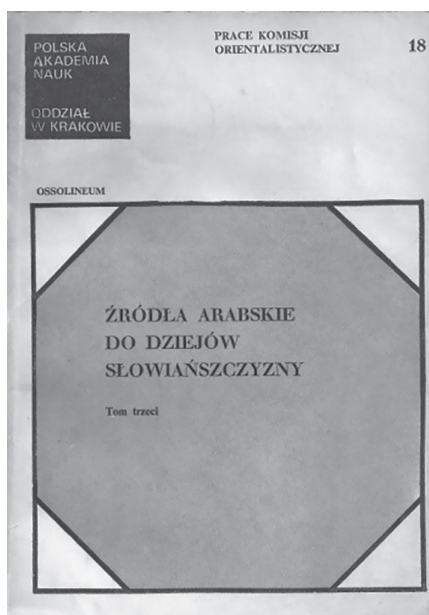
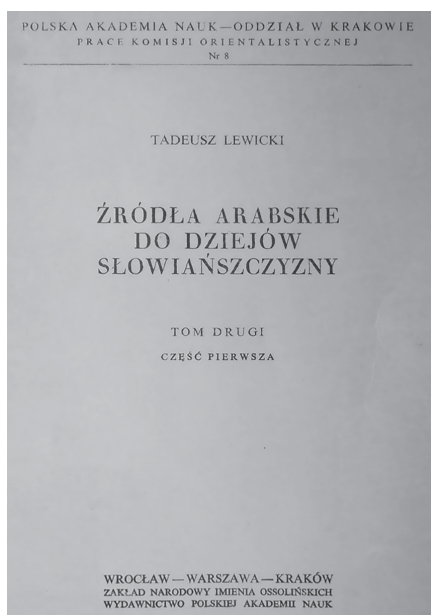
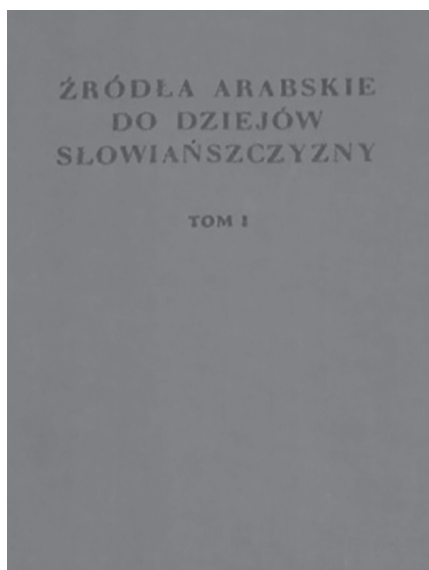
¹⁴⁶ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 11–12.

¹⁴⁷ AUJ, WFłg 32, Pismo Kierownika Katedry Filologii Orientalnej prof. dr. T. Lewickiego do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego przez Rektorat UJ z dn. 6 grudnia 1956 r.

¹⁴⁸ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 12.

II. 37–39

W latach 1956–1988 ukazały się *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny*, t. 1 w 1956 r., t. 2 cz. 1 w 1969 r., t. 2 cz. 2 w 1977 r., t. 3 w 1985 r., a t. 4 – indeksy do poprzednich części – w 1988 r. Pierwsze trzy części w przekładzie T. Lewickiego, część czwarta (t. 2 cz. 2) już w jego współpracy z Marią Czapkiewicz, Anną Kmietowicz i Franciszkiem Kmietowiczem, a część 5 (t. 3) w opracowaniu A. i F. Kmietowiczów oraz T. Lewickiego. Indeksy opracowali T. Lewicki, M. Czapkiewicz i F. Kmietowicz. *Zdjęcia autora*

potem zmienił diametralnie jej kierunek dydaktyczno-badawczy, rozszerzony z badań *sensu stricte* filologiczno-historycznych o językoznawcze. Pojawienie się lektora przyczyniło się do wzrostu w najbliższej już przyszłości zainteresowań językoznawczych krakowskiej orientalistyki w całości, a arabistyki w szczególności.

Dnia 19 grudnia 1956 r. na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego uchwalono jednogłośnie utworzenie i obsadzenie lektoratu języka arabskiego przez „obywatela S. Hamarneh”¹⁴⁹. Następnego dnia Prodziekan Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. F. Sławski skierował podanie o mianowanie S. Hamarneh na etat lektora języka arabskiego, załączając do pisma wnioski kierownika Katedry Filologii Orientalnej prof. T. Lewickiego i odpis uchwały Rady Wydziału dotyczącej tej kwestii¹⁵⁰.

W tym samym roku akademickim orientalistyka odniosła kolejny sukces, chociaż nie z zakresu arabistyki – dr T. Pobożniak, sanskrytolog przypisany do Katedry Językoznawstwa Ogólnego, otrzymał tytuł zastępcy profesora¹⁵¹. Na zakończenie tego roku szkolnego (1956/57) Katedra Filologii Orientalnej UJ liczyła 11 współpracowników, w porównaniu z uprzednim rokiem akademickim (1955/56) liczba pracowników wzrosła o dwie asystentki i jednego lektora¹⁵².

Dr F. Machalski otrzymał nagrodę pieniężną za całokształt swojej działalności naukowo-badawczej, nagrody finansowe otrzymali również pomocniczy pracownicy nauki: st. asyst. mgr W. Kubiak i asyst. mgr A. Małecka. Katedra Filologii Orientalnej zajmowała oddany jej w użytkowanie w 1954/55 r. lokal na ul. Sławkowskiej 32, składały się nań cztery pomieszczenia: sala wykładowa, mała salka na ćwiczenia i seminaria¹⁵³, sala biblioteczna (lektorium) i pokój profesorski, używany przez wszystkich pozostałych pracowników. Jednak największym problemem nowej lokalizacji był brak stabilnego ogrzewania: miejska elektrociepłownia często nie grzała i zimą w pomieszczeniach niejednokrotnie temperatura spadała do 6–8 stopni Celsjusza¹⁵⁴.

¹⁴⁹ AUJ, WFłg 32, Wyciąg z protokołu Rady Wydziału Filologicznego UJ z dn. 19 grudnia 1956 r.

¹⁵⁰ AUJ, WFłg 32, Pismo Prodziekana WF UJ prof. dr. F. Sławskiego do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego przez Rektorat UJ z dn. 20 grudnia 1956 r., nr ref. LW II/4a/19/2/56/57.

¹⁵¹ *Kronika UJ za r. akademicki 1956/57*, Kraków 1961, s. 109.

¹⁵² *Ibidem*, s. 111.

¹⁵³ *Ibidem*, s. 114.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 115.

5. Narodziny. Arabistyka jako wyodrębniona specjalizacja. „Odwilż”

Czerwiec 1956 r. i jego polityczne reperkusje zapoczątkowały odwilż polityczną, a w konsekwencji, choć nie od razu, liczne i zwykle pozytywne zmiany w życiu akademickim, w tym – orientalistycznym. Doszło do szybko postępującej destalinizacji kraju, na gorąco „poprawiano” akty prawne i wprowadzano różne reformy dotyczące m.in. szkolnictwa, w tym wyższego: od roku akademickiego 1956/57 Katedra Filologii Orientalnej realizowała nowy program studiów zatwierdzony w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego w 1956 r. Wprowadzenie go w życie trwało dwa lata, w trakcie których dwa roczniki studentów miały „lata przejściowe”. W programie przewidziano też trzy kierunki specjalizacji bliskowschodniej – filologię arabską, turecką i nowoperską. Zmiany, a raczej przełożenie akcentów i uściślenia, dotknęły też planów naukowych – kierunki badań orientalistycznych prowadzone przez ośrodek krakowski objęły prace językoznawcze i filologiczne, prace nad źródłami orientalnymi do średniowiecznych dziejów Europy wschodniej i prace nad zbiorami monet arabskich z terytorium Polski oraz prace historyczne i inne prace źródłowe¹⁵⁵, a także badania literaturoznawcze i przekładowe z literatur orientalnych. Badaniem źródeł zajmował się przede wszystkim zespół: T. Lewicki, M. Czapkiewicz, F. Kmietowicz, A. Kmietowicz¹⁵⁶. W katedrze opracowano łącznie 16 tematów, w tym – oprócz indywidualnych – zespołowe:

1. przygotowano do druku drugi tom *Źródeł arabskich do dziejów Słowiańszczyzny* (prof. T. Lewicki, mgr W. Kubiak, mgr M. Kowalska, pod red. T. Lewickiego);
2. zrobiono przekład opowiadań arabskich z *Księgi tysiąca i jednej nocy* (PIW, Warszawa), pod red. T. Lewickiego, główny udział: W. Kubiak, pozostali: A. Czapkiewicz, J. Lisowski, A. Małecka i in.;
3. opracowano 600 haseł do *Encyklopedii PWN*.

Ożywiła się też współpraca zagraniczna – pojawiła się możliwość wyjazdów na kongresy i konferencje poza granicami Polski, naukowcy zwykle nie mieli trudności z uzyskaniem paszportu na wyjazdy służbowe. W lipcu 1957 r. prof. T. Lewicki wyjechał do Niemieckiej Republiki Federalnej, gdzie – jako członek delegacji polskiej – brał udział w Międzynarodowym Kongresie Orientalistycznym w Monachium.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 112.

¹⁵⁶ A. Czapkiewicz, *Arabic Studies in Poland, [w:] Oriental Studies in the sixty years of independent Poland*, red. W. Tyloch, Warszawa 1983, s. 17–21.

Wygłosił tam odczyt o imamacie ibadyckim i badaniach nad historią ibadytów na terenach Arabii Południowej. Parokrotnie na UJ przyjeżdżali goście zagraniczni z wykładami¹⁵⁷. Odwilż otworzyła granice i poza wyjazdami *stricte* naukowymi umożliwiła „turystykę zarobkową”, m.in. mgr A. Czapkiewicz poleciał na cztery miesiące do Wietnamu, gdzie przebywał w ramach prac polskiej grupy Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli, co przynosiło dochody w dewizach. Pracował tam głównie jako tłumacz z angielskiego dla szefów delegacji – ówcześni polscy wojskowi rzadko i słabo znali angielski¹⁵⁸.

Działalność katedry i jej pracowników nie ograniczała się jedynie do badań i dydaktyki, uczestniczyli także w popularyzacji nauki: wzięli m.in. udział w akcji odczytowej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Doc. dr F. Machalski wygłosił w Planetarium w Chorzowie odczyt o astronomii arabskiej, a w Kielcach, Chorzowie, Łodzi i Częstochowie przedstawił referat o wpływie nauki arabskiej na cywilizację europejską. Z kolei A. Czapkiewicz wziął udział w cyklu odczytów poświęconych dziejom i kulturze Chin¹⁵⁹.

W 1957 r. obroniono osiem arabistycznych prac magisterskich¹⁶⁰. Według „Przeglądu Orientalistycznego” w roku akademickim 1957/58 orientalistyka w UJ nosiła nazwę Zakładu Filologii Orientalnej UJ¹⁶¹. W roku akademickim 1957/58 krakowska orientalistyka liczyła 11 pracowników. Mgr M. Kowalska otrzymała nagrodę pieniężną za osiągnięcia naukowo-dydaktyczne. Na studiach orientalistycznych znajdowało się 52 słuchaczy. Lokal i sprzęt nie podległy żadnym zmianom¹⁶² (tj. KFO nadal mieściła się na ul. Sławkowskiej 32), a zakres prac naukowych pracowników obejmował, jak poprzednio, planowe 14 tematów. Jednak zmiana sytuacji politycznej w kraju (i na świecie) animowała wymianę międzynarodową w stopniu wcześniej niemożliwym. Nie tylko prof. T. Lewicki wyjechał naukowo na Zachód na kilka miesięcy, ale – po raz pierwszy w historii arabistyki krakowskiej – wyjechali na stypendia do państw arabskich absolwenci tutejszej arabistyki.

Prof. T. Lewicki wyjechał na trzy miesiące do Niemieckiej Republiki Federalnej, Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch z prelekcjami: „Osteuropa im frühen Mittelalter

¹⁵⁷ *Kronika UJ za r. akademicki 1956/57...*, s. 113.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*, s. 114.

¹⁶⁰ PO 1959, nr 1, s. 92.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² *Kronika UJ za r.a. 1957/58*, Kraków 1962, s. 102.

in den arabischen Literatur” (Monachium, Hamburg, Kolonia), „Il commercio arabo con la Russia e con i paesi slavi d’Occidente nei sec. IX-XI” (Rzym, Neapol) i „Les Ibadites en Tunisie au moyen âge” (Biblioteka Polska w Rzymie). Miesięczny pobyt we Francji oraz w Wielkiej Brytanii był przeznaczony na kwerendy, poszukiwania i prace naukowe oraz osobiste kontakty naukowe. W drodze powrotnej przebywał również w Pradze, gdzie wygłosił odczyt „Handel Europy Wschodniej z krajami Wschodu Muzułmańskiego”. Na lato 1958 r. T. Lewicki został zaproszony na ogólniemiecki Kongres Orientalistów w Halle, jednak ten wyjazd nie doszedł do skutku z powodu opóźnień paszportowych i wizowych.

Pierwsi stypendyści – arabiści W. Kubiak (st. asyst. KFO) i Wojciech Dembski (absolwent, 1957) – wyjechali na okres siedmiu miesięcy w roku akademickim 1957/58 do Egiptu. Tam też, na krótko, wyjechał mgr A. Czapkiewicz¹⁶³. Te czasowe migracje powodowały zmiany w składzie osobowym arabistyki krakowskiej – stan na dzień 1 lipca 1958 r. wykazał: jednego profesora nadzwyczajnego¹⁶⁴, trzech docentów¹⁶⁵, dwóch zastępców profesorów¹⁶⁶, dwóch asystentów¹⁶⁷ oraz prowadzącego zajęcia zleczone z zakresu języka arabskiego¹⁶⁸. Profesorem nadzwyczajnym był T. Lewicki, dr filozofii, doc. filologii orientalnej (arabistyki), kierownik Katedry Filologii Orientalnej, współpracownik Komisji Orientalistycznej PAU, członek Komitetu Orientalistycznego oraz Instytutu Historii Materialnej PAN, odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi¹⁶⁹. Rok później zaś skład kadry wyglądał następująco: jeden profesor nadzwyczajny¹⁷⁰, trzech docentów¹⁷¹, dwaj zastępcy profesorów¹⁷², trzej starsi asystenci¹⁷³, dwaj asystenci¹⁷⁴. Poza nimi zajęcia zleczone prowadziło dwoje lektorów¹⁷⁵. W tym samym 1959 r. przeprowadził swoją habilitację na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego w dniu 5 marca 1959 r.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1957/58*, Kraków 1958, s. 36.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 36–37.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 37.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 41.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 38.

¹⁶⁹ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1958/59*, Kraków 1959, s. 44.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem, s. 45.

¹⁷² Ibidem, s. 46.

¹⁷³ Ibidem, s. 49.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 50.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 47.

w zakresie filologii orientalnej T. Pobożniak¹⁷⁶. Polityczna „odwilż” dotyczyła też kwestii pracowniczych, „postprodukcyjnych”: dla odpoczynku kadry naukowej przygotowano miejsca w – będących własnością UJ – domach wypoczynkowych i domach pracy twórczej: w Szczawnicy – „Małuja”, w Wiśle – „Janka” (w dzierżawie), „Renie” i w Zakopanem w „Mossakówce” i „Ładzie”. W tym samym czasie, aby rozwiązać problemy mieszkaniowe młodszej kadry naukowej (ustawiczna bolączka), udostępniono im Dom Młodego Naukowca na ul. Kanoniczej 14.

Tabela nr 3. Zestawienie etatów obsady kadry w UJ, na Wydziale Filologicznym UJ i w KFO UJ w latach 1958/59 i 1960/61 (stan na 01.01.1961).

	Etaty				
	Uniwersytet Jagielloński		Wydział Filologiczny UJ		KFO UJ
	1958/59	1960/61	1958/59	1960/61	1960/61 ¹⁷⁷
prof. zw.	60 1/2	47	14	10	
prof. ndzw.	40	37	8	7	1
doc.	58 1/4	62 ½	13	13	3
z-ca profesora	16	17	6	6	1
adiunkt	104 8/2	110 7/2	15	16	
st. asyst.	138 8/2	184 13/2	19 2/2	27 2/2	4
asyst.	100 5/2	50 4/2	17	8	1
z-ca asyst.	7				
wykładowca	b.d.		1		
lektorzy	29 5/2	32 6/2		0	1 (zlecone)
instruktorzy	19				
naucz. WF	9				
prac. nauk.-techn.	91	101	2	2	
pracownicy admin.:					
prac. umysłowy	107	183	4	12	
prac. fizyczny	256	186	11	1	1

Opracowanie własne na podstawie wykazów statystycznych etatów w UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1958/59*¹⁷⁸ i UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1960/61*¹⁷⁹.

¹⁷⁶ AUJ, WFłg 157, Teczki przewodów habilitacyjnych 1951–1976, załącznik nr 5.

¹⁷⁷ UJ, *Skład osobowy uczelni za r. 1960/61*, Kraków 1961, s. 102.

¹⁷⁸ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1958/59...*, s. 136.

¹⁷⁹ UJ, *Skład osobowy uczelni za r. 1960/61...*, s. 156.

W roku akademickim 1959/60 Katedra Filologii Orientalnej z zakładem liczyła już 11 pracowników (jednego prof. – T. Lewickiego, trzech docentów – doktorów R. Stopę, F. Machalskiego, W. Zajączkowskiego, z-cę prof. dr. W. Zimnickiego, starszych asystentów magistrów A. Czapkiewicza, J. Lisowskiego, asystentów magistrów M. Kowalską, A. Małecką, Zbigniewa Maśkę oraz lektora j. arabskiego S. Hamarneh), a także dwie osoby prowadzące zajęcia zlecone. Była nadal częścią Wydziału Filologicznego i mieściła się w budynku na ul. Sławkowskiej 32 (tel. 586-06 w. 90), o który dbała starszy pedel Agnieszka Kapałkówna¹⁸⁰.

Życie na uczelni normalizowało się wedle nowych standardów, z organizacji polityczno-społecznych działały¹⁸¹: POP PZPR (z siedzibą na ul. Gołębiej 24, liczyła czterech pracowników etatowych: I i II sekretarza, planistę i starszego pedla), Zakładowa Organizacja Związkowa (również na ul. Gołębiej 24, na etacie było tam kilkanaście osób – mniej niż 20), Stowarzyszenie Asystentów (z siedzibą na ul. Olszewskiego 2), Koło PTTK nr 35 (lokal na ul. Gołębiej 24)¹⁸² i Komitet Odbudowy Warszawy (również na ul. Gołębiej 24). W budynku na ul. Gołębiej 24 mieściło się ponadto Studium Wojskowe¹⁸³. Do dyspozycji pracowników były Przychodnia Lekarska i Stołówka Pracownicza¹⁸⁴.

5.1. Powolna stabilizacja (lata 1960–1963)

Nowe dziesięciolecie orientalistyka rozpoczęła w składzie Wydziału Filologicznego, kierował nią członek Rady Wydziału, prodiakan¹⁸⁵ (w latach 1960–1962)¹⁸⁶, prof. ndzw. dr T. Lewicki¹⁸⁷, wspierali go trzej docenci etatowi¹⁸⁸ oraz dwaj z-cy profesora¹⁸⁹.

¹⁸⁰ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1959/60*, Kraków 1960, s. 96.

¹⁸¹ *Ibidem*, s. 141–142.

¹⁸² Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

¹⁸³ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1958/59...*, s. 136.

¹⁸⁴ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1959/60...*, s. 96.

¹⁸⁵ *UJ, Skład osobowy uczelni za r. 1960/61...*, s. 48.

¹⁸⁶ J. Hauziński, *Więcej niż jedno życie, czyli o profesorze Tadeuszu Lewickim (1906–1992)*, „Litteraria Copernicana” 2014, nr 1 (13), s. 179.

¹⁸⁷ *UJ, Skład osobowy uczelni za r. 1960/61...*, s. 52–3.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 53–54.

¹⁸⁹ *Ibidem*, s. 56.

Pomagało im czworo starszych asystentów¹⁹⁰ i jeden asystent¹⁹¹ oraz dwie osoby prowadzące zajęcia zlecone¹⁹². Pomiędzy 1 stycznia a 30 czerwca 1961 r. na filologii orientalnej dyplomy uzyskali dwaj abiturienti¹⁹³. W tym samym roku (1961) Centralna Komisja Kwalifikacyjna przyznała kierownikowi KFO T. Lewickiemu tytuł profesora zwyczajnego¹⁹⁴. W latach 1962–1963 prof. T. Lewicki prowadził następujące zajęcia: gramatyka porównawcza dialektów arabskich, historia Afryki, seminarium arabistyczne, wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich. Rok 1960 był przełomowym dla językoznawczych badań afrykanistycznych w UJ – od tego czasu dwoje pracowników KFO UJ zajmowało się stale tym zakresem badań: byli to Z. Maśka¹⁹⁵ i A. Małecka¹⁹⁶.

Na Wydziale Filologicznym studiowało (stan na 31.12.1962) 1169 słuchaczy, a na całym UJ – 5938 studentów¹⁹⁷.

Kwestia mieszkaniowa była dolegliwością całej ówczesnej Polski, w tym i kadry szkół wyższych, w dodatku na orientalistyce młodzi pracownicy nauki często pochodzili z odległych od uczelni regionów kraju, więc musieli mieszkać w hotelach pracowniczych lub sanatoriach czy wynajmować kwatery. W roku akademickim 1962/63 działał Dom Młodego Naukowca¹⁹⁸ (w zarządzie UJ pozostawały – pochodzące z zapisu – trzy domy i trzy domy profesorskie, np. na ul. Mickiewicza 15)¹⁹⁹. Poza tymi „hotelami pracowniczymi” UJ posiadał i udostępniał dla rekreacji i pracy pracownikom Dom Pracy Twórczej w Modlnicy i Domy Wypoczynkowe: „Stasin” w Rabce (znajdował się tam też „Dom pod św. Józefem”, ale był nieczynny w tym roku), „Małuja” w Szczawnicy i dwa w Zakopanem – „Mossakówka” i „Łada”²⁰⁰.

Orientalistyka w tym okresie miała problem ze znalezieniem i „zatrzymaniem” lektorów-cudzoziemców. Wynagrodzenie, które otrzymywali – niezależnie od tego, czy były to prace zlecone, czy etat – nie wystarczało w takich miastach, jak

¹⁹⁰ Ibidem, s. 58–59.

¹⁹¹ Ibidem, s. 60.

¹⁹² Ibidem, s. 56–57.

¹⁹³ AUJ, WFlg 145, Pismo Dziekana WF UJ z dn. 10 lipca 1961 r., nr ref. LW II/8/46/61.

¹⁹⁴ W. Zajączkowski, *Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim...*, s. 380.

¹⁹⁵ W. Tyloch, *Językoznawstwo orientalne w Polsce*, PO 1974, nr 2, s. 141.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ *Skład osobowy władz akademickich, senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego i komisji senackich w r. akademickim 1962/63*, s. 171.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 165.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Ibidem.

Kraków czy Warszawa, na wynajęcie mieszkania, a co dopiero mówić o zakupie. Krakowski lektor arabskiego, S. Hamarneh, mieszkał do 1963 r. w Akademickim Półsanatorium Przeciwgruźliczym, jednak musiał je opuścić przed 1 lipca tegoż roku, gdyż stan jego zdrowia uległ poprawie. Kierownik Katedry Filologii Orientalnej prof. T. Lewicki zwrócił się do Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego za pośrednictwem Dziekanatu Wydziału Filologicznego o przydzielenie lektorowi mieszkania w Domu Młodego Naukowca do czasu rozwiązania problemu mieszkaniowego S. Hamarneh²⁰¹.

Obsada personalna KFO w 1962 r. liczyła już 15 osób: członka Rady Wydziału Filologicznego prof. zwyczaj. T. Lewickiego²⁰² – kierownika katedry, współpracownika Komisji Orientalistycznej PAU, członka i wiceprzewodniczącego Komitetu Orientalistycznego oraz przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, przewodniczącego Komisji Orientalistycznej PAN w Krakowie, wiceprzewodniczącego Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, prodziekana Wydziału Filologicznego UJ w roku akademickim 1960/61 i 1961/62, odznaczonego Złotym Krzyżem Zasługi (stan na 01.11.1962)²⁰³ – oraz jednego profesora nadzwyczajnego²⁰⁴, dwóch docentów etatowych²⁰⁵, dwóch starszych wykładowców²⁰⁶ i pięciu starszych asystentów²⁰⁷. Zajęcia zlecone prowadziły trzy osoby²⁰⁸. W KFO UJ²⁰⁹ prof. T. Lewicki prowadził zajęcia z filologii arabskiej i islamistyki²¹⁰, a A. Czapkiewicz zajmował się badaniami w zakresie językoznawstwa arabskiego, M. Kowalska – historią krajów arabskich, A. Małecka – językoznawstwem i dydaktyką j. arabskiego i suahili, Z. Maśka – językoznawstwem i dydaktyką j. arabskiego i hausa. Siedzibą Katedry Filologii Orientalnej z zakładem były pomieszczenia na ul. Krupniczej 35, w Collegium Paderevianum²¹¹.

²⁰¹ AUJ, WFlg 38, Pismo Kierownika Katedry Filologii Orientalnej prof. dr. T. Lewickiego do Rektora UJ przez Dziekanat WF UJ z dn. 28 maja 1963 r.

²⁰² *Skład osobowy władz akademickich, senatu ... w r. akademickim 1962/63*, s. 53.

²⁰³ Ibidem, s. 56.

²⁰⁴ Ibidem, s. 57.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Ibidem, s. 60.

²⁰⁷ Ibidem, s. 63.

²⁰⁸ Ibidem, s. 62.

²⁰⁹ PO 1963, nr 3, s. 253–254.

²¹⁰ APAN III-168,teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu 1964, 1974.

²¹¹ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1963/64*, Kraków 1964, s. 114.

Il. 40. Nowy budynek Collegium Paderevianum w budowie (1962). Źródło: autor nieznan²¹²

Od 1945 do 1963 r. w UJ obroniono pięć doktoratów (żaden nie dotyczył arabistyki) i 16 magisteriów orientalistycznych²¹³. Tylko w 1963 r. na KFO UJ obroniono pięć magisteriów arabistycznych²¹⁴.

²¹² <https://te-in.facebook.com/klimaty.krakowskie/photos/a.1116728531810955/1253370398146767/> [dostęp: 14.09.2021].

²¹³ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 204.

²¹⁴ PO 1965, nr 1, s. 85.

Tabela nr 4. Okres stagnacji kadrowej. Zestawienie etatów obsady kadrowej KFO UJ w latach 1961/62–1964/65.

	Etaty			
	Uniwersytet Jagielloński Wydział Filologiczny UJ KFO UJ			
	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65
prof. zw.				
prof. ndzw.	2	2	2	2
doc.	2	2	2	2
adiunkt				2
st. asyst.	5	5	5	3
asyst.				1
stażysta				1
st. wykładowca	1	2	2	1
wykładowca				
lektorzy	1	1	1	1
prac. nauk.-techn.				
pracownicy admin.:				
prac. umysłowy				
prac. fizyczny	1	1	1	

Opracowanie własne na podstawie danych z czterech kolejnych numerów *UJ, Skład osobowy w roku akademickim 1961/62*²¹⁵, **1962/63*²¹⁶, **1963/64*²¹⁷, **1964/65*²¹⁸.

²¹⁵ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1961/62*, Kraków 1962, s. 109.

²¹⁶ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1962/63*, Kraków 1963, s. 110.

²¹⁷ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1963/64...*, s. 114.

²¹⁸ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1964/65*, Kraków 1965, s. 85.

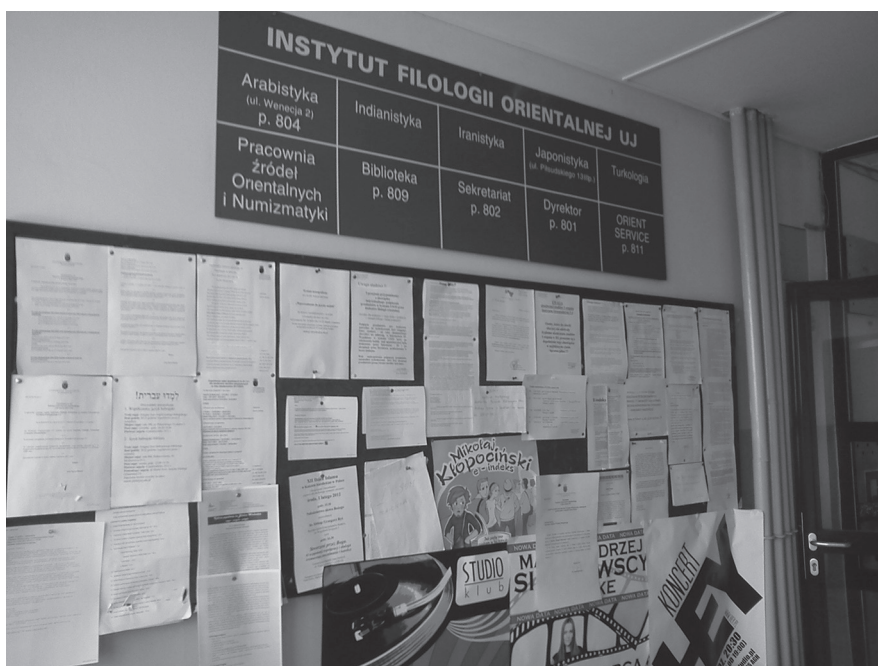
5.2. Rozwój Katedry Filologii Orientalnej (1964–1972)

Il. 41
Budynek i sale IFO UJ przed dekapitacją w 2010–2011 r. Później doszło do pożaru, po którym budynek zamknięto, Instytut przeniósł się na ul. Krupniczą 1. Zdjęcia: *Kinga Paraskiewicz*

Il. 42–45
VIII piętro. Drogowskazy.
Zdjęcia: *Kinga Paraskiewicz*

Il. 46–47

Od wiosny 1964 r. do 2011 r. na VIII i IX p. Collegium Paderevianum, zwanego „fortepianem”, mieściła się Katedra Filologii Orientalnej, przeorganizowana w Instytut Filologii Orientalnej w 1972 r. *Zdjęcia: Kinga Paraskiewicz*

Wiosną 1964 r. Katedra Filologii Orientalnej przeniosła się z domu na ul. Sławkowskiej 32 do nowych pomieszczeń Collegium Paderevianum²¹⁹ na al. Mickiewicza 9/11, tel. 363-80, wew. 270-278²²⁰. Nie udało mi się ustalić, gdzie znajduje się stara emaliowana tabliczka z napisem „Seminarium Filologii Orientalnej”, która wisiała na bramie budynku na ul. Sławkowskiej i tak utkwiła w pamięci przyszłego prof. Andrzeja Zaborskiego²²¹. Nowe locum było wielkim wydarzeniem w historii orientalistyki krakowskiej, dlatego przytaczam tu wspomnienie iranisty, prof. A. Pisowicza, dotyczące tej lokalizacji:

²¹⁹ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 15.

²²⁰ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1964/65...*, s. 85.

²²¹ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 15.

„Otóż w 1964 roku, z okazji 600-lecia istnienia krakowskiej Wszechnicy, został oddany do użytku budynek Collegium Paderevianum przy al. Mickiewicza 9/11, w którym Instytut Filologii Orientalnej (później przemianowany na Instytut Orientalistyki) otrzymał dwa najwyższe piętra: VIII i IX. Z biegiem lat pojawił się problem techniczny związany z błędnymi decyzjami dotyczącymi rozmieszczenia bibliotek zakładowych. Wiadomo, książki są ciężkie. Z biegiem czasu ulokowane błędnie biblioteki, jedna nad drugą w tym samym pionie, zaczęły powodować przechyłanie się budynku w jedną stronę. Nie był to jednak przypadek taki, jak krzywa wieża w Pizie, której podobno nie grozi zawalenie się. U nas sytuacja groziła rzeczywistą katastrofą. Trzeba było podjąć radykalne kroki: zlikwidowano górne piętra od VI w górę.

Il. 48

Jeszcze w 2019 r. kikut Collegium Paderevianum straszyl kadrę i nowy narybek UJ. *Zdjęcie autora*

I w konsekwencji staję czasem wobec dziwnej sytuacji. Gdy komuś młodemu chcę pokazać, gdzie kiedyś pracowałem, przed odejściem na emeryturę w 2011 r., mówię: «Popatrz, było to w tym budynku Collegium Paderevianum, który nadal istnieje tam, gdzie go zbudowano, ale zajęcia prowadziłem na piętrach VIII i IX, których już nie ma. Tam teraz fruują ptaki!»²²².

Nowy budynek znamionował nowy poziom cywilizacyjny, tylko do jego obsługi zatrudniano: trzech st. pedli, dziewięć sprzątaczek, szatniarkę, dźwigowego i dwóch strażników²²³. W nowej siedzibie podjęli pracę (wg stanu na 01.03.1964): kierownik, prof. zw. T. Lewicki²²⁴, jeden profesor nadzwyczajny²²⁵, dwaj docenci etatowi²²⁶, dwaj starsi wykładowcy²²⁷, pięcioro wykładowców²²⁸. Zajęcia zlecone prowadziły dwie osoby²²⁹. Zakresy badawcze poszczególnych pracowników wyglądały następująco: T. Lewicki – filologia arabska, islamistyka; A. Czapkiewicz – językoznawstwo arabskie; M. Kowalska – historia krajów arabskich; A. Małecka – język arabski i suahili; Z. Maśka – język arabski i hausa²³⁰. W tym roku zamknięto przewod doktorski mgr. A. Czapkiewicza (otwarty w 1955²³¹), kiedy obronił rozprawę zatytułowaną *Antyczne egipskie i koptyjskie elementy w nazewnictwie współczesnego Egiptu*, opublikowaną drukiem dopiero w 1971 r.²³² W roku akademickim 1964/65 obroniono na KFO UJ cztery arabistyczne prace magisterskie, w tym A. Zaborskiego²³³, który w następnym roku akademickim został stażystą w KFO UJ²³⁴. Ożywioną działalność prowadziło Koło Orientalistów Studentów UJ, jego opiekunem naukowym był dr W. Zimmnicki²³⁵. W okresie pierwszego dwudziestolecia powojennego w UJ obroniono 70 magisteriów, z tego 37 w zakresie arabistycznym,

²²² A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 13.

²²³ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1964/65...*, s. 85.

²²⁴ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1963/64...*, s. 56.

²²⁵ Ibidem, s. 57.

²²⁶ Ibidem, s. 59.

²²⁷ Ibidem, s. 60–61.

²²⁸ Ibidem, s. 63–64.

²²⁹ Ibidem, s. 62.

²³⁰ APAN III-168,teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu UW, 1964, 1974.

²³¹ AUJ, WFlg 155, Przewody doktorskie, 1951–1976, załącznik nr 3.

²³² B. Michalak-Pikulska, *Studia arabistyczne w Krakowie*, [w:] *Orientalia Commemorative...*, s. 45.

²³³ PO 1966, nr 1, s. 86,

²³⁴ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1965/66*, Kraków 1966, s. 84.

²³⁵ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1963/64...*, s. 157.

a w 1965 r. mgr M. Kowalska przygotowywała dysertację doktorską o al-Qazwīnīm, dr A. Czapkiewicz badał dialekty arabskie, zaś mgr Z. Maśka opracowywał zagadnienia liczby mnogiej w języku hausa, co miało stanowić temat jego dysertacji doktorskiej²³⁶.

Tabela nr 5. Okres stagnacji etatowej. Zestawienie etatów obsady kadrowej UJ, Wydziału Filologicznego UJ i KFO UJ w roku 1965.

	Etaty		
	Uniwersytet Jagielloński (na 01.01.1965) ²³⁷	Wydział Filologiczny UJ (na 01.01.1965) ²³⁸	KFO UJ 1965/66 ²³⁹
prof. zw.	59	14	
prof. ndzw.	38	3	2
doc.	72	16	2
adiunkt	190	26	2
st. asyst.	114 4/2	22	4
asyst.	100 2/2	5	
stażysta			1
st. wykładowca			1
wykładowca	43	11	
lektorzy	38 2/2	0	1
prac. nauk.-techn.	143 4/2	3	

Opracowanie własne na podstawie danych z UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1964/65*²⁴⁰ i UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1965/66*²⁴¹.

Powyższe tabele nie uwidaczniają, że w placówce dochodziło do ustawicznych zmian kadrowych – ukazują w kolejnych latach obecność stażysty, ale nie była to ta sama osoba: był nim np. mgr A. Zaborski, a w 1966/67 r. – mgr Hanna Szydlik. Awanse następowały dosyć szybko, oczywiście pod warunkiem, że dana osoba je wypracowała, dla przykładu A. Zaborski w 1965/66 r. był stażystą, w 1966/67 r. asystentem, a w 1967/68 r. – starszym asystentem.

²³⁶ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 205.

²³⁷ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1964/65...*, s. 187.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1965/66...*, s. 84.

²⁴⁰ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1964/65...*, s. 187.

²⁴¹ *UJ, Skład osobowy w r. akademickim 1965/66...*, s. 84.

Rozwój orientalistyki krakowskiej był dynamiczny, dlatego we wnioskach Wydziału Filologicznego UJ do Planu Perspektywicznego rozwoju uczelni do 1980 r. (opracowanego w 1965)²⁴² zaplanowano utworzenie na orientalistyce katedr: Arabistyki z Semitologią, Iranistyki z Filologią Indyjską i Armenistyką oraz Turkologii i Filologii Altajskiej²⁴³. W tym samym roku obroniła doktorat²⁴⁴, którego przewod otworzyła trzy lata wcześniej, mgr M. Kowalska, rozprawa nosiła tytuł *Dzieje Kazwiniego do Athar al-Bilad*²⁴⁵, a mgr Z. Maśka otworzył swój przewod doktorski²⁴⁶. W roku akademickim 1965/66 obroniono na KFO UJ 10 arabistycznych prac magisterskich. Przeciętnie rocznie IFO kształcił od sześciu do ośmiu magistrów orientalistyki. Absolwenci często znajdowali zatrudnienie w innych placówkach naukowych, na przykład: W. Kubiak (1925–1997) został sekretarzem Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze, a dr Zygmunt Abrahamowicz (1923–1990)²⁴⁷ – pracownikiem Instytutu Historii PAN²⁴⁸. Studia orientalistyczne na Wydziale Filologicznym UJ reprezentowały w 1966 r. trzy kierunki specjalizacyjne: arabistyczny (dzielący się na specjalizację bliskowschodnią i afrykanistyczną) oraz turkologiczny i iranistyczny. Z podziałem tym wiązała się sprawa wyboru głównego języka specjalizacji: był to arabski, turecki albo perski. Nauka głównego języka specjalizacji trwała przez cały okres pięcioletnich studiów. W ramach kierunku arabistycznego jako języki poboczne obowiązywały turecki i perski (dla specjalizacji bliskowschodniej) lub hausa i suahili (dla specjalizacji afrykanistycznej). Stąd, omawiając arabistykę w UJ, często wspominamy afrykanistów, bo zarówno kadra, jak i studenci odpowiedniej specjalizacji byli silnie powiązani z afrykanistyką. W obu specjalizacjach arabistycznych nauka pierwszego języka pobocznego trwała od I do IX semestru (czyli cztery lata), a nauka drugiego języka pobocznego od III do VIII semestru (czyli przez dwa lata). Wybór głównego języka specjalizacji określał również kierunek studiów w zakresie literatury, historii oraz historii kultury, jak również innych przedmiotów obranej specjalizacji – studenci specjalizacji bliskowschodniej poznawali literaturę arabską, dzieje państw arabskich oraz cywilizację

²⁴² AUJ, WFlg 11, Plan perspektywiczny (1965) WFil UJ do 1980 r.

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ AUJ, WFlg 155, Przewody doktorskie 1951–1976, załącznik nr 3.

²⁴⁵ B. Michalak-Pikulska, *Studia arabistyczne w Krakowie...*, s. 45.

²⁴⁶ AUJ, WFlg 155, Przewody doktorskie 1951–1976, załącznik nr 3.

²⁴⁷ Zob. R. Stopa, *Spod chłopskiej strzechy na katedrze Uniwersytetu. Kartki z życia człowieka opętanego muzyką, poezją, wsią i Buszmenami*, Kraków 1995.

²⁴⁸ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 21.

arabsko-muzułmańską. Większość zajęć, w tym wszystkie wykłady i ćwiczenia kierunkowe i orientalistyczne, odbywała się w nowym gmachu Collegium Paderevianum przy al. Mickiewicza 9/11, gdzie mieściła się orientalistyka²⁴⁹. Dnia 17 października 1966 r. mgr A. Małecka obroniła doktorat na podstawie rozprawy *Struktura zdania prostego w języku suahili*²⁵⁰. Swoją pracę doktorską otworzyła rok wcześniej²⁵¹.

Tabela nr 6. Rozwój placówki. Zestawienie liczbowe obsady kadrowej KFO UJ w latach 1966–1971.

	Etaty KFO UJ		
	1966/67 ²⁵²	1968/69 ²⁵³	1970/71 ²⁵⁴
Prof. zw.			
Prof. ndzw.	1	1	3
Doc.	2	2	1
Adiunkt	4	4	7
St. asyst.	2	4	3
Asyst.	2		1
Stażysta	1		
St. wykładowca	1		1
Wykładowca			2
Lektorzy	1	1	0
Prac. nauk.-techn.			1
Prac. admin.:			
Prac. umysł.			
Prac. fiz.	1	1	1

Opracowanie własne na podstawie danych z UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1966/67*²⁵⁵, UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1968/69*²⁵⁶ i UJ, *Skład osobowy w roku akademickim 1970/71*²⁵⁷.

²⁴⁹ UJ *Spis wykładów na r. a. 1966/67. Wydział Filologiczny 5*, Kraków 1966, s. 57.

²⁵⁰ *Kronika UJ za r. akademicki 1966/67*, Kraków 1970, s. 51.

²⁵¹ AUJ, WFlg 155, Przewody doktorskie 1951–1976, załącznik nr 3.

²⁵² UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1966/67*, Kraków 1967, s. 90.

²⁵³ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1968/69*, Kraków 1968, s. 90–91.

²⁵⁴ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1970/71*, Kraków 1971, s. 94.

²⁵⁵ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1966/67...*, s. 90.

²⁵⁶ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1968/69...*, s. 90–91.

²⁵⁷ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1970/71...*, s. 94.

W roku akademickim 1966/67 obroniono dwie magisterskie prace arabistyczno-afrykanistyczne, dotyczące zapożyczeń arabskich w hausa i w suahili²⁵⁸. Energiczna działalność naukowa pracowników arabistyki UJ, wiele sukcesów świetnie wpisywały się w aktywność ówczesnego środowiska orientalistycznego czy nawet wręcz naukowego w całej Polsce – nadeszła zmiana pokoleń: teraz doktoraty i habilitacje bronili powojenni studenci, wychowankowie nowego systemu edukacji i badacze pracujący w państwowych, biednych, bo biednych, ale dostatecznie stabilnych finansowo instytucjach. Środki były niewielkie, ale pewność ich otrzymywania i planowość ich zagospodarowania pozwalały na stały rozwój, niezależny od „przyznania” grantu.

W 1968 r. na posiedzeniu zwyczajnym Rady Wydziału Filologicznego UJ²⁵⁹ dokonano rewizji planu perspektywicznego rozwoju wydziału do roku 1980 i po korekcie założeń zaplanowano powstanie Instytutu Filologii Orientalnej, którego otwarcie miało nastąpić do 1972 r.²⁶⁰ Póki co kierownik Katedry Filologii Orientalnej prof. T. Lewicki przedstawił wniosek o przyznanie katedrze jednego etatu asystenta i jednego etatu asystenta naukowo-technicznego²⁶¹. Na wniosek prodziekana, F. Machalskiego²⁶², S. Hamarneh awansowany został na wykładowcę²⁶³. W rozpoczętym roku akademickim 1968/69 na Wydziale Filologicznym studiowało razem 2039 studentów, z tego na orientalistyce 61 słuchaczy²⁶⁴. Mgr A. Zaborski otworzył swój przewód doktorski²⁶⁵, który zamknął w następnym roku, 16 października 1969 r., broniąc rozprawę zatytułowaną *Dwuspółgłoskowe rdzenie czasownikowe w językach semickich*²⁶⁶. Od 1969 r. do 1976 r. kierownikiem Katedry Filologii Orientalnej UJ był prof. T. Lewicki²⁶⁷. Chociaż wspomniany już plan perspektywiczny przewidywał otwarcie Instytutu Filologii Orientalnej przed 1972 r., to jednak wydarzenia polityczne z 1968 r. i ich reperkusje zagrażały terminowej realizacji tego zamiaru, mimo to Dziekan Wydziału Filologicznego w swoim projekcie korekt

²⁵⁸ PO 1968, nr 3, s. 296,

²⁵⁹ VI zwyczajne posiedzenie Rady Wydziału Filologicznego w dn. 22 lutego 1968 r.

²⁶⁰ AUJ, WFlg 11, Wyciąg z protokołu VI zwyczajnego posiedzenia RW Fil z dn. 22 lutego 1968 r, Rewizja planu perspektywicznego rozwoju Wydziału do r. 1980.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1968/69...*, s. 90–91.

²⁶³ AUJ, WFlg 31, Wyciąg z protokołu posiedzenia Rady WF z dn. 21 stycznia 1968 r.

²⁶⁴ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1968/69*, Kraków, s. 65.

²⁶⁵ AUJ, WFlg 155, Przewody doktorskie 1951–1976, załącznik nr 3.

²⁶⁶ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1969/70*, Kraków, s. 177.

²⁶⁷ J. Hauziński, *Więcej niż jedno życie...*, s. 179.

tego planu w piśmie z 1969 r.²⁶⁸ rozważał możliwość konsekwentnego terminowego otwarcia tej placówki. W tej sytuacji prof. T. Lewicki skierował pismo do Dziekana WF UJ, w którym zreferował mu propozycje przyjęte przez katedrę, a mianowicie:

1. postuluje się reaktywowanie w 1971 r. Zakładu Indianistyki (który istniał do 1952) i powołanie Zakładu Hungaryistyki w planowanym Instytucie Filologii Orientalnej, obok projektowanych Zakładów Arabistyki, Turkologii, Iranistyki i Afrykanistyki, oraz podniesienie limitu miejsc dla przyjmowanych na orientalistykę studentów z 15 osób do 30, w tym zagwarantowanie siedmiu miejsc dla przyszłych studentów hungaryistyki;
2. nie przewiduje się na orientalistyce studiów zaocznych, wieczorowych i podyplomowych;
3. pracownicy katedry planują w latach 1971–1975 obronę sześciu doktoratów i przeprowadzenie pięciu habilitacji²⁶⁹.

Nowe dziesięciolecie rozpoczęło się od problemów: Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego odrzuciło wniosek o przeorganizowanie Katedry Filologii Orientalnej w Instytut Orientalistyki zarządzeniem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 18 lutego 1970 r. (nr porządkowy Mr DU-5-0242-160). W związku z tym Rada Wydziału Filologicznego przygotowała ponowne wystąpienie w kwestii organizowania instytutów w Wydziale Filologicznym UJ, argumentując potrzebę utworzenia Instytutu Orientalistycznego następująco:

„1) Filologia orientalna. Jest to sekcja obejmująca aktualnie cztery bardzo różne kierunki naukowo-dydaktyczne, a mianowicie filologie: arabską, turecką, irańską oraz afrykańską. Do tego dochodzi przyłączony do wyżej wspomnianej Katedry w 1969 r. Zakład Numizmatyki, jako placówka wyłącznie naukowo-badawcza oraz projektowany w dalszej przyszłości /w związku z uruchomieniem od roku akademickiego 1970/71 specjalizacji węgierskiej/ Zakład Filologii Ugrofińskiej. Każdy z tych kierunków posiada silną obsadę personalną w postaci pracowników naukowo-dydaktycznych – w sumie 3 profesorów, 1 docent habilitowany, 6 adiunktów (w tym jeden w przeddzień habilitacji), 2 wykładowców i 3 asystentów. Pracownicy ci mają zapewnione

²⁶⁸ AUJ, WFlg 11, Zmiany organizacyjne przewidywane w r. akademickim 1969/70 na Wydziale filologicznym UJ z dn. 14 lutego 1969 r.

²⁶⁹ AUJ, WFlg 11, Pismo kierownika Katedry FO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana WF UJ z dn. 11 listopada 1969 r.

pełne pensum dydaktyczne przewidziane siatką godzin. Ilość studentów całej sekcji jest również stosunkowo wysoka i wynosi ok. 70–80 osób rocznie. Co się tyczy Zakładu Numizmatyki, to pracuje w nim 4 pomocniczych pracowników naukowych. W intencji Kierownika Katedry prof. dr. T. Lewickiego Zakład ten powinien ewoluować w kierunku studiów nie tylko nad numizmatyką, ale również nad źródłami wschodnimi do dziejów kultury europejskiej. Powołując się na powyższe argumenty, proszę uprzejmie o przemianowanie Katedry Filologii Orientalnej na Instytut, który obejmowałby następujące zakłady: 1) Zakład Filologii Arabskiej, 2) Zakład Filologii Tureckiej, 3) Zakład Filologii Irańskiej, 4) Zakład Filologii Afrykańskiej, 5) Zespół Naukowo-Badawczy dla studiów nad numizmatyką i źródłami wschodnimi²⁷⁰.

W sprawach wewnątrzkatedralnych wszystko toczyło się normalnym trybem – 19 listopada 1970 r. kierownik prof. T. Lewicki wystąpił z wnioskiem o awansowanie dr. S. Hamarneh na starszego wykładowcę²⁷¹. Sam prof. T. Lewicki został w tym roku ponownie powołany na kierownika katedry na okres od 1 maja 1970 r. do 30 października 1974 r.²⁷² Obsada kadrowa KFO UJ w roku akademickim 1970/71²⁷³ wyglądała następująco: kierownik prof. dr hab. T. Lewicki; profesorowie przy katedrze: prof. F. Machalski, prof. W. Zajączkowski; doc. dr hab. T. Pobożniak; adiunkci: doktorzy A. Czapkiewicz, M. Kowalska, Stanisława Kubiak, J. Lisowski, A. Małecka, Tomasz Marszewski, A. Zaborski; st. wykładowca dr W. Zimnicki; st. asyst. magistrowie M. Czapkiewicz, A. Kmietowicz, F. Kmietowicz; asyst. mgr A. Pisowicz; wykładowcy: mgr Z. Maśka, dr S. Hamarneh, asyst. nauk.-techn. mgr Teofila Opozda i st. pedel A. Kapałka; lektor arabskiego natomiast był nieobecny. W roku akademickim 1970/71 studiowało w katedrze 73 słuchaczy (stan na kwiecień 1971)²⁷⁴. W następnym roku akademickim w uniwersyteckim informatorze (*Uniwersytet Jagielloński. Spis wykładów na rok akademicki 1971/72*, Kraków 1971) znalazło się następujące ostrzeżenie dla kandydatów na orientalistykę:

²⁷⁰ AUJ, WFlg 11, WF do Rektora pismo z 1970 r., nr ref. LW II/26/62/69/60.

²⁷¹ AUJ, WFlg 31, Wyciąg z protokołu posiedzenia RWF z dn. 21 stycznia 1968 r.

²⁷² AUJ, WFlg 11, Pismo Rektora UJ do Dziekana Wydziału Filologicznego UJ z dn. 27 kwietnia 1970 r., nr ref. K24a/959/69/70.

²⁷³ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1970/71...*, s. 94.

²⁷⁴ AUJ, WFlg 145, *Studia 1951–1952*.

„Co się tyczy późniejszej pracy w zdobywym zawodzie możliwości zatrudniania orientalistów są z natury rzeczy ograniczone”²⁷⁵.

Jak widać, władze za czasów E. Gierka realnie postrzegały sytuację zawodową orientalistów i nie pozostawiały specjalnych złudzeń co do ich przyszłej kariery.

5.3. Powstanie Instytutu Filologii Orientalnej UJ i Zakładu Arabistyki (1972–1976)

Dopiero w 1972 r. wszystkie formalności zostały załatwione pozytywnie i KFO przekształciła się w Instytut Filologii Orientalnej (nosił tę nazwę do 2011), utworzono w jego ramach zakłady i powołano prof. dr. T. Lewickiego na stanowisko Dyrektora Instytutu²⁷⁶. Pierwszy dyrektor IFO stworzył ośrodek naukowy z szerokim programem badawczym obejmującym języki, kraje i kultury całej Azji i Afryki, w tym Czarnej Afryki²⁷⁷. Niedługo później – 18 maja 1972 r. – na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego²⁷⁸ czteroosobowy Zakład Numizmatyki przekształcono w Pracownię Źródeł Orientalnych i Numizmatyki Instytutu Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W poprzednim, 1971 r. przedstawiono projekt nowego Regulaminu Studiów, który przedyskutowano na Kolegium Dziekańskim i posiedzeniach innych ciał Wydziału Filologicznego UJ, konstatując, że kierunek zmian – decentralizacja, uruchomienie indywidualnego toku studiów i zmniejszenie ilości instancji załatwiających sprawę – jest zgodny z ogólnoswiatowymi tendencjami rozwoju szkolnictwa wyższego, będzie jednak wymagał zwiększenia ilości etatów administracyjnych na poziomie instytutów i zapewnienia im stosownych warunków lokalowych²⁷⁹. Po wniesionych zmianach 1 lutego 1972 r. Kolegium Dziekańskie Wydziału Filologicznego ponownie przedyskutowało projekt Regulaminu Studiów i z zadowoleniem

²⁷⁵ *Uniwersytet Jagielloński. Spis wykładów na r. akademicki 1972/73. Wydział Filologiczny* 5, Kraków 1972, s. 73.

²⁷⁶ AUJ, WFłg 11, Pismo Dziekana WF UJ do Rektora UJ z dn. 29 kwietnia 1972 r., nr ref. KrII4a/89/71/72.

²⁷⁷ L. Sudyka, *Przedmowa*, [w:] *Orientalia Commemorativa...*, s. 9.

²⁷⁸ AUJ, WFłg 11, Wyciąg z protokołu posiedzenia RWF UJ z dn. 18 maja 1972 r.

²⁷⁹ AUJ, WFłg 41, Protokół z posiedzenia w sprawie Regulaminu Studiów, które odbyło się 1 kwietnia 1971 r. w Dziekanacie Filologicznym UJ.

stwierdzono, że większość propozycji Rady Wydziału została przyjęta. Kolegium i konsultowane ciała zaproponowały dodatkowe uzupełnienia i zmiany usprawniające praktyczną, administracyjną działalność instytutów podejmowaną wedle nowego Regulaminu²⁸⁰. Rok później (kalendarzowo) Dyrektor IFO UJ prof. T. Lewicki zwrócił się do Rektora UJ z wnioskiem²⁸¹ o przyznanie instytutowi dwóch etatów asystenckich, w tym jednego w Zakładzie Arabistyki (powstały w 1972). Prof. Lewicki opierał się na zmianach w harmonogramie studiów zwiększających liczbę godzin zajęć, i dla zrównoważenia tych moderacji niezbędny był mu dodatkowy pracownik, bo w lutym 1973 r. obsada etatowa Zakładu Arabistyki IFO UJ liczyła następujące kadry: jeden profesor zwyczajny, czterech adiunktów, jeden starszy wykładowca (urlopowany) i jeden wykładowca. Planowo program przewidywał o 15 godzin tygodniowo więcej niż ich pensum. W listopadzie²⁸² 1973 r. obsada etatów w Zakładzie Arabistyki była następująca: jeden profesor zwyczajny, czworo adiunktów, jeden wykładowca²⁸³. Dodatkowo w Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki: jeden adiunkt, czworo dokumentalistów²⁸⁴. Na pismo Dziekana Wydziału Filologicznego UJ do Rektora UJ w sprawie wytypowania kandydatury kierownika nowopowstałej pracowni w IFO UJ Jego Magnificencja odpowiedział²⁸⁵: „...nie powoływać kierownika Pracowni, oddać w opiekę prof. T. Lewickiemu, bo na cztery osoby obsady, trzy są magistrami a dr Stanisława Kubiak jest historykiem nie orientalistą”²⁸⁶. Prof. T. Lewicki rozpoczął roczny urlop naukowy od 1 października 1973 r. do 30 września 1974 r.²⁸⁷ Na konkurs rozpisany na zwolniony przez dr. S. Hamarneh etat lektora do czerwca 1973 r. nikt się nie zgłosił²⁸⁸, dlatego konkurs rozpisano ponownie we wrześniu tego samego roku. W listopadzie 1973 r. prof. T. Lewicki wystąpił z wnioskiem do Dziekana

²⁸⁰ AUJ, WFlg 41, Pismo Prodziekana Wydziału Filologicznego UJ do Prorektora ds. Nauczania UJ z dn. 2 lutego 1972 r., nr ZW II 26/124/71/72.

²⁸¹ AUJ, WFlg 31, Pismo z dn. 1 lutego 1973 r.

²⁸² AUJ, WFlg 31, Obsada IO UJ. 17 listopada 1973 r.

²⁸³ AUJ, WFlg 31, Pismo Dyrektora IFO do Dziekana WF UJ z dn. 17 listopada 1973 r., l.dz. 187/IFO973.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ AUJ, WFlg 11, Pismo Rektora UJ do Dziekana WF UJ z dn. 5 stycznia 1973 r., nr ref. K24/166/72/73.

²⁸⁶ AUJ, WFlg 11, Pismo z dn. 23 stycznia 1973 r., nr ref. RWII/26/27/72/73.

²⁸⁷ AUJ, WFlg 11, Pismo Rektora UJ z dn. 21 listopada 1973 r., nr ref. K24a/879/72/73.

²⁸⁸ AUJ, WFlg 31, Pismo Dziekana WF UJ do Rektora z dn. 28 czerwca 1973 r., nr ref. WF II4a/145/72/73.

Wydziału Filologicznego UJ o zatrudnienie Abdul Rahmana Araba jako pracownika kontraktowego w Instytucie Filologii Orientalnej UJ na stanowisku lektora języka arabskiego, które faktycznie już pełnił w ramach godzin zleconych od 1 października 1972 r., tj. od chwili wyjazdu dr. S. Harmaneh z Polski. Wedle opinii wyrażonej we wniosku A.R. Arab był absolwentem Politechniki Krakowskiej, co pozwalało mu na wprowadzanie podczas zajęć arabskiej terminologii technicznej i ekonomicznej. Był pracownikiem zdyscyplinowanym, wyjątkowo sumiennym, z niewątpliwymi uzdolnieniami pedagogicznymi²⁸⁹. W odpowiedzi na ten wniosek Dziekan doc. dr Jerzy Rusek – opierając się na uchwale Rady Wydziału Filologicznego UJ z dn. 22 listopada 1973 r. – wystąpił do Rektora UJ, prof. dr. Mieczysława Karasia, o zatrudnienie A.R. Araba na etacie lektora języka arabskiego na okres jednego roku akademickiego, 1973/74. Zgodnie z uchwałą Rady, ze względu na brak wykształcenia pedagogicznego u lektora, winien on prowadzić zajęcia pod opieką pracownika naukowego arabisty oraz uczęszczać na zajęcia organizowane dla kształcenia dydaktycznego pracowników nauki²⁹⁰.

Jednak najważniejszym wydarzeniem dla uczelni w całości i dla arabistyki w szczególności była – szeroko dyskutowana – decyzja władz Uniwersytetu Jagiellońskiego o akceptacji w dniu 6 października 1973 r. przez Kolegium rektorskie wniosku JM Rektora prof. dr. M. Karasia o przyjęciu w roku szkolnym 1973/74 na I rok studiów wszystkich kandydatów, którzy zdali z wynikiem pozytywnym egzamin wstępny²⁹¹. W wyniku rekrutacji przyjęto na Wydział Filologiczny 671 osób²⁹². W roku akademickim 1972/73 Wydział Filologiczny składał się z siedmiu instytutów kierunkowych i dwóch katedr. Istniało na nim 10 kierunków studiów i 16 specjalizacji. Na studiach stacjonarnych na filologii orientalnej studiowało 102 słuchaczy²⁹³. Arabistyka krakowska w 1973 r. uzyskała dwóch samodzielnych pracowników naukowych: dr. hab. A. Czapkiewicz²⁹⁴ i dr. hab. M. Kowalską²⁹⁵. W 1974 r. etat docenta

²⁸⁹ AUJ, WFlg 32, Pismo Dyrektora IFO prof. dr. T. Lewickiego do Dziekana WF UJ doc. dr. Jerzy Ruska z dn. 6 listopada 1973 r.

²⁹⁰ AUJ, WFlg 32, Pismo Dziekana WF UJ, doc. dr. Jerzy Ruska do Rektora UJ, prof. dr. Mieczysława Karasia z dn. 26 listopada 1973 r., nr ref. LW II/4a/74/73/74.

²⁹¹ BIR UJ 1975, nr 4 (30), s. 3.

²⁹² Ibidem, s. 6.

²⁹³ *Sprawozdanie Wydziału Filologicznego za r. akad. 1973/74*, BIR UJ 1974, nr 10 (23), s. 83–84.

²⁹⁴ AUJ, WFlg 157, Teczki przewodów habilitacyjnych, załącznik nr 5.

²⁹⁵ Ibidem.

literatury arabskiej objęła dr hab. M. Kowalska²⁹⁶. W roku akademickim 1974/75 Instytut Filologii Orientalnej UJ obejmował trzy Zakłady naukowo-dydaktyczne (Arabistyki, Turkologii i Iranistyki) oraz pracownię naukowo-badawczą: Pracownię Źródeł Orientalnych i Numizmatyki. Obsadę kadrową instytutu stanowili: jeden profesor zwyczajny, jeden profesor nadzwyczajny, trzech docentów (w tym jeden od 01.02.1975), dwóch adiunktów w stopniu doktora habilitowanego, ośmiu adiunktów w stopniu doktora (siedmiu naukowo-dydaktycznych i jeden w pracowni), dwóch asystentów, jeden asystent stażysta, jeden wykładowca, dwóch lektorów, trzech dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej, jeden dokumentalista w stopniu doktora, jeden kustosz służby bibliotecznej. Prowadzono następujące kierunki dydaktyczne: kierunek arabistyczny na I roku, a od II do V roku – kierunek arabistyczny ze specjalizacjami bliskowschodnią i arabistyczno-afrykanistyczną. Stan liczbowy studentów IFO wynosił 104 słuchaczy, dopuszczono do sesji letniej 97. Odbyły się obrony siedmiu prac magisterskich, wszystkie przeniesione z poprzedniego roku. Rada Wydziału podjęła uchwałę o otwarciu przewodu habilitacyjnego dr. A. Zaborskiego, adiunkta Instytutu Filologii Orientalnej. W listopadzie 1974 r. prof. T. Lewicki wyjechał na konferencję orientalistów krajów socjalistycznych do Moskwy, gdzie wystąpił z referatem naukowym²⁹⁷. W tym samym roku opublikowano jego fundamentalną pracę *West African Food in the Middle Ages according to Arabic Sources*²⁹⁸.

W 1975 r. zatrudniono w Instytucie Filologii Orientalnej na etacie lektora języka arabskiego Abdel Wahaba Mekky, Egipcjanina. Umowę z prof. dr. T. Lewickim jako Dyrektorem Instytutu przedłużono o rok, do 1976 r., bo w nim osiągał wiek emerytalny²⁹⁹. Dr hab. A. Czapkiewicz został docentem od 1 października 1975 r.³⁰⁰

²⁹⁶ AUJ, WFlg 11, Pismo Dziekana WF UJ do Rektora UJ z dn. 1 czerwca 1974 r., nr ref. LW II/26/20/73/74.

²⁹⁷ AUJ, WFlg 14, Sprawozdanie Dyrektora IFO UJ prof. dr. T. Lewickiego z działalności IFO UJ w r. akademickim 1974/75.

²⁹⁸ T. Lewicki, *West African Food in the Middle Ages according to Arabic Sources*, London 1974.

²⁹⁹ AUJ, WFlg 11, Pismo Dziekana WF UJ do Rektora UJ z dn. 17 września 1975 r., nr ref. RW.II/4a/387/74/75.

³⁰⁰ AUJ, WFlg 11, Pismo Dziekana WF UJ do Rektora UJ z dn. 22 października 1975 r., nr ref. L II/41/25/75/76.

Instytut Filologii Orientalnej, jako jednostka wydziałowa Wydziału Filologicznego UJ³⁰¹, opracowywał programy swojej działalności na lata 1975/76, 1976/77 oraz 1977/78, w których przewidywano, że w zakresie badań naukowych będzie prowadził badania nad językami, literaturą i historią krajów Bliskiego i Środkowego Wschodu oraz Afryki. W ramach badań własnych dotyczących studiów językowych pracownicy instytutu pracowali nad zagadnieniami gramatyki m.in. języka arabskiego (jeden temat). Badania dialektologiczne w zakresie języka arabskiego (wraz z problemami historii tego języka) dotyczyły dwóch tematów. Instytut równocześnie przystąpił do prac nad słownikiem języka arabskiego we współpracy z placówkami arabistycznymi Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego i Komitetem Nauk Orientalistycznych PAN. Pracami tymi zajmowało się czterech pracowników Instytutu Filologii Orientalnej. Słownik miał obejmować dwie części – w miarę możliwości – polsko-obcojęzyczną i obcojęzyczno-polską.

Nowy program studiów, który wchodził w życie w roku akademickim 1977/78, przewidywał znaczne zwiększenie liczby godzin praktycznej nauki języków, dlatego zaplanowano przygotowanie skryptów do nauki języka arabskiego (dwóch pracowników). Przewidywano również badania arabskiej literatury Bliskiego Wschodu (dwa tematy). W zakresie badań historycznych prowadzono prace nad wydaniem arabskich materiałów źródłowych (trzy). Siedem tematów dotyczyło badań numizmatycznych. Zakładano, że do 1978 r. ukończy studia arabistyczne 30 studentów³⁰². Studia orientalistyczne na Wydziale Filologicznym UJ reprezentowały w roku akademickim 1975/76 cztery kierunki: arabistyczny, turkologiczny, iranistyczny i indianistyczny. Podział ten, obejmujący wszystkie lata studiów, związany był w pierwszym rzędzie z wyborem głównego języka specjalizacji³⁰³.

W 1976 r. prof. T. Lewicki przeszedł na emeryturę, w tym samym roku wygasła powołania kierowników Zakładu Arabistyki, Turkologii, Iranistyki i opiekuna Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki³⁰⁴. Prof. T. Lewicki znacznie rozbudował placówkę – przekształcił ją z Katedry Filologii Orientalnej w Instytut Orientalistyki, utworzył zakłady, powiększył istotnie kadre naukową o nowych

³⁰¹ AUJ, WHm 73, Zarządzenie nr 16 Rektora UJ z dn. 20 maja 1975 r. w sprawie organizacji UJ, BIR UJ 1975, nr 7 (33).

³⁰² AUJ, WFlg 14, Program działalności IFO UJ na lata 1975/76, 1976/77 oraz 1977/78, 27 października 1975 r., Dyrektor IFO UJ prof. dr T. Lewicki.

³⁰³ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1975/76. Wydział Filologiczny*, Kraków 1975, s. 112.

³⁰⁴ AUJ, WFlg 11, Pismo z dn. 22 czerwca 1976 r., nr ref. EP-24a/997/75/76.

wykładowców, tworzył skrypty uczelniane – jego osiągnięcia naukowe i dydaktyczne były nieocenione. Dodatkową jego zasługą było powołanie do życia Zakładu Numizmatyki Instytutu Historii i Kultury Materialnej PAN (od 1954) – później transformowanego w instytucję uniwersytecką – a także Komisji Orientalistycznej Krakowskiego Oddziału PAN (od 1958). Był również założycielem rocznika „Folia Orientalia” (od 1951).

5.4. Okres koniunktury. Nowe prądy. Zmierzch Polski Ludowej. 1976–1990

Dziekan Wydziału Filologicznego UJ zaproponował Rektorowi przyjęcie na stanowisko Dyrektora Instytutu Filologii Orientalnej na rok doc. dr. hab. A. Czapkiewicza i przez ten czas poszukanie i pozyskanie samodzielnego pracownika, wybitnego specjalisty. Z tego samego powodu proponował nie powoływać na razie kierowników zakładów, a opiekę nad Pracownią Źródeł Orientalnych i Numizmatyki IFO UJ powierzyć dr S. Kubiak³⁰⁵. Jednak zamierzenia Dziekana nie udały się – doc. dr. hab. A. Czapkiewicz został dyrektorem IFO, pełnił funkcję kierownika Zakładu Arabistyki i kierownika Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki³⁰⁶. Dnia 3 marca tego samego roku na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego UJ³⁰⁷ na podstawie pracy *The Verb in Cushitic* dr A. Zaborski uzyskał habilitację w zakresie językoznawstwa chamito-semickiego – recenzentami książki byli Robert Hetzron, Karel Petraček i J. Kuryłowicz³⁰⁸.

Dwa lata później – w 1978 r. – Instytut mieścił się dalej pod adresem al. Mickiewicza 9/11, w Collegium Paderevianum. Obsada kadrowa Instytutu była następująca³⁰⁹: Dyrektor doc. dr. hab. A. Czapkiewicz (arabista), sekretarz naukowy dr A. Pisowicz (iranista), kierownik Zakładu Arabistyki doc. dr. hab. A. Czapkiewicz, kierownik Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki dr S. Kubiak; pracownicy: prof. ndzw. dr W. Zajączkowski; docenci: dr. hab. M. Kowalska (arabistka), dr. hab. T. Pobożniak,

³⁰⁵ AUJ, WFlg 11, Pismo z dn. 17 lipca 1976 r., nr ref. LWII/4a/164/75/76.

³⁰⁶ B. Michałak-Pikulska, *Arabistyka krakowska...*, s. 27.

³⁰⁷ AUJ, WFlg 157, Teczki przewodów habilitacyjnych, załącznik nr 5.

³⁰⁸ Biogram A. Zaborskiego za: *Katedra Arabistyki*, <https://ioo.filg.uj.edu.pl/arabistyka> [dostęp: 14.09.2021].

³⁰⁹ *Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy w r. 1978*, Kraków 1978, s. 80.

dr hab. S. Stachowski; st. wykładowcy: dr M. Habibollahi, dr A. Małecka (arabistka); wykładowcy: mgr W. Dulęba, mgr J. Łączak, mgr Z. Maśka (arabista); adiunkci: dr T. Ciecierska-Chłapowa, dr J. Ciopiński, dr S. Kubiak, dr hab. T. Marszewski, dr B. Mękarska, dr A. Pisowicz, dr hab. A. Zaborski (arabista); st. asystenci: mgr Ewa Chwiłkowska, mgr Anna Krasnowolska, mgr Jadwiga Pstrusińska; asystenci: mgr Tadeusz Gałuszka (arabista); asystenci-stażyci: mgr Anna Rozenbejger, mgr Dorota Rudnicka (arabistka); lektorzy – arabskiego brak (ale w innym spisie jest mgr inż. Ali Mekky, prawdopodobnie pracował na zlecenia); służby biblioteczne: mgr M. Czapkiewicz, st. dokumentalista dyplomowany (arabistka), mgr Z. Kapera, kustosz, qumranolog, mgr A. Kmietowicz, dokumentalista dyplomowany (arabistka), mgr F. Kmietowicz, dokumentalista dyplomowany (arabista), dr T. Opozda, starszy dokumentalista (arabistka); pracownica administracyjna: Maria Podhorecka (samodzielny referent)³¹⁰. Łącznie 32 osoby, w tym – 12 arabistów. W 1980 r. IO UJ miał 70 pracowników naukowych i ok. 350 studentów³¹¹.

W archiwach na dokumenty dotyczące arabistyki z lat 80. (w zakresie dotyczącym niniejszego badania) panuje posucha, szczególnie z czasu pierwszej fazy stanu wojennego i okresu go poprzedzającego. W praktyce mamy tylko potwierdzenie składu osobowego w 1983 r. – Dyrektorem IFO był doc. dr hab. A. Czapkiewicz, a jego zastępcą doc. dr hab. S. Stachowski. Dyrektor pełnił równocześnie funkcję kierownika Zakładu Arabistyki³¹², kierownikiem Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki była dr S. Kubiak, a pracownikami instytutu poza nimi byli docenci: dyrektor IFO (arabista), dr hab. M. Kowalska (arabistka), dr hab. A. Zaborski (arabista), dr hab. S. Stachowski, dr hab. T. Marszewski; starszymi wykładowcami byli: dr A. Małecka (arabistka), dr B. Mękarska, dr W. Dulęba, dr S. Kubiak, mgr Z. Maśka (arabista), mgr J. Łączak; adiunktami: dr hab. J. Ciopiński, dr A. Pisowicz, dr J. Pstrusińska; st. asystentami: mgr A. Krasnowolska, mgr A. Rozenbajger, mgr Elżbieta Górka (arabistka), mgr Dorota Rudnicka-Kassem (arabistka), mgr Przemysław Piekarski (ind.), asystentami: mgr Izabela Piątkowska (ind.), mgr Marek Piecuch, mgr Grzegorz Płusa (ind.), mgr Barbara Podolak (turk.), mgr Anna Siemiątkowska-Ochałek (turk.), mgr Ewa Siemienieć-Gołaś (turk.), mgr Marek Skoczek (arabista), mgr Marek Stachowski (turk.),

³¹⁰ Ibidem, s. 81.

³¹¹ M. Popko, *Z dziejów IO UW*, [w:] *75 lat IO UW*, red. M. Popko, Warszawa 2007, s. 17.

³¹² *Skład osobowy pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego w r. 1983*, UJ, Kraków 1983, s. 90.

mgr Elżbieta Wnuk-Lisowska (iran.); lektor mgr Adnan Abbas (arabistyka); pracownikami służby bibliotecznej: dr Z. Kapera (kierownik biblioteki IFO), mgr M. Rapak, młodszy bibliotekarz; dokumentalistami: mgr M. Czapkiewicz, st. dokumentalista dyplomowany (arabistka), mgr A. Kmiotowicz, st. dokumentalista dyplomowany (arabistka), mgr F. Kmiotowicz, st. dokumentalista dyplomowany (arabista); pracownik administracyjny mgr B. Palaczyk, st. referent³¹³. Razem 36 pracowników, w tym 12 arabistów.

Kolejne dane pojawiają się dopiero w 1987 r., kiedy – dzięki staraniom dyrektora prof. A. Czapkiewicza – zasób oferowanych studentom języków został wzbogacony o język japoński³¹⁴. W 1988 r. funkcję Dyrektora pełnił prof. ndzw. dr hab. A. Czapkiewicz, jego zastępcą był prof. ndzw. dr hab. S. Stachowski (turkolog), kierownikiem Zakładu Arabistyki pozostawał Dyrektor Instytutu, a pozostałymi arabistami-pracownikami instytutu byli: prof. ndzw. dr hab. M. Kowalska, doc. dr hab. A. Zaborski; st. wykładowcy dr A. Małecka i mgr Z. Maśka; wykładowcy: mgr A. Abbas i dr E. Górska; st. asystenci: dr Dymitr Ibrizimow, mgr Danuta Sekrecka, mgr M. Skoczek; asystenci: mgr Joanna Pawłowska i mgr Urszula Lewicka; lektor mgr Paweł Siwiec. Pracownią Źródeł Orientalnych i Numizmatyki kierowała dr S. Kubiak, zatrudnieni byli tam dokumentaliści: mgr Andrzej Bartczak, mgr Jolanta Bubka, mgr M. Czapkiewicz, mgr A. Kmiotowicz³¹⁵. W IFO pracowali następujący pracownicy służby bibliotecznej: mgr Grażyna Jurendt-Paruk, bibliotekarz, i dr Z. Kapera, kierownik³¹⁶. Sekretariat prowadziła mgr Barbara Ostafin, referent administracyjny, i mgr B. Palaczyk, samodzielny referent administracyjny³¹⁷. W sumie 18 arabistów. W 1990 r. odszedł nagle prof. A. Czapkiewicz, czym też stworzył cezurę – cała jego działalność arabistyczna, łącznie ze studiami, przypadła na okres PRL. Na początku lat 90. orientalistyka w UJ liczyła pięć kierunków studiów i zatrudniała kilkudziesięciu pracowników³¹⁸. Przez pewien czas Zakładem Arabistyki kierował prof. A. Zaborski³¹⁹. W latach 80. i 90. w obsadzie kadrowej ZA IFO UJ znaleźli się m.in. Adnan Abbas, Adam Bieniek, Elżbieta Górska,

³¹³ Ibidem, s. 91.

³¹⁴ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 11.

³¹⁵ *Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy. Część I*, UJ, Kraków 1988, s. 110.

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Ibidem, s. 109.

³¹⁸ S. Kałużński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 12.

³¹⁹ M.M. Dziekan, *Polacy a świat arabski*, „Rocznik Tatarów Polskich”, Gdańsk 1998, s. 100.

Maria Kowalska, Iwona Król, Jerzy Łacina, Alicja Małecka, Zbigniew Maśka, Barbara Michalak-Pikulska, Joanna Murkocińska, Barbara Ostafin, Marek Skoczek i lektorzy: Adnan Hassan, dr Ihsan Khalifa, Allam Abu Bakr³²⁰.

Il. 49. Po zamknięciu budynku Paderevianum (jego stan techniczny groził katastrofą budowlaną i w dodatku doszło do pożaru) Instytut Filologii Orientalnej zmieniał miejsca pobytu, w 2015 r. osiadł tymczasowo w gmachu na al. Mickiewicza nr 3 (Collegium Śląskie, na zdjęciu). Do siedziby w wyremontowanym budynku Paderevianum wrócił po dziewięciu latach od opuszczenia go – w 2020 r.³²¹ *Zdjęcie autora*

Podsumowując – w badanym okresie zmodernizowano strukturę orientalistyki w UJ, z Seminarium Filologii Orientalnej (1946), poprzez Katedrę Filologii Orientalnej, aż do utworzenia w 1972 r. Instytutu Filologii Orientalnej, w obrębie którego powstał Zakład Arabistyki. W tej formie – już organizacyjnie wydzielonej i autonomicznej – arabistyka w UJ rozwijała się aż do 1990 r. (okres badany). W obrębie IFO utworzono (przejmując w spadku po PAN) inną placówkę – ściśle badawczą – prowadzącą działalność związaną głównie z arabistyką, tj. Pracownię Źródeł Orientalnych i Numizmatyki UJ. Poza nimi w Krakowie na niwie arabistycznej prowadzono także arabistyczno-islamistyczną działalność w Komisji Orientalistycznej

³²⁰ Ibidem.

³²¹ *Studia orientalistyczne w UJ po 9 latach wróciły na al. Mickiewicza* (2020), https://io.filg.uj.edu.pl/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_xpxWeptWuqFe/4530222/146292580 [dostęp: 14.09.2021].

Oddziału PAN w Krakowie. W odróżnieniu od ośrodka warszawskiego w UJ powiązано studia arabistyczne ze specjalnościami afrykanistycznymi (hausa, suahili). Modernizacja i rozbudowa placówki dotyczyła także kadry i studentów: rozpoczęto działalność w 1945 r. od dwóch arabistów (T. Kowalski, J. Bielawski), a w 1990 r. w zakładzie i pracowni łącznie pracowało (wraz z zatrudnionymi na zlecenie) kilkadziesiąt osób (zależnie od konkretnego roku). Liczba studentów wzrosła od jednego–dwóch do kilkunastu, a nawet (w niektórych okresach) do ponad 20 na roku. W IFO skompletowano arabistyczne zasoby biblioteczne (w ramach Biblioteki Instytutowej), w tym z produkcji własnej – publikacji naukowych, naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych autorstwa pracowników zakładu. Podjęto także wydawanie własnego (tj. formalnie KO Oddziału PAN w Krakowie) periodyku, gdzie znalazło się miejsce i na publikacje arabistyczno-islamistyczne: „Folia Orientalia”. Zmiany programów wygenerowały na zapotrzebowanie społeczne nowy typ absolwenta placówki: tłumacza języka żywego, predestynowanego do pracy „w terenie”, na rzecz państwa i jego gospodarki (m.in. w dyplomacji, urzędach, służbach, jak i przedsiębiorstwach). Zakres uwspółcześnienia struktury i sposobu organizacji procesu dydaktycznego arabistyki w UJ oraz jego uwarunkowania widoczne są np. w zmianach programu studiów, dlatego zbior planów i programów studiów oraz ich projektów stanowi *Aneks 1*, w którym zostały one szczegółowo zrekonstruowane.

6. Rozwój metod, zakresu i organizacji nauczania na arabistyce UJ w latach 1945–1990

Bazą do dalszych porównań zmian i modernizacji programu studiów posłużą poniższe, przedwojenne dane o programie studiów „arabistycznych”³²² w UJ.

1918/19 półrocze letnie

„– Literatura arabska, czytanie i objaśnianie wybranych ustępów z Koranu, 2 godziny tygodniowo, Docent prywatny Dr. Kowalski.

– Wstęp do arabistyki, 1 godzina tygodniowo, Docent prywatny Dr. Kowalski”.

1918/19 półrocze zimowe

³²² Tu tylko zajęcia arabistyczne.

„– Czytanie łatwych tekstów arabskich w połączeniu z ćwiczeniami gramatycznymi, dwie godziny tygodniowo, Doc. prywat. Dr. Kowalski.

– Historia kultury muzułmańskiego Wschodu, 1 godzina tygodniowo, tenże³²³.
1919/20

„– Czytanie i objaśnianie ustępu o Bagdadzie w słowniku geograficznym Jakuta, z krótkim wstępem o geografach arabskich, dwie godziny tygodniowo, Docent prywatny Dr. Kowalski.

UWAGA: Wszystkie [...] wykłady są dostępne tylko dla tych osób, które już znają przynajmniej początki odnośnych języków³²⁴.

1920/21

„– Początki języka arabskiego, ciąg dalszy, dwie godziny tygodniowo, prof. p. n. dr. Kowalski.

– Zasady wersyfikacji u Arabów, Persów i Turków (z ćwiczeniami), 1 godzina tygodniowo, tenże³²⁵.

1921/22

„Filologia orientalna Prof. p.n. Dr. Kowalski

I trymestr

– Początki języka arabskiego, ciąg dalszy, dwie godziny tygodniowo.

II trymestr

– Czytanie łatwych tekstów arabskich, dwie godziny tygodniowo.

– Objaśnianie wybranych wstępów z dywanu poety staroarabskiego Ka' b ibn Zuhair, jedna godzina tygodniowo.

III trymestr

– Wstęp do Studium Koranu, dwie godziny tygodniowo³²⁶.

³²³ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w półroczu zimowym, 1918–1919*, Kraków 1918.

³²⁴ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w półroczu letnim, 1919–1920*, Kraków 1919.

³²⁵ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w półroczu letnim, III trymestr 1920–1921*, Kraków 1920.

³²⁶ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1921–1922 III trymestry*, Kraków 1921.

6.1. Lata 40. Rekonstrukcja

Zakres programu studiów orientalistycznych w pierwszym roku akademickim, niepełnym 1945 (czyli w ciągu jednego trymestru) w UJ, w Seminarium Filologii Orientalnej obejmował – bez podziału na specjalności, a więc wszystkie obowiązywały każdego studenta – trzy języki: arabski, perski, turecki, oraz zagadnienia świata islamu, kultury ludów tureckich i teksty staroosmańskie³²⁷. Wykładali profesorzy T. Kowalski i A. Zajączkowski. Łącznie 12 godzin tygodniowo, w tym 8 godzin zajęć filologicznych (j. arabski dla początkujących – 2 godz. tyg., j. nowoperski dla początkujących, zarys gramatyki j. tureckiego, lektura turecka dla zaawansowanych, teksty staroosmańskie). Z arabistycznego punktu widzenia ważny był jeszcze wykład prof. T. Kowalskiego o świecie islamu – 1 godzina tygodniowo. W pierwszym pełnym roku akademickim, 1945/46, w programie pojawiło się więcej przedmiotów orientalistycznych, jedyne wprowadzone specjalizacje dotyczyły podziału na językoznawstwo, literaturoznawstwo i historię³²⁸. Ponieważ jesienią prof. A. Zajączkowski wyjechał do Warszawy, w tym roku akademickim na orientalistyce UJ, która obejmowała wówczas wyłącznie Bliski Wschód (filologia indyjska i języki afrykańskie były wykładane również na Wydziale Humanistycznym, ale w Katedrze Językoznawstwa Porównawczego), wykładał tylko prof. zw. T. Kowalski wspierany przez jednego asystenta. Z arabistycznych przedmiotów w programie były tylko: j. arabski dla początkujących (trzy trymestry po 2 godz. tyg.) i seminarium arabistyczne (1 godz. tyg.), czyli 3 z 7 godzin łącznych tygodniowo wszystkich przedmiotów w programie, a więc zajęcia arabistyczne stanowiły prawie 50% programu. Oba zajęcia prowadził prof. T. Kowalski.

W roku akademickim 1946/47 kierunki orientalistyczne nadal pozostawały „rozśrodkowane”: filologia sanskrytu i językoznawstwo porównawcze znajdowały się w strukturze Wydziału Humanistycznego, na Katedrze Filologii³²⁹, a oddzielnie działało – w ramach tego samego wydziału i katedry – Seminarium Filologii Orientalnej. W katedrze jedynym wykładowcą był prof. zw. dr T. Kowalski (asystent nie mógł prowadzić wykładów). Na ogólną łączną liczbę 7 godzin zajęć tygodniowo arabistyczne zajmowały 2 (czytanie łatwych tekstów arabskich z objaśnieniami na

³²⁷ E. Siemieniec-Gołaś, *Krakowska turkologia...*, s. 50.

³²⁸ Ibidem.

³²⁹ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: r. akademicki 1946/47*, Kraków 1946, s. 73.

podstawie chrestomatii). Studia na orientalistyce były czteroletnie, w ich trakcie należało zdać dziewięć egzaminów. Później dodano jeszcze egzamin z wiedzy o Polsce i świecie współczesnym. Warunkiem przystąpienia do egzaminów było uzyskanie zaliczenia z wykładów i ćwiczeń, jednak nie obowiązywały konkretne terminy egzaminów³³⁰. Obligatoryjne były egzaminy z:

- ▶ gramatyki opisowej wybranego języka wschodniego (arab., perski, hebr.),
- ▶ gramatyki opisowej drugiego języka wschodniego (arab., perski, turecki, hebr.),
- ▶ ogólnej znajomości literatury pierwszego języka wschodniego,
- ▶ podstawowe wiadomości o krajach Bliskiego Wschodu i krajach muzułmańskich (geograficzne, etnologiczne., historyczne),
- ▶ głównych kierunków nauk filozoficznych.

Kolejne egzaminy obowiązywały zależnie od wybranej specjalizacji:

- ▶ językoznawcza (pogłębiona gramatyka dwóch języków wschodnich i literatury jednego z nich);
- ▶ literaturoznawcza (pogłębiona gramatyka jednego z języków wschodnich i pogłębiona literatura dwóch języków wschodnich);
- ▶ historia (pogłębiona gramatyka języka wschodniego i pogłębiona literatura języka wschodniego oraz pogłębiona historia, geografia i etnologia Wschodu muzułmańskiego)³³¹.

W ramach tych specjalizacji były podziały na grupę semitystyczną (j. i literatura arabska lub hebrajska), turkologiczną (j. turecki i arabski lub perski) i iranistyczną (j. perski i arabski lub turecki). Egzamin końcowy obejmował materiał z całości studiów, zdawało się go przed obroną pracy magisterskiej. Ponieważ orientalistyka była kierunkiem „bez perspektyw” i nie dawała żadnego zawodu, wielu studentów podejmowało naukę na dwóch kierunkach³³². W tym i w następnym roku akademickim studenci słuchali wykładów i zajmowali się własną pracą w bibliotece SFO, nie było żadnych ćwiczeń. Ponieważ nie było żadnej możliwości nabycia podręczników, słowników czy gramatyk, wszyscy korzystali wyłącznie z biblioteki seminarium – książki, które tam się znajdowały, były głównie w językach obcych (francuski, angielski, niemiecki, rosyjski i j. orientalne). Studentów orientalistyki

³³⁰ Cz. Szrednicki, W. Tomaszekiewicz, *Warto wspominać tamte lata...*, s. 29–31.

³³¹ Ibidem.

³³² Ibidem.

obowiązywały tygodniowo zajęcia w wymiarze 10 godzin (wykładów i seminariów). W ofercie Seminarium Filologii Orientalnej było tylko 7 godzin zajęć, więc pozostałe 3 godziny należało znaleźć sobie na innych kierunkach, głównie uczęszczano na zajęcia na historii sztuki, filologii klasycznej czy teologii³³³.

Il. 50

Program zajęć na orientalistyce UJ w r.a. 1947/48."
Źródło: *Spis wykładów UJ w Krakowie, rok akademicki 1947/48*, WUJ, Kraków 1947, s. 101. Zdjęcie autora

Doc. etał. dr R. Stopa:

- I, II, III. *Afrykanistyka: Kurs języka Hausa, ewentualnie także Suaheli lub Ewe*, we wtorki i piątki od 12—13, w sali nr III.
I, II, III. *Ćwiczenia z etnopsychologii: Typy języków i kultury, a typy psychiki ośnośnych społeczeństw*, 2 godz. tyg., w czwartki od 14—16, tamże.
I, II, III. *Fonetyka ogólna*, 1 godz. tyg., w środy od 12—13, tamże.

Filologia orientalna

Prof. z. dr T. Kowalski:

- I, II, III. *Poezja staroarabska. Dywan poety an-Nābiga ad-Dubjān*, 2 godz. tyg., we wtorki i piątki od 17—18, w sali Seminarium Filologii Orientalnej, ul. Straszewskiego 27, II p.
I, II, III. *Teksty wschodnio-tureckie (na podstawie wydania G. Jar-ring, Materials to the Knowledge of Eastern Turki, Lund 1946)*, 1 godz. tyg., we środy od 10—11, tamże.
I, II, III. *Lektura kroniki staroosmańskiej Ašik Paša Zade (wydanie F. Giese'go)*, 1 godz. tyg., we wtorki od 18—19, tamże.
I, II, III. *Łatwe teksty nowoperskie, czytanie i objaśnianie*, 1 godz. tyg., we środy od 9—10, tamże.
I, II, III. *Seminarium z zagadnień kultury Wschodu muzułmańskiego*, 2 godz. tyg., w czwartki od 9—11, tamże.

Godziny mogą ulec przesunięciu po porozumieniu się ze słuchaczami.

Filologia klasyczna

Program zajęć w SFO kierowanym przez prof. T. Kowalskiego na rok 1947/48 przewidywał³³⁴ dla arabistyki 2 godziny (trzy trymestry: „Poezja staroarabska. Dywan poety Al-Nābigaha al-Dubjāniego”) z łącznych 7 godzin programu tygodniowego w SFO na orientalistyce UJ. W SFO nadal uprawiano przedwojenną „trójpółkę” – studiowano równocześnie arabski, turecki (w tym osmański) i nowoperski, a w zakresie materiału były teksty literackie i źródłowe historyczne oraz wykład kulturoznawczy ograniczony do obszaru Bliskiego Wschodu muzułmańskiego. Zatem

³³³ Ibidem.

³³⁴ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: r. akademicki 1947/48*, Kraków 1947, s. 101.

przedmioty arabistyczne zajmowały mniej niż 30% czasu wykładów, w dodatku w tym roku nie prowadzono systematycznego kursu nauczania j. arabskiego.

W *Spisie wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1948/49* w rubryce *Filologia orientalna* pojawiła się informacja „Nazwisko wykładowca zostanie podane później”³³⁵, gdyż proces mianowania następcy dotychczasowego kierownika SFO UJ przeciągał się. W dalszym ciągu różne kierunki orientalistyczne nie zostały objęte przez katedrę orientalistyki – „Filologia sanskrytu i językoznawstwo porównawcze”³³⁶ znajdowały się w strukturze wydziału poza Seminarium Filologii Orientalnej. W strukturze uczelni pojawił się nowy twór – Międzywydziałowe Studium Nauki o Polsce i Świecie Współczesnym, wykłady tam prowadzone – nauka o Polsce i świecie współczesnym (w ilości 60 godzin w ciągu r.a.) – obowiązywały wszystkich studentów na ostatnim roku studiów³³⁷. Studenci byli zobowiązani również do złożenia kolokwiów z poszczególnych wykładanych przedmiotów³³⁸. Ranga tej instytucji była tak wysoka, że słuchaczom, którzy złożyli wszystkie przepisane kolokwia, kierownik MSNoPiŚW wydawał świadectwo ukończenia „Nauki o Polsce i świecie współczesnym”³³⁹. W nowym roku akademickim 1948/49 w programie nauczania doszło do fundamentalnych zmian, choć wprowadzano je stopniowo: „przyjęto zasadę, przejętą w Rosji Radzieckiej z uniwersytetów carskich, że wszystko, co student powinien wiedzieć, musi zostać podyktowane mu do zeszytu, a to po to, żeby wiedział tylko to, co się mu podyktuje i żeby nie miał czasu ani ochoty na samodzielne czytanie, myślenie i badanie”³⁴⁰. Reforma ta właściwie nie dotyczyła przedmiotów zawodowych, nie zwiększono praktycznie ani liczby godzin nauki języka, ani np. przedmiotów kulturoznawczych regionu. Doszło, a właściwie stale dochodziły coraz to nowe przedmioty głównie z zakresu nauk społecznych. Rok akademicki 1948/49 był przejściowym. Zanim prawnie został umocowany nowy kierownik – ówczesny dr T. Lewicki – i zdążył zmienić program nauczania, minęło sporo czasu i o właściwym nowym planie studiów i ich programie można mówić dopiero od roku 1949/50.

³³⁵ UJ, *Skład osobowy w r. akademickim 1970/71*, Kraków 1971, s. 94.

³³⁶ Tu znalazł zatrudnienie afrykanista R. Stopa.

³³⁷ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: r. akademicki 1948/49...*, s. 4.

³³⁸ Ibidem, s. 29.

³³⁹ Ibidem.

³⁴⁰ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 20.

6.2. Lata 50. Reformy szkolnictwa wyższego i zmiany w programach studiów arabistycznych

Szczegółowy program studiów orientalistycznych SFO UJ na rok akademicki 1953/54 i 1954/55³⁴¹ znajduje się w *Aneksie 1*. Na I roku studiów program przewidywał łącznie 38 godzin tygodniowo w I semestrze (w tym 17 wykładów), 34 w II. W tym zajęcia nieorientalistyczne liczyły 22 godziny, a wśród orientalistycznych filologiczne to 12 godzin (podzielone na trzy języki). Arabskiemu poświęcone były 6 godzin: 4 godziny lektoratu i 2 wykładu z gramatyki. II rok liczył 48–50 godzin tygodniowo łącznie, w tym 32 godziny wykładów. Zajęcia nieorientalistyczne – 22 godziny tygodniowo, a wśród orientalistycznych filologiczne – 14 godzin (na trzy języki orientalne), w tym na arabski przeznaczono 4–6 godzin tygodniowo: 2 godziny lektoratu, 2 godziny wykładu z gramatyki i (ewentualnie) 2 godziny proseminarium. Innymi słowy nauka języka arabskiego na tym roku specjalności arabistycznej zajmowała 8% łącznych zajęć. Na III roku zajęcia liczyły 38 (42 w II semestrze) godzin tygodniowo, w tym 25 godzin wykładów. Nieorientalistyczne przedmioty to 10 godzin, wśród orientalistycznych filologiczne liczyły 5 godzin. Nauki arabskiego nie było wcale, a przedmioty arabistyczne to: świat słowiański w relacjach pisarzy arabskich – wykład; współczesne zagadnienia polityczno-gospodarcze Bliskiego Wschodu – wykład; historia Arabów – wykład; wszystkich trzech nie było w następnym roku akademickim, tj. 1954/55, a z kolei aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu i historia literatury arabskiej znalazły się w planie tylko w 1954/55 r. Jedynie seminarium arabistyczne w wymiarze 2 godzin tygodniowo pozostawało w planie obu tych lat akademickich. W roku akademickim 1953/54 nie było IV i V roku studiów na orientalistyce UJ.

W roku akademickim 1954/55 na orientalistyce w SFO UJ dla IV roku program obejmował łącznie 26 godzin (w II semestrze tylko 18), w tym przedmioty nieorientalistyczne – 9, a z orientalistycznych filologiczne (w szerokim pojęciu) – 10, poza tym 4 godziny to udział w pracach naukowych zakładu. Z zajęć arabistycznych wyłącznie seminarium – 2 godziny tygodniowo w obu semestrach³⁴². Bardzo krytycznie o programie ówczesnych zajęć kierunkowych (a właściwie o ich poziomie)

³⁴¹ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1954/55...*, s. 92–97.

³⁴² UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1954/55: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1955, s. 92–97.

wypowiedział się później profesor, a ówczesny student A. Zaborski: „Wykłady, a właściwie pseudowykłady, w wykonaniu magistrów, rozpoczęły się dopiero po śmierci prof. Kowalskiego (pierwszy był chyba wykład „Aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu” w I semestrze roku akademickiego 1954/1955 wygłoszony przez partyjnego, czy też jeszcze zetempowskiego aktywistę, późniejszego warszawskiego profesora, ale wówczas magistra Edwarda Szymańskiego) i zapanowały od połowy lat 50”³⁴³. W 1953 r. wprowadzono obowiązkowe szkolenie wojskowe studentów szkół wyższych³⁴⁴: „Studenci płci męskiej, którzy z jakichkolwiek przyczyn nie ukończą szkolenia wojskowego i nie złożą egzaminu końcowego z tego szkolenia z wynikiem co najmniej dostatecznym, obowiązani są, po osiągnięciu wieku poborowego, bez osobnego wezwania, stawić się w najbliższym terminie do poboru. [...] Wojskowe szkolenie obejmuje wykłady przedmiotów wojskowych i zajęcia praktyczne w ramach studium wojskowego oraz ćwiczenia wojskowe w jednostkach wojskowych”³⁴⁵. Zajęcia wychowania fizycznego organizowało i przeprowadzało Studium WF UJ mieszczące się w Collegium Novum, I p., pok. nr 31³⁴⁶, i od ćwiczących wymagano posiadania „strojów gimnastycznych składających się z białej koszulki, czarnych spodenek i pantofli gimnastycznych (w miarę możliwości białych)”³⁴⁷.

W roku akademickim 1955/56 powyższy program studiów na arabistyce UJ na I roku studiów został zrealizowany w następującym zakresie i poniższymi siłami (na podstawie indeksu studenckiego)³⁴⁸. Semestr I: mgr A. Czapkiewicz – gramatyka j. arabskiego i praktyczna nauka języka arabskiego; prof. W. Zimnicki – gramatyka j. tureckiego; doc. dr W. Zajączkowski – wstęp do islamistyki oraz podstawowe wiadomości dot. Bliskiego Wschodu; mgr J. Lisowski – praktyczna nauka j. tureckiego oraz proseminarium islamistyczne; dr T. Pobożniak – wstęp do językoznawstwa ogólnego; doc. dr R. Stopa – wstęp do fonetyki ogólnej.

³⁴³ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 21.

³⁴⁴ Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na r. szkolny 1953/54*, Warszawa 1954, s. 23.

³⁴⁵ *Z Instrukcji Studium Wojskowego przy U.J.*, wyciąg z Ustawy z dn. 7 kwietnia 1949 r. o ulgach w odbywaniu służby wojskowej przez studentów szkół wyższych Zarządzenia Ministra Obrony Narodowej (był nim wówczas Marszałek Polski Konstanty Rokossowski, 1896–1968, Minister MON PRL od 06.11.1949 do 13.11.1956) z dn. 28 sierpnia 1950 r., za: *UJ. Spis wykładów na r. akademicki 1954/55...*, s. 25–26.

³⁴⁶ *Ibidem*, s. 30.

³⁴⁷ *Ibidem*, s. 29.

³⁴⁸ PAA, indeks Krystyny Rapackiej-Rościszewskiej, UJ.

Poza tym odbywały się zajęcia z lektoratów j. rosyjskiego, j. angielskiego, j. łacińskiego, wykład i ćwiczenia z ekonomii politycznej i zajęcia WF. W semestrze II mgr A. Czapkiewicz prowadził zajęcia z gramatyki j. arabskiego i praktycznej nauki j. arabskiego; mgr J. Lisowski z praktycznej nauki j. tureckiego i proseminarium islamistyczne; doc. dr W. Zajączkowski – podstawowe wiadomości dot. Bliskiego Wschodu; prof. W. Zimnicki – gramatykę j. tureckiego; mgr W. Kubiak – zarys historii literatur Wschodu Muzułmańskiego. Oprócz tego odbywały się lektoraty (j. rosyjski, j. angielski i j. łaciński), wykład i ćwiczenia z ekonomii politycznej i ćwiczenia WF.

W roku szkolnym 1956/57 na II roku studiów w KFO UJ zrealizowano następujący program (na podstawie indeksu studenckiego)³⁴⁹. Semestr III: mgr A. Czapkiewicz – gramatyka j. arabskiego i proseminarium islamistyczne; mgr J. Lisowski – praktyczna nauka j. perskiego i praktyczna nauka j. tureckiego; doc. dr F. Machalski – gramatyka j. perskiego; mgr A. Małecka – praktyczna nauka j. arabskiego; S. Hamarneh – lektorat j. arabskiego; mgr W. Kubiak – zarys historii krajów Wschodu Muzułmańskiego; doc. dr Lech Kalinowski – historia sztuki krajów Bliskiego Wschodu. Poza tymi przedmiotami kierunkowymi odbyły się zajęcia lektoratów (j. rosyjski, j. angielski, j. niemiecki i j. łaciński) oraz wykłady z historii filozofii, a także ćwiczenia WF. W semestrze IV: mgr A. Czapkiewicz prowadził gramatykę j. arabskiego i proseminarium islamistyczne; mgr J. Lisowski – praktyczną naukę j. perskiego i praktyczną naukę j. tureckiego; mgr A. Małecka – praktyczną naukę j. arabskiego; a S. Hamarneh – lektorat j. arabskiego. Gramatykę j. perskiego wykładał doc. dr F. Machalski; historię Arabów – mgr W. Kubiak. Oprócz tych zajęć odbyły się lektoraty j. niemieckiego, j. łacińskiego i j. angielskiego oraz wykłady z historii filozofii, a także ćwiczenia WF. Rok akademicki 1956/57 był już rokiem „odwilży”, do UJ powrócili profesorowie usunięci poprzednio³⁵⁰, a Katedra Filologii Orientalnej UJ zaczęła realizować nowy program studiów, przygotowany – w zakresie arabistycznym – przez prof. dr. T. Lewickiego, zrecenzowany przez prof. A. Zajączkowskiego („Program Gramatyki języka arabskiego, II rok, 60 godzin: bibliografia w zasadzie wyczerpująca. Układ programu wzorowany na

³⁴⁹ PAA, indeks Krystyny Rapackiej-Rościszewskiej, UJ.

³⁵⁰ *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*, <https://www.uj.edu.pl/universytet-z-collegium-medicum/historia> [dostęp: 14.09.2021].

podręczniku Socina, można uznać za wskazany. 15 X 1953(5?)³⁵¹ rok³⁵²; kilkanaście uwag krytycznych, ale ogólna wymowa pozytywna i akceptująca) i zatwierdzonej w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego w 1956 r. Zatrudnienie native lektora języka arabskiego Jordańczyka S. Hamarneh znamionowało zmianę generalnej koncepcji studiów – przesuwanie akcentu ze studiowania języków „martwych”, czyli dokumentów historycznych, na język żywy, praktyczny, stworzono w ten sposób nową formę zajęć dydaktycznych – systematyczne zajęcia lingwistyczne z native lektorem. W okresie przedwojennym znano już instytucję native lektora na arabistyce polskiej, ale akurat nie w Krakowie, i wymiar czasowy nauki arabskiego z nim był tak nikły, że trudno było mówić o realnych rezultatach – opanowaniu umiejętności płynnego posługiwania się językiem arabskim na co dzień. Wtórny rezultatem tej modernizacji była modernizacja profilu absolwenta--orientalisty z przyszłego naukowca studiującego źródła na neofilologa praktycznie wykorzystującego zdobytą wiedzę i umiejętności. Te ostatnie walory miały też dotyczyć wąskiej liczbowo grupy – przyszłej, wychowywanej wówczas kadry: ich umiejętności miały być poszerzone o biegłą znajomość języka mówionego, zdolność posługiwania się nim i jego dydaktyki, a także możliwe prowadzenie działalności usługowej – wewnątrz i na zewnątrz uczelni – np. tłumaczy współczesnych języków orientalnych dla Rektora czy instytucji ministerialnych i rządowych. Wraz z wprowadzaniem większych pensum żywego języka nauczanych przez native lektorów – też stopniowo – postępowały zmiany programowe, niedługo potem pojawiły się ćwiczenia z dialektu, lektury prasy, literatury współczesnej itp. itd. Arabistyka oddali się zarówno metodologicznie, jak i dydaktycznie od Filologii Starożytnego Wschodu: wśród kadry pojawią się językoznawcy, dialektolodzy, tłumacze literatury współczesnej.

Na Katedrze Filologii Orientalnej UJ w Krakowie plan studiów dla filologii orientalnej, kierunek arabistyczny w roku akademickim 1956/57³⁵³ przewidywał łącznie – w całym toku studiów – 3060 godzin, w tym 960 godzin wykładów, 1830 godzin ćwiczeń i 270 godzin seminariów. Liczył 20 egzaminów i egzamin magisterski. Dla przedmiotów nieorientalistycznych przewidziano 750, a orientalistycznych filologicznych – 1470. W ramach tych ostatnich j. arabski – 900 godzin (gramatyka

³⁵¹ Przebitka maszynowa na maszynopisie – niejasne, czy 3 jest właściwą cyfrą, czy 5.

³⁵² APAN III-215, teczka 67, Recenzja programu Gramatyki Języka Arabskiego, 15 października 1953 lub 55 r.

³⁵³ AUW, IO-412, Plany i programy studiów na r.a. 1956/57 [1955].

opisowa j. arabskiego, dialektologia arabska, praktyczna nauka j. arabskiego, lektura tekstów arabskich) i seminarium arabistyczne (180 godzin). Przy czym arabistów podzielono na trzy sekcje:

- › Grupę A – poboczne turecki i perski,
- › Grupę B – poboczne hausa i suahili,
- › Grupę C – poboczne berberski i hausa.

UJ modernizował program kształcenia, profilując adeptów nowych specjalności (w tym przypadku afrykanistycznej), ale – niejako przy okazji – wprowadzając nowatorskie zajęcia uboczne: z języka berberskiego. Właśnie ten typ zajęć na arabistyce tworzył nowych absolwentów, posiadających później unikalne, niszowe umiejętności, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. Taka metoda poszerzania spektrum wiedzy arabistów – poprzez wprowadzanie nietypowych przedmiotów jako ubocznych do programu studiów – stała się kolejnym sposobem modernizacji procesu dydaktycznego na uczelni.

Wprowadzony w 1956 r. nowy Regulamin studiów³⁵⁴ jasno stanowił, iż „studia odbywają się według planów i programów zatwierdzanych przez Ministra na wniosek Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Na podstawie planu i programu szczegółowy plan studiów ustala rada wydziału a zatwierdza senat” (rozdział III, § 13, pkt. 1). Potwierdzał także obowiązywanie przymusowych praktyk (§ 19): „1. Praktyki stanowią integralną część studiów. Terminy praktyk ustalają plany studiów. 2. Po odbyciu praktyki student zobowiązany jest złożyć w katedrze zaświadczenie zakładu pracy, w którym odbywał praktykę, oraz pisemne sprawozdanie z praktyki”³⁵⁵ – oraz obligatoryjny charakter ich uczestnictwa w zajęciach wojskowych³⁵⁶.

W części ogólnej znalazł się i *passus* adresowany imiennie do orientalistów: kiedy mowa o lektoratach prowadzonych przez Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych UJ i obowiązku nauki praktycznej dwóch języków obcych, wskazano, że „[n]iektóre sekcje, np. orientalistyka, mają dwa języki zachodnio-europejskie jako przedmioty obowiązkowe. Nauka trwa 4 semestry, dla j. rosyjskiego 3 semestry”³⁵⁷.

Zmiany dotknęły nawet wychowania fizycznego – zmieniła się siedziba Studium WF UJ z Collegium Novum na budynek byłego „Sokoła” przy ul. Manifestu

³⁵⁴ Regulamin studiów w Szkołach Wyższych, Dz.U. Min. Sz. Wyż. z 1956 r. Nr 9, poz. 3.

³⁵⁵ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1957/58: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1957, s. 13.

³⁵⁶ Ibidem.

³⁵⁷ Ibidem, s. 24.

Lipcowego 14³⁵⁸, a także zmienił się kolor obowiązkowej odzieży (spodenek) z czarnych na zielone³⁵⁹. W roku akademickim 1957/58 na orientalistyce UJ na III roku prowadzono zajęcia tylko dla arabistów i iranistów³⁶⁰, co wynikało z wprowadzenia w poprzednim roku nowego programu studiów dla filologii orientalnej. Ten nowy program nauczania, zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, nie objął jeszcze w roku akademickim 1957/58 V roku studiów, a na latach III i IV był realizowany z uwzględnieniem zmian adaptacyjnych, zatwierdzonych przez Radę Wydziału Filologicznego UJ w 1956 r.³⁶¹ Ponieważ nowy program wprowadzono stopniowo, prześledzimy poniżej jego realizację podczas jednego „pełnego” obiegu, potwierdzonego dokumentami – indeksami studenckimi. Plan i program ramowy zajęć na orientalistyce w UJ³⁶² opracowany w 1956 r., wdrażany etapami od 1957 r., przewidywał dla roku I studiów arabistyki KFO UJ³⁶³ łącznie 13 godzin wykładów i 26 godzin ćwiczeń tygodniowo, w tym ok. 390 godzin zajęć orientalistycznych, w tym z j. arabskiego 180 godzin (gramatyka opisowa j. arabskiego, 60 godz., i praktyczna nauka j. arabskiego, 120 godz.). Obowiązywał jeden egzamin i sześć zaliczeń/ kolokwium po I semestrze i trzy egzaminy po II semestrze. Plan zajęć zrealizowanych na I roku studiów w roku akademickim 1957/58 w UJ³⁶⁴ potwierdził wykonanie programu ramowego. Program ramowy i plan I roku studiów w KFO UJ w roku akademickim 1957/58³⁶⁵ przewidywał 14 godzin wykładów i 24 ćwiczeń tygodniowo, w tym zawierał 510 godzin zajęć orientalistycznych. W tym 240 godzin stanowiły zajęcia z j. arabskiego (gramatyka opisowa j. arab., 60 godz., i praktyczna nauka j. arab., 120 godzin). Słuchaczy obowiązywało osiem egzaminów i dziewięć kolokwium. Plan zajęć również, jak dla I roku, potwierdził wykonanie programu.

Z kolei dla III roku arabistyki KFO UJ program ramowy 1957/58³⁶⁶ obejmował 12 godzin wykładów i 24 godziny ćwiczeń tygodniowo. W tym zajęć arabistycznych rocznie było 450 godzin, a filologicznych z arabskiego – 240 godzin (gramatyka

³⁵⁸ Ibidem, s. 29.

³⁵⁹ Ibidem, s. 28.

³⁶⁰ Ibidem, s. 143.

³⁶¹ Ibidem, s. 135.

³⁶² Należy pamiętać, że w 1957 r. w KFO nauczano tylko języków bliskowschodnich, indologia/ indianistyka i afrykanistyka były poza orientalistyką.

³⁶³ *UJ. Spis wykładów na r. akademicki 1957/58...*, s. 138.

³⁶⁴ Ibidem.

³⁶⁵ Ibidem, s. 134–153.

³⁶⁶ Ibidem.

porównawcza dialektów arabskich, 60 godz.; lektura tekstów arabskich, 60 godz.; praktyczna nauka j. arabskiego, 120 godz.). Studenci musieli zdać pięć egzaminów i zaliczyć siedem kolokwiów. Plan zajęć wykonanych dla III roku arabistyki KFO UJ w roku szkolnym 1957/58 r. potwierdził założenia programu ramowego i został wykonany. Zrealizowany plan I roku arabistyki KFO UJ w 1957/58, za indeksem D. Kierzkowskiej³⁶⁷, obejmował: 6 godzin lektoratów języków europejskich tygodniowo (niem., ang., łac.), 2 godziny WF, 2 godziny wstępu do językoznawstwa ogólnego, 2 godziny ogólnych wiadomości o Bliskim Wschodzie, 2 godziny zarysu historii Bliskiego Wschodu i 1 godzinę wstępu do islamistyki. Z języków orientalnych obowiązywały 4 godziny arabskiego, 2 – tureckiego (praktyczna nauka) i po 2 godziny wykładów z gramatyki arabskiej i tureckiej. Program jej IV roku³⁶⁸ studiów obejmował 6 godzin wykładów, 18 godzin ćwiczeń i 2 godziny seminariów tygodniowo, w tym 270 godzin zajęć orientalistycznych rocznie. W tym j. arabskiemu poświęcono 120 godzin rocznie (lektura tekstów arabskich, 60 godz., i praktyczna nauka j. arabskiego, 60 godz.). Obowiązywały trzy egzaminy i sześć kolokwiów. Program ostatniego roku studiów arabistycznych w 1957/58 r. w KFO UJ zakładał 5 godzin wykładów, 8 ćwiczeń i 2 godziny seminariów tygodniowo dla słuchaczy. Dodatkowo oferowano 2 godziny tygodniowe nadobowiązkowego hebrajskiego. Według planu zajęcia arabistyczne to praktyczna nauka j. arabskiego (2 godz. tyg.) i seminarium arabistyczne (także 2 godz. tyg.) na ogólną liczbę zajęć filologicznych wynoszącą 13 lub 15 (do wyboru) tygodniowo. Stanowiło to na ostatnim roku studiów arabistycznych mniej niż 30% zajęć. Słuchaczy obowiązywało jedno zaliczenie i egzamin magisterski (w sesji letniej).

W roku akademickim 1958/59 konsekwentnie realizowano w UJ nowy program, na II roku studiów w I semestrze dr W. Zajączkowski wykładał zarys historii B. Wschodu i ogólne wiadomości o B. Wschodzie (oba przedmioty po 2 godz. tyg.), a pozostałe przedmioty kierunkowe prowadzili: mgr M. Kowalska – praktyczną naukę j. arabskiego (4 godz. tyg., I i II semestr), lektor S. Hamarneh – lektorat j. arabskiego (2 godz. tyg., I i II semestr), mgr Czapkiewicz – proseminarium

³⁶⁷ Danuta Kierzkowska (p.v. Wesołowska), ur. 1939 r., absolwentka arabistyki UW w 1963 r. (praca mag. *Trzy współczesne autobiografie arabskie „Al- Ajjām” – Taħa Ĥusejna, „Ĥajāti” – Ahmeda Amīna, „Tarbija S.M.”. – Salāma Mūsy oraz ich wartość dokumentalna i literacka*, której promotorem był prof. J. Bielawski), rozpoczęła studia arabistyczne w UJ w 1957 r. i studiowała tam do r.a. 1960/61.

³⁶⁸ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1957/58...*, s. 134–135.

islamistyczne (2 godz. tyg., I i II semestr), mgr Lisowski oba semestry – praktyczną naukę j. tureckiego oraz mgr Skalmowski – w I semestrze – praktyczną naukę j. perskiego (obie po 2 godz. tyg.). W II semestrze perskiego nauczał mgr Stanisław Rudecki i doszły dwa przedmioty: historia krajów arabskich – mgr A. Czapkiewicz (2 godz. tyg.) i gramatyka opisowa j. perskiego – mgr J. Lisowski (2 godz. tyg.). Oprócz nich uczęszczano przez oba semestry na cztery lektoryaty do wyboru (rosyjskiego, niemieckiego, francuskiego, angielskiego lub łacińskiego) i zajęcia WF. Mężczyźni – na zajęcia studium wojskowego³⁶⁹. Na IV roku studiów odbyły się zajęcia³⁷⁰ kierunkowe: seminarium arabistyczne i wykład monograficzny – prof. T. Lewicki; historia lit. perskiej – doc. dr F. Machalski; ćwiczenia z lektury tekstów arabskich i wstęp do lektury współczesnej literatury arabskiej u mgr A. Czapkiewicza oraz lektorat j. arabskiego z S. Hamarneh. Wszystkie trwały przez dwa semestry (VII i VIII). W roku akademickim 1959/60 nowy program został już realizowany na V roku studiów, czyli został wdrożony na całym toku studiów.

Realizacja programu III roku studiów arabistycznych w KFO UJ w r.a. 1958/59 (według indeksu studenckiego)³⁷¹ wyglądała następująco. Przedmioty kierunkowe – praktyczna nauka j. arabskiego trwała oba semestry (2 godz. tyg.), na I zajęcia prowadziła mgr M. Kowalska, na II – mgr Czapkiewicz. Lektorat j. arabskiego, dwa semestry po 2 godziny tygodniowo – lektor S. Hamarneh. Praktyczną naukę j. perskiego – w I semestrze 4 godziny tygodniowo – mgr Czernicka, w II semestrze – mgr Petecka; oba semestry praktycznej nauki j. tureckiego, po 2 godziny tygodniowo – mgr Ciecierska. W I semestrze historię krajów arabskich prowadził (2 godz. tyg.) mgr Czapkiewicz, a w II – historię Arabów w tym samym wymiarze czasowym też mgr Czapkiewicz, być może to błąd zapisu i mowa o tym samym przedmiocie. Poza tym w I semestrze były wykłady: składnia j. arabskiego, prof. Kuryłowicz (2 godz. tyg.), i gramatyka opisowa j. perskiego, prof. F. Machalski (2 godz. tyg.), jak też proseminarium islamistyczne – mgr Czapkiewicz (2 godz. tyg.). Poza przedmiotami kierunkowymi odbywały się cztery lektoryaty (j. francuskiego, niemieckiego, angielskiego i łacińskiego, każdy po 2 godz. tyg.) oraz zajęcia z WF (też 2 godz. tyg.). W II semestrze doszły (każdy w wymiarze 2 godz. tyg.): lektura starych tekstów arabskich, seminarium arabistyczne i historia literatury

³⁶⁹ PAA, indeks Danuty Kierzkowskiej, UW.

³⁷⁰ PAA, indeks Krystyny Rapackiej-Rościszewskiej, UJ

³⁷¹ PAA, indeks Danuty Kierzkowskiej, UW.

arabskiej – prowadzone przez mgr Czapkiewicza – i zarys gramatyki dialektów arabskich wraz z historią Afryki Czarnej na południe od Sahary – oba prowadzone przez prof. T. Lewickiego. Z przedmiotów ogólnouniwersyteckich doszły główne problemy filozofii marksistowskiej (2 godz. tyg.). Rok V studiów miał program bardzo okrojony, bowiem przewidywano, że studenci powinni w czasie poza zajęciami przygotowywać pracę magisterską, i dlatego przez oba semestry (IX i X) prowadzono jedynie seminarium arabistyczne i wykład monograficzny (oba prof. T. Lewicki) oraz lektorat j. arabskiego (S. Hamarneh)³⁷².

6.3. Lata 60. Specjalizacje, autonomia katedr i własne programy

W programie orientalistyki UJ coraz więcej miejsca – zarówno w badaniach, jak i dydaktyce – zaczęła zajmować afrykanistyka, szybko stając się drugą tutejszą specjalnością (dotąd była nią arabistyka). Rok 1960 był przełomowy dla językoznawczych badań afrykanistycznych w UJ – od tego czasu dwoje pracowników KFO UJ zajmowało się stale tym zakresem badań: formę intensywną czasownika w j. hausa opracowywał Z. Maśka³⁷³, a zjawiskami składniowymi w suahili zajmowała się dr A. Małecka³⁷⁴.

W roku akademickim 1964/65 na filologii orientalnej w UJ wprowadzono nowy program nauczania (wiązał się m.in. z formalnym uruchamianiem ścieżki i specjalizacji afrykanistycznej), który od razu wdrożono dla I roku, a w następnym roku akademickim, tj. 1965/66, objął on dwa pierwsze lata studiów. Słuchacze starszych lat, III, IV i V roku, kontynuowali studia według programu dotychczas obowiązującego, przy niewielkich zmianach adaptacyjnych. Nowy program sukcesywnie wprowadzano w życie w następnych latach³⁷⁵. Na I roku w nowym programie łącznie prowadzono³⁷⁶ 21 godzin wykładów i 34 godziny ćwiczeń, po I semestrze obowiązywało siedem kolokwium i jeden egzamin, po II – dziewięć zaliczeń i trzy egzaminy. Przedmioty związane bezpośrednio z nauczaniem języka arabskiego liczyły razem 8 godzin (gramatyka opisowa j. arab. – wd i ćw. po 2 godz. tyg. każde;

³⁷² PAA, indeks Krystyny Rapackiej-Rościszewskiej, UJ.

³⁷³ W. Tyloch, *Językoznawstwo orientalne...*, s. 141.

³⁷⁴ Ibidem.

³⁷⁵ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1965, s. 57.

³⁷⁶ Ibidem, s. 57–69.

lektorat j. arabskiego – 2 godz., praktyczna nauka j. arab. także 2 godz. tyg.). II rok arabistyki w UJ obejmował³⁷⁷ 18 godzin wykładów i 34 godziny ćwiczeń tygodniowo według nowego programu. Filologiczne przedmioty – nauczanie j. arabskiego – zajmowały razem 8 godzin (gramatyka opisowa j. arab.: składnia, wd i ćw. po 2 godz. każde; praktyczna nauka j. arabskiego, 2 godz., oraz lektorat j. arabskiego z native lektorem, 2 godz. tyg.). Pierwszy raz w programie studiów wyróżniono nauczanie praktycznego języka arabskiego z native lektorem jako odrębny punkt planu zajęć. Zaliczenia – po I i II semestrze obowiązywało po 11, egzaminy – po I semestrze trzy, po II – pięć. Podczas III roku studiów³⁷⁸ arabistycznych w KFO UJ w tym roku akademickim obowiązywał stary program – obowiązkowe były 12 godzin wykładów i 32 godziny ćwiczeń, w tym dedykowanych nauczaniu języka arabskiego 19 godzin (gramatyka porównawcza dialektów arabskich, 2 godz.; praktyczna nauka j. arabskiego, 2 godz.; lektorat j. arabskiego z native lektorem, 4 godz.; lektura tekstów arabskich, 2 godz. tyg.). Po I semestrze obligatoryjnie należało zaliczyć siedem kolokwiów, po II tyle samo, razem trzeba było zdać pięć egzaminów, w tym jeden po I semestrze. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.³⁷⁹ według starego programu liczyły 8 godzin wykładów i 22 godziny ćwiczeń tygodniowo, w tym nauczanie j. arabskiego – 8 godzin (lektura tekstów arabskich, 2 godz.; lektorat, 4 godz.; wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich, 2 godz.), z czego połowę stanowiły zajęcia z native lektorem (praktyczna nauka j. arabskiego). Na łączną liczbę 11 kolokwiów po I semestrze należało zaliczyć sześć, a z dwóch obowiązujących egzaminów po I semestrze zdawano jeden. Ostatni, V rok³⁸⁰, który ukształtowano według starego planu, łącznie liczył 14 godzin ćwiczeń i nie obejmował żadnych wykładów. Były to tygodniowo: seminarium arabistyczne (2 godz.), wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich (4 godz.), praktyczna nauka j. arabskiego (2 godz.) oraz lektorat j. arabskiego z native lektorem (2 godz.). Po I semestrze obowiązywały trzy zaliczenia, a po II semestrze – dwa. Na zakończenie roku należało złożyć egzamin magisterski.

³⁷⁷ Ibidem.

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ Ibidem.

³⁸⁰ Ibidem.

Tabela nr 7. Nowy i stary program. Wykłady i ćwiczenia dla III roku studiów KFO UJ w 1965/66 (stary program) i 1966/67 r. (nowy program).

Stary program III rok 1965/66	Wymiar godzin na tydzień	Nowy program III rok 1966/67	Wymiar godzin na tydzień
Wykłady			
Historia krajów arabskich	2	Historia krajów arabskich	2
Historia literatury arabskiej	2	Historia literatury arabskiej	2
Gramatyka porównawcza dialektów arabskich	2	Wybrane zagadnienia dialektologii arabskiej	2
Z dziejów Afryki Północnej w IX i X w.	2	Zagadnienia współczesne Bliskiego Wschodu	
Wstęp do językoznawstwa semickiego	2	Wybrane zagadnienia językoznawstwa semickiego	2
Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2
Ćwiczenia			
		Historia literatury arabskiej	2
Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2
Seminarium arabistyczne	2	Seminarium arabistyczne	2
Lektura tekstów arabskich	2	Lektura tekstów arabskich	2
Praktyczna nauka j. arab.	2	Praktyczna nauka j. arab.	2
Praktyczna nauka j. arab.	4	Praktyczna nauka j. arab.	2
Praktyczna nauka j. tureckiego	2	Praktyczna nauka j. tureckiego	4
Praktyczna nauka j. perskiego	2	Praktyczna nauka j. perskiego	2
Praktyczna nauka j. hausa	2	Praktyczna nauka j. hausa	2
Praktyczna nauka j. suahili	2	Praktyczna nauka j. suahili	2
Lektorat angielskiego	2	Lektorat angielskiego	2
Lektorat francuskiego	2	Lektorat francuskiego	2
Lektorat niemieckiego	2	Lektorat niemieckiego	2
Lektorat j. hebrajskiego	2	WF	2
Studium wojskowe	4	Studium wojskowe	4

Opracowanie własne na podstawie: UJ. *Spis wykładów na rok akademicki 1965/66. Wydział filologiczny*. 3.³⁸¹. i UJ. *Spis wykładów na rok akademicki 1966/67. Wydział filologiczny*. 3.³⁸²

³⁸¹ Ibidem.

³⁸² UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1966/67: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1966, s. 66–67 i 73–78.

Informator dla kandydatów na r.a. 1967/68:

Studia trwają 5 lat (10 semestrów) i opierają się na dwóch podstawowych grupach przedmiotów:

- na nauce języków wschodnich,
- na wykładach z zakresu historii, geografii i literatury związanych z obszarem danych języków.

Ponadto plan studiów obejmuje nauczanie podstawowych nauk społecznych (filozofii i ekonomii politycznej). Wobec braku podręczników studenci muszą przede wszystkim pracować w bibliotekach zakładowych. Przed uzyskaniem dyplomu studenta obowiązuje napisanie pracy magisterskiej. Absolwenci otrzymują tytuł magistra filologii orientalnej³⁸³.

W roku akademickim 1966/67 obowiązujący nowy program obejmował I, II i III rok studiów, I i II zostały już przedstawione wyżej, tu opisany został nowy program dla III roku orientalistyki UJ i – zgodne ze starym programem – plany IV i V roku (ponieważ uwzględniały nieznaczne zmiany adaptacyjne)³⁸⁴. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na III roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.³⁸⁵ w nowym programie liczyły 40 do 44 godzin tygodniowo, w tym 10 godzin wykładów. Nauka j. arabskiego – 8 godzin tygodniowo (lektura tekstów arabskich, 2 godz.; praktyczna nauka j. arab., 2 godz.; lektorat j. arabskiego z native lektorem, 4 godz. tyg.) i praktyczna nauka j. hausa oraz j. suahili po 2 godziny tygodniowo. Pozostałe przedmioty arabistyczne w programie: historia krajów arabskich, wybrane zagadnienia dialektologii arabskiej, historia literatury arabskiej (wd i ćw.), seminarium arabistyczne oraz zagadnienia współczesne Bliskiego Wschodu i wybrane zagadnienia językoznawstwa semickiego. Po I i II semestrze studenta obowiązywało po siedem kolokwii i pięć egzaminów (jeden po I semestrze). Programy – stare – dla IV roku³⁸⁶ i V roku³⁸⁷ w KFO UJ na rok akademicki 1966/67 zawierają m.in. dane na temat nauczania j. arabskiego: na roku IV na ogólną liczbę godzin 30 (w tym szesc wykładów) na język arabski przeznaczono 4 godziny

³⁸³ Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, *Informator dla kandydatów do szkół wyższych i średnich szkół zawodowych dla maturzystów na r. szkolny 1967/68*, Warszawa 1966, s. 82.

³⁸⁴ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1966/67...*, s. 66–67.

³⁸⁵ Ibidem, s. 73–78.

³⁸⁶ Ibidem.

³⁸⁷ Ibidem.

(praktyczna nauka j. arabskiego, 2 godz., i lektura tekstów arabskich, 2 godz.), a na V roku – na łączną liczbę 18 godzin językowi arabskiemu dedykowano 4 godziny tygodniowo (2 godz. praktycznej nauki języka i 2 godz. wprowadzenia do lektury arabskich dzieł literackich).

Tabela nr 8. Porównanie starego programu dla IV roku arabistyki KFO UJ w 1966/67 r. i nowego programu dla tego samego roku KFO UJ w 1967/68 r.

Stary program. IV rok arabistyki KFO UJ 1966/67 r.	Wymiar godziny na tydzień	Nowy program. IV rok arabistyki KFO UJ 1967/68 r.	Wymiar godziny na tydzień
Wykłady			
		Z historii polityczno-gospodarczej Północnej Afryki	2
		Dialektologia arabska	2
		Gramatyka hist. j. hebrajskiego	2
Powstanie i historia sekty ibadytów	2	Języki hotentocko-buszmeńskie	2
Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2
Historia literatury arabskiej	2	Historia literatury arabskiej	2
Ćwiczenia			
Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2
Historia literatury arabskiej	2	Historia literatury arabskiej	2
Seminarium arabistyczne	2	Seminarium arabistyczne	2
Lektura tekstów arabskich	2	Lektura tekstów arabskich	2
Praktyczna nauka j. arab.	2	Praktyczna nauka j. arab.	2
Praktyczna nauka j. tureckiego	2	Praktyczna nauka j. tureckiego	2
Praktyczna nauka j. perskiego	2	Praktyczna nauka j. perskiego	2
Praktyczna nauka j. hausa	2	Praktyczna nauka j. hausa	2
Praktyczna nauka j. suahili	2	Praktyczna nauka j. suahili	2
WF	2		
Studium wojskowe	4	Studium wojskowe	4

Opracowanie własne na podstawie: UJ. *Spis wykładów na rok akademicki 1966/67. Wydział filologiczny*. 3.³⁸⁸ i UJ. *Spis wykładów na rok akademicki 1967/68: Wydział filologiczny*. 3.³⁸⁹

³⁸⁸ Ibidem.

³⁸⁹ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1967/68: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1967, s. 66–78.

W roku akademickim 1967/68 w UJ IV rok studiów rozpoczął je według nowego programu w obu specjalizacjach arabistycznych (bliskowschodnia: turecki (1) i perski (2) oraz afrykanistyczna: hausa (1) i suahili (2)), nauka pierwszego języka pobocznego trwała od I do IX semestru, a nauka drugiego języka pomocniczego od III do VIII semestru³⁹⁰. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone dla IV roku studiów KFO UJ w 1967/68 r. według nowego programu³⁹¹ łącznie obejmowały 12 godzin wykładów i od 20 do 22 godzin ćwiczeń tygodniowo, czyli razem 32–34 godziny. W ich ramach przedmiotami dedykowanymi dydaktyce arabskiego były: dialektologia arabska (2 godz.), lektura tekstów arabskich (2 godz.) i praktyczna nauka j. arabskiego z native lektorem (2 godz.). Do tego dochodziły 4 godziny praktycznej nauki języków hausa i suahili oraz wykład z języków hotentocko-buszeńskich (2 godz.). Inne przedmioty orientalistyczne to: z historii polityczno-gospodarczej Północnej Afryki, gramatyka historyczna j. hebrajskiego, historia literatury arabskiej i seminarium arabistyczne. Po I semestrze studenta obowiązywały zaliczenia: seminarium arabistycznego, praktycznej nauki j. arabskiego, praktycznej nauki j. pobocznych, lektury tekstów arabskich, historii literatury arabskiej, marksistowskiej teorii rozwoju społecznego i egzamin z tej ostatniej. Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze to – zaliczenia: seminarium arabistyczne, praktyczna nauka j. arabskiego, praktyczna nauka j. pobocznych, lektura tekstów arabskich i historia literatury arabskiej oraz trzy egzaminy: historia literatury arabskiej, dialektologia arabska, praktyczna nauka pierwszego j. pobocznego. Plan zajęć V roku według starego programu obejmował 14 godzin zajęć tygodniowo łącznie, w tym 6 godzin nauki języka arabskiego (lektura tekstów arabskich, 2 godz., i praktyczna nauka j. arabskiego, 4 godz.). Słuchaczy po I semestrze obowiązywały zaliczenia z seminarium arabistycznego, praktycznej nauki j. arabskiego i lektury tekstów arabskich, po II semestrze – seminarium arabistyczne i praktyczna nauka j. arabskiego. Rok kończył się jedynym egzaminem – egzaminem magisterskim.

W roku akademickim 1968/69 w UJ wdrożono nowy program na ostatnim, V roku studiów arabistycznych w KFO UJ³⁹². Zajęcia obejmowały 16 godzin, w tym 6 godzin tygodniowo nauki języka arabskiego (praktyczna nauka, 4 godz., i lektura tekstów arabskich, 2 godz.). Poza tym nauczano suahili, perskiego i tureckiego,

³⁹⁰ Ibidem, s. 66.

³⁹¹ Ibidem, s. 73–78.

³⁹² *UJ. Spis wykładów na r. akademicki 1968/69: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1968, s. 73–83

prowadzono seminarium arabistyczne i wykładano literaturę Turków w Bułgarii. Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze: zaliczenia – seminarium arabistyczne, praktyczna nauka j. arabskiego, praktyczna nauka języka pobocznego, lektura tekstów arabskich, a po II semestrze – seminarium arabistyczne i praktyczna nauka j. arabskiego. Na zakończenie roku obligatoryjny był egzamin magisterski. W programie zajęć nadobowiązkowych dla studentów Wydziału Filologicznego (w ramach pracy dydaktycznej Muzeum UJ) pojawiła się nauka rysunków: zajęcia odbywały się trzy razy w tygodniu w godzinach popołudniowych, w Collegium Maius, na ul. św. Anny 8, wejście od ul. Jagiellońskiej. Nauka odbywała się w dwóch grupach, dla początkujących i zaawansowanych, prowadził je mgr Zdzisław Pabisiak. Już w 1969 r. ukazało się Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego w sprawie praktyk robotniczych studentów szkół wyższych, którego § 1 głosił:

„1. W celu wzbogacenia doświadczeń społecznych studentów, ugruntowania w środowisku studenckim szacunku do pracy i ludzi pracy, zbliżenia młodzieży do realiów życia gospodarczego i społecznego oraz zwiększenia możliwości wniesienia przez studentów własnego wkładu pracy w rozwój gospodarczy kraju wprowadza się do planów studiów szkół wyższych praktyki robotnicze”³⁹³.

Rok akademicki 1969/70 był pierwszym, w którym wszystkie lata orientalistyki UJ studiowały według nowego programu. Podsumowując go, można wydzielić w zakresie arabistyki jego główne cechy³⁹⁴:

1. wprowadził dwie ścieżki arabistyczne: bliskowschodnią i afrykanistyczną;
2. ścieżka bliskowschodnia odziedziczyła wszystkie wady i zalety „trójpolówki” –uczono się trzech języków orientalnych, przy czym każdy był innego pochodzenia (turecki – ątajskie, perski – indoeuropejskie, arabski – semickie);

³⁹³ Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 22 marca 1969 r. w sprawie praktyk robotniczych studentów szkół wyższych, Dz.U. MOiSzW, z dn. 31 marca 1969 r. Nr A-3, poz. 16.

³⁹⁴ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1969/70: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1969, s. 73–85.

3. ścieżka afrykanistyczna w praktycznym wymiarze zamknęła się na sferze wokólsaharyjskiej, i chociaż w kadrze pracował afrykanista, zainteresowanie Czarną Afryką w zakresie programu studiów nie istniało, innymi słowy afrykanistyka KFO ograniczała się do północnej części kontynentu;
4. na obu ścieżkach nauczano kilku języków prawie równocześnie;
5. nadal arabistyka nie była szkołą języka mówionego (zajęcia z native lektorem w najlepszym razie osiągały 4 godz. zajęć tyg., czyli wymiar zbliżony do niektórych lat przedwojennych studiów w UJK czy UW);
6. wszystkie zajęcia orientalistyczne ujęte w programie – tradycyjnie – można było podzielić na trzy najważniejsze bloki: kierunkowe filologiczne, kierunkowe kulturoznawcze i metodologiczne (do nich zaliczyłbym lektoraty języków obcych, bo te z kolei były narzędziami dla orientalistów, którzy nie dysponowali polskimi podręcznikami, słownikami czy gramatykami). Poza nimi pozostawały oczywiście zajęcia ogólnouczelniane i ogólnowydziałowe (np. polityczne, SW czy WF).

Nowy program dla I roku przewidywał – w grupie pierwszej, tj. kierunkowo filologicznej – dla ścieżki bliskowschodniej 12 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa j. tureckiego, wd + ćw.; gramatyka opisowa j. arab., wd + ćw.; praktyczna nauka j. arab., praktyczna nauka j. tureckiego, ćw.); dla ścieżki afrykanistycznej 12 (14)³⁹⁵ godzin tygodniowo (gramatyka op. j. suahili, wd + ćw.; gramatyka op. j. hausa, wd + ćw.; gramatyka opisowa j. arab., wd + ćw.; praktyczna nauka j. arab.). W grupie drugiej kierunkowo kulturoznawczej – 7 godzin tygodniowo (wprowadzenie do studiów bliskowschodnich, podstawowe wiadomości o islamie, zarys historii Bliskiego Wschodu, zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki), w metodologicznej 4 godziny tygodniowo (wstęp do językoznawstwa ogólnego, proseminarium bliskowschodnie), do 10 godzin lektoratów: „Wszystkich słuchaczy filologii orientalnej obowiązuje także nauka trzech języków europejskich, a mianowicie – roczny lektorat języka rosyjskiego na I roku studiów, oraz dwa dwuletnie lektoraty dowolnie obranych języków zachodnioeuropejskich (z angielskiego, francuskiego, niemieckiego), jeden trwający przez I i II rok, drugi – przez II i III rok studiów”³⁹⁶. Oprócz wymienionych dwóch języków zachodnich i rosyjskiego część studentów, którzy nie mieli łączny

³⁹⁵ Jeśli uczęszczano na oba języki afrykańskie.

³⁹⁶ *UJ. Spis wykładów na r. akademicki 1970/71: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1970, s. 74.

w liceum, musiała uczęszczać obligatoryjnie na lektorat j. łacińskiego, kończący się egzaminem. Dodatkowo obowiązywały 2 godziny zajęć WF i 4 godziny zajęć na Studium Wojskowym (tylko mężczyzn). Razem 39 godzin tygodniowo. Przy czym na naukę języka arabskiego w tym harmonogramie przeznaczano 8 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa, wd, 2 godz., ćw. 2 godz.; lektorat j. arab., 2 godz.; praktyczna nauka j. arabskiego, 2 godz.), czyli w przybliżeniu 1/5 ogólnego czasu zajęć. A to I rok nauki arabskiego, od zera. Dodając czas na korzystanie z czytelni i bibliotek – obowiązkowy, bo nie było ani podręczników, ani słowników czy gramatyk – min. 4 godziny tygodniowo, otrzymujemy w ramach pięciodniowego tygodnia pracy 8,5 godziny codziennie na zajęciach. Jeśli dodamy pracę własną, lektury, naukę... Na II roku blok kierunkowo kulturoznawczy liczył tygodniowo 7 godzin, kierunkowo filologiczny ścieżka afrykanistyczna 14 godzin, ścieżka bliskowschodnia 20 godzin, metodologiczne 2 godziny tygodniowo, ogólniuczelniane 3 godziny tygodniowo (wybrane zagadnienia z ekonomii politycznej, wd + ćw.) i do 8 godzin lektoratów. Dodatkowo – 2 godziny WF i 4 godziny szkolenia wojskowego (mężczyźni w Studium, kobiety – TOPL). Razem 40 lub 46 godzin tygodniowo, w tym – 8 godzin nauki języka arabskiego. Na III roku blok kulturoznawczy to 8 godzin tygodniowo, metodologiczny 2 godziny, językoznawczy afrykanistyczny 18 godzin, językoznawczy bliskowschodni 16 godzin, ogólniuczelniane 4 godziny, lektoraty do 6 godzin i szkolenie wojskowe – 4 godziny. Razem – 40 do 42 godzin, w tym 10 godzin nauczania j. arabskiego (wraz z dialektami). Rok IV – 6 godzin bloku kulturoznawczego, 2 godziny metodologiczne, ścieżka afrykanistyczna 14 godzin i tyle samo bliskowschodnia, ogólniuczelniane 4 godziny i szkolenie wojskowe 4 godziny (tylko mężczyźni). Razem – 30 godzin, w tym nauki arabskiego (wraz z dialektami) – 6 godzin. Na ostatnim roku zajęcia metodologiczne zajmowały 2 godziny tygodniowo, kierunkowo językoznawcze – ścieżka afrykanistyczna 4 godziny tygodniowo, tyle samo ścieżka bliskowschodnia. Razem – 6 godzin, w tym 2 godziny nauki języka arabskiego.

Zwracam szczególną uwagę na wymiar nauki języka arabskiego, szczególnie praktycznego, gdyż jak już o tym pisał prof. A. Zaborski, była to kwestia kluczowa dla pojęcia istoty zrealizowanych i niezrealizowanych zmian, modernizacji procesu dydaktycznego arabistów polskich, ukształtowania nowoczesnego paradygmatu ich kształcenia, ustalenia odmiennych celów samej dydaktyki i edukacji arabistycznej w Polsce.

„To ograniczenie nauki praktycznej języka zarówno jeśli chodzi o liczbę godzin, jak i o metodę (była to niemal wyłącznie metoda gramatyczno-tłumaczeniowa, która ani mówienia, ani poprawnego tłumaczenia nie uczyła) było prawie do końca ubiegłego wieku także niedobrą europejską tradycją orientalistyczną (jeden z największych orientalistów Theodor Noldeke nigdy na Wschodzie nie był!)³⁹⁷, od której częściowo nie zdołał się oderwać nawet taki uczony jak prof. Kowalski, a jego następcą prof. Lewicki w jeszcze większym stopniu był uczonym gabinetowym. Niewielka liczba godzin nauki praktycznej języków brała się głównie stąd, że ówczesni nauczyciele akademicy najczęściej znali języki orientalne tylko za pośrednictwem papieru, tym bardziej, że wyjazdy zagraniczne do roku 1956 były maksymalnie ograniczone, prawie niemożliwe, a potem aż do roku 1989 do niektórych krajów wschodnich możliwe, ale rzadkie, niepewne i mniej lub bardziej utrudnione, do wielkich zaś ośrodków orientalistycznych Europy Zachodniej oraz USA sporadyczne”³⁹⁸.

6.4. Lata 70. Pragmatyzm, udoskonalenia: szybki rozwój ścieżek specjalizacji w UJ

Po roku akademickim 1972/73 program w UJ nie uległ zmianie, chociaż pojawiły się pewne modyfikacje³⁹⁹: zwiększono liczbę godzin przedmiotów ideologicznych, doszło do konwersatorium nauk politycznych (1 godz. tyg.), na III roku studiów – podstawy nauk politycznych (wd i ćw. po 2 godz.)⁴⁰⁰. Wyszkolenie wojskowe trwało 7 godzin tygodniowo (dla kobiet stworzono zastępcze zajęcia – Szkolenie Powszechnej Samoobrony), pojawiły się też nowe tematy wykładów i monografii – współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu (prof. ndzw. dr W. Zajączkowski, 2 godz. tyg.); z dziejów odkryć geograficznych ludów Bliskiego, Środkowego i Dalekiego Wschodu (adiunkt dr hab. Tomasz Marszewski, 2 godz. tyg., monografia); wybrane zagadnienia dyplomatyki i paleografii orientalnej (emerytowany st. wykładowca dr W. Zimmnicki, 2 godz. tyg., monografia). W 1973 r., zgodnie z wytycznymi

³⁹⁷ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 21.

³⁹⁸ *Ibidem*, s. 20–21.

³⁹⁹ *UJ. Spis wykładów na r. akademicki 1972/73...*, s. 73–84.

⁴⁰⁰ AUJ, WFlg 41, Pismo Dziekana WF UJ doc. dr. Jerzego Ruska do Instytutu Nauk Politycznych UJ z dn. 12 kwietnia 1974 r., nr ref. LW II/ 26/14/73/74.

Ministerstwa Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki, zajęcia z podstaw nauk politycznych zostały zawieszono (od danego semestru) na półtora roku⁴⁰¹. W połowie lat 70. reformy studiów uniwersyteckich przyczyniły się do rozbudowania planów nauczania przez wprowadzenie nowych przedmiotów, co z kolei spowodowało konieczność zwiększenia liczebności kadry nauczającej, a rozrost placówek zmienił ich status i zakres badań. Przykładowo Instytut Filologii Orientalnej UJ stworzony dzięki wysiłkom prof. T. Lewickiego prowadził działalność dydaktyczną i naukową diametralnie różną od Katedry Filologii Orientalnej UJ z czasów prof. T. Kowalskiego: powstały nowe placówki obejmujące swoimi działaniami szersze zakresy orientalistyki, programy zawierały cały diapazon niezbędnej orientalistom wiedzy (specjalistycznej i wszechstronnej), zmieniły się plany, wymiary czasowe nauki poszczególnych przedmiotów i zakresy nabywanych umiejętności.

Tabela nr 9. Wykaz obciążeń dydaktycznych pracowników IFO UJ planowanych na rok akademicki 1974/75.

Wykaz obciążeń dydaktycznych pracowników IFO UJ 1974/75			
		Godziny dydaktyczne na r.a.	Godziny opieki nad magistrantami
prof.	T. Lewicki	210–240	60
wykładowca mgr	Z. Maśka	360–390	
adiunkt dr hab.	A. Czapkiewicz	330–360	
adiunkt dr hab.	M. Kowalska	360–390	
adiunkt dr	A. Małecka	270–330	
adiunkt dr	A. Zaborski	270–330	

Opracowanie własne na podstawie danych z *Wykazu obciążeń dydaktycznych pracowników IFO UJ*⁴⁰².

Rok akademicki 1975 był ostatnim w UJ, który miał pełen cykl zajęć i wykładów wg starego programu studiów (tj. od I do V roku studiów)⁴⁰³, bo w następnym roku akademickim 1976/77 już I rok studiów oparto na nowym, wdrażanym etapami

⁴⁰¹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 13 marca 1973 r.

⁴⁰² AUJ, WFlg 14, Wykaz obciążeń dydaktycznych pracowników IFO UJ planowanych w r.a. 1974/75, l.dz. 20/11/FO/74.

⁴⁰³ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1974/75: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1974, s. 78–90.

programie (pozostałe lata studiów, tj. od II do V włącznie, opierały się na starym programie)⁴⁰⁴. „Kierunek arabistyczny, z językiem arabskim jako głównym, obejmuje specjalizację bliskowschodnią, z językami pobocznymi perskim i tureckim (tylko na latach III–V) oraz specjalizację arabistyczno-afrykanistyczną, z językami pobocznymi hausa i suahili na latach III–V, a językiem hausa lub suahili na aktualnym II roku studiów. Studia orientalistyczne trwają pięć lat i kończą się egzaminem magisterskim z zakresu obranej specjalizacji”⁴⁰⁵. W roku akademickim 1975/76 rozpoczęto wdrażanie nowego programu studiów, w tym właśnie roku objął I rok studiów (pozostałe opierały się na poprzednim programie)⁴⁰⁶. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na I roku studiów KFO UJ w 1975/76 r. według nowego programu obejmowały łącznie 12 godzin wykładów i 23 ćwiczeń, razem czyniąc 35 godzin. W tym zajęć językowych z j. arabskim było 8 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa, wd i ćw. po 2 godz. każde; praktyczna nauka j. arabskiego, 4 godz.). Pozostałe przedmioty arabistyczne to podstawowe wiadomości o islamie, zarys historii Bliskiego Wschodu i Płn. Afryki, zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Afryki Płn. i proseminarium. Po I semestrze obowiązywały zaliczenia: gramatyka opisowa j. arabskiego, praktyczna nauka j. arabskiego, lektorat j. rosyjskiego, lektorat wybranego jednego języka zachodniego, WF, lektorat j. łacińskiego (dla tych, którzy nie mieli łaciny w szkole średniej) oraz egzamin z wprowadzenia do studiów bliskowschodnich. Po II semestrze należało zaliczyć gramatykę opisową j. arabskiego, praktyczną naukę j. arabskiego, lektorat j. rosyjskiego, lektorat wybranego jednego języka zachodniego, WF, lektorat j. łacińskiego (dla tych, którzy nie mieli łaciny w szkole średniej) i proseminarium. Obowiązywały dwa egzaminy – ze wstępu do językoznawstwa i lektoratu j. rosyjskiego. Wszystkie zajęcia kierunkowe odbywały się w pomieszczeniach Instytutu Filologii Orientalnej UJ, w Collegium Paderevianum, al. Mickiewicza 9/11, na VIII i IX piętrze⁴⁰⁷. Ponieważ nowy program studiów, który wszedł w życie w roku akademickim 1976/77, przewidywał znaczne zwiększenie liczby godzin praktycznej nauki języków, dlatego zaplanowano przygotowanie skryptów do nauki j. arabskiego (dwóch

⁴⁰⁴ AUJ, WFłg 31, Materiały IFO UJ do planu wzrostu zatrudnień w latach akademickich 1975/76 i 1976/77, Kraków, dn. 17 maja 1975 r.

⁴⁰⁵ UJ. *Spis wykładów na r. akademicki 1975/76...*, s. 112–113.

⁴⁰⁶ Ibidem.

⁴⁰⁷ Ibidem.

pracowników)⁴⁰⁸. Jego realizacja na I roku studiów w 1979 r. wyglądała następująco⁴⁰⁹ (w nawiasach liczba godzin tygodniowo): historia arabistyki i islamistyki (wd, 2 godz., i ćw., 2 godz.), dr A. Małecka; wstęp do językoznawstwa ogólnego (wd, 2 godz., i ćw., 1 godz.), dr J. Reczek; podstawowe wiadomości o islamie (wd, 2 godz.), mgr Z. Maśka; logika (wd, 1 godz., i ćw., 1 godz.), dr J. Kabziński; ekonomia polityczna (wd., 2 godz., i ćw. 1 godz.), dr P. Wysocki; gramatyka j. arabskiego (ćw., 8 godz.), mgr E. Górską; lektorat j. arabskiego (ćw., 8 godz.), mgr E. Górską; proseminarium arabistyczne (ćw., 2 godz.), dr A. Małecka; historia krajów arabskich (wd., 2 godz.), doc. dr hab. M. Kowalska; główne zagadnienia kultury Arabów (wd., 2 godz.), mgr Z. Maśka. Poza przedmiotami kierunkowymi obowiązywały: jeden lektorat j. zachodniego i lektorat łączny oraz zajęcia WF.

6.5. Lata 80. Kontynuacja nowego programu z 1979 r. z korektami i modyfikacjami

Lata 80. w zakresie zmian dydaktyki uwidocznionych w modernizacji programu studiów i nauczania były okresem powolnego unowocześniania procesu za pomocą bieżących korekt i niezbędnych modyfikacji w możliwej podówczas skali (kolaps polityczno-społeczny i gospodarczy państwa). Wykaz wykładów⁴¹⁰ z 1988/89 Wydziału Filologicznego UJ, Instytutu Filologii Orientalnej dla arabistyki to ostatni – w okresie badanym w niniejszej pracy – dokument przedstawiający przedmioty wykładane na arabistyce UJ w Polsce Ludowej, chociaż nie zawiera ani wymiaru godzinowego, ani – co ważniejsze – wykazu ćwiczeń.

Następne plany i programy powstawały już w latach 90., w innej rzeczywistości społeczno-politycznej, ale nawet wtedy, jak pisał później prof. A. Zaborski, „wśród samych orientalistów spotykałem jeszcze na początku lat 90. zagorzałych przeciwników zwiększenia liczby godzin nauki praktycznej języków do takiej liczby, jak na anglistyce czy romanistyce”⁴¹¹.

⁴⁰⁸ AUJ, WFlg 14, Program działalności IFO UJ na lata 75/76, 1976/77 oraz 1977/78 z dn. 27 października 1975 r.

⁴⁰⁹ PAA, indeks Zbigniewa Landowskiego, UJ/UW.

⁴¹⁰ *Spis wykładów na r. akademicki 1988/1989*, Kraków 1988, s. 89–91.

⁴¹¹ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 20–21.

ROZDZIAŁ III

Historia i modernizacja arabistyki w Uniwersytecie Warszawskim

1. Wprowadzenie

Przed 1939 r. na terenie Polski działały (prowadząc różne kierunki i specjalizacje i w różnych okresach) cztery świeckie ośrodki orientalistyczne – w porządku alfabetycznym – w Krakowie, Lwowie, Warszawie i Wilnie. Ponieważ badania tego okresu wykraczają poza zakres niniejszej pozycji, umieszczono tu tylko garść wstępnych informacji o międzywojennych początkach polskiej orientalistyki, szkicujących kontekst historyczny jej powojennego okresu rozwoju.

Warszawska orientalistyka organizacyjnie jest młodsza od krakowskiej – Instytut Orientalistyczny powstał dopiero w 1932 r.¹ O ile „dobrym duchem” Krakowa był prof. Tadeusz Kowalski (od 1933 był „pełnym” profesorem, od czerwca 1939 sekretarzem generalnym PAU, a od 1947 przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego²), o tyle dla przedwojennej Warszawy i powojennych Wrocławia i Warszawy był nim prof. Ananiasz Zajączkowski.

W otwartym w 1932 r. Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, którego pierwszym dyrektorem został Stanisław Schayer, a pierwszą siedzibą był Pałac Staszica, działały seminaria: egiptologiczne, indologiczne, sinologiczne i turkologiczne; to ostatnie prowadziło jednocześnie studia nad językiem i literaturą turecką, arabską i perską. Pierwsi studenci pojawili się w roku akademickim 1933/1934 i rozpoczęli naukę we wspomnianych seminariach³. Instytut i studia

¹ *Historia Katedry*, Katedra Arabistyki i Islamistyki Uniwersytetu Warszawskiego, <http://arabistyka.uw.edu.pl/historia/> [dostęp: 14.09.2021].

² E. Tryjarski, *Restoration of Oriental Studies...*, s. 268.

³ *Historia Wydziału*, Wydział Orientalistyczny UW, <http://orient.uw.edu.pl/o-wydziale/> [dostęp: 14.09.2021].

turkologiczne w Warszawie powstały w znacznej mierze dzięki wysiłkom – przybyłego z Uniwersytetu Jagiellońskiego – prof. A. Zajączkowskiego, wszechstronnego specjalisty w zakresie Bliskiego Wschodu, który działał jako turkolog, arabista i iranista⁴. Przy IO powstała biblioteka, która już w 1936 r. liczyła 1200 woluminów⁵. Pod koniec lat 30. kandydatów na studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie nie obowiązywały egzaminy wstępne – liczyła się tylko matura i oceny na niej. Studia na tym wydziale trwały 11 trymestrów, tj. cztery lata i magisterium. Zajęcia z lektorami języków orientalnych trwały trzy trymestry, np. z języka tureckiego liczyły 4 godziny tygodniowo (w roku akademickim 1938/39 prowadził je Musa Kazim Sabri)⁶. Na Uniwersytecie Jana Kazimierza i Warszawskim w latach 1930–1938 działał także lektor języka arabskiego A. Kherbi. Zajęcia z zakresu islamistyki i lektoratów innych języków orientalnych (żywych i martwych) prowadzono także na Wydziałach Teologicznych obu tych uczelni.

W roku akademickim 1938/39 opłaty akademickie dla studentów wynosiły⁷:

- › opłata manipulacyjna 10 zł,
- › za badania lekarskie (obowiązkowe dla kandydatów na studia) 4 zł,
- › wpisowe 30 zł,
- › za egzamin kwalifikacyjny (nie dotyczył kandydatów na Wydział Humanistyczny) 40 zł

i opłata roczna (tj. czesne) na wszystkich latach i kierunkach studiów – 200 zł.

Dla porównania – bo czasy to na tyle odległe, że dane te niewiele mówią współczesnemu czytelnikowi – przykładowe ceny produktów pierwszej potrzeby w 1938 r.⁸:

⁴ *Katedra Turkologii IO UW*, <http://www.turkologia.uw.edu.pl/index.php/pl/historia> [dostęp: 31.01.2020].

⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

⁶ *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Spis wykładów na r. akademicki 1938–1939*, Warszawa 1938, s. 77.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ile zarabiano i co można było kupić za średnią płacę w przedwojennej Polsce. Pensje i ceny w II RP*, *Historia.org.pl*, <https://historia.org.pl/2018/07/22/ile-zarabiano-i-co-mozna-bylo-za-to-kupic-w-przedwojennej-polsce-pensje-i-ceny-w-ii-rp/> [dostęp: 14.09.2021]; *Panie Marszałku, jak żyć? Ceny i zarobki w II RP*, *Newsweek*, 29.05.2013, <https://www.newsweek.pl/ceny-i-zarobki-ii-rp-na-newsweekpl/lcj9mjb> [dostęp: 06.04.2019]; *Historycy.org*, 23.01.2008, <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=39151> [dostęp: 14.09.2021].

Tabela nr 10. Przykładowe ceny dóbr konsumpcyjnych w 1938 r.

chleb żytni	1 kg	0,30 zł	mleko	1 l	0,24 zł
mięso wieprzowe	1 kg	1,48 zł	masło	1 kg	3,96 zł
mąka pszenna	1 kg	0,43 zł	ziemniaki	1 kg	0,08 zł
mięso wołowe	1 kg	1,30 zł	cukier	1 kg	1 zł
najtańszy samochód (tj. Fiat 500)		3 800 zł	węgiel	10 kg	0,41 zł

Opracowanie własne na podstawie danych z Historia.org.pl⁹, Newsweek.pl¹⁰ i Historycy.org.pl¹¹.

Średnia pensja kształtowała się w granicach 100–150 zł. Innymi słowy całoroczne chesne niewiele przewyższało miesięczne, przeciętne wynagrodzenie.

W roku akademickim 1938/39 wykłady z zakresu orientalistyki na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie dla jej studentów prowadzono we własnym budynku Instytutu Orientalistycznego (tam mieściła się też jego biblioteka) na ul. Królewskiej 10¹². Obejmowały zajęcia indologiczne, sinologiczne i z filologii Starożytnego Wschodu: „W 1939 r. Instytut miał swój piękny lokal przy ul. Królewskiej składający się z kilkunastu pokoi, z bogatą biblioteką, z katedrami dla filologii indyjskiej pod kierownictwem Schayera, filologii egipskiej ze Śmieszkiem, chińskiej i japońskiej z Jaworskim i Jabłońskim, tureckiej z Zajązkowskim, hetyckiej z Ranoszkiem, i z wykładami archeologii wschodniej Przeworskiego”¹³.

„Tradycja przedwojennej trójpolówki¹⁴ wywodziła się z ośrodka wiedeńskiego, była zresztą też uprawiana przez Niemców we Wrocławiu – tamtejszy Carl Brockelmann był i arabistą, i osmanistą, i turkologiem. Były to studia filologiczne,

⁹ *Ile zarabiano...*

¹⁰ *Panie Marszałku, jak żyć?...*

¹¹ Historycy.org.pl...

¹² *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Spis wykładów na r. akademicki 1938–1939...*, s. 75.

¹³ K. Kaniewski, *Stanisław Schayer, [w:] Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945, M–Ż*, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 201.

¹⁴ To jest równorzędne nauczania orientalistów bliskowschodniej sekcji trzech języków regionu: arabskiego, perskiego i tureckiego.

teoretyczne. Na kiepskim poziomie stała wówczas historia Wschodu. Miały znacznie szersze zakresy, niż dzisiaj (po prostu były rozmyte)¹⁵.

Instytut Orientalistyczny UW miał wówczas cztery katedry i pięć etatów naukowych, jeden etat pomocniczego pracownika naukowego, sześć etatów lektorskich. W ciągu swojego istnienia – siedmiu lat przed wojną – wypromowano tu kilkunastu magistrantów i przeprowadzono obrony trzech doktoratów¹⁶.

Z zakresu dotyczącego Bliskiego Wschodu zajęcia prowadził prof. ndzw. A. Zajączkowski¹⁷, były to trwające trzy semestry (jesienny, zimowy, wiosenny) wykłady: „Ludy tureckie a kultura Islamu” (1 godz. tyg., wd odbywał się w śr. i trwał pełną „zwykłą” godzinę, od 11.00 do 12.00); „Poezja mistyczna perska (Dżelal Ed-Din Rumi)” (2 godz. tyg., w śr. i czw. od 12.00 do 13.00); „Język turecki w Turkiestanie chińskim” (2 godz. tyg., co czw. od 10.00 do 12.00) i seminarium turkologiczne (2 godz. tyg., we wt. od 16.00 do 18.00)¹⁸.

Il. 51–52

Po wojnie orientalistyka już nigdy nie wróciła do swojej przedwojennej siedziby na ul. Królewskiej. Zdjęcia: prywatne archiwum Barbary Wróny

¹⁵ S. Kałużnyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 6.

¹⁶ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

¹⁷ *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Spis wykładów na r. akademicki 1938–1939...*, s. 77.

¹⁸ *Ibidem*, s. 76.

Budynek Instytutu Orientalistycznego UW (wraz z całą biblioteką) stał się jedną z pierwszych ofiar bombardowań Warszawy: „Już w pierwszych dniach września 1939 r. spłonęła od hitlerowskich bomb siedziba Instytutu wraz ze zbiorami i biblioteką”¹⁹.

1.1. Okres pionierski powojennej arabistyki w UW (1945–1953)

Jeszcze przed końcem wojny na Uniwersytecie Warszawskim przygotowywano się do wznowienia działalności dydaktycznej i badawczej. Już wiosną 1944 r. Wydział Humanistyczny zorganizował się jako jedna całość. Dnia 7 maja 1944 r. odbyła się pierwsza rada wydziałowa, w której wzięli udział obecni w Warszawie profesorowie oraz delegaci docentów²⁰, ale klęska Powstania Warszawskiego zdezaktualizowała te zamierzenia.

¹⁹ W. Tyloch, *Językoznawstwo orientalne...*, s. 139.

²⁰ *Uniwersytet Warszawski w latach wojny...*, s. 42.

Wojna była przyczyną zniszczeń materialnych, strat personalnych i nieodtworzenia zasobów kadrowych, co m.in. doprowadziło do luki pokoleniowej wśród orientalistów uniwersyteckich²¹. Przedwojenny dobytek był spalony, powoli zbierano i skupywano książki, pomoce naukowe, uzyskano lokal²². Straty materialne poniesione w czasie wojny i okupacji przez Uniwersytet Warszawski starano się – już wiosną 1945 r. – oszacować pieniężnie, za podstawę obliczeń przyjmując ceny i wartość złotego sprzed września 1939 r. Wyliczenia szacunkowe dały sumę 45 523 579 złotych. Złożyły się na nią następujące pozycje:

- › budynki (stopień zniszczenia 60%) – 13 747 775 zł;
- › instalacje specjalne (stopień zniszczenia 70%) – 2 762 680 zł;
- › meble biurowe (stopień zniszczenia 90%) – 3 308 691 zł;
- › przyrządy naukowe (stopień zniszczenia 95%) – 4 676 412 zł;
- › księgozbiory zakładowe (stopień zniszczenia 70%) – 13 880 370 zł;
- › zbiory (stopień zniszczenia 80%) – 1 996 900 zł;
- › pomoce naukowe (stopień zniszczenia 85%) – 1 487 425 zł;
- › niewydane prace naukowe (stopień zniszczenia 90%) – 1 047 950 zł;
- › wyposażenie warsztatów (stopień zniszczenia 95%) – 126 080 zł;
- › inwentarz żywy i martwy (stopień zniszczenia 95%) – 489 296 zł.

W ten sam sposób obrachowano straty wojenne całego szkolnictwa wyższego w Polsce, co wyniosło 159 778 564 zł. Oznaczało to, że straty samego tylko Uniwersytetu Warszawskiego w tym dziale wynosiły 25%²³.

Sama Biblioteka Uniwersytecka „przechowująca obok własnych zbiorów, ocalone z zakładów uniwersyteckich książki, utraciła na skutek wywiezienia, przeniesienia części zbiorów do innych pomieszczeń, wreszcie grabieży znaczną część najcenniejszych zabytków z oddziałem rękopisów i gabinetem rycin na czele”²⁴. Za stratę uczelni uznano także – oczywiście tylko pośrednio – zniszczenie prawie 90% bibliotek profesorskich oraz przeszło 80% notatek naukowych lub też gotowych do druku rękopisów naukowców uniwersytetu²⁵.

²¹ *Hebraistyka*, Zakład Hebraistyki IO UW, http://www.hebraistyka.uw.edu.pl/historia_zakladu.php [dostęp: 14.09.2021].

²² *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954*, PO 1954, nr 2, s. 188.

²³ *Uniwersytet Warszawski w latach wojny ...*, s. 53–54.

²⁴ *Ibidem*, s. 53.

²⁵ *Ibidem*.

Wojenne straty ludzkie wśród orientalistów warszawskich były ograniczone – zamordowano w 1940 r. doc. S. Przeworskiego, a prof. S. Schayer zmarł śmiercią naturalną 1 grudnia 1941 r.²⁶ Prof. S. Kałużyński tak opisał powojenny stan kadr: „[...] z warszawskich profesorów wojnę przeżył tylko jeden, a ze lwowskich jedyny żyjący (S. Stasiak) pozostał za granicą”²⁷.

Pierwsze wznowiły działalność – po przerwie spowodowanej II wojną światową – sinologia i turkologia, obie w 1945 r.²⁸: „Orientalistyka w Krakowie, Warszawie, i częściowo we Wrocławiu zostały uruchomiono w zadziwiająco krótkim czasie (Prof. A. Zajączkowski rozpoczął swoje wykłady w Krakowie w maju 1945 r., a straszliwie zniszczona orientalistyka w Warszawie odrodziła się z popiołów na przełomie 1945/46 r.”²⁹.

Pierwsi pionierzy życia uczelnianego pojawili się na terenie uczelni w styczniu 1945 r., a ośrodkiem, wokół którego skupili się, była niezniszczona przez okupanta Biblioteka Uniwersytecka. W jej gmachu, pozbawionym szyb, bez wody i bez opał, osiadł jako pierwszy w dniu 19 stycznia prof. Borowy, na czele ochotniczej ekipy. Przystąpili do zabezpieczenia ocalałych zbiorów bibliotecznych. Niedługo zostali zastąpieni przez powracających do Warszawy byłych pracowników biblioteki i innych wykładowców uniwersyteckich. W gmachu bibliotecznym zamieszkali m.in. urzędnik biblioteki Bohdan Korzeniewski, prof. Włodzimierz Antoniewicz, dyr. Adam Lewak i sinolog doc. Witold Jabłoński³⁰. Na uniwersytet napływali również dawni słuchacze – w tym i ci z okresu tajnego nauczania, dopytując się, kiedy nastąpi wznowienie zajęć. „Rektor Antoniewicz liczył, że da się to na humanistyce i może na prawie uskutecznić z początkiem kwietnia”³¹. Oczyszczono ze szkła, gruzu i odchodów gmach biblioteki, przystąpiono do oszklenia ocalałego Gmachu Porektorskiego³². Rektor Antoniewicz (z inicjatywy wiceministra oświaty) zwołał na 14 kwietnia 1945 r. ogólne zgromadzenie profesorów i docentów uniwersytetu, aby wspólnie omówić niezbyt wówczas oczywistą przyszłość Uniwersytetu Warszawskiego (skala zniszczeń miasta była tak ogromna, że rozważano uruchomienie

²⁶ Ibidem.

²⁷ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 4.

²⁸ *Katedra Turkologii IO UW...*

²⁹ E. Tryjarski, *Restoration of Oriental Studies...*, s. 268.

³⁰ *Uniwersytet Warszawski w latach wojny...*, s. 56.

³¹ Ibidem, s. 58.

³² Ibidem, s. 57.

uniwersytetu w innym mieście, m.in. zastanawiano się nad kandydaturą Łodzi). W zebraniu wzięło udział 57 – obecnych wówczas w Warszawie – wykładowców uniwersyteckich³³. „Seminarium Borowego wznowione 11 IV 1945 r. na prośbę grupy studentów. W salce Budynku Porektorskiego³⁴, dekorowanej kopiami obrazów van Gogha i Moneta, omawiano «Dożywocie» Fredry»³⁵.

Wedle dokumentów archiwalnych do dnia 17 października 1945 r. na zajęcia na Uniwersytecie Warszawskim zapisało się 4428 osób, najwięcej na Wydział Lekarski (1272 osoby), następnie na Prawo i na Wydział Humanistyczny (prawie 1000 osób). Na Wydziały Matematyczno-Przyrodniczy i Farmaceutyczny zgłosiło się ponad pół tysiąca, a na Wydział Teologii Katolickiej – 103 osoby, Ewangelickiej – 7³⁶. Wedle innych źródeł immatrykulowano na uczelni w 1945 r. ok. 3200 osób³⁷.

Poza Wydziałem Humanistycznym UW zajęcia z przedmiotów orientalistycznych (w tym naukę języków orientalnych: aramejskiego, hebrajskiego) prowadzono także na Wydziale Teologicznym. Okres powojennych dziejów orientalistyki w UW rozpoczął się od rekonstrukcji IO, w pierwszym rządzie odbudowy jego kadry, siedziby i odnowienia działalności naukowej. Nie było w nim wtedy arabistyki (nawet jako specjalności)³⁸, a sam instytut w 1945 r. był „tabliczką na drzwiach jednego pokoiku” zajmowanego przez dwóch profesorów i asystenta³⁹ i znajdował się w Gmachu Pomuzealnym (tj. dzisiejszej siedzibie Wydziału Historii UW w kampusie głównym na ul. Krakowskie Przedmieście 26/28). Wedle świadectwa Tadeusza Majdy orientalistyka zawdzięczała go staraniom prof. A. Zajączkowskiego: „Profesor zdobywał sprzęty: tablicę, biurko, krzesła, wieszak. Zdobył też pokój na I piętrze⁴⁰ uniwersyteckiego gmachu Pomuzealnego. Jeździł po kraju, aby odszukać księgozbiór zabrany z Wrocławia, i częściowo przywiózł go do Warszawy”⁴¹.

Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego (opierając się na ramach przedwojennego Instytutu Orientalistycznego i katedry⁴²) rozpoczął swoją

³³ Ibidem, s. 62.

³⁴ To jest obecny gmach orientalistyki warszawskiej.

³⁵ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 39.

³⁶ AUW, WH 130, Zapisy do UW do dn. 17 października 1945 r.

³⁷ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 335.

³⁸ K. Kaniewski, *Stanisław Schayer...*, s. 201.

³⁹ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 42.

⁴⁰ Właściwie na antresoli I piętra.

⁴¹ *Urzeczeni Orientem. Listy Profesora Ananiasza Zajączkowskiego do Profesora Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013, s. 208–210.

⁴² *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 187–188.

działalność jesienią 1945 r. Najpierw zajmował jeden pokój w Gmachu Pomuzealnym, potem – przejściowo – w odbudowywanym wówczas gmachu Pałacu Kazimierzowskiego, a następnie znalazł locum w Gmachu Porektorskim⁴³. Po kilku przeprowadzkach (pierwsi studenci wraz z kadrami przenosili własnoręcznie książki, meble i resztę dobytku z sali w Budynku Pomuzealnym do Porektorskiego⁴⁴) IO otrzymał wówczas swoją siedzibę, w której mieścił się do niedawna (już jako Wydział Orientalistyczny)⁴⁵. Pierwszy rok powojenny podzielony był, jak dawniejsze, na trymestry. Strzępy przedwojennych książek służyły jako podręczniki⁴⁶.

Il. 53
Gmach Porektorski UW zaraz po wojnie. W nim przez pierwsze lata po wojnie mieszkał rektor i kilkoro pracowników UW. Zdjęcie: archiwum B. Wróny

⁴³ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 13.

⁴⁴ Patrz *Relacja prof. dr. hab. Tadeusza Majdy*, cz. 3 projektu.

⁴⁵ E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce/ Research on Hinduism in Poland*, „NURT SVD” 2019, nr 1, s. 96.

⁴⁶ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 41.

Il. 54

Ruiny Auditorium Maximum zaraz po wojnie. Po odbudowie tu znajdowała się administracja uniwersytecka i stołówka. *Zdjęcie: Archiwum MUW*

Il. 55

Stan wewnątrz uniwersyteckiej orientalistyki po wojnie (niejasne, dotyczy gmachu na ul. Królewskiej czy Budynku Porektorskiego). *Zdjęcie: Archiwum MUW*

Il. 56. Budynek byłej Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (2019). *Zdjęcie autora*

Dzisiejsza siedziba Wydziału Orientalistycznego UW, w tym arabistyki, była po „starym” gmachu Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego pierwszą po wojnie siedzibą Rektoratu i Rektora (funkcję te pełnił bez nominacji, po powrocie z wojny, ostatni przedwojenny Rektor Uniwersytetu Warszawskiego W. Antoniewicz), a nawet więcej – jego mieszkaniem (od lutego 1945, na II p.). Budynek – częściowo uprzątnięty i oszklony – stał się „Symbolem scalania się Uniwersytetu”⁴⁷.

„W kwietniu na parterze Budynku Porektorskiego uruchomiono, dekorowane obrazami wypożyczonymi z Muzeum Narodowego, ciasne biura Rektoratu, sekretariat studencki, Biuro Osobowe, Rachubę i Kwesturę. [...] Na piętrach ulokowano «bezdomnych profesorów». [...] 1 V w Budynku Porektorskim działać zaczął hotelik dla dojeżdżających do Warszawy pracowników: cztery

⁴⁷ Ibidem, s. 26–27 i 36.

izby wyposażono w «żelazne łóżka, sienniki, zgrzebne poduszki wypchane wórami, w stoły, krzesła i wieszaki»⁴⁸.

Problemy z pracą i zamieszkiwaniem w tym budynku, w którym próby skupienia się i pracy były udaremniane przez pytających, zostały tak opisane przez jego mieszkankę, Irenę Krzyżanowską:

„Gdzie magazyny, gdzie biblioteka,
I gdzie jest Bratniak, i gdzie apteka,
Kiedy rektor przyjedzie,
Kiedy dziekan wyjedzie,
Gdzie się robi doktoraty,
Gdzie UNRE dają na raty,
Dlaczego C. nie ogłosił,
Dlaczego B. nie wywiesił,
Dlaczego się drzwi nie otwiera,
O dosyć! Psia krew,
Cholera!”⁴⁹

Pierwsze wykłady i ćwiczenia (w salce na półpiętrze pomiędzy I i II p. mieszczącej się w budynku obecnego Instytutu Historii, drugie wejście) dotyczyły zakresu turkologii i sinologii⁵⁰. Seminarium Turkologii kierował prof. dr hab. A. Zajączkowski, a sinologią – z-ca prof. W. Jabłoński, ale już w roku akademickim 1946/47 udał się do Chin i wziął roczny urlop naukowy. W IO było dwóch starszych asystentów – Olgierd Wojtasiewicz (w latach 1945–1946) i Jan Reychman. Turkologia liczyła jednego profesora i starszego asystenta⁵¹.

W marcu 1945 r. w ramach tzw. deputatu radzieckiego „każdy pracownik naukowy otrzymywał półkilogramową konserwę mięsną, kilogram cukru w kostkach, 2 dag herbaty, a na dziecko po pół litra mleka i 60 dag cukierków”⁵².

⁴⁸ Ibidem, s. 31.

⁴⁹ Ibidem, s. 36.

⁵⁰ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 199–214.

⁵¹ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

⁵² B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 33.

Il. 57. Budynek Instytutu Historii UW, stan obecny (2019), drugie wejście niewidoczne na zdjęciu.
Zdjęcie autora

Pod koniec 1945 r. obie placówki orientalistyczne – Uniwersytet Warszawski i Jagielloński – zatrudniały siedmiu pracowników: dwóch profesorów, dwóch docentów⁵³ i trzech asystentów⁵⁴. Zdaniem autorów artykułu⁵⁵ – zbiorowego opracowania historii początków orientalistyki w PRL – kadra Instytutu Orientalistycznego UW liczyła wówczas dwóch profesorów i jednego starszego asystenta⁵⁶, co jednak było pomyłką, bo starszych asystentów było dwóch, po jednym na każdej katedrze (choć formalnie nie byli przypisani do nich, tylko do IO, patrz wyżej). To samo źródło⁵⁷ również – najprawdopodobniej – myli się co do tytułury pierwszego szefa instytutu, nazywając prof. dr. hab. A. Zajączkowskiego dyrektorem IO („w listopadzie

⁵³ W dokumentach i wspomnieniach dochodzi często do niejasnego stosowania tytułów – w tych latach (1945–1952) zmieniano je i dlatego później, niekiedy, używano ich zgodnie z tradycyjną i późniejszą nomenklaturą (np. zamiast zastępcy profesora – docent).

⁵⁴ S. Kałużyński, *Stan kadry orientalistycznej w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, PO 1973, nr 2, s. 132.

⁵⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 200.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 200.

⁵⁷ *Ibidem*.

1945 został mianowany dyrektorem Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego na pięć lat⁵⁸); bardziej prawdopodobne jest, że został mianowany kierownikiem, jak konstatuje J. Reychman, w końcu pisał to po dziewięciu latach od tego momentu (a był podówczas st. asystentem w IO), przypominając równocześnie, że A. Zajączkowski był profesorem nadzwyczajnym (1934)⁵⁹. Pierwszy wariant potwierdza także M. Popko w swoim opracowaniu⁶⁰, ale nie podaje źródła tej informacji. Tego tytułu użyła także w swoich wspomnieniach córka profesora⁶¹.

Il. 58

Jubileuszowa publikacja poświęcona 75-leciu IO UW zawiera także teksty dotyczące historii arabistyki. *Zdjęcie autora*

Podstawowym zadaniem szefa odbudowywanej placówki było stworzenie warunków do rozpoczęcia normalnego trybu nauczania⁶². „Wszystko, co robił: praca dydaktyczna, badawcza, translatorska, edytorska, działalność organizacyjna, miało służyć tworzeniu i rozwijaniu wschodoznawstwa, jego popularyzacji i uświadamianiu jego znaczenia dla kultury ogólnej”⁶³. Skala zniszczeń wojennych

⁵⁸ Ibidem, s. 199–214.

⁵⁹ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

⁶⁰ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 21.

⁶¹ M.E. Zajączkowska-Łopatto, A. Zajączkowski – *orientalistyka przede wszystkim*, [w:] „Almanach Karaimski” 2014, nr 3, s. 134.

⁶² *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 199–214.

⁶³ M.E. Zajączkowska-Łopatto, A. Zajączkowski..., s. 134.

była tak wielka, że jeszcze w styczniu 1946 r. „kierownik Seminarium Papirologii zgłaszał, że w gabinecie nie ma żadnego mebla i przerwy między zajęciami spędza na stojąco”⁶⁴. Sam prof. A. Zajączkowski tak wspomina ten okres: „Po wojnie odbudowaliśmy zniszczone warsztaty pracy i wznowiliśmy przerwane publikacje naukowe”. I dalej: „1. Pierwszą i zasadniczą sprawą jest popularyzacja wiedzy o Oriencie oraz przekłady z literatur orientalnych”⁶⁵. Dodaje także, że ówczesny plan prac skupiał się na badaniu źródeł i w zakresie arabistyki opublikowano następujące książki: „T. Kowalskiego, w 1945 r., nowa edycja *Ibrahima Ibn Jakuba* i T. Lewickiego, też w 1945 r. *Księgę Rogera*, a potem II tom tejże”⁶⁶. Chociaż oficjalnie restauracja Katedry Turkologii w Instytucie Orientalistycznym UW nastąpiła w 1945 r. (A. Zajączkowski, S. Płaskowicka, J. Reychman), to w 1947 i 1948 r. był tam tylko jeden student⁶⁷, Edward Tryjarski⁶⁸ († 23.08.2021).

W listopadzie 1945 r. prof. A. Zajączkowski powrócił z uchodźstwa w Krakowie do Warszawy. „Miał 42 lata, żonę i troje dzieci, nie miał gdzie mieszkać (dom na ul. Brzozowej został zbombardowany i spalony, tak jak i całe Stare Miasto)”⁶⁹. Dlatego profesor zamieszkał w Podkowie Leśnej i przez dwa lata dojeżdżał EKD do Warszawy. Dopiero we wrześniu 1947 r. zamieszkał wraz z rodziną w dwupokojowym mieszkaniu w odbudowanym domu Spółdzielni Profesorów UW przy ul. Sewerynow 6⁷⁰.

„Dom przy ul. Sewerynow był jedynym ocalałym z zasobu spółdzielni profesorskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Z jej domu przy Nowym Zjeździe 5 zostały «tylko stropy i klatki schodowe», przy ul. Brzozowej 10 nie było stropów. Brzozowa 12 stała się pogorzeliiskiem [...]. [Mowa o budynku na Sewerynow 6:] Część pięciopiętrowego domu, w którym zamieszkał, zajmowali tzw. dzicy lokatorzy, ale 14 mieszkań rozdzielonych między profesorów zapewniało luksusowe, jak na ówczesną Warszawę, warunki. Trzyizbowe,

⁶⁴ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 35.

⁶⁵ A. Zajączkowski, *Pół wieku orientalistyki polskiej. A Plan nowych prac (dział Bliskiego Wschodu)*, PO 1950, z. 3, s. 80.

⁶⁶ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 78–79.

⁶⁷ E. Tryjarski, *Warsaw Turkology 1918–78*, [w:] *Oriental Studies in the sixty years of independent Poland*, t. 29, red. W. Tyloch, Warszawa 1983, s. 29.

⁶⁸ E. Tryjarski, ur. 1923, turkolog, profesor Inst. Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Tryjarski-Edward;3989522.html> [dostęp: 14.09.2021].

⁶⁹ M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 134.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 134–135.

o powierzchniach ponad 60 m², w zasięgu dwuminutowego spaceru od dzie-
dzińca UW, wolne były od reżimu kwaterunkowego”⁷¹.

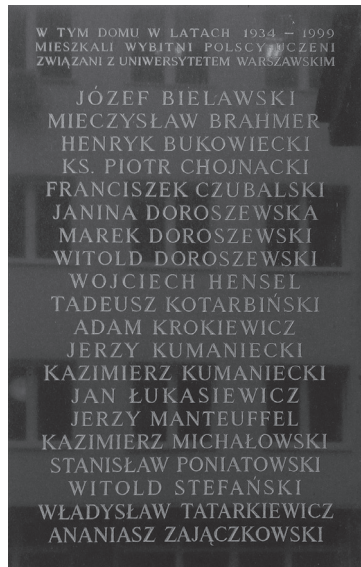
Il. 59

Warszawa, ul. Sewerynow (2018), w głębi budynku
Uniwersytetu Warszawskiego. *Zdjęcie autora*

Il. 60

Tablica pamiątkowa – powiększenie. Znajdują się tu nazwi-
ska czterech orientalistów – Józefa Bielawskiego, Wojciecha
Hensla, Tadeusza Kotarbińskiego i Ananiasza Zajączkow-
skiego. Wszyscy oni zajmowali się Bliskim Wschodem (turko-
logowie W. Hensel, A. Zajączkowski, J. Bielawski, z czego obaj
ostatni zajmowali się arabistyką, i egiptolog T. Kotarbiński).
Na liście nie ma nazwisk żyjących (w chwili komemoracji)
orientalistów, którzy mieszkali w tym budynku, m.in. obec-
nego prof. dr. hab. J. Daneckiego. *Zdjęcie autora*

⁷¹ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 38.

Il. 61. Wejście do domu Spółdzielni Profesorskiej – dom nr 6, ul. Sewerynowów (2018).
Po lewej stronie od wejścia tablica pamiątkowa z wykazem mieszkańców tej kamienicy⁷².
Zdjęcie autora

Stopniowo życie akademickie na uczelni normalizowało się, Senat Uniwersytetu Warszawskiego zatwierdził statut i zarząd Towarzystwa Bratniej Pomocy, czyli Bratniaka, 24 października 1945 r., a Ministerstwo Oświaty 12 sierpnia 1946 r. nadało mu osobowość prawną⁷³, co oznaczało odtworzenie instytucji dbającej o interesy znacznej części studentów.

Dnia 16 grudnia 1945 r. miała miejsce inauguracja pierwszego po wojnie roku akademickiego na Uniwersytecie Warszawskim – jeszcze w trakcie remontu budynków⁷⁴. Inauguracje roku akademickiego w latach 1945–1948 rozpoczynano wymarszami na msze w kościele św. Anny. Organizowano takie wydarzenia, jak uroczysta msza 30 maja 1946 r., na której odnowiono Śluby Akademickie, czy msza na ingres

⁷² Ibidem, s. 134–135.

⁷³ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 44.

⁷⁴ Ibidem, s. 16.

arcybiskupa Augusta Hlonda⁷⁵. Urządzano na Cmentarzu Wojskowym obchody rocznic Powstania Warszawskiego⁷⁶. Bratniak zorganizował na UW 20 grudnia 1945 r. „choinkę”, która zgromadziła ponad 700 osób⁷⁷.

Chociaż wszystkie opracowania dziejów – zarówno samego Uniwersytetu Warszawskiego, jak i jego Instytutu Orientalistycznego – podkreślają początek wznowienia działalności uczelni już w 1945 r., jednak w istocie zajęcia odbywały się w roku następnym (przecież inauguracja roku akademickiego nastąpiła w grudniu 1945 r., jak już podałem wyżej), kiedy prof. A. Zajązkowski, który uruchomił katedrę, zaczął pracę dydaktyczną w 1946 r. Dlatego w wielu pracach i źródłach (w tym wspomnieniach) podaje się datę reaktywacji np. turkologii jako rok 1946. I uzupełnia się tę informację, że początkowo katedra nosiła miano Seminarium Turkologicznego⁷⁸. Kiedy wspomina się o studentach, to trzeba też podkreślić, że w powojennych latach 40. właściwie nie było naboru studentów – najczęściej pojawiali się ci, którzy nie zdążyli ukończyć kursów z powodu wybuchu wojny, a pierwsze magisteria uzyskali przedwojenni studenci: S. Płaskowicka i J. Reychman. Zostali potem zatrudnieni w katedrze na etatach asystenckich⁷⁹. Chociaż w Warszawie nie było jeszcze arabistyki, to już w 1946 r. uczono arabskiego⁸⁰, zajęcia ze składni arabskiej prowadził prof. A. Zajązkowski⁸¹. Przy czym – jak wynika z dokumentów – były to tylko wykłady. W tym samym roku A. Zajązkowski został mianowany profesorem zwyczajnym turkologii⁸².

⁷⁵ August Hlond (1881–1948), duchowny rzymskokatolicki, salezjanin, arcybiskup metropolita warszawski w latach 1946–1948, prymas Polski w latach 1926–1948, kardynał od 1927 r.

⁷⁶ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 44.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ J. Sierakowska-Dyndo, S. Surdykowska, *Iranistyka*, [w:] *75 lat IO UW*, red. M. Popko, Warszawa 2007, s. 102.

⁷⁹ M.E. Zajązkowska-Łopatto, *A. Zajązkowski...*, s. 135.

⁸⁰ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka*, [w:] *75 lat IO UW*, red. M. Popko, Warszawa 2007, s. 73.

⁸¹ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1946–1947*, Warszawa 1946, s. 45.

⁸² *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

Il. 62. Jedno z pierwszych powojennych zdjęć Budynku Porektorskiego, czyli siedziby orientalistyki warszawskiej. Na zdjęciu wizyta Juliana Huxleya w UW w czerwcu 1946 r. J. Huxley w gronie gospodarzy przechodzi obok Gmachu Porektorskiego. Sir Julian Sorell Huxley (1887–1975) – angielski uczony (biolog), wykładowca m.in. Uniwersytetu Oksfordzkiego, członek Royal Society, w latach 1946–1948 pierwszy dyrektor generalny UNESCO⁸³. W ramach ówczesnej działalności odwiedził w 1946 r. Polskę, m.in. UW. Brat pisarza Aldousa Huxleya⁸⁴. W 1948 r. wziął udział we wrocławskim Światowym Kongresie Intelektualistów w Obronie Pokoju, który rozpoczął się 25 sierpnia 1948 r., ale – po konflikcie z grupą rosyjskich stalinowców – wraz z grupą innych zachodnich uczestników opuścił jego obrady⁸⁵. Zdjęcie: Własność Muzeum UW. Nr 590, 292, WFD, N.1378/18

W roku akademickim 1946/47 w skład Instytutu Orientalistycznego wchodziły już pięć seminariów: egiptologiczne, asyriologiczne, indologiczne, sinologiczne, turkologiczne⁸⁶.

⁸³ UNESCO's former Directors-General, <https://en.unesco.org/director-general/former-dgs> [dostęp: 14.09.2021].

⁸⁴ NNDB, <https://www.nndb.com/people/009/000100706/> [dostęp: 14.09.2021].

⁸⁵ 60 lat temu we Wrocławiu obradował Światowy Kongres Intelektualistów [2008], <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C203868%2C60-lat-temu-we-wroclawiu-obradowal-swiatowy-kongres-intelektualistow.html> [dostęp: 14.09.2021].

⁸⁶ UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r.a. 1946–1947. Wydział Humanistyczny, Warszawa 1946, s. 21.

Kierownikiem instytutu pozostawał prof. A. Zajączkowski⁸⁷, a asystentami starszymi byli mgr J. Reychman⁸⁸ i mgr S. Płaskowicka⁸⁹. W programie studiów Seminarium Turkologicznego na ten rok znalazły się następujące wykłady⁹⁰:

- „Wschód muzułmański w zarysie geopolitycznym” (2 godz. tyg., po godzinie w pn. i czw. od 10.00 do 11.00);
- „Gramatyka historyczno-porównawcza j. tureckich” (2 godz. tyg., po pełnej godzinie również w pn. i czw. od 11.00 do 12.00);
- „Hafiz i jego liryka (gazele perskie)” (1 godz. tyg., we wt., 10.00–11.00);
- seminarium turkologiczne (2 godz. tyg., we wt., 11.00–13.00);
- „Składnia arabska” (2 godz. tyg., w śr., 10.00–12.00);
- „Interpretacja wybranych rozdziałów z Koranu” (2 godz. tyg.)⁹¹.

Na planie zajęć autor, to jest prof. A. Zajączkowski, umieścił dopisek: „Miejsce wykładów zostanie podane później. prof. dr Ananiasz Zajączkowski”⁹².

Dnia 9 lutego 1946 r. odbył się wielki bal inauguracyjny⁹³ zorganizowany przez Bratnię Pomoc Studentów w Sali Kolumnowej w budynku Instytutu Historii⁹⁴. Bale te odbywały się corocznie dla całej uczelni aż po rok 1955, tylko w następnych latach przeniosły się do budynku Auditorium Maximum. *Nota bene*, jeszcze jesienią 1952 r. mieszkało w nim 13 rodzin i mieściła się tam stołówka pracownicza⁹⁵. W tym pierwszym powojennym roku zapraszano na większe imprezy uczelniane w strojach dowolnych, obiecując dobre bufety i orkiestry, ale już na balu inauguracyjnym rok akademicki 1946/47 gości obowiązywały stroje wieczorowe⁹⁶. Wkrótce po balu inauguracyjnym we wspomnianej Sali Kolumnowej często rozbrzmiewały odgłosy urządzanych tam podniosłych oficjalnych uroczystości i – zwykle organizowanych przez Bratniaka – studenckich zabaw⁹⁷.

W maju 1946 r. otwarto Dom Akademiczek przy ul. Górnośląskiej 14⁹⁸.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 21.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 57.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 45.

⁹¹ Brak bliższych informacji.

⁹² *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1946–1947...*, s. 45.

⁹³ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 18.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 19.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 15–375.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 44.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 15–375.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 51.

Restauracja uczelni posuwała się szybkimi krokami, a jesienią tego samego roku w Krakowie reaktywowano Polskie Towarzystwo Orientalistyczne⁹⁹.

Także jesienią 1946 r. otwarto stołówkę Bratniaka, w której wówczas pojedynczy obiad kosztował 30 zł, a karnet dziesięciu obiadów – 250 zł. Dla porównania – miesięczny zarobek „koleżanki kelnerki” w tejsze stołówce wynosił 500 zł¹⁰⁰.

Reaktywowane w 1946 r. Polskie Towarzystwo Orientalistyczne odbyło w dniach 28 lutego–1 marca 1947 r. Zjazd Orientalistów Polskich w Krakowie (przed wojną jego siedzibą był Lwów), wznowione PTO siedzibę miało w Krakowie¹⁰¹. W tym pierwszym po wojnie, a ogólnie VIII Zjeździe wzięło udział tylko 15 członków¹⁰². Na Zjeździe wybrano prezesem prof. T. Kowalskiego¹⁰³, a wiceprezesem prof. A. Zajączkowskiego, który na IX Zjeździe został prezesem Towarzystwa i pozostał na tym stanowisku do roku 1958¹⁰⁴. W ciągu najbliższych pięciu lat PTO było wydawcą „Rocznika Orientalistycznego” i do 1953 r., kiedy wydawanie periodyku przejęła Komisja Orientalistyczna PAN w Warszawie, opublikowało jego trzy tomy – 15–17¹⁰⁵. W roku 1947 st. asystent Katedry Turkologii Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego dr J. Bielawski rozpoczął prowadzenie swoich zajęć z arabistyki¹⁰⁶.

Po 1946 r. stopniowo rosła kadra naukowa Instytutu Orientalistycznego UW, ale studentów było nadal niewielu. Zainteresowanie studiami orientalistycznymi powoli wzrastało, w ciągu pięciu pierwszych lat (1947–1952) magisteria z orientalistyki uzyskało 10 osób, za to sześć osób – głównie przedwojennych studentów orientalistyki, którzy dokończyli studia po wojnie – uzyskało doktoraty¹⁰⁷. W roku akademickim 1947/48 grono nauczycielskie na orientalistyce bliskowschodniej na Wydziale Humanistycznym UW liczyło jednego profesora czynnego – A. Zajączkowskiego,

⁹⁹ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

¹⁰⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 46.

¹⁰¹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 204.

¹⁰² S. Kałużyński, *Pół wieku PTO*, PO 1972, nr 3, s. 216.

¹⁰³ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 213.

¹⁰⁴ M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 137.

¹⁰⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 213.

¹⁰⁶ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁰⁷ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 14.

kierownika Instytutu Orientalistycznego UW i profesora turkologii¹⁰⁸, oraz mgr. J. Reychmana, st. asystenta Instytutu Orientalistycznego¹⁰⁹.

Jesienią wrócił z Podkowy Leśnej do Warszawy, do mieszkania nr 6 na ul. Sewerynow 6, prof. A. Zajączkowski. Jego przedwojenne mieszkanie na ul. Brzozowej, z tej samej Profesorskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, zostało zburzone przez Niemców po Powstaniu Warszawskim¹¹⁰.

Mimo że studentów było niewiele, ich problemy mieszkaniowe częściowo rozwiązywano miejscami w akademikach:

„Zgłaszali się codziennie do wielkiego akademika przy placu Narutowicza. Nieliczni pomieścili się w domu Fundacji Domów Akademickich (FDA) przy ul. Polnej 50. Choć warunki życia w tych przepełnionych budynkach były trudne, zamieszkanie tam było niemałym szczęściem”¹¹¹.

Poza kwestią mieszkaniową w pierwszych latach po wojnie pracowników i studentów nurtowała jeszcze jedna sprawa: wyżywienie. I tu swoim wykładowcom pomocną dłoń podała brać studencka: Bratnia Pomoc zapraszała profesorów do swej stołówki, gdyż w niedziele i święta stołówka pracownicza była nieczynna¹¹².

Kwestie finansowe – u studentów – rozwiązywane były zasadniczo zgodnie ze standardami przedwojennego systemu stypendialnego, który nadal funkcjonował na tych samych zasadach, choć już zaczynało weń ingerować ministerstwo (od 1947)¹¹³.

Od roku 1948 w Polsce szybko zaczął rozwijać się kult Stalina i wprowadzano coraz śmieiej stalinizm jako obowiązującą – także na wyższych uczelniach – ideologię państwową.

Tym duchem tchnięto życie w ideę kształcenia dyplomatów-specjalistów i powołano do istnienia (tylko do 1950) działające – dzięki siłom IO – Studium Języków i Zagadnień Wschodnich przy Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych¹¹⁴.

¹⁰⁸ UW. *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1947–1948*, Warszawa 1947, s. 23

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ E. Tryjarski, *Restoration of Oriental Studies...*, s. 276.

¹¹¹ Ibidem, s. 51.

¹¹² Ibidem, s. 43.

¹¹³ Ibidem, s. 51.

¹¹⁴ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 202.

Ponieważ jego funkcjonowanie nie przewidywało nauczania arabskiego, znalazło się poza zakresem niniejszych badań. Pracownicy orientalistyki warszawskiej oprócz kształcenia przyszłych dyplomatów kształcili także zecerów Państwowego Wydawnictwa Naukowego (w zakresie czcionek dla języków orientalnych)¹¹⁵.

W roku akademickim 1948/49 na Uniwersytecie Warszawskim nauczano gramatyki, języka i czytania tekstów arabskich przez 2 godziny tygodniowo na Wydziale Teologicznym, a wykładał przedmiot prof. ndzw. ks. dr Paweł Nowicki¹¹⁶. E. Tryjarski¹¹⁷ twierdzi, że w tym samym roku akademickim prof. A. Zajączkowski wykładał turkologom gramatykę arabskiego¹¹⁸ (podobnie twierdzi córka profesora, ale wydaje się, że oparła się na wspomnieniach jedyne go podówczas studenta na turkologii, E. Tryjarskiego)¹¹⁹, jednak w *Spisie Wykładów*¹²⁰ (notatkę o bliskowschodniej orientalistyce napisał – sądząc z treści – sam profesor A. Zajączkowski) taki przedmiot nie widnieje. Podano jedynie na liście wykładów na Wydziale Humanistycznym, w pozycji szóstej, co następuje:

6. Orientalistyka, profesor zwyczajny dr Ananiasz Zajączkowski¹²¹

„Epos nowoperski Firdausiego”, 1 godzina tygodniowo, w środy, 17.00–18.00,
1 semestr.

„Gulistan, czyli «Ogród różany» Saadięgo”, 1 godzina tygodniowo, w środy,
17.00–18.00, 1 semestr.

„Wstęp do nauki o kulturze Islamu”, 1 godzina tygodniowo, w czwartki, 16.00–
17.00, 1 semestr.

„Dyplomatyka Złotej Hordy”, 1 godzina tygodniowo, w czwartki, 16.00–17.00,
1 semestr.

„Gramatyka opisowa języka tureckiego”, 2 godziny tygodniowo, w środy i piątki,
16.00–17.00.

„Seminarium turkologiczne, 2 godziny tygodniowo, w piątki, 17.00–19.00.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1948–1949*, Warszawa 1948.

¹¹⁷ Ponieważ w tych latach był jedynym studentem turkologii w UW, więc istnieje duża doza prawdopodobieństwa, że takie zajęcia się odbywały.

¹¹⁸ E. Tryjarski, *Warsaw Turkology 1918–78...*, s. 29.

¹¹⁹ M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 135.

¹²⁰ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1948–1949...*, s. 66.

¹²¹ Ibidem.

„Wykłady i ćwiczenia odbywać się będą w Instytucie Orientalistycznym, Gmach Pomuzealny, II wejście”¹²².

Z Kroniki Instytutu Orientalistycznego wynika, że podówczas wykłady z historii Bliskiego Wschodu prowadził J. Reychman¹²³. Dr J. Bielawski w latach 1948–1950 przebywał jako pracownik polskiej dyplomacji w Turcji¹²⁴.

Il. 63
Budynek Porektorski UW, siedziba orientalistyki UW, 1948 r. (data niepewna). Zdjęcie: Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego

W kilka lat później, w 1954 r., J. Reychman na łamach „Przeglądu Orientalistycznego” scharakteryzował działalność naukową orientalistów polskich tego najwcześniejszego powojennego okresu. Skonstatował fakt, że w pierwszych latach powojennych w Polsce działały trzy orientalistyczne ośrodki wydawnicze: pierwszy

¹²² Ibidem, s. 67.

¹²³ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹²⁴ Ibidem.

w Krakowie (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego), drugi w Warszawie (Komisja Orientalistyczna Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, która wznowiła działalność w 1948 i opublikowała kilka prac orientalistycznych, ale żadna z nich nie dotyczyła arabistyki) i trzeci – we Wrocławiu, gdzie tamtejsze Wrocławskie Towarzystwo Naukowe sfinansowało i wydało w serii A w latach 1948–1951 siedem książek orientalistycznych¹²⁵.

Następnie ocenił wspomniane publikacje:

„Wszystkie te prace były w zasadzie w nowych warunkach wznowieniem i kontynuacją prac i działalności międzywojennej orientalistyki polskiej. Niosły więc ze sobą wszystkie obciążenia międzywojennych grzechów organizacyjnych i ideowych ówczesnej orientalistyki, z drugiej znów strony odpowiadały podobnym błędom i brakom innych pokrewnych dziedzin nauki. Jeśli chodzi o wady organizacyjne, to tu należy wymienić przede wszystkim bezplanowość badań i publikacji naukowych (brak planowania prac, przeciąganie druku publikacji po 5 lat i więcej)”¹²⁶.

W takim samym świetle cytowany autor postrzegał całość działalności ówczesnej orientalistyki polskiej, nie tylko jej dorobek publikacyjny, i chociaż stylistyka poniższych sądów były raczej związana z czasem powstania (1953 lub 1954), to nie można odmówić słuszności znacznej części uwag i postulatów (po ominięciu ideologicznych ich uzasadnień):

„Orientalistyka powojenna, tak jak orientalistyka międzywojenna w przeważającym stopniu ulegała wszystkim prądom panującym w nauce burżuazyjnej; z jednej strony w zakresie metod badań filologicznych dawała przewagę metodom idealistycznym, z drugiej znów strony tak w zakresie metod, jak i kierunków badań pozostawała w zależności od orientalistyki zachodnio-europejskiej, której ujemnymi cechami – przy szeregu bezsprzecznie trwałych zdobyczy i osiągnięć – było «ograniczanie się do zagadnień

¹²⁵ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 73.

filologicznych, religioznawczych i zbyt małe zainteresowanie najnowszą historią Wschodu»¹²⁷. A także „skłonność do badania tego, co zamiera, a nie tego, co żywe”¹²⁸.

I jeszcze:

„Wyrażało się to w istnieniu kadłubowych, niekompletnych ośrodków studiów orientalistycznych na uczelniach, które nie miały kadr mogących obsłużyć całe studium, jak np. szczątkowa turkologia i indianistyka we Wrocławiu, załączki sinologii i indianistyki w Łodzi, profesor armenista i indianista w Toruniu. Ten chaos organizacyjny, przypominający taki sam bezład przed wojną, był po wyzwoleniu tym większym paradoksem, że [...] kadry orientalistów zostały silnie zdziesiątkowane, i gospodarowanie pozostałymi czynnymi kadrami wymagało specjalnej pieczy i oszczędności, a nie ich rozpraszania. W organizacji prac naukowych w pierwszych latach po wojnie kontynuowana była przedwojenna tradycja badań indywidualnych, które niejednokrotnie przedzierały się w chałupnictwo i przyczynkarstwo. Istniejące ośrodki (Komisje Orientalistyczne PAU, TNW itd.) prowadziły prace przeważnie bez planu i przeprowadzały dyskusje nad zgłaszanymi przez członków referatami wybranymi wyłącznie z dziedziny ich zamiłowań. Referaty te, często cenne i dobrze opracowane, nie mogły jednak zastąpić systematycznej pracy naukowej. Podobnie i ośrodki uniwersyteckie pracowały bez planu naukowego, przy czym indywidualność kierowników zakładów i ich zamiłowania wyciskały piętno na większości prac seminaryjnych i magisterskich”¹²⁹.

Nadeszła nowa era i w roku akademickim 1949/50 na uniwersytecie ukształtował się „[...] trapezoid władzy. Jego wierzchołkami były: Pałac Kazimierzowski (rektorat), gmach Prawa (PZPR), Budynek Porektorski (organizacja związkowa) oraz Dom Studenta (ZMP i ZSP)”¹³⁰. W rezultacie dotychczasowy – powojenny – okres w rozwoju orientalistyki został poddany stosownej (z punktu widzenia teorii klasowej i jej stalinowskiej perspektywy) krytyce, która, *nota bene*, została w druku

¹²⁷ Ibidem, s. 73–74.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem, s. 73.

¹³⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 81.

sformułowana kilka lat później, już u schyłku stalinizmu, ale powstawała na zamówienie tego czasu: „Tak, jak i przedwojenna orientalistyka, podobnie i orientalistyka pierwszych lat po wojnie była dyscypliną dość elitarną, izolowaną i mało związaną z życiem [...]”¹³¹. Jednak dostrzeżono i pozytywne zmiany: „[...] rozwinął się dział arabistyki współczesnej [...]”¹³², na co pozwoliły „[...] przewyciężenie marazmu i wypowiedzi Józefa Stalina o marksizmie w językoznawstwie, otwierając nowe wielkie perspektywy przed językoznawstwem radzieckim, umożliwiły twórcze oddziaływanie orientalistyki radzieckiej na orientalistykę polską”¹³³. Żeby nie pozostały nieporozumienia, dobitnie po raz drugi w tym samym artykule stwierdzono: „Przełom, który nastąpił w latach 1949–1951 pozostawał w ścisłym związku z wypowiedziami J. Stalina o języku i pracami I Kongresu Nauki Polskiej”¹³⁴ oraz „[w] przewyciężeniu obcej ideologii dużą pomocą było zapoznanie się z przodującą nauką radziecką”¹³⁵. Przygotowywano centralizację nauki polskiej na wzór radziecki i ukazała się „[i]nformacja o powołaniu przy Ministrze Oświaty organizacji, której zadaniem było załatwianie spraw organizacyjnych, administracyjnych i budżetowych Kongresu Nauki Polskiej”¹³⁶.

Powyższa preambuła wydaje się konieczna, ponieważ portretuje kontekst ówczesnej pracy naukowej i dydaktycznej oraz tło społeczne codziennego życia – nie tylko – arabistów, z czego wprost wynikały konsekwencje, które dostrzeżemy w ciągu najbliższych kilku lat. Po pierwsze, nadeszły głębokie reformy – zarówno życia uczelnianego, jak i gospodarczego i politycznego kraju, a je wszystkie łączyło sprzężenie zwrotne i samonapędzający się mechanizm ówczesnej „poprawności politycznej” – styl wypowiedzi, kierunek badań i krytyki naukowej, droga awansów i sposób naboru studentów. Bo w tych nowych czasach nastąpił dla orientalistyki okres rewolucyjny: przystąpiono do profesjonalnego (coraz bardziej) naboru studentów, czyli zamieniono orientalistykę w kierunek naukowo-dydaktyczny i zreformowano same studia. Należy zanotować, że wiele wprowadzonych zmian przyczyniało się do ewidentnego rozwoju orientalistyki, czyli były zmianami na lepsze.

¹³¹ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 74.

¹³² Ibidem, s. 76.

¹³³ Ibidem, s. 75.

¹³⁴ Ibidem, s. 76.

¹³⁵ Ibidem, s. 75.

¹³⁶ Komunikat Nr IV O.l.dz. 5545/49 z dn. 23 stycznia 1949 r., Utworzenie przy Ministrze Oświaty Biura Kongresu Nauki Polskiej, Dz.U. Ministerstwa Oświaty z dn. 20 stycznia 1950 r. Nr 1, poz. 5.

Uległa usankcjonowana prawem zmiana organizacji roku szkolnego (akademickiego) – już ostatecznie przybrał on formę dwusemestralną:

- „§ 1 Rok szkolny rozpoczyna się 1 września, a kończy 31 sierpnia.
 § 2 Wykłady i ćwiczenia rozpoczynają się 1 października, a kończą 10 czerwca. Egzaminami odbywają się od 11 do 30 czerwca.
 § 3 Pierwszy semestr kończy się 31 stycznia, a drugi zaczyna 13 lutego. Przerwa międzysemestralna przeznaczona jest na egzaminami.
 § 4 Przerwa w okresie Świąt Bożego Narodzenia trwa od 22 XII do 2 I włącznie.
 § 5 Przerwa w okresie Świąt Wielkiejnocy trwa jeden tydzień od czwartku przed niedzielą świąteczną do środy włącznie.
 § 6 Poza wymienionymi wyżej okresami, wolnymi od wykładów i ćwiczeń, wolne są od zajęć dni, wyszczególnione w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Oświaty nr 11 z 1946 r. poz. 359.
 Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 30 listopada 1949 r.¹³⁷ w sprawie ustalenia i podziału roku szkolnego i dni wolnych od nauki w państwowych szkołach wyższych, podległych Ministrowi Oświaty”¹³⁸.

Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1949/50 obejmował cztery katedry¹³⁹: Seminarium egiptologiczne, pod opieką kuratora prof. A. Zajączkowskiego¹⁴⁰; Seminarium Wschodu Starożytnego, pod kierownictwem R. Ranoszka¹⁴¹; Seminarium filologii indyjskiej, pod opieką kuratora prof. A. Zajączkowskiego¹⁴², i Seminarium sinologii, pod kierownictwem W. Jabłońskiego¹⁴³. Jedynym czynnym profesorem orientalistyki na Wydziale Humanistycznym UW był podówczas A. Zajączkowski¹⁴⁴, dlatego też był kuratorem tak odległych katedr, jak egiptologia i indologia. Równocześnie był kierownikiem

¹³⁷ Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 30 listopada 1949 r. Nr IV O-17007/49), Dz.U. Ministerstwa Oświaty z dn. 20 stycznia 1950 r. Nr 1, poz. 1.

¹³⁸ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951*, Warszawa 1951, s. 4.

¹³⁹ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1949–1950*, Warszawa 1950, s. 68.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 18.

Seminarium turkologii¹⁴⁵ i kierownikiem całego Instytutu Orientalistycznego¹⁴⁶. Bliskim Wschodem zajmowali się także asystent młodszy przy Katedrze¹⁴⁷ Wschodu Starożytnego¹⁴⁸ W. Tubielewicz¹⁴⁹ i asystent starszy dr J. Reychman¹⁵⁰ oraz lektor języka arabskiego Witold Skuratowicz¹⁵¹. Później, po powrocie z placówki dyplomatycznej, zajęcia z zakresu arabistyki prowadził głównie J. Bielawski¹⁵². Na turkologii zatrudniono także pierwszego native lektora – w latach 1949–1952 uczył języka perskiego¹⁵³.

W 1949 r. habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim dr T. Lewicki¹⁵⁴, w jego przewodzie habilitacyjnym z arabistyki – na zaproszenie Rady Wydziału Humanistycznego UJ – wziął udział prof. A. Zajączkowski. W tym samym roku brał również udział w przewodzie doktorskim i obronie rozprawy doktorskiej z zakresu turkologii na Wydziale Humanistycznym UJ W. Zajączkowskiego¹⁵⁵.

W Pradze (czeskiej) odbyła się – z udziałem polskim – Konferencja Orientalistyczna¹⁵⁶.

Aktywnie działało Polskie Towarzystwo Orientalistyczne, odbył się II (IX w sumie od początku istnienia Towarzystwa)¹⁵⁷ Zjazd Orientalistów Polskich. Tym razem i tylko ten jeden raz został zorganizowany we Wrocławiu¹⁵⁸. Stan liczebności PTO na dzień 1 czerwca 1949 r. wynosił już 61 członków¹⁵⁹, co oznaczało znaczny wzrost – w I Zjeździe (powojennym, czyli VIII w historii PTO) udział wzięło siedmiu¹⁶⁰. Prezesem został prof. A. Zajączkowski, który pełnił tę funkcję aż do 1958 r.¹⁶¹

¹⁴⁵ Ibidem, s. 69.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Raczej Seminarium (przypisek mój).

¹⁴⁸ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁴⁹ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1949–1950...*, s. 69.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem, s. 30.

¹⁵² M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

¹⁵³ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁵⁴ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 204.

¹⁵⁵ *Kronika Katedry Filologii Orientalnej UJ za lata 1945–1954...*, s. 191.

¹⁵⁶ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 73.

¹⁵⁷ S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 218.

¹⁵⁸ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

¹⁵⁹ S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 216.

¹⁶⁰ W różnych źródłach liczby są inne, być może mylono liczbę obecnych z liczbą członków.

¹⁶¹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 213.

Kontynuowano prace publikacyjne, m.in. w ramach dawnej serii Biblioteki Wschodniej Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, zakończono przygotowania do druku pracy F. Machalskiego *Historyczna powieść perska: Materiały do studiów nad współczesną literaturą Iranu*¹⁶², ale wyszła drukiem dopiero w 1952 r.¹⁶³ Wznowiono wydawanie „Rocznika Orientalistycznego” (wtedy organu PTO), wyszedł drukiem tom 15, za lata 1939–1949. Przygotowano także dwa następne tomy – 16 (poświęcony pracom Władysława Kotwicza) i 17 (pierwotnie dedykowany miał być jubileuszowi profesora T. Kowalskiego, ale ze względu na jego śmierć przekształcono go w księgę ku jego pamięci). Wyszły znacznie później¹⁶⁴. Od 1949 r. „Przegląd Orientalistyczny” z inicjatywy prof. A. Zajączkowskiego zaczął ukazywać się jako rocznik, a po nr 4 – jako kwartalnik¹⁶⁵.

Czas reform i reorganizacji dotyczył całej nauki polskiej, w tym uczelni i ich struktury. Na Uniwersytecie Warszawskim w 1950 r. pozostawało sześć wydziałów, wymienianych w informatorach w dawnym porządku:

- › Wydział Teologii Katolickiej,
- › Wydział Teologii Ewangelickiej,
- › Wydział Prawa,
- › Wydział Humanistyczny,
- › Wydział Matematyczno-Przyrodniczy,
- › Wydział Weterynaryjny.

Rok później część z nich „nosiła nowe nazwy, a prezentowano je w porządku alfabetycznym, który usuwał z czołowego miejsca wydziały teologiczne:

- › Wydział Humanistyczny,
- › Wydział Matematyczno-Przyrodniczy,
- › Wydział Prawa,
- › Wydział Teologii Ewangelickiej,
- › Wydział Teologii Katolickiej,
- › Wydział Weterynaryjny.

¹⁶² F. Machalski, *Historyczna powieść perska: Materiały do studiów nad współczesną literaturą Iranu*, Kraków 1952.

¹⁶³ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia Polski Ludowej...*, s. 73.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 72–73.

¹⁶⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 213.

W wyniku kolejnej reorganizacji oddzielono od UW Weterynarię, ale liczba wydziałów wzrosła do dziewięciu wskutek podziału wydziałów Matematyczno-Przyrodniczego i Humanistycznego¹⁶⁶.

Zmiana dotyczyła Wydziału Humanistycznego, w obrębie którego znajdowała się orientalistyka, ale i Wydziału Teologii Katolickiej, na której w roku akademickim 1959/51 nauczano języka arabskiego. Zajęcia prowadził w Theologicum, gmachu na Krakowskim Przedmieściu 52/54, prof. ndzw. ks. dr P. Nowicki, przedmiot nazywał się „Język arabski dla początkujących” i zajmował 2 godziny tygodniowo¹⁶⁷. Nie udało mi się dotrzeć do informacji, ilu uczęszczało na niego studentów.

W 1950 r. ustalono studia orientalistyczne i określono ich kierunki, przygotowano zasady naboru nowych (tj. tych, którzy dopiero rozpoczną studia, a nie tylko będą je uzupełniali) studentów dla wszystkich uczelni: na posiedzeniu Komisji Orientalistycznej w dniu 25 lutego 1950 r. obecni byli: prof. W. Jabłoński – przewodniczący, profesorzy A. Zajączkowski, E. Słuszkiewicz, M. Lewicki, T. Lewicki, St. Strelcyn, Z. Rysiewicz, R. Ranoszek i Naczelnik Pawłowska. Protokółowała U. Przeradzka. Porządek dzienny tego kluczowego dla historii orientalistyki w Polsce zebrania przewidywał:

1. Ustalenie studiów orientalistycznych.
2. Ustalenie kierunku studiów.
3. Powołanie Komisji.

„Na Przewodniczącego powołano prof. Jabłońskiego Witolda, na wiceprzewodniczącego prof. Strelcyna Stefana. Przewidziano cztery specjalizacje na kierunkach orientalistycznych: filologiczną, historyczną, historyczno-społeczną i historyczno-kulturalną.

Poruszono zagadnienie modernizacji orientalistyki, która wymagałaby nowocześniejszej literatury, geografii i przydzielenia specjalnego wykładowcy.

Ustalono, że studia orientalistyczne są:

1. jednolitym, ciągłym 5-letnim studium dla prac naukowych
2. program studiów winien przewidzieć specjalizację naukową w czterech kierunkach po przerobieniu podstawowego programu 3-letniego.

¹⁶⁶ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 78–79.

¹⁶⁷ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951...*, s. 155.

3. w ramach pierwszych lat studiów orientalistycznych należy wprowadzić zalecane obowiązkowe ćwiczenia i wykłady z dziedzin mających praktyczne zastosowanie dla studiów orientalistycznych w Polsce.

Przy powołaniu Komisji Programowej ustalono skład obecnych z nieobecnych prof. Kuryłowiczem Jerzym z Krakowa. Komisja Programowa wytypowała prof. W. Jabłońskiego i S. Strelcy na opracowanie projektu programu ramowego w terminie do 29 I 1951 r.”¹⁶⁸.

Ponieważ powyższe wytyczne były dosyć ogólnej natury i dotyczyły wszystkich ówczesnych orientalistyk (UW, UJ i UW), w marcu 1950 r. zwołano zebranie kierowników katedr orientalistycznych tylko Uniwersytetu Warszawskiego, m.in. w związku ze zmianami struktury organizacji orientalistyki. Obecni na nim byli: profesorzy W. Jabłoński, R. Ranoszek, Z. Rysiewicz i A. Zajączkowski. Protokółował W. Kotański. Na tym zebraniu prof. Jabłoński odczytał okólnik Ministerstwa Oświaty nr 1 z dn. 17 stycznia 1950 r. w sprawie tworzenia instytutów i zespołów katedr, poddając pod dyskusję zebranych ramowe statuty instytutów i zespołów katedr opracowane przez Ministerstwo Oświaty. „W czasie dysputy padały argumenty za utrzymaniem systemu katedr, przeciw komasacji bibliotek, a nawet przeciw utworzeniu Instytutu Orientalistycznego [...]” – z powodów czysto pragmatycznych: braku pomieszczeń i braku widoku na nie w najbliższym czasie. Dlatego uzgodniono, że przejściowo popiera się ideę zespołu katedr, z tym że z przyłączoną katedrą językoznawstwa ogólnego oraz z zakładami orientalistycznymi – indyanistyką i egiptologią, które w danej chwili nie miały jeszcze katedr¹⁶⁹.

Prof. ndzw. W. Jabłoński¹⁷⁰ został w roku akademickim 1950/51 dziekanem Wydziału Humanistycznego¹⁷¹, a rok później – na rok akademicki 1951/52 – dziekanem Wydziału Filozoficznego. Według jednego źródła był kierownikiem Instytutu

¹⁶⁸ A UW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Komisji z dn. 25 lutego 1950 r., nr ref. 54-2109.

¹⁶⁹ A UW, IO-0080, Protokół zebrania kierowników katedr orientalistycznych UW, z dn. 14 marca 1950 r., nr ref. 54-01/52.

¹⁷⁰ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 199–214.

¹⁷¹ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951...*, s. 5.

Orientalistycznego w 1950/51 r.¹⁷² (tę wersję potwierdzają dokumenty¹⁷³), według innego dopiero od 1952 r.¹⁷⁴

Jesienią 1950 r. obsadzono dwie adiunktury Katedry Turkologii (J. Bielawski i J. Reychman)¹⁷⁵. Ówczesny skład kadrowy „bliskowschodniej” orientalistyki warszawskiej wyglądał następująco (w tym właśnie roku Seminarium turkologiczne przekształciło się w Katedrę Turkologii¹⁷⁶):

- ▶ Seminarium turkologii, kierownik – prof. turkologii¹⁷⁷ A. Zajączkowski¹⁷⁸.
- ▶ Adiunkt¹⁷⁹ i lektor języka tureckiego¹⁸⁰ – dr J. Bielawski¹⁸¹.
- ▶ Starszy asystent – dr J. Reychman¹⁸².
- ▶ Lektor języka arabskiego – W. Skuratowicz¹⁸³.

W 1950 r. powstała nowa, nieistniejąca przed wojną katedra semitystyki¹⁸⁴, założona przez z-cę prof.¹⁸⁵ dr. S. Strelcyna¹⁸⁶, następnie jej kierownika¹⁸⁷. Powstała antydatowanym aktem wydanym dopiero w 1951 r. – Minister Szkół Wyższych i Nauki Adam Rapacki 7 marca 1951 r. wydał rozporządzenie¹⁸⁸, którego § 1 głosił:

„Tworzy się następujące katedry wraz z połączonymi z nimi zakładami na Wydziałach Humanistycznych: na Uniwersytecie Warszawskim katedrę semitystyki [...].

¹⁷² Ibidem, s. 81.

¹⁷³ AUW, IO-0080, Pismo Kierownika IO prof. dr. W. Jabłońskiego z dn. 6 marca 1951 r. do Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, w miejscu, odpowiedź na pismo N 126/51 z dn. 17 lutego 1951 r., s. 3.

¹⁷⁴ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ J. Sierakowska-Dyndo, S. Surdykowska, *Iranistyka...*, s. 102.

¹⁷⁷ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951...*, s. 8.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 81.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 18.

¹⁸⁰ Ibidem, s. 25.

¹⁸¹ Ibidem, s. 81.

¹⁸² Ibidem, s. 23 oraz s. 81.

¹⁸³ Ibidem, s. 26.

¹⁸⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 85.

¹⁸⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 199–214.

¹⁸⁶ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka*, [w:] *75 lat IO UW*, red. M. Popko, Warszawa 2007, s. 24–25.

¹⁸⁷ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 199–214.

¹⁸⁸ Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 7 marca 1951 r. w sprawie utworzenia katedr na Uniwersytetach Warszawskim i Łódzkim, Dz.U. 1951 Nr 16, poz. 130.

§ 2. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia z mocą obowiązującą od dnia 1 września 1950 r.”¹⁸⁹

To była jedyna katedra na orientalistyce utworzona bezpośrednim rozporządzeniem Ministra Oświaty. Nabór dla studentów przeprowadziła dopiero w 1951 r., w jej programie nauczania była nauka języków (w kolejności alfabetycznej): amharskiego, arabskiego, etiopskiego ge'ez i hebrajskiego¹⁹⁰.

Semitystyka, póki nie istniała wydzielona arabistyka, była kierunkiem filologicznym najbardziej do niej zbliżonym, chociaż w istocie „ścieżkę” arabistyczną wydzielono w obrębie turkologii. Mimo to pierwszy podręcznik do gramatyki języka arabskiego autorstwa orientalisty z UW powstał właśnie wśród semitystów: napisał go (dla słuchaczy Studium Afrykanistycznego) W. Tubielewicz, wówczas jeszcze z-ca asystenta przy Instytucie Orientalistycznym¹⁹¹, który potem został asystentem i następnie st. asystentem Katedry Semitystyki¹⁹². Właśnie tutaj, w ramach Instytutu Orientalistycznego, zaczęło się po wojnie – od 1951 r. – nauczanie „świeckiego” hebrajskiego¹⁹³, bo wcześniej i później uczono go na wydziałach teologicznych UW – jako języka religii, a nie życia codziennego.

Jak odnotuje to później J. Reychman, rok 1950 był przełomowy – to wtedy rozpoczęły się merytoryczne zmiany w polskiej orientalistyce, w tym w badaniach arabistycznych: „uwagę orientalistów polskich przyciąga nie tylko dawna klasyczna literatura Orientu w jej nieśmiertelnych arcydziełach, ale i po raz pierwszy literatura współczesnego Wschodu, literatura krajów walczących o wyzwolenie, bądź budujących socjalizm [...] literatura nowoarabska – Mahmud Tajmur”¹⁹⁴. Pola badawcze objęły też inne zakresy niż tradycyjne – literaturoznawstwo i językoznawstwo. „Studia nad ruchami społecznymi na terenie Bliskiego Wschodu w czasach nowszych podjął Jan Reychman, nad ruchami społecznymi w krajach kalifatu w Afryce Północnej, ukrytymi pod religijną formą odłamów, herezji i sekt ibadyckich – T. Lewicki”¹⁹⁵. Z kolei prof. A. Zajączkowski inaczej widział wówczas

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 24–25.

¹⁹¹ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951...*, s. 24 oraz s. 81.

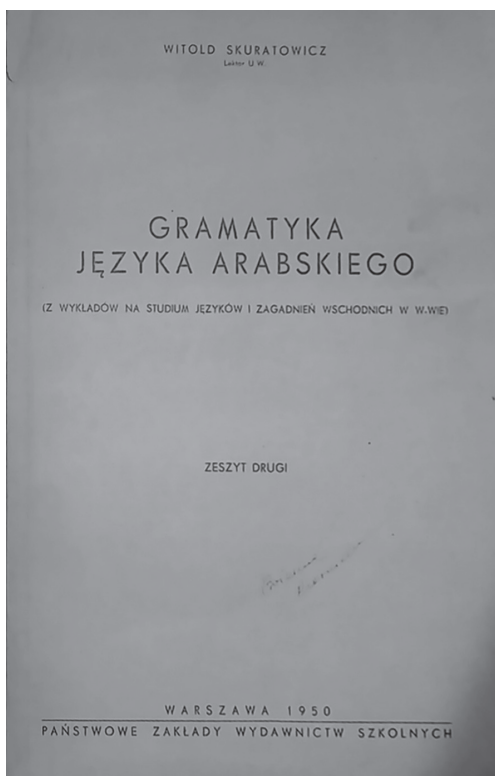
¹⁹² *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁹³ *Hebraistyka...*

¹⁹⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 82.

¹⁹⁵ Ibidem, s. 80.

priorytety dla orientalistyki polskiej: „Musimy zorganizować planową i zespołową akcję przekładania arcydzieł klasyków Bliskiego Wschodu [...] 2. Niemniej pilną sprawą staje się konieczność wydania polskich podręczników uniwersyteckich”¹⁹⁶.

Il. 64

Zeszyt 2 *Gramatyki języka arabskiego* W. Skuratowicza (1950). Zdjęcie autora

Cele, które stawiał, miały istotną wagę dla arabistów, stąd już w 1949 r. dla użytku studiujących Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych (z. 1), a później PWN (z. 2) wydały: dwa zeszyty gramatyki arabskiej (z. 1 – 1949¹⁹⁷ i z. 2 i 3 – 1950–1951) W. Skuratowicza, a cztery lata później w Krakowie wydano wypisy z literatury arabskiej¹⁹⁸ T. Lewickiego¹⁹⁹. Prof. A. Zajączkowski proponował również – jako prymaty – w przypadku prac ściśle naukowych „podejmować większe zespołowe wydawnictwa,

¹⁹⁶ A. Zajączkowski, *Pół wieku orientalistyki polskiej...*, s. 81.

¹⁹⁷ W. Skuratowicz, *Gramatyka arabska*, Warszawa 1949.

¹⁹⁸ T. Lewicki, *Wypisy do nauki języka arabskiego*, Kraków 1954.

¹⁹⁹ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 85.

i to w tym zakresie, w którym już istnieje priorytet orientalistyki polskiej”²⁰⁰. Poza jedną publikacją (o charakterze arabistycznym) tego typu, poświęconą Awicennie, wydaną jeszcze w latach 50., na następne trzeba było poczekać aż do czasów przejścia kierownictwa arabistyką przez prof. J. Bielawskiego.

I ostatni z ówczesnych, tu przytaczanych i zrealizowanych, postulatów prof. A. Zajązkowskiego: „rozbudowa katedr i lektoratów uniwersyteckich na sekcje orientalistyki”²⁰¹.

Jesienią miał pojawić się pierwszy nowy narybek, rezultat naboru i egzaminów wstępnych, na które – dla orientalistyki – przygotowano pytanie o „znaczenie zwycięstwa rewolucji w Chinach dla wyzwolenia ludów Azji”²⁰². Uchwałą Rady Ministrów z 1949 r.²⁰³ zaoferowano studentom „specjalne stypendia naukowe”²⁰⁴. Były one przyznawane studentom II i wyższych lat studiów.

W 1950 r. odbył się III Zjazd Orientalistów Polskich, tym razem w Warszawie²⁰⁵, a także – szeroko nagłośniona w mediach, w tym Polskiej Kronice Filmowej – „Wystawa orientalna” w Muzeum Narodowym w Warszawie, którą współorganizował, z racji piastowanych stanowisk, prof. A. Zajązkowski²⁰⁶.

Od tego samego roku prof. A. Zajązkowski współredagował „Rocznik Orientalistyczny”, a od 1953 r. do zgonu pełnił obowiązki jego redaktora naczelnego (wydając 16 tomów, od 19. do 34.). Był też współredaktorem serii *Prace Orientalistyczne*, w której wydał 21 prac, w tym trzy własne²⁰⁷.

Wielkie zmiany w świecie nauki i szkolnictwie wyższym rozpoczęły się od I Kongresu Nauki Polskiej²⁰⁸, który obradował w dniach 29 czerwca–2 lipca 1951 r. w Warszawie²⁰⁹; zajęto się na nim m.in. wypracowaniem nowych – na wzór radziecki – form organizacji nauki w Polsce i podjęto decyzję o powołaniu Polskiej Akademii Nauk.

²⁰⁰ A. Zajązkowski, *Pół wieku orientalistyki polskiej...*, s. 82.

²⁰¹ Ibidem, s. 83.

²⁰² B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 93.

²⁰³ Uchwała Rady Ministrów z dn. 31 grudnia 1949 r. w sprawie specjalnych stypendiów naukowych dla studentów, MP1950.A-4.39.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

²⁰⁶ M.E. Zajązkowska-Łopatto, *A. Zajązkowski...*, s. 140.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 216.

²⁰⁹ II Kongres Nauki Polskiej obradował 26–29 czerwca 1973 r., III Kongres Nauki Polskiej obradował 7–10 marca 1986 r.

Pod koniec tego samego roku doszło do reformy całego szkolnictwa wyższego i całego życia naukowego w Polsce – 15 grudnia 1951 r. wydano ustawę o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki²¹⁰, która formalnie weszła w życie z dniem 7 lutego 1952 r. Już wcześniej doszło do podziału Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 13 lipca 1951 r. rozporządzeniem Ministra Szkół Wyższych i Nauki²¹¹ Wydział Humanistyczny UW został podzielony na trzy:

„§ 1 Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Warszawskiego dzieli się na trzy wydziały:

- 1) Wydział Filozoficzno-Społeczny;
- 2) Wydział Historyczny;
- 3) Wydział Filologiczny. [...]

§ 4 Do Wydziału Filologicznego przechodzą następujące katedry wraz z połączonymi z nimi zakładami naukowymi:

- 1) Filologia Wschodu Starożytnego
 - 2) Filologia Ludów Azji Środkowej
 - 3) Sinologia
 - 4) Turkologia
 - 5) Semitystyka [...]
- 22) Językoznawstwo Indoeuropejskie [...].

Rozporządzenie wchodzi w życie z dn. 15 II 1951 roku”²¹².

Podjętą zasadniczą reformą studiów, przygotowując w sposób zcentralizowany określony planem nauczania szczegółowy program na wszystkie lata każdego kierunku, „Uniwersytet odchodzi od liberalistycznego traktowania studiów jako wolnych; studia są planowo organizowane, a więc dochodzimy do typu studiów znanego ze szkoły średniej”²¹³.

²¹⁰ Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38.

²¹¹ Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 13 lipca 1951 r. w sprawie zmian organizacyjnych na Uniwersytecie Warszawskim, Dz.U. 1951 Nr 40, poz. 304.

²¹² Ibidem, poz. 303 i 304 § 4 i § 8.

²¹³ AUW, IO-0080, Protokół Sesji Dydaktycznej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 9 maja 1951 r., s. 3.

W tym nowym programie, powstałym w tym samym roku, studia orientalistyczne zdefiniowano jako naukowe studia pięcioletnie. Zostały przy tym znacznie rozbudowane: w programie pojawiła się historia Wschodu wraz z historią najnowszą. Z kolei – i to stanowiło najważniejsze novum – w zakresie nauki języka i lektury tekstów uwzględniono również język współczesny²¹⁴. Nowy, ramowy projekt pięcioletnich studiów magisterskich przyniósł obowiązek opanowania przedmiotów pozaorientalistycznych²¹⁵ (np. dwóch lektoratów j. zachodnich i j. rosyjskiego)²¹⁶. Jednak – poza poszerzeniem materii studiów – w przedmiotach merytorycznych innych rewolucji poza wspomnianą – studiami języka mówionego – nie dokonał, i studia turkologiczne tradycyjnie „obejmujące filologię całego Bliskiego Wschodu, tzw. *elsene-i selase*, wymagały znajomość trzech języków dominujących na tym obszarze”²¹⁷ – wspomina prof. dr hab. T. Majda.

Naukowy charakter zakładów uczelnianych utrzymano w pełni, a nawet rozwinięto, powierzając uczelniom, w tym Instytutowi Orientalistycznemu i jego pracownikom, zlecenia badawcze wykonywane na zamówienie Polskiej Akademii Nauk (orientalistom zlecał je Komitet Orientalistyczny PAN)²¹⁸. Podejmowano w Instytucie Orientalistycznym pierwsze i liczne prace zespołowe (właściwie zapoczątkowano je już w 1950, tylko wówczas odbywały się z inicjatywy IO i jego siłami, a teraz – jako zlecenie od PAN), najważniejsze wówczas rozpoczęte to katalogizowanie rękopisów orientalnych w Polsce oraz, „jako zobowiązanie przed II Zjazdem PZPR, opracowanie sytuacji wsi na Bliskim Wschodzie”²¹⁹. Także od jesieni 1950 r. pracownicy naukowci musieli uczestniczyć w szkoleniach ideologicznych²²⁰. Kolektywność – jako zalecana na wzór radzieckiej formy pracy – miała również dotyczyć referatów naukowych: „winny być również pracami zbiorowymi i taka ich forma jest najbardziej pożyteczna”²²¹.

Dla realizacji tak ambitnych celów i obszernego programu studiów niezbędna była znacznie większa liczba pracowników dydaktycznych i naukowo-dydaktycznych

²¹⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 84.

²¹⁵ S. Kałużynski, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 3–13.

²¹⁶ M.E. Zajączkowska-Łopatto, A. Zajączkowski..., s. 135.

²¹⁷ T. Majda, *Studia turkologiczne w Polsce i zagranicą*, PO 1994, nr 1–2, s. 25–27.

²¹⁸ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 84.

²¹⁹ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

²²⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 75.

²²¹ AUW, IO-0080, Protokół Sesji Dydaktycznej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 9 maja 1951 r., s. 3.

(wedle dzisiejszych pojęć), a przecież po wojnie kadra uniwersytecka cierpiała na braki i lukę pokoleniową, dlatego reforma życia uczelnianego i studiów wyższych przygotowała program szybkiego wygenerowania pokaźnej liczby młodych pracowników nauki – powstała idea, wcielona od razu w życie, wprowadzenia studiów aspiranckich, które miały zdyscyplinować adeptów i przyspieszyć zdobywanie przez nich stopni i tytułów naukowych. Jednak już wówczas liczba aspirantur na orientalistyce nie była wystarczająca dla zaspokojenia rosnących potrzeb orientalistyki²²². Zaplanowane na rok 1951/52 studia aspiranckie miały być zarówno krajowe, jak i zagraniczne, jednak od początku miały charakter politycznego zamówienia i, jak z dumą zaznaczał autor cytatu, „[...] wszyscy aspiranci krajowi w swych pracach kandydackich podjęli dotąd mało przez orientalistykę polską uwzględnianą, tematykę historyczno-społeczną, przy szerokim zastosowaniu założeń marksistowskich. [...] Wystarczy porównać tematy ostatnich prac z tematami prac dawnych, aby przekonać się o znacznym postępie ideologicznym i metodologicznym; większość nowszych prac magisterskich obejmuje przeważnie zagadnienia charakterystyki języka na danym etapie, formacji społeczno-gospodarczych, itp.”²²³.

Komisja postanowiła, że programy zostaną opracowane do 3 marca 1952 r., a ich recenzje do dnia 1 maja 1952 r.²²⁴ Jednak programy były gotowe do implementacji w życie uczelni dopiero w następnym roku akademickim.

Wielkim wydarzeniem dla powojennej warszawskiej orientalistyki było rozpoczęcie rekrutacji, do tej pory liczba studentów była minimalna. Tryb rekrutacji kandydatów został sformułowany także – jak i pozostałe elementy reformy – w sposób zcentralizowany, poza instytutem, a nawet poza uczelnia: Prezydium Rady Ministrów okólnikiem z dn. 10 marca 1951 r.²²⁵ powołało na rok szkolny 1951/52 Szkolne Komisje Rekrutacyjne, „których celem będzie właściwy klasowo i sprawny dobór kandydatów do szkół wyższych”²²⁶. W 1951 r. w skład Komisji Rekrutacyjnej z orientalistów jako egzaminatorzy wchodził: prof. W. Jabłoński, prof. S. Strelcyn, J. Reychman²²⁷.

²²² J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 85.

²²³ Ibidem.

²²⁴ AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia programowej komisji studiów orientalnych z dn. 21 listopada 1951 r., s. 2–3.

²²⁵ AUW, WFil-120, Prezydium Rady Ministrów, Zespół II, Nr C.1-815/51, Odpis 1.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ AUW, WFil-4211, Wykaz Praca Komisji I (filologie obce), s. 8.

Dnia 20 sierpnia 1951 r. Minister Szkół Wyższych i Nauki skierował pismo do Rektora UW, w którym ustalili „zadanie rekrutacyjne na I rok studiów w roku szkolnym 1951/52”, w tym dla orientalistyki – 25 miejsc, dla wydziału – 335, dla całego UW – 1565²²⁸. Przy czym „Uczelnia winna przyjąć warunkowo 10% kandydatów ponad ustalony kontyngent, z których będzie pokrywać odpad w początkowym okresie roku szkolnego”²²⁹. Orientalistyka podówczas była częścią Wydziału Filologicznego, w jego skład wchodziły ponadto: filologia polska, rosyjska, romańska, angielska, węgierska, klasyczna i słowiańska. Według innego źródła limit rekrutacyjny na I rok studiów II stopnia według stanu na dzień 15 maja 1951 r. dla orientalistyki określono na 20 miejsc²³⁰. Wyniki egzaminów/ naboru zostały opublikowane przez wywieszenie dnia 13 września 1951 r. Wśród studentów przyjętych wówczas – chociaż nadal oficjalnie nie było arabistyki – było kilku przyszłych arabistów (np. B. Kokot, T. Polanowski, K. Skarżyńska), bo *de facto* dwa lata później ruszyła nieoficjalna „ścieżka arabistyczna” na turkologii.

Od jesieni 1950 r. studenci musieli uczestniczyć w kursach materializmu dialektycznego. Uparcie rozwijano wszędzie, gdzie się dało i nie dało, „kolektywizację: w tym czasie dzielono studentów każdego roku na «grupy produkcyjne», składające się z 20.–30. osób, kierowane przez starostów”²³¹. „Studenci winni brać udział we współzawodnictwie między sobą”²³². W marcu ustanowiono tzw. planowe zatrudnienie absolwentów, czyli poddano ich obowiązkowi pracy we wskazanych miejscach²³³. W życiu uczelni pojawił się nowy „temat” medialny, jak „kolektywizacja” – „walka o dyscyplinę studiów”²³⁴. J. Reychman stwierdził po kilku latach (1954): „Reforma ta położyła koniec pewnemu chaosowi panującemu dotąd w tej dziedzinie, wiecznym studentom, brakowi dyscypliny i frekwencji

²²⁸ AUW, WFil-4211, Pismo Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 20 sierpnia 1951 r., nr DP-II-6a/51, s. 10.

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ AUW, WFil-120, Limity rekrutacyjne na I r. studiów II stopnia według stanu na dz. 15 maja 1951 r.

²³¹ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 75.

²³² AUW, IO-0080, Protokół Sesji Dydaktycznej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 9 maja 1951 r., s. 3.

²³³ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 74.

²³⁴ AUW, IO-0080, Protokół Sesji Dydaktycznej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 9 maja 1951 r., s. 1.

na wykładach i zmusiła młodzież studiującą do podjęcia planowych regularnych studiów²³⁵. Aktywnie zaczęły działać Komisje Dyscyplinarne²³⁶.

Kwestia dyscypliny studiów objęła też studentów starszych lat – ze względu na trudność studiów orientalistycznych i brak dostępu do źródeł standardem stawało się opóźnianie obrony pracy magisterskiej, ale czynniki oficjalne upatrywały w tym złą wolę studentów (z pisma kierownika Instytutu Orientalistycznego do Dziekana): „Dostrzeżono niebezpieczną tendencję odkładania egzaminów magisterskich na dalsze lata, co wynika z faktu przyjmowania niektórych studentów od razu na starsze lata oraz braku ścisłego harmonogramu studiów w starym programie studiów orientalistycznych. Aby wspomóc słabszych studentów niektórzy wykładowcy podjęli się dodatkowych, ponad pensum, zajęć ze studentami”²³⁷.

W rezultacie zmian programowych, m.in. obłożenia studentów wszystkich wydziałów obowiązkiem studiowania – w różnych formach i zakresach – marksizmu-leninizmu, zabrakło kadry nauczającej tych przedmiotów. Nikt nie przewidział, że będzie tak wielkie zapotrzebowanie na znawców nowej ideologii: jak informował władze zwierzchnie rektor Wasilkowski we wrześniu 1952 r., „Uniwersytet Warszawski nie ma dotychczas kandydata na kierownika zespołowej katedry marksizmu-leninizmu. Przed zorganizowaniem tej katedry kwestia wykładów marksizmu-leninizmu może być rozwiązana tylko prowizorycznie”²³⁸. W związku z tym zdecydowano o tymczasowym zleceniu tych zajęć pracownikom naukowym, „których specjalność ma charakter zbliżony i których poziom ideologiczny jest odpowiednio wysoki”²³⁹. W tym celu odbyła się narada u Rektora z udziałem profesorów Żanny Kormanowej²⁴⁰ (Instytut Historyczny UW, Instytut

²³⁵ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 84.

²³⁶ AUW, WFil-495, Protokół z posiedzenia Komisji Dyscyplinarnej [Wydziałowa] z dn. 14 listopada 1951 r.

²³⁷ AUW, IO-0080, Pismo Kierownika IO prof. dr. W. Jabłońskiego z dn. 6 marca 1951 r. do Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, w miejscu, odpowiedź na pismo N 126/51 z dn. 17 lutego 1951 r., s. 3.

²³⁸ T.P. Rutkowski, *Na styku nauki i polityki. Uniwersytet Warszawski w PRL 1944–1989*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945...*, s. 420.

²³⁹ T.P. Rutkowski, *Na styku...*, s. 420.

²⁴⁰ Żanna Kormanowa, z domu Zelikman (1900–1988) – działaczka komunistyczna, historyk ruchu robotniczego, dyrektor Departamentu Reformy Szkolnictwa i Wychowania w Ministerstwie Oświaty Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (1945–1948), od 1947 r. pracownik Instytutu Historii UW, była jednym z realizatorów polityki partii w naukach historycznych, zajmując zdecydowanie ortodoksyjne marksistowskie stanowisko. Od marca 1950 r. z-ca kierownika Katedry Historii Polski w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR.

Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR), Emila Adlera²⁴¹ (Wydział Filozoficzno-Społeczny UW, Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR), Stanisława Arnolda²⁴² (Instytut Historyczny UW, Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR) i z-cy prof. S. Strelcyna (Instytut Orientalistyki UW), na której wyłoniono kandydatów do wykładania tego przedmiotu. Byli to m.in. Ludwik Bazyłow i Zygmunt Poniatowski. Władze UW wystąpiły także o skierowanie do katedry świeżo upieczonych absolwentów Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR: Jerzego Ładyki²⁴³ i Nurowskiego. Katedra rozpoczęła – nie bez problemów – swoją działalność od października 1952 r.²⁴⁴

W ocenie prof. S. Strelcyna w roku akademickim 1950/51 i 1951/52 w planach naukowych IO „widać pewną chaotyczność oraz brak tematyki współczesnej, tematyka raczej urywa się na średniowieczu”. Podczas tej samej narady (05.01.1952) zapytał, czy dr Bielawski wycofał swój temat o tworzeniu się języka arabskiego narodowego, jednak prof. A. Zajączkowski zwrócił uwagę, że szereg prac tłumaczeniowych „dotyka współczesności, czego przed wojną nie było – np. tłumaczenia współczesnej poezji perskiej, czym aktualnie zajmują się E. Tryjarski i J. Bielawski. Dalej proponował, że można by planować przekłady i nawiązać współpracę z tłumaczami, np. z J. Tuwimem”²⁴⁵.

Z kolei dr J. Reychman – z dystansu trzech lat, w 1954 r. – oceniał działalność IO w pierwszych latach 50. następująco:

„Podobnie na odcinku organizacyjnym nie wszystko jeszcze zostało dokonane. Istnieje jeszcze brak zrozumienia i opory w stosunku do wysiłku centralizacyjnego naszej orientalistyki, tkwią jeszcze tu i ówdzie tendencje do metod

²⁴¹ Emil Adler (1906–1997) – germanista. W 1948 r. objął stanowisko asystenta w Katedrze Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1952–1953 był dziekanem Wydziału Filozoficzno-Społecznego UW. Z reaktywowaniem Katedry Filologii Germańskiej na UW (została zamknięta w 1952) został jej docentem. W 1968 r. wyemigrował z rodziną do Republiki Federalnej Niemiec.

²⁴² Stanisław Arnold (1895–1973) – historyk, profesor UW, członek PAN. Po wojnie kontynuował pracę w UW, a od 1948 r. pracował także w Wyższej Szkole Partyjnej w Warszawie (1950 – przemianowana na Instytut Kształcenia Kadr Naukowych, w 1954 – na Instytut Nauk Społecznych przy KC PZPR, w 1957 – na Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR). W latach 1945–1947 stał na czele Departamentu Szkół Wyższych i Nauki Ministerstwa Oświaty.

²⁴³ Jerzy Ładyka (1930–2019) – profesor, filozof i religioznawca marksistowski.

²⁴⁴ T.P. Rutkowski, *Na styku ...*, s. 420.

²⁴⁵ AUW, IO-0080, Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Naukowej z dn. 5 stycznia 1952 r.

partyzantki naukowej. Przełamanie tych pozostałości obcej ideologii i tych oporów oraz wkroczenie na grunt zdecydowanej postawy marksistowskiej stanowi najbliższe zadanie orientalistyki polskiej²⁴⁶.

Właśnie w roku 1952 doszło do kolejnej ingerencji Ministra Szkolnictwa Wyższego w strukturę UW. W 1952/53 r. wyglądała ona następująco: Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, Wydział Filologiczny, Wydział Filozoficzno-Społeczny, Wydział Geologiczny, Wydział Historyczny, Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii, Wydział Prawa, Wydział Teologii Katolickiej i Wydział Teologii Ewangelickiej. W roku następnym wydziałów było już 12 (powstały bowiem Wydziały Dziennikarski, Ekonomii Politycznej i Pedagogiczny), a w roku 1954/55 zostało ich już tylko 11: w skutek wydzielenia Wydziału Chemii oraz odłączenia od UW fakultetów teologicznych²⁴⁷. Póki co w 1952 r. (antydatowane) Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego zmieniło miejsce i status orientalistyki na uczelni warszawskiej:

„§ 1. Na Uniwersytecie Warszawskim łączy się niżej wymienione katedry wraz z połączonymi z nimi zakładami naukowymi w następujące instytuty lub zespoły: [...]

D. Na Wydziale Filologicznym

Instytut Orientalistyczny składający się z katedr:

- 1) Filologii ludów Azji Środkowej,
- 2) Filologii Wschodu Starożytnego,
- 3) Turkologii
- 4) Sinologii
- 5) Semitystyki; [...].

§ 8. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia z mocą od dnia 1 IX 1951 roku²⁴⁸.

²⁴⁶ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 86.

²⁴⁷ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 78–79.

²⁴⁸ Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dn. 15 maja 1952 r. w sprawie połączenia niektórych katedr w instytuty bądź zespoły katedr na Uniwersytetach: Warszawskim, Jagiellońskim, Wrocławskim im. Bolesława Bieruta, Poznańskim, Łódzkim, Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Mikołaja Kopernika w Toruniu, MP 1952 Nr 44, poz. 629.

W ten sposób IO wszedł w skład nowopowstałego Wydziału Filologicznego²⁴⁹. Wedle pisma kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. W. Jabłońskiego²⁵⁰ do Dziekana Wydziału Filologicznego UW z dn. 26 marca 1952 r. IO składał się wtenczas z pięciu Katedr: Filologii Ludów Azji Środkowej, Filologii Wschodu Starożytnego, Semitystyki, Sinologii, Turkologii oraz dwóch Seminariów: Egypтологии i Indologii (nieobsadzonego i nieczynnego, choć posiadało bogatą bibliotekę)²⁵¹.

Reforma studiów, w tym programu, spowodowała braki kadrowe nie tylko w dziedzinie dydaktyki przedmiotów ideologicznych, ale także wprowadziła do planów nauczania znaczne ilości innych, nowych przedmiotów specjalizacyjnych – np. historii krajów Orientu. Pojawiła się więc potrzeba powiększenia kadry nauczającej, żeby zagwarantować sprawne funkcjonowanie wszystkich trzech kierunków specjalizacyjnych filologii Bliskiego Wschodu (filologii arabskiej, perskiej i tureckiej). „Zatrudniono wówczas stopniowo kilkunastu adiunktów i asystentów, których część odeszła następnie z uniwersytetu”²⁵².

W 1952 r. stała obsada Instytutu Orientalistycznego liczyła pięciu kierowników katedr (jeden prof. zw., dwóch ndzw., dwóch z-ców prof.), jednego z-cę profesora przy katedrze zespołowej, jednego kierownika seminarium w stopniu profesora zwyczajnego z innego wydziału i pomocnicze siły naukowe: trzech adiunktów, trzech st. asystentów, jednego asystenta, jednego z-cę asystenta, dwóch aspirantów, siedmiu lektorów, trzech prowadzących wykłady zleczone. Dwóch profesorów dojeżdżało²⁵³. Orientalista dr W. Kotański był prodziekanem Wydziału Filologicznego UW. Wśród pracowników zajmujących się arabskim Bliskim Wschodem samodzielnymi pracownikami nauki byli tylko prof. zw. A. Zajączkowski (kierownik Katedry Turkologii) i dr J. Reychman, pomocniczymi pracownikami nauki byli dr J. Bielawski, adiunkt przy Katedrze Turkologii, W. Tubielewicz, st. asystent przy Katedrze Semitystyki, oraz asystent F. Jarosiewicz. Działo też – w ramach Studium Języków Obcych – dwóch lektorów: dr J. Bielawski (lektor j. tureckiego) i W. Skuratowicz (lektor j. arabskiego)²⁵⁴.

²⁴⁹ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 14.

²⁵⁰ *UW. Skład Uniwersytetu na r. akademicki 1952/53*, Warszawa 1953, s. 24.

²⁵¹ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana Wydziału Filologicznego UW z dn. 26 marca 1952 r.

²⁵² *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 205.

²⁵³ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

²⁵⁴ *UW. Skład Uniwersytetu na r. akademicki 1952/53...*, s. 19–70.

Ciągłą bolączką orientalistów był brak pomieszczeń: IO się rozrastał, nabrał studentów, zwiększyła się liczba godzin i – w związku z tym – pracowników, rozpoczął się powolny, ale stabilny rozwój jednostki²⁵⁵, a lokal pozostał bez zmian. Prof. W. Jabłoński alarmował władze: „O ile chodzi o bazę materialną, to brak wspólnego lokalu i niedostateczność pomieszczeń uniemożliwia normalną pracę (np. w jednym z pokoiów pracuje trzech profesorów, dwóch asystentów i odbywają się ćwiczenia, w innym pracują profesor i dwóch adiunktów). W czytelniach odbywają się wykłady. Z powodu braku półek książki leżą częściowo na podłodze. Na tabelach pisać wręcz nie można, a budżet Instytutu został tak zredukowany, że nie wystarcza na uzupełnienie zbioru czasopism naukowych”²⁵⁶.

Mimo monitów kierowanych do Dziekana Wydziału Filologicznego zdesperowana Rada Kierowników Katedr Instytutu (obecni byli: profesorowie Jabłoński, Ranszek, Rysiewicz, Strelcyn, Zajączkowski i doktorzy Kotański i Reychman) na posiedzeniu uchwaliła postanowienie, żeby zwrócić się wprost do prorektora Henryka Manteuffla w sprawie zabezpieczenia jednej stałej sali wykładowej dla instytutu²⁵⁷.

Na posiedzeniach Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego UW – w styczniu i lutym – w porządku dziennym na pierwszym miejscu były „1. Sprawy zobowiązań przedwyborczych, a dopiero na drugim i trzecim 2. Rekrutacja studentów na rok akademicki 1952/53 i 3. Siatka godzin. Prof. A. Zajączkowski wraz z dr J. Bielawskim i dr J. Reychmanem zobowiązali się – z tej okazji – do odbycia (do końca roku 1952) 10 godzin dodatkowych ćwiczeń z zakresu pasygrafii orientalnej, [...] a mgr W. Tubielewicz do opracowania ostatecznych 25 notatek o rękopisach hebrajskich do dnia 26 I 1952”²⁵⁸. „Lista (tych i pozostałych) zobowiązań przedwyborczych została przekazana do zarządu sekcji filologicznej ZNP przy UW”²⁵⁹. Co miesiąc odbywały się posiedzenia Rady Instytutu, a co tydzień lub dwa – posiedzenia Rad poszczególnych katedr. Odbyła się też jedna ogólnoinstitutowa narada

²⁵⁵ *Historia Wydziału...*

²⁵⁶ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

²⁵⁷ AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Rady Kierowników Katedr Instytutu Orientalistycznego UW z dn. 28 maja 1952 r. w Seminarium Turkologicznym.

²⁵⁸ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW w dn. 6 stycznia 1952 r., s. 1.

²⁵⁹ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 6 października 1952 r., s. 2.

produkcyjna²⁶⁰. Narada produkcyjna była tak istotnym wydarzeniem w życiu instytutu, że na dwóch posiedzeniach Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego (10.11.1952²⁶¹, 18.11.1952²⁶²) omawiano zagadnienia tam poruszane, dyskutowano jej wyniki, i „Kol. Andrzejewski wyjaśnił, że istnieją następujące kierunki [szkolenia zawodowego]: a) wydawniczy b) archiwistyka c) bibliotekarstwo d) muzealnictwo. Referent podał dni i godziny prowadzonych wykładów i ćwiczeń. [...]”²⁶³. Ostatecznie Rada Naukowa IO oceniła ją pozytywnie²⁶⁴.

W roku akademickim 1952/53 uruchomiono w ramach instytutu trzy pracownie: rękopisów, leksykograficzną i historyczną, prowadzone systemem prac zleconych subwencionowanych przez Polską Akademię Nauk, a kierowane przez Zakłady Instytutu²⁶⁵.

Ówczesny kierownik IO w sprawozdaniu do Dziekana podkreślał, że „Instytut Orientalistyczny nie jest przeznaczony do masowego kształcenia kadr, kładzie się nacisk na badania naukowe, które weszły definitywnie w okres pracy zespołowej”²⁶⁶. Z większych prac zespołowych tego okresu wymienił:

- „1. prace nad katalogiem rękopisów orientalnych w Polsce. [...] Subsydium przez Prezydium Rady Ministrów.
2. prace przekładowe z klasyków filozofii chińskiej. [...] Finansowane przez Prezydium Rady Ministrów.
3. współpraca ze słownikiem sztuk plastycznych. [...]
4. prace katedry turkologii związane z rocznicą tysiąclecia urodzin Avicenny”²⁶⁷.

²⁶⁰ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

²⁶¹ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 10 listopada 1952 r., nr ref. 81-21/52 r., s. 7.

²⁶² AUW, IO-0080, Wyniki narady produkcyjnej Instytutu Orientalistycznego z dn. 8 listopada 1952 r., s. 2.

²⁶³ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 10 listopada 1952... s. 4.

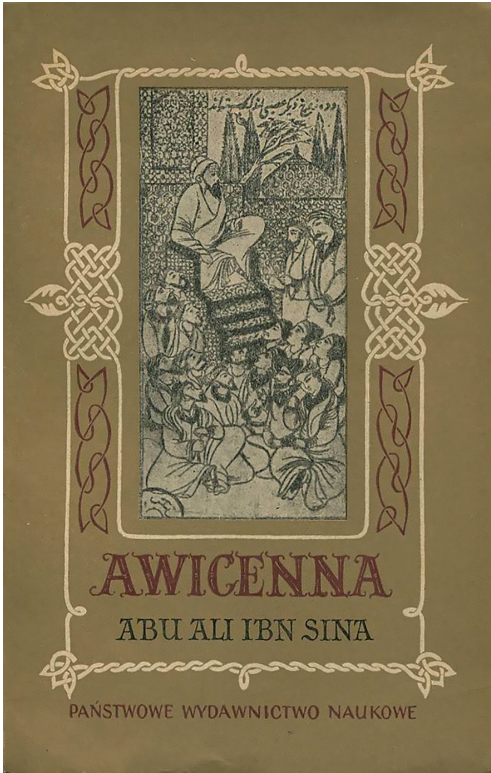
²⁶⁴ AUW, IO-0080, Wyniki narady produkcyjnej Instytutu Orientalistycznego..., s. 2.

²⁶⁵ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 78.

²⁶⁶ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

²⁶⁷ Ibidem.

Wspomniane prace Katedry Turkologii obejmowały udział organizacyjny w obchodach rocznicy i współautorstwo książki zbiorowej *Awicenna – Ali Ibn Sina*²⁶⁸.

Il. 65

Awicenna, praca zbiorowa, red. A. Zajączkowski, PWN, Warszawa 1953. Zdjęcie autora

Z perspektywy badawczej niniejszej pracy najważniejszym wydarzeniem w 1952 r. były wystąpienia na posiedzeniach (10 lutego²⁶⁹ i 10 listopada²⁷⁰) Rady Naukowej IO prof. A. Zajączkowskiego, w których konsekwentnie postulował wyłonienie m.in. arabistyki jako „kierunku na Bliskim Wschodzie”²⁷¹:

„Prof. Zajączkowski poruszył sprawę ustalenia na przyszłość żeby wykłady języka arabskiego obowiązywały rok pierwszy niezależnie od obranego przez studenta kierunku studiów. Język arabski jest najtrudniejszy i mający wielkie

²⁶⁸ *Awicenna – Ali Ibn Sina*, Warszawa 1953.

²⁶⁹ AUW, IO-0070, Protokół RN IO UW z dn. 10 lutego 1952 r., s. 2.

²⁷⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 10 listopada 1952..., s. 4.

²⁷¹ Ibidem.

znaczenie jako język klasyczny w kręgu kulturowym islamu, musi być językiem dobrze poznanym. Należy to podać w informatorach dla nowowstępujących. Wobec tego byłyby następujące kierunki na Bliskim Wschodzie:

1. turkologia – w pierwszym roku obowiązuje j. turecki jako główny i j. arabski jako poboczny
2. iranistyka – w pierwszym roku obowiązuje język perski jako główny i j. arabski jako poboczny
3. arabistyka – w pierwszym roku obowiązuje język arabski główny i perski lub turecki jako poboczny, do wyboru²⁷².

Rekrutacja w roku akademickim 1952/53: na orientalistykę zgłosiło się 34 kandydatów. Przykładowe tematy wypracowań: *Złot Młodych Przodowników*, *Bohaterstwo Młodzieży Radzieckiej*. Egzamin ustny obejmowały następujące przedmioty: nauka o Polsce i świecie współczesnym i historia literatury polskiej oraz egzamin z języka obcego (tylko jako poprawkowy, w przypadku kiedy kandydat nie zdał egzaminu pisemnego). Oprócz tego wszystkich kandydatów pytano o cele lub powody wyboru danego kierunku studiów, na które kandydowano. W rezultacie na studia orientalistyczne przyjęto 22 osoby (przy limicie – 20)²⁷³. Ze względu na specyfikę studiów nacisk położono na ćwiczenia. Na wykładach prawie zawsze student mógł spodziewać się, że zostanie zapytany niezależnie od repetycji (czyli ćwiczeń). Lektoraty nieraz „odchylały się od zaplanowanego programu”, bo prowadzili je obcokrajowcy, często z trudem nagińający się do polskich metod nauczania. Praca filologiczna podbudowana została w nowym programie studium realiów geograficznych i aktualności z krajów zainteresowania (lektura gazet, wykłady specjalne, rozszerzone wykłady historyczne, historyczno-literackie i z historii sztuki)²⁷⁴. „Ze względu na rozproszenie młodzieży na wiele kierunków naukowych, daje się zauważyć tendencja do indywidualizacji, nie sprzyjającej do zespołowej pracy wychowawczej”²⁷⁵. Kontakt kadry ze studentami był dość bliski (ze względu

²⁷² AUW, IO-0070, Protokół RN IO UW z dn. 10 lutego 1952 r., s. 2.

²⁷³ AUW, WFil 4211, Sprawozdanie z przebiegu egzaminów na I r. studiów Wydziału Filologicznego (neofilologie) z dn. 25 września 1952, s. 11–15.

²⁷⁴ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

²⁷⁵ Ibidem.

na małą ich liczbę)²⁷⁶. Wobec istniejącego podówczas problemu wielkiej liczby przedmiotów nieorientalistycznych obowiązujących studentów orientalistyki nie można było podwyższać liczby obowiązujących godzin orientalistycznych. Dlatego odnośnie do wykładów z literaturoznawstwa uznano, że można było je zalecać studentom specjalizującym się w kierunku historyczno-kulturowym. Wykłady z historii literatury powszechnej trwały 158 godzin i były bardzo wskazane dla studentów orientalistyki, jednak nie można było ich wliczać do programu i planu obowiązującej dyscypliny studiów. Jednocześnie, w związku z kasacją i komasacją wykładów zleconych (tj. zajęć prowadzonych na zlecenie przez pracowników spoza IO), kierownictwo instytutu postanowiło interweniować w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego o przyznanie koniecznych godzin zleconych. Rok 1952 był pierwszym, kiedy zaczęło prowadzić swoją działalność Koło Naukowe Orientalistów Instytutu Orientalistycznego UW i – wedle relacji ówczesnego dyrektora – „regularnie odbywa swe comiesięczne posiedzenia z referatem naukowym i dyskusją”²⁷⁷.

Z kolei w najważniejszej dla powojennej Warszawy kwestii pracowniczej, czyli dotyczącej problemu mieszkaniowego, aktywnie działało reaktywowane Stowarzyszenie Mieszkaniowe Spółdzielcze Profesorów UW (czyli kontynuator przedwojennej Profesorskiej Spółdzielni Mieszkaniowej), i w 1952 r. w skład jej zarządu, oprócz wykładowców z innych dyscyplin, wchodziło dwóch orientalistów: A. Zajączkowski jako wiceprezes i W. Jabłoński jako sekretarz. Poza nimi grono kierownicze stanowili: prezes W. Doroszewski, skarbnik Mieczysław Brakmer, członek zarządu Kazimierz Kumaniecki. W skład Rady Nadzorczej wchodził: przewodniczący Franciszek Czubalski, członkowie Kazimierz Bassalik i Jan Szeruda, zastępcy członków Jan Czuj i Piotr Chojnacki. Zarząd odpowiedzialny był przed Radą Nadzorczą²⁷⁸.

W tym samym 1952 r. powstała Polska Akademia Nauk. Prof. Zajączkowski został jej członkiem. W oparciu o nowe możliwości, jakie otwarły się przed orientalistami w związku z powołaniem w niej Komitetem Orientalistycznym²⁷⁹ (utworzono go 25.05.1952, pod przewodnictwem prof. A. Zajączkowskiego)²⁸⁰, opracowano plany rozwoju orientalistyki. Prof. A. Zajączkowski stanął na czele prezydium

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 347.

²⁷⁹ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki polskiej i perspektywach jej rozwoju*, PO 1956, nr 3, s. 314–315.

²⁸⁰ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 207.

Komitetu i kierował jego pracami do momentu zawieszenia działalności w 1966 r.²⁸¹ Komitet utworzono jako organ centralizujący, koordynujący i planujący prace i badania naukowe w zakresie orientalistyki²⁸².

KO PAN opracował plan badań. Szczególnie ważne ustalenia to m.in.:

1. związki historyczne i kulturowe Polski ze Wschodem:
 - a. opracowanie źródeł orientalnych do historii Polski,
 - b. historia orientalistyki polskiej (wkład podróżników polskich po Wschodzie),
 - c. wpływ j. orientalnych na j. polski;
2. historia współczesna krajów Wschodu ze szczególnym uwzględnieniem ruchów narodo-wyzwoleńczych;
3. historia formacji społecznych na Wschodzie;
4. powstanie i rozwój języków narodowych na Wschodzie. Rola języków literackich;
5. wkład kultury narodów orientalnych do skarbnicy kultury ogólnoludzkiej²⁸³.

W 1952 r. odbył się XI Zjazd Orientalistów Polskich i, jak sformułował to zgodnie ze stylem epoki J. Reychman, „po raz pierwszy skierowano uwagę Zjazdu na zagadnienia kluczowe”²⁸⁴. 31 maja 1952 r. odbyła się sesja naukowa poświęcona 1000-leciu urodzin Awicenny, w jej ramach wygłoszono trzy referaty, w tym J. Bielawskiego „Życie i dzieło Awicenny”²⁸⁵. Życie zawodowe orientalistów warszawskich w Polsce Ludowej toczyło się właściwie na trzech płaszczyznach – uczelnianej (gł. UW), akademickiej (PAN – od 1952) i społecznej (PTO); łączyły je periodyki, zmieniające swoją przynależność organizacyjną, ale „obsługiwane” przez tę samą kadrę, która znajdujemy i na uczelni, i w PAN, i w PTO, i w redakcjach PO i RO. Stąd nie można pominąć całkowicie działalności wszystkich tych ciał i instytucji, bowiem kształtowały one życie orientalistyki ogółem, w tym i – nadchodzącej wielkimi krokami – arabistyki, póki co wydeptującej swoją „arabistyczną ścieżkę” w obrębie warszawskiej turkologii. Ponieważ jednak aktywność periodyków i PAN omówiona została w oddzielnych częściach pracy, tu jedynie sygnalizuję ważniejsze fakty z ich dziejów i działalności. Nie pomijam *signum temporis*, bo wiele mówią o kontekście

²⁸¹ Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk. *Spis referatów wygłoszonych na posiedzeniach naukowych 1952–2012*, oprac. M. Kozłowska, Warszawa 2012, s. 7, 9–14, 19–21.

²⁸² J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 77.

²⁸³ Ibidem, s. 77–78.

²⁸⁴ Ibidem, s. 76.

²⁸⁵ S. Strelcyn, *XI Zjazd orientalistów polskich*, PO 1952, s. 148–149.

społeczno-politycznym życia uczelnianego i codziennego orientalistów i studentów orientalistyki.

1.2. Ścieżka arabistyczna – turkologia UW (1953–1956)

Rok 1953 stanowił ważną cezurę w dziejach państwa (śmierć Stalina) i orientalistyki w UW (pierwszy po wojnie nabór studentów na I rok studiów). W 1953 r. Instytut Orientalistyczny liczył sześć katedr²⁸⁶. W roku akademickim 1953/54 prodziekanem Wydziału Filologicznego, w strukturze którego znajdował się Instytut Orientalistyczny, był dr W. Kotański²⁸⁷. Do „grona nauczającego” wydziału z „bliskowschodnich” orientalistów należeli: samodzielny pracownik nauki prof. A. Zajączkowski²⁸⁸ i pomocniczy pracownicy nauki – dr J. Bielawski, adiunkt przy Katedrze Turkologii²⁸⁹, oraz mgr W. Tubielewicz, st. asystent przy Katedrze Semitystyki²⁹⁰. We wrześniu kierownik IO prof. W. Jabłoński zakomunikował, że wyjeżdża do Chin. W związku z tym przygotowywano się do zmian personalnych. Jednak życie codzienne placówki stawiało przed kadrą i studentami inne przeszkody: „Prof. Jabłoński proponuje wymienienie zamków i wydanie nowych kluczy, które zostaną wydane profesorom. Dalej proponuje udostępnienie czytelnicy przez wprowadzenie dyżurów starszych studentów. Następnie omawia sprawę przebywania w Zakładzie po godzinie dwudziestej drugiej i w niedzielę. Prof. Strelcyn proponuje nie liczyć na wymianę zamków, a odebrać studentom klucze i sporządzić listy uprawnionych do przebywania po godz. 22. i w niedzielę, jak również sporządzić listy studentów dyżurujących. Dalsza dyskusja toczy się na temat, czy należy wymienić zamki, czy nie, jak również, czy profesorowie i zastępcy profesorów są uprawnieni do posiadania kluczy (pyt. prof. Chmielewskiego – prof. Jabłoński «tak», prof. Strelcyn «nie koniecznie»)²⁹¹. Problem ten wynikał z braków lokalowych i braku podstawowych książek – słowników, gramatyk itd. Studenci i pracownicy

²⁸⁶ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 13–14.

²⁸⁷ *UW. Skład Uniwersytetu na r. akademicki 1953–1954*, Warszawa 1954, s. 25.

²⁸⁸ *Ibidem*, s. 27.

²⁸⁹ *Ibidem*, s. 28.

²⁹⁰ *Ibidem*, s. 30.

²⁹¹ AUW, IO-0070.0, Sprawozdanie z zebrania Rady Instytutu w dn. 15 września 1953 r., ref. 64-11/58, s. 1–2.

mogli i musieli korzystać z nich tylko na miejscu, po kolei, stąd pobyty w pomieszczeniu po 22.00 i w dzień wolny od pracy.

We wrześniu opiekunem turkologii (na rok 1954) został mgr A. Dubiński, pomagał mu dr J. Bielawski, a ponieważ z asystentury ustąpił F. Jarosiewicz (Rada Instytutu wniosła „o rozwiązanie stosunku służbowego z ob. Jarosiewiczem, gdyż nie wywiązywał się on w zeszłym roku ze swoich obowiązków, a obecnie jest już podobno zatrudniony”²⁹²), rozważano obsadzenie tego etatu przez innego orientalistę, nieturkologa – „prof. Reychman bronił sprawy przydzielenia jednego asystenta turkologii na miejsce Jarosiewicza, podkreślając, że przyznanie asystentury mgr Borysowi Eppelowi nie rozwiąże trudności turkologii”²⁹³.

W listopadzie odbyła się „konferencja robocza młodszych pracowników Katedry Turkologii”. Pod koniec roku Katedra Turkologii liczyła dwóch samodzielnych pracowników nauki, jednego adiunkta, dwóch st. asystentów, jednego asystenta, czynne były lektoraty języków: tureckiego, arabskiego i perskiego²⁹⁴. Jej kierownikiem był prof. A. Zajączkowski²⁹⁵, oprócz niego samodzielnym pracownikiem nauki był dr J. Reychman²⁹⁶, a adiunktem – dr J. Bielawski²⁹⁷.

W grudniu na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu porządek dzienny przewidywał: „1. Zobowiązania dla uczczenia II Zjazdu PZPR”²⁹⁸. Głos zabrał m.in. prof. S. Strelcyn: „nacisk kładzie się zarówno na dydaktyczny charakter zobowiązań, jak na naukowy. Najważniejsza jest świadomość, że podjęte zobowiązania powinny wypływać ze zrozumienia wagi II Zjazdu i jego tez, diskutowanych obecnie w całym kraju. Będzie to nowa mobilizacja sił: mimo pozorów, że praktycznie orientaliści mało mogliby tutaj znaczyć, to jednak istnieją tematy, z którymi można połączyć tematykę II Zjazdu, np. jeśli idzie o zagadnienie wsi – to dać tematykę, która nam jest bliska. Wykluczyć prace administracyjne. Terminy zobowiązań, obok długoterminowych, mogą być krótkie. Możemy zgłaszać zobowiązania zbiorowe (jak np. historycy), tematy przedyskutować należy jak najszybciej, gdyby można było,

²⁹² Ibidem, s. 2.

²⁹³ Ibidem.

²⁹⁴ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

²⁹⁵ *UW. Skład Uniwersytetu na r. akademicki 1953–1954...*, s. 31.

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Ibidem.

²⁹⁸ AUW, IO-0070.0, Protokół z posiedzenia Rady Instytutu Orientalistycznego UW z dn. 18 grudnia 1953 r., ref. 54-14/52, s. 1.

nawet zaraz”²⁹⁹. Sam prof. S. Strelcyn „podejmuje się opracowania warunków wsi abisyńskiej, mgr Tubielewicz przyłącza się do redakcji nad popularyzacją Struwego, oraz do opracowania tekstów literackich arabskich na tematy wsi egipskiej”, a „Turkologia – zagadnienie wsi na Bliskim Wschodzie”³⁰⁰.

Na zebraniu prof. W. Jabłoński zakomunikował, że Instytut Orientalistyczny otrzyma jedną salę wykładową. Ponadto dodał, że tak oczekiwanej przeprowadzki do Gmachu Porektorskiego w tym roku nie będzie³⁰¹.

W 1953 r. rozmieszczenie orientalistyki zaplanowano na dwóch uczelniach – Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim. Ilość przewidzianych miejsc na I rok studiów jednolitych na orientalistyce UW – według prof. W. Jabłońskiego – wynosiła 20³⁰², jednak pozostałe dokumenty korygują tę informację i podają 21, przy czym stan na 31 grudnia 1953 r. wynosił 20³⁰³. Trzeba podkreślić, że nie była to mała liczba, zważywszy, że ówczesny nabór na studiach jednolitych dziennych na I rok polonistyki w UW ograniczono do 28 miejsc (na anglistyce do 10, romanistyce 12, ukrainistyce 15 itd.)³⁰⁴. Do egzaminu pisemnego kwalifikacyjnego na orientalistykę dopuszczono 34 kandydatów³⁰⁵, zgłosiło się 31³⁰⁶. Zdały 22 osoby, jedna nie została przyjęta z braku miejsc³⁰⁷. Stale monitorowano postępy studentów w nauce, przed sesjami odbywały się narady kadry katedry dotyczące przygotowań do sesji egzaminacyjnej, a na poziomie instytutu na bieżąco analizowano rezultaty pracy dydaktycznej³⁰⁸. Mimo bliskich stosunków pomiędzy kadrami a studentami nie wszystkie aspekty „pokojowego współistnienia” toczyły się gładko: na zebraniu Rady Naukowej prof. Jabłoński poruszył sprawę głośnych rozmów

²⁹⁹ Ibidem.

³⁰⁰ Ibidem, s. 2 (paginacja ołówkiem 30).

³⁰¹ Ibidem, s. 4.

³⁰² Ibidem, s. 3.

³⁰³ AUW, WFil-120, Załącznik nr 1 do planu limitów rekrutacyjnych na I r. studiów na Wydziale Filologii na 1953 r.

³⁰⁴ Ibidem.

³⁰⁵ AUW, WFil-4211, Pismo Wydziału Filologicznego z dn. 7 sierpnia 1953 r., s. 55.

³⁰⁶ AUW, WFil-4211, Lista nr 1 kandydatów na pierwszy r. studiów Wydziału Filologicznego UW dopuszczonych do egzaminu pisemnego kwalifikacyjnego z dn. 3 sierpnia 1953 r., kartki 1 i 2.

³⁰⁷ AUW, WFil-4211, Sprawozdanie z zebrania Rady Instytutu w dn. 15 września 1953 r., ref. 64-11/58, s. 10.

³⁰⁸ AUW, IO-0070.0, Protokół z posiedzenia Rady Instytutu Orientalistycznego UW z dn. 19 czerwca 1953 r., ref. 91-2/2 Ab, s. 3.

studentów w sali przy gabinecie Kierownika Instytutu³⁰⁹, na zarzut odpowiedział przedstawiciel młodzieży, mgr Tadeusz Andrzejewski: „Aktyw ZMP na terenie orientalistyki poważnie przyczynia się do podniesienia dyscypliny pracy na terenie orientalistyki”³¹⁰.

W dniach 6–8 czerwca 1953 r. w Pałacu Staszica w Warszawie odbył się XII Zjazd Orientalistów Polskich zorganizowany przez Komitet Orientalistyczny PAN. Gościł na nim prof. Aleksander Guber z AN ZSRR z Moskwy, który 6 czerwca wygłosił referat „Rozkład imperialistycznego systemu kolonialnego”. Z kolei Koło Naukowe Orientalistów UW przedstawiło referat „Zagadnienie Wschodu w pracach Józefa Stalina”, a jedyny arabistyczny wygłosił w trzeci dzień zjazdu J. Bielawski: „Kształtowanie się arabskiego języka naukowego w IX-XI w. a współczesna terminologia naukowa arabska”³¹¹. Najważniejszym jednak wydarzeniem tego Zjazdu – owoc stalinowskiej centralizacji życia naukowego kraju – było uchwalenie na Walnym Zgromadzeniu PTO 7 czerwca przeniesienia siedziby PTO z Krakowa do Warszawy³¹² i z dniem 1 stycznia 1954 r. ustanowiono sekretariat Zarządu Głównego w lokalu Zakładu Orientalistyki PAN. Na otarcie łez krakowskim orientalistom w maju 1954 r. otwarto w Krakowie Oddział PTO. Nowym zarządem pokierował prezes prof. A. Zajączkowski³¹³. Omówiono sprawy RO – t. 16 i 17, które były ostatnimi woluminami RO wydawanymi pod egidą PTO – wydawcą następnych został Komitet Orientalistyczny PAN, a organem PTO odtąd został PO³¹⁴. Od 1953 r. „Przegląd Orientalistyczny”, którego redakcja mieściła się w Instytucie Orientalistycznym UW, stał się kwartalnikiem:

„Zadaniem PO jako kwartalnika jest popularyzacja wiedzy o Wschodzie w zakresie kultury, literatury, języków i dziejów Wschodu, przede wszystkim przez uprzystępnienie współczesnej postępowej literatury narodów Wschodu w postaci tłumaczeń i artykułów oraz informowanie o walce narodów Wschodu o wyzwolenie spod imperialistycznego ucisku. Problematykę językoznawczą

³⁰⁹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 15 maja 1953 r.

³¹⁰ Ibidem.

³¹¹ PO 1954, nr 2, s. 194–195.

³¹² Ibidem.

³¹³ Ibidem.

³¹⁴ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia Zarządu PTO odbytego w Warszawie, w Zakładzie Turkologii UW w dn. 20 czerwca 1953 r.

będzie reprezentowało głównie zagadnienie tworzenia się nowych języków narodowych. [...] Dotychczasowe przekłady z literatur wschodnich nie zawsze odpowiadają programowi pisma, nie przedstawiają literatury bojowej, ale przeważnie utwory mające charakter realizmu krytycznego”³¹⁵.

Działalność redakcji, jak i wszystkich instytucji w ówczesnej Polsce, podlegała ręcznemu sterowaniu: „W związku z publikowaniem prac językoznawczych prof. A. Zajączkowski przekazał Redakcji pisma PAN wskazujące na konieczność przygotowania artykułów poświęconych problematyce prac Józefa Stalina, zarówno językoznawczych, jak i w zakresie ekonomiki socjalizmu”³¹⁶. Problemy, przed którymi stawała redakcja, były wielorakiej natury, nie tylko politycznej (PO uzyskał zezwolenie na nakład 300 egz.³¹⁷), choć tych nie dało się pominąć: „W związku z faktem, że numer pierwszy przekroczył objętość o 20 stron i że GUKPPIW³¹⁸ nie zezwolił na wyjątkowe powiększenie objętości numeru pierwszego, postanowiono na wniosek mgr T. Andrzejewskiego przerzucić *Papirus Westcar* do numeru następnego, a pozostałą nadwyżkę rozłożyć na następne numery. Z powodu nadmiaru materiałów do numeru drugiego, [...] postanowiono artykuł J. Bielawskiego *Arabskie poezje Ibn Siny* przerzucić do numeru III. Ponieważ artykuł ten zawiera teksty arabskie, mgr T. Andrzejewski zwrócił uwagę na fakt, że wydrukowanie ich może stać się precedensem do podobnych publikacji tekstów innych języków co nie może mieć zastosowania przy ograniczonej objętości PO i jego popularyzatorskiego charakteru. Prof. dr A. Zajączkowski stanął jednak na stanowisku, że podobna publikacja jest raczej wskazana, gdyż zapozna ogół z alfabetem panującym w większości krajów Bliskiego Wschodu, a oprócz tego sama praca będzie miała dla orientalistów dużo większą wartość, niż sam tylko tekst tłumaczenia polskiego”³¹⁹.

Śmierć Stalina nie od razu wpłynęła na kształt i treść życia naukowego i – jako jego rezultatu – publikacyjnego, w 1953 r. nadal kierowano się „przewodnią myślą”

³¹⁵ A UW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Rady Redakcyjnej PO odbytego 7 marca 1953 r., s. 2.

³¹⁶ Ibidem, s. 5.

³¹⁷ Ibidem, s. 8.

³¹⁸ Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, od 1981 Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk utworzony w 1946 r. (pierwotnie, od 19.01.1945 r., pod nazwą Centralne Biuro KPPiW) centralny urząd cenzury państwowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

³¹⁹ A UW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Rady Redakcyjnej PO odbytego 7 marca 1953 r., s. 6.

żdanowszczyzny³²⁰: „Redaktor Naczelny, prof. J. Reychman wyjaśnił, że wobec ograniczenia objętości pierwszego numeru PO do 64 stron i wobec dodania do niego komunikatów KC KPZR i KC PZPR³²¹ koniecznym stało się przesunięcie trzech pozycji z numeru pierwszego do następnych. Numer drugi już jest oddany do druku”. Zawierał m.in. recenzję J. Reychmana książki I. Kraczkowskiego *Nad arabskimi rękopisami*, a w Kronice wykaz doktoratów z zakresu orientalistyki obronionych w latach 1947–1952. Na nr 3 zaplanowano m.in. J. Reychmana *Józef Stalin, Walka narodowo-wyzwoleńcza narodów Wschodu* oraz arabistyczne: W. Zajączkowskiego *Przemiany ideologiczne w literaturze egipskiej* i przekład sztuki Egipcjanina M. Tajmura *Indyk*, w tł. W. Tubielewicz. Z kolei do nr 4 zaprojektowano referat Koła Naukowego Orientalistyki UW *Zagadnienia Wschodu w pracach Józefa Stalina*, który ze względu na swą objętość musiał zostać wydrukowany w dwóch częściach³²². Na posiedzeniu Rady Redakcyjnej z dn. 9 czerwca i kontynuowanej 20 czerwca 1953 r. postanowiono wycofać artykuł W. Zajączkowskiego *Przemiany ideologiczne we współczesnej literaturze egipskiej*, ponieważ autor nie uwzględnił uwag recenzentów. W zamian wprowadzono tekst przemówienia A. Zajączkowskiego wygłoszonego na otwarciu XII Zjazdu Orientalistów Polskich. Ustalono ostateczny układ nr 3 (tu, jak i wszędzie dalej, wymieniono tylko publikacje i zadania dotyczące arabistyki, względnie bliskowschodnie):

- J. Reychman, *Józef Stalin, a walka narodowo-wyzwoleńcza narodów Wschodu*.
- M. Tajmur, *Indyk*, tł. W. Tubielewicz.
- A. Zajączkowski, *Otwarcie XII Zjazdu Orientalistów Polskich*.
- J. Reychman, *Czy istniał przekład Krasickiego na j. arabski?*³²³

W numerze 4 (8 – numeracja ciągła), w zeszytce nr 1 (9) zaplanowano następujące pozycje arabistyczne: A. Zajączkowskiego *Astrolabium arabskie z XI w. ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*, J. Bielawskiego *Arabskie poezje Ibn Siny* i recenzję J. Panasa z książki I. Kraczkowskiego *Oчерki po istorii russkoi arabistiki*³²⁴.

³²⁰ Andriej Aleksandrowicz Żdanow (1896–1948) – działacz partii bolszewickiej, polityk, współpracownik Józefa Stalina, od 1946 r. nadzorował politykę represji i wzmożonego nadzoru ideologicznego w życiu kulturalnym ZSRR.

³²¹ O śmierci Stalina (05.03.1953).

³²² AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Rady Redakcyjnej PO z dn. 25 kwietnia 1953 r., s. 4.

³²³ AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Rady Redakcyjnej z dn. 9 czerwca i kontynuowanej 20 czerwca 1953 r.

³²⁴ И.Ю. Крачковский, *Очерки...*

Poza tym przekład z perskiego J. Bielawskiego nowelki Bosorga Alawi *Szczęśliwa kobieta*³²⁵.

Ze względu na wprowadzaną centralizację życia naukowego (i ścisłą kontrolę), której narzędziem planowo miała stać się Polska Akademia Nauk, w życiu orientalistów przez kilka najbliższych lat decydującą rolę odgrywały „ciała” orientalistyczne Akademii – powstała 25 maja 1953 r. Komisja Orientalistyczna PAN³²⁶ (później nazwana Komitetem Orientalistycznym PAN, potem Sekcją Orientalistyczną Komitetu Nauk Filologicznych PAN, następnie Komitetem Nauk Orientalistycznych PAN) i Zakład Orientalistyczny PAN. Organizacyjnie ważniejszy był Komitet, bo to on był jednostką nadrzędną, ale Zakład też odgrywał istotną rolę, gdyż: a) zatrudniał orientalistów, b) „karmił” ich zleceniami badań. Dlatego poświęcono im oddzielną część pracy, a tu jedynie szerzej omawiam początki ich działalności, podkreślając wątki arabistyczne. Zakład Orientalistyki PAN³²⁷ utworzono 15 grudnia 1953 r., kierował nim prof. A. Zajączkowski, najpierw składały się nań trzy pracownice (rękopisów, leksykograficzna i historyczna), potem podzielono go na dwa działy – Bliskowschodni oraz Środkowego i Dalekiego Wschodu oraz komórkę Pracownia Dokumentacji i Informacji Naukowej³²⁸. Wybiegając nieco w przyszłość: „Najbardziej ambitnym programem Zakładu było stworzenie słownika kipczackiego. Nad tym projektem pracowali w połowie lat pięćdziesiątych Halina Natorf i Tadeusz Majda”³²⁹. Prof. A. Zajączkowski jeszcze wtedy nie wiedział, że w 1969 r. Zakład Orientalistyki PAN zostanie ostatecznie zamknięty³³⁰. Działalność Komitetu Orientalistycznego PAN w zamierzeniu miała być koordynacyjną, a w praktyce okazała się być instytucją nakazową – w czasie swoich 10 posiedzeń naukowo-organizacyjnych opracował wytyczne do planu badań szczególnie ważnych dla kultury narodowej w zakresie orientalistyki oraz przyjął ramowy plan badań na lata 1953–1955 i roboczy plan pracy na rok 1953.

³²⁵ AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Rady Redakcyjnej Przeglądu Orientalistycznego, które odbyło się dn. 25 października 1953 r.

³²⁶ S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 216.

³²⁷ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 78.

³²⁸ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 208–209.

³²⁹ M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 138.

³³⁰ *Ibidem*, s. 139.

„Wytyczne:

1. Związki historyczne i kulturowe Polski ze Wschodem: a) opracowanie rękopiśmiennych i innych źródeł orientalnych do historii Polski i krajów ościennych b) historia orientalistyki polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem wkładu polskich podróżników po Wschodzie
2. Historia współczesna krajów Wschodu, ze szczególnym uwzględnieniem ruchów narodowo-wyzwoleńczych
3. Historia formacji społecznych na Wschodzie
4. Powstanie i rozwój języków narodowych na Wschodzie, rola języków literackich
5. Wkład kultury narodów orientalnych do skarbnicy kultury ogólnoludzkiej³³¹.

Te wytyczne obowiązywały wszystkie orientalistyczne placówki naukowo-dydaktyczne w Polsce, a dodatkowo precyzowały je „ówczesne granty” – wytyczony plan badań realizowany przez Instytut Orientalistyczny UW w ramach prac zleconych, czyli badania na zamówienie.

W roku 1954, czyli już po śmierci Stalina, zaczyna się stopniowe wyciszenie nacisku ideologicznego, ale PAN pozostaje centrum życia naukowego orientalistów: opierając się na kadrach uniwersyteckich, rozpoczyna intensywną działalność publikacyjną oraz badawczą, rozwija sprawozdawczość. Wtórzuje mu PTO wraz ze swoim organem – aktywność społeczna jest nadal w wysokiej cenie (np. na Radzie Instytutu Orientalistycznego prof. W. Kotański zapytywał, czy „zobowiązania podjęte przez Instytut zostały choć w części zrealizowane. Twierdząco w tej sprawie wypowiedzieli się profesorowie S. Strelcyn, J. Reychman i kol. B. Eppel, prace te są wykonywane stopniowo³³²). A uczelnie skupiały się na realizacji nowych programów – weszły w życie w 1952 r., ale ciągle jeszcze wymagały „gimnastyki” kadrowej i rozbudowy zespołów. Jednak nastąpił wyraźny przyrost kadry – w porównaniu z 1939 r., kiedy cały Instytut Orientalistyczny zatrudniał jednego asystenta, w 1954 r. było trzech adiunktów, pięciu st. asystentów i dwóch

³³¹ *Działalność Komitetu Orientalistycznego PAN w 1953*, PO 1954, nr 2, s. 192–194.

³³² AUW, IO-0070.0, Protokół z zebrania Rady Instytutu Orientalistycznego UW w dn. 31 maja 1954 r., s. 2.

z-ców asystenta³³³, a w skład IO wchodziły sześć katedr i Zakład Egiptologii³³⁴. W posiedzeniach³³⁵ Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego uczestniczyli: profesorowie W. Jabłoński, S. Strelcyn, R. Ranzoszek, J. Chmielewski, M. Lewicki, W. Kotański, K. Michałowski, dr J. Bielawski, magistrowie A. Dębnicki, S. Kałużyński, W. Tubielewicz, A. Dubiński i B. Eppel³³⁶, a na posiedzeniach Rady Instytutu³³⁷ grono to poszerzało się o prof. Changa, z-cę prof. J. Reychmana, a także magistrów S. Rymkiewiczową, T. Andrzejewskiego³³⁸, G. Spychalską³³⁹.

W roku akademickim 1954/55 do grona nauczającego Wydziału Filologicznego zaliczało się dwóch bliskowschodnich (tj. zajmujących się też arabystyką) orientalistów, samodzielnych pracowników nauki³⁴⁰: z-ca prof. dr J. Reychman (Katedra Turkologii)³⁴¹ i prof. zw. A. Zajązkowski (Katedra Turkologii)³⁴², dwaj pomocniczy pracownicy nauki: dr J. Bielawski, adiunkt przy Katedrze Turkologii³⁴³, i mgr W. Tubielewicz, st. asystent przy Katedrze Semitystyki³⁴⁴, oraz prowadzący zlecone wykłady i ćwiczenia z języka arabskiego W. Skuratowicz³⁴⁵. Katedra Turkologii – kierowana przez prof. A. Zajązkowskiego – zatrudniała sześciu pracowników: samodzielnego pracownika naukowego przy katedrze dr. J. Reychmana, adiunkta dr. J. Bielawskiego, st. asystentów S. Rymkiewicz i B. Eppla i asyst. A. Dubińskiego. Zainteresowania badawcze katedry obejmowały już w coraz większym stopniu arabystykę. Wykładany był j. arabski (J. Bielawski), historia Bliskiego Wschodu (J. Reychman), literatura arabska (J. Bielawski), proseminarium islamistyczne prowadził prof. A. Zajązkowski, pojawiły się zagadnienia współczesne i wstęp do islamistyki³⁴⁶, języki tureckie (A. Zajązkowski), język turecki współ-

³³³ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 85.

³³⁴ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 189.

³³⁵ Tu przykładowe z dn. 22 marca 1954 r.

³³⁶ AUW, IO-0070.0, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW odbytego dn. 22 marca 1954 r., ref. 54-25/9, Posiedzenia RN IO UW 1952-57.

³³⁷ AUW, IO-0070.0, Protokół z zebrania Rady Instytutu Orientalistycznego UW w dn. 31 maja 1954 r., s. 2.

³³⁸ Tadeusz Andrzejewski (1923–1961), egiptolog.

³³⁹ Indolog.

³⁴⁰ *UW. Skład Uniwersytetu na r. akademicki 1954–1955*, Warszawa 1955, s. 25.

³⁴¹ *Ibidem*, s. 26.

³⁴² *Ibidem*.

³⁴³ *Ibidem*, s. 27.

³⁴⁴ *Ibidem*, s. 31.

³⁴⁵ *Ibidem*, s. 27.

³⁴⁶ Brak zapisu, kto je prowadził.

czesny (A. Dubiński i S. Rymkiewicz), język perski (B. Eppel), literatura turecka (S. Rymkiewicz). Czynny był lektorat arabskiego klasycznego, egipskiego dialektu arabskiego i perskiego. J. Reychman zajmował się m.in. „zagadnieniem dziejów stosunków agrarnych na Bliskim Wschodzie”³⁴⁷, a J. Bielawski „pewnymi zagadnieniami literatury i myśli filozoficznej arabskiej”³⁴⁸. Obaj opracowywali rękopis Wacława Rzewuskiego o koniach arabskich. J. Bielawski dokonywał przekładów z nowszej literatury perskiej i (wspólnie z S. Rymkiewicz) tureckiej. W. Tubielewicz z Katedry Semitystyki opracowywał przekłady z poezji hebrajskiej i arabskiej³⁴⁹. J. Bielawski i S. Rymkiewicz razem opracowali – wydaną przez PWN – chrestomatię turecką. „Katedra podjęła pracę zespołową nad Awicenną”³⁵⁰ wydaną później przez PWN. W zakładzie obroniono prace magisterskie wymienione w PO nr 1/5³⁵¹ i – prekursorską, bo z pogranicza arabistyki i turkologii – B. Bareji *Ludy tureckie w słowniku geografa arabskiego Jakuta*³⁵². Z publikacji o charakterze arabistycznym ukazał się kolektywny artykuł J. Reychmana, A. Dębnickiego i S. Kałużyńskiego *Rozwój feudalizmu na Wschodzie* w PO nr 4 (12)³⁵³.

Mimo braku pomieszczeń i ciasnoty Instytut Orientalistyczny udzielał w swojej siedzibie miejsca redakcji PO i Komitetowi Orientalistycznemu PAN³⁵⁴.

Werwy nabrała współpraca międzynarodowa, już nie tylko z krajami socjalistycznymi: prof. A. Zajązkowski pojechał w 1954 r. na XXIII Kongres Orientalistów do Cambridge³⁵⁵.

W roku akademickim 1954/55 na egzamin wstępny na orientalistykę zgłosiło się 37 kandydatów, w tym 25 pochodziło z rodzin inteligencji pracującej, 9 – robotniczych, 5 – chłopskich i 2 z innych. Limit miejsc wynosił 20.

„Przyjmując kandydatów staraliśmy się przyjąć najlepszych, tak pod względem naukowym, jak i ideologicznym. [...] Jedna z kandydatek powiedziała, że jest wzruszona z powodu opieki, jaką ją otoczyła organizacja zetempowska

³⁴⁷ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 190.

³⁴⁸ Ibidem.

³⁴⁹ Ibidem.

³⁵⁰ Ibidem.

³⁵¹ Ibidem.

³⁵² Ibidem.

³⁵³ PO 1955, nr 2, s. 249.

³⁵⁴ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 189.

³⁵⁵ M.E. Zajązkowska-Łopatto, A. Zajązkowski..., s. 140.

w UW. Planowaliśmy szereg rozrywek kulturalnych. Odbyła się zabawa w sali kolumnowej, wycieczka statkiem do Młocin, kandydaci byli także w Cyrku Czeskim. Frekwencja na wszystkich imprezach była dostateczna. Szereg osób nie przyszło, ponieważ brakowało im funduszy. [...] Wszyscy członkowie Komisji Rekrutacyjnej II są towarzyszami partyjnymi, oprócz przewodniczącego Komisji prof. dr [J.] Reychmana³⁵⁶.

W 1954 r. odbył się w Warszawie XIII Zjazd Orientalistów Polskich³⁵⁷. Wśród referatów znalazło się też wystąpienie W. Skuratowicza „Ewolucja języka arabskiego w Egipcie” i R. Ohly „Formy słowotwórstwa współczesnego języka literackiego Egiptu”. Obrady otworzył referat prof. A. Zajączkowskiego „Orientalistyka w przededniu X-lecia Polski Ludowej”³⁵⁸:

„Życząc wtedy sobie nawzajem owocnej pracy i twórczej dyskusji, która by mogła dopomóc do osiągnięcia celów i wykonania zadań stojących przed orientalistyką polską w związku z ogólnym planem narodowym prac naukowych oraz w związku z uchwałami i wytycznymi II Zjazdu Partii, wraz z życzeniem dalszej rozbudowy i dalszych sukcesów w pracy pokojowej u progu drugiego dziesięciolecia Polski Ludowej, rozpoczynamy Zjazdowe obrady”³⁵⁹.

W pierwszym dziesięcioleciu istnienia Polski Ludowej nastąpił szczególnie wartki rozwój orientalistyki, powołano do życia szereg nowych katedr i zakładów w Instytucie Orientalistycznym UW³⁶⁰ i nastąpił – w porównaniu z okresem międzywojennym – przyrost samodzielnych pracowników nauki (w latach 1918–1939 habilitowało się ośmiu orientalistów – sześciu w Warszawie, jeden w Krakowie, jeden we Lwowie), zaś w Polsce Ludowej w ciągu pierwszych 10 lat jej istnienia – 10 docentów i prof. nadzwyczajnych (siedmiu w Warszawie, dwóch w Krakowie, jeden we Wrocławiu, ale nie jako orientalista)³⁶¹. Zdaniem prof. S. Strelcyna,

³⁵⁶ AUW, WFil-4211, Sprawozdanie Komisji Rekrutacyjnej II Wydziału Filologicznego z dn. 1 września 1954 r., s. 6.

³⁵⁷ PO 1954, nr 3, s. 315–316.

³⁵⁸ A. Zajączkowski, *Orientalistyka w przededniu X-lecia Polski Ludowej*, PO 1954, nr 4, s. 355–360.

³⁵⁹ Ibidem, s. 360.

³⁶⁰ W. Tyloch, *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL*, PO 1969, nr 4, s. 324.

³⁶¹ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 315.

„[w]szyscy doceniają u nas oczywiście w pełni to, co z trybuny XX Zjazdu KPZR padło o przełomowej wadze Wschodu (a nawet orientalistyki)”³⁶².

W okresie od 13–20 maja 1955 r. Instytut Orientalistyczny UW składał się z sześciu katedr (sinologii, turkologii, semitystyki, filologii ludów Azji Centralnej, czyli mongolistyki, filologii wschodu starożytnego, indologii) oraz Zakładu Egypciologii. Studia na orientalistyce trwały wówczas pięć lat³⁶³. W roku akademickim 1955/56 na orientalistykach pracowało 31 osób (nie wliczając w to dwóch profesorów zagranicznych – jednego Chińczyka i jednego Koreańczyka – ani pięciu lektorów, z tego jednego na etacie, ani wykładowców na godzinach zleconych czy z-ców asystentów, których łącznie było ośmiu)³⁶⁴: 23 w UW, ośmiu na UJ. W tej liczbie było 12 profesorów i docentów (dziewięciu w UW, trzech na UJ); 18 asystentów i adiunktów (14 w UW, czterech na UJ)³⁶⁵. W roku akademickim 1955/56 IO UW liczył 23 pracowników naukowo-dydaktycznych (siedmiu profesorów, dwóch docentów, sześciu adiunktów, ośmiu asystentów) i 82 studentów, sześć katedr i osiem (względnie dziewięć) kierunków studiów³⁶⁶. Stosunek samodzielnych pracowników nauki do pomocniczych pracowników nauki wynosił wówczas 1:1,5³⁶⁷. Instytutem Orientalistycznym kierował prof. W. Jabłoński³⁶⁸. Dwóch pracowników Katedry Turkologii awansowało: Centralna Komisja Kwalifikacyjna uchwałą z dn. 29 stycznia 1955 r. nadała tytuł prof. nadzwyczajnego J. Reychmanowi³⁶⁹ i – uchwałą z dn. 29 kwietnia 1955 r. – tytuł docenta dr. J. Bielawskiemu³⁷⁰. W tym roku badania arabistyczne w IO UW prowadziło już siedmiu pracowników, był to pierwszy kadrowy etap planowego budowania tej specjalności w UW. Dlatego rok ten należy oznaczyć „białym kamieniem” w jej historii. Szybki rozwój instytutu, awanse jego pracowników nie były w stanie ukryć faktu, że „rozwój pracy orientalistów hamuje jednak szereg braków [...] ogromne zaniedbania w dziedzinie historii Wschodu oraz brak dostatecznej praktycznej znajomości języków wschodnich (brak odpowiednich lektorów, brak

³⁶² Ibidem.

³⁶³ AUW, WFil-142, Organizacja Instytutu Orientalistycznego 13 maja–20 maja 1955 r.

³⁶⁴ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 314.

³⁶⁵ S. Kałużyński, *Stan kadry orientalistycznej...*, s. 132.

³⁶⁶ Ibidem, s. 131–132.

³⁶⁷ S. Kałużyński, *Stan kadry orientalistycznej...*, s. 132.

³⁶⁸ *UW. Skład Uniwersytetu na r. akademicki 1955–1956*, Warszawa 1955, s. 32.

³⁶⁹ PO 1955, nr 4, s. 486.

³⁷⁰ Ibidem.

wyjazdów do krajów wschodnich)³⁷¹. Narastał też problem związany z rozwojem orientalistyki i zwiększającą się liczbą absolwentów tych studiów – kwestia ich przyszłego zatrudnienia. Przytoczę tu obszernie wyimki (są bardzo znamienne) z wypowiedzi na ten temat ówczesnego trybuna absolwentów i wpływowego orientalisty, S. Strelcyna. To kluczowa po dziś dzień kwestia wówczas była dostrzegana i kadra podejmowała wielkie wysiłki, aby zmienić sytuację, zmienić status orientalistyki tak, aby studia te przestały być hobbystyczne, aby umożliwiały później pracę zgodną z zawodem – wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności w przyszłej pracy zawodowej.

„Rozumie się już dzisiaj, że po to, by popularyzować fizykę atomową, należy się na niej znać. [...] Po to jednak, by pisać o krajach arabskich, wystarczy u nas tak zwana ogólna znajomość sytuacji na Bliskim Wschodzie oraz przewertowanie zachodniej i radzieckiej literatury na ten temat”³⁷².

„W całej naszej prasie [...] (poza PO) zatrudniony jest 1 (jeden) orientalista, i to tylko dlatego, że jest on równocześnie jednym z dziennikarzy, którzy zatrudnieni są w prasie od 1945 roku. Nie lepiej się mają sprawy w Radio”³⁷³.

„Żadne z wydawnictw, wydające literaturę piękną, nie zatrudnia ani jednego orientalisty”³⁷⁴.

„[...] W muzeach orientalistów się nie zatrudnia. Utał się już zwyczaj, i to zły zwyczaj, że w resortach zagranicznych, w działach związanych ze Wschodem, na placówkach dyplomatycznych i handlowych w krajach Wschodu, nie zatrudnia się orientalistów”³⁷⁵.

Życie orientalistyczne nie ograniczało się do uczelni, działało aktywnie PTO (choć nadal korzystało w swej działalności z pomieszczeń IO UW, np. odbywało swoje posiedzenia na Katedrze Turkologii UW³⁷⁶) i realizowano konsekwentnie wcześniejszy plan centralizacji także działalności społecznej. Stalinizm odstępował

³⁷¹ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 320.

³⁷² Ibidem, s. 315–316.

³⁷³ Ibidem, s. 316.

³⁷⁴ Ibidem.

³⁷⁵ Ibidem, s. 317.

³⁷⁶ AUW, IO-0070.0, Protokół z posiedzenia Zarządu PTO odbytego w Warszawie, w Zakładzie Turkologii UW, w dn. 20 czerwca 1955 r. o godz. 12, ref 15.43/-58, s. 2.

bardzo powoli, a jednym z jego skutków stawało się skłócenie środowisk i przeciwstawienie sobie dwóch ówczesnych centrów badań orientalistycznych – Krakowa i Warszawy.

„W związku ze zmianą statutu PTO odnośnie przeniesienia siedziby Towarzystwa z Krakowa do Warszawy należy przesłać oficjalne zawiadomienie do Polskiej Akademii Nauk. W Krakowie zostanie utworzone Koło PTO³⁷⁷ oraz „Rocznik Orientalistyczny – tomy XVI i XVII były wydane pod egidą PTO, następne będą wydawane przez komitet Orientalistyczny PAN. Organem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego jest obecnie *Przeгляд Orientalistyczny*”³⁷⁸.

1.3. Zakład Arabistyki przy Katedrze Turkologii (1956–1964)

W 1956 r. w Instytucie Orientalistycznym UW pracowało dziewięciu samodzielnych pracowników nauki na łączną liczbę 23 pracowników³⁷⁹. Zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego z początkiem roku akademickiego 1955/56 utworzone zostały na Uniwersytecie Warszawskim zakłady arabistyki i japonistyki³⁸⁰, jednakże w pełni rozwinęły swoją działalność po I semestrze, już w 1956 r.

Rosło znaczenie orientalistyki, w styczniu 1956 r. odbyło się posiedzenie Senatu UW z udziałem wiceminister Krassowskiej poświęcone podsumowaniu stanu UW i planów rozwoju w ramach planu pięcioletniego³⁸¹.

„Rektor Turski [...] jako przykłady kierunków, które powinny być rozwijane w UW, wymienił fizykę jądrową, filologię orientalną, a także uruchomienie studiów germanistycznych. [...] Występująca po Rektorze UW wiceminister Krassowska nie podjęła dyskusji z jego tezami, [...] stwierdziła także, że «należałoby wysłuchać opinii i sugestii na temat takich kierunków jak

³⁷⁷ Ibidem.

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 14.

³⁸⁰ PO 1956, nr 1, s. 94.

³⁸¹ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 427–428.

orientalistyka i historia kultury materialnej, zwiększyć dyskusje i zainteresowanie filozofią»³⁸².

22 lutego 1956 r. odbyła się konferencja w sprawie orientalistyki, zorganizowana w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego, na której S. Strelcyn wystąpił z referatem „Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki polskiej i perspektywach jej rozwoju”³⁸³. Podsumowując okres dziesięciolecia Polski Ludowej, stwierdził: „W ciągu okresu powojennego orientalistyka rozwinęła się bardzo znacznie pod wszystkimi względami. Rozwój ten dzięki pomocy Państwa Ludowego następował w tempie, o którym przed wojną nawet marzyć nie było można”³⁸⁴. Kiedy po wojnie wznawiano działalność polskiej orientalistyki (na UJ i UW), było łącznie wśród orientalistów dwóch profesorów, dwóch docentów i trzech asystentów, a Instytut Orientalistyczny UW, wraz ze swoją biblioteką, uległ całkowitemu zniszczeniu. Mimo pojawienia się nowego państwa, „przez pierwsze lata po wojnie odbudowywano orientalistykę pod wszelkimi względami przedwojenną”³⁸⁵. Dopiero w drugiej połowie tego dziesięciolecia rozwinęła się większa koordynacja i współpraca pomiędzy placówkami różnych uczelni i wewnątrz samego instytutu, a także w ramach współpracy z PAN. Instytut Orientalistyczny UW rozwijał się szybko (zarówno kadry, jak i same specjalizacje) – od 1950 r. powstały w nim trzy nowe katedry: semitystyki, filologii ludów Azji Środkowej, indianistyki, a także pojawił się szereg nowych specjalizacji w ramach starych katedr: np. powstała arabistyka na Katedrze Turkologii³⁸⁶.

Instytut Orientalistyczny

Pracownicy pełno i niepełno zatrudnieni w 1956 r.³⁸⁷:

- ogółem – 22;
- st. asystenci – 2,
- asystenci – 2,
- z-cy profesora – 2,
- pracownicy administracyjno-biurowi – 10,

³⁸² T.P. Rutkowski, *Na styku nauki i polityki...*, s. 428–429.

³⁸³ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 313–337.

³⁸⁴ Ibidem, s. 336.

³⁸⁵ Ibidem, s. 313.

³⁸⁶ Ibidem.

³⁸⁷ AUW, WFil-35-43, Sprawozdanie kadrowe IO UW, 1956.

pracownicy gospodarczy – 2,
w tym woźni – 1.

Tabela nr 11. Roczna liczba godzin zleconych i ponadwymiarowych w 1956 r. w IO UW. W tej liczbie znajdowały się zajęcia zlecone dla pracowników nieetatowych, w tym native lektorów.

	Wykłady	Ćwiczenia	Lektoraty	Inne
Plan	1485	2520		26 352
Wykonano	1456	2505		23 817
ponadwymiarowe	9	29		
Budżet planowany:	42 500 zł			
Budżet wykonany:	35 084 i 60/100 zł			

Opracowanie własne na podstawie danych ze Sprawozdania kadrowego IO UW za rok 1956³⁸⁸.

Dnia 1 października 1956 r. odbyła się uroczysta inauguracja roku akademickiego w odbudowanym Auditorium Maximum, rektor wystąpił znowu tradycyjnie – w todzie i gronostajach. W świeżo odbudowanym budynku mieściła się – oprócz sal wykładowych – poczta, agencja PKO i kasa uniwersytecka, w której wypłacano studentom stypendia³⁸⁹.

Podjęto działania koordynacyjne obu placówek orientalistycznych – już bez narzucanego zwierzchnictwa PAN: odbyła się w Warszawie narada pracowników Instytutu Orientalistycznego UW i Katedry Filologii Orientalnej UJ w celu opracowania planów naukowych obu ośrodków. W zakresie arabistycznym prof. T. Lewicki zadeklarował kontynuację badań „Dzieje Afryki Północnej wczesnego średniowiecza”: problem będzie kontynuowany, z jednoczesnym przesunięciem naprzód, tzn. aż do czasów nowożytnych. Poza tym trwa i będzie sukcesywnie przedłużana eksploracja *Źródeł orientalnych do dziejów słowiańszczyzny*: t. 1 znajdował się w druku, t. 2 – w przygotowaniu. Kolejny temat to „*Skarby monet orientalnych na terenie Polski*: prace będą kontynuowane. [...] I ostatni – *Relacje podróżników polskich o Wschodzie* także będzie kontynuowany”³⁹⁰. Prof. A. Zajązkowski

³⁸⁸ Ibidem.

³⁸⁹ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 365–375.

³⁹⁰ AUW, IO-0080, Protokół z narady pracowników Instytutu Orientalistycznego UW i Katedry Filologii Orientalnej UJ w sprawie planów naukowych na lata 1956–60 odbytej w dn. 8 października 1956 r., s. 1.

poinformował, że w Instytucie Orientalistycznym UW w zakresie arabistyki będą kontynuowane prace nad trzema problemami (1. Opracowanie klasyków – Ibn Chaldun, 2. Rozwój języków literackich i narodowych, 3. Współczesna literatura arabska). W tym ostatnim temacie nastąpi znaczne rozszerzenie prac, poprowadzi je mgr Natorf. Planowane są też nowe badania, które obejmą historię prawa muzułmańskiego³⁹¹. Prof. T. Lewicki wysunął też propozycję przesunięcia badań na elementy arabskie w j. suahili³⁹².

W Zakładzie Orientalistyki PAN z dniem 1 lutego 1955 r. na aspiranturę przyjęto mgr E. Szymańskiego³⁹³. Arabistyka ruszyła z miejsca, szybko nabierając rozpędu. Na UW na Wydziale Filologicznym, w Instytucie Orientalistycznym, kierowanym przez prof. W. Jabłońskiego³⁹⁴, badania arabistyczne w roku akademickim 1956–1957 prowadzili³⁹⁵ prof. zw. A. Zajączkowski³⁹⁶ (kierownik Katedry Turkologii), prof. nadzw. dr J. Reychman³⁹⁷, doc. dr J. Bielawski³⁹⁸, st. asystenci mgr H. Natorf³⁹⁹ i mgr W. Tubielewicz⁴⁰⁰ oraz z-ca asyst. K. Skarżyńska⁴⁰¹, wspierał ich T. Majda.

Nastąpił rok „odwilży”, pojawili się pierwsi, którzy ośmielali się wypowiadać zdroworozsądkowo i krytycznie o niektórych aspektach rzeczywistości uczelnianej, i należy te głosy tu przytoczyć: „[...] krańcowe ubóstwo naszych księgozbiorów. O ile księgozbiory krakowskie nie mają, zdaje się, poważniejszych luk do II wojny światowej, a cierpią na szczególnie dotkliwe braki powojenne, o tyle księgozbiory poszczególnych katedr Instytutu Orientalistycznego UW stanowią zlepek przypadkowo zebranych pozycji, uratowanych po wojnie z różnych zbiornic książek, z różnych rozsypanych bibliotek prywatnych i przedstawiają stan żałosny. W okresie powojennym przybytki (a przecież chodzi tu wyłącznie o książki zagraniczne) były bardzo małe”⁴⁰².

³⁹¹ Ibidem, s. 3.

³⁹² Ibidem, s. 1.

³⁹³ PO 1956, nr 1, s. 94.

³⁹⁴ *UW. Skład Uniwersytetu* na r. akademicki 1956–1957, Warszawa 1956, s. 36.

³⁹⁵ Ibidem, s. 33.

³⁹⁶ Ibidem.

³⁹⁷ Ibidem.

³⁹⁸ Ibidem.

³⁹⁹ Ibidem, s. 34.

⁴⁰⁰ Ibidem.

⁴⁰¹ Ibidem, s. 35.

⁴⁰² S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 328.

Ciągle borykano się z kwestiami lokalowymi, „uniwersytety nasze po dziś dzień nie zapewniają orientaliście elementarnych warunków, koniecznych do pracy naukowej i do nowoczesnie pojętej pracy dydaktycznej”⁴⁰³. „Tylko jeden z kierowników katedr ma na uniwersytecie własny gabinet (2x2m)”⁴⁰⁴. Kwestia lokalowa nie ograniczała się do szczupłości lub braku pomieszczeń naukowo-dydaktycznych i biurowych, nadal aktualne były problemy mieszkaniowe pracowników, chociaż „ostatnio poprawiła się dla pomocniczych pracowników nauki dzięki uzyskaniu pomieszczeń na osiedlu «Przyjaźń» na Jelonkach, jednak nie rozwiązana pozostaje kwestia dojeżdżających profesorów z Torunia i Łodzi”⁴⁰⁵. Prof. J. Bielawski w latach 1957–1976 działał w zarządzie Spółdzielni Mieszkaniowej Profesorów UW, gdzie był sekretarzem, a następnie prezesem zarządu.

Również spodziewane otwarcie się na świat okazało się znacznie bardziej spartańskie, niż oczekiwano. Przyczyniła się do tego bardziej sytuacja ekonomiczna państwa niż polityczna: PRL nie posiadało dewiz, dlatego przydziały ich podlegały surowym restrykcjom⁴⁰⁶, np. „[z]akup biletu lotniczego do Kairu dla studentki arabistyki⁴⁰⁷ wymagał zgody ministerstwa⁴⁰⁸. Stąd współpraca międzynarodowa opierała się przede wszystkim na tzw. wymianie bezdewizowej oraz na kooperacji z „bratnimi” państwami bloku socjalistycznego⁴⁰⁹. Dlatego wyjazdy naukowe do państw zachodnich były rzadkie, niesystematyczne i zwykle jednostkowe lub w niewielkich, kilkusobowych grupach. Jednak pojawiły się pierwsze jaskółki w kwestii wyjazdów do krajów orientalnych, pierwsze postulaty wymiany studenckiej: „Koleżanka Skarżyńska poruszyła sprawę wymiany studentów do Egiptu”⁴¹⁰.

W roku akademickim 1956/57 zaplanowano w UW przyjęcie 20 kandydatów (w tym repententów)⁴¹¹ na I rok studiów orientalistycznych (dokumenty złożyło

⁴⁰³ Ibidem, s. 329.

⁴⁰⁴ Ibidem, s. 330.

⁴⁰⁵ Ibidem.

⁴⁰⁶ *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 r.*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 211.

⁴⁰⁷ *Spotkanie rektorów szkół wyższych w Komitecie Warszawskim PZPR*, „Życie Szkoły Wyższej” 1968, nr 4, s. 153–155, za: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 r.*..., s. 211.

⁴⁰⁸ AUW, AC 4075, Pismo prorektora UW do Departamentu Studiów Uniwersyteckich Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, 21 czerwca 1960 r.

⁴⁰⁹ B. Brzostek, *Życie społeczne*..., s. 211.

⁴¹⁰ AUW, IO-0080, Protokół z zebrania pracowników Instytutu Orientalistycznego z dn. 30 czerwca 1956 r.

⁴¹¹ AUW, WFil-4211, Pismo Prorektora UW do Dziekana Wydziału Filologicznego z dn. 10 sierpnia 1955 r., nr ref. P-24a/14/55, s. 1.

108 osób⁴¹²), w tym 19 miało być absolwentami z bieżącego roku. Liczba zgłoszeń miała wynieść 81⁴¹³. W rezultacie kwalifikacji przyjęto na orientalistykę 26 osób⁴¹⁴ (wg S. Strelcyna – 25 osób⁴¹⁵), przy czym 50% przyjętych rekrutowało się ze szkół warszawskich⁴¹⁶. W tym samym roku na orientalistykę na UJ przyjęto osiem osób⁴¹⁷. Jako ciekawostkę można przytoczyć fakt, że w programie studiów na filologii Starożytnego Wschodu (była tylko jedna studentka) obowiązywała nauka języka arabskiego i poziom jego opanowania sprawdzano egzaminem⁴¹⁸. W dniach 26–27 czerwca 1956 r. (wspomnę tylko, że 28–29.06.1956 doszło w Poznaniu do „wydarzeń czerwcowych”) w Krakowie, w gmachu PAN na ul. Sławkowskiej, odbył się Zjazd Orientalistów, tematyka przyjmowanych referatów została ograniczona do kilku grup tematów, co spotkało się z protestem członków⁴¹⁹. W czasie dyskusji o problematyce przekładowej zwrócono uwagę na rolę transkrypcji, przy czym prof. A. Zajączkowski wskazał – jako wzorcowe – rozwiązanie tego problemu przyjęte przez T. Kowalskiego w *Na szlakach islamu* (połączenie transkrypcji popularnej z naukową), określając jego transkrypcję „szczęśliwą”. Wspomniał też o problemie transkrypcji dialektu egipskiego języka arabskiego, definiując go: „wymowa egipska” nieklasycznego języka arabskiego⁴²⁰.

Nakład „Przeglądu Orientalistycznego” obniżono do 400 egz., bo zdaniem dystrybutora na składzie pozostawało niesprzedanych – z poprzedniego numeru – 40–50 egz.⁴²¹ Pozytywnym czynnikiem rozwoju zaplecza naukowego był wzrost biblioteki Zakładu Orientalistyki PAN w Warszawie, choć odbywał się kosztem

⁴¹² AUW, IO-0080, Protokół z zebrania pracowników Instytutu Orientalistycznego z dn. 30 czerwca 1956 r.

⁴¹³ AUW, WFil-4211, UW Wydział Filologiczny, zadania planowe na r. 1956/57, nr ref. D-33-68/56, s. 1.

⁴¹⁴ AUW, WFil-4211, Zestawienie liczbowe przyjętych na pierwszy r. studiów wyższych po egzaminach wstępnych w trybie normalnym, brak daty, brak numeru referencyjnego.

⁴¹⁵ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 320.

⁴¹⁶ AUW, WFil-4211, Sprawozdanie Komisji Egzaminacyjnej dla doboru kandydatów na I r. studiów filologii angielskiej, romańskiej i orientalnej w r. akademickim 1956/57, z dn. 18 września 1956 r., s. 4.

⁴¹⁷ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 320.

⁴¹⁸ AUW, IO-0080, Protokół z zebrania pracowników Instytutu Orientalistycznego z dn. 30 czerwca 1956 r., s. 1.

⁴¹⁹ S. Kałużyński, *O XIV Zjeździe Orientalistów Polskich*, PO 1956, nr 4, s. 477.

⁴²⁰ Ibidem, s. 480.

⁴²¹ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 333.

tutejszej uczelni: „Ilość książek, którą otrzymaliśmy [...], jest dużo większa, niż na uniwersytecie”⁴²².

„Odwilż” polityczna i ideologiczna nie oznaczała jednak deideologizacji od razu całej działalności i funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego czy – w ogóle – nauki polskiej i szkolnictwa wyższego. Kolegium Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Prezydium Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego i Prezydium PAN w dniu 9 lipca 1957 r. przyjęło zasady określające, jak należy uczcić obchody 40. rocznicy Rewolucji Październikowej w środowiskach naukowych. Dla ich realizacji powołano w tym celu specjalną komisję przygotowawczą.

„Obchodowi tej rocznicy powinien być nadany w środowiskach naukowych i szkół wyższych rzeczowy charakter naukowy, a organizowane w ramach Obchodu akcje zmierzać powinny do rozszerzenia w Polsce wiedzy o nauce w ZSRR i zbliżenia między polskimi i radzieckimi pracownikami nauki w drodze jak najszerzej bezpośredniej wymiany doświadczeń i dyskusji naukowych. [...] jest wskazane oparcie wszystkich akcji, organizowanych w ramach Obchodu o szeroką inicjatywę uczelni i instytutów naukowych oraz pracowników nauki w nawiązywaniu bezpośrednich kontaktów z radzieckimi środowiskami naukowymi. W tym celu zamierzano zorganizować jedną centralną sesję [...] oraz szereg konferencji naukowych organizowanych przez uczelnie dla swoich środowisk. Organizowane konferencje miały obejmować m.in. slawistykę, orientalistykę, archeologię, historię sztuki, filozofię, językoznawstwo, prawo, chemię, fizykę, matematykę, geografę, geologię [...]”⁴²³.

W roku akademickim 1957/58 w składzie osobowym Wydziału Filologicznego⁴²⁴ znajdowało się dwóch profesorów – prof. zw. A. Zajączkowski⁴²⁵ (kierownik IO⁴²⁶ i szef Katedry Turkologii⁴²⁷) i prof. nadzw. dr J. Reychman⁴²⁸ (Katedra Turkologii⁴²⁹);

⁴²² Ibidem, s. 329.

⁴²³ T.P. Rutkowski, *Na styku nauki i polityki...*, s. 450.

⁴²⁴ UW. *Skład osobowy Uczelni na r. akademicki 1957–58*, Warszawa 1957, s. 38.

⁴²⁵ Ibidem.

⁴²⁶ Ibidem, s. 41.

⁴²⁷ Ibidem, s. 42.

⁴²⁸ Ibidem, s. 38.

⁴²⁹ Ibidem, s. 42.

doc. dr J. Bielawski⁴³⁰ (Katedra Turkologii⁴³¹); st. asystenci mgr H. Natorf⁴³² (Katedra Turkologii⁴³³) i mgr W. Tubielewicz⁴³⁴ (Katedra Semitystyki⁴³⁵), z-ca asyst. K. Skarżyńska⁴³⁶ (Katedra Turkologii)⁴³⁷ i lektor języka arabskiego Faid Al-Amrusi⁴³⁸. W Warszawie pracował naukowo jeszcze jeden arabista – w ZO PAN na ul. Freta 16, asyst. mgr E. Szymański⁴³⁹. Poza wyżej wymienionymi arabistami w Katedrze Turkologii pracowali jeszcze: dr Stanisława Płaskowicka-Rymkiewicz, st. asyst. mgr Aleksander Dubiński, st. asyst. mgr T. Majda, st. asyst. mgr Bogdan Składanek i st. asyst. mgr Maria Żoźna. Rok 1957 był znamienny dla kariery prof. A. Zajączkowskiego, 5 maja Rada Naukowa Instytutu Orientalistycznego UW jednomyślnie wybrała go na kierownika instytutu, a Rektor UW pismem z dn. 29 czerwca 1957 r. powołał go na to stanowisko⁴⁴⁰. Równocześnie kierował Instytutem Orientalistycznym⁴⁴¹, Katedrą Turkologii, Zakładem Orientalistyki PAN i Komitetem Orientalistycznym PAN. Na Katedrze Turkologii przez długi czas prof. A. Zajączkowski wykładał podstawowe języki orientalne tego regionu: arabski, perski i turecki, dopiero „[z] czasem podstawowe wykłady oraz ćwiczenia z gramatyki poszczególnych języków arabskiego, tureckiego i perskiego prowadzili asystenci czy adiunkci [...]”⁴⁴². Prowadził magisteria i doktorantów, tu przytaczam tylko przykłady tych (od 1946⁴⁴³), którzy związani byli z arabistyką:

1. Jan Antoni Waclaw Reychman, obrona 24 listopada 1949 r., promocja 7 grudnia 1949 r., tytuł rozprawy *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce w XVIII w.*

⁴³⁰ Ibidem, s. 38.

⁴³¹ Ibidem, s. 42.

⁴³² Ibidem, s. 39.

⁴³³ Ibidem, s. 42.

⁴³⁴ Ibidem, s. 39.

⁴³⁵ Ibidem, s. 43.

⁴³⁶ Ibidem, s. 40.

⁴³⁷ Ibidem, s. 43.

⁴³⁸ Ibidem, s. 41.

⁴³⁹ APAN III-215, teczka 37, IO UW, 1957–1970, lista.

⁴⁴⁰ PO 1958, nr 1, s. 122,

⁴⁴¹ *UW. Skład osobowy Uczelni na r. akademicki 1957–58...*, s. 43.

⁴⁴² M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 136.

⁴⁴³ APAN III-215, teczka 37, Lista doktorantów prof. A. Zajączkowskiego od 1946 r. z dn. 5 marca 1960 r.

2. Józef Bielawski, obrona 10 kwietnia 1951 r., promocja 8 czerwca 1951 r., tytuł rozprawy *Turcy w świetle średniowiecznych zabytków literackich arabskich /Al-Ğahiz i Ibn Hasūl/*.
3. Edward Szymański, obrona 1 marca 1960 r., tytuł rozprawy: *Kwestia niepodległości Tunezji po II wojnie światowej*.

Poza tym prowadził (nieukończone później) doktoraty Haliny Natorf (arabistyka) i Jerzego Gutkowskiego (arabistyka).

Naukę u profesora A. Zajączkowskiego, jego zajęcia i wykłady opisała w swoich wspomnieniach jego była studentka Zofia Dubińska⁴⁴⁴, cytując słowa koleżanki: „[...] my, którzy w tym pierwszym okresie składaliśmy wszystkie egzaminy u Profesora, stanowimy arystokrację orientalistyki naszej, bowiem poznaliśmy niepowtarzalną filologiczno-humanistyczną szkołę Profesora”⁴⁴⁵. Z kolei córka profesora, Maria Emilia Zajączkowska-Łopatto, tak scharakteryzowała rezultaty jego działalności dydaktycznej: „Przedstawiciele tej arystokracji otrzymywali po ukończeniu studiów etaty asystenckie w katedrze, bronili prac doktorskich (J. Bielawski, A. Dubiński, S. Kałużyński, T. Majda, B. Składanek, E. Szymański, E. Tryjarski, M. Żoźna-Składankowa), robili habilitacje i stawali się twórcami odrębnych katedr. Uczniowie Profesora mogli wybierać nie tylko kierunki badań, ale i tematy, które ich interesowały. Wychował kilka pokoleń turkologów, iranistów i arabistów. I tak arabiści z czasem do Katedry Turkologii dodali Zakład Arabistyki, aby potem stworzyć Katedrę Arabistyki i Islamistyki z prof. dr hab. Józefem Bielawskim na czele”⁴⁴⁶.

Podczas egzaminów wstępnych klasyfikowano kandydatów wg konkretnych kierunków orientalistyki, które chcieli studiować, np. sinologii⁴⁴⁷. Przyjęto łącznie 39 osób, wśród nich byli przyszli arabiści: Elżbieta Podhorska, Jolanta Podobińska, Zofia Przybyłowa, Mieczysław Stępiński, Ryszard Kurowski, Danuta Wawrzczyk⁴⁴⁸. W programie nauczania na rok akademicki 1957/58 znalazły się następujące przedmioty arabistyczne i islamistyczne: gramatyka opisowa

⁴⁴⁴ Z. Dubińska, *Garść wspomnień o Mistrzu*, [w:] *Kipciaku tiurku Orientas Lietuvoje. Istorija ir tyrimu perspektyva*, red. T. Bairaškauskaitė, H. Kobeckaitė, Vilnius 1994, s. 96–101.

⁴⁴⁵ M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 136.

⁴⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁴⁷ AUW, WFil-4211, Lista nr 1 kandydatów na I r. studiów Wydziału Filologicznego UW w r. akademickim 1957/58 z dn. 7 maja 1957, s. 3.

⁴⁴⁸ AUW, WFil-4211, Protokół Wydziałowej Komisji dla doboru Kandydatów na I r. studiów r. szkolny 1957/58 Filologia Orientalna.

języka arabskiego (doc. dr J. Bielawski)⁴⁴⁹; historia Bliskiego Wschodu do XV w. (prof. J. Reychman)⁴⁵⁰; lektorat języka arabskiego (lektor F. Al-Amrusi)⁴⁵¹; lektura tekstów arabskich (mgr H. Natorf)⁴⁵²; podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie (mgr A. Dubiński)⁴⁵³; seminarium arabistyczne (doc. dr J. Bielawski)⁴⁵⁴; seminarium islamistyczne (mgr H. Natorf⁴⁵⁵ i doc. dr J. Bielawski)⁴⁵⁶; wstęp do islamistyki (prof. J. Reychman)⁴⁵⁷. Po V roku studiów obowiązywało studentów złożenie pracy i egzaminu magisterskiego⁴⁵⁸, ale w roku akademickim 1957/58 nie obroniono żadnych prac o tematyce arabistycznej⁴⁵⁹.

Rok 1957 był kamieniem milowym w rozwoju – nie tylko warszawskiej – arabistyki: na podstawie porozumienia kulturalnego zawartego pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Egiptu w 1956 r. w październiku następnego roku wyjechała – z ramienia Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego – grupa 20 młodych naukowców polskich na 6-miesięczny pobyt w tym kraju⁴⁶⁰. W jej skład wchodziło m.in. pięciu orientalistów-arabistów: doc. dr J. Bielawski⁴⁶¹, mgr W. Kubiak⁴⁶², mgr W. Dembski⁴⁶³, mgr E. Szymański⁴⁶⁴ oraz z-ca asyst. K. Skarżyńska⁴⁶⁵. Grupa arabistów prowadziła szereg badań nad współczesną literaturą arabską, dialektem egipskim i rękopisami arabskimi z dziedziny geografii. Wymiana naukowców była kontynuowana w roku 1958/59, wtedy do Egiptu wyjechała m.in. arabistka mgr H. Natorf⁴⁶⁶, semitolog mgr W. Brzuski oraz afrykanista doc. dr R. Stopa. Rozpoczęły się też podróże naukowe na Zachód – po raz pierwszy na kongres

⁴⁴⁹ *UW. Spis Wykładów i Ćwiczeń na r. akademicki 1957–58*, Warszawa 1957, s. 174.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, s. 172.

⁴⁵¹ *Ibidem*, s. 176–177.

⁴⁵² *Ibidem*, s. 174–175.

⁴⁵³ *Ibidem*, s. 172.

⁴⁵⁴ *Ibidem*, s. 176–7.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, s. 172.

⁴⁵⁶ *Ibidem*, s. 174.

⁴⁵⁷ *Ibidem*, s. 172.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, s. 176–7.

⁴⁵⁹ PO 1959, nr 1, s. 92.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, s. 90.

⁴⁶¹ *Ibidem*.

⁴⁶² *Ibidem*.

⁴⁶³ *Ibidem*.

⁴⁶⁴ *Ibidem*.

⁴⁶⁵ *Ibidem*.

⁴⁶⁶ *Ibidem*.

wyjechała liczna ekipa polskich orientalistów, na czele z prof. A. Zajączkowskim, który „zawsze za niezwykle ważną uważał współpracę międzynarodową”⁴⁶⁷. Wzięli udział w dniach 28 marca–4 kwietnia 1957 r. w XXIV Międzynarodowym Kongresie Orientalistów w Monachium, w skład delegacji wchodził także: prof. T. Lewicki z UJ, który wygłosił referat „Z dziejów Ibadytów w południowej Arabii”, profesoro- wie J. Reychman, S. Strelcyn i inni⁴⁶⁸. W Warszawie w dniach 15–18 października 1957 r. odbyła się pierwsza konferencja w sprawie źródeł orientalnych do dziejów Europy Wschodniej i Środkowej, zorganizowana przez Zakład Orientalistyki PAN w Warszawie. Przyjechali na nią goście z ZSRR, Czechosłowacji, Węgier i Jugosławii. Zaprezentowano na niej – z dorobku arabistycznego – referat prof. T. Lewickiego „Polskie badania nad źródłami arabskimi i hebrajskimi do historii Europy Wschodniej w okresie wczesnego średniowiecza”⁴⁶⁹. W Uniwersytecie Wrocławskim reaktywowano w 1957 r. Katedrę Filologii Indyjskiej, która zatrudniała trzech pracowników naukowo-dydaktycznych i miała charakter usługowy – obsługiwała studentów innych kierunków⁴⁷⁰.

Jesienią 1958 r. sejm przyjął nową ustawę o szkolnictwie wyższym⁴⁷¹, a w Instytucie Orientalistycznym usamodzielniał się kierunek arabistyczny. Przy Katedrze Turkologii powstał Zakład Arabistyki kierowany przez doc. J. Bielawskiego⁴⁷². W ten sposób kierownik instytutu⁴⁷³ i katedry prof. zw. A. Zajączkowski ograniczył się do prowadzenia wykładów tylko dla turkologów i iranistów⁴⁷⁴, a zajęcia (tu wymieniam tylko arabistyczne i z nimi blisko związane) z arabistami prowadzili: prof. ndzw. dr J. Reychman⁴⁷⁵, doc. dr J. Bielawski⁴⁷⁶, adiunkt mgr J. Gutkowski⁴⁷⁷, st. asyst. mgr A. Dubiński⁴⁷⁸, st. asyst. mgr H. Natorf⁴⁷⁹. K. Skarżyńska była podówczas

⁴⁶⁷ M.E. Zajączkowska-Lopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 140.

⁴⁶⁸ PO 1958, nr 1, s. 123.

⁴⁶⁹ Ibidem.

⁴⁷⁰ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 16.

⁴⁷¹ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 14.

⁴⁷² M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

⁴⁷³ *UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w r. akademickim 1958–59*, Warszawa 1958, s. 72.

⁴⁷⁴ Ibidem.

⁴⁷⁵ Ibidem.

⁴⁷⁶ Ibidem, s. 73.

⁴⁷⁷ Ibidem.

⁴⁷⁸ Ibidem.

⁴⁷⁹ Ibidem.

z-cą asystenta⁴⁸⁰. Lektorem języka arabskiego w roku akademickim 1958/59 był Mahdi Al Sammary⁴⁸¹. W planie Katedry Filologii Bliskiego Wschodu na 1958 r. ujęto następujące problemy badawcze (tu tylko arabistyczne i związane z arabistyką): „3. Klasycy literatury arabskiej [...] 5. Feudalizm na Wschodzie [...] 7. Związki rodowe i ich terminologia na Bliskim Wschodzie”⁴⁸². Tematy prac prowadzonych w 1958 r. były następujące: *Ibn Tufajl* (doc. J. Bielawski, praca wykonana, w druku) i *Terminologia rodzinna u Arabów* (mgr J. Gutkowski, w toku)⁴⁸³. Oprócz działalności naukowej i dydaktycznej pracownicy katedry, w tym jej szef, brali udział w organizowaniu tematycznie związanych z Orientem wystaw i ekspozycji, np. „Pismo i książki orientalne”, która odbyła się w 1958 r.⁴⁸⁴ Rok ten obfitował w kandydatów na studia orientalistyczne⁴⁸⁵ – podczas rekrutacji na jedno miejsce przypadało ośmiu kandydatów⁴⁸⁶. Liczba studentów zmniejszała się – niektórzy wyjeżdżali za granicę na pobyt stały⁴⁸⁷, innych skreślano z listy studentów, a niektórzy – aby nie zostać skreślonymi – udawali się na dobrowolne, czasowe wygnanie, czyli na urlop dziekański, np. z powodu zaległości egzaminacyjnych⁴⁸⁸. W r.a. 1958/59 obroniono w Instytucie Orientalistycznym UW, na Katedrze Turkologii dwie pierwsze oficjalne arabistyczne prace magisterskie: T. Polanowskiego⁴⁸⁹ i K. Skarżyńskiej⁴⁹⁰. W Polskim Towarzystwie Orientalistycznym doszło do realnej „odwilży” i decentralizacji: prezesem (1958–1962) został uczony z Krakowa, prof. T. Lewicki, arabista⁴⁹¹. W tym samym roku, w listopadzie, na kilkumiesięczne stypendium do Maroka udał się aspirant Zakładu Orientalistyki PAN mgr E. Szymański dla prowadzenia badań nad nowszą historią narodów północnej Afryki. Wyjazd był możliwy, bo E. Szymański otrzymał stypendium Institut des Hautes Études Marocaines (I.H.E.M.; *al-Ma'had*

⁴⁸⁰ Ibidem, s. 74.

⁴⁸¹ Ibidem.

⁴⁸² AUW, IO-62, Sprawozdanie z pracy naukowo-badawczej Katedry w r. 1958, UW WF Katedra Turkologii IO Kierownik Katedry: Prof. A. Zajączkowski, 14 lutego 1959 r.

⁴⁸³ Ibidem.

⁴⁸⁴ M.E. Zajączkowska-Łopatto, A. Zajączkowski..., s. 140.

⁴⁸⁵ AUW, WFil-4211, Wydziałowa Komisja Rekrutacyjna 1958/59.

⁴⁸⁶ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 14.

⁴⁸⁷ AUW, WFil-495, Protokół Komisji Dyscyplinarnej Wydziału Filologicznego z dn. 23 października 1958 r.

⁴⁸⁸ Ibidem.

⁴⁸⁹ PO 1960, nr 2.

⁴⁹⁰ Ibidem.

⁴⁹¹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 214.

li *‘l-ulūm al-‘ulyā al-maghribiyya*) w Rabacie – placówki, która istniała w latach 1920–1957⁴⁹², jednego z najważniejszych ośrodków życia intelektualnego w Maroku, kontynuacji École Supérieure de Langue Arabe et des Dialectes Berbères otwartej w Rabacie w 1915 r. i stworzonej w celu wykształcenia najwyższej klasy tłumaczy cywilnych⁴⁹³ (później ośrodek stał się częścią nowopowstałego Uniwersytetu Mohammeda V⁴⁹⁴)⁴⁹⁵. Stypendium E. Szymański otrzymał w 1957 r., wyjechał w 1958 r., akurat wtedy, gdy zapraszający go instytut przestał istnieć. Reperkusje z tym związane legły ciężarem na całym pobycie młodego naukowca z PAN, mocno ograniczając jego możliwości badawcze. Po powrocie, w 1959 r. przejawiał znaczącą aktywność: otworzył przewód doktorski w zakresie filologii orientalnej⁴⁹⁶, ukazały się jego trzy przekłady (J. Idrīsa *Skarb*⁴⁹⁷ oraz *Ludzie*⁴⁹⁸, a także *Opowieść o kupcu Bū Sāberze*⁴⁹⁹). W zakresie przekładów pojawiły się też dwa tłumaczenia dokonane przez J. Bielawskiego: *Tahy Huseina Dni*⁵⁰⁰ i Maḥmūda Tajmūra *Pocałunek za pięć piasstrów*⁵⁰¹. Spoza arabistów Instytutu Orientalistycznego UW ważną publikację wydał drukiem Łukasz Hirszowicz (*Dokumenty hitlerowskiego ministerstwa spraw zagranicznych dotyczące zagadnień arabskich*⁵⁰²), który zresztą swego czasu współpracował – jako wykładowca – z IO. W 1959 r. Dziekan Wydziału Filologicznego prof. Zdzisław Libera wystąpił z pismem do Rektora UW o zmianę dotychczas obowiązujących limitów przyjęć na orientalistykę i zwiększenie dla niej liczby miejsc z 20 do 30, a równocześnie o redukcję liczby miejsc na rusycystyce z 70 na 60⁵⁰³. W związku ze zwiększającą się liczbą kandydatów na studia orientalistyczne w UW w 1959 r. powołano oddzielnie drugą Komisję Rekrutacyjną na Wydziale

⁴⁹² *Bibliothèque Nationale de France*, https://data.bnf.fr/fr/12178165/institut_des_hautes_etudes_marocaines_rabat/ [dostęp: 14.09.2021].

⁴⁹³ *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition.

⁴⁹⁴ L'Université Mohammed V.

⁴⁹⁵ PO 1959, nr 1, s. 90.

⁴⁹⁶ APAN III-168, teczka 140, Zaproszenie prof. dr. J. Reychmana przez Dziekanat Wydziału Filologicznego UW na posiedzenie Rady Wydziału w dn. 9 czerwca 1959, z dn. 3 czerwca 1959 r., nr WF 54-12/59.

⁴⁹⁷ PO 1959, nr 1, s. 45.

⁴⁹⁸ PO 1961, nr 1, s. 49.

⁴⁹⁹ PO 1959, nr 1, s. 305.

⁵⁰⁰ Ibidem, s. 177.

⁵⁰¹ Ibidem, s. 393.

⁵⁰² PO 1959, nr 3, s. 326–336.

⁵⁰³ AUW, WFil-120, Pismo Dziekana Wydziału Filologicznego prof. dr. Zdzisława Libery do Rektora UW z dn. 28 kwietnia 1959 r., nr ref. 34-1/59.

Filologicznym⁵⁰⁴ dla przeprowadzenia egzaminów i rekrutacji wśród kandydatów na orientalistykę i anglistykę. Przyjęto ok. 32 osób, z arabistów m.in. Barbarę Wereszczyńską. W tym samym roku akademickim arabistyczną pracę magisterską obronił – jeszcze „przy Katedrze Turkologii” – J. Nosowski⁵⁰⁵. Rok 1960 zaowocował otwartymi doktoratami. Lista przewidzianych doktoratów na lata 1960–1965 ustalona na posiedzeniu RN IO dla Katedry Turkologii⁵⁰⁶ obejmowała cztery otwarte przewody arabistyczne:

1. mgr H. Natorf (arabistyka – przewód otwarty),
2. mgr J. Gutkowski (arabistyka – przewód otwarty i zatwierdzono temat 10.05.1960)⁵⁰⁷,
3. mgr K. Skarżyńska (arabistyka),
4. mgr E. Szymański (spoza IO UW).

Dnia 1 marca 1960 r. o godz. 18.00 odbyła się w sali im. Rektora J. Brudzińskiego (w Pałacu Kazimierzowskim) publiczna obrona doktoratu E. Szymańskiego *Kwestia niepodległości Tunezji po II wojnie światowej*⁵⁰⁸. Jego promotorem był prof. A. Zajączkowski, a recenzentami W.B. Łuckij z Moskwy i prof. J. Reychman⁵⁰⁹. W tym samym roku w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych utworzono Zakład Krajów Afryki i Azji, czyli potencjalne miejsce pracy m.in. dla absolwentów arabistyki. PISM rozpoczął publikowanie pozycji związanych z arabistyką (lub pisanymi przez arabistów), w 1960 r. ukazał się artykuł spółki autorskiej E. Szymański i E. Vielrose *Sytuacja gospodarcza i polityczna Konga*⁵¹⁰, a rok później J. Prokopczuka *Niektóre problemy ruchu narodowo-wyzwoleńczego w Algierii*⁵¹¹, obie te niewielkie prace przeznaczone były dla bibliotek specjalistycznych i ich nakład

⁵⁰⁴ A UW, WFil-4211, Pismo do Rektora UW z dn. 16 czerwca 1959 r., nr ref. WF 34-27/59, s. 28.

⁵⁰⁵ PO 1961, nr 1, s. 11–112.

⁵⁰⁶ A UW, WFil-032, Lista przewidzianych doktoratów i habilitacji na 1960–65 r. ustalona na posiedzeniu RN IO z dn. 5 grudnia 1960 r.

⁵⁰⁷ APAN III-168, teczka 140, Pismo zapraszające prof. dr. J. Reychmana do wzięcia udziału w dn. 10 maja 1960 r. w posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego UW, na którym odbyły się otwarcia przewodów prac doktorskich, podpisane przez Dziekana prof. dr. Zdzisława Liberego z dn. 5 maja 1960 r., nr WF 54-12/60.

⁵⁰⁸ Ibidem.

⁵⁰⁹ PO 1960, nr 2.

⁵¹⁰ E. Szymański, E. Vielrose, *Sytuacja gospodarcza i polityczna Konga*, Warszawa 1960, s. 87.

⁵¹¹ J. Prokopczuk, *Niektóre problemy ruchu narodowo-wyzwoleńczego w Algierii*, Warszawa 1961, s. 103.

wynosił 200–300 egz. W 1960 r. w Moskwie odbywał się XXV Międzynarodowy Kongres Orientalistów, jako przedstawiciel polskich orientalistów pojechał nań prof. A. Zajączkowski⁵¹². W 1960 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego podwyższyło liczbę miejsc dla arabistyki z 20 do 30. Dla porównania – limity na pozostałych kierunkach Wydziału Filologicznego wówczas wynosiły (m.in.): germanistyki – 15, filologii klasycznej – 20, slawistyki – 10⁵¹³. Egzaminów wstępnych na I rok studiów w roku akademickim 1960/61 nie zdały 32 osoby (niektóre z nich zdawały w następnym roku i też się nie dostały)⁵¹⁴. Wśród przyjętych na indyanistykę był m.in. Robert Stiller⁵¹⁵. Na II roku filologii Starożytnego Wschodu była tylko jedna studentka⁵¹⁶, a dwoje studentów arabistyki, mieszkańców Domów Studenckich, zostało skreślonych z listy studentów decyzją Komisji Dyscyplinarnej⁵¹⁷. Z kolei słuchacz turkologii, J. Pacholczyk, uzyskał w roku akademickim 1959/60 stypendium rządu indonezyjskiego celem wyjazdu do Indonezji i uzyskania specjalizacji w zakresie studiów malaistycznych⁵¹⁸. W dniach 26–27 czerwca 1960 r. w Krakowie odbył się XVI Zjazd Orientalistów Polskich, wygłoszono na nim dwa referaty arabiistyczne: J. Bielawskiego „Jedność i wielość w islamie współczesnym” i T. Lewickiego „Wiadomości wczesnośredniowiecznych geografów arabskich i perskich o Karpatach”⁵¹⁹. W 1960 r. Komitet Orientalistyczny PAN został przekształcony w Sekcję Orientalistyczną Komitetu Nauk Filologicznych PAN⁵²⁰.

W roku akademickim 1961/62 nowym dyrektorem Instytutu Orientalistycznego UW został prof. S. Strelcyn⁵²¹ z Katedry Semitystyki. Pracownicą administracyjną była Hanna Kałużyńska⁵²². W roku tym poprawiła się baza materialna placówki –

⁵¹² M.E. Zajączkowska-Łopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 140.

⁵¹³ AUW, WFil-120, Pismo Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z dn. 21 czerwca 1960 r., nr DSU-1-2-02a/1/60, zreferowane w informacji dla dziekanów UW od Prorektora prof. dr. Witolda Czachórskiego z dn. 29 czerwca 1960 r., nr 3a/-2/60.

⁵¹⁴ AUW, WFil 4211, Protokół Wydziałowej Komisji dla doboru kandydatów na I r. studiów na r. szkolny 1960/61.

⁵¹⁵ AUW, WFil 4211, Wydziałowa Komisja Rekrutacyjna 1961/62.

⁵¹⁶ AUW, WFil-495, Pismo Dziekanatu Wydziału Filologicznego UW do Działu Nauczania i Spraw Studenckich w Rektoracie UW z dn. 29 października 1960 r., nr WF-35-1/60.

⁵¹⁷ Ibidem.

⁵¹⁸ PO 1960, nr 2.

⁵¹⁹ Ibidem.

⁵²⁰ PO 1961, nr 2.

⁵²¹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 199–214.

⁵²² *UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w r. akademickim 1961–1962*, Warszawa 1962, s. 59.

„ułożono posadzkę w korytarzu Katedry Turkologii”⁵²³. W Katedrze Semitystyki nastąpiło wyodrębnienie się kierunku afrykanistycznego. Część jej studentów dobrowolnie uczęszczała na dodatkowe wykłady z zakresu afrykanistyki. Program tej ścieżki afrykanistycznej opierał się na planach naukowych semitystyki oraz na arabskim i semickich językach Abisynii. Część etiopistyczna była wspólna dla obu kierunków, oba obowiązywała też nauka języka amharskiego i klasycznego abisyńskiego. Poza tym w katedrze wykładano z języków afrykańskich hausa i suahili. Program poszerzono o etnografię i socjologię Afryki oraz wybrane zagadnienia ekonomiczne tych regionów – wykładali je specjaliści spoza instytutu⁵²⁴. Docent W. Kotański obawiał się prowadzenia wykładów w Instytucie Orientalistycznym przez nieorientalistów, ale prof. A. Zajączkowski orędownął za kształceniem orientalistów we współpracy z socjologami, etnografami, ekonomistami itp., gdyż typ „«orientalisty-monopolisty» nie da się dziś utrzymać”⁵²⁵. Kierownikiem Katedry Turkologii (wraz z Zakładem Arabistyki⁵²⁶) pozostał prof. A. Zajączkowski, dodatkowo pełnił funkcję kuratora Katedry Filologii Ludów Azji Środkowej⁵²⁷. Poza nim w katedrze pracowali: prof. ndzw. dr J. Reychman, który z kolei pełnił funkcję kuratora Katedry Filologii Węgierskiej⁵²⁸, doc. dr J. Bielawski⁵²⁹, adiunkt mgr J. Gutkowski⁵³⁰, asyst. mgr K. Skarżyńska⁵³¹, lektor języka arabskiego Kheiri Said⁵³² i prowadzący zajęcia zlecone mgr W. Tubielewicz (z Katedry Semitystyki)⁵³³. K. Said przybył do Warszawy 12 października 1961 r.⁵³⁴ i został zaangażowany jako lektor j. arabskiego przy Katedrze Turkologii⁵³⁵. Zajęcia na kierunku turkologia odbywały się w trzech specjalizacjach: turkologicznej, arabistycznej i iranistycznej⁵³⁶. Z arabistycznych obowiązywały: historia Bliskiego Wschodu do XV w., wstęp

⁵²³ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 grudnia 1961 r., s. 1.

⁵²⁴ Ibidem, s. 5.

⁵²⁵ Ibidem.

⁵²⁶ *UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w r. akademickim 1961–1962...*, s. 62.

⁵²⁷ Ibidem, s. 49.

⁵²⁸ Ibidem, s. 50.

⁵²⁹ Ibidem.

⁵³⁰ Ibidem, s. 52.

⁵³¹ Ibidem, s. 56.

⁵³² Ibidem, s. 57.

⁵³³ Ibidem, s. 59.

⁵³⁴ Różnice w pisowni nazwiska znajdują się w źródłach.

⁵³⁵ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 grudnia 1961 r., s. 1.

⁵³⁶ *UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w r. akademickim 1961–1962...*, s. 252.

do islamistyki i podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie (prof. J. Reychman); gramatyka opisowa j. arabskiego (wd – st. asyst. mgr T. Majda, ćw. – mgr J. Gutkowski i mgr K. Skarżyńska; cz. 2, wd – doc. dr J. Bielawski); lektura trudnych tekstów arabskich (doc. dr J. Bielawski); lektura tekstów arabskich (mgr J. Gutkowski i mgr K. Skarżyńska); proseminarium islamistyczne (doc. dr J. Bielawski), lektorat j. arabskiego (K. Said), współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu (dr Maria Ciechanowska) i seminarium arabistyczne (doc. dr J. Bielawski).

Ponieważ Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego zleciło przygotowanie nowego planu studiów, na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego UW w dn. 5 grudnia 1961 r. omawiano sprawę planu nauczania na studiach orientalistycznych⁵³⁷. Prof. A. Zajączkowski zaproponował podział studiów turkologicznych na dwa kierunki: łaistaiczny i islamistyczny. Postulował, aby islamistyka opierała się głównie na arabistyce. Rekrutacja odbywałaby się na turkologię, pierwsze trzy lata studiów wszystkie kierunki miałyby program wspólny, niezależnie od późniejszej specjalizacji. W ciągu pierwszych trzech lat wykładane by były przede wszystkim trzy języki: turecki, arabski i perski, historia literatury i zagadnienia z historii współczesnej krajów Bliskiego Wschodu. Na I roku studiów student powinien wybrać jeden język orientalny (główny), który musiałby opanować w ciągu pięciu lat. Po pierwszych trzech latach studiów nastąpiłby wybór specjalizacji. Specjalizacja islamiistyczna obejmowałaby m.in. języki irańskie oraz semickie (poza arabskim)⁵³⁸.

Prof. J. Reychman uznał za ważne wprowadzenie do planów nauczania wykładu z elementów orientalnej ludowej kultury materialnej⁵³⁹. W 1961 r. doc. dr J. Bielawski wyjechał na cztery miesiące do Paryża⁵⁴⁰. W tym, tj. 1961, i następnym roku akademickim utrzymano podwyższoną liczbę miejsc⁵⁴¹. Wśród przyjętych w tym roku był m.in. Wojciech Hensel⁵⁴². J. Pacholczyk obronił pracę magisterską⁵⁴³.

Rok 1962 jest datą historyczną, bo 31 maja właśnie tego roku Zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego powołano na Uniwersytecie Warszawskim

⁵³⁷ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 grudnia 1961 r.

⁵³⁸ Ibidem, s. 2.

⁵³⁹ Ibidem, s. 5.

⁵⁴⁰ Ibidem, s. 2.

⁵⁴¹ A UW, WFil-120, Pismo Rektora UW prof. dr. Z. Kraczkiewiczza do Dziekana Wydziału Filologicznego T. 34-5/61 z dn. 20 czerwca 1961 r.

⁵⁴² A UW, WFil-4211, Protokół Wydziałowej Komisji dla doboru kandydatów na I r. studiów na r. szkolny 1961/62 z dn. 12 lipca 1961 r.

⁵⁴³ PO 1962, nr 3, s. 309.

międzywydziałowe Studium Afrykanistyczne, które zostało otwarte 30 sierpnia 1962 r.⁵⁴⁴ Organizatorem i kierownikiem tego ośrodka był profesor dr S. Strelcyn, a dyrektorem administracyjnym został adiunkt mgr J. Gutkowski⁵⁴⁵. Jednak do 1964 r. studium mieściło się w lokalu użyczanym mu przez Instytut Orientalistyczny⁵⁴⁶. Poza studium w 1962 r. powstała jeszcze inna placówka afrykanistyczna: Pracownia Zagadnień Kulturowych Afryki Współczesnej w PAN⁵⁴⁷. Pracownia w 1976 r. przekształcona została w Zakład Krajów Pozaeuropejskich (obejmował badaniami Afrykę, Azję, Amerykę Łacińską itd.)⁵⁴⁸.

Dnia 3 października 1962 r. prof. A. Zajączkowski, kierownik Katedry Turkologii UW, skierował wniosek do Rady Wydziału Filologicznego UW o powołanie Katedry Arabistyki na bazie utworzonego w 1957 r. Zakładu Arabistyki przy Katedrze Turkologii UW. W tym samym wniosku postulowano powołanie na kierownika nowej katedry dotychczas faktycznie kierującego Zakładem Arabistyki doc. dr. J. Bielawskiego⁵⁴⁹.

Kwestia usytuowania orientalistów na rynku pracy nurtowała środowisko uczelniane już w czasach Polski Ludowej, wiązało się to – na pierwszym etapie – z określeniem nomenklatury zawodowej, bez której system biurokratyczny nie był w stanie zlokalizować orientalistów w strukturze zawodów i miejsc pracy oraz zdefiniować ich kwalifikacje (np. jako tłumaczy itp.). Problem ten nie został rozwiązany i ujednoczony, arabistyka pozostawała tym rodzajem studiów wyższych, które nie prowadziły do uzyskania kwalifikacji zawodowych. Na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu w dniu 2 kwietnia 1962 r. w porządku dziennym znajdował się tylko jeden punkt: „Spis zawodów”. W trakcie dyskusji padły następujące propozycje terminologiczne:

„Doc. dr O. Wojtasiewicz: Są dwie możliwości:

1. Zawód – orientalista, specjalność: sinologia.
2. Zawód – sinolog, specjalność: a) językoznawca b) historyk literatury.

⁵⁴⁴ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

⁵⁴⁵ PO 1962, nr 3, s. 310.

⁵⁴⁶ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

⁵⁴⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17.

⁵⁴⁸ Ibidem.

⁵⁴⁹ APAN III-215, teczka 37, Wniosek prof. dr. A. Zajączkowskiego do Rady Wydziału Filologicznego UW z dn. 3 października 1962 r.

[...] Doc. J. Bielawski: zawód – orientalista, specjalność: turkolog lub arabista.
 [...] Prof. Strelcyn oddał pod głosowanie propozycję, by w rubryce «zawód» wpisać «filolog-orientalista», a w rubryce «specjalność» podać nazwę kierunku np. sinologia, arabistyka. Zebrani zgodzili się [...]»⁵⁵⁰.

Coraz bardziej rozwijała się naukowa wymiana międzynarodowa, do Polski przyjeżdżali naukowcy-arabiści zza granicy, a i Polacy częściej wyjeżdżali z kraju w celach naukowych – na krótsze lub dłuższe pobyty, konferencje, wykłady. Dla przykładu – 12 marca 1962 r. do Warszawy przybył docent Uniwersytetu Karola w Pradze, dr Karel Petraček, semitolog i arabista, który wygłosił w Instytucie Orientalistycznym UW dwa wykłady⁵⁵¹, a 30 marca wrócił z Francji z czteromiesięcznego pobytu doc. dr J. Bielawski i zastępował po swoim powrocie – jako kierownika Katedry Turkologii – prof. A. Zajączkowskiego, który właśnie wyjechał za granicę⁵⁵². Z kolei w kwietniu J. Reychman wyjechał do Czechosłowacji, gdzie 19 kwietnia spotkał się z pracownikami Oddělení Blízkého východu Orientální ústavu Československé akademie věd (OÚ ČSAV)⁵⁵³. Orientaliści warszawscy wzięli udział w organizowaniu wystawy „Najstarsze polskie druki orientalistyczne” w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, zaprezentowanej w 1962 r.⁵⁵⁴ W tymże roku ukazały się drukiem dwa przekłady literackie z j. arabskiego – Jūsufa Idrisa *Goście weselni*⁵⁵⁵ w tł. K. Skarżyńskiej i Mahdiego Isā aš-Šaqra *Nowa krew* w tł. A. Czapkiewicza⁵⁵⁶.

Na rok akademicki 1962/63 podniesiono limit miejsc na orientalistyce do 40⁵⁵⁷ (według innego źródła – do 45⁵⁵⁸). Na wszystkich kierunkach i rodzajach studiów

⁵⁵⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 2 kwietnia 1962 r., s. 1.

⁵⁵¹ Ibidem.

⁵⁵² Ibidem, s. 2.

⁵⁵³ PO 1962, nr 3.

⁵⁵⁴ M.E. Zajączkowska-Łopatto, A. Zajączkowski..., s. 140.

⁵⁵⁵ PO 1962 nr 3, s. 267–273.

⁵⁵⁶ Ibidem, s. 349.

⁵⁵⁷ AUW, WFil-120, Pismo Prorektora UW prof. dr. Z. Kraczkiewicza do Dziekana Wydziału Filologicznego z dn. 27 czerwca 1962 r., nr NP-14-1-61/62.

⁵⁵⁸ Możliwe, że była to literówka, bo w AUW, WFil-120, Pismo Prorektora UW prof. dr. Z. Kraczkiewicza do Dziekana Wydziału Filologicznego z dn. 1 lipca 1963 r., nr N-3-a-38/63, limit dla arabistyki określono jednak tylko na 40 miejsc.

w UW⁵⁵⁹ w tym roku limit łączny przyjęć wyniósł 2300 miejsc⁵⁶⁰. Wśród przyjętych na I rok studiów w roku szkolnym⁵⁶¹ 1962/63 na Filologię Orientalną byli m.in. Eugeniusz Rzewuski, Maria Świerzevska i Zbigniew Żelazowski⁵⁶². W roku akademickim 1962/63 obroniono „przy Katedrze Turkologii” sześć arabistycznych prac magisterskich (na ogólną tamtejszą liczbę dziewięciu)⁵⁶³.

Il. 66. Warszawska starówka po odbudowie, w 1962 r. Zdjęcie: autor nieznany

⁵⁵⁹ Tj. oprócz wyżej wspomnianych i studiów II stopnia, podyplomowych, na Studium Dziennikarskim i Wyższym Studium Języków Obcych.

⁵⁶⁰ A UW, WFil-120, Pismo Departamentu Studiów Uniwersyteckich i Ekonomicznych, nr DUS-I-2a/3/62, s. 212.

⁵⁶¹ Wówczas posługiwano się taką terminologią.

⁵⁶² A UW, WFil 4211, Protokół Wydziałowej Komisji dla doboru kandydatów na I r. studiów w r. szkolnym 1962/63 Filologia Orientalna, 11 lipca 1962 r.

⁵⁶³ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 23 stycznia 1963 r., s. 3.

W 1962 r. obchodzono jubileusz czterdziestolecia PTO⁵⁶⁴, w dniach 16–17 czerwca odbył się XVII Zjazd PTO w Warszawie i uchwalono nowy statut PTO⁵⁶⁵. Wygłoszono 10 referatów, ale żaden nie dotyczył problematyki arabistycznej bądź islamistycznej⁵⁶⁶.

W 1963 r. Instytut Orientalistyczny UW obejmował sześć katedr⁵⁶⁷ (Filologii Indyjskiej, Filologii Wschodu Starożytnego wraz z Zakładem Egypciologii, Sinologii wraz z Zakładem Japonistyki, Filologii Ludów Azji Środkowej, Semitystyki i Turkologii wraz z Zakładem Arabistyki)⁵⁶⁸. Dyrektorem placówki był prof. S. Strelcyn. Pracownikiem administracyjnym była H. Kałużyńska⁵⁶⁹. Katedra Turkologii wraz z Zakładem Arabistyki⁵⁷⁰ prowadziła zajęcia z filologii tureckiej, perskiej i arabskiej i zatrudniała⁵⁷¹: prof. A. Zajączkowskiego, kierownika tejeż oraz równocześnie kierownika Katedry Ludów Azji Środkowej⁵⁷², prof. ndzw. dr. J. Reychmana (równocześnie pełnił funkcję kuratora Katedry Filologii Węgierskiej)⁵⁷³, doc. dr. J. Bielawskiego⁵⁷⁴, st. asyst. mgr K. Skarżyńską⁵⁷⁵, asyst. mgr. J. Stepińskiego⁵⁷⁶, lektora j. arabskiego K. Saida i mgr. J. Gutkowskiego. Arabistyką w znacznym (w tym w praktycznym) zakresie zajmowano się też w Studium Afrykanistycznym, gdzie wspomniany J. Gutkowski pracował jako kierownik administracyjny⁵⁷⁷, a wśród wykładowców znajdowali się dr E. Szymański z PAN (wykłady z historii Bliskiego Wschodu i Maghrebu)⁵⁷⁸, mgr W. Tubielewicz (j. arabski)⁵⁷⁹ i mgr H. Mukarkar (j. arabski)⁵⁸⁰. Zbliżające się usamodzielnienie arabistyki, które stawało się koniecznością, także z powodów dotyczących stosunków interpersonalnych, o czym poniżej,

⁵⁶⁴ *Orientalistyka polska w okresie XX-lecia...*, s. 214.

⁵⁶⁵ PO 1962, nr 3, s. 307.

⁵⁶⁶ PO 1963, nr 1, s. 169.

⁵⁶⁷ PO 1963, nr 3, s. 253–254.

⁵⁶⁸ *Ibidem*.

⁵⁶⁹ *UW. Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1963–1964*, Warszawa 1963, s. 49.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, s. 51.

⁵⁷¹ *Ibidem*, s. 39.

⁵⁷² *Ibidem*.

⁵⁷³ *Ibidem*, s. 40.

⁵⁷⁴ *Ibidem*.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, s. 45.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, s. 47.

⁵⁷⁷ *Ibidem*, s. 137.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, s. 138.

⁵⁷⁹ *Ibidem*.

⁵⁸⁰ *Ibidem*.

zapowiadało także zupełnie nowe podejście doc. dr. J. Bielawskiego do nauczania na tym kierunku: już kładziono nacisk na kontakt studentów z językiem żywym, zajęcia z lektorami i w związku z tym – zatrudnianie ich. Tylko w tym roku, obok już zatrudnionego K. Saida, rozpatrywano kilka nowych kandydatur (Hanny Mukarkara i Kasima el-Abbasa⁵⁸¹): na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego UW w dniu 12 marca 1963 r. prof. Chmielewski poinformował o możliwości zatrudnienia w Instytucie Orientalistycznym obywatela Iraku p. Kasima el-Abbasa. Doc. J. Bielawski widział możliwość zatrudnienia go na etacie w Zakładzie Arabistyki, byleby to nie rzutowało na etat już zajmowany przez lektora Hairi⁵⁸² Saida⁵⁸³. W lipcu tego samego roku lektorzy zagraniczni j. arabskiego mgr H. Mukarkar i K. el-Abbas uzyskali ustną zgodę Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego na rozpoczęcie pracy w UW⁵⁸⁴.

W związku z Jubileuszem 30-lecia Instytutu Orientalistycznego Rektor UW wyraził zgodę na zorganizowanie sesji naukowej instytutu i spotkania na lampce wina u Rektora dla ok. 70 osób, przy czym koszt druku zaproszeń poniósł UW. JM Rektor zaakceptował też możliwość odbycia w UW ewentualnego zjazdu absolwentów powojennych oraz składkowego przyjęcia ich kawą w klubie UW. Z kolei Dykcja IO zapewniła sobie możliwość wydania broszury informacyjnej o swojej placówce w dwóch językach, francuskim i angielskim, w wymiarze 2,5 arkusza: „Zawierać ona będzie historię Instytutu Orientalistycznego oraz dane co do składu osobowego pracowników, kierunku prowadzonych badań, jak również co do głównych prac, wykonanych w Katedrach”⁵⁸⁵. Na prośbę dyrektora IO prof. S. Strelcyna „utworzono aktyw” organizacyjny jubileuszu z młodszych pracowników nauki (w jego skład m.in. wytypowano z turkologii doc. J. Bielawskiego i z semitystyki dr. Tylocha)⁵⁸⁶.

Plany badań dla arabistyki przewidywały⁵⁸⁷:

„Arabska literatura ludowa” – doc. dr J. Bielawski (artykuły), termin zakończenia – 1965 r.

⁵⁸¹ Pisownia za źródłem. Problem braku ujednoczenia zapisu imion i nazwisk obcokrajowców w różnych dokumentach źródłowych.

⁵⁸² Pisownia za źródłem.

⁵⁸³ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 12 marca 1963 r., s. 4.

⁵⁸⁴ AUW, IO-0070, Protokół nadzwyczajnego posiedzenia RN IO UW z dn. 3 lipca 1963 r.,

s. 1.

⁵⁸⁵ Ibidem, s. 2.

⁵⁸⁶ Ibidem.

⁵⁸⁷ AUW, IO-62, Plan badań naukowych na 1964 r.

„Poetyka i retoryka al-Farabiego” – doc. dr J. Bielawski (artykuły), termin zakończenia – 1964 r.

„Poglądy Ibn Chalduna na poetykę i retorykę arabską” – doc. dr J. Bielawski (artykuły), termin zakończenia – 1965 r.

„Dija ad-Din al-Atir – ostatni klasyk arabski” – doc. dr J. Bielawski (artykuły), termin zakończenia – 1965 r.

„Al-Dżahiz jako teoretyk literatury” – mgr K. Skarżyńska (doktorat), termin zakończenia – 1965 r.

„Listy Arystotelesa do Aleksandra W. w wersji arabskiej” – doc. dr J. Bielawski (artykuły), termin zakończenia – 1965 r.

Rozwinęły się wyjazdy na stypendia: w grudniu 1962 r. mgr B. Czerniak, a w styczniu 1963 r. mgr Elżbieta Dąbrowska-Smektała (egiptolog) wyjechały na dziewięć miesięcy do Egiptu⁵⁸⁸. Pozostały do realizacji dwa stypendia do Indonezji: z powodu braku decyzji Departamentu Studiów w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego. Na kandydatów zaproponowano mgr. J. Pacholczyka i W. Meissnera⁵⁸⁹. Mgr J. Stępiński – po złożeniu dokumentów na stypendium do ZRA – czekał na zgodę strony egipskiej⁵⁹⁰. Na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego, na którym referowano powyższą informację, głos zabrał prof. A. Zajączkowski, stwierdzając, że nie wyrażał zgody na wyjazd mgr. J. Stępińskiego, bo nie został poinformowany o tym projektowanym wyjeździe. Prof. Strelcyn odpowiedział, że sprawa była pilna i musiała zostać na czas załatwiona, mimo nieobecności prof. A. Zajączkowskiego i doc. J. Bielawskiego w sierpniu. Termin był nagły. Prof. Chmielewski zaś dodał, że skoro Katedra Turkologii wcześniej już składała wnioski stypendialne, w tym także dla mgr. Stępińskiego, ubiegając się o jego wyjazd do ZRA, to należało tę sprawę dalej załatwiać, gdyż w przeciwnym przypadku stracono by to stypendium. Jednak prof. A. Zajączkowski ripostował: „W czasie mojej nieobecności pewne pisma może podpisywać doc. Bielawski, którego kierownictwo Katedry Turkologii upoważniło do samodzielności w ramach pracy dydaktycznej, ale nie organizacyjnej. Wszystkie pisma dotyczące spraw

⁵⁸⁸ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 23 stycznia 1963 r., s. 1.

⁵⁸⁹ Ibidem, s. 2.

⁵⁹⁰ A UW, IO-0070, Protokół nadzwyczajnego posiedzenia RN IO UW z dn. 3 lipca 1963 r., s. 1.

personalnych powinny być podpisywane przez Kierownika Katedry tak długo, jak długo Zakład Arabistyki nie przekształci się w samodzielną katedrę⁵⁹¹.

W styczniu 1963 r. prof. S. Strelcyn poinformował, że „[w] bieżącym roku będziemy rekrutować na arabistykę, turkologię, mongolistykę, sinologię, semiotykę, afrykanistykę i filologię indyjską⁵⁹², a na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Naukowej IO UW z dn. 3 lipca 1963 r. ustalono, że w następnym roku akademickim (tj. 1964/65) ponownie będzie przeprowadzany nabór na arabistykę⁵⁹³. W roku akademickim 1963/64 obowiązywały egzaminy pisemne z dwóch języków obcych i ustne z tych samych języków⁵⁹⁴. „Trzeba podkreślić, że od dwóch lat, od kiedy wprowadzono na orientalistyce egzamin z dwóch języków obcych, ilość zgłoszeń zmalała tak, że ledwo pokrywa zapotrzebowanie Katedr [...]”⁵⁹⁵. W roku akademickim 1963/64 arabistykę zakończyli, broniąc prace magisterskie: Elżbieta Habasińska⁵⁹⁶, Ryszard Kurowski⁵⁹⁷, Jolanta Podobińska⁵⁹⁸, Barbara Sajan⁵⁹⁹, Elżbieta Latuszkiewicz i Barbara Wereszczyńska.

1.4. Katedra Arabistyki UW (1964–1968)

W 1964 r. Instytut Orientalistyczny UW miał siedem katedr (Indologiczną, Egipologiczną, Sinologiczną, Turkologiczną, Afrykanistyczną, Filologii Starożytnego Wschodu, Semiotyczną)⁶⁰⁰ i 39 etatów naukowych (w tym jednego starszego wykładowcę), zatrudniał 28 pomocniczych pracowników nauki, siedmiu lektorów etatowych i trzech na godzinach zleconych, dwóch bibliotekarzy i jednego fotografa.

⁵⁹¹ Ibidem, s. 2

⁵⁹² AUW, IO-0070, Posiedzenia Rady Naukowej IO 1961–72, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 23 stycznia 1963 r., s. 3.

⁵⁹³ AUW, IO-0070, Posiedzenia Rady Naukowej IO 1961–72, Protokół nadzwyczajnego posiedzenia RN IO UW z dn. 16 stycznia 1963 r., s. 2.

⁵⁹⁴ AUW, WFil 4211, Sprawozdanie z działalności Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej dla kandydatów na I r. studiów Hungarystyki i Filologii Orientalnej Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 24 października 1963 r., s. 47–52.

⁵⁹⁵ Ibidem, s. 49.

⁵⁹⁶ PO 1965, nr 1, s. 85.

⁵⁹⁷ Ibidem.

⁵⁹⁸ Ibidem.

⁵⁹⁹ Ibidem.

⁶⁰⁰ E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce...*, s. 96.

Liczba zatrudnionych samodzielnych pracowników nauki wynosiła w 1964 r. trzy osoby⁶⁰¹, tyle samo w 1965 r.⁶⁰² H. Kałużyńska pozostawała pracownicą administracyjną instytutu⁶⁰³. Biblioteki zakładowe IO liczyły razem 46 000 woluminów oraz 7000 depozytów. W latach 1945–1963 instytut wykształcił 107 magistrów i 11 doktorów⁶⁰⁴. Znaczne sukcesy w skali międzynarodowej uzyskali S. Strelcyn (dyrektor IO)⁶⁰⁵ i J. Reychman; ten drugi, autor niezwykle płodny, pisał głównie po polsku⁶⁰⁶. Skład osobowy Katedry Turkologii nie uległ zmianom (poza objętymi reorganizacją, np. obaj profesorowie – A. Zajączkowski i J. Reychman⁶⁰⁷ – pozostali w Katedrze Turkologii)⁶⁰⁸, z wyjątkiem zatrudnienia w instytucie bibliotekarza, mgr A. Wojtyńskiej-Leja⁶⁰⁹. Doszło do decydującej dla losu arabistyki i arabistów transformacji – Zakład Arabistyki przekształcił się w Katedrę Arabistyki⁶¹⁰, a kierownikiem nowej katedry został doc. dr J. Bielawski⁶¹¹. Dotychczasowi pracownicy Katedry Turkologii stali się kadrą nowej jednostki⁶¹²: Ahmed Al Abbas Kassim⁶¹³ został wykładowcą (Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego wyraziło pisemną zgodę na jego zatrudnienie z dniem 01.02.1963)⁶¹⁴, mgr K. Skarżyńska pozostała st. asystentem⁶¹⁵, mgr M. Stępiński – asystentem⁶¹⁶ (Rada Naukowa IO poparła wniosek katedry o przedłużenie mu umowy⁶¹⁷), a H. Mukarkar (Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego przysłało pisemną zgodę na jego zatrudnienie z dniem 01.01.1963)⁶¹⁸ – lektorem j. arabskiego⁶¹⁹. Zajęcia zlecone prowadzili:

⁶⁰¹ AUW, IO-62, Katedra Arabistyki.

⁶⁰² AUW, IO-41, Sprawozdania z działalności naukowo-badawczej Instytutu 1 października 1968–1 stycznia 1972 r.

⁶⁰³ UW. *Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1964–1965*, Warszawa 1964, s. 55.

⁶⁰⁴ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

⁶⁰⁵ APAN III-168,teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu, l.k. 143.

⁶⁰⁶ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

⁶⁰⁷ UW. *Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1964–1965...*, s. 42–43.

⁶⁰⁸ APAN III-168,teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu, l.k. 143. .

⁶⁰⁹ Ibidem.

⁶¹⁰ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 16.

⁶¹¹ UW. *Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1964–1965...*, s. 42–43.

⁶¹² Ibidem.

⁶¹³ Ibidem, s. 46.

⁶¹⁴ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 4 lutego 1964 r., s. 2.

⁶¹⁵ UW. *Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1964–1965...*, s. 50.

⁶¹⁶ Ibidem, s. 51.

⁶¹⁷ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 4 lutego 1964 r., s. 2.

⁶¹⁸ Ibidem. .

⁶¹⁹ UW. *Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1964–1965...*, s. 53.

mgr T. Kitchlew lektor j. arabskiego⁶²⁰ (nie udało mi się zidentyfikować tej osoby), mgr J. Gutkowski⁶²¹ (równolegle nadal pełnił funkcję kierownika administracyjnego Studium Afrykanistycznego)⁶²² i mgr J. Pacholczyk, lektor j. indonezyjskiego⁶²³. Międzysektorowe zajęcia zlecone dla Instytutu Orientalistycznego (w tym dla studentów Katedry Arabistyki) prowadzili mgr W. Góralski⁶²⁴ i doc. dr Ł. Hirszowicz⁶²⁵. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego wysunęło propozycję stworzenia studiów doktoranckich przy Katedrze Arabistyki i w związku z tym zwróciło się z prośbą do Dyrekcji Instytutu Orientalistycznego UW o wytypowanie odpowiedniego kandydata⁶²⁶. W tym samym roku również Pracownia Krajów Afryki i Azji PISM przekształcona została w Zakład Krajów Afryki PISM.

Kontynuowano współpracę zagraniczną – na dziewięćmiesięczne stypendium zagraniczne do Egiptu, do Kairu, 3 lutego 1964 r. wyjechał J.M. Stępiński⁶²⁷, a w okresie od 15 listopada do 19 grudnia 1963 r. przebywał w Paryżu prof. J. Reychman. Kwestia wyjazdów zagranicznych nadal bulwersowała i na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu w dniu 4 lutego 1964 r. zabrał głos prof. A. Zajączkowski: „W związku z wyjazdami zagranicznymi samodzielnych pracowników nauki, zapytuję, jak się przedstawia sprawa składania przez nich sprawozdań z tych podróży?”⁶²⁸ Później stwierdził, że „ostatni wyjazd prof. Reychmana odbył się wbrew przepisom, gdyż kierownik Katedry nic o nim nie wiedział, a podanie o urlop nie zostało mu przedłożone”⁶²⁹. Odpowiedział dyrektor IO, prof. S. Strelcyn: „Jeśli chodzi o wyjazd prof. Reychmana, to istotnie podanie o urlop wpłynęło do sekretariatu bez podpisu prof. A. Zajączkowskiego. Na przyszłość podobnych podań sekretariat nie będzie przyjmował”⁶³⁰.

Plan badań naukowych arabistyki na 1964 r. przewidywał następujące tematy: „Twórczość TaHY Husajna”, „Poglądy Al-Dżahiza na retorykę arabską”, „Poglądy Ibn Chalduna na język i literaturę arabską”, „Islam – religia, prawo i kultura

⁶²⁰ Ibidem, s. 54.

⁶²¹ Ibidem.

⁶²² Ibidem.

⁶²³ Ibidem.

⁶²⁴ Ibidem.

⁶²⁵ Ibidem.

⁶²⁶ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 25 września 1964 r., s. 1.

⁶²⁷ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 4 lutego 1964 r., s. 2.

⁶²⁸ Ibidem.

⁶²⁹ Ibidem.

⁶³⁰ Ibidem.

muzułmańska”, „M. Abduh i modernizm egipski”, „Ogólna charakterystyka arabskiej literatury ludowej” i „Listy Arystotelesa w wersji arabskiej”⁶³¹.

W styczniu (21–22.01.1964) odbyła się dwudniowa Sesja Jubileuszowa IO UW w sali im. J. Brudzińskiego w Pałacu Kazimierzowskim w Warszawie. Poświęcona była dwóm rocznicom: opóźnionemu jubileuszowi 30-lecia Instytutu Orientalistycznego i 20-leciu istnienia PRL. W jej otwarciu wzięli udział delegaci Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, na czele z wiceminister E. Krassowską. Otwarcie nastąpiło o godz. 10.00, po przemówieniu Rektora UW i słowie wstępnym Dyrektora S. Strelcyna głos zabrał prof. J. Reychman i wygłosił podsumowujący referat zatytułowany „Instytut Orientalistyczny UW w minionym XXX-leciu”. Reasumując, referent przypomniał o stratach wojennych, jakie poniosła warszawska orientalistyka: kadrowych (w styczniu 1945 ośrodek orientalistyczny UW liczył trzy osoby, które przeżyły wojnę – jednego profesora i dwóch docentów – zamiast czterech profesorów i pięciu docentów z 1939), zaraz po wojnie zmarł T. Kowalski, założyciel najstarszej katedry „filologii orientalnej”, który w 1945 r. był jedynym w Polsce nominowanym profesorem z zakresu arabistyki; materialnych – spłonęła biblioteka Instytutu Orientalistycznego i większość prywatnych bibliotek profesorów⁶³². W ramach sesji naukowej wszyscy pracownicy nauki IO wygłosili krótkie komunikaty o swojej pracy⁶³³, łącznie wygłoszono 36 piętnastominutowych komunikatów naukowych. W drugim dniu sesji przedpołudnie wypełniły komunikaty (dziewięć) Katedry Turkologii, następnie wystąpił doc. dr J. Bielawski z komunikatem „Filozofia arabsko-muzułmańska i teoria literatury arabskiej”. Później komunikat o „Sztuce pięknej mowy u Arabów i dziele Al-Dżahiza «Kitab bajan wa tabjin»” wygłosiła K. Skarżyńska, a zakończył część arabistyczną komunikat mgr. J. Stępińskiego o wartościach humanistycznych utworów współczesnego pisarza i uczonego tunezyjskiego Mahmuda al-Masadiego⁶³⁴. Jubileuszowej Sesji Trzydziestolecia Instytutu, zorganizowanej w ramach obchodów 20-lecia PRL, towarzyszyła wystawa publikacji pracowników instytutu za okres 20-lecia PRL⁶³⁵. Sesję zakończyło 22 stycznia 1964 r. o godz. 18.00 składkowe spotkanie towarzyskie pracowników i absolwentów IO w Klubie Uniwersyteckim w Pałacu

⁶³¹ AUW, IO-62, Plan badań naukowych na 1965–66.

⁶³² APAN III-168,teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu, l.k. 143.

⁶³³ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 4 lutego 1964 r., s. 2.

⁶³⁴ PO 1964, nr 3, s. 246–247.

⁶³⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 204.

Kazimierzowski⁶³⁶. Z kolei w dniach 21–23 maja w Warszawie odbyła się sesja naukowa, zorganizowana w związku z 20-leciem Polski Ludowej, wygłoszono w jej trakcie dwa referaty arabistyczne: doc. dr. J. Bielawskiego „Poglądy Ibn Chalduna na naukę j. arabskiego” i dr. E. Szymańskiego „Historyczne podłoże współczesnych tendencji unifikacyjnych w Afryce Północnej”⁶³⁷. Arabistyczny dorobek publikacyjny 1964 r. to dwa przekłady literackie: *Rybak* Abd al-Madžida Ben Dżaluna w tł. J. Stępińskiego⁶³⁸ i *Podróż pociągiem* Farisa Zarzura w tł. z arabskiego T. Świętochowskiego⁶³⁹. Ukazały się też (m.in.) artykuły: K. Skarżyńskiej *Wierzenia ludowe we współczesnej literaturze egipskiej*⁶⁴⁰ i E. Szymańskiego *Maroko – monarchia konstytucyjna*⁶⁴¹. Na kierunku arabistycznym w roku akademickim 1964/65 było na I roku 18 studentów⁶⁴² (wśród nich Janusz Danecki)⁶⁴³. W tym samym roku obroniono w UW pięć arabistycznych prac magisterskich⁶⁴⁴.

„Zainteresowania naukowe pracowników orientalistyki uległy znamiennej ewolucji w stosunku do przedwojennych, że znalazły w nich swój wyraz zainteresowania współczesnością, procesami powstawania nowych państw i narodów na Wschodzie, walką narodowo-wyzwoleńczą, zmaganiem z kolonializmem”⁶⁴⁵.

W roku akademickim 1965/66 „arabistyczny” skład osobowy Instytutu Orientalistycznego Wydziału Filologicznego UW liczył trzech profesorów – prof. A. Zajęczkowskiego (kierownika Katedry Turkologii), prof. S. Strelcyña (kierownika Katedry

⁶³⁶ APAN III-168,teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu, l.k. 143.

⁶³⁷ PO 1964, nr 3.

⁶³⁸ PO 1964, nr 4.

⁶³⁹ Tadeusz Świętochowski (1934–2017 Nowy Jork) – historyk, ukończył turkologię na Uniwersytecie Warszawskim. Wyemigrował. Studiował arabystykę w Bejrucie i na Uniwersytecie Kairskim. W 1965 r. przeniósł się do USA, gdzie doktoryzował się na Uniwersytecie Nowojorskim. Pracował jako profesor na Uniwersytecie Monmouth. Głównie badał historię współczesną Azerbejdżanu. Wykładał gościnnie na Uniwersytecie Warszawskim.

⁶⁴⁰ PO 1964, nr 4.

⁶⁴¹ Ibidem.

⁶⁴² AUW, IO-62, Pismo Dyrektora Instytutu Orientalistycznego UW z dn. 2 listopada 1964 r. do Rektora.

⁶⁴³ AUW, WFil-495, Wykaz studentów I r. zakwaterowanych w DS w r.a. 1964/65 z dn. 25 lipca 1964 r.

⁶⁴⁴ PO 1966, nr 1, s. 85,

⁶⁴⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

Semitystyki i kierownika Studium Afrykanistycznego)⁶⁴⁶ i prof. ndzw. dr. J. Reychmana (z Katedry Turkologii, kuratora Katedry Filologii Węgierskiej)⁶⁴⁷. Pracownikiem administracyjnym IO była H. Kałużyńska⁶⁴⁸. Rzeczywiście arabistyczną kadrami byli pracownicy Katedry Arabistyki⁶⁴⁹: doc. etatowy dr J. Bielawski, kierownik⁶⁵⁰, i pięciu innych zatrudnionych na etacie oraz trzech wykładowcy działający w ramach godzin zleconych⁶⁵¹, a także mgr J. Pacholczyk, lektor języka indonezyjskiego⁶⁵².

Podczas pierwszego roku działalności Katedry Arabistyki jej kadra miała wiele zajęć natury organizacyjnej⁶⁵³, ale mimo to jej trzyosobowy zespół (doc. dr J. Bielawski, mgr K. Skarżyńska i mgr J. Stępiński) wykonał siedem ważniejszych prac (patrz listę niżej), opublikował recenzje i drobne artykuły o charakterze popularnonaukowym. Wyjątkowo cennym osiągnięciem było odkrycie wersji arabskiej listu Arystotelesa do Aleksandra Wielkiego, a poza tym – opracowanie traktatów filozoficznych Al-Farabiego. Wszyscy etatowi pracownicy naukowci wzięli czynny udział w Jubileuszowej Sesji Naukowej z okazji 30-lecia Instytutu Orientalistycznego⁶⁵⁴.

Lista wyników badań J. Bielawskiego⁶⁵⁵:

1. *Trzy traktaty filozoficzne al-Farabiego*, oddane do druku (PWN).
2. Kilkadziesiąt haseł do *Słownika Filozofów* (PWN).
3. *Islam jako religia światowa* – rozdział w woluminie *Religie świata* (Iskry).
4. *Lettres d'Aristote a Alexandre Le Grand en version arabe* – dwa artykuły do RO, t. 28.
5. *Wypisy z literatury arabskiej. cz.1* we współpracy z H. Mukarkarem (1965).
6. *Zarys dziejów literatury arabskiej*, złożony do druku (Ossolineum).

Mgr J. Stępiński przełożył tunezyjski dramat *Tama* Mahmuda Al-Mas'adiego (opublikowany w PO 1965, nr 2 (54)) i napisał artykuł dla tego samego periodyku

⁶⁴⁶ UW. *Skład osobowy Uczelni w r. akademickim 1965–1966*, Warszawa 1965, s. 46.

⁶⁴⁷ Ibidem, s. 47.

⁶⁴⁸ Ibidem, s. 60.

⁶⁴⁹ Ibidem.

⁶⁵⁰ Ibidem, s. 48.

⁶⁵¹ Ibidem, s. 58–59.

⁶⁵² Ibidem.

⁶⁵³ AUW, IO 36-52, Sprawozdanie Katedry Arabistyki UW z wyników badań naukowych z 1964 r.

⁶⁵⁴ Ibidem.

⁶⁵⁵ AUW, IO 36-52, IO-62, Sprawozdania z wykonania badań naukowych IO 1963–68, Sprawozdanie Katedry Arabistyki do Dziekanatu Wydziału Filologicznego za 1965 r. z dn. 19 lutego 1966 r.

Współczesna literatura Algierii. Przełożył też Yusufa Idrisa Grzech (Iskry, w druku). Napisał recenzję skryptu W. Tubielewicza *Gramatyka arabska* (zamieszczoną w PO 1965, nr 3 (55))⁶⁵⁶. Asystent mgr J. Jasińska (otrzymała etat od dnia 01.10.1965) opublikowała artykuł *Wino w poezji Arabów przed Abu Nuwasem* (PO 1965, nr 3 (55)) i przełożyła dla PO opowiadanie Nadżiba Mahfuza *Meczet w uliczkach*⁶⁵⁷. Doktorant mgr J. Pacholczyk oddał do druku dwie rozprawy *Religie Indonezji i Religie Polinezji i Oceanii* – wchodzące w skład publikacji *Religie świata* (Iskry). Kontynuował również pracę nad swoją rozprawą doktorską *Teoria muzyki arabskiej*. W 1965 r. przebywał na stypendium w ZRA⁶⁵⁸. Starszy asyst. mgr K. Skarżyńska od stycznia 1966 r. przebywała na stypendium w ZRA⁶⁵⁹ (z okazji dnia 1 Maja mgr K. Skarżyńska otrzymała nagrodę w wysokości 1500 zł⁶⁶⁰). Mimo wielu interwencji⁶⁶¹ i tak świetnych rezultatów działalności Katedry Arabistyki sprawa lokalu dla niej nie posunęła się naprzód⁶⁶². Co zresztą nie dziwi, przecież w ciasnocie IO „gościło” Studium Afrykanistyczne, także tutaj najczęściej działała redakcja „Przeglądu Orientalistycznego” i tu organizowały się i odbywały przeróżne inicjatywy orientalistyczne, w tym PTO. Pomyślnie rozwijała się polityka wyjazdowa instytutu: 13 stycznia 1965 r. wyjechała na dziewięciomiesięczne stypendium do Egiptu Albertyna Szczudłowska⁶⁶³, a w ramach wymiany profesorów w okresie od stycznia do kwietnia 1965 r. doc. dr J. Bielawski przebywał w Turcji i Egipcie⁶⁶⁴. Zgłoszono dwa arabistyczne wnioski na stypendia zagraniczne: mgr J. Pacholczyk na pięć miesięcy do Kairu (od 01.10.1965) i mgr K. Skarżyńska na dziewięć miesięcy do Kairu (od 01.10.1965)⁶⁶⁵. Sprawy doktoranckie rozpatrywano zgodnie z nowymi przepisami Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w sprawie studiów doktoranckich i asystenckich studiów przygotowawczych (tzw. poprzednio „staże”). Mianowano na Katedrze Arabistyki mgr J. Jasińską na asystenckie studia przygotowawcze

⁶⁵⁶ A UW, IO 36-52, IO-62, Sprawozdania z wykonania badań naukowych IO 1963–68, Sprawozdanie Katedry Arabistyki UW z wyników badań naukowych z 1964 r.

⁶⁵⁷ Ibidem.

⁶⁵⁸ Ibidem.

⁶⁵⁹ Ibidem.

⁶⁶⁰ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 25 czerwca 1965 r., s. 1.

⁶⁶¹ Ibidem, s. 2.

⁶⁶² A UW, WFil 1-8, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 4.

⁶⁶³ A UW, IO-0070, Posiedzenia Rady Naukowej IO 1961–72, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 marca 1965 r., s. 1.

⁶⁶⁴ Ibidem.

⁶⁶⁵ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 25 czerwca 1965 r., s. 2.

i mgr. J. Pacholczyka na studia doktoranckie od 1 października 1964 r.⁶⁶⁶ Rada Wydziału Filologicznego UW zaaprobowała podanie mgr K. Skarżyńskiej o otwarcie przewodu doktorskiego, zatwierdzenie tematu pracy *Al-Dżahiz i jego poglądy na retorykę i stylistykę* oraz wyznaczenie promotora. Przewód został otwarty, ww. temat zatwierdzony, a na promotora powołano prof. J. Bielawskiego⁶⁶⁷. Rada Wydziału również zatwierdziła przebieg dotychczasowej pracy doktoranta arabistyki mgr. J. Pacholczyka⁶⁶⁸. W 1965 r. ukazał się przekład *Tamy M. al Mas'adi w tł. J. Stępińskiego* (jak już wspomniano)⁶⁶⁹, artykuły J. Bielawskiego *Ibn Hazm – uczony i poeta arabski z Hiszpanii XI w. (z okazji 900 rocznicy śmierci)*⁶⁷⁰ i *Studia nad literaturami Wschodu w Związku Radzieckim*⁶⁷¹, J. Jasińskiej *Wino w poezji Arabów przed Abu Nuwasem*⁶⁷², Elżbiety Reklajtis *Wątek „Madżnun Lajla” w literaturze arabskiej*⁶⁷³, J. Reychmana *Z badań nad rękopisem Wacława Rzewuskiego o koniach arabskich*⁶⁷⁴ oraz E. Szymańskiego *XVIII Zjazd Orientalistów Polskich*⁶⁷⁵. Poza tym opublikowano w PO trzy recenzje książek – pióra J. Stępińskiego i E. Szymańskiego⁶⁷⁶. W 1965 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego zmniejszyło limit przyjęć na orientalistykę do 20 miejsc. Profesor S. Strelcyn skomentował to następująco: „Jest to decyzja niesłuszna, gdyż liczba absolwentów jest zawsze kilkukrotnie mniejsza od liczby przyjętych [...]. Należy się zająć sprawą właściwego zatrudnienia absolwentów orientalistyki, a nie zmniejszać limit kandydatów na I rok”⁶⁷⁷. Liczba zgłoszeń na orientalistykę wyniosła 65 osób na 25 miejsc. W roku akademickim 1966/67 planowo rekrutowała arabistyka⁶⁷⁸.

⁶⁶⁶ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW*, PO 1965, nr 2, s. 197–198.

⁶⁶⁷ AUW, WFil 1–8, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Filologicznego UW z dn. 12 października 1965 r.

⁶⁶⁸ Ibidem.

⁶⁶⁹ PO 1965, nr 2, s. 137.

⁶⁷⁰ Ibidem, s. 105.

⁶⁷¹ Ibidem, s. 366.

⁶⁷² Ibidem, s. 249.

⁶⁷³ Ibidem, s. 27.

⁶⁷⁴ Ibidem, s. 229 i s. 311.

⁶⁷⁵ Ibidem, s. 147.

⁶⁷⁶ Ibidem.

⁶⁷⁷ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 marca 1965 r., s. 2.

⁶⁷⁸ AUW, IO-0070, Posiedzenia Rady Naukowej IO 1961–72, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 25 czerwca 1965 r., s. 2.

W roku akademickim 1965/66 arabistyczne magisteria obronili: Danuta Bobrowicz-Madeyska⁶⁷⁹, Sabina Book⁶⁸⁰ i Urszula Kochanowska⁶⁸¹.

W 1966 r. Instytut Orientalistyczny UW był jedyną w Polsce placówką naukowo-dydaktyczną obejmującą całość orientalistyki i perspektywy jego rozwoju warunkowały rozwój orientalistyki polskiej w ogóle, bo pozostałe placówki – Katedra Filologii Orientalnej UJ w Krakowie i Zakład Orientalistyki PAN w Warszawie – miały odmienny charakter naukowo-dydaktyczny: Zakład Orientalistyki PAN nie był placówką dydaktyczną i zajmował się głównie badaniami turkologicznymi, Katedra Filologii Orientalnej UJ obejmowała swoimi zainteresowaniami i dydaktyką tylko region Bliskiego Wschodu⁶⁸².

Chociaż biblioteki Instytutu Orientalistycznego UW posiadały wówczas 55 000 woluminów, był to jednak księgozbiór – w znacznej części – przypadkowy⁶⁸³.

W 1966 r. opracowano założenia rozwojowe Instytutu Orientalistycznego na lata 1966–1980, wśród których znajduje się niniejsza konstatacja: „Jeżeli liczba 100 pracowników naukowych w Instytucie Orientalistycznym w 1980 r. może wydać się wygórowana, to należy zwrócić uwagę, że w analogicznym Instytucie w Pradze czeskiej już w tej chwili działa ponad 100 pracowników różnej specjalności”⁶⁸⁴. Doc. dr J. Bielawski uważał za możliwe powołanie Zakładu Islamistyki, może także Malaistyki, jednak po dyskusji Rada nie zaaprobowała propozycji doc. Bielawskiego utworzenia Zakładu Malaistyki z uwagi na brak odpowiedniej kadry naukowej⁶⁸⁵. W założeniach zajęto się też ustawiczną bolączką instytutu – kwestią lokalową. W danej chwili IO, mający siedem katedr, zajmował pomieszczenia w mniej niż połowie Gmachu Porektorskiego, tj. mieścił się w 34 izbach z 71 ogółem, a według założeń planu w 1980 r. „powinien dysponować całym gmachem Porektorskim”⁶⁸⁶. W 1966 r. Katedra Arabistyki rozporządzała jednym pomieszczeniem⁶⁸⁷. I rzeczywistym problemem dla niej stało się utworzenie Biblioteki

⁶⁷⁹ PO 1967, nr 2, s. 189.

⁶⁸⁰ Ibidem.

⁶⁸¹ Ibidem.

⁶⁸² AUW, IO-032, Założenia rozwojowe IO UW w latach 1965–1980.

⁶⁸³ Ibidem.

⁶⁸⁴ Ibidem.

⁶⁸⁵ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 1.

⁶⁸⁶ AUW, IO-032, Założenia rozwojowe IO UW w latach 1965–1980.

⁶⁸⁷ AUW, IO-032, Pismo Kierownika Katedry Arabistyki IO doc. dr. J. Bielawskiego do Dziekana Wydziału Filologicznego UW z dn. 14 stycznia 1966 r.

Katedry Arabistyki, na co potrzebna była zgoda władz uczelni⁶⁸⁸, i sprawa podziału biblioteki Katedry Turkologii: przekazania Katedrze Arabistyki pewnej liczby książek jako dziedzictwa Zakładu Arabistyki oraz dokonywanych przez ostatnie dwa lata zakupów dla przyszłej katedry. I ta właśnie kwestia zależała od porozumienia pomiędzy zainteresowanymi kierownikami katedr⁶⁸⁹. Tymczasem na posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dniu 5 maja 1966 r. prof. A. Zajączkowski wystąpił z wnioskiem o utworzenie Katedry Arabistyki, jednak nie wspomniał o podziale biblioteki. Jego zdaniem tylko nowe książki tworzą i będą tworzyły bibliotekę nowopowstałej katedry, zaś to, co było w księgozbiornie do chwili powstania Zakładu Arabistyki, musiało pozostać w Katedrze Turkologii, bo jest całością wielomilionowej wartości i ogromnego znaczenia. Uważał, że należy wystąpić z wnioskiem do władz uczelni o utworzenie biblioteki Katedry Arabistyki, uzyskać księgę inwentarzową i pieczętkę, założyć katalog i rozpocząć gromadzenie nowego księgozbiornie z własnych środków budżetowych Katedry Arabistyki⁶⁹⁰.

Prof. J. Reychman zaproponował trzy możliwe rozwiązania tej kwestii:

1. podział biblioteki Katedry Turkologii;
2. stopniowo kupowane książki dzielić na te dla Katedry Arabistyki i pozostałe dla Katedry Turkologii;
3. zorganizowanie połączonej biblioteki Katedr „Wschodu Muzułmańskiego” (ze wspólną pieczętką i księgą inwentarzową)⁶⁹¹.

Tabela nr 12. Zestawienie planowanych tematów i problemów badawczych (w tym częściowo lub całkowicie zrealizowanych) w Katedrze Arabistyki UW na lata 1966–1970.

Lp.	Nazwa problemu naukowego	Data rozpoczęcia badań	Data zakończenia badań	Forma zakończenia pracy	Koszt ogółem
1	Religia i filozofia w islamie w ujęciu dwóch filozofów arabskich w Hiszpanii Ibn Tufajla i Ibn Ruszda	1966	1967	monografia i artykuły	67–60 000 zł
2	Myśl religijna i filozoficzna islamu	1967	1968	monografia i artykuły	
3	Zarys krytyki literackiej u Arabów	1968	1968	monografia	

⁶⁸⁸ AUW, WFil 1–8, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 6.

⁶⁸⁹ Ibidem.

⁶⁹⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 5–6.

⁶⁹¹ Ibidem.

Lp.	Nazwa problemu naukowego	Data rozpoczęcia badań	Data zakończenia badań	Forma zakończenia pracy	Koszt ogółem
4	Literatura ludowa	1965	1966	monografia	
5	Poetyka i retoryka Arystotelesa na gruncie arabskim	1965	1966	artykuły	
6	Al-Dżahiz jako teoretyk literatury	1965	1967	monografia (praca doktorska)	50 000 zł
7	Mówcy arabscy pierwszych wieków islamu	1967	1968	monografia	
8	Muhammad Abduh i modernizm egipski	1967	1970	monografia (praca doktorska)	28 000 zł
9	Filozoficzne aspekty muzułmańskiego ruchu reformistycznego w XIX wieku na Bliskim Wschodzie	1965	1967	artykuły	
10	Konflikty społeczne i ich odbicie we współczesnej literaturze arabskiej	1965	1967	artykuły	
11	Badania nad muzyką arabską	1965	1969	monografia (praca doktorska)	32 000 zł
12	Badania nad muzyką arabską	1966	1967	artykuły	
13	Badania nad muzyką arabską	1969	1970	artykuły	
14	Poezja modernistyczna okresu Abbasydów	1966	1968	monografia	40 000 zł

Opracowanie własne na podstawie *Planu badań naukowych na lata 1966–1970 Wydziału Filologicznego UW*⁶⁹².

Z kolei w planie badań naukowych (do 1980) Katedra Arabistyki przewidywała następujące grupy tematów⁶⁹³:

1. język arabski klasyczny, leksykografia arabska i dialekty arabskie;
2. literatura arabska klasyczna i współczesna oraz teoria literatury;
3. filozofia arabsko-muzułmańska;
4. folklor i muzyka arabska;
5. prądy społeczne i religijne we współczesnym świecie arabskim.

⁶⁹² A UW, IO-62, Plan badań naukowych na lata 1966–1970.

⁶⁹³ A UW, IO-62, Pismo Kierownika Katedry Arabistyki doc. dr. J. Bielawskiego do Dziekanatu Wydziału Filologicznego z dn. 5 maja 1966 r.

Na stypendia zagraniczne do Kairu wyjechali mgr K. Skarżyńska⁶⁹⁴ i J. Pacholczyk⁶⁹⁵. Mgr K. Skarżyńska została odznaczona przez ZRA orderem za pracę tłumacza przy polskiej delegacji państwowej w ZRA i Etiopii⁶⁹⁶. W latach 1966/67 ukazały się dwa przekłady arabskich dzieł literackich: Nadżiba Mahfuz *Meczet przy małej uliczce* w tł. Jolanty Jasińskiej⁶⁹⁷ i Isma'ila `Abd ar-Rahmana *W oczekiwaniu rana* w tł. A. Czapkiewicza. W roku akademickim 1966/67 na czterech latach studiów było 48 studentów⁶⁹⁸, a na następny rok akademicki (1967/68) nie planowano naboru na arabistykę⁶⁹⁹.

W 1967 r. opublikowano ankietę opracowaną i rozesłaną przez I Wydział PAN w sprawie rozwoju nauk społecznych i humanistycznych w Polsce do 1985 r. Tu przytaczam tę część udzielonej w jej ramach wypowiedzi prof. S. Strelcyna, która dotyczyła arabistyki: „Stosunkowo dobrze rozwijająca się u nas arabistyka kładzie główny nacisk na badania historyczne, źródłoznawcze i literaturoznawcze, stanowczo zaś za mało na badania ściśle językoznawcze, które ograniczają się /o ile mi wiadomo/ do pewnych prac leksykograficznych i dialektologicznych”⁷⁰⁰; i jeszcze: „Polska arabistyka posiada dziś dobrą lokatę międzynarodową, posiada też ona dzisiaj warunki po temu, by zająć się również intensywniej problematyką ściśle językoznawczą”⁷⁰¹. Swoje obserwacje zwięździł konkluzją: „Osobiście nie sądzę, by można było przesunąć i by należało przesunąć ciężar tych badań na system PAN. Zakład Orientalistyki PAN jest wciąż organizmem kadłubowym, bez perspektyw rozwoju dla dyscyplin, których dotyczy niniejsza notatka”⁷⁰². Jako językoznawca wnioskował również o „rozwińnięcie badań językoznawczych w zakresie arabistyki i języka południowoarabskiego”⁷⁰³. Choć nie był arabistą, jako naukowiec z pokrewnej gałęzi dyscyplin miał świetne rozeznanie w osiągnięciach

⁶⁹⁴ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 2.

⁶⁹⁵ Ibidem.

⁶⁹⁶ Ibidem, s. 1.

⁶⁹⁷ PO 1966, nr 1.

⁶⁹⁸ AUW, IO-032, Pismo Kierownika Katedry Arabistyki IO doc. dr. J. Bielawskiego do Dziekana Wydziału Filologicznego UW z dn. 14 stycznia 1966 r.

⁶⁹⁹ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 5–6.

⁷⁰⁰ S. Strelcyn, *Uwagi na temat rozwoju polskich badań nad językami Bliskiego Wschodu (bez turkologii i iranistyki) i Afryki w latach 1966–83*, [w:] *Językoznawstwo i nauki o literaturze*, Warszawa 1967, s. 82.

⁷⁰¹ Ibidem, s. 84.

⁷⁰² Ibidem, s. 85.

⁷⁰³ Ibidem, s. 84.

i brakach ówczesnej arabistyki, stąd jego opinia i oceny są cenne, a jako wieloletni dyrektor Instytutu Orientalistycznego i kierownik Studium Afrykanistycznego miał wysoce dyplomatyczne (i pragmatyczne) podejście do sugerowanych rozwiązań ważnych kwestii: „Najważniejszym postulatem, warunkującym rozwój badań nad współczesnymi językami Afryki i Bliskiego Wschodu jest stworzenie warunków do badań terenowych”⁷⁰⁴. Arabistyka i arabiści szli tym tropem: ilość wyjazdów, ich długość i zakresy ciągle się zwiększały – wyjeżdżali już nie tylko asystenci i pracownicy, ale i studenci. Były to staże, stypendia i praca. Dla unaocznienia – wyjazdy zagraniczne arabistów w 1967 r.⁷⁰⁵:

- ▶ mgr J. Pacholczyk przebywał na stypendium we Włoszech,
- ▶ mgr J. Jasińska przebywała na stypendium w Kairze,
- ▶ mgr J. Stępiński otrzymał urlop na wyjazd do Libii z ramienia CEKOPu.

Kwestie personalne Katedry Arabistyki w 1967 r. wyglądały następująco. Kierownikiem pozostawał doc. etatowy dr J. Bielawski⁷⁰⁶ (nadal nie było profesorskiej nominacji dla J. Bielawskiego, chociaż IO stale interweniował w tej sprawie⁷⁰⁷); wykładowcami byli Ahmed Al Abbas Kassim⁷⁰⁸ i H. Mukarkar⁷⁰⁹ (ten ostatni powrócił na uczelnię i do Polski: „Były wykładowca j. arabskiego mgr Hanna Mukarkar zgłosił chęć powrotu do Polski i objęcia na nowo swych obowiązków. Katedra Arabistyki wystąpiła z odpowiednim wnioskiem do Rektora UW”⁷¹⁰); st. asystentami – mgr J. Jasińska⁷¹¹, mgr K. Skarżyńska⁷¹² i mgr J. Stępiński⁷¹³; zajęcia zlecone prowadzili mgr Władysław Góralski⁷¹⁴, doc. dr Ł. Hirszowicz⁷¹⁵ (ci dwaj – międzysekcyjne dla IO⁷¹⁶), W. Skuratowicz⁷¹⁷, dr E. Szymański z PAN⁷¹⁸

⁷⁰⁴ Ibidem.

⁷⁰⁵ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 maja 1967 r., s. 2.

⁷⁰⁶ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968*, Warszawa 1967, s. 38.

⁷⁰⁷ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 maja 1967 r., s. 2.

⁷⁰⁸ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 39.

⁷⁰⁹ Ibidem.

⁷¹⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 maja 1967 r., s. 2.

⁷¹¹ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 42.

⁷¹² Ibidem.

⁷¹³ Ibidem.

⁷¹⁴ Ibidem, s. 43.

⁷¹⁵ Ibidem, s. 44.

⁷¹⁶ Ibidem, s. 46.

⁷¹⁷ Ibidem, s. 44.

⁷¹⁸ Ibidem.

i mgr W. Tubielewicz (lektor j. hebrajskiego)⁷¹⁹. Wykaz pracowników nie objął w 1967 r. mgr D. Madeyskiej, gdyż nie otrzymała etatu asystenta naukowo-technicznego⁷²⁰. Katedra współpracowała z asystentem naukowo-technicznym Marią Piwowarską z Pracowni Fotograficznej IO UW⁷²¹ i – dziś nazwano ją *office manager* IO UW, wówczas tylko pracownikiem administracyjnym – H. Kałużyńską⁷²². W Studium Afrykanistycznym już nie pracował J. Gutkowski⁷²³, ale zajęcia zlecone dla jego studentów prowadzili prof. T. Lewicki z UJ⁷²⁴, dr E. Szymański z PAN⁷²⁵ i mgr W. Tubielewicz⁷²⁶, a lektorem j. arabskiego był A. Al Abbas Kassim⁷²⁷. W 1967 r. zrealizowane badania naukowe na Katedrze Arabistyki obejmowały⁷²⁸:

1. filozofia arabsko-muzułmańska – zrealizowane w formie książki *Al-Farabi. Polityka. Państwo doskonałe*, przekład, wstęp i przypisy prof. J. Bielawski, PWN, Warszawa 1967;
2. literatura arabska – zrealizowane w formie książek: J. Bielawski, *Zarys historii literatury arabskiej* (w druku, Ossolineum); J. Bielawski i H. Mukarkar, *Wypisy z literatury arabskiej*, t. 3: *Literatura andaluzyjska i megrebińska* (w druku);
3. teoria literatury arabskiej – zrealizowane w formie artykułu: mgr K. Skarżyńska, *Les opinions d'al-Gahiz sur l'ecrivain et l'oeuvre litteraire* (w druku dla RO);
4. opracowania kulturologiczne – zrealizowane w formie książki, praca zespołowa wszystkich pracowników katedry: *Mały słownik kultury arabskiej* (w druku, WP).

Badania kontynuowane to:

1. praca doktorska mgr K. Skarżyńskiej *Poglądy Al-Dżahiza na stylistykę i retorykę arabską*,
2. prace nad listami Arystotelesa do Aleksandra Wielkiego (J. Bielawski),
3. prace nad Ibn Chaldunem.

⁷¹⁹ Ibidem.

⁷²⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 maja 1967 r., s. 1.

⁷²¹ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 43.

⁷²² Ibidem, s. 44.

⁷²³ Ibidem, s. 119.

⁷²⁴ Ibidem.

⁷²⁵ Ibidem.

⁷²⁶ Ibidem.

⁷²⁷ Ibidem.

⁷²⁸ AUW, IO 36-52, Sprawozdanie Katedry Arabistyki dla Dziekanatu Wydziału Filologicznego UW z dn. 14 marca 1968 r.

Przerwano projekt i pracę badawczą J. Pacholczyka *Teoria muzyki arabskiej*⁷²⁹.

W roku akademickim 1967/68 utrzymano obniżony limit miejsc dla studentów I roku orientalistyki do 20⁷³⁰. Magisteria (1967/68) na arabistycę uzyskało 11 osób.

Protesty marcowe w 1968 r. w UW mają obszerną literaturę przedmiotu, dlatego tutaj znajdują się wyłącznie informacje o orientalistyce i szczególnie arabistycę, bez powtarzania informacji o kontekście historyczno-społecznym tego okresu dziejów PRL. 15 września 1968 r. zostało opublikowane Rozporządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 27 czerwca 1968 r. w sprawie organizacji wewnętrznej Uniwersytetu Warszawskiego. Wprowadzało ono nową strukturę UW, który został podzielony na 11 wydziałów (zamiast dotychczasowych 10). Oprócz tego wydzielono jako samodzielne jednostki Instytut Geografii i Studium Afrykanistyczne. Zasadnicza zmiana – ta dotycząca arabistyki – polegała na podziale Wydziału Filologicznego na dwa wydziały – w tym powstał Wydział Filologii Obcych, w którym znalazł się Instytut Orientalistyczny⁷³¹. Zmiany organizacyjne, które dotknęły wszystkie uczelnie, ale przede wszystkim Uniwersytet Warszawski, nie ograniczyły się do zmiany struktury: „[...] zaczęto w kręgach pozauniwersyteckich lansować tezę, jakoby katedry – podstawowe jednostki organizacyjne wydziałów – stanowić miały «bastiony feudalizmu» na wyższych uczelniach i wobec tego należy je zreorganizować. W ślad za tym poszły zarządzenia o zniesieniu katedr [...] Główna różnica polegała na tym, że jako katedry nie miały swych rad ani statutów, a jako instytuty otrzymały i jedno, i drugie, ze wszystkimi wpływającymi stąd konsekwencjami, które zresztą nie zawsze były ujemne” – napisze o tym procesie po latach S. Kałużyński⁷³². Inny prominentny orientalista, W. Tyloch, w 1972 r. podsumował wspomniane zjawiska następująco: „[...] ostatnio zaszły, bądź zachodzą, w naszej orientalistyce doniosłe zmiany organizacyjne. Zmiany te wiążą się także z ogólną reformą szkolnictwa wyższego, przeprowadzoną w naszym

⁷²⁹ Ponieważ mgr J. Pacholczyk po pobycie stypendialnym w ZRA i we Włoszech nie wrócił do Polski (AUW, IO-0070 Posiedzenia Rady Naukowej IO 1961-72; Komunikaty na Radę Instytutu na dzień 4 maja 1968 r., s. 3).

⁷³⁰ AUW, WFil-120, Pismo Prorektora do Dziekana Wydziału Filologicznego z dn. 6 marca 1967 r., nr PN-18-9/66/67.

⁷³¹ T.P. Rutkowski, *Od represji do stabilizacji. Uniwersytet Warszawski w polityce władz w pierwszych latach po Marcu '68, [w:] Marzec i po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski ludowej*, red. P. Benken, T.P. Rutkowski, Szczecin-Warszawa 2019, s. 44.

⁷³² S. Kałużyński, *Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego (1932-1982)*, [w:] *Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego, 1932-1982*, Warszawa 1986, s. 14.

kraju zgodnie z nowelizacją ustawy o szkołach wyższych, uchwaloną przez sejm w grudniu 1968 r.⁷³³. W rezultacie po 1968 r. opuściło kraj „kilku pracowników i pewn[a] liczb[a] studentów”⁷³⁴ (np. S. Strelcyn, Ł. Hirszowicz), inni po zakończeniu stypendium nie wracali do kraju, m.in. doc. dr Jan Halpern ze Studium Afrykanistycznego⁷³⁵.

Środowisko naukowe IO opierało się „reorganizacji” – na posiedzeniu Rady Naukowej IO UW z dn. 4 maja 1968 r., odnosząc się do uchwał podjętych przez zebranie pomocniczych pracowników nauki instytutu zwołane w związku z zamierzoną reorganizacją Uniwersytetu Warszawskiego, przewodniczący stwierdził, że w wypadku orientalistyki – która jest zbiorem dyscyplin, a nie dyscypliną jednorodną – konieczne jest zachowanie katedr jako podstawowych jednostek naukowo-dydaktycznych; podkreślano przy tym, że oparta na katedrach struktura Instytutu Orientalistycznego okazała się skuteczna i doprowadziła do poważnej rozbudowy orientalistyki w Uniwersytecie Warszawskim. Zwracano również uwagę na szkodliwość wprowadzania sztucznego i w rzeczywistości nieistniejącego podziału poglądów na reorganizację instytutu wedle segregacji pracowników naukowych IO na samodzielnych i pomocniczych. W wypadku Instytutu Orientalistycznego, jako jedynej w Polsce placówki naukowo-dydaktycznej obejmującej całość orientalistyki, konieczna jest szczególna ostrożność, gdyż domaganie się wprowadzenia nieprzemyślanych zmian może przynieść ujemne skutki na długie lata⁷³⁶. Jednak 21 grudnia 1968 r. również na posiedzeniu, tym razem nadzwyczajnym, Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego przyjęto jednopunktowy porządek dzienny: sprawy wewnętrznej struktury IO UW, i przewodniczący prof. J. Reychman zakomunikował o zniesieniu katedr, stwierdzając, że należy utworzyć zakłady dydaktyczne pokrywające się z istniejącymi w instytucie kierunkami dydaktycznymi i utworzyć podstawowe zespoły naukowo-badawcze o charakterze kierunkowym⁷³⁷. Między innymi utworzono Zakład Dydaktyczny Arabistyczno-Islamistyczny pod kierownictwem prof. dr. J. Bielawskiego⁷³⁸ (w 1968 J. Bielawski został prof. ndzw.)⁷³⁹

⁷³³ W. Tyloch, *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL...*, s. 324.

⁷³⁴ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

⁷³⁵ T.P. Rutkowski, *Od represji do stabilizacji...*, s. 45.

⁷³⁶ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 4 maja 1968 r., s. 2.

⁷³⁷ AUW, IO-0070, Protokół nadzwyczajnego posiedzenia RN IO UW z dn. 21 grudnia 1968 r., s. 1.

⁷³⁸ Ibidem, s. 2.

⁷³⁹ W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968*, PO 1970, nr 1, s. 47.

i – jako Podstawowy Zespół Naukowo-Badawczy – Zespół Naukowo-Badawczy Arabistyczno-Islamistyczny kierowany przez prof. dr. J. Bielawskiego⁷⁴⁰.

W 1968 r. przekształcono katedry w zakłady⁷⁴¹.

Pół roku wcześniej doszło do licznych zmian kadrowych w Katedrze Arabistyki, m.in. doc. dr J. Bielawski został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego⁷⁴². Jesienią doszło do kolejnych zmian personalnych, m.in. H. Mukarkar rozwiązał stosunek służbowy jako lektor z UW⁷⁴³, a mgr Samir Shoukr otrzymał etat lektora j. arabskiego w Katedrze Arabistyki⁷⁴⁴. W 1968 r., w wyniku remontów, adaptacji i przeprowadzki, Katedra Arabistyki zyskała trzy pomieszczenia⁷⁴⁵. Prace badawcze Zespołu Naukowo-Badawczego Arabistyki i Islamistyki IO UW za 1968 r. obejmowały⁷⁴⁶:

- ▶ z zakresu literatury arabskiej – J. Bielawskiego *Historię literatury arabskiej* (Ossolineum, 1968); mgr J. Jasińskiej przygotowany dla PIW (w druku) wybór opowiadań tłumaczonych przez pracowników arabistyki UW (K. Skarżyńska-Bocheńska, D. Madeyska, H. Mukarkar) oraz opublikowany t. 3 *Wypisów z literatury arabskiej* autorstwa J. Bielawskiego i H. Mukarkara;
- ▶ z zakresu teorii literatury arabskiej – ukończoną pracę doktorską K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej *Poglądy Al-Dżahiza na retorykę i stylistykę*;
- ▶ z zakresu filozofii arabsko-muzułmańskiej – oddano do druku list Arystotelesa do Aleksandra Wielkiego o polityce względem miast (J. Bielawski, M. Plezia);
- ▶ z zakresu prawa muzułmańskiego – kontynuowano prace (J. Bielawski);
- ▶ z zakresu kultury arabskiej – kontynuowano prace nad *Małym Słownikiem Kultury Świata Arabskiego* dla WP, poza tym powstało kilka recenzji i abstraktów.

⁷⁴⁰ AUW, IO-0070, Protokół nadzwyczajnego posiedzenia RN IO UW z dn. 21 grudnia 1968 r., s. 3.

⁷⁴¹ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

⁷⁴² AUW, IO-0070, Komunikaty na Radę Instytutu na dz. 4 maja 1968 r., s. 1.

⁷⁴³ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 20 listopada 1968 r., s. 2.

⁷⁴⁴ Ibidem, s. 2.

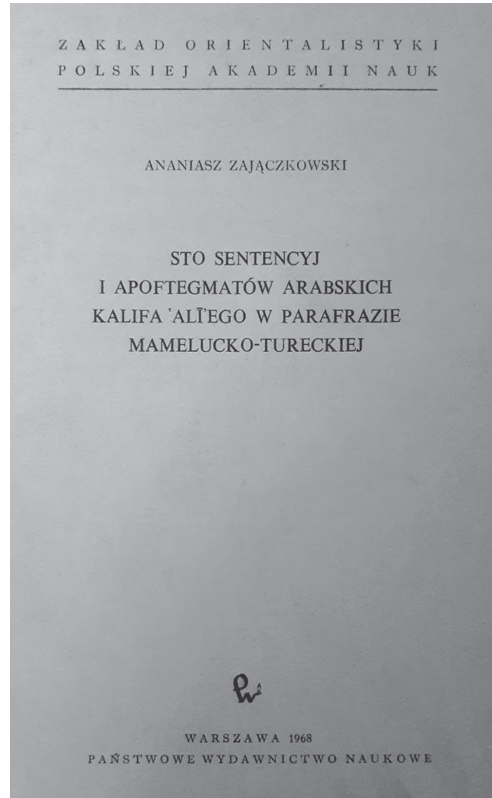
⁷⁴⁵ AUW, IO-0070, Komunikaty na Radę Instytutu na dz. 4 maja 1968 r., s. 3.

⁷⁴⁶ AUW, IO 36-52, Sprawozdanie Katedry Arabistyki dla Dziekanatu Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 25 lutego 1969 r.

Ukazały się dwa przekłady literackie: Abd ar-Rahmana al-Hamisiego *Narzędzona Abu Fuwajda* w tł. A. Piotrowskiej⁷⁴⁷ i Saída Subhi as-Safaniego *Boże wielki, ratuj!* w tł. J. Jasińskiej⁷⁴⁸, a także „arabistyczna” praca prof. dr. hab. A. Zajączkowskiego *Sto sentencji i apoftegmatów arabskich kalifa Ali’ego w parafrazie mamelucko-tureckiej*.

Il. 67

W 1968 r. ukazała się drukiem „arabistyczna” praca prof. dr. hab. A. Zajączkowskiego *Sto sentencji i apoftegmatów arabskich kalifa Ali’ego w parafrazie mamelucko-tureckiej*. Zdjęcie autora

Rekrutację na rok akademicki 1968/69 otwarto m.in. na arabistykę⁷⁴⁹, liczba przyjęć na I rok orientalistyki jako całości wynosiła 39 osób⁷⁵⁰. Student Z. Żelazowski (II r. arab.) od października 1965 r. przebywał w Iraku, na wymiennym

⁷⁴⁷ PO 1968, nr 2, s. 37.

⁷⁴⁸ Ibidem, s. 245.

⁷⁴⁹ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 maja 1967 r., s. 2.

⁷⁵⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 20 listopada 1968 r.

stypendium studenckim. Planowano jego powrót do kraju na czerwiec 1968 r.⁷⁵¹ W 1968 r. rozpoczęło działalność koło gdańskie PTO⁷⁵². W tym samym roku w Warszawie ustanowiono Ambasadę Syrii i otwarto Ambasadę Iraku⁷⁵³, w niedługim czasie zaowocowało to ściślejszą współpracą obu tych placówek z arabistyką UW, m.in. napływem literatury do biblioteki (w tym. „stosunkowo świeżej” prasy).

1.5. Ostatnie dziesięciolecie kierownictwa prof. J. Bielawskiego (1969–1979)

(Zakład Arabistyki i Islamistyki, Zakład Bliskiego Wschodu i Afryki, Zakład Bliskiego Wschodu i Maghrebu itp.)

Il. 68
Józef Bielawski. Zdjęcie: z archiwów arabistyki UW

⁷⁵¹ A UW, IO-0070, Komunikaty na Radę Instytutu na dz. 4 maja 1968 r., s. 1.

⁷⁵² S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 218.

⁷⁵³ P. Gasztołd-Seń, *Arabscy studenci w Warszawie po 1956 r.*, [w:] *Cudzoziemcy w Warszawie 1945–1989. Studia i materiały*, red. P. Pleskot, Warszawa 2012, s. 42.

Zmiany i reorganizacje wprowadzane w 1968 r. weszły w pełni w życie w roku następnym: podzielono Wydział Filologiczny i powstał Wydział Filologii Obcych, którego częścią stał się Instytut Orientalistyczny, powstał nowy statut jednostki, a katedry przekształcono w zakłady⁷⁵⁴. Dnia 1 kwietnia 1969 r. nazwa jednostki została zmieniona na Zakład Arabistyki i Islamistyki⁷⁵⁵ (Arabistyczno-Islamistyczny?)⁷⁵⁶.

Dnia 18 września 1969 r. powołano nową Radę Naukową Instytutu na Wydziale Filologii Obcych UW w składzie 12-osobowym, jej przewodniczącym został prof. J. Reychman, w jej składzie znajdowali się turkolog prof. A. Zajączkowski i arabista prof. J. Bielawski⁷⁵⁷. Dodatkowo wchodził w nią przedstawiciel OOP PZPR i OZ ZNP oraz – kiedy obrady dotyczyły spraw studenckich – przedstawiciel organizacji studenckich⁷⁵⁸. Powołano Radę Pedagogiczną Instytutu na rok akademicki 1969/70, w składzie dziewięcioosobowym, rozszerzanym w razie potrzeby o przedstawicieli ZMS, ZMW i ZSP⁷⁵⁹. Na jej pierwszym posiedzeniu, „[j]ako drugie zagadnienie «aktualne» uznano sprawę wykładów o pokrewnej tematyce prowadzonych przez różnych wykładowców i pokrywających się częściowo w pewnej części materiału. [...] Problem ten dotyczy w zasadzie Zakładu Arabistyki: wykładów amb. W. Skuratowicza, dr. E. Szymańskiego i dr. L. Hirszowicza”⁷⁶⁰. Podczas tego posiedzenia nieobecny był przedstawiciel ZMW, ale Przewodniczący Rady zakomunikował, że „organizacja ta nie prowadzi żadnej działalności wśród studentów orientalistyki”⁷⁶¹. Zakład Semitystyki przemianowany został na Zakład Semitystyki i Afrykanistyki, po wyjeździe prof. S. Strelcy na granicę kierowany był przez W. Tylocha⁷⁶², który w artykule *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL*⁷⁶³ opublikowanym w tym

⁷⁵⁴ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

⁷⁵⁵ *Historia Katedry...*

⁷⁵⁶ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

⁷⁵⁷ AUW, IO-007, Prorektor UW Zygmunt Rybicki w piśmie z dn. 18 września 1969 r., PE-14-100/69.

⁷⁵⁸ AUW, IO-007, Pismo Rektora UW z dn. 18 września 1969 r. do Dziekana WFO UW, nr PN-14-100/69.

⁷⁵⁹ AUW, IO-0080, Pismo Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW doc. dr. S. Kałużyńskiego z dn. 26 listopada 1969 r. do Dyrektora Instytutu Orientalistycznego prof. dr. J. Chmielewskiego, nr 26-20/69.

⁷⁶⁰ AUW, IO-0080, Protokół pierwszego posiedzenia Rady Pedagogicznej IO UW z dn. 10 grudnia 1969 r.

⁷⁶¹ AUW, IO-0080, Pismo Przewodniczącego Rady Pedagogicznej prof. dr. W. Kotańskiego do Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 18 grudnia 1969 r.

⁷⁶² *Hebraistyka...*

⁷⁶³ W. Tyloch, *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL...*, s. 324–330.

samym roku tak podsumował 25 lat powojennej polskiej orientalistyki: „Każdą rocznicą daje zazwyczaj sposobność retrospektywnego spojrzenia na miniony okres, skłania do refleksji i wniosków na przyszłość. Szczególną okazję stwarza uroczyste obchodzona przez cały nasz naród rocznica dwudziestopięciolecia Polski Ludowej. Jubileusz zwycięstwa sił postępu i klasy robotniczej w naszym kraju unaoczniał nam osiągnięcia całego narodu i rozwój wszystkich dziedzin życia społecznego. Kiedy dziś, z perspektywy 25 lat spoglądamy na miniony okres, dostrzegamy, że twórczy wysiłek całego narodu wieńczy wielkie sukcesy: odbudowa zrujnowanego najokrutniejszą z wojen kraju, jego uprzemysłowienie, wzrost dochodu narodowego, rozkwit oświaty i szkolnictwa, olbrzymi wzrost czytelnictwa, rozwój nauki we wszystkich jej dziedzinach”⁷⁶⁴. Uzupełnił te słowa stwierdzeniem: „W ostatnim okresie, wobec reorganizacji naszego życia naukowego, dążącej do scalenia zbyt słabych ośrodków z silniejszymi, decyzją Prezydium PAN Zakład Orientalistyki został zlikwidowany z dniem 31 III 1969 r., a jego pracownicy przeszli w UW lub do innych placówek PAN”⁷⁶⁵.

Jednak pod koniec tego samego roku na posiedzeniu Rady Naukowej IO UW z dn. 2 grudnia 1969 r. dziekan scharakteryzował ówczesny stan orientalistyki polskiej, określając go jako okres stagnacji, niepowodzeń i strat, a mianowicie: „wylimitowanie orientalistyki z PAN, zawieszenie działalności Komitetu Nauk Orientalistycznych w PAN spowodowane kryzysem personalnym, stosunkami wewnętrznymi, dalej: brak koordynacji, jasnego celu i wewnętrznego skonsolidowania”⁷⁶⁶. Później, kiedy dziekan zaproponował dokooptowanie prof. J. Bielawskiego do komisji, która opracuje materiał do reorganizacji Instytutu Orientalistycznego, Rada Naukowa wnioski ten uchylili⁷⁶⁷. W 1969 r. przyjęto nowy statut Instytutu Orientalistycznego⁷⁶⁸. Problematyka wyjazdów zagranicznych była stałym punktem obrad, poświęcono jej nawet posiedzenie Rady Naukowej Instytutu z dn. 22 września 1969 r., gdzie stanowiła jedyny punkt obrad: wnioski wyjazdowe pracowników IO na rok 1970. Zaplanowano w ramach wyjazdów kongresowych pobyt prof. J. Bielawskiego na Kongresie Studiów Arabistycznych i Islamistycznych w Brukseli w sierpniu–wrześniu 1970 r., w ramach stypendiów długoterminowych

⁷⁶⁴ Ibidem, s. 324.

⁷⁶⁵ Ibidem, s. 328.

⁷⁶⁶ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 2 grudnia 1969 r., s. 1.

⁷⁶⁷ Ibidem, s. 5.

⁷⁶⁸ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

Il. 69. Grupa studentów arabistyki z prof. J. Bielawskim (w środku) na ławeczce przed budynkiem Instytutu Orientalistycznego UW. Pierwszy z lewej D. Frątczak. Zdjęcie: własność Dariusza Frątczaka

wyjazd mgr. J. Daneckiego na dziewięć miesięcy do Kairu i jako stypendium krótkoterminowe trzymiesięczny pobyt prof. J. Bielawskiego w Teheranie⁷⁶⁹. Wcześniej przygotowywany trzymiesięczny wyjazd mgr K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej do Tunisu odłożono na 1971 r., po zakończeniu jej przewodu doktorskiego⁷⁷⁰. J. Jasińska, st. asystent Zakładu Arabistyki i Islamistyki, specjalizująca się w historii nowej literatury arabskiej, udała się na siedmiomiesięczne stypendium w Uniwersytecie Kairskim 'Ain Šams w celu zebrania materiałów do pracy doktorskiej⁷⁷¹. Były st. asystent tegoż zakładu D. Madeyska, specjalizująca się w średniowiecznej historii świata arabskiego, wyjechała na dziesięć miesięcy na tę samą uczelnię, gdzie także zbierała materiały do rozprawy doktorskiej⁷⁷². Ten ostatni wyjazd wzbudził kontrowersję – w danym czasie D. Madeyska nie była ani studentką, ani pracownikiem IO – na posiedzeniu Rady Naukowej IO UW w dniu 2 grudnia 1969 r. dr R. Ohly zapytał,

⁷⁶⁹ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 22 września 1969 r., s. 1.

⁷⁷⁰ Ibidem, s. 2.

⁷⁷¹ A UW, IO-64, Współpraca naukowa z Zagranicą 1965–1969.

⁷⁷² Ibidem.

jak doszło do wyjazdu stypendialnego do Kairu mgr D. Madeyskiej. Dyrektor Instytutu wyjaśnił, że sprawa była w toku załatwiania w MOiSW od kilku lat, została pozytywnie załatwiona dopiero w tym roku, instytut ma nadzieję, że mgr Madeyska będzie jego pracownikiem, a koszta podróży pokryła sama⁷⁷³. W sprawozdaniu z działalności naukowo-badawczej za 1969 r. Zakład Arabistyki i Islamistyki zgłosił cztery prowadzone tematy naukowo-badawcze, z czego jako zakończone – trzy⁷⁷⁴; ukazały się m.in. artykuły: W. Skuratowicza *Aktualne problemy świata arabskiego*⁷⁷⁵ i E. Szymańskiego *Polityczno-gospodarcze problemy planowania w Tunezji*⁷⁷⁶. Ukazał się także⁷⁷⁷ pierwszy *Informator o studiach w Instytucie Orientalistycznym*⁷⁷⁸. W poprzednim roku ustalono, że w roku akademickim 1969/70 rekrutacja odbędzie się m.in. na arabistykę⁷⁷⁹. Ponieważ Zakład Arabistyki i Islamistyki liczył tylko pięciu pracowników etatowych, jego kadra uznała, że „do roku akademickiego 1972/73 planuje przyjmować studentów co drugi rok”⁷⁸⁰. W 1969 r. obroniono na arabistyce UW osiem prac magisterskich (m.in. J. Daneckiego)⁷⁸¹.

W latach 1970–1979 miały miejsce dalsze zmiany struktury Instytutu Orientalistycznego UW, w którego skład weszły: Zakład Środkowego Wschodu, Zakład Dalekiego Wschodu, Zakład Współczesnych Zagadnień Azji, Zakład Bliskiego Wschodu i Afryki⁷⁸², który nie prowadził własnego toku studiów i miał obsługiwać pozostałe zakłady. Po kilku latach okazał się niewypałem. Zakład ten zwinięto, a pracownicy trafili do pozostałych zakładów⁷⁸³. W połowie lat 70. arabistyka (wraz z turkologią i iranistyką⁷⁸⁴) została włączona właśnie do tego zakładu⁷⁸⁵. Pojawiały się nowe nazwy jednostek, niektóre z nich, jak Zakład (Dydaktyczny) Arabistyczno-Islamistyczny, tylko na krótko⁷⁸⁶.

⁷⁷³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 2 grudnia 1969 r.

⁷⁷⁴ AUW, IO-62, Zakład Arabistyki i Islamistyki, z dn. 26 stycznia 1970 r.

⁷⁷⁵ PO 1969, nr 4, s. 103.

⁷⁷⁶ Ibidem, s. 3.

⁷⁷⁷ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

⁷⁷⁸ J. Reychman i in., *Informator o studiach*, Warszawa 1959, s. 105.

⁷⁷⁹ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 4 maja 1968 r., s. 1.

⁷⁸⁰ AUW, IO-0070, Pismo Kierownika Zakładu Arabistyki i Islamistyki J. Bielawskiego

do Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 10 grudnia 1969 r.

⁷⁸¹ PO 1970, nr 2, s. 173.

⁷⁸² E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce...*, s. 96.

⁷⁸³ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 9.

⁷⁸⁴ *Katedra Turkologii IO UW...*

⁷⁸⁵ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

⁷⁸⁶ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

Przyczyny tego zjawiska tak opisał prof. S. Kałużyński: „Na początku lat siedemdziesiątych doszło w Instytucie Orientalistycznym do załamania kadrowego, stracono pięciu profesorów (zgony, emerytury, wyjazdy), dlatego wtedy połączono po kilka kierunków w większe Zakłady – Bliskiego Wschodu, Środkowego Wschodu i Dalekiego Wschodu, co nie naruszyło naukowej i dydaktycznej autonomii dotychczasowych zakładów, za to pozwalało utrzymać rekrutację studentów”⁷⁸⁷. W roku akademickim 1970/71 Rada Pedagogiczna Instytutu Orientalistycznego UW w swoim składzie miała opiekunów z poszczególnych katedr i zakładów, łącznie osiem osób, w tym z arabistyki mgr J. Jasińską, i przedstawicieli wykładowców – razem siedem osób, w tym z arabistyki mgr. J. Daneckiego⁷⁸⁸. Do składu wchodziłi poza tym przedstawiciele organizacji młodzieżowych: dwie osoby z ZMS i dwoje studentów z ZSP⁷⁸⁹. W 1970 r. przewodniczący Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego wystąpił na posiedzeniu Rady z wnioskiem o uruchomienie nowego wydawnictwa ciągłego (seryjnego) pod tytułem „Orientalia Varsoviensis” o objętości 15 arkuszy. Rada poparła tę propozycję⁷⁹⁰. Studia orientalistyczne nadal były trudne i dlatego w 1970 r. w Instytucie Orientalistycznym dyskutowano sens i możliwość prolongowania toku studiów na orientalistyce do studiów sześcioletnich, proponowano także – po III–IV r. studiów – wyodrębnienie dwóch specjalizacji: w zakresie filozofii lub współczesnych zagadnień⁷⁹¹. Zakład „Arabistyki” liczył pięciu pracowników naukowo-dydaktycznych i kierował nim (niezależnie od kolejnej nazwy) prof. J. Bielawski⁷⁹². W lutym 1970 r. odbyła się obrona pracy doktorskiej mgr K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej⁷⁹³, tytuł został zatwierdzony już w kwietniu⁷⁹⁴. W tym samym miesiącu otwarto przewod doktorski W. Skuratowicza⁷⁹⁵. Podczas wyjazdu służbowego do Włoch zmarł 6 kwietnia 1970 r. w Rzymie prof. A. Zajączkowski⁷⁹⁶. W trakcie posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dniu

⁷⁸⁷ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 11–12.

⁷⁸⁸ AUW, IO-0080, Pismo Dyrektora IO UW do Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 29 października 1970 r.

⁷⁸⁹ AUW, IO-0080, Pismo Prodziekana Wydziału Filologii Obcych UW doc. dr. W. Tylocha z dn. 10 grudnia 1970 r. nr WFO 26b-1/70 do Dyrektora IO UW.

⁷⁹⁰ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 kwietnia 1970 r., s. 4.

⁷⁹¹ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 7.

⁷⁹² AUW, IO-111, Pismo Dyrektora IO UW prof. dr. J. Chmielewskiego do Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 14 grudnia 1970 r., nr I.O. 2-12/70. Załącznik.

⁷⁹³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 20 lutego 1970 r., s. 5.

⁷⁹⁴ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 kwietnia 1970 r., s. 2.

⁷⁹⁵ Ibidem.

⁷⁹⁶ Ibidem.

7 kwietnia 1970 r., kiedy przewodniczący prof. J. Reychman zawiadomił Radę o zgonie prof. A. Zajączkowskiego, pamięć zmarłego rada uczciła minutą ciszy⁷⁹⁷. Wyłoniła się wtedy sprawa przyszłości „Rocznika Orientalistycznego” po zgonie jego redaktora naczelnego – Rada upoważniła Dyрекcję Instytutu do wystąpienia przez Rektora do PAN z propozycją utrzymania tytułu pod wspólnym szyldem PAN i UW⁷⁹⁸. Cały rok trwało przygotowywanie stypendialnego wyjazdu J. Daneckiego na 9–10 miesięcy do ZRA, w czerwcu nie były gotowe formalności po stronie polskiej⁷⁹⁹, w listopadzie – brak zgody strony arabskiej⁸⁰⁰. Jesienią mgr J. Jasińska nie wyjechała na trzymiesięczne stypendium do Tunezji⁸⁰¹. Stan badań zakładu opisano w poniższym dokumencie:

Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej Zakładu Arabistyki i Islamistyki UW (w latach 1970–1972)⁸⁰²: Liczba tematów naukowo-badawczych ogółem – cztery, w tym zakończone – trzy⁸⁰³.

1. Średniowieczna filozofia arabska:

- opublikowano książkę *Lettre d'Aristote a Alexandre sur la politique envers les cites* – Ossolineum Wrocław 1970, J. Bielawski i M. Plezia.
- opublikowano 2 artykuły z tej dziedziny

2. Literatura arabska opublikowano:

- *Wypisy z literatury arabskiej, cz. IV*, Warszawa 1971, skrypt, J. Bielawski i H. Al-Dżamali.
- 4 artykuły z nowej i klasycznej lit. arabskiej
- przygotowano do wydania książkę *Skorpion. Opowiadania egipskie*, Warszawa 1970, J. Jasińska.
- przekład *Kitab al-Itibar* Usamy ibn Munkidha, J. Bielawski dla Ossolineum⁸⁰⁴

⁷⁹⁷ Ibidem.

⁷⁹⁸ Ibidem, s. 5.

⁷⁹⁹ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 16 czerwca 1970 r., s. 2.

⁸⁰⁰ A UW, IO-0070, Komunikaty na Radę Instytutu na dzień 10 listopada 1970 r., s. 1.

⁸⁰¹ Ibidem.

⁸⁰² A UW, IO-41, Sprawozdanie za 1 października 1968–1 stycznia 1972 r.

⁸⁰³ A UW, IO-62, Sprawozdanie z wykonania badań naukowych IO UW na r. 1970.

⁸⁰⁴ A UW, IO-62, Sprawozdanie z wykonania badań nauk. Instytutu na r. 1970, Zakład Arabistyki i Islamistyki, z dn. 2 lutego 1971 r.

3. Opracowania ogólne:
 - opublikowano książkę *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971, praca zbiorowa pracowników Zakładu
 - opublikowano 3 artykuły
4. Współczesny świat arabski:
 - opublikowano książkę *Komunistyczne partie Syrii i Libanu*, skrypt PISM, Warszawa 1971, J. Danecki.
5. Doktorat mgr Krystyny Skarżyńskiej-Bocheńskiej *Poglądy Al-Ġāhiza na retorykę i stylistykę*: obrona 24 II 1970.
6. *Muhammad Abduh i modernizm egipski* – praca doktorska przerwana z powodu odejścia M.J. Stępińskiego z UW⁸⁰⁵.

Il. 70

J. Bielawski na Bliskim Wschodzie. Zdjęcie: z archiwum B. Wrony

⁸⁰⁵ Ibidem.

W dn. 15 czerwca 1970 r. w IO wygłosił odczyt „Sztuka muzułmańska” prof. J.M. Rogers z American University of Cairo. Naukowiec przybył do Warszawy na koszt własny⁸⁰⁶.

Życie akademickie orientalistyki warszawskiej w 1971 r. uległo pewnej stabilizacji, a Zakład Arabistyki powoli, ale stale rozwijał się: już w styczniu Rada Naukowa IO UW wystąpiła z wnioskiem o awans dla st. asyst. mgr. J. Daneckiego (z dniem 01.03.1971)⁸⁰⁷, wszyscy cudzoziemcy – lektorzy etatowi otrzymali przedłużenie umów o pracę w UW na rok bieżący⁸⁰⁸, dyplom ukończenia studiów z wyróżnieniem oraz nagrodę pieniężną w wysokości 3000 zł otrzymała arabistka Anna Grossman⁸⁰⁹, w październiku 1971 r. dostała etat stażysty w Zakładzie Arabistyki i Islamistyki⁸¹⁰. Z kolei w listopadzie tegoż roku mgr D. Madeyska otrzymała etat st. asystenta w tym samym zakładzie⁸¹¹. Dwie pracownice Zakładu Arabistyki otrzymały nagrody na Dzień Nauczyciela: mgr J. Jasińska⁸¹² i dr K. Skarżyńska-Bocheńska (na wniosek Dyrekcji IO)⁸¹³. Ministerstwo również wytypowało grupę absolwentów arabistyki na roczne stypendium do ZRA na kurs j. arabskiego technicznego⁸¹⁴. Tunezja zwróciła się do Dyrekcji IO UW z propozycją sześciotygodniowego stypendium od lipca 1971 r. dla pracowników naukowych – na kurs j. arabskiego. Z powodu braku kandydatów IO zmuszony był dać odpowiedź negatywną⁸¹⁵. Doc. dr W. Tyloch tak skomentował te liczne, grupowe wyjazdy: „Ostatnio MSZ wysyła arabistów na stypendia, co świadczy o tym, że inne resorty o nas pamiętają”⁸¹⁶. Z przekładów literatury arabskiej ukazały się *Wiersze* Mahmuda Darwisza w tł. Samira Shoukra i Aleksandry Witkowskiej⁸¹⁷ oraz *Wiersze* Salaha Abd as-Sabura w tłumaczeniu K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej⁸¹⁸.

⁸⁰⁶ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 16 czerwca 1970 r., s. 2.

⁸⁰⁷ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 12 stycznia 1971 r., s. 1.

⁸⁰⁸ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 grudnia 1971 r., s. 1.

⁸⁰⁹ Ibidem, s. 2.

⁸¹⁰ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 6 czerwca 1971 r., s. 1.

⁸¹¹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 grudnia 1971 r., s. 1.

⁸¹² AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 12 stycznia 1971 r., s. 4.

⁸¹³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 grudnia 1971 r., s. 2.

⁸¹⁴ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 12 stycznia 1971 r., s. 1.

⁸¹⁵ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 6 czerwca 1971 r.

⁸¹⁶ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 12 stycznia 1971 r., s. 4.

⁸¹⁷ PO 1971, nr 1.

⁸¹⁸ Ibidem, s. 43.

Limit przyjęć na rok akademicki 1971/72 wynosił dla Instytutu Orientalistycznego 15 osób, dlatego Dyrekcja Instytutu wystąpiła z pismem o zwiększenie go do 30 z uwagi na to, że w tym roku rekrutuje aż pięć kierunków⁸¹⁹. Rektorat UW zwiększył limit przyjęć do 30 miejsc⁸²⁰. Podczas rekrutacji przyjęto 44 osoby, z tego na arabistykę 11⁸²¹. Na rok 1972 nie zaplanowano naboru na arabistykę⁸²². Od 1 kwietnia 1971 r. instytut przejął prowadzenie dokumentacji całego przebiegu studiów, akta, urlopy, zwolnienia, dyplomy itd., co spowodowało lawinowy wzrost obciążenia administracyjnego pracowników IO i jego Dyrekcji. „Z jednostki dydaktyczno-naukowej Instytut stał się jednostką dydaktyczno-naukowo-administracyjną”⁸²³. W czerwcu mianowano nowy skład Rady Pedagogicznej IO UW na rok akademicki 1971/72, w skład weszło osiem osób jako opiekunowie (z arabistyki mgr J. Danecki) oraz osiem osób jako delegaci poszczególnych zakładów (z arabistyki – dr K. Skarżyńska-Bocheńska). Poza tym w składzie znaleźli się przewodniczący i wiceprzewodniczący⁸²⁴ oraz pięciu przedstawiciele organizacji młodzieżowych (ZMS i ZSP)⁸²⁵. Dnia 10 grudnia 1971 r. odbyło się posiedzenie Instytutowej Rady ds. Młodzieży, na którym powołano do życia Zespół ds. bytowych studentów. Opiekunem Studentów Zagranicznych nadal pozostała dr K. Skarżyńska-Bocheńska. Wskazano na „zaniedbanie spraw higieny w Domach Studenckich, co w przypadku studentów zagranicznych ma szczególnie nieprzyjemny wydźwięk”⁸²⁶. Powołano Zespół ds. nauki, dydaktyki i wychowania, któremu zalecono „znalezienie dróg wychowawczego wpływu na studentów (brak grzeczności na co dzień, dewastacja mienia publicznego itd.)”⁸²⁷. Sprawy magisteriów: planowo większość studentów arabistyki miała złożyć prace magisterskie w czerwcu (osiem)⁸²⁸, na wrzesień przesunięto trzy⁸²⁹.

⁸¹⁹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 30 marca 1971 r., s. 1.

⁸²⁰ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 6 czerwca 1971 r.

⁸²¹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 12 października 1971 r., s. 2.

⁸²² Ibidem, s. 6.

⁸²³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 30 marca 1971 r., s. 1.

⁸²⁴ AUW, IO-0080, Pismo Dyrektora IO UW do Dziekana WFO UW z 9 czerwca 1971 r., l.dz. O.55-8/71 o mianowanie członków Rady Pedagogicznej IO UW na r.a. 1971/72.

⁸²⁵ AUW, IO-0080, Pismo Dyrekcji IO UW do Dziekana WFO UW z dn. 2 listopada 1971 r., nr I.O. 55-12/71.

⁸²⁶ AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Instytutowej Rady ds. Młodzieży dn. 10 grudnia 1971 r.

⁸²⁷ Ibidem.

⁸²⁸ AUW, IO-0080, Protokół posiedzenia Rady Pedagogicznej IO UW z dn. 28 maja 1971 r.

⁸²⁹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 6 czerwca 1971 r.

W 1972 r. Rada Naukowa Instytutu Orientalistycznego uzyskała uprawnienia do nadawania stopnia doktora nauk humanistycznych⁸³⁰. W roku akademickim 1972/73 orientaliści zdominowali władze Wydziału Filologii Obcych: dziekanem był prof. S. Kałużyński⁸³¹, a prodziekanem – doc. dr W. Tyloch⁸³². Obsada kadrowa Zakładu Arabistyczno-Islamistycznego (niektóre z osób były pracownikami IO, a nie bezpośrednio zakładu) była następująca: prof. ndzw. dr hab. J. Bielawski⁸³³, dr K. Skarżyńska-Bocheńska⁸³⁴, mgr J. Danecki⁸³⁵, mgr J. Jasińska⁸³⁶, mgr D. Madeyska⁸³⁷, S. Shoukr⁸³⁸, mgr A. Grossman⁸³⁹, mgr B. Wrona⁸⁴⁰. Poza tym osoby, z którymi blisko współpracowano: pracownik naukowo-techniczny H. Kałużyńska, st. majster, kierownik sekretariatu IO UW⁸⁴¹; M. Piwowarska, st. majster IO⁸⁴² (Pracownia Fotograficzna). W Studium Afrykanistycznym, kierowanym przez prof. Bogodara Winida⁸⁴³, zatrudnieni byli arabiści i pracownicy związani z arabistyką lub islamistyką: doc. dr L. Dąbrowski⁸⁴⁴ (architektura islamu), adiunkt dr W. Kubiak⁸⁴⁵ (archeologia, urbanistyka islamu), dr B. Stępniewska⁸⁴⁶ (historyk), st. asyst. mgr B. Zagórski⁸⁴⁷ (arabista) oraz pracownicy służby bibliotecznej: bibliotekarz Instytutu Afrykanistycznego Anna Parzymies (turkolog i arabista)⁸⁴⁸, st. bibliotekarz Alina Mrozowska⁸⁴⁹. W dniu 1 listopada 1972 r. mgr B. Wrona otrzymała etat asystenta naukowo-technicznego,

⁸³⁰ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

⁸³¹ *Skład osobowy UW w r. akademickim 1972/1973*, Warszawa 1972, s. 70.

⁸³² Ibidem.

⁸³³ Ibidem.

⁸³⁴ Ibidem, s. 75.

⁸³⁵ Ibidem.

⁸³⁶ Ibidem, s. 76.

⁸³⁷ Ibidem.

⁸³⁸ Ibidem, s. 79.

⁸³⁹ Ibidem, s. 80.

⁸⁴⁰ Ibidem, s. 82.

⁸⁴¹ Ibidem, s. 80.

⁸⁴² Ibidem, s. 81.

⁸⁴³ Ibidem, s. 329.

⁸⁴⁴ Ibidem.

⁸⁴⁵ Ibidem.

⁸⁴⁶ Ibidem.

⁸⁴⁷ Ibidem, s. 330.

⁸⁴⁸ Ibidem.

⁸⁴⁹ Ibidem.

z przeznaczeniem do Biblioteki Zakładu Arabistyki i Islamistyki IO⁸⁵⁰, ponieważ według ówczesnych przepisów bibliotece przy katedrze przysługiwał etat bibliotekarza dopiero wtedy, gdy jej księgozbiór przekraczał 10 000 woluminów⁸⁵¹. Dlatego tę datę można uznać za początek istnienia Biblioteki Zakładu Arabistyki IO UW. Tego samego dnia etat naukowo-badawczy – asystenta naukowo-badawczego – otrzymała mgr A. Grossman z Zakładu Arabistyki i Islamistyki. Etat ten był przechodni⁸⁵². W roku akademickim 1972/73 r. Dyrektor Instytutu prof. J. Chmielewski zaproponował do składu Rady Naukowej Instytutu jako przewodniczącego prof. J. Reychmana i – jako członka – prof. J. Bielawskiego⁸⁵³. Delegatem ZNP do Rady w latach 1972–1974⁸⁵⁴ była K. Skarżyńska-Bocheńska⁸⁵⁵, która często proto-kołowała jej posiedzenia⁸⁵⁶. W 1972 r. Rektor odpowiedział przychylnie na sugestię Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego o potrzebie nawiązania kontaktów z Al-Azharem, proponując dokooptowanie do składu delegacji polskiej udającej się w 1972 r. do Arabskiej Republiki Egiptu dwóch osób, w tym Kierownika Zakładu Arabistyki i Islamistyki prof. J. Bielawskiego. Ten ostatni już od wielu lat monitował Rektora o nawiązanie takiej współpracy⁸⁵⁷. Na 1972/73 zatwierdzono następujące wyjazdy zagraniczne: mgr J. Jasińska – pięć miesięcy, Egipt; dr K. Skarżyńska-Bocheńska – sześć miesięcy, Algieria; prof. J. Bielawski – trzy tygodnie, zaproszenie indywidualne, Turcja⁸⁵⁸. Zrealizowane: mgr J. Jasińska w październiku wyjechała na pięć miesięcy do Egiptu na stypendium przechodnie⁸⁵⁹.

Dnia 22 października 1972 r. wyruszyła z Warszawy I Akademska Wyprawa Afrykańska pod kierownictwem dr. Eugeniusza Rzewuskiego. W dniach 22–26 maja 1972 r. odbyło się w Warszawie II Międzynarodowe Sympozjum nt. teoretycznych

⁸⁵⁰ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 listopada 1972 r., s. 2.

⁸⁵¹ A UW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 26 maja 1967 r., s. 2.

⁸⁵² A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 listopada 1972 r., s. 1.

⁸⁵³ A UW, IO-007, Pismo Dyrektora IO prof. dr. J. Chmielewskiego, nr I.O.54-5/72 z dn. 14 listopada 1972 r.

⁸⁵⁴ Ibidem. W piśmie omyłkowo mianowano Krystynę Bożeną.

⁸⁵⁵ A UW, IO-007, Pismo Rady Oddziałowej Wydziału Filologii Obcych UW ZNP z dn. 27 września 1972 r.

⁸⁵⁶ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 listopada 1972 r., s. 1.

⁸⁵⁷ A UW, IO-62, Pismo Rektora UW Z. Rybickiego z dn. 25 marca 1972 r., nr Zg-5/AA/1/72 do Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego Departamentu Studiów Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych.

⁸⁵⁸ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 21 czerwca 1972 r., s. 2.

⁸⁵⁹ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 listopada 1972 r., s. 2.

problemów literatur orientalnych, w którym udział wzięli liczni orientaliści polscy i zagraniczni⁸⁶⁰. W grudniu 1972 r. we Florencji na Międzynarodowym Kolokwium „Spotkanie kultury arabskiej z kulturą Europy Śródziemnomorskiej w epoce współczesnej” wygłosił odczyt prof. J. Bielawski. Był to wyjazd pozaplanowy⁸⁶¹. Rada Naukowa ustaliła rekrutację na rok akademicki 1973/74 na sześć kierunków, w tym na arabistykę⁸⁶². W 1972 r. odbyły się dwie ważne sesje naukowe – w dniach 27–28 stycznia 1972 r. odbyła się sesja naukowa z okazji 50-lecia PTO⁸⁶³, a w dn. 15–16 grudnia 1972 r. (piątek i sobota) sesja Koła Naukowego Orientalistów (studentów), na którą przyjechali studenci orientalistyki UJ z Krakowa. Prorektor Z. Morecka wyraziła zgodę na zawieszenie zajęć w tych dniach⁸⁶⁴.

Senat UW na posiedzeniu 21 listopada 1973 r. zatwierdził ostateczny Program rozwoju UW do 1990 r. – zakładał on m.in. następujące inwestycje: wzniesienie budynku małych kierunków (m.in. dla orientalistyki i innych podobnych) na Powiśle. Rozpoczęcie prac budowlanych zaplanowano na rok 1976, zakończenie na rok 1980. Łączna powierzchnia – 7000 m². Budownictwo miało się odbyć na podstawie projektów typowych⁸⁶⁵. 1973 r. to kolejny rok, w którym orientaliści uzyskali uznanie społeczności akademickiej UW – prof. S. Kałużyński został Prorektorem UW, a O. Wojtasiewicz otrzymał nominację na Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW⁸⁶⁶, po czym został wybrany dziekanem tego wydziału z dn. 1 listopada 1973 r.⁸⁶⁷ Na rok 1973 zaplanowano reformę studiów orientalistycznych⁸⁶⁸, w związku z czym prof. W. Tyloch postulował, że studia te powinny nie tylko zaspokajać potrzeby nauki⁸⁶⁹, a „orientalistyka ma spełnić inne zdania w dawnych państwach kolonialnych i imperialistycznych hołdujących dziś otwarciu lub skrycie neokolonializmowi, inne zaś ma ona cele w krajach rozwijających się. [...] Jeszcze inne cele ma orientalistyka spełniać w państwach socjalistycznych”⁸⁷⁰. Z kolei Prorektor S. Kałużyński skoncentrował swoją uwagę na kwestiach kadrowych:

⁸⁶⁰ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 21 czerwca 1972 r., s. 2.

⁸⁶¹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 13 marca 1973 r.

⁸⁶² AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 21 czerwca 1972 r., s. 2.

⁸⁶³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 listopada 1972 r., s. 2.

⁸⁶⁴ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 5 grudnia 1972 r., s. 1.

⁸⁶⁵ T.P. Rutkowski, *Na styku nauki i polityki...*, s. 551.

⁸⁶⁶ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 stycznia 1974 r.

⁸⁶⁷ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 13 listopada 1973 r.

⁸⁶⁸ Ibidem.

⁸⁶⁹ W. Tyloch, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne*, PO 1973, nr 3, s. 235.

⁸⁷⁰ Ibidem, s. 231.

analizując dane statystyczne dotyczące kadry, Prorektor doszedł do wniosku, że proces kształcenia kadry trwa zbyt długo, średni wiek profesorów wynosił 55 lat, docentów – 43 lata⁸⁷¹. Zwykle doktorat opóźniony był o 2–2,5 r. Od 17 lat nic nie zmieniło się na lepsze⁸⁷². „UW znajduje się w krytycznej sytuacji wskutek dużej liczby asystentów bez doktoratów w wieku ok. 40 lat”⁸⁷³. W związku z wygaszaniem umowy o pracę z UW rozwiązano w Instytucie Orientalistycznym stosunek służbowy z sześcioma osobami, gdyż 30 września 1973 r. upłynął im ośmioletni okres pracy na uczelni, a nie uzyskali stopnia doktora. Prof. S. Kałużyński, w porozumieniu z Dziekanatem, postanowił nie wręczać na razie wymówień tym pracownikom jako wyraz sprzeciwu wobec formalistycznego stosowania przepisów wobec pracowników Instytutu Orientalistycznego UW. Po pierwsze dlatego, że na ich miejsce nie ma następców, a po drugie, że ich zwolnienie byłoby szkodliwe dla interesów instytutu. Jako rozwiązanie zaproponował zainteresowanym szybkie zakończenia doktoratów (nie później niż do końca lutego 1974)⁸⁷⁴. W 1973 r. arabistyka została implementowana w skład Zakładu Bliskiego Wschodu i Afryki⁸⁷⁵, a prof. J. Bielawski został nominowany na kierownika tego zakładu na okres lat trzech⁸⁷⁶. Dnia 13 marca 1973 r. na posiedzeniu Rady Naukowej zgłoszono wniosek o powołanie prof. ndzw. dr. J. Bielawskiego na prof. zwyczajnego w IO UW⁸⁷⁷. Rada powołała Komisję w składzie: prof. J. Reychman, prof. E. Słuszkiewicz i prof. S. Kałużyński, która przedstawiła Radzie udokumentowany wniosek o nominację profesorską dla J. Bielawskiego⁸⁷⁸. Dnia 22 maja tegoż roku Rada Naukowa Instytutu jednomyślnie przyjęła wniosek o nadanie J. Bielawskiemu tytułu profesora zwyczajnego i przekazała go Radzie Wydziału Filologii Obcych UW⁸⁷⁹, a ta na posiedzeniu 18 grudnia skierowała wniosek Komisji Wydziałowej w sprawie nadania tytułu prof. zw. nauk humanistycznych prof. J. Bielawskiemu do Rektoratu UW⁸⁸⁰.

⁸⁷¹ S. Kałużyński, *Stan kadry orientalistycznej...*, s. 133.

⁸⁷² Ibidem, s. 132.

⁸⁷³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 22 maja 1973 r.

⁸⁷⁴ Ibidem.

⁸⁷⁵ *Historia Katedry...*

⁸⁷⁶ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 13 marca 1973 r.

⁸⁷⁷ Ibidem.

⁸⁷⁸ Ibidem.

⁸⁷⁹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO z dn. 22 maja 1973 r.

⁸⁸⁰ AUW, IO-0070, Protokół z Posiedzenie Rady Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 18 grudnia 1973 r.

Rada Naukowa Instytutu na wniosek promotora prof. J. Bielawskiego powołała na recenzentów rozprawy doktorskiej J. Jasińskiej prof. T. Lewickiego (UJ) i prof. A.A. Doliniń (Uniwersytet w Leningradzie) oraz – na wniosek prof. S. Kałużyńskiego – prof. J. Reychmana, uznając jednak dwie recenzje za wystarczające. Ustalono zakres egzaminów: marksistowska filozofia człowieka i współczesna literatura arabska ze szczególnym uwzględnieniem literatury egipskiej⁸⁸¹. Dwóch arabistów zostało powołanych na recenzentów prac doktorskich – prof. J. Bielawski na jednego z recenzentów pracy doktorskiej Barbary Grabowskiej (z indologii), a prof. T. Lewicki (UJ) – na recenzenta doktoratu S. Piłaszewicza (z afrykanistyki)⁸⁸². W lutym 1973 r. prof. J. Bielawski przebywał w Syrii jako ekspert i członek delegacji Rady Państwa⁸⁸³. W lipcu 1973 r. prof. J. Bielawski i prof. J. Chmielewski wzięli udział w XXIX Międzynarodowym Kongresie Orientalistów jako członkowie delegacji polskiej (obok W. Tylocha, J. Brauna i T. Żbikowskiego)⁸⁸⁴. Za całokształt pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej prof. J. Bielawski otrzymał nagrodę indywidualną Ministerstwa Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki II stopnia⁸⁸⁵. We wrześniu wróciła po roku wędrówki I Akademicka Wyprawa Afrykańska pod kierownictwem dr. E. Rzewuskiego⁸⁸⁶. W wyniku rekrutacji na rok akademicki 1973/74 przyjęto 60 nowych studentów (na ogółem 232 w IO UW), w tym 13 na I rok arabistyki⁸⁸⁷. Ze studentów arabistyki wytypowano dziewięć osób do Nagrody Rektora (tj. osiągnęły średnią powyżej 4,0)⁸⁸⁸.

Na styczniowym posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu dr Skarżyńska poruszyła sprawę wykwaterowania Działu Zabezpieczenia Obiektów UW z Budynku Porektorskiego⁸⁸⁹, co pozwoliłoby orientalistyce zająć kilka pomieszczeń. Skądinąd powszechnie było wiadomo, że kadry tego działu były na usługach aparatu bezpieczeństwa i często zajmowały się działalnością „niestatutową”, Jeszcze bardziej niepoprawną politycznie była odpowiedź całej Rady Naukowej Instytutu na pisma

⁸⁸¹ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO z dn. 13 listopada 1973 r.

⁸⁸² Ibidem.

⁸⁸³ Ibidem.

⁸⁸⁴ Ibidem.

⁸⁸⁵ Ibidem.

⁸⁸⁶ Ibidem.

⁸⁸⁷ A UW, IO-0070, Sprawozdanie z działalności dydaktycznej IO za semestr letni r.a. 1973/74.

⁸⁸⁸ Ibidem.

⁸⁸⁹ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 stycznia 1974 r.

Rektoratu dotyczące propagowania i korzystania z osiągnięć nauki radzieckiej: „Rada zaleciła Dyrekcji powołanie się w odpowiedzi m.in. na PO, który zamieszcza dużą ilość recenzji radzieckich prac orientalistycznych oraz na fakt korzystania z osiągnięć nauki radzieckiej przy opracowywaniu prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych studentów i pracowników naszego Instytutu”⁸⁹⁰. Na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego UW w dniu 14 maja 1974 r. Dyrektor IO prof. W. Kotański przedstawił własne stanowisko w sprawie zmian oczekujących orientalistykę w UW. Podkreślił potrzebę związania orientalistyki z gospodarką narodową. Uznał także, że niezbędne jest utworzenie Instytutu Problemów Ekonomicznych i Społecznych Azji i Afryki, a nawet dwóch – jednego zajmującego się Azją, drugiego – Afryką. Uważał także, że student orientalistyki powinien dobrze znać jeden język wschodni i być przygotowany do praktycznej działalności usługowej, np. w MSZ czy MHZ. Stąd wyprowadzał potrzebę głębokich zmian programowych⁸⁹¹. Od 1965 r. w instytucie nadawano – średnio – rocznie trzy stopnie doktora, z czego większość doktoratów uzyskiwano po 5–19 latach po magisterium, niecałe 25% z nich po ośmiu latach asystentury, średnio – po 9,5 r. pracy jako asystent. Na rok akademicki 1975/76 przewidywano obronę sześciu doktoratów, z tego tylko jeden po sześciu latach pracy, pozostałe zaś – po 9–19 latach pracy na uczelni. W IO na ten moment pracowało 28 doktorów⁸⁹². W. Kotański poinformował także Radę Naukową Instytutu, że Studium Afrykanistyczne wraz z Komitetem Nauk Orientalistycznych PAN wykonało analizę obowiązujących podręczników szkolnych (z punktu widzenia wiadomości o krajach III świata) i jej wyniki ma ogłosić na zorganizowanej w związku z tym konferencji⁸⁹³. Dwunastu pracowników naukowych instytutu otrzymało podwyżki uposażeń o 200–300 zł miesięcznie z dniem 1 września 1974 r.⁸⁹⁴, a 11 otrzymało dodatek specjalny za całokształt pracy dydaktycznej (wśród nich prof. J. Bielawski)⁸⁹⁵. Od 1974 do 1976 r. kierownikiem Zakładu Arabistyki i Islamistyki był prof. J. Bielawski⁸⁹⁶, w 1974 r.

⁸⁹⁰ Ibidem, s. 7.

⁸⁹¹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 14 maja 1974 r.

⁸⁹² AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 10 czerwca 1974 r.

⁸⁹³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 października 1974 r.

⁸⁹⁴ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 14 maja 1974 r.

⁸⁹⁵ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 stycznia 1974 r.

⁸⁹⁶ AUW, IO-007, Pismo Dyrektora IO UW do Rektora UW z dn. 25 października 1974 r., nr I.O. 0001-4/74.

zwolniono go z obowiązku opiekowania się Zakładem Turkologii pod nieobecność chorego jego kierownika – prof. J. Reychmana (zastąpił go dr T. Majda)⁸⁹⁷.

Dnia 9 stycznia 1974 r. Senat UW zaakceptował wniosek Instytutu Orientalistycznego o powołanie prof. dr. J. Bielawskiego na profesora zwyczajnego⁸⁹⁸. Rada Naukowa poparła wniosek o awansowanie mgr J. Jasińskiej po obronie doktoratu na adiunkta⁸⁹⁹ i 1 października 1974 r. dr J. Jasińska otrzymała etat st. wykładowcy w Zakładzie Arabistyki i Islamistyki IO UW⁹⁰⁰. Na stanowisku asystenta została zatrudniona jeszcze na rok mgr A. Grossman⁹⁰¹, także przedłużono o rok umowę lektorowi S. Choukrowi (pisownia oryginalna)⁹⁰², a na etat stażysty od 1 października 1974 r. zatrudniono w Zakładzie mgr. R. Piwińskiego⁹⁰³. Do Kairu wyleciała na stypendium mgr D. Madeyska⁹⁰⁴. W IO w 1974 r. obroniono dwie arabistyczne rozprawy doktorskie. 27 marca odbyła się obrona rozprawy doktorskiej mgr J. Jasińskiej pt. *Nağīb Mahfūz – najwybitniejszy przedstawiciel współczesnej arabskiej powieści społeczno-obyczajowej. Struktura formalna „Trylogii”*, której promotorem był prof. J. Bielawski, a recenzentami prof. T. Lewicki, prof. J. Reychman (nieobecny na obronie) i doc. dr A.A. Dolinina (nieobecna na obronie). Rada Naukowa jednogłośnie przyjęła obronę⁹⁰⁵. Druga odbyła się 18 kwietnia, dotyczyła rozprawy doktorskiej *Stosunki pokojowe i wymiana kulturalna między Arabami a Bizancjum w VIII-IX w.* mgr. Abdel Shafiego Muhammada Abdel Latifa. Jej promotorem był prof. J. Bielawski, a recenzentami prof. T. Lewicki (nieobecny na rozprawie) i doc. dr hab. Tadeusz Wasilewski. Obrona została jednogłośnie przyjęta i Rada Naukowa Instytutu nadała autorowi stopień doktora nauk humanistycznych⁹⁰⁶. Rada wyraziła zgodę na otwarcie przewodu doktorskiego *Analiza toponimiki maghrebińskiej występującej w dziele ‚Kitab al-ibar’ Ibn Chalduna’* mgr. B. Zagórskiego, pracownika Studium

⁸⁹⁷ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 stycznia 1974 r.

⁸⁹⁸ Ibidem.

⁸⁹⁹ Ibidem.

⁹⁰⁰ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 października 1974 r.

⁹⁰¹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 stycznia 1974 r.,

s. 6.

⁹⁰² Ibidem.

⁹⁰³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 października

1974 r.

⁹⁰⁴ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO z dn. 29 stycznia 1974 r.

⁹⁰⁵ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 27 marca 1974 r.

⁹⁰⁶ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 18 kwietnia 1974 r.

Il. 71

J. Danecki. Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony

Afrykanistycznego UW, powierzając funkcję promotora prof. J. Bielawskiemu⁹⁰⁷. Na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu w dniu 10 czerwca tego samego roku zatwierdzono zmianę tytułu rozprawy doktorskiej mgr. J. Daneckiego na *Elementy indyjskiej teorii fonetycznej w „al-Kitab” Sibawajhiego*. Prof. Bielawski oświadczył, że przyjął rozprawę doktorską J. Daneckiego i prosi o wyznaczenie na recenzentów prof. dr. T. Lewickiego z UJ i prof. dr. E. Słuszkiewicza (prof. emer. UW) oraz o zatwierdzenie zakresu egzaminów: z dyscypliny podstawowej – nauka o języku u Arabów, z filozofii – marksistowska filozofia człowieka. Rada zatwierdziła wniosek i poparła⁹⁰⁸. Podczas rekrutacji przyjęto 36 osób⁹⁰⁹. 50 studentów instytutu otrzymało nagrody Rektora⁹¹⁰. Na wniosek Dyrekcji Instytutu Orientalistycznego

⁹⁰⁷ AUW, IO-0070, Zaproszenie na posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 1 kwietnia 1974 r. (z dn. 26 marca 1974) i Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 1 kwietnia 1974 r.

⁹⁰⁸ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 10 czerwca 1974 r.

⁹⁰⁹ AUW, IO-4211, Ogólne opracowanie opisowe Wydziałowej Komisji d/s Rekrutacji w Instytucie Orientalistycznym UW, Przewodniczącego Komisji dr. hab. Tadeusza Żbikowskiego z dn. 2 sierpnia 1974 r.

⁹¹⁰ AUW, IO-0070, Zaproszenie na posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 1 kwietnia 1974 r. (z dn. 26 marca 1974) i Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 1 kwietnia 1974 r.

student V roku arabistyki R. Piwiński otrzymał specjalną premię naukową Polskiej Akademii Nauk im. J.B. de Courtenay w wysokości 1000 zł miesięcznie⁹¹¹. Rada poparła też usilnie wnioski o zatrudnienie na etacie asystenta-stażysty dotychczasowego studenta R. Piwińskiego⁹¹². Po dwuletnim doświadczeniu i stwierdzeniu, że poziom studentów I roku jest słaby⁹¹³ (byli to ci, którzy jako kandydaci zdawali egzamin tylko z jednego języka obcego na egzaminach wstępnych), Rada jednogłośnie poparła wniosek Dyrekcji o przywrócenie egzaminu wstępnego z dwóch języków obcych⁹¹⁴.

W 1975 r. powołano Wydział Neofilologii, w którym Instytut Orientalistyczny był jednostką największą – posiadał najwięcej zakładów, liczną kadre i kilkuset studentów. Taka asymetria struktury sygnalizowała wzrost konfliktów wewnątrz wydziału. W samym instytucie mniejsze jednostki skonsolidowano w trzy placówki. Czwarta z nich, Zakład Współczesnych Zagadnień Azji, został rozwiązany już w 1981 r.⁹¹⁵ W Instytucie Orientalistycznym istniało wówczas 11 specjalności: filologia indyjska, afrykanistyka, arabistyka i islamistyka, egiptologia, filologia Wschodu Starożytnego, iranistyka, japonistyka, mongolistyka, semitystyka, sinologia, turkologia⁹¹⁶. W Zakład Bliskiego Wschodu i Afryki⁹¹⁷ kierowany przez prof. J. Bielawskiego⁹¹⁸ wchodziły arabistyka i islamistyka⁹¹⁹, turkologia, iranistyka⁹²⁰ oraz afrykanistyka, etiopistyka i hebraistyka, które stały się sekcjami zakładu⁹²¹.

W 1976 r. arabistyka nadal była kierunkiem naukowym realizowanym w Zakładzie Bliskiego Wschodu i Afryki IO UW⁹²². W 30-lecie PRL nastąpił stopniowy wzrost ilości przekładów z literatury arabskiej, szczególnie współczesnej, i to w większości tłumaczonych bezpośrednio z arabskiego⁹²³; wcześniej właściwie

⁹¹¹ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 stycznia 1974 r.

⁹¹² Ibidem.

⁹¹³ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO z dn. 10 czerwca 1974 r.

⁹¹⁴ A UW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 października 1974 r.

⁹¹⁵ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

⁹¹⁶ E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce...*, s. 96.

⁹¹⁷ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

⁹¹⁸ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

⁹¹⁹ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

⁹²⁰ *Katedra Turkologii IO UW...*

⁹²¹ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

⁹²² A UW, Teka akt osobowych R. Piwiński, K26916, Kwestionariusz osobowy, 23 listopada 1976 r.

⁹²³ M. Kowalska, *Polskie przekłady literatury arabskiej*, PO 1976, nr 4, s. 355.

Il. 72

J. Danecki na Bliskim Wschodzie.

Zdjęcie: prywatne archiwum

B. Wrony

był tylko Koran w przekładzie Buczackiego z 1858 r. i tłumaczenia T. Kowalskiego oraz jego uczniów. W roku 1976 ukazał się bardzo obszerny i prawie wyczerpujący artykuł M. Kowalskiej *Polskie przekłady literatury arabskiej*⁹²⁴ poświęcony tej tematyce. Do niego odsyłamy zainteresowanych ówczesnym dorobkiem translatorskim arabistów. W tym samym roku ukazały się przekłady *Wierszy* Ahmada Dahbura w tł. Hanny Jankowskiej⁹²⁵ i *Mu'allaka* Zuhajra Ibni Abi Sullma w tł. J. Daneckiego i A. Witkowskiej⁹²⁶. W 1977 r. Zakład Bliskiego Wschodu i Afryki rozpadł się – odłączyła się afrykanistyka, powstały: istniejący do dzisiaj Zakład Języków i Kultur Afryki (ZJiKA)⁹²⁷ i kilkakrotnie zmieniający nazwę Zakład Bliskiego Wschodu i Maghrebu, którym wtedy kierował prof. J. Bielawski⁹²⁸. Upřednia sekcja hebraistyki znalazła się później w Zakładzie Starożytnego Wschodu i Hebraistyki, którego

⁹²⁴ M. Kowalska, *Polskie przekłady literatury arabskiej...*, s. 355–362.

⁹²⁵ PO 1976, nr 4.

⁹²⁶ Ibidem.

⁹²⁷ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 26.

⁹²⁸ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

kierownikiem był aż do śmierci w 1990 r. prof. W. Tyloch⁹²⁹. W tym roku ukazały się w PO przekłady dwóch arabskich utworów literackich: *Nieboszczyk* Jusufa Idrisa w tł. R. Piwińskiego⁹³⁰ i *Zdarzenie* Abd ar-Rahmana ar-Rubaji w tł. J. Jasińskiej⁹³¹. W maju 1978 r. w Instytucie Orientalistycznym jednego dnia przeprowadzono trzy habilitacje orientalistyczne⁹³². Na Międzynarodowe kolokwium arabistyczne w Halle, które odbyło się w dniach 5–7 lutego 1978 r. i w którym brali udział jedynie przedstawiciele państw socjalistycznych, wyjechało dwóch przedstawicieli Polski – M. Kowalska i J. Danecki⁹³³.

Z inicjatywy Zakładu Bliskiego Wschodu i Maghrebu Instytutu Orientalistycznego UW w dniach 8–9 stycznia 1979 r. na Uniwersytecie Warszawskim odbyła się konferencja naukowa poświęcona społeczno-politycznym i kulturalnym problemom ówczesnej Libii. Wygłoszono na niej interdyscyplinarne referaty⁹³⁴:

- J. Bielawski, „Duch arabizmu i islamu w trzeciej teorii światowej Mu’ammara al-Kazzafiego”,
- Jerzy Prokopczuk, „Koncepcje libijskie na tle poszukiwań niekapitalistycznej drogi rozwoju w Trzecim Świecie”,
- Zygmunt Hemmerling, „Niektóre problemy «socjalizmu arabskiego» w świetle trzeciej teorii pułkownika Mu’ammara al-Kazzafiego”,
- Jerzy Skuratowicz, „Libia – problemy społeczne i ekonomiczne”,
- Franciszek Bocheński, „Warunki historyczne kształtowania się trzeciej teorii światowej”,
- B.R. Zagórski, „Geograficzne aspekty powstania trzeciej teorii światowej”,
- Bronisław Oyrzanowski, „Rozważania ekonomiczne na temat «Zielonej księżki» Mu’ammara al-Kazzafiego”,
- Jerzy Piotrowski, „Uwagi na temat trzeciej teorii”,
- J. Danecki, „Problemy kulturalne współczesnej Libii”,
- F. Bocheński, „Aspekt militarny trzeciej teorii światowej”.

⁹²⁹ *Hebraistyka...*

⁹³⁰ PO 1977, s. 33.

⁹³¹ *Ibidem*, s. 111.

⁹³² M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

⁹³³ J. Danecki, *Międzynarodowe kolokwium arabistyczne*, PO 1979, nr 2, s. 157–169.

⁹³⁴ J. Danecki, *Konferencja naukowa „Problemy współczesnej Libii”*, PO 1979, nr 4, s. 379.

1.6. Czasy przełomu – lata 80.

W dniu 1 marca 1979 r. ówczesny dziekan Wydziału Neofilologii podjął decyzję o usunięciu prof. J. Bielawskiego ze stanowiska kierownika zakładu, co spotkało się z protestami ze strony zarówno pracowników, jaki i studentów arabistyki. Kierownictwo przejął na krótko prof. W. Tyloch⁹³⁵. Ukazały się dwa przekłady z literatury arabskiej – *Trzy nieszczęścia* Abu al-Id Dudu (Abou Elaid Doudou) w tł. J. Daneckiego⁹³⁶ i opowiadanie *Ziemia smutnej pomarańczy* Ghassana Kanafaniego w tł. J. Jasińskiej⁹³⁷. Lata 1980–1989 to okres rosnącej aktywności naukowej pracowników Instytutu Orientalistycznego, który w 1980 r. zatrudniał około 70 pracowników naukowych i w którym studiowało prawie 350 studentów⁹³⁸. Chociaż w tym roku Rektor UW anulował wcześniejszą decyzję o usunięciu prof. J. Bielawskiego z funkcji kierownika zakładu, to prof. Bielawski, który już przeszedł na emeryturę, na poprzednie stanowisko nie powrócił⁹³⁹, i w roku akademickim 1980/81 kierownikiem zakładu była dr hab. K. Skarżyńska-Bocheńska. Powrócono też do nazwy Zakład Arabistyki i Islamistyki⁹⁴⁰. Ukazały się dwa przekłady dzieł literatury arabskiej w PO – *Wiersze* Muhammada al-Maghuta w tł. Janusza Bylińskiego⁹⁴¹ i *Święty* Mahmuda Tajmura w tł. D. Madeyskiej⁹⁴². Prof. T. Majda został dyrektorem Instytutu Orientalistycznego w roku 1981 i pełnił tę funkcję do 1984 r.⁹⁴³ Od 1981 r. „funkcję Kierownika Zakładu Arabistyki i Islamistyki pełnił przez 25 lat dr Janusz Danecki⁹⁴⁴ (habilitacja 1982, profesura 1989), który w 1983 r. doprowadził do powrotu «arabistyka» i «islamistyka» w nazwie jednostki”⁹⁴⁵. Życie uczelniane, jak i całego kraju pogrążone było w politycznym i gospodarczym chaosie, jesienią wybuchł strajk studencki, który skończył się przed samym wprowadzeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 r.

⁹³⁵ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73–74.

⁹³⁶ PO 1979, nr 4, s. 131.

⁹³⁷ Ibidem, s. 47.

⁹³⁸ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 17.

⁹³⁹ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 74.

⁹⁴⁰ *Historia Katedry...*

⁹⁴¹ PO 1980, nr 4, s. 239.

⁹⁴² Ibidem, s. 135.

⁹⁴³ *Katedra Turkologii IO UW...*

⁹⁴⁴ *Historia Katedry...*

⁹⁴⁵ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

Po ogłoszeniu stanu wojennego zajęcia zawieszono najpierw do 8 stycznia 1982 r., potem przedłużono przerwę do 8 lutego tegoż roku⁹⁴⁶ W dniu 15 grudnia 1981 r. wykładowcy studentów z domów studenckich, dochodziło do internowań i aresztów zarówno pracowników, jak i studentów, budowano podziemną Solidarność i NZS, pracownicy razem ze studentami tworzyli solidarną społeczność, która aktywnie bądź biernie sprzeciwiała się militaryzacji życia kraju i uczelni. Wśród działających w podziemiu pracowników arabistyki wyróżniała się aktywnością K. Skarżyńska-Bocheńska, wspierali ją D. Madeyska, B. Wrona, G. Yacoub (za jego pomoc do dziś należą mu się wyrazy wdzięczności: prowadził zajęcia bez limitów czasowych, dbał o „opał” – papierosy i żywność dla strajkujących studentów, poświęcał im czas, pieniądze i wielki wysiłek). Strajk w Instytucie kurował m.in. Marek Bieńczyk. Ze studentów w „Grupach Specjalnych” RKW Mazowsze – później przemianowanych na Grupy Oporu „Solidarni” RKW Mazowsze NSZZ „Solidarność” – działali (w kolejności alfabetycznej): Krzysztof Jakubiak, Ryszard Kochan, Zbigniew Landowski (Grupa Andrzeja Niedka), inni w podziemnych strukturach NZS (m.in. Ewa Szymula). W stanie wojennym tych, którzy działali w podziemiu, wspierała pozostała grupa – praktycznie wszyscy, którzy brali udział w strajku w UW, nocowali u siebie kurierów, przechowywali „bibułę” i prasę, transportowali materiały i ludzi. Odbywały się zebrania kadry ze studentami w prywatnych mieszkaniach wykładowców (m.in. u Państwa Ługowskich, Karpów), brali w nich udział m.in. (w kolejności alfabetycznej) K.M. Byrski, A. Karp, A. Ługowski, J. Mantel-Niećko, W. Witakowski i inni. Przede wszystkim trzeba podkreślić ścisłą współpracę kadry (w tym technicznej, np. M. Piwowarskiej) ze studentami i to wszystkich kierunków orientalistyki oraz innych kierunków studiów – podczas strajku studenckiego jesienią 1981 r. w budynku IO mieszkali gościnnie studenci z romanistyki, hungarystyki, sławistyki i italianistyki oraz jeden germanista, po wprowadzeniu stanu wojennego powstała ścisła współpraca pomiędzy tymi zżyтыми już i znającymi się lepiej przedstawicielami różnych kierunków, a nawet wydziałów. Mam tu na myśli bliską współpracę ze studentami geologii, których kilkunastu, razem z arabistami, działało w Grupach. Wiąż ta zrodziła się dzięki wspólnemu zamieszkiwaniu w akademikach na ul. Żwirki i Wigury, wznoszących się obok budynku Wydziału Geologii. Oprócz Wydziału Geologii wspólną osią łączącą studentów arabistyki ze studentami innych wydziałów były kluby judo

⁹⁴⁶ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 17–18.

i karate, z których wybrane jednostki spotykały się później na sali na ul. Rozbracie 26 na treningach specjalnych. Zaawansowani judocy i karatecy z klubów studenckich i Grup zwykle stanowili ochronę akcji specjalnych i niektórych osób z podziemnego kierownictwa (m.in. Z. Bujaka) oraz manifestacji i masowych protestów przed prowokatorami⁹⁴⁷.

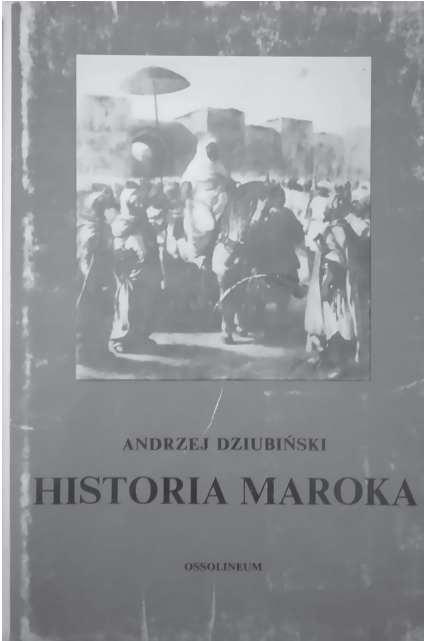
O działalności środowiska uczelnianego na rzecz internowanych szerzej pisała Joanna Mantel-Niećko w publikacji zbiorowej *Próba sił. Źródła do dziejów Uniwersytetu Warszawskiego po 13 grudnia 1981 r.*⁹⁴⁸ Chociaż aktywną działalność podziemną prowadziła pewna kilkunastoosobowa grupa pracowników IO i podobnie liczna studentów, to większość kadry, w tym technicznej, wspierała kolportaż, zasilala fundusze podziemia i wspomagała działających w podziemiu. Środowisko podziemnej Solidarności było w instytucie na tyle silne, że w okresie stanu wojennego właśnie w tym budynku mieściła się centrala kolportażu „bibuły” na Wydziały Filologiczne, a w pomieszczeniach indologii, w sali Schayera, członkowie Grup byli przygotowywani do specjalnych akcji, np. maskowano ich przez teatralnego charakteryzatora (gdzie istniało zagrożenie zidentyfikowania ich przez sfotografowanie bądź sfilmowanie podczas akcji) – farbowano włosy, doklejało brody czy wąsy itp. Wsparcie organizacyjne zapewniały studentki orientalistyki, chyba wszystkich kierunków, pełniły funkcje kolporterskie, kwatermistrzowskie (zapewnienie schronienia w różnych częściach Warszawy na czas godziny milicyjnej) i łączniczek, praktycznie prawie cały skład uczestniczek strajku studenckiego wspierał późniejsze działania podziemia. Działali zarówno studenci Starożytnego Wschodu (Barbara Korytkowska), jak i wyjątkowo silna grupa indologów (m.in. Danuta Stasik, Michał Wawrzyniak), afrykaniści itd. Reprezentowali wszystkie kierunki orientalistyki z wyjątkiem hebraistyki, z której żaden student nie przyłączył się do strajku.

Mimo strajku życie uczelniane toczyło się, może trochę wolniejszym trybem, ale – zgodnie z planem: odbywały się zajęcia (np. praktycznej nauki języka arabskiego z G. Yacoubem, które trwały nieraz po kilka godzin dziennie), wykłady, a naukowcy prowadzili badania i wydawali publikacje. W 1981 r. opublikowano trzy arabskie utwory literackie *Opowieści naszej dzielnicy* Nadżiba Mahfuza

⁹⁴⁷ Tekst odautorski. Wspomnienia własne.

⁹⁴⁸ J. Mantel-Niećko, M. Stanowska, H. Suwała, B. Chmiel, E. Pankiewicz, *Próba sił. Źródła do dziejów Uniwersytetu Warszawskiego po 13 grudnia 1981 r.*, Warszawa 1991.

w tł. M. Kowalskiej⁹⁴⁹, *Opowieści Ibn al-Mukaffy* w tł. J. Daneckiego⁹⁵⁰ i *Oczy Alijji Amidżada Taufika* w przekładzie E. Machut-Mendeckiej⁹⁵¹. Odbył się też XXIV Zjazd Orientalistów Polskich⁹⁵². W 1983 r. nastąpiła częściowa normalizacja życia akademickiego – na Uniwersytecie Warszawskim odbyła się sesja „Rola kultury arabskiej w świecie współczesnym”, która była „ważnym wydarzeniem w życiu naszej orientalistyki”⁹⁵³.

Il. 73. Praca historyka, A. Dziubińskiego, obowiązkowa lektura dla ówczesnych studentów arabistyki (1983).
Zdjęcie autora

W protestach społecznych wzięło udział wielu studentów i pracowników UW. Przewidując konieczność niesienia pomocy osobom aresztowanym w tych dniach, senacka Komisja ds. Osób Pozbawionych Wolności ustaliła zasady udzielania pomocy w tym okresie, działając zarazem w pewnej konspiracji przed władzami UW. Ustalono wzory dokumentów i instrukcje udzielania porad oraz stałe dyżury w gmachu Instytutu Orientalistyki⁹⁵⁴.

⁹⁴⁹ PO 1981.

⁹⁵⁰ Ibidem.

⁹⁵¹ Ibidem.

⁹⁵² Ibidem.

⁹⁵³ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 28.

⁹⁵⁴ T.P. Rutkowski, *Na styku nauki i polityki...*, s. 631.

W 1985 r. odbyła się wyprawa do Północnej Afryki, w której składzie byli także pracownicy arabistyki UW i IKR, m.in. Z. Komorowski i B. Komorowski, B. Wrona itd., która powróciła do kraju jesienią 1985 r.

W 1986 r. Instytut Orientalistyczny UW składał się z pięciu zakładów: Filologii Wschodu Starożytnego, Egypтологии i Hebraistyki, Arabistyki i Islamistyki, Środkowego Wschodu i Dalekiego Wschodu oraz Języków i Kultur Afryki. Prowadzono w nim nauczanie ponad 20 języków Azji i Afryki⁹⁵⁵. Zatrudniał 80 pracowników naukowo-dydaktycznych i studiowało w nim ok. 300 studentów⁹⁵⁶.

Il. 74. Warszawscy arabiści: (od lewej) Ewa Machut-Mendecka, Józef Bielawski, Barbara Wrona, Anna Parzymies, Ryszard Piwiński (przed nim jego żona). Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony

W dniach 27–28 października 1988 r. w Krakowie odbyła się III Konferencja Arabistów Polskich zorganizowana przez IFO UJ i PTO Zarząd O/Kraków w gmachu krakowskiego Oddziału PTO. Konferencję otworzył prof. T. Lewicki, potem wystąpił prof. Hartmut Kastner z Uniwersytetu w Lipsku (NRD). Podczas obu dni wystąpili: R. Stopa, A. Czapkiewicz, J. Danecki, K. Skarżyńska-Bocheńska, A. Zaborski,

⁹⁵⁵ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 16.

⁹⁵⁶ *Ibidem*.

A. Abbas, M.M. Dziekan, J. Pawłowska, Sh. Kitab, H. Jankowski, A. Mrozowska, M. Ali, E. Górská, J. Łacina, A. Nazmi, B. Stępniewska-Holzer, T. Stajuda, H. Jankowska. Odczytano referat M. Kowalskiej i mgr D. Rudnickiej-Kassem oraz J. Danecki odczytał referat prof. dr. Jacquesa Grand'Henry'ego.

1.7. Zmierzch Polski Ludowej

Il. 75. Zdjęcie grupowe w arabistyce UW: od lewej (stoją) Ahmed Nazmi, Barbara Wrona, Ewa Machut-Mendecka, Janusz Danecki, NN, Marek M. Dziekan, Hatif Janabi. Siedzą (od lewej) Yacoub Al-Khamisy, Jan Bury, Paulina Barancewicz (Lewicka), Danuta Madeyska, Maria Wojtyłko

Na początku lat 90. na Uniwersytecie Warszawskim i w Instytucie Orientalistycznym powstawały nowe jednostki, w jego składzie pozostawał Zakład Arabistyki i Islamistyki⁹⁵⁷. U progu 1990 r. z mapy społeczno-politycznej uniwersytetu zniknął powstały 40 lat wcześniej trapezoid władzy. Zduplowały się organizacje studenckie i związki zawodowe: obok Rady Zakładowej ZNP działała znowu formalnie Komisja Zakładowa „Solidarności”. Schodziła ze sceny organizacja PZPR. Jej ostatni Komitet

⁹⁵⁷ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 19.

Uczelniany tworzyło 10 osób; był on o jedną trzecią mniejszy niż dekadę wcześniej. Wszyscy członkowie KU byli pracownikami naukowymi: czterech profesorów, jeden docent, trzech doktorów i dwóch magistrów. Na czele KU stał historyk z rocznika 1945, członkami byli politolodzy, historycy, ekonomista i orientalista. Sami mężczyźni, w większości w średnim wieku⁹⁵⁸.

Chociaż w ciągu badanego okresu 45 lat arabistyka w UW formalnie zaistniała znacznie później, niż arabistyka na UJ, jej rozwój był na wielu polach znacznie szybszy. Arabistyka na UJ istniała od 1945 r. praktycznie, a już od 1948 r. oficjalnie (w ramach KFO), kiedy jej kierownictwo objął dr T. Lewicki. Jednak później krakowska placówka, choć stabilnie, rozwijała się powoli, co szczególnie uderza w okresie lat 70. – kiedy powstał (w 1972) Zakład Arabistyki w IFO UJ. Lata 60. były dla obu instytucji pewnym okresem stagnacji. Jednak drogi rozwoju obu placówek były inne. W Krakowie od wykształcenia własnej kadry w latach 50. w KFO UJ do 1990 r. następowały niewielkie zmiany kadrowe: kadra podnosiła swoje kwalifikacje, dokonywała awansów naukowych i służbowych, ale napływ nowych sił był znikomy. Tymczasem w Warszawie, w której organizacyjny okres „prenatalny” arabistyki trwał prawie 10 lat (do 1953, kiedy uruchomiono na poły formalnie „ścieżkę arabistyczną” w Katedrze Turkologii UW), z pierwszego narybku na uczelni pozostała właściwie (obok „ojca-założyciela” prof. J. Bielawskiego) tylko K. Skarżyńska. Inni asystenci (J. Stępiński, J. Pacholczyk i – później – kilka innych osób) zrezygnowali z pracy w UW. Nawet wyodrębnienie Zakładu Arabistyki przy Katedrze Turkologii UW w latach 1956–1964 nie ustabilizowało jej kadry. Dopiero uruchomienie Katedry Arabistyki UW (istniejącej formalnie w latach 1964–1968) i szeroki nabór studentów doprowadziły do wykształcenia nowej generacji arabistów, którzy utworzyli nową obsadę placówki po studiach – w latach 70. Nadal dochodziło do ruchów kadrowych (wyraźnie większych niż w krakowskiej placówce), ale szybko powstał przyszyły kościec Zakładu (Katedry), do chwili odejścia prof. J. Bielawskiego (1979) obsada stanowisk ustabilizowała się, doszło do dosyć ścisłej specjalizacji wykładowców. Lokalowo placówka niewiele się rozwinęła – z jednej sali do trzech (do tego pomieszczenia pomocnicze), chociaż wzrost liczby studentów był kilkukrotny – od jednego-dwóch absolwentów rocznie na początku lat 60. do ponad 20 w latach 80. i 90. Arabistyka warszawska od początku usamodzielnienia się (jako katedra) starała się

⁹⁵⁸ S. Kałużyński, *Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego (1932–1982)...*, s. 11.

zatrudniać równocześnie kilku native lektorów języka arabskiego, prowadzących zwykle zajęcia na różnych latach, co było planowym „oswajaniem” studentów z różnymi dialektami tego języka. Ponieważ studia afrykanistyczne były w UW oddzielnym kierunkiem (najpierw w Studium Afrykanistycznym), a nie specjalizacją arabistyczną, w programie studiów arabistyki nie znalazły się języki Afryki, za to na afrykanistyce nauczano arabskiego i tamże prowadzono niektóre badania np. islamistyczne dotyczące Afryki. Był to dodatkowy, choć wąski zakresem, ośrodek badań arabistyczno-islamistycznych obok Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN w Warszawie (we wszelkich jego hipostazach). Ośrodek warszawski, znajdujący się „pod bokiem” urzędów centralnych państwa, obsługiwał je swoimi siłami (i – często – absolwentami) w zakresie m.in. tłumaczeniowym, co pozwoliło na nawiązanie pewnych osobistych relacji z prominentami ówczesnego życia politycznego, a to z kolei ułatwiało załatwianie niektórych formalności, m.in. wyjazdów stypendialnych dla kadry i przede wszystkim studentów, zatrudnienia tych ostatnich podczas pobytów w krajach arabskich w lokalnych polskich placówkach dyplomatycznych (na różnych stanowiskach). Łatwiej było też o zakup literatury we „Wzorcowni” – księgarni wydawnictw importowanych mieszczącej się wówczas w Pałacu Kultury i Nauki. Pracownicy i studenci często brali udział w przyjęciach dyplomatycznych organizowanych z okazji świąt państwowych przez ambasady państw arabskich i sami zapraszali ich przedstawicieli zarówno do samego zakładu, jak i na różne imprezy tam organizowane, często współpracowano przy ich organizacji. Był to dodatkowy impuls do rozwoju stosunków zarówno pomiędzy pracownikami, jak i studentami, a przede wszystkim placówki z jej odpowiednikami w krajach arabskich. Ponieważ w latach 70. i 80. arabistyka warszawska rozwijała się gwałtownie, jej dorobek publikacyjny i popularyzatorski, m.in. tłumaczenia, był znaczący. W ośrodku warszawskim wykształcono w badanym okresie kilkuset absolwentów, z których wielu pracowało w zawodzie – w kraju i za granicą. W Warszawie ukazywały się dwa periodyki, które publikowały materiały arabistyczno-islamistyczne – „Rocznik Orientalistyczny” i „Przegląd Orientalistyczny”, chociaż oba znajdowały się przez większą część tego czasu pod kuratelą stosownego organu PAN. Do chwili upadku PRL arabistyka warszawska zdominowała środowisko medialne (Redakcja Arabska Polskiego Radia, wielu dziennikarzy PR i TVP, prasa, w tym „As-Sadaka”) oraz tłumaczenia literackie (bliskość siedzib największych wydawnictw) w Polsce i – w sensie społecznym – była najprężniejszym ośrodkiem arabistycznym (np. międzynarodowe konferencje naukowe, wydarzenia popularnonaukowe itd.).

Awans arabistyki warszawskiej w okresie Polski Ludowej był – pod względem kadrowym – podobny do rozwoju ośrodka krakowskiego: startowano, zatrudniając jednego profesora (J. Bielawski) i asystenta (K. Skarżyńska), a w latach 90. pracowało w niej (z zatrudnionymi na godziny zlecone) kilkanaście osób. W latach 60. pierwszych absolwentów („ścieżki”) liczono na sztuki, pod koniec lat 80. i na początku 90. dochodziło do kumulacji liczących nawet ponad 20 rocznie.

Jak podsumował dorobek lat 90. prof. S. Kałużyński, „[o]bencie mamy w Warszawie stu pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych (dwudziestu profesorów), kilkanaście kierunków studiów, 550 studentów. Liczba słuchaczy na arabistyce i japonistyce zbliża się do stu i jest porównywalna z kierunkami neofilologicznymi na niektórych uniwersytetach. Mowa o wyodrębnieniu orientalistyki w UW w Wydział⁹⁵⁹.

Il. 76. Od lewej Ewa Machut-Mendecka, Barbara Wrona, George Yacoub. Zdjęcie: prywatne archiwum B. Wrony

Kierownicy warszawskiej arabistyki⁹⁶⁰ (w latach 1964–1990):
 prof. Józef Bielawski 1964–1980,
 prof. Krystyna Skarżyńska-Bocheńska 1980–1981,
 prof. Janusz Danecki 1981–2006.

⁹⁵⁹ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 12.

⁹⁶⁰ Nazwy placówki zmieniały się kilkakrotnie, pozostawiłem „uniwersalną” nazwę katedry.

Il. 77. Od lewej Jolanta Kozłowska, George Yacoub, Jakub Al-Khamisy i fragment Janusza Daneckiego. *Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wróny*

Il. 78–82. Budynek Porektorski, siedziba najpierw Instytutu Orientalistycznego, później Wydziału Orientalistycznego, gdzie do 2019 r. znajdowała się także arabistyka UW (2018, 2019). *Zdjęcia autora*

Il. 83. Od lewej arabiści: Ewa Machut-Mendecka, Janusz Danecki, u dołu Małgorzata Szyburska, w środku Danuta al-Khamisy, na górze Ahmed Nazmi, Stanisława Nazmi i na dole Barbara Wrona. Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony

2. Lokalizacje budynków orientalistyki UW (w tym siedziby arabistyki) w Warszawie w latach 1932–1990

1) Obecny budynek PAN na Krakowskim Przedmieściu, Pałac Staszica. W 1932 r. utworzony został Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Założycielem oraz pierwszym dyrektorem tego instytutu (z siedzibą w Pałacu Staszica w Warszawie) został Stanisław Schayer (zm. 1941)⁹⁶¹.

2) Instytut Orientalistyczny Wydziału Humanistycznego w 1933/34 przeniósł się do własnego budynku na ul. Królewskiej 10⁹⁶². „Na zachód od głównego kampusu,

⁹⁶¹ E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce...*, s. 95.

⁹⁶² P.M. Majewski, *Spółeczność akademicka 1915–1939*, [w:] *Dzieje UW 1915–45*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 298.

w nieistniejącej już dziś kamienicy przy ul. Królewskiej 10, usytuowanej vis-à-vis gmachu Zachęty, znajdował się należący do Wydziału Humanistycznego Instytut Orientalistyczny, który w 1932 r. połączył seminaria egiptologiczne, sinologiczne, indologiczne i turkologiczne oraz nowo utworzoną bibliotekę islamistyczną⁹⁶³. Budynek został w 1939 r. zbombardowany i całkowicie zniszczony.

3) 1945 r. Budynek obecnego Wydziału Historycznego.

4) 1950 r. (?) Budynek Porektorski (Dom Chopina). „Wśród licznych topól, klonów i lip wyróżnia się – najwyższy ze wszystkich – kasztanowiec biały, rosnący między budynkami Orientalistyki i Archeologii”⁹⁶⁴.

„W prawym skrzydle pałacu (tj. dzisiejszym Budynku Porektorskim) znajdowały się mieszkania rektorów Uniwersytetu i profesorów Liceum Warszawskiego. W latach 1817–1827 mieszkał tu m.in. Fryderyk Chopin wraz z rodzicami i siostrami. W latach sześćdziesiątych XIX wieku oba pawilony przebudowano według projektu Antoniego Sulimowskiego. Budynki zyskały wtedy swój obecny, późnoklasycystyczny charakter. Elewacje obu skrzydeł rozczłonkowano parami pilastrów korynckich, a ryzality od północy i południa zwieńczono trójkątnymi frontonami. Powtarzające się parami dekoracje frontonów (tympanony) wykonał sztukator Ferrante Marconi, brat bardzo wówczas znanego architekta – Henryka Marconiego. W centrum jednego z tympanonów znajduje się otwarta księga Ewangelii, otoczona promienistą aureolą, podtrzymywana przez symbole czterech ewangelistów: anioła, lwa, orła, byka. Na górnej krawędzi księgi stoi kielich z hostią, symbol Eucharystii. Po lewej stronie tympanonu umieszczono symbole cnót boskich: wiary (krzyżyki), nadziei (kotwica) i miłości (amorek z płonąca wazą w dłoni). Po prawej stronie zgromadzono natomiast: kadzielnicę, księgi, tiarę, infulę, kapelusz kardynalski, krzyż i pastorał – przedmioty symbolizujące Kościół. Wskazówką pomocną w wyjaśnieniu całej scenki jest odniesienie do 1. rozdziału Ewangelii według św. Łukasza, gdzie na przykładzie losów Zachariasza wyjaśniono obowiązki dobrego kapłana. W centrum drugiego tympanonu znajduje się

⁹⁶³ Ibidem, s. 60.

⁹⁶⁴ O. Basik, *Zielony inwentarz, Uniwersytet Warszawski*. „Pismo Uczelni” 2013, nr 4/64.

kobieca postać w wieńcu laurowym na głowie i z wieńcami w dłoniach. Po jej prawej stronie widzimy przyklękającego mężczyznę, który trzyma paletę malarską. W tle widać również kapitel kolumny, popiersie i lirę z wplecioną w jej struny gałązką oliwną. Po lewej stronie kobiecej postaci klęczy mężczyzna z księgą. Za nim widzimy najprawdopodobniej lokomotywę, globus, lunetę umieszczoną na statywie i otwartą księgę. Kobieca postać jest personifikacją Nauki, która honoruje przedstawicieli nauk ścisłych (scenka po prawej stronie) i zgromadzonych po jej lewej stronie przedstawicieli sztuk pięknych. W czasie II wojny światowej prawe skrzydło Pałacu Kazimierzowskiego uniknęło zniszczenia. W prawym skrzydle Pałacu swoje siedziby mają Instytut Historii Sztuki i Wydział Orientalistyczny⁹⁶⁵.

3. Modernizacja procesu dydaktyki na arabistyce UW

W tej części pracy opisuję przebieg uwspółcześniania zakresu, struktury i sposobu organizacji procesu dydaktycznego na arabistyce UW w latach 1945–1990 oraz jego uwarunkowania, koncentrując się na tych, które znalazły swoje odzwierciedlenie w programach i planach studiów, a także ich projektach, które zrekonstruowałem i zweryfikowałem, ich zbiór stanowi *Aneks 1*.

3.1. Lata 40. Kontynuacja przedwojennych standardów

W roku akademickim 1946/47 Instytut Orientalistyczny⁹⁶⁶, w skład którego wchodziły seminaria: egiptologiczne, asyriologiczne, indologiczne, sinologiczne, turkologiczne, działał nieformalnie (nie było żadnego aktu powołującego do życia, określającego zakres i cele działalności, a nawet aktu powołującego obsadę kadrową)⁹⁶⁷. Jego działalnością kierował prof. A. Zajączkowski⁹⁶⁸. W seminarium turkologicznym zatrudnieni byli – oprócz kierownika IO UW i równocześnie

⁹⁶⁵ A. Korzekwa, K. Łukaszewska, *Przewodnik po najciekawszych miejscach w UW*, Warszawa 2013.

⁹⁶⁶ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1946–1947...*, s. 45.

⁹⁶⁷ *Ibidem*.

⁹⁶⁸ *Ibidem*, s. 21.

kierownika seminarium prof. A. Zajączkowskiego – asystenci starsi mgr J. Reychman i mgr S. Płaskowicka⁹⁶⁹. W tym roku akademickim w instytucie prowadzono łącznie 9 godzin zajęć, w tym arabistyczne: składnia arabska (2 godz. tyg.) i interpretacja wybranych rozdziałów z Koranu (2 godz. tyg.). Z dokumentu nie wynika, czy zajęcia z nauczania języków orientalnych ograniczały się do zajęć własnych studentów, czy też prowadzono lektoraty tych języków, ale jako ćwiczenia nie zostały ujęte w wykazie. Należy pamiętać, że pierwszy wariant wydaje się możliwy, bo w tym czasie studiowali jedynie słuchacze kursów przedwojennych, którzy nie zdążyli przez wojnę ukończyć studiów, i mogli dysponować dostateczną znajomością języków orientalnych (wedle ówczesnych kryteriów). Należy podkreślić, że polityka nadchodzących czasów – gospodarki scentralizowanej i planowej – nadała ogromne znaczenie programom studiów, dlatego po II wojnie światowej poświęcano im wiele uwagi⁹⁷⁰.

W roku akademickim 1948/49 w ofercie UW nauka języków orientalnych – w badanym tu zakresie – pojawiła się w dwóch instytucjach, nie tylko w Seminarium Turkologii IO UW, ale także na Wydziale Teologicznym. Jak wynika ze źródła, języka arabskiego nauczano wyłącznie na teologii, gdzie kurs „Język arabski, gramatyka i czytanie tekstów” prowadził prof. ndzw. ks. dr P. Nowicki⁹⁷¹, wymiar tych zajęć wynosił 2 godziny tygodniowo. W tym samym okresie wykaz zajęć na Seminarium Turkologicznym nie obejmował żadnych zajęć arabistycznych, chociaż możliwe jest, iż znalazły się w nim tylko wykłady i jedno seminarium, bo nie zawiera on żadnych godzin językoznawczych z wyjątkiem jedynej gramatyki tureckiego (a studiowano w tym seminarium równocześnie trzy języki bliskowschodnie: arabski, perski, turecki). Jest jednak i inne możliwe wyjaśnienie – podówczas na tym seminarium był wyłącznie jeden student, E. Tryjarski⁹⁷², turkolog – być może stąd program studiów zawierał tylko przedmioty adresowane do tego słuchacza. Tezę tę pośrednio potwierdzałyby fakt, iż studia w tym roku akademickim były „wieczorowe” – tzn. odbywały się tylko i wyłącznie popołudniami (tylko w ciągu trzech dni w tygodniu), domyślnie, aby umożliwić studentowi pracę zawodową. Jeśli nawet godziny zajęć dostosowano do studenta, to prawdopodobna jest możliwość ukształtowania zakresu programu zajęć do jego potrzeb. Wykłady na

⁹⁶⁹ Ibidem.

⁹⁷⁰ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 6.

⁹⁷¹ *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1948–1949...*, s. 66–67.

⁹⁷² E. Tryjarski, *Warsaw Turkology 1918–78...*, s. 29.

orientalistyce na Wydziale Humanistycznym⁹⁷³ objęły 6 godzin zajęć (dwa przedmioty występowały naprzemiennie, brak danych, czy trymestralnie, czy semestralnie i w jakiej kolejności), ani jednego arabistycznego. Odbywały się w Instytucie Orientalistycznym (to jest w Gmachu Pomuzealnym, pokoiku na antresoli, II wejście)⁹⁷⁴. Na przełomie lat 40. i 50. doszło do znacznej formalnie zmiany organizacyjnej – modernizacji uległ sposób uporządkowania roku akademickiego: podział trymestralny zastąpiono semestrowym. Tak jak poprzednim razem, tj. w roku akademickim 1946/47, brak jest informacji nie tylko o orientalnych zajęciach filologicznych (ćwiczeniach), ale i o jakichkolwiek zajęciach „uczelnianych, wydziałowych czy instytutowych”, co najwidoczniej było sprawą ówczesnego studenta, a nie kadry instytutu, i w planie ich nie ujęto. Razem wykłady i seminarium obejmowały 6 godzin tygodniowo, w tym 2 godziny nauczania języka tureckiego. Zatem w roku akademickim 1948/49 na Uniwersytecie Warszawskim nauczano gramatyki, języka i czytania tekstów arabskich przez 2 godziny tygodniowo, ale na Wydziale Teologicznym, a nie na orientalistyce⁹⁷⁵. Ówczesny student E. Tryjarski twierdzi, że w tym samym roku akademickim prof. A. Zajączkowski wykładał turkologom (tj. jemu, dlaczego więc we wspomnieniach użył liczby mnogiej?)⁹⁷⁶ gramatykę arabskiego⁹⁷⁷ (podobnie twierdzi córka profesora, ale wydaje się, że oparła się na wspomnieniach E. Tryjarskiego⁹⁷⁸), jednak w cytowanym wyżej spisie wykładów⁹⁷⁹ (a notatkę o bliskowschodniej orientalistyce napisał sam prof. A. Zajączkowski) taki przedmiot nie widnieje. Z *Kroniki Instytutu Orientalistycznego* publikowanej w „Przeglądzie Orientalistycznym” wynika, że podówczas wykłady na seminarium turkologii z historii Bliskiego Wschodu prowadził J. Reychman⁹⁸⁰, co nie wydaje się być możliwe – był dopiero asystentem, mógł prowadzić zajęcia o tej tematyce, ale nie mógł prowadzić wykładów, chyba że – mniej lub bardziej oficjalnie – zastępował prof. A. Zajączkowskiego. W każdym razie takiego przedmiotu w spisie wykładów⁹⁸¹ także nie ma.

⁹⁷³ UW. *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1948–1949...*, s. 66–67.

⁹⁷⁴ Ibidem, s. 67.

⁹⁷⁵ Ibidem.

⁹⁷⁶ Możliwy jest też wariant, że Tryjarski był jedynym studentem bliskowschodniej orientalistyki, który ukończył ten kierunek, a inni przerwali studia.

⁹⁷⁷ E. Tryjarski, *Warsaw Turkology 1918–78...*, s. 29.

⁹⁷⁸ M.E. Zajączkowska-Lopatto, *A. Zajączkowski...*, s. 135.

⁹⁷⁹ UW. *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1948–1949...*, s. 66.

⁹⁸⁰ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

⁹⁸¹ UW. *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1948–1949...*, s. 67.

3.2. Lata 50. Reformy szkolnictwa wyższego i ich wpływ na zmiany w programach studiów arabistycznych w UW

Do 1950 r. orientalistyka w UW działała jako kontynuacja przedwojennych kierunków studiów i działalności równie przedwojennej instytucji – Instytutu Orientalistycznego UW. Dotyczyło to również programu tych studiów, przynajmniej w zakresie programu turkologii, który właściwie nie był żadnym programem, tylko wypadkową zainteresowań (bardziej naukowych niż dydaktycznych – patrz tematy zajęć w poprzednich latach) wykładowców i – zapewne – studentów. Było to w pełni zrozumiałe: życie akademickie dopiero się odbudowywało po wojennych stratach – materialnych i kadrowych, a także demograficznych (kandydaci na studia) – i pierwsze etapy polegały na realizacji tego, co pozostało i było, a nie tego, co „ma być”. Nie da się ukryć, że z zachowanych dokumentów wynika pewna chaotyczność tych wysiłków. Jednak był to okres przejściowy i już pod koniec lat 40. podjęto się systematycznej pracy: w 1950 r. ustalono studia orientalistyczne i określono ich kierunki, przygotowano zasady naboru nowych (tj. tych, którzy dopiero rozpoczną studia, a nie tylko będą je uzupełniali) studentów dla wszystkich uczelni: przewidziano cztery specjalizacje na kierunkach orientalistycznych (filologiczną, historyczną, historyczno-społeczną i historyczno-kulturalną). W dyskusjach w gronie zainteresowanych fachowców-orientalistów poruszano zagadnienie modernizacji orientalistyki, która w myśl tych nowych koncepcji wymagałaby nowoczesnej literatury, wprowadzenia zajęć z geografii i przydzielenia do niej specjalnego wykładowcy⁹⁸². (Przedwojenny specjalista w tej dziedzinie, doc. S. Przeworski, zginął rozstrzelany w Palmirach w 1939).

Ustalono, że studia orientalistyczne są:

1. jednolitym, ciągłym pięcioletnim studium dla prac naukowych;
2. program studiów winien przewidzieć specjalizację naukową w czterech kierunkach po przerobieniu podstawowego programu trzyletniego;
3. w ramach pierwszych lat studiów orientalistycznych należy wprowadzić zalecane obowiązkowe ćwiczenia i wykłady z dziedzin mających praktyczne zastosowanie dla studiów orientalistycznych w Polsce⁹⁸³. Ta zasadnicza reforma studiów, podjęta w 1951 r., opierała się na przygotowanym już

⁹⁸² A UW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Komisji z dn. 25 lutego 1950 r., nr ref. 54-2109.

⁹⁸³ Ibidem.

w sposób zcentralizowany, określonym planie nauczania i szczegółowym programie studiów na wszystkie lata każdego kierunku, który prowadził do schematu nauczania wzorowanego na edukacji szkolnej, jak to krytycznie ujął jeden z wykładowców orientalistyki UW: „dochodzimy do typu studiów znanego ze szkoły średniej”⁹⁸⁴. W nowym programie, powstałym w tym samym 1951 r., studia orientalistyczne zdefiniowano jako naukowe studia pięcioletnie. W programie pojawiła się historia Wschodu (ze szczególnym uwzględnieniem dziejów formacji społecznych na Wschodzie) wraz z historią najnowszą. W zakresie nauki języka i lektury tekstów uwzględniono również język współczesny (literacki, potoczny oraz język gazet)⁹⁸⁵. Wprowadzono obowiązek opanowania przedmiotów pozaorientalistycznych⁹⁸⁶ (np. językoznawstwa ogólnego, dwóch lektoratów j. zachodnich i j. rosyjskiego)⁹⁸⁷. Wytyczne te obowiązywały wszystkie uniwersyteckie ośrodki akademickie. Jednak nadal program ten wymagał od orientalistów „bliskowschodnich” opanowania i znajomości trzech języków dominujących na tym obszarze⁹⁸⁸. Ideologia ideologią, ale przygotowanie planów i programów studiów (w części kierunkowej) zamawiano – przynajmniej na szczeblu Instytutu Orientalistycznego – u specjalistów⁹⁸⁹, a każdy z nich przed wprowadzeniem w życie był recenzowany na zewnątrz instytutu, np.: „Zamówienia opracowania programów szczegółowych dla II roku studiów orientalnych [tu tylko „arabistycznych”] rozdzielono następująco:

[...] 32. Historia Bliskiego Wschodu (z wyłączeniem Turcji) – 30 godz. – prof. A. Zajązkowski.

[...] 34. Historia literatury arabskiej – 30 godz. – prof. T. Lewicki.

[...] 38. Gramatyka opisowa języka arabskiego – 60 godz. – prof. T. Lewicki.

[...] 48. Lektorat języka arabskiego – 60 godz. – prof. T. Lewicki⁹⁹⁰.

Programy były gotowe dopiero w następnym roku akademickim, czyli 1952.

⁹⁸⁴ AUW, IO-0080, Protokół Sesji Dydaktycznej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 9 maja 1951 r., s. 3.

⁹⁸⁵ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 84.

⁹⁸⁶ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 3–13.

⁹⁸⁷ M.E. Zajązkowska-Łopatto, *A. Zajązkowski...*, s. 135.

⁹⁸⁸ T. Majda, *Studia turkologiczne w Polsce...*, s. 25–27.

⁹⁸⁹ AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia programowej komisji studiów orientalnych z dn. 21 listopada 1951 r., s. 2–3.

⁹⁹⁰ Ibidem.

T. Lewicki na X Zjeździe Orientalistów Polskich w Warszawie (1950) wygłosił referat dotyczący organizacji i nowej problematyki studiów orientalistycznych: „Potrzeby arabistyki polskiej”⁹⁹¹. Program dla studentów orientalistyki na rok 1951 przewidywał rocznie 450 godzin wykładów i 300 godzin ćwiczeń oraz 50 godzin ćwiczeń z wychowania fizycznego, razem 810 godzin⁹⁹². Ogółem na orientalistyce w roku akademickim 1952/53 studiowało 45 studentów: na I roku 13 studentów, na II – 22, na III i IV – 10.

Rok I i II były latami zreformowanymi, tj. objętymi nowymi programami studiów (po reformie), a III i IV – to roczniki niezreformowane, które realizowały stary program. Studenci tych lat zdawali częściowe egzaminy magisterskie zgodnie ze starym programem⁹⁹³. Na „pokongresowym”⁹⁹⁴ XI Zjeździe Orientalistów Polskich w 1952 r. skierowano uwagę orientalistów polskich na pewną ilość zagadnień kluczowych, szczególnie ważnych w dobie obecnej, a mianowicie⁹⁹⁵:

1. zagadnienia historyczno-społeczne:
 - a. ustroje społeczne na Wschodzie,
 - b. ruchy narodowo-wyzwoleńcze na Wschodzie;
2. zagadnienia językoznawcze:
 - a. stosowanie metody historycznie-porównawczej do badania języków orientalnych,
 - b. powstawanie i rozwój orientalnych języków narodowych;
3. zagadnienia organizacji pracy naukowej i nauczania w zakresie orientalistyki.

W trakcie obrad Zjazdu do tematu programu studiów orientalistycznych w Polsce powrócił prof. T. Lewicki i swoje postulaty zawarł w referacie „Sprawa programów studiów orientalistycznych i ich wykonania”⁹⁹⁶. Trzeba zwrócić uwagę, że w tych latach zajmowano się nie tylko procesem dydaktycznym dotyczącym słuchaczy, ale też kształcono samą kadrę, np. w zakresie przedmiotów ideologicznych: „W ożywionej dyskusji, która rozwinęła się po referatach organizacyjno-naukowych, poruszono szereg zagadnień metodologicznych związanych z prowadzeniem badań

⁹⁹¹ PO 1950 (realnie 1951), nr 3, s. 99.

⁹⁹² AUJ, WFlg 145, Studia, 1951–1952.

⁹⁹³ AUJ, WFlg 14, Sprawozdanie z działalności KFO UJ za r. szkolny 1952/53 z dn. 26 czerwca 1953 r.

⁹⁹⁴ Odwołującym się do ustaleń I Kongresu Nauki Polskiej w 1951 r.

⁹⁹⁵ S. Strelcyn, *XI Zjazd orientalistów polskich...*, s. 140.

⁹⁹⁶ Ibidem, s. 141.

naukowych, podkreślono wagę szkolenia ideologicznego, zorganizowanego dla pracowników naukowych wyższych uczelni przez ZNP, szkolenie to winno pomóc pracownikom nauki w przyswojeniu sobie metody materializmu dialektycznego i historycznego⁹⁹⁷. Program ten był też realizacją ówczesnej – spadek po okresie przedwojennym – wizji miejsca i roli orientalistyki i orientalisty w społeczeństwie: ówczesny kierownik instytutu w sprawozdaniu do Dziekana podkreślał, że „Instytut Orientalistyczny nie jest przeznaczony do masowego kształcenia kadr, kładzie się nacisk na badania naukowe, które weszły definitywnie w okres pracy zespołowej”⁹⁹⁸.

Jednak powstały w 1952 r. nowy ramowy projekt pięcioletnich studiów magisterskich nadal operował pojęciami „wybranego obszaru” i „wybranego języka/ języków” i jedyne wielkie jego novum stanowiła propozycja wprowadzenia trzyletnich studiów zawodowych dla przyszłych bibliotekarzy, wydawców, muzeologów i archiwistów. Obok nich miały istnieć pięcioletnie orientalistyczne studia magisterskie, na których można było wybierać specjalizacje: językoznawczą, z zakresu historii literatury, historyczno-społeczną i z zakresu historii kultury. Program ten, choć dopięty już we wszystkich szczegółach, nie został wdrożony. Referujący jego założenia prof. S. Kałużyński opierał się na zachowanym egzemplarzu Projektu planów studiów orientalistycznych z dn. 5 kwietnia 1952 r.⁹⁹⁹ W życie wdrożono – stopniowo, poczynając od lat 1953–1954 – inny program, oparty na tym samym schemacie, który jednak miał opracowany odrębnie plan dla każdego samodzielnego wówczas kierunku studiów. Wprowadzał wielokrotnie więcej obligatoryjnych przedmiotów i egzaminów. Tygodniowo obciążenia studentów sięgały 28 godzin, na niektórych kierunkach (w wybranych latach) bywało nawet po 22 egzaminy i 29 kolokwium w czasie całych studiów. W wymiarze godzinowym było to od 2500 do 3500 godzin podczas całego toku studiów na studenta. W tym ok. 900 godzin stanowiły zajęcia pozaorientalistyczne (później, w latach 60., liczyły ok. 800 godzin)¹⁰⁰⁰.

„Studia opierają się na dwóch podstawowych grupach przedmiotów:

- na nauce języków wschodnich obranej grupy, z których pierwszy jest traktowany zwykle jako przedmiot główny, obok jednego lub dwóch języków

⁹⁹⁷ Ibidem, s. 145.

⁹⁹⁸ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

⁹⁹⁹ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 6.

¹⁰⁰⁰ Ibidem, s. 6–7.

uzupełniających; nauka języków wschodnich obejmuje wykłady, ćwiczenia, seminaria i lektoraty;

- na wykładach z zakresu historii, geografii i literatury związanych z obszarem danych języków¹⁰⁰¹.

Z perspektywy badawczej niniejszej pracy (dzieje arabistyki) najważniejszym wydarzeniem w 1952 r. były wystąpienia na posiedzeniach (10 lutego¹⁰⁰² i 10 listopada¹⁰⁰³) Rady Naukowej Instytutu prof. A. Zajączkowskiego, w których konsekwentnie postulował wyłonienie m.in. arabistyki jako „kierunku na Bliskim Wschodzie”¹⁰⁰⁴: „Prof. Zajączkowski poruszył sprawę ustalenia na przyszłość, żeby wykłady języka arabskiego obowiązywały rok pierwszy niezależnie od obranego przez studenta kierunku studiów. Język arabski jest najtrudniejszy i mający wielkie znaczenie jako język klasyczny w kręgu kulturowym islamu, musi być językiem dobrze poznanym. Należy to podać w informatorach dla nowowstępujących. Wobec tego byłyby następujące kierunki na Bliskim Wschodzie:

1. turkologia – w pierwszym roku obowiązuje j. turecki jako główny i j. arabski jako poboczny
2. iranistyka – w pierwszym roku obowiązuje język perski jako główny i j. arabski jako poboczny
3. arabistyka – w pierwszym roku obowiązuje język arabski główny i perski lub turecki jako poboczny, do wyboru¹⁰⁰⁵.

W tym samym, przełomowym, roku prof. A. Zajączkowski przedstawił projekt programu studiów orientalistycznych (dla studentów Seminarium Turkologicznego). Projekt przewidywał łącznie ok. 228 godzin w trakcie całego toku studiów: 46 godzin w trakcie I roku, 48 – II, 42 – III i po 28 na IV i V roku. W tym zajęcia orientalistyczne stanowiły w przybliżeniu połowę – 118 godzin w ciągu całych studiów. W rozbiciu na lata wyglądało to następująco: I rok – 8 godzin tyg. (8 filologicznych), II rok – 17 godzin tyg. (12 filologicznych), III rok – 14 godzin tyg. (9 filologicznych) i na IV i V roku po 10 godzin tyg. (6 filologicznych). Łącznie absolwent powinien być zdać 10 egzaminów i 14 kolokwii, z tego na I roku – 1 egzamin i 5 kolokwii,

¹⁰⁰¹ *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na r. szkolny 1953/54...*, s. 103–104.

¹⁰⁰² AUW, IO-0070, Protokół RN IO UW z dn. 10 lutego 1952 r., s. 2.

¹⁰⁰³ AUW, IO-0070.0, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 10 listopada 1952..., s. 4.

¹⁰⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁰⁵ AUW, IO-0070, Protokół RN IO UW z dn. 10 lutego 1952 r., s. 2.

na II – 3 i 3, na III – 2 i 6, na IV – 2 egzaminy, ale odrębne dla każdego z czterech kierunków (1. Językoznawstwo, 2. Historia literatury, 3. Historyczno-społeczny, 4. Historia kultury), na V roku tak samo, jak na IV. Przedmioty filologiczne przewidywane w projekcie programu: gramatyki trzech języków orientalnych, lektoraty trzech języków orientalnych, epigrafika oraz – dla języka głównego – proseminarium, seminarium, dialektologia i lektura trudnych tekstów. Inne przedmioty orientalistyczne to: historia sztuki orientalnej, historie obszaru dwóch języków albo historie literatury dwóch języków orientalnych, współczesne zagadnienia Wschodu, dwa wykłady monograficzne. Unikalną pozycję (dla dwóch ostatnich lat), która później już nie pojawiała się w żadnym projekcie ani programie, stanowił udział w pracach naukowych instytutu przez 2 lata po 4 godziny tygodniowo. Dzięki temu autor jednoznacznie wskazał profil absolwenta orientalistyki: naukowiec. W tym samym roku prof. A. Zajączkowski przygotował konspekt projektu proseminarium islamistycznego, który jednak nie znalazł się wówczas w proponowanym przez niego programie studiów (znalazło się w programie turkologii w 1955¹⁰⁰⁶, może było wcześniej, ale nie udało mi się potwierdzić w dokumentach). Proseminarium islamistyczne było kontynuacją wykładu dla I roku „Wstęp do islamistyki”, oba te zajęcia były wówczas jedynym źródłem wiedzy z zakresu islamistyki dla studentów objerających jako kierunek nauki arabski lub turecki. Program przewidywał dwie formy aktywności studentów: 24 godziny zajęć filologicznych (praca nad arabskimi i perskimi źródłami do islamistyki) i 36 godzin poświęconych poznawaniu konkretnych zagadnień z badanego zakresu na podstawie opracowań i tekstów w językach europejskich, następnie ich referowanie i dyskusja nad nimi. Limit miejsc przewidywany na te zajęcia wynosił od 12 do 18 osób¹⁰⁰⁷.

W okresie stalinowskim programom nauczania narzucono ujednoliconą treść i wzbogacono o obowiązkowe zajęcia ideologiczne o Polsce i świecie¹⁰⁰⁸, do planów wprowadzono materializm, marksizm i leninizm¹⁰⁰⁹. Wzmocniono też kontrolę nad planami i programami studiów oraz dyscypliną procesu studiowania¹⁰¹⁰. Celem

¹⁰⁰⁶ AUW, WFil 412, Zestawienie godzin programowych, Tablica Nr 3, projekt na r. akademicki 1955, Katedra Turkologii, semestr zimowy 1955/56.

¹⁰⁰⁷ APAN III-215,teczka 67, Uniwersytet Wrocławski, Programy wykładów, 1945–1969; Program proseminarium islamistycznego, dla r. II, z dn. 16 października 1952 r.

¹⁰⁰⁸ *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

¹⁰⁰⁹ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 14.

¹⁰¹⁰ P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce...*, s. 476 i n.

studiów miało być kształtowanie światopoglądu naukowego¹⁰¹¹. Szczególną uwagę nakierowano na kształcenie młodzieży pochodzącej z warstw chłopskich i robotniczych, a także na skracanie procesu edukacji ze względu na potrzeby kadrowe różnych szczebli administracji państwa¹⁰¹².

Program Katedry Turkologii UW w roku 1954 dotyczył wszystkich lat studiów i liczył w toku studiów 15 wykładów (28 godz.), 19 ćwiczeń (32 godz.), tygodniowo – 8 godzin zajęć¹⁰¹³. W roku akademickim 1954/55 obowiązywało studenta orientalistyki warszawskiej w czasie całego toku studiów: siedem egzaminów z przedmiotów pozaorientalistycznych, sześć egzaminów z przedmiotów orientalistycznych kierunkowych (np. gramatyki) i osiem–dziewięć egzaminów z przedmiotów orientalistycznych niejęzykowych (np. historia literatury). Nie było egzaminów kończących praktyczną naukę języka – wymagano tylko jej zaliczenia. Liczba godzin praktycznej nauki j. arabskiego wynosiła 204¹⁰¹⁴. Później programy były ciągle modyfikowane, podnoszono wymiar godzinowy nauczania praktycznego języków wschodnich, zatrudniano coraz więcej native lektorów. Bywało tak, że ogólny wymiar obciążeń tygodniowych studenta wynosił 30–33 godzin. Studia były trudne i rzadko broniono dyplom w terminie pięcioletnim¹⁰¹⁵.

W planie na 1955/56 rok dla Katedry Turkologii UW¹⁰¹⁶ znalazły się następujące zajęcia: dla roku I (ośmiu studentów) – razem tygodniowo po 7 godzin wykładów i 4 godziny ćwiczeń, czyli 11 godzin łącznie. Z tego zajęcia filologiczne zajmowały 8 godzin, w tym język arabski 4 godziny tygodniowo (gramatyka – wd i lektorat – ćw. po 2 godz. każde). Dla roku II (siedmiu studentów) zaplanowano łącznie 18 godzin przedmiotów kierunkowych, w tym 10 godzin wykładów. Z tego przedmioty filologiczne liczyły 12 godzin, w tym j. arabski – ćwiczenia i składnia po 2 godziny każde – razem 4 godziny tygodniowo. Na roku III (sześciu studentów) – 16 godzin łącznie, w tym 8 godzin wykładów i 8 godzin ćwiczeń, z tego zajęcia filologiczne – 10 godzin, w tym j. arabski (lektorat – ćw.) 2 godziny tygodniowo – chociaż

¹⁰¹¹ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 14.

¹⁰¹² D. Antonowicz, *Między siłą globalnych procesów a lokalną tradycją. Polskie szkolnictwo wyższe w dobie przemian*, Toruń 2015, s. 156–162, za: *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz...*

¹⁰¹³ AUW, WFil 412, Zestawienie godzin programowych z dn. 28 czerwca 1954 r., tablica nr 3, projekt planu na r. 1955, semestr letni 1954/55.

¹⁰¹⁴ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 7.

¹⁰¹⁵ Ibidem.

¹⁰¹⁶ AUW, WFil 412, Zestawienie godzin programowych, tablica Nr 3, projekt na r. akademicki 1955, Katedra Turkologii, semestr zimowy 1955/56.

już działała „ścieżka arabistyczna”, zajęcia językowe z arabskiego zajmowały 12,5% czasu łącznego przedmiotów kierunkowych; biorąc pod uwagę pozostałe zajęcia, był to nikły procent całości odbywanych zajęć. Rok IV (dziewięć osób) miał 11 godzin zajęć tygodniowo łącznie, w tym 4 godziny wykładów i 7 godzin ćwiczeń. W tym przedmiotów filologicznych 4 godziny (na trzy języki), na arabski przeznaczono jedynie 2 godziny tygodniowo (lektura trudnych tekstów arabskich). Dla roku V (trzech studentów) plan przewidywał 7 godzin łącznie, w tym 2 godziny wykładów i 5 godzin ćwiczeń. Zajęcia filologiczne dla trzech języków łącznie – 3 godziny, w tym dla arabskiego – 1 godzina tygodniowo. W trakcie całego toku studiów dla ścieżki arabistycznej na turkologii zaplanowano łącznie 13 godzin zajęć tygodniowo z arabskiego (gramatyka/ składnia i lektorat, lektura tekstów).

W przededniu kolejnej reformy studiów wyższych, a więc i programu, prof. S. Strelcyn na zorganizowanej 22 lutego 1956 r. w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego konferencji w sprawie orientalistyki grzmiał: „Obowiązujące u nas plany nauczania pochodzą jeszcze, choć uległy już wielu przeróbkom, z okresu studiów dwustopniowych, i piętno tej dwustopniowości, zdaje się, ciąży na nich po dziś dzień. [...] Dla orientalistyki 5-letni okres studiów bez specjalistycznych dodatków nieorientalistycznych stanowi minimalny okres kształcenia”¹⁰¹⁷. Dodał jeszcze: „Przeciętna liczba godzin na poszczególnych latach i kierunkach waha się od 11 do 28 (nie uwzględniając zupełnie prawie nie obciążonego semestru X). W porównaniu z planami radzieckimi – mniejsze są o 6 godzin tygodniowo”¹⁰¹⁸. Jednak najistotniejsze, na co autor wskazał, to cel, który osiągnano realizacją starego programu, i – jego zdaniem – nowy cel, który powinien zostać osiągnięty: „Orientalistyka nie jest szkołą tłumaczy języka mówionego. [Absolwent orientalistyki] Nie jest pełnocennym bibliotekarzem. Może, po szkoleniu, zostać zawodowym redaktorem orientalnych wydawnictw naukowych lub orientalistą-kartografem. Może być pracownikiem naukowym – filologiem lub historykiem (po szkoleniu)”¹⁰¹⁹. „Po 5-letnich studiach, i starcie od zera, nie może być mowy o żadnej specjalizacji zawodowej, najwyżej o «nachyleniu» językoznawczym lub literaturoznawczym, mowy być nie może o żadnej specjalizacji zawodowej (tłumacz, edytor), dokończenie może nastąpić dopiero po studiach”¹⁰²⁰.

¹⁰¹⁷ Ibidem.

¹⁰¹⁸ Ibidem.

¹⁰¹⁹ Ibidem, s. 321.

¹⁰²⁰ Ibidem, s. 324.

Plan studiów IO UW na arabistyce w r.a. 1956/57¹⁰²¹ obejmował – w toku całych studiów – łącznie 2640 godzin, w tym 990 wykładów i 1410 ćwiczeń oraz 240 godzin seminariów. W czasie studiów obowiązywało 19 egzaminów. Program zawierał przedmiotów nieorientalistycznych ok. 750 godzin, a orientalistycznych filologicznych – 1200 godzin, w tym j. arabskiego 780 godzin (gramatyka opisowa j. arabskiego, gramatyka porównawcza dialektów arabskich, lektura tekstów, praktyczna nauka j. arabskiego). Same zajęcia językowe z arabskiego osiągnęły ponad 33% ogółu godzin zajęć. Dodając pozostałe przedmioty arabistyczne – seminarium, proseminarium, historię literatury arabskiej, historię krajów arabskich i przedmioty przynajmniej częściowo traktujące o świecie arabskim (tj. te dotyczące obszaru Bliskiego Wschodu: ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie i zarys historii Bliskiego Wschodu, a także wstęp do islamistyki) – czyli 510 godzin, uzyskamy 1290 godzin, co stanowiło prawie 50% czasu łącznego zajęć.

W 1956 r. wszedł w życie nowy Regulamin studiów¹⁰²² obligatoryjnie narzucający ministerialny nadzór nad uczelnianymi programami studiów i w rezultacie tej reformy szkolnictwa wyższego w 1957 r. rozpoczęto wdrażanie nowego programu studiów orientalistycznych. Ówczesna – i chyba można powiedzieć: tymczasowa – nazwa orientalistyki w UW to Sekcja Filologii Orientalnej na Wydziale Filologicznym¹⁰²³. Realizowany od tego roku akademickiego program dla kierunku turkologia wyglądał następująco. Na I roku arabistyki UW łącznie było od 19 do 21 godzin zajęć tygodniowo, w tym sześć wykładów (razem 11 godz.) i cztery ćwiczenia (razem 8–10 godz.). Na II roku obowiązywało 26 godzin zajęć tygodniowo, w tym było pięć wykładów (10 godz.) i sześć ćwiczeń (16 godz.). Na III roku – łącznie 18 godzin, w tym jeden wykład (2 godz.) i siedem ćwiczeń (16 godz.). IV rok miał 14 godzin tygodniowo łącznie, w tym dwa wykłady (2 godz.) i pięć ćwiczeń (10 godz.). Program zajęć ostatniego roku też łącznie liczył 14 godzin, ale nie było w nim ani jednego wykładu, tylko siedem ćwiczeń. Zajęcia z arabskiego na I roku zajmowały 4 godziny tygodniowo (gramatyka opisowa j. arabskiego cz. I, 2 godz., i lektorat j. arabskiego, 2 godz.). Na II roku – 10 godzin (gramatyka opisowa j. arabskiego cz. II, 2 godz., lektura tekstów arabskich, 6 godz., i lektorat j. arabskiego, 2 godz.). Na III roku – tylko 4 godziny tygodniowo (lektura tekstów arabskich).

¹⁰²¹ AUW, IO-412, IO UW. Plany i programy studiów na r. a. 1956/57 [1955].

¹⁰²² Regulamin studiów w Szkołach Wyższych, Dz.U. Min. Sz. Wyż. z 1956 r. Nr 9, poz. 3.

¹⁰²³ UW. *Spis Wykładów i Ćwiczeń na r. akademicki 1957–58...*, s. 174–176.

Na IV roku nie było żadnych zajęć z języka arabskiego, a na piątym – 2 godziny tygodniowo (lektorat j. arabskiego). Z przedmiotów arabistycznych w ciągu całego toku studiów poza zajęciami filologicznymi w programie nie było ani jednego, z wyjątkiem seminarium arabistycznego na IV i V roku studiów, jednak odbywały się zajęcia z przynajmniej częściowo arabistycznych przedmiotów: podstawowych wiadomości o Bliskim Wschodzie, historii Bliskiego Wschodu do XV w. i wstępu do islamistyki. Po V roku studiów obowiązywało studentów złożenie pracy magisterskiej i egzaminu magisterskiego, ale w roku akademickim 1957/58 nie obroniono żadnych prac o tematyce arabistycznej¹⁰²⁴. W 1958 r. na turkologii podjął pracę adiunkta mgr J. Gutkowski, arabista, i prowadził następujące zajęcia: na roku V – dialektykę syryjską (wd, 2 godz. tyg.)¹⁰²⁵ i współczesne zagadnienia Wschodu muzułmańskiego (wd, 2 godz. tyg.)¹⁰²⁶. Oprócz niego z arabistów zajęcia prowadzili doc. dr J. Bielawski i mgr H. Natorf. Prof. J. Reychman prowadził zajęcia kulturoznawcze i religioznawcze dotyczące Bliskiego Wschodu. Jak pisała pierwsza uczennica prof. J. Bielawskiego, K. Skarżyńska-Bocheńska, do roku 1959 J. Bielawski prowadził większość wykładów i seminariów na kierunku arabistycznym (np. w 1960/61 dla IV roku: historia literatury arabskiej, wd, 2 godz. tyg.; historia literatury perskiej, wd i ćw., 2 godz. tyg.; seminarium arabistyczne, 2 godz. tyg.)¹⁰²⁷.

3.3. Lata 60. Specjalizacje, autonomia katedr i własne programy. Dominacja arabskiego języka żywego

Zajęcia w UW na kierunku turkologia w roku akademickim 1961/62 odbywały się w trzech specjalizacjach: turkologicznej, arabistycznej i iranistycznej¹⁰²⁸. Ze względu na podział na sekcje program studiów na kierunku turkologia sekcja arabistyczna w roku akademickim 1961/62 miał następujące zajęcia¹⁰²⁹: na I roku łącznie 47 godzin tygodniowo, w tym wykłady (4 godz.) i osiem ćwiczeń. Obowiązywały egzaminy: w sesji zimowej ze wstępu do językoznawstwa ogólnego

¹⁰²⁴ PO 1959, nr 1, s. 92.

¹⁰²⁵ Ibidem, s. 73.

¹⁰²⁶ Ibidem.

¹⁰²⁷ PAA, indeks Danuty Kierzkowskiej, UW.

¹⁰²⁸ UW. *Skład osobowy i Spis Wykładów w r. akademickim 1961–1962...*, s. 252.

¹⁰²⁹ Ibidem.

i w sesji letniej ze wstępu do islamistyki, gramatyki j. tureckiego cz. I i gramatyki j. arabskiego cz. I. Zajęcia z j. arabskiego liczyły razem 6 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa j. arabskiego cz. I, wd 2 godz. i ćw. 2 godz., oraz lektorat j. arabskiego, 2 godz.). Podczas II roku łączna liczba godzin tygodniowo wynosiła 33, w tym sześć wykładów (12 godz.) i 10 ćwiczeń. Obowiązywały egzaminy: w sesji zimowej z ogólnych wiadomości o Bliskim Wschodzie, a w sesji letniej z historii Bliskiego Wschodu do XV w. i gramatyki opisowej j. arabskiego cz. II. Zajęcia z języka arabskiego zajmowały 8 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa j. arabskiego cz. II, wd i ćw. po 2 godz. każde, i lektorat j. arabskiego, 4 godz. tyg.). Na roku III odbywały się łącznie 24 godziny zajęć tygodniowo, w tym jeden wykład (2 godz.) i dziewięć ćwiczeń. Zajęcia z j. arabskiego zajmowały 8 godzin (lektura trudnych tekstów arabskich, 2 godz., i lektorat j. arabskiego, 6 godz.). W sesji letniej obowiązywał egzamin z głównych zagadnień filozofii marksistowskiej i z jednego języka zachodniego. W sesji zimowej nie było żadnego egzaminu. Również nie było IV roku studiów na arabistyce (był tylko na iranistyce)¹⁰³⁰. Na roku V były dwie specjalizacje – arabistyka i turkologia¹⁰³¹, łącznie zajęcia dla arabistów liczyły 8 godzin tygodniowo (w tym lektorat j. arabskiego, 6 godz.), nie odbywały się już żadne wykłady. Z egzaminów obowiązywał wyłącznie egzamin magisterski. Z przedmiotów arabistycznych (w tym – częściowo) w programie studiów były: wstęp do islamistyki, podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie, historia Bliskiego Wschodu do XV w., proseminarium arabistyczne, współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu, podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie. Do 1969 r. w programie wprowadzano modyfikacje, ze względu na awanse i wyjazdy na długie stypendia zagraniczne zmieniali się prowadzący konkretnych przedmiotów (np. w roku akademickim 1964/65 st. asyst. mgr K. Skarżyńska prowadziła gramatykę j. arabskiego, dokładnie: składnię, i zajęcia z lektury tekstów klasycznych oraz arabskich tekstów współczesnych, a także była opiekunem studentów)¹⁰³², ale sam program nie ulegał głębszym zmianom. Część modernizacji dotyczyła przedmiotów obowiązkowych, ale pozaorientalistycznych, m.in. szkolenia wojskowego (np. w 1965 nastąpiła zmiana w terminarzu szkolenia wojskowego; dla studentów w semestrze zimowym przewidywał ćwiczenia dla II roku w dniach 2–16.11.1965,

¹⁰³⁰ Ibidem.

¹⁰³¹ Ibidem.

¹⁰³² B. Wrona, *Professor Krystyna Skarżyńska-Bocheńska*, RO 2011, t. 64, z. 1, s. 9.

a dla III i IV roku w dniach 13–27.10.1965¹⁰³³ – uprzednio zajęcia dla mężczyzn odbywały się co tydzień). Ponieważ arabistyka warszawska właśnie określała swoją instytucjonalną odrębność i tożsamość, jej kierownik permanentnie korygował program, na ile było to możliwe.

Protokół z posiedzenia Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego UW
z dn. 6 stycznia 1966 r.

Doc. dr J. Bielawski – Zmiany w planie nauczania na kierunku arabistyka dotyczą głównie przesunięć, nie zwiększają liczby godzin zajęć. Proponowane przesunięcia to:

- na III roku skreślenie praktycznej nauki j. perskiego i dodanie 2 godzin praktycznej nauki j. arabskiego
- na IV roku dodanie jeszcze 1 godziny praktycznej nauki j. arabskiego
- na IV roku uznanie 2 godzin lektury prasy arabskiej, pominiętej pomyłkowo w uprzednim planie nauczania,
- na V roku w semestrze 9-ym wprowadzenie 2 godzin ćwiczeń z dialektologii języka arabskiego
- ustanowienie egzaminu z praktycznej znajomości j. arabskiego¹⁰³⁴ po 9-ym semestrze i potraktowanie tego egzaminu jako warunkującego dopuszczenie do egzaminu magisterskiego.

Docent Bielawski proponuje również zniesienie obowiązku słuchania wykładu /międzysekcyjnego/ i składania egzaminu z „Zagadnień współczesnych Bliskiego Wschodu” przez arabistów, gdyż w istocie ten wykład jest powtórzeniem wykładu „Historii Wschodu Muzułmańskiego”, prowadzonego przez prof. J. Reychmana. Należy pozostawić obowiązujący arabistów wykład dr E. Szymańskiego „Historia krajów arabskich od IV wieku”, a na miejsce wykładu z „Zagadnień współczesnych Bliskiego Wschodu” doc. Ł. Hirszowicza, przyjąć obowiązujący w programie studiów arabistycznych na V roku wykład „Współczesne zagadnienia świata arabskiego”, prowadzony obecnie przez p. W. Skuratowicza. [...]

¹⁰³³ AUW, WFil 1-8, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Filologicznego UW z dn. 12 października 1965 r.

¹⁰³⁴ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO UW z dn. 6 stycznia 1966 r., s. 1.

Rada postanowiła:

1. przyjąć proponowane zmiany dot. nauczania j. arabskiego i perskiego,
2. ustalić wykłady:
 - „Historii Wschodu Muzułmańskiego do XV w”. w wymiarze 2 godzin tygodniowo na II roku studiów (prof. J. Reychman)
 - „Historii krajów arabskich od XV w”. w wymiarze 2 godzin tygodniowo na III roku studiów (dr E. Szymański)
 - „Współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu” w wymiarze 2 godzin tygodniowo ustalić na V roku (doc. L. Hirszowicz)
 - „Współczesne zagadnienia świata arabskiego /Orient i Maghreb/” w wymiarze 2 godzin tygodniowo ustalić na V roku studiów (W. Skuratowicz).

Na wniosek prof. S. Strelcyna postanowiono także zorganizować spotkanie wykładowców przedmiotów historycznych, tj. prof. J. Reychmana, doc. L. Hirszowicza, dr E. Szymańskiego [pominięty w protokole] i pana W. Skuratowicza z doc. Bielawskim celem ustalenia bliższego zakresu poszczególnych wykładów¹⁰³⁵.

Na UW – dla ilustracji typowego toku studiów i jego programu przytaczam informacje z indeksu studenckiego – prawie każdy słuchacz miał mniej lub bardziej indywidualny tok studiów, ponieważ w tym okresie większość studentów już wyjeżdżała na stypendia językowe i nadrabiała zajęcia, wypełniając program studiów (rozliczano zarówno liczbę przedmiotów, jak i ich godziny), ale niekoniecznie na przypisanych latach studiów. Stąd poniższe informacje mają nieuporządkowany charakter, ale jednocześnie dokumentują codzienność programową w tym okresie, przed kolejną reformą programu. W roku akademickim 1966/67 w UW odbyły się¹⁰³⁶ zajęcia (jeśli nie podano godzin, to oznacza, że mowa o 2 godz. tyg. dla każdej z form zajęć) na I roku arabistyki ze wstępu do islamistyki (prof. J. Reychman), gramatyki opisowej j. arabskiego (mgr K. Skarżyńskiej), wstępu do językoznawstwa ogólnego (dr J. Braun) i szkolenia wojskowego¹⁰³⁷ (płk. dypl. K. Piszczek). W następnym – dla II roku arabistyki¹⁰³⁸ – podstawowe wiadomości o Bliskim

¹⁰³⁵ Ibidem, s. 2.

¹⁰³⁶ PAA, indeks Dariusza Frątczaka, UW.

¹⁰³⁷ Liczba godzin nie została podana.

¹⁰³⁸ PAA, indeks Dariusza Frątczaka, UW.

Wschodzie (dr B. Składanek, zakończone egzaminem), podstawowe wiadomości o islamie (doc. J. Bielawski, 1 godz. tyg., zakończone egzaminem), proseminarium islamistyczne (dr B. Składanek), gramatyka opisowa j. arabskiego (mgr J. Jasińska, wd i ćw.), gramatyka opisowa j. perskiego (dr B. Składanek, wd i ćw.), historia Wschodu muzułmańskiego do XV wieku (prof. J. Reychman) i lektorat j. arabskiego (mgr H. Mukarkar). Z pozaorientalistycznych: ekonomia polityczna (wd i ćw., przez dwa semestry każde), dwusemestralne lektoraty niemieckiego (mgr A. Donath), rosyjskiego (mgr S. Nikoniuk), łacińskiego (mgr Warut), francuskiego (mgr B. Sigalin). Poza tym wychowanie fizyczne i szkolenie wojskowe (płk. dypl. M. Sznepf)¹⁰³⁹. Kolejny – 1968/69 – rok akademicki, III rok studiów to¹⁰⁴⁰: proseminarium arabiistyczne (mgr K. Skarżyńska), historia lit. arabskiej (mgr K. Skarżyńska), lektura tekstów arabskich (mgr J. Jasińska), wstęp do literatur Bliskiego Wschodu (prof. J. Bielawski), gramatyka j. perskiego (dr B. Składanek), historia krajów arabskich (dr E. Szymański), językoznawstwo semito-chamickie (prof. Strelcyn, wd i ćw., 1 godz. tyg., mgr W. Brzuski 1 godz. ćw.), lektorat j. arabskiego (mgr S. Choukr, 4 godz. tyg.), gramatyka opisowa j. urdu (mgr A. Karlikowska, wd i ćw.) – oraz pozaorientalistyczne: główne problemy nauk filozoficznych (wd i ćw.), lektoraty (j. niemieckiego, łacińskiego i francuskiego) oraz szkolenie wojskowe. Na przedostatnim roku studiów, IV, w roku akademickim 1969/70 odbyły się zajęcia z praktycznej nauki j. perskiego (mgr Z. Józefowicz-Czabak) i literackich tekstów perskich (dr M. Składanek) oraz siedmiogodzinne cotygodniowe szkolenie wojskowe (płk dypl. K. Pinczuk). W r.a. 1970/71 program obejmował architekturę islamu (doc. L. Dąbrowski, wd monograficzny), historię literatury arabskiej (mgr K. Skarżyńska), współczesne wiadomości o Bliskim Wschodzie (amb. W. Skuratowicz), dialektologię (prof. J. Bielawski), dialekt syryjski (mgr S. Choukr), dialekt egipski (Abdel el-Latif), praktyczną naukę j. arabskiego (mgr S. Choukr, 4 godz. tyg.), prasę arabską (mgr S. Choukr i A. el-Latif, każdy po semestrze I miał 1 godz. tyg.), seminarium arabistyczne (prof. J. Bielawski), lekturę tekstów arabskich (mgr J. Jasińska), praktyczną naukę j. urdu (mgr A. Karlikowska) oraz pozaorientalistyczne: socjologię i szkolenie wojskowe. Ostatni rok studiów (V), w roku akademickim 1971/72, obejmował zajęcia¹⁰⁴¹ z praktycznej nauki j. arabskiego (mgr S. Choukr,

¹⁰³⁹ Liczba godzin nie została podana.

¹⁰⁴⁰ PAA, indeks Dariusza Frątczaka, UW.

¹⁰⁴¹ PAA, indeks Dariusza Frątczaka, UW.

4 godz. tyg.), seminarium arabistyczne (prof. J. Bielawski), współczesne wiadomości o Bliskim Wschodzie (amb. W. Skuratowicz), lekturę współczesnych tekstów arabskich (mgr J. Jasińska) i nauki polityczne (wd i ćw.). Latem 1972 r. odbyła się miesięczna studencka praktyka robotnicza – kolonie letnie.

Modernizacja programu nauczania arabistyki pod koniec lat 60. (tuż przed wydarzeniami 1968), wydaje się, polegała głównie na: zwiększeniu liczby godzin nauki praktycznej klasycznego i mówionego języka arabskiego (prowadzonej w toku studiów przez kilku native lektorów), poszerzeniu oferty wiedzy kontekstowej (historycznej i współczesnej) – wykladało ją czterech nauczycieli, z tego trzech spoza IO – i redukcji niearabistycznych obciążeń filologicznych (perski, turecki). Profesor J. Bielawski zdecydowanie przybliżał arabistykę życiu, zarówno potrzebom państwa, jak i samych absolwentów, odchodząc od „profilu” orientalisty jako wyłącznie pracownika naukowego i pomocniczego naukowo-technicznego. Ponieważ kwestie związane z programem studiów stale nurtowały środowisko, które szukało nowych koncepcji, aby ulepszyć poziom ogólny i językowy absolwentów, podczas wyjazdów zagranicznych często zbierano dane na temat dorobku innych systemów edukacyjnych.

Tak np. na początku lat 60. B. Składanek, iranista, opublikował w „Przeglądzie Orientalistycznym” artykuł *Program studiów Wydziału Wschodniego Uniwersytetu w Leningradzie*¹⁰⁴². Artykuł ten, bardzo rzeczowy, przytacza wyczerpująco opracowane fakty, m.in. takie, że orientalistyka radziecka posiada dwie zasadnicze specjalizacje – historyczną i filologiczną. Studia na nich trwają 5,5 roku, z tym że zajęcia – w maksymalnie sześciuosobowych grupach – trwają 5 lat. Pozostałe pół roku pozostawiono na napisanie pracy dyplomowej i jedyne zajęcia w ich trakcie to lektorat języka podstawowego, w wymiarze 4 godzin tygodniowo. Na specjalności filologicznej w ciągu całego toku studiów, czyli 11 semestrów, obowiązuje 4938 godzin zajęć (1718 wykładowych), 31 egzaminów, dwie prace roczne (po III i IV roku), na specjalności historycznej – 4960 godzin (w tym 1622 wykładowych), 32 egzaminy i dwie prace roczne¹⁰⁴³. Program przewidywał nauczanie dwóch języków wschodnich – podstawowego i dodatkowego. Na dodatkowy przeznaczano cztery semestry, po 2 godziny tygodniowo, bez wykładu z gramatyki. Na język

¹⁰⁴² B. Składanek, *Program studiów Wydziału Wschodniego Uniwersytetu w Leningradzie*, PO 1963, nr 1, s. 49–52.

¹⁰⁴³ *Ibidem*, s. 49.

główny przypada 2184 godzin lektoratu i cztery semestry wykładu z gramatyki po 2 godziny tygodniowo. Licząc dodatkowe zajęcia, kontakt z językiem zajmuje 2464 godzin w czasie studiów, co jest o kilkaset godzin więcej niż w przypadku turkologii polskiej w IO UW – 1568¹⁰⁴⁴. Także w zakresie literaturoznawstwa program rosyjski obejmuje o kilkaset godzin (336) więcej przedmiotów związanych z literaturą w porównaniu z turkologią w PRL (128)¹⁰⁴⁵. Jeśli chodzi o naukę języków zachodnich – w Leningradzie naucza się jednego języka zachodniego przez pięć lat, w tym cztery lata po 4 godziny tygodniowo, i przez jeden rok po 6 godzin tygodniowo. Razem przeznaczają się na to 744 godzin (lub na spec. hist. – 648), gdy w IO UW na naukę dwóch języków zachodnich – 320 godzin razem¹⁰⁴⁶. Jednak, jak się wydaje, nie potraktowano tych danych jako wzorca dla opracowywania własnych planów.

Rezultatem zmian stał się program realizowany w 1967/68 r.a., który jednak nie przetrwał długo, bo polityczne zmiany w kraju szybko wywarły istotny wpływ na życie uczelniane, w tym i na programy nauczania. Ponieważ w r.a. 1967/68 nie było I roku arabistyki¹⁰⁴⁷, referuję ważniejsze punkty programu dla roku I arabistyki UW w latach 1968/69¹⁰⁴⁸ i 1969/70¹⁰⁴⁹. Łącznie przewidywał 26 godzin zajęć, w tym 10 godzin wykładów tygodniowo. Z tego na nauczanie j. arabskiego przeznaczono 8 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa j. arabskiego – wd i ćw., razem 4 godz.; praktyczna nauka j. arabskiego, 4 godz., native lektor). Z przedmiotów arabi-stycznych prowadzono zajęcia ze wstępu do islamistyki (2 godz.), podstawowych wiadomości o islamie (1 godz.) i podstawowych wiadomości o Bliskim Wschodzie (2 godz. tyg.; w r.a. 1969/70 nie odbywały się). Nowy program dla roku II (realizowany w r.a. 1967/68¹⁰⁵⁰, 1969/70¹⁰⁵¹ i 1970/71¹⁰⁵²), wdrożony rok wcześniej niż dla I roku, obejmował łącznie 39 godzin zajęć tygodniowo, w tym 8 godzin przedmiotów z nauczaniem j. arabskiego (gramatyka opisowa j. arabskiego, wd i ćw., po 2 godz. każde; praktyczna nauka j. arabskiego, 4 godz. tyg. z native lektorem). Odbywały

¹⁰⁴⁴ Ibidem, s. 50.

¹⁰⁴⁵ Ibidem, s. 51.

¹⁰⁴⁶ Ibidem, s. 52.

¹⁰⁴⁷ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 210.

¹⁰⁴⁸ PAA, indeks Hanny Jankowskiej, UW.

¹⁰⁴⁹ PAA, indeks Agnieszki Kondrackiej, UW.

¹⁰⁵⁰ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 210.

¹⁰⁵¹ PAA, indeks Hanny Jankowskiej, UW.

¹⁰⁵² PAA, indeks Agnieszki Kondrackiej, UW.

się zajęcia z zakresu arabistyki z podstawowych wiadomości o islamie (1 godz.), podstawowych wiadomości o Bliskim Wschodzie (2 godz.), historii Wschodu muzułmańskiego do XV w. (2 godz.) i proseminarium islamistyczne (2 godz.). Słuchaczy obowiązywały po I semestrze trzy kolokwia, po II – cztery¹⁰⁵³.

Praktyczna realizacja założeń programu zajęć dla arabistyki UW dla III roku w latach akademickich 1968/69¹⁰⁵⁴, 1970/71¹⁰⁵⁵ i 1971/72¹⁰⁵⁶ wyglądała następująco: łącznie do 38 godzin zajęć tygodniowo, w tym 12 godzin wykładów. Tygodniowo łącznie odbywało się 8 godzin zajęć z nauki j. arabskiego (praktyczna nauka j. arabskiego, 6 godz. z czterema native lektorami, i lektura arabskich tekstów literackich, 2 godz.). W programie znajdowało się także 6 godzin nauki j. urdu. Z przedmiotów orientalistycznych zajęcia obejmowały: wstęp do literatur Bliskiego Wschodu, historię literatury arabskiej klasycznej, historię krajów arabskich, proseminarium arabistyczne i wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego. Po II semestrze słuchaczy obowiązywało sześć egzaminów: historia krajów arabskich, wstęp do literatury Bliskiego Wschodu, gramatyka urdu, historia literatury arabskiej klasycznej, główne zagadnienia filozofii marksistowskiej, lektorat drugiego j. zachodniego¹⁰⁵⁷.

W 1969 r. prof. dr hab. W. Tyloch z IO UW na łamach „Przeglądu Orientalistycznego” opublikował swoje uwagi na temat programu nauczania na orientalistyce:

„Jakże jednak student orientalistyki może nauczyć się języka, a zwłaszcza zdobyć jego znajomość praktyczną, jeśli obecnie obowiązujące plany przeznaczają na to zbyt małą liczbę godzin. W ciągu pięciu lat studiów przewidują one na praktyczną naukę różnych języków wschodnich zaledwie od 120 do – wyjątkowo – 720 godzin. Co gorsza, student musi nieraz się uczyć trzech lub czterech języków orientalnych, nie licząc europejskich. [...] Dla porównania, na kierunkach neofilologicznych (angielski, francuski, niemiecki, rosyjski), na praktyczną naukę języka przewiduje się 1080 godzin w czasie studiów. [...] Nadal brak słowników, gramatyk, tekstów. Nadal nie ma skryptów, ani

¹⁰⁵³ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 210–211.

¹⁰⁵⁴ *Ibidem*, s. 211.

¹⁰⁵⁵ PAA, indeks Hanny Jankowskiej, UW.

¹⁰⁵⁶ PAA, indeks Agnieszki Kondrackiej, UW.

¹⁰⁵⁷ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 212.

podręczników. [...] W tym miejscu stwierdzić wypada, że orientalistyka polska nie zdołała się w pełni otrząsnąć ze swoich dawnych obciążeń. Nie zdołała się pozbyć całkowicie dawnych nawyków¹⁰⁵⁸.

W latach akademickich 1969/70¹⁰⁵⁹, 1971/72¹⁰⁶⁰ i 1972/73¹⁰⁶¹ na arabistyce UW realizowano program IV roku z niewielkimi nowelizacjami i opierał się on na ramowych założeniach, iż łączna liczba godzin wynosiła od 31 do 32 godzin tygodniowo, w tym zajęć filologicznych z języka arabskiego 11 godzin tygodniowo (dialektologia j. arabskiego, 2 godz.; praktyczna nauka j. arabskiego, 5 godz., czterech różnych native lektorów; lektura arabskich tekstów literackich, 2 godz.; lektura prasy arabskiej, 1 godz.; ćwiczenia z dialektu arabskiego, 1 godz., dwóch różnych native lektorów). Oprócz tego kontynuowano kurs urdu. Zajęcia orientalistyczne to: historia literatury arabskiej współczesnej, struktura miast arabskich (wd monograficzny), architektura islamu (wd monograficzny), współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu, wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego i seminarium arabistyczne. Po II semestrze obowiązywały studentów egzaminy z dialektologii arabskiej, językoznawstwa semito-chamickiego, historii literatury arabskiej współczesnej, marksistowskiej teorii rozwoju społecznego i podstaw nauk politycznych. W 1969 r., po fali zmian w programach ekspresowo wprowadzanych, bo związanych z wydarzeniami 1968 r., Rektorat UW poddał je analizie i wnioski dotyczące zmian w planach i programach studiów na r.a. 1969/70 przesłał dziekanom, przy okazji była to forma scentralizowanego kierowania uczelnią, a także – cenzury politycznej wobec tematów zajęć i osób je prowadzących:

„Zakład Arabistyki i Islamistyki

- Zatwierdza się zajęcia prowadzone przez p. W. Skuratowicza, tj. wykład monograficzny dwie godz. tyg. w semestrze zimowym
- wykład «Zagadnienia współczesnego Bliskiego Wschodu» (dwie godz. tyg.)
- wykład «Zagadnienia świata arabskiego» (dwie godz. tyg.)

¹⁰⁵⁸ W. Tyloch, *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL...*, s. 329.

¹⁰⁵⁹ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 212.

¹⁰⁶⁰ PAA, indeks Hanny Jankowskiej, UW.

¹⁰⁶¹ PAA, indeks Agnieszki Kondrackiej, UW.

- Zatwierdza się 5 godzin tygodniowo lektoratu j. arabskiego na IV roku oraz ćwiczenia «Lektura prasy arabskiej» – jedna godz. tygodniowo – przez dwa semestry.
- Zatwierdza się wykład p. W. Góralskiego «Zagadnienia współczesnego Dalekiego i Środkowego Wschodu», dwie godz. tygodniowo»¹⁰⁶².

3.4. Lata 70. w UW. Pragmatyzm, udoskonalenia: nauczanie dialektów

Mimo zmian w programach, reform programów i planów stale zauważalne dla orientalistów było ich niedostosowanie do wizji lub/ i potrzeb: dyskusje nad kształtem i treścią programów oraz nad samym celem, do którego dążyła ich realizacja, trwała ciągle i w chwilach większej wolności słowa potrafiła być zasadnicza. Na jednym z posiedzeń (problem przewijał się właściwie na wszystkich, tu cytowany jest tylko protokół z jednego) Rady Naukowej Instytutu Orientalistycznego UW w 1970 r. zabrał głos w tej kwestii prof. Chmielewski: „Proponuję ustalenie następujących zasad planowania projektów programowych:

1. limit godzin zajęć 30 godzin tygodniowo, jedynie na ostatnim, V roku od 18 do 20 godzin
2. w ramach oszczędności: zlikwidowanie obowiązku lektoratu j. rosyjskiego i łańdzkiego oraz jednego języka zachodniego. Równocześnie podniesiemy wymagania co do ich znajomości na egzaminach wstępnych.
3. na każdym kierunku nauczamy jednego języka orientального jako głównego i jednego orientального jako pobocznego. Jeśli w danej kulturze istnieje wariant klasyczny języka – musi być w programie.
4. rozszerzenie praktycznej nauki języka współczesnego
5. głównym środkiem współczesniania materii studiów powinien być język. Pomysły typu wprowadzenie „prawa” jest chybiony.
6. podział programów na dwa kierunki: współczesny i klasyczny. Należy jednak klasykę traktować jako element współczesności”¹⁰⁶³.

¹⁰⁶² AUW, IO-412, Pismo Prorektora prof. dr. W. Rodewalda do Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 22 listopada 1969 r., nr PN-8-8/69/70.

¹⁰⁶³ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 16 czerwca 1970 r., s. 4.

Prof. J. Reyhman nie zgodził się ze stwierdzeniem, że klasyka jest elementem niezbędnym we wszystkich programach: np. na iranistyce, która jest właściwie neoiranistyką¹⁰⁶⁴. Z kolei prof. W. Kotański nie zgadzał się ani z rzekomą koniecznością uwzględniania klasyki w programach studiów, ani też z „uwspółcześnianiem” programu nauki tylko poprzez modernizację kursu języka. Dr R. Ohly poparł zdanie prof. W. Kotańskiego¹⁰⁶⁵. W trakcie dyskusji wygłoszono głosy krytyczne w kwestii dotychczasowych propozycji „uwspółcześniania” studiów orientalistycznych: np. na arabistyce miało to polegać na wprowadzeniu wielu nowych przedmiotów, takich jak: elementy etnografii, socjologii, seminarium współczesnych zagadnień arabskich, prawa międzynarodowego, razem poszerzających program o 16 godzin. W dodatku – w ramach wyraźnego ograniczania się na wszystkich kierunkach do nauki dwóch języków orientalnych – na arabistyce pozostawiono naukę trzech. Wedle tych propozycji liczbowe obciążenia wzrosły: dla semitystyki o 900 godzin rocznie, turkologii o 1210, a arabistyki – o 400 godzin rocznie. Na roku arabistyki przewidziano skrajny wzrost obciążeń tygodniowych – do 19 godzin (inni rekordziści – I rok japonistyki 36 godz. tyg., II rok – 39, III – 40 i IV rok turkologii też 40 godz. tyg.)¹⁰⁶⁶. Takie same ekstrema pojawiły się w wyniku kumulacji przedmiotów w kwestii egzaminów w ciągu toku studiów: poczynając od sinologii (16 egzaminów), poprzez mongolistykę (27, nie licząc kolokwiów) i indologię (29), a kończąc na arabistyce – 58 (egzamin i kolokwia). W dodatku egzamin i kolokwia były – wedle nowych planów – nierównomiernie rozłożone, np. na II roku turkologii po III semestrze słuchacze mieli zdawać osiem egzaminów i jedno kolokwium¹⁰⁶⁷. Na kolejnych i wcześniejszych zebraniach Rady Naukowej debatowano nad propozycjami do nowego programu studiów, przeważał pogląd o potrzebie bifurkacji studiów na specjalność „filologiczną” i „współczesną” i przedłużenie studiów na orientalistyce o rok, tj. do sześciu lat¹⁰⁶⁸. Przy czym alternatywy specjalizacyjne proponowano wprowadzać już od IV roku (przy formacie studiów pięcioletnich). Arabistyka zgłosiła projekt bifurkacji tego kierunku na cztery specjalności: literaturę, islamistykę, językoznawstwo, zagadnienia współczesne¹⁰⁶⁹.

¹⁰⁶⁴ Ibidem.

¹⁰⁶⁵ Ibidem, s. 5.

¹⁰⁶⁶ Ibidem, s. 3.

¹⁰⁶⁷ Ibidem, s. 5.

¹⁰⁶⁸ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 kwietnia 1970 r., s. 2.

¹⁰⁶⁹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 16 czerwca 1970 r., s. 2.

Dysputantów – w kontekście programów studiów – niepokoiły dwie inne ważne kwestie. Pierwsza – egzaminów wstępnych na orientalistykę: „Sito jest zbyt luźne, toteż trafiają do nas ludzie nieodpowiedni”¹⁰⁷⁰. Druga – zatrudnienia przyszłych absolwentów. Ponieważ podówczas kilku absolwentów znajdowało zatrudnienie w PISM, zaproponowano dokooptowanie któregoś z kierowniczych pracowników PISM do składu Rady Naukowej Instytutu, aby na bieżąco mógł zgłaszać dezyderaty dotyczące zakresu kształcenia na orientalistyce w kontekście aktualnych potrzeb tej instytucji, tj. PISM¹⁰⁷¹. Z kolei prof. J. Bielawski poruszał problemy ewentualnego podjęcia pracy w MSZ przez nowego typu absolwentów, po specjalności „współczesność”, niemających filologicznego przygotowania, i to w dodatku przy feminizacji studiów orientalistycznych, podczas gdy kobiety w zasadzie nie były zatrudniane przez MSZ. Dochodziła też kwestia obsady kadrowej dla zmienionego programu: kogo, skąd i za ile/ co? Prof. J. Bielawski opowiedział się za stanowiskiem zbliżonym do bifurkacji swojego kierunku¹⁰⁷². Wszystkie kolejne dyskusje Dyrektor Instytutu zamknął przypomnieniem, że to nie Rada Naukowa Instytutu Orientalistycznego UW wprowadza zmiany w programie studiów, tylko Rada Główna Szkolnictwa Wyższego, na propozycję Zespołu Rzecznawców dla Filologii Obcych¹⁰⁷³. W roku akademickim 1970/71¹⁰⁷⁴ (oraz 1972/73¹⁰⁷⁵ i 1973/74¹⁰⁷⁶) na V roku arabistyki UW realizowano program, który liczył łącznie 20 godzin tygodniowo, w tym cztery wykłady (8 godz.) i siedem ćwiczeń (12 godz.). Zajęciom arabskiego poświęcono 9 godzin, na które składały się: praktyczna nauka j. arabskiego (4 godz., trzech native lektorów), lektura arabskich tekstów literackich (2 godz.), lektura prasy arabskiej (2 godz.) i ćwiczenia z dialektu arabskiego (1 godz.). Inne przedmioty arabistyczne to: współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, współczesne zagadnienia świata arabskiego, wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego, architektura islamu (przemianowana później na architekturę i sztukę arabsko-muzułmańską) i seminarium arabistyczne. W całym programie nie było zajęć nieorientalistycznych i niearabistycznych. Słuchaczy obowiązywały cztery

¹⁰⁷⁰ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 20 lutego 1970 r., s. 6.

¹⁰⁷¹ Ibidem, s. 6.

¹⁰⁷² AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 kwietnia 1970 r., s. 2.

¹⁰⁷³ Ibidem, s. 3–4.

¹⁰⁷⁴ *Skład osobowy i spis wykładów UW w r.a. 1967/1968...*, s. 213.

¹⁰⁷⁵ PAA, indeks Hanny Jankowskiej, UW.

¹⁰⁷⁶ PAA, indeks Agnieszki Kondrackiej, UW.

egzamin: po I semestrze z praktycznej nauki j. arabskiego, po II – ze współczesnych zagadnień Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej i ze współczesnych zagadnień świata arabskiego oraz ostatni – egzamin magisterski.

W roku akademickim 1971/72 IO UW kształcił studentów w zakresie 11 kierunków (w tym arabistyki). Każdy z nich miał odrębną siatkę zajęć, ale wszystkich dotyczyły przedmioty ogólne – wspólne dla całego wydziału, w tym sześć ideologicznych (podstawy nauk politycznych, lektorat nauk politycznych, ekonomia polityczna, filozofia marksistowska, socjologia marksistowska, marksistowska teoria rozwoju społecznego), lektoraty języków zachodnioeuropejskich i łaciny oraz językoznawstwo ogólne. Z ogólnych zajęć praktycznych studenci orientalistyki mieli tylko przysposobienie biblioteczne¹⁰⁷⁷. Na każdym z kierunków obowiązywały: gramatyka dwóch języków orientalnych, historia odpowiedniego rejonu i literatury Wschodu oraz zagadnienia współczesne, lektorat dwóch języków orientalnych, ćwiczenia, proseminaria i seminaria. Absolwent pięcioletnich studiów otrzymywał dyplom magistra filologii orientalnej w zakresie swojego kierunku¹⁰⁷⁸. Kiedy w 1972 r. nowy program zaczął być wdrażany, od razu wprowadzano w nim korekty, m.in. Rektor UW wyraził zgodę na ograniczenie nauczania j. rosyjskiego i j. łańskiego oraz na podwojenie liczby godzin lektoratów języków zachodnioeuropejskich¹⁰⁷⁹. Prof. W. Tyloch przypomniał w referacie wygłoszonym 28 października tego samego roku na Sesji Jubileuszowej PTO, że ogólna liczba godzin nauczania w ciągu pięcioletniego toku studiów wynosi m.in. na arabistyce UW 3345 godzin. Dla porównania – na innych kierunkach neofilologicznych w UW (np. anglistyce czy germanistyce) – ok. 4500–4800 godzin. Obowiązujące jeszcze programy (opracowane w 1962, a zatwierdzone i wprowadzone w 1964) obejmowały zwiększoną liczbę nauczanych języków orientalnych, chociaż dawniejsze, z lat 1952/53, przewidywały – poza turkologią – tylko dwa języki orientalne. Zatem nowe programy stanowiły pewien regres, nie koncentrując się na jednym głównym języku¹⁰⁸⁰, i „student Instytutu Orientalistycznego UW uczy się trzech lub czterech języków orientalnych i trzech języków europejskich. Jeśli zaś doda się język łański, to liczba języków

¹⁰⁷⁷ AUW, IO-412, Plany i programy studiów na r.a. 1971/72.

¹⁰⁷⁸ Ibidem; Dyrektor IO UW, prof. dr J. Chmielewski, Dane do informatora o studiach wyższych. *Studia orientalistyczne*, pismo z dn. 6 grudnia 1971 r.

¹⁰⁷⁹ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 7 listopada 1972 r., s. 3.

¹⁰⁸⁰ W. Tyloch, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 234.

urasta do ośmiu”¹⁰⁸¹. Nie tylko kadra wyrażała swoją krytykę i wyciągała wnioski z analizy programu i planu zajęć, w 1972 r. studenci też przedstawili w formie pisemnej władzom Instytutu Orientalistycznego swoje obserwacje: „Wnioski dotyczące zmian w planach i programach studiów. Uwagi szczegółowe:

1. Podstawy nauk politycznych – materiał podawany jest niczym innym, jak tylko powtórzeniem wychowania obywatelskiego z programu szkół średnich.
2. Ekonomia polityczna – materiał jest przeładowany wzorami matematycznymi, trudno jest studentom uchwycić sens wyprowadzenia matematycznego tych wzorów.
3. Główne kierunki filozofii marksistowskiej – w opinii studentów przedstawienie tego materiału nie ma celów naukowych, tylko wychowawcze (szerzej pojęte wychowanie obywatelskie)”¹⁰⁸².

Z kolei w 1978 r. wszedł w życie nowy program i od razu podległ korektom, pod koniec lat 70. realizowano go na arabistyce w takiej – przykładowej – formie (na podstawie indeksu studenckiego, dane spersonalizowane, więc nie do końca dokładne, jeśli chodzi o lata studiów i powiązane z nimi zajęcia).

Rok I 1978/79¹⁰⁸³. Na 35 godzin całości programu studiów I roku arabistyki w UW w tym roku akademickim nauka języka arabskiego zajmowała 14 godzin tygodniowo (dialekt egipski – 2 godz., praktyczna nauka j. arabskiego – 8 godz. z native lektorem i gramatyka opisowa j. arabskiego, wd i ćw. – 4 godz.), czyli około 40% zajęć. Z przedmiotów arabistycznych ponadto prowadzono zajęcia z podstawowych wiadomości o islamie, podstawowych wiadomości o geografii i kulturze Bliskiego Wschodu i historii społeczno-politycznej Wschodu muzułmańskiego, co w sumie dawało 20 godzin, czyli ok. 70% wszystkich zajęć zajmowały przedmioty arabistyczne.

¹⁰⁸¹ Ibidem, s. 232.

¹⁰⁸² AUW, IO-412, Zajęcia z podstaw nauk politycznych, ekonomii politycznej, głównych kierunków filozofii marksistowskiej, marksistowskiej teorii rozwoju społecznego i wstępy do poszczególnych dyscyplin naukowych w opinii studentów Instytutu Orientalistycznego UW, 11 maja 1972 r. W podpisie – miejsca dla podpisów mgr. Karpa i studenta J. Chrzanowskiego.

¹⁰⁸³ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

3.5. Lata 80. Kontynuacja nowego programu z 1979 r. z korektami i modyfikacjami

Rok II 1979/80¹⁰⁸⁴ i 1981/82¹⁰⁸⁵. Program studiów na II roku arabistyki w r.a. 1979/80 i 1981/82 liczył łącznie 20 godzin wykładów i od 34 do 38 godzin tygodniowo ćwiczeń. W tym zajęcia z j. arabskim obejmowały razem 18 do 20 godzin tygodniowo (gramatyka opisowa j. arabskiego – wd i ćw., łącznie 4 godz.; dialekt egipski – wd i ćw., razem 4 godz.; ćw. tłumaczeniowe z j. arabskiego, 2 godz.; praktyczna nauka j. arabskiego, 8–10 godz. tyg. z native lektorem). Dodatkowo odbywał się wykład z gramatyki j. malańskiego oraz zajęcia arabistyczne z kultury Tuaregów, podstawowych wiadomości o geografii i kulturze Bliskiego Wschodu, historii społeczno-politycznej obszaru Wschodu muzułmańskiego i krajów arabskich (później jako historia świata arabskiego), proseminarium i seminaria (teatralne i religioznawcze), a także zajęcia z podstawowych wiadomości o islamie.

Rok III 1980/81¹⁰⁸⁶ i 1982/83¹⁰⁸⁷. Program nauki III roku arabistyki przewidywał wówczas od 50 do 57 godzin zajęć łącznie, w tym 14 godzin wykładów. Zajęcia z języka arabskiego liczyły razem 18 godzin tygodniowo (praktyczna nauka j. arabskiego – 8 godz. z native lektorem; lektura tekstów arabskich klasycznych – 2 godz.; dialekt egipski – wd i ćw., po 2 godz. każde; dialektologia j. arabskiego – 2 godz.; specjalistyczne tłumaczenia techniczne w zakresie elektroniki i radiolokacji – 2 godz.). Pozostałe zajęcia arabistyczne w programie to: podstawowe wiadomości o islamie, historia literatury arabskiej, historia społeczno-polityczna obszaru Wschodu muzułmańskiego i krajów arabskich, seminaria i proseminarium.

Rok IV 1981/82¹⁰⁸⁸ i 1983/84¹⁰⁸⁹. Na łączną liczbę 38 godzin zajęć tygodniowo przypadało 12 godzin wykładów. Zajęcia językowe z arabskim liczyły razem 18–22 godziny (praktyczna nauka j. arabskiego – 10 godz., z dwoma native lektorami; dialekt egipski – wd i ćw., 4 godz. razem; lektura prasy arabskiej – 2 godz.; lektura tekstów arabskich współczesnych – 2 godz.; ćw. tłumaczeniowe – 4 godz.). Zajęcia orientalistyczne w programie to: historia społeczno-polityczna obszaru

¹⁰⁸⁴ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

¹⁰⁸⁵ PAA, indeks Zbigniewa Landowskiego, UJ/UW.

¹⁰⁸⁶ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

¹⁰⁸⁷ PAA, indeks Zbigniewa Landowskiego, UJ/UW.

¹⁰⁸⁸ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

¹⁰⁸⁹ PAA, indeks Zbigniewa Landowskiego, UJ/UW.

Wschodu muzułmańskiego i krajów arabskich (później jako historia krajów arabskich), historia literatury arabskiej, kultura Tuaregów, współczesne zagadnienia społeczno-ekonomiczne Azji i teoria kultury (bo wykładał ją arabista, dr R. Piwiński, na podstawie kultury arabsko-muzułmańskiej) i dwa seminaria.

Rok V 1984/85¹⁰⁹⁰. Program studiów nadal zachował dużo czasu na praktyczną naukę arabskiego – 6 godzin tygodniowo z native lektorem i obowiązkowe 2 godziny tygodniowo na seminarium, razem program liczył 8 godzin tygodniowo.

Ledwo program zaczęto wdrażać, a wybuchł 1980 r., potem rok 1981, stan wojenny, programy modyfikowano, poprawiano, korygowano ze względów finansowych i kadrowych, i trudno dziś w archiwach uchwycić choć jeden całościowy, przemyślany i dopięty w całości, realizowany na uczelni. Zachowała się z 1988 r. lista wykładów (bez ćwiczeń) podzielonych na lata studiów, wraz z nazwiskami wykładowców, którzy je prowadzili. Pod koniec lat 80. odgórnie wprowadzono systemowe zmiany planów studiów i programów nauczania studiów dziennych¹⁰⁹¹, co wprowadzało obligatoryjne uwzględnianie w planach studiów:

„§ 4.1 Na wszystkich kierunkach studiów obowiązkowe są trzy spośród następujących przedmiotów społecznych:

1. ekonomia polityczna
2. socjologia ogólna
3. nauka o polityce
4. historia filozofii
5. systematyczna filozofia współczesna
6. historia polityczna Polski Odrodzonej po 1918 r.

Każdy z tych przedmiotów nie powinien liczyć mniej niż 180 godzin zajęć.

Najważniejsze pozostałe regulacje: studia dzienne trwają nie dłużej niż pięć lat. Wymiar zajęć w czasie całego okresu studiów nie może przekraczać na

¹⁰⁹⁰ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

¹⁰⁹¹ Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 3 marca 1989 r. w sprawie zasad opracowywania planów studiów i programów nauczania studiów dziennych prowadzonych w szkołach wyższych nadzorowanych przez Ministrów Edukacji Narodowej, Zdrowia i Opieki Społecznej, Kultury i Sztuki, Transportu, Żeglugi i Łączności oraz Komitet do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej, MP 1989 Nr 12, poz. 96.

kierunkach filologicznych — 4.000 godzin, liczba egzaminów nie może przekroczyć w czasie trwania studiów – 30, w roku akademickim – 8¹⁰⁹².

3.6. Native lektorzy

Native lektorzy to znak unowocześniania procesu dydaktycznego języka arabskiego. Przez ponad 10 lat po wojnie nie zatrudniano Arabów jako lektorów praktycznej nauki języka, bo nie znajdowano odpowiednich sił, a i później bez przerwy do przełomu lat 70. i 80. pojawiały się problemy z ich utrzymaniem i właściwym doborem: poziom wynagrodzeń był zbyt niski, aby byli w stanie utrzymać się na normalnym poziomie życia, z rodzinami. Kłopoty polegały też na tym, że często były to osoby przygodne, bez zdolności dydaktycznych, zwykle studenci-Arabowie przebywający w Polsce na krótki, kilkuletni okres swojej nauki, którzy w ten sposób dorabiali. Chociaż pierwszy lektor-Arab, Jordańczyk Saleh Hamarneh, pojawił się najpierw na UJ, to Faid Al-Amrusi, pierwszy lektor w powojennej Warszawie, rozpoczął swoją pracę niewiele później i obaj równocześnie – od roku akademickiego 1957/58 – rozpoczęli regularne prowadzenie kursów praktycznej nauki języka arabskiego. Następnie przez wiele lat S. Hamarneh był jedynym native lektorem arabskiego na UJ, podczas gdy w Warszawie przewinęła się ich spora grupa (w kolejności alfabetycznej: Ahmad Kassim Al-Abbas, Samir Choukr, Hatif al-Janabi, Said Kheiri, Abd el-Latif, Muhammad Metwalli, Hanna Mukarkar, Ahmed Nazmi, George Yacoub itd.). Jednak profesorowi J. Bielawskiemu i późniejszemu kierownikowi Zakładu Arabistyki i Islamistyki UW udało się ten negatywny przejaw zbyt szybkiej rotacji native lektorów transformować w element pozytywny i unowocześniający proces nauczania języka: już od 1970 r., choć nie zawsze regularnie, kilku różnych lektorów prowadziło zajęcia z arabskiego z każdym kolejnym rocznikiem arabistyki w ciągu całego toku studiów. Pozwalało to studentom na nabycie umiejętności swobodnego poruszania się w sferze języka mówionego różnych obszarów świata arabskiego, poznanie różnych wymów, frazeologii, obyczajów i etykiety językowej i kulturowej, a także – dialektów.

¹⁰⁹² Ibidem.

Il. 84. Od lewej: B. Wrona, plecy M.H. Abdel Fattah Metwaly, NN i K. Skarżyńska-Bocheńska. Zdjęcie: z archiwum prywatnego B. Wrony

ROZDZIAŁ IV

Dzieje orientalistyki w innych placówkach akademickich (ze szczególnym uwzględnieniem badań arabistycznych i udziałem Polaków)

Na polu badań arabistycznych w okresie powojennym w PRL działały poza wspomnianymi już dwoma ośrodkami – UJ i UW – inne instytucje, i chociaż nie prowadziły szerokiej dydaktyki, to jednak brały w niej udział: np. PAN kształciła doktorantów (np. E. Szymańskiego), a wszystkie posiadały znaczący i istotny dla polskiej arabistyki dorobek publikacyjny, często niezbędny w procesie edukacji uniwersyteckiej arabistów. Zatem też, w specyficzny sposób, w niej uczestniczyły. Dlatego poniżej zostały przytoczone ich historie, zawężone do przede wszystkim aspektów arabistycznych ich funkcjonowania.

1. Polska Akademia Umiejętności

Polska Akademia Umiejętności (PAU) to instytucja naukowa mająca status stowarzyszenia – korporacja naukowców. Zainaugurowała swoją działalność 7 maja 1873 r. Jej główną siedzibą (od 1919) jest gmach w Krakowie przy ul. Sławkowskiej 17. Po II wojnie światowej 26 stycznia 1945 r. PAU wznowiła działalność pod zarządem prezesa prof. Stanisława Kutrzeby oraz sekretarza generalnego prof. Tadeusza Kowalskiego. Na pierwszym powojennym posiedzeniu zarządu sekretarz generalny PAU poinformował zebranych o działalności PAU w czasie wojny, poniesionych stratach i szkodach materialnych¹. Prawie równocześnie wznowiła działalność Komisja Orientalistyczna Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie i ukazały

¹ BIR UJ 1975, nr 3 (29), s. 20.

się jej pierwsze publikacje – przygotowane jeszcze przed wojną. Sekretarzem generalnym PAU (jednym z czterech w całych dziejach PAU) był w latach 1939–1948 (do swojej śmierci) prof. dr hab. T. Kowalski. Działalność PAU była kontynuowana do roku 1952, kiedy jej agendy i majątek zostały przekazane, decyzją ówczesnych władz, na rzecz utworzonej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Do tej chwili Komisja Orientalistyczna PAU zdążyła (od 1945) wydać siedem pozycji książkowych, w tym dwie z zakresu arabistyki² (m.in. Tadeusza Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera”, geografa arabskiego z XII wieku, al-Idris’iego*, cz. 1, 1945)³. Ogółem do 1952 r. PAU miała 676 członków krajowych i 264 zagranicznych. PAU nie została rozwiązana, ale dwie próby (w latach 1956/57 i 1980/81) jej reaktywacji nie powiodły się. Podczas pierwszej, kiedy podjęto próbę odtworzenia PAU, władze odpowiedziały powołaniem w Krakowie Oddziału PAN. Odbudowę PAU umożliwiła dopiero zmiana ustroju w 1989 r. Z działalnością PAU związane jest ściśle Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Oprócz zasobu PAU i PAN przechowuje akta Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i innych stowarzyszeń krakowskich, a także liczne spuścizny uczonych: tam zdeponowano spuściznę (częściową) po prof. T. Lewickim, a także profesorów A. Czapkiewicza, T. Kowalskiego oraz A. Zaborskiego.

2. Polska Akademia Nauk

Polska Akademia Nauk przez większą część swojej peerelowskiej historii posiadała wyspecjalizowane ciała zajmujące się orientalistyką, w których działali arabiści. Prowadziły one m.in. profilowaną aktywność wydawniczą i patronowały w ramach PAN publikowaniu pozycji arabistyczno-islamistycznych.

² *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 204.

³ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

2.1. Lata powojenne, poprzedzające powołanie PAN (1949–1951)

Il. 85–87

Obecny wygląd gmachu Pałacu Staszica, siedziby Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, wieloletnia siedziba Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN (2018–2019). *Zdjęcia autora*

Koniec lat 40. XX w. to okres, kiedy wzrosła i umocniła się „kierownicza rola” partii w kształtowaniu polityki kulturalnej i naukowej państwa w Polsce. Jednym z tego przejawów był proces utworzenia Polskiej Akademii Nauk, która powstawała w latach 1948–1952 i początkowo realizowała tzw. radziecki model akademii nauk, opierający się na wcieleniu struktur organizacyjnych nauk w ramy organizacyjne władzy państwowej i włączeniu ich działalności w system gospodarki planowej (jednak trzeba podkreślić, że sam pomysł stworzenia w Polsce scentralizowanej „nadinstytucji” naukowej sięgał okresu międzywojennego i jego ówcześni zwolennicy pomagali zrealizować go w okresie powojennym). Polska Akademia Nauk zastąpiła PAU i Towarzystwo Naukowe Warszawskie (TNW).

„Warto zaznaczyć, że PAN powstała na gruzach zlikwidowanych ostatecznie dwóch największych, stosunkowo niezależnych instytucji o przedwojennym rodowodzie: Polskiej Akademii Umiejętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Koncepcja organizacyjna Akademii łączyła w sobie cechy autonomicznej korporacji uczonych oraz pionu zarządzającego pracą naukową. W skład korporacji akademickiej wchodził członkowie Akademii (honorowi,

rzeczywiści, korespondencji i tytularni), powoływani przez Zgromadzenie Ogólne na wniosek Prezydium”⁴.

Już w 1948 r. pojawiły się pierwsze sygnały nadchodzących zmian – Henryk Jabłoński (ówczesny podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty, działacz PPS) w artykule *Nauka – zapalny odcinek frontu kultury*⁵ pisał, iż „potrzebna nam jest instytucja typu Akademii Nauk ZSRR, instytucja realnej pracy, oparta o szereg instytutów naukowo-badawczych, działająca faktycznie w najbliższym kontakcie z życiem i potrzebami Państwa”⁶.

W 1949 r. rozpoczęto przygotowania do powołania centralnego ośrodka do spraw nauki – zajmowała się tym Sekcja Organizacji Nauki Rady Głównej do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Ministerstwie Oświaty⁷. W ramach prac przygotowawczych do Pierwszego Kongresu Nauki Polskiej od marca 1949 r. powołano do życia 11 sekcji „organizacyjnych” obejmujących główne dziedziny nauki, dały one początek późniejszej Polskiej Akademii Nauk. Głos dominujący w sekcjach mieli naukowcy, których referaty na Kongresie były wykładnią interesów partyjnych⁸. W tym samym roku w dniach 20–21 kwietnia odbyło się posiedzenie plenum KC PZPR, na którym mówiono o „ofensywie ideologicznej na froncie naukowym”. Opierając się na wydanym w październiku 1947 r. dekrete likwidującym wybieralność władz uniwersyteckich i ustanawiającym zasadę ich nominacji, rozpoczęto zmiany w polityce kadrowej wobec naukowców i nauczycieli akademickich⁹. Uchwalony w 1950 r. na lata 1950–1955 plan sześcioletni objął również oświatę i naukę¹⁰. Z początkiem lutego 1950 r. Sekcja Organizacji Nauki Rady Głównej do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego obradowała w sprawach organizacyjnych przygotowawanego Kongresu wspólnie z Podsekcją Organizacji Nauki i Kongresu Nauki Polskiej, czyli – współpracowała sama ze sobą, bo skład personalny obu tych instytucji

⁴ P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR a Polska Akademia Nauk (1949–1989)*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 181.

⁵ H. Jabłoński, *Nauka – zapalny odcinek frontu kultury*, „Robotnik” 1948, nr 276.

⁶ P. Hübner, *Polityka partyjno-rządowa wobec towarzyszy naukowych w Polsce po II wojnie światowej*, „Prace Komisji Historii Nauki” 1999, t. 1, s. 60.

⁷ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji...*, s. 107.

⁸ M. Komaniecka, *I Kongres Nauki Komunistycznej*, „Dziennik Polski”, 04.07.2016, <https://dziennikpolski24.pl/i-kongres-nauki-komunistycznej/ar/10365046> [dostęp: 14.09.2021].

⁹ Ibidem.

¹⁰ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji...*, s. 107.

był nieomal identyczny¹¹. W kwietniu 1950 r. prof. K. Michałowski skierował do Ministra Oświaty memoriał dotyczący sprawy organizacji nauki polskiej, w którym przewidywano w strukturze organizacyjnej PAN utworzenie w Wydziale I (Filologicznym) Komitetu Filologii i Kultury Starożytnej i Orientalistyki¹². Już przed Kongresem los towarzystw naukowych, w tym Polskiej Akademii Umiejętności, był przesądzony. Podkreśliła to przyjęta w 1951 r. *Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie Polskiej Akademii Nauk*. Stwierdziła, że „w dziedzinie przeobrażenia świadomości naukowców PAU i towarzystwa ogólne nabierają w tych warunkach jeszcze jaskrawiej charakteru swoistych rezerwatów przeszłości”¹³.

2.2. Kongres Nauki Polskiej (1951)

Józef Chałasiński przed rozpoczęciem I KNP pisał¹⁴:

„Nie jest już sprawą przypadku, że Pierwszy Kongres Nauki Polskiej zbiega się w czasie z pierwszym rokiem sześcioletniego planu gospodarczego. Przeciwnie, zbieżność ta wynika z samej idei Pierwszego Kongresu Nauki Polskiej, której zadaniem jest powiązanie nauki z ogólnonarodowym wysiłkiem budowy socjalistycznego ustroju. Idea Kongresu jest wyrazem przeświadczenia, że nauka nie rozwija się w próżni, lecz przeciwnie, jak najściślej wiąże się z problemami epoki i społeczeństwa”¹⁵.

W dniach 29 czerwca–2 lipca 1951 r. odbył się I Kongres Nauki Polskiej, otwarcie jego obrad miało miejsce w auli Gmachu Głównego Politechniki Warszawskiej¹⁶,

¹¹ Ibidem.

¹² AAN, PZPR, 237/XVI-41, k. 9–13, maszynopis; Pismo Societas Scientiarum Varsaviensis/Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa, Pałac Staszica, Nowy Świat 72, z dn. 6 kwietnia 1950 r., l.dz. 510/50 do Ministra Oświaty Kazimierza Petruszewicza, za: *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały partyjne (1950–1986)*, t. 2, oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012, s. 51.

¹³ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji...*, s. 107.

¹⁴ S. Konstańczak, *Retoryka dominacji...*, s. 110.

¹⁵ J. Chałasiński, *Humanistyka przed Kongresem Nauki Polskiej*, „Rejs”. Ilustrowany dodatek „Dziennika Bałtyckiego”, 16.07.1950, nr 29, s. 2.

¹⁶ Patrz: „Polska Kronika Filmowa” 1951, nr 28, https://www.youtube.com/watch?v=R-Rrbr_zCjnU [dostęp: 14.09.2021].

w obecności 1051 naukowców i 711 gości (w tym z zagranicy – z AN ZSRR, z Chin Ludowych, Czechosłowacji, Rumunii, NRD, Wielkiej Brytanii, Włoch, Szwecji, Szwajcarii i Austrii), w tym premiera Józefa Cyrankiewicza, członków Rady Państwa, a także przewodniczącego Światowej Rady Pokoju Frédérica Joliot-Curie i Ireny Joliot-Curie. W Prezydium zasiadali rektorzy szkół akademickich i laureaci nagród państwowych. Przez cztery dni odbywały się posiedzenia plenarne oraz posiedzenia sekcyjne¹⁷. „Kongres powołał Komisję Organizacyjną PAN, najwyższej organizacji naukowej w Polsce”¹⁸.

Il. 88. Pierwszy Kongres Nauki Polskiej stał się wielkim wydarzeniem propagandowym, dla jego uczczenia wypuszczono nawet serie dedykowanych znaczków pocztowych upamiętniających to wydarzenie. Zdjęcie: kolekcja filatelistyczna. Autor nieznanym

Najważniejszym rezultatem Kongresu był akt prawny, Ustawa z dn. 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk¹⁹ powołująca na mocy prawa Polską Akademię Nauk:

„Art. I 1. W celu zapewnienia nauce polskiej wszechstronnego rozwoju i pełnego rozkwitu oraz nadania badaniom naukowym kierunku odpowiadającego istotnym

¹⁷ M. Komanińska, *I Kongres Nauki Komunistycznej...*

¹⁸ Patrz: „Polska Kronika Filmowa” 1951, nr 28...

¹⁹ Dz.U. 1951 Nr 57, poz. 391.

potrzebom Narodu [...] powołuje się Polską Akademię Nauk”²⁰ i „Art. 2 Akademia jest najwyższą instytucją naukową Rzeczypospolitej Polskiej”²¹. Tak Polska Akademia Nauk stała się „supertowarzystwem naukowym”²².

Niedługo później, w grudniu, pojawiło się addendum do poprzedniej: Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki²³. Zdaniem P. Pleskota „[s]tworzona obiema ustawami struktura zakładała przede wszystkim całkowitą likwidację autonomii uczelni wyższych, ograniczenie ich roli jako ośrodków badawczych i koncentrację badań w powstającej Akademii, mającej w zamierzeniach stać się jedyną, monopolistyczną instytucją nauki w Polsce”²⁴. Z kolei PAN na swojej oficjalnej stronie reprezentuje inny pogląd na powody stworzenia Akademii: Kongres „przyjął nowy trójczłonowy model organizacji nauki w Polsce, mający stworzyć szansę na poważne, stabilne finansowanie i szybszy postęp badań prowadzonych i rozwijanych w nowoczesnym naukowym centrum badawczym. W myśl postulowanego modelu Akademia miała prowadzić badania, szkoły wyższe – kształcić adeptów wiedzy, a towarzystwa naukowe – tę wiedzę upowszechniać”²⁵.

Komisja Organizacyjna Polskiej Akademii Nauk powołana została uchwałą plenum I Kongresu Nauki Polskiej w dniu 2 lipca 1951 r. W listopadzie 1951 r. przeprowadzono reorganizację Biura Organizacyjnego Kongresu Nauki Polskiej, przystosowując je do zadań przewidzianych dla PAN. Struktura objęła następujące Biura: Prezydyjne (przy którym był Referat Prasowy), Finansowo-Gospodarcze, Kadr oraz Inspektorat Kontroli – i Działy: Planowania i Koordynacji Badań Naukowych, Wydawnictw Naukowych, Popularyzacji Wiedzy. Łączył je Sekretariat czterech Wydziałów Komisji Organizacyjnej (czyli przyszłych wydziałów Akademii). Komisja Organizacyjna przestała działać 9 kwietnia 1952 r., kiedy powołano pierwszy skład Akademii²⁶. I Kongres przyjął marksizm-leninizm jako podstawę

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² P. Hübner, *Polityka partyjno-rządowa...*, s. 68.

²³ Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38.

²⁴ P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką...*, s. 181.

²⁵ *Dzieje Instytucji. PAN*, https://instytucja.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=22&jj=1579380015412 [dostęp: 14.09.2021].

²⁶ *Archiwum PAN*, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/58138> [dostęp: 14.09.2021].

metodologii badań naukowych²⁷, a władze sprawowały nadzór nad PAN za pośrednictwem Wydziału Nauki KC PZPR²⁸.

Odbyły się jeszcze dwa Kongresy Nauki Polskiej w okresie istnienia PRL, ale nie odegrały już tak istotnej roli w kształtowaniu życia akademickiego w Polsce.

Inicjatywa zorganizowania II Kongresu wyszła ze środowiska Polskiej Akademii Nauk, a w październiku 1969 r. Biuro Polityczne KC PZPR podjęło decyzję o powołaniu tymczasowego zespołu organizacyjnego i w dniach 26–29 czerwca 1973 r. odbył się – 22 lata po poprzednim – II Kongres Nauki Polskiej pod hasłem „Nauka w służbie narodu”, które oznaczało wykorzystanie nauki do budowy społeczeństwa socjalistycznego. Obrady odbyły się w gmachu Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie. Przedmiotem obrad była analiza stanu i dorobku nauki polskiej w okresie od poprzedniego Kongresu po rok 1972 oraz określenie kierunków jej dalszego rozwoju. Wzięło w nim udział ok. 2000 osób, w stosunku do I Kongresu nastąpiło liczne wyodrębnienie nowych dyscyplin i większa specjalizacja²⁹.

III Kongres Nauki Polskiej obradował od 5 do 7 marca 1986 r. w Warszawie, w Sali Kongresowej Pałacu Kultury i Nauki, ponownie pod hasłem „Nauka w służbie narodu”. Wzięło w nim udział 2000 delegatów, miał charakter roboczy i odbył się bez udziału gości zagranicznych. Został zwołany w okresie trudnej sytuacji gospodarczej i politycznej kraju³⁰ i dokonane analizy stanu i dorobku nauki polskiej po II Kongresie podsumowano stwierdzeniem, że nie zrealizowano postulatów uprzedniego Kongresu, a nauka znajduje się w stanie „niezadowolającym”.

Celem wszystkich trzech KNP była ocena stanu i dorobku ówczesnej nauki polskiej i wytyczenie kierunków jej rozwoju. Rolę diagnostyczną „kongresy niewątpliwie spełniły”³¹.

J. Reyman stwierdził, że już w 1951 r. zainicjowano prace nad katalogiem rękopisów orientalnych w Polsce³², ale we wcześniejszym artykule proces ten błędnie przypisał Pracowni Rękopisów Orientalnych przy Zakładzie Orientalistyki PAN³³,

²⁷ M. Komanięcka, *Kongresy Nauki Polskiej w PRL*, „Forum Akademickie” 2017, nr 2, za: <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2017/02/kongresy-nauki-polskiej-w-prl/#> [dostęp: 14.09.2021].

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 202.

³³ J. Reyman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 78–79.

która wtedy nie istniała. Sama PAN faktyczną działalność rozpoczęła w 1952 r. (sporna jest dokładna data, gdyż trudno określić, co należy uznać za początek takiej działalności – ustalenie składu członkowskiego czy uchwalenie statutu?), ale już 25 maja 1952 r. powołano decyzją Prezydium PAN Komitet Orientalistyczny³⁴. Tej nazwy używano do 1961 r., pełnił rolę organu koordynującego działalność orientalistyki polskiej³⁵. Jego przewodniczącym został prof. Ananiasz Zajączkowski (1952–1962)³⁶. Oprócz niego do Komitetu weszło ośmiu członków (w tym arabista dr T. Lewicki)³⁷. Od razu po powstaniu KO PAN przejęło następujące agendy dawnej PAU i TNW³⁸: Prace Komisji Orientalistycznej, nr 40; Rozprawy Komisji Orientalistycznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, nr 4–2 i 5–8³⁹. Właściwie seria Prace Komisji Orientalistycznej PAU i seria Rozpraw Komisji Orientalistycznej TNW zostały połączone i stworzyły Prace Orientalistyczne PAN⁴⁰. KO PAN posiadało agendy własne: Prace orientalistyczne PAN, t. 1. Jednym z zadań Komitetu Orientalistycznego było przekazywanie subsydiów dla Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego na wydawanie „Rocznika Orientalistycznego”, t. 16, 17 i 18 oraz „Przeglądu Orientalistycznego”, z. 4–9⁴¹.

2.3. Pokongresowe lata 50.

Do 15 stycznia 1953 r. Komitet Orientalistyczny odbył osiem posiedzeń, dwa pierwsze dotyczyły spraw organizacyjnych (wytyczono sprawy najpilniejsze, określono plan wydawniczy), kolejne – przygotowań do XI Zjazdu Orientalistów Polskich, a na następnym – działalności PTO. Pierwsze posiedzenie naukowe odbyło się 26 listopada 1953 r., na drugim omawiano osiągnięcia orientalistyki radzieckiej. 8 stycznia 1953 r. omawiano sprawę katalogowania rękopisów orientalnych w Polsce.

³⁴ PO 1953, nr 1, s. 65–66.

³⁵ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych*, [w:] *Polska Akademia Nauk 1952–2002: placówki i komitety*, red. L. Kuźnicki, Warszawa 2002, s. 332–334, za: <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/historia> [dostęp: 14.09.2021].

³⁶ Ibidem.

³⁷ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność naukowa oraz organizacyjna*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 5..., s. 10.

³⁸ APAN III-215, teczką 42, Protokół z posiedzenia KO PAN z dn. 2 czerwca 1952 r.

³⁹ APAN III-215, teczką 42, KO PAN.

⁴⁰ S. Strelcyn, *XI Zjazd orientalistów polskich...*, s. 143.

⁴¹ APAN III-215, teczką 42, KO PAN.

W tym krótkim okresie Komitet Orientalistyczny opracował wytyczne do planu badań szczególnie ważnych dla kultury narodowej w zakresie orientalistyki oraz przyjął ramowy plan badań na lata 1953–1955 i roboczy plan pracy na 1953 r. Opracowane wytyczne to (tu i dalej tylko tematy bliskowschodnie i arabistyczne, pozostałe zostały pominięte, chyba że odgrywały szczególną rolę w historii orientalistyki bądź miały wpływ na arabistykę)⁴²:

- związki historyczne i kulturowe Polski ze Wschodem:
 - a. opracowanie rękopiśmiennych i innych źródeł orientalnych do historii Polski i krajów ościennych,
 - b. historia orientalistyki polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem wkładu polskich podróżników po Wschodzie;
- historia współczesna krajów Wschodu, ze szczególnym uwzględnieniem ruchów narodowo-wyzwoleńczych;
- historia formacji społecznych na Wschodzie;
- powstanie i rozwój języków narodowych na Wschodzie, rola języków literackich;
- wkład kultury narodów orientalnych do skarbnicy kultury ogólnoludzkiej.

Wytyczony plan badań Komitetu realizowany był przez Instytut Orientalistyczny UW w ramach prac zleconych. W zakresie katalogowania rękopisów opisano 960 (hebrajskich, tureckich, tatarskich i arabskich, perskich, egipskich i ormiańskich). Przygotowano do edycji rozprawki o koniach arabskich w rękopisie Wacława Rzewuskiego. W zakresie prac leksykograficznych: opracowanie słownictwa kipczacko-tureckiego na podstawie facsimile arabsko-kipczackiego słownika et-Tuhfetü'z-Zekiyie i wydane przez M.Th. Houtsma anonimowego słownika turecko-arabskiego (*Ein türkisch-arabisches Glossar*). W zakresie historii: historia walk wyzwoleńczych w Afryce Północnej (Algier, Tunis, Maroko). W okresie sprawozdawczym przeprowadzono dyskusje:

- 6 marca na temat referatu W. Jabłońskiego „Orientalistyka na uniwersytetach polskich”;
- planów badań projektowanego Zakładu Orientalistyki PAN na 1954 r.;
- uniwersyteckich planów badań w zakresie orientalistyki na lata 1953–1955, nadesłanych przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego;
- 8 stycznia – planów badań projektu „Katalog rękopisów orientalnych”;

⁴² *Działalność Komitetu Orientalistycznego PAN w 1953 r...*, s. 192–194.

- 20 października na temat wygłoszonego przez prof. T. Lewickiego referatu „Znaczenie pism ibadyckich jako źródeł do historii świata muzułmańskiego, ze szczególnym uwzględnieniem Afryki Północnej”;
- 25 listopada na temat referatu wygłoszonego przez prof. J. Reychmana „Orientalistyka w Polsce Ludowej”. Referat został zaakceptowany i uzyskał zgodę na publikację w specjalnym numerze PO z okazji 10-lecia Polski Ludowej;
- 19 grudnia na temat referatu wygłoszonego przez M. Lewickiego „Orientalistyka polska od 1918”.

Oddano do druku mające się ukazać w 1954 r. dwa tomy Prac Orientalistycznych PAN⁴³:

- t. 1 – A. Zajączkowski, *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego, cz. II – Verba*⁴⁴;
- t. 2 – T. Lewicki, *Polska i kraje ościenne w świetle Księgi Rogera, geografii arabskiego XII w. al-Idrisiego, cz. 2: Toponimika*,
oraz RO, t. 19.

W 1953 r. utworzono Zakład Orientalistyki PAN⁴⁵ (uchwałą Sekretariatu Naukowego Prezydium Polskiej Akademii Nauk nr 18/53 z dn. 7 listopada 1953 r.⁴⁶), ale – ponieważ powołano go do życia 15 grudnia tegoż roku⁴⁷ – rozpoczął swoją pełną działalność dopiero w roku następnym, tj. 1954. Kierownikiem zakładu był prof. A. Zajączkowski⁴⁸. Najpierw dysponował jedynie trzema etatami, w tym tylko jednym pomocniczego pracownika nauki. Pierwsze zaplanowane prace miały charakter dokumentacyjny i słownikowy, dla przykładu rozpoczęto prace nad Katalogiem Rękopisów Orientalnych ze Zbiorów Polskich⁴⁹.

W pierwszym okresie Zakład składał się z trzech pracowni (rękopisów, leksyko-graficzna i historyczna), potem podzielono go na dwa działy: Bliskiego i Środkowego Wschodu oraz Dalekiego Wschodu. Trochę później utworzono dodatkowo komórkę o nazwie Pracownia Dokumentacji i Informacji Naukowej⁵⁰. Radzie Naukowej

⁴³ PO 1953, nr 1, s. 65–66.

⁴⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 84.

⁴⁵ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 314–315

⁴⁶ APAN III-215, teczka 42, KO PAN. Zakład Orientalistyki PAN.

⁴⁷ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 78.

⁴⁸ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

⁴⁹ APAN III-215, teczka 42, KO PAN. Zakład Orientalistyki PAN.

⁵⁰ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 208–209.

ZO PAN przewodniczył prof. K. Michałowski⁵¹. Trzeba podkreślić, że Komitet Orientalistyczny podejmował się także bardzo konkretnych działań, aczkolwiek wykonywał je głównie „cudzymi” rękoma: pracowników ZO PAN lub IO UW, często na zlecenie, *de facto* były to wciąż te same osoby (z wyjątkiem tych orientalistów, którym z różnych powodów nie udało się znaleźć takiego etatu i pracowali jako przedstawiciele „wolnych zawodów” albo innych instytucji). Trudno jest stwierdzić, kto te zadania wykonywał: np. A. Zajązkowski jako kierownik ZO PAN, jako Przewodniczący KO PAN czy Kierownik Katedry Turkologii IO UW albo Kierownik IO UW? ZO PAN opierał się prawie wyłącznie na pracownikach UW⁵². W ramach ówczesnej polityki centralizacji jeszcze w 1956 r. planowano przekształcenie Zakładu Orientalistyki PAN w 1958 r. w wielki, 35–40-osobowy Instytut, przeniesiono też do Warszawy siedzibę Zarządu PTO, bo tu, w stolicy, miała się skupić cała orientalistyka⁵³. Niezależnie od tego dzięki KO PAN Drukarnia im. Rewolucji Październikowej w Warszawie otrzymała komplet czcionek arabskich (i innych orientalnych) i orientaliści z IO UW przeszkolili jej zecerów⁵⁴, co umożliwiło w późniejszych latach zwiększenie ilości publikacji orientalistycznych (do tej pory czcionki orientalne posiadała tylko typografia Wydawnictwa UJ w Krakowie). Zakład Orientalistyki PAN był formalnie wydawcą przejętego od PTO w 1953 r. „Rocznika Orientalistycznego”⁵⁵. W tym samym roku powstało Archiwum Polskiej Akademii Nauk na mocy Uchwały nr 167/53 Sekretariatu Naukowego PAN z dn. 1 grudnia 1953 r., posiadające zasób historyczny, gromadzące i przechowujące materiały archiwalne jednostek organizacyjnych PAN, spuścizny uczonych, dokumentację towarzystw i instytucji naukowych takich, jak: Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1952), Kongresy Nauki Polskiej I–III (1951–1986), dokumenty wytworzone przez PAN (m.in. przez KO i KNO) oraz spuścizny uczonych polskich (np. profesorów A. Zajązkowskiego i J. Reychmana). Są to materiały pochodzenia prywatnego. Przechowywane są tu dokumenty szczególnie cenne dla historii orientalistyki polskiej. W 1954 r. działalność organizatorska Komitetu Orientalistycznego PAN opierała się na kierowaniu aktywnością ZO PAN, opiekowaniu się działalnością PTO, planowaniu badań

⁵¹ Ibidem, s. 209.

⁵² S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 11–12.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 84.

⁵⁵ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 10–11.

uniwersyteckich katedr orientalistycznych, organizowaniu posiedzeń naukowych, a także organizowaniu wymiany międzynarodowej publikacji i periodyków oraz uczestnictwie w międzynarodowych spotkaniach orientalistów⁵⁶. W ramach swojej działalności naukowej odbył siedem posiedzeń naukowych, na których wygłaszano referaty (wśród nich nie było ani jednego arabistycznego). Ze względu na nadchodzący Rok Mickiewiczowski odbyło się siedem posiedzeń organizacyjnych, poza tym przygotowywano – zwołany przez KO PAN i PTO – XIII Zjazd Orientalistów Polskich, który odbył się w dniach 10–12 czerwca 1954 r. w gmachu PAN w Warszawie⁵⁷. Podejmowano też działania dla zrealizowania konferencji naukowej, planowanej na czerwiec 1955 r. Oprócz tego KO dokonał oceny działalności ZO PAN za rok poprzedni, przygotował plan wydawniczy na 1956 r., zaopiniował plany naukowo-badawcze katedr orientalistycznych i poczynił kroki dla umożliwienia korzystania w celu badań naukowych z niedostępnych dotąd bibliotek⁵⁸. W 1954 r. ukazały się anonsowane w 1953 r. wydawnictwa KO PAN⁵⁹: „Rocznik Orientalistyczny”, t. 19 (PWN, Warszawa), A. Zajączkowskiego *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego*, t. 2 (seria Prace Orientalistyczne, t. 1, Warszawa 1954, PWN)⁶⁰ i T. Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle Księgi Rogera geografa arabskiego z XII w. Al Idrisi’ego, cz. II*⁶¹ (seria Prace Orientalistyczne, t. 2, PWN, Warszawa 1954). W serii tej do 2017 r. ukazały się 43 tomy⁶² (w tym śladowa ilość publikacji arabistycznych, o czym w podrozdziale „Dorobek...”). Wzięto udział w XXIII Międzynarodowym Kongresie orientalistów w Cambridge (1954)⁶³. Co do działalności, ZO PAN kontynuował prace naukowo-badawcze wykonywane uprzednio przez IO UW na zlecenie KO PAN⁶⁴. W Pracowni Rękopisów Orientalnych opracowywano rękopisy tatarskie i tureckie z Archiwum Akt Dawnych w Warszawie oraz rękopis W. Rzewuskiego o koniach arabskich⁶⁵. W Pracowni Leksykograficznej nie prowadzono

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ APAN III-168, teczka 148, Polskie prace orientalistyczne w ostatnich latach, maszynopis, niepodpisany, niedatowany, wspomina fakty z 1966 r., więc pochodzi z okresu późniejszego.

⁵⁸ PO 1955, nr 2, s. 246.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ A. Zajączkowski, *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego*, t. 2, Warszawa 1954.

⁶¹ PO 1955, nr 2, s. 247.

⁶² M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

⁶³ APAN III-215, teczka 42, KO PAN. Zakład Orientalistyki PAN.

⁶⁴ *Zakład Orientalistyki PAN*, PO 1954, nr 2, s. 194.

⁶⁵ PO 1955, nr 2, s. 247–248.

żadnych prac arabistycznych ani islamistycznych, a Pracownia Historyczna „nawiązała w roku ubiegłym kontakt z Instytutem Historii PAN i uzyskała jego pomoc w przygotowaniu referatu pt. «Rozwój feudalizmu na Wschodzie», który wraz z drugim referatem Pracowni Historycznej «Demograficzno-ekonomiczne podłoże walk narodowo-wyzwoleńczych na Wschodzie», został wygłoszony na XIII Zjeździe Orientalistów Polskich⁶⁶, który odbył się w czerwcu 1954 r., a jego obrady protokołowali Aleksander Dubiński i Barbara Majewska⁶⁷. Skład kadrowy ZO PAN w 1954 r.: kierownik prof. A. Zajączkowski, z-ca i kierownik Pracowni Rękopisów prof. S. Strelcyn, kierownik Pracowni Leksykograficznej prof. M. Lewicki, p.o. kierownika Pracowni Historycznej – mgr Aleksy Dębicki. ZO PAN był formalnie wydawcą od 1954 r. serii *Prace Orientalistyczne*⁶⁸. Jako ilustrację działalności KO PAN przytaczam wyimek z protokołu posiedzenia Komisji Orientalistycznej odbytego w dn. 2 czerwca 1954 r. w Warszawie, w Pałacu Staszica:

„Obecni: prof. prof. A. Zajączkowski, S. Strelcyn, J. Chmielewski, W. Jabłoński, M. Lewicki.

Porządek obrad: Plan pracy Komitetu Orientalistycznego na rok 1955 i sprawy bieżące.

Plan pracy Zakładu Orientalistyki PAN na r. 1955 przedstawia się następująco:

Pracownia rękopisów orientalnych – opracowanie katalogów rękopisów orientalnych – zakończony zostanie opis dokumentów turecko-tatarskich. Na dwa lata zaplanowano opracowanie rękopisów hebrajsko-aramejskich /brak kadr/. Ponadto 200 rękopisów z rozsyпки. Rękopis Rzewuskiego jest częściowo opracowany, prace zostaną ukończone w 1955 r. Nie zostanie opublikowany w całości.

Pracownia leksykograficzna – trwają prace nad słownictwem arabsko-kipczackim i słownictwem zachodnio-karaimskim. Prof. Jabłoński proponuje prace nad słownikami persko-polskim (mgr B. Eppel) i chińsko-polskim (W. Jabłoński).

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ APAN III-168, teczka 168, Konferencja w Nieborowie 10–12 czerwca 1955 r.

⁶⁸ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 13.

Pracownia historyczna – przewiduje się etat dla p. Rodzińskiego. Prace zlecone nad przekładem Wang-Czunga. Prace związane z Rokiem Mickiewiczowskim (elementy orientalne w twórczości Mickiewicza)⁶⁹. Przewiduje się na IV kwartał uzyskanie 2 etatów – dla prof. M. Lewickiego i F. Kupfera oraz zwolnienie 1 etatu, na to miejsce kandydatury mgr Eppel lub dr Wojtasiewicz. Prof. Jabłoński wysunął wniosek o dokooptowanie prof. Słuszkiewicza, zostanie rozpatrzony na następnym posiedzeniu KO. Komitet negatywnie odniósł się do propozycji prof. Taubenschlaga⁷⁰ dotyczącej wymiany z CSR⁷¹ oraz wspólnego zjazdu z udziałem gości zagranicznych⁷².

Powyższy protokół uzmysławia zakres i skalę działalności Komitetu – praktycznie nieobecna była arabistyka, zjawisko to dotyczyło także lat późniejszych, nawet kiedy przewodniczącym był arabista: dla orientalistyki PAN w czasach Polski Ludowej arabistyka była ubocznym torem działalności naukowej, właściwie przez większość czasu pojawiały się zdawkowe działania na tym tle, a i to dotyczyły głównie arabskich regionów Afryki. W dniach 10–12 czerwca 1955 r. odbyła się Międzynarodowa Konferencja Orientalistyczna w Nieborowie, której organizatorem był Komitet Orientalistyczny PAN. Udział w niej wzięło 10 gości zagranicznych (z ZSRR i krajów demokracji ludowej). Dwa z trzech tematów wiodących konferencji miały proveniencję arabistyczną, a co najmniej bliskowschodnią, co wynikało ze składu autorskiego przygotowującego referat (zespół pod kierownictwem prof. dr. J. Reychmana, członkowie: A. Dębnicki, Ł. Hirszowicz, W. Jabłoński, W. Rodziński, S. Strelcyn) „Krytyka historiografii burżuazyjnej w zakresie badań nad Wschodem”. Referat drugiego tematu – „Źródła orientalne do dziejów Europy Wschodniej” – opracował zespół pod kierownictwem prof. T. Lewickiego (członkowie: T. Kubiak⁷³, A. Kupffer⁷⁴)⁷⁵. Konferencję kontrolowały władze – nawet

⁶⁹ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

⁷⁰ Rafał Taubenschlag (1881–1958) – historyk prawa, specjalista w dziedzinie prawa rzymskiego i papirologii. Do czasów wojny pracował na UJ, a po jej zakończeniu na UW.

⁷¹ To jest Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną.

⁷² AUW, IO-0080, Protokół z posiedzenia Komisji Orientalistycznej [PAN] odbytego 2 czerwca 1954 r. w Warszawie.

⁷³ Chodzi chyba o Władysława Kubiaka, arabistę.

⁷⁴ Chodzi o Franciszka Kupfera, hebraistę z UW.

⁷⁵ APAN III-168,teczka 168, Pismo KO PAN do Sekretarza Wydziału I PAN z dn. 22 listopada 1954 r., w sprawie konferencji w Nieborowie.

zaproszenia na nią (druki) odesłano do akceptacji w cenzurze, tj. w Głównym Urzędzie Kontroli Prasy⁷⁶, a w obradach uczestniczyło jawnie dwóch dyrektorów z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (patrz niżej). Gości dowieziono do Nieborowa wynajętymi autokarami PKS, w grupach po ok. 50 osób⁷⁷. Wyjazd do Nieborowa nastąpił 10 czerwca 1955 r. o godz. 9 rano, uczestnikom zapewniono całodzienne wyżywienie i nocleg, a powrót nastąpił 12 czerwca o godz. 20.00⁷⁸. W konferencji wzięli udział m.in. (tu tylko arabiści i inni orientaliści, których obszary badań obejmowały tematykę związaną z arabistyką): W. Skuratowicz⁷⁹, T. Lewicki (wystąpił z referatem)⁸⁰, J. Reychman, A. Zajączkowski, J. Bielawski, E. Szymański, A. Czapkiewicz, W. Tubielewicz; W. Kubiak nie dojechał albo się wycofał⁸¹. Członków stałych konferencji (z Polski) było 41 osób, do tego dochodziło trzech uczestników z ZSRR, dwóch z CSRS, dwóch z Węgier i dwóch z NRD⁸² oraz przedstawiciele Prezydium I Wydziału PAN i Wydziału Nauki KC PZPR. Dojeżdżało z Warszawy jeszcze 18 osób, wśród nich ówczesny Minister Adam Rapacki, Ł. Hirszowicz z IH PAN, prof. S. Żółkiewski z KC PZPR oraz anonimowa osoba z Wydziału Nauki KC PZPR, profesorzy Aleksander Gieysztor, Grzegorz Labuda, Stanisław Lorentz, minister E. Krassowska⁸³, dyr. Jan Lech z Departamentu Studiów Uniwersyteckich MSW, dyrektor Jadwiga Pałczyzna z MSW, dyrektor Mencal i dyr. Śluczański z MSZ, prof. B. Mark z ŻIH oraz korespondent z „Trybuny Ludu”

⁷⁶ APAN III-168,teczka 168, Pismo Wydziału I Nauk Społecznych do Głównego Urzędu Kontroli Prasy z dn. 14 maja 1955 r.

⁷⁷ APAN III-168,teczka 168, Pismo Wydziału I PAN do Wydziału Gospodarczego PAN o wynajęcie autobusów z PKS z dn. 29 kwietnia 1955 r., nr WNI-2/55.

⁷⁸ APAN III-168,teczka 168, Pismo informacyjne I Wydziału PAN do zaproszonych gości, niedatowane, podpisane przez Dyrektora Biura Wydziału I PAN.

⁷⁹ APAN III-168,teczka 168, Podziękowanie za zaproszenie od W. Skuratowicza dla I Wydziału PAN z dn. 9 maja 1955 r.

⁸⁰ APAN III-168,teczka 168, Pismo T. Lewickiego z tekstem referatu w załączeniu do Dyrekcji KO PAN z dn. 12 maja 1955 r.

⁸¹ APAN III-168,teczka 168, Lista uczestników Konferencji Orientalistów w Nieborowie k. Warszawy, dn. 10–12 czerwca 1955 r.

⁸² APAN III-168,teczka 168, Lista nr 1 stałych uczestników Konferencji Orientalistów w Nieborowie k. Warszawy, dn. 10–12 czerwca 1955 r.

⁸³ Eugenia Krassowska-Jodłowska (1910–1986) – polonistka, polityk, członek Rady Państwa (1965–1972) i poseł na Sejm PRL. W latach 1946–1950 podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty, w okresie 1950–1951 była podsekretarzem stanu w Ministerstwie Szkół Wyższych i Nauki, w latach 1951–1965 podsekretarzem stanu w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego.

i PAP⁸⁴. Działalność KO PAN nie ograniczała się w 1955 r. tylko do organizacji konferencji w Nieborowie, chociaż jej ranga niewątpliwie przyćmiła wszystkie inne wydarzenia orientalistyczne w tamtym roku. Najprawdopodobniej w tym samym roku rozpoczęła się praca Haliny Natorf (już wcześniej zajmował się tym T. Majda) nad „najbardziej ambitnym programem Zakładu”⁸⁵ Orientalistyki. Było nim – zdaniem córki prof. A. Zajązkowskiego – stworzenie słownika kipczackiego. Wiąże się z tym anegdota przez nią przytoczona: „Prawdopodobnie z tego względu «Hetman», jak zwano ówczesnego wszechwładnego sekretarza naukowego PAN, nadał Ananiaszowi Zajązkowskiemu przydomek «Wielki Kipczak»”⁸⁶. Po śmierci w 1955 r. M. Lewickiego dokooptowano do Komitetu Orientalistycznego dwóch członków i w tym składzie Komitet przetrwał do 1960 r.⁸⁷ Na przełomie 1954/55 r. PTO liczyło 66 członków⁸⁸. Jednym z osiągnięć w działalności ZO PAN była efektywna międzynarodowa wymiana publikacji i periodyków naukowych i polityka zakupów, dzięki czemu znacznie rozbudowywano Bibliotekę ZO PAN – już w 1956 r. (tj. po dwóch latach faktycznej działalności) ilość książek, którą otrzymała z zamówień od stycznia 1955 r., była dużo większa niż dla Biblioteki na Uniwersytecie Warszawskim⁸⁹. Oczywiście można też zastanowić się, czy to nie dzięki ówczesnej polityce centralizacyjnej władz Biblioteka ZO PAN otrzymywała więcej woluminów kosztem innych placówek. Na posiedzeniu KO PAN w dn. 6 marca 1957 r. wybrano Prezydium Komitetu Orientalistycznego PAN na okres kolejnych trzech lat – przewodniczącym został prof. A. Zajązkowski⁹⁰, który dwa tygodnie później (27.03.1957) w siedzibie Akademii Nauk Czechosłowacji w Pradze wygłosił referat omawiający dotychczasowy dorobek oraz stan badań orientalistyki polskiej⁹¹. W tym samym roku mgr E. Szymański złożył dwa egzaminy specjalistyczne z (1) historii Wschodu muzułmańskiego i (2) historii Afryki Północnej. Ponadto opracował dla „Przeglądu

⁸⁴ APAN III-168, teczka 168, Lista nr 2 uczestników Konferencji Orientalistów w Nieborowie k. Warszawy dojeżdżających z Warszawy, dn. 10–12 czerwca 1955 r.

⁸⁵ M.E. Zajązkowska-Łopatto, *A. Zajązkowski...*, s. 138.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 10.

⁸⁸ APAN III-168, teczka 168, Lista członków PTO. Maszynopis z poprawkami odręcznymi, dwie kartki, niedatowany, nieopisany.

⁸⁹ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 329.

⁹⁰ APAN III-168, teczka 148, Sprawozdanie z działalności Komitetu Orientalistycznego PAN za r. 1957.

⁹¹ Ibidem.

Orientalistycznego” stałą kronikę *Z wydarzeń na współczesnym Wschodzie* oraz napisał trzy recenzje publikacji o Afryce Północnej. 15 października 1957 r. wyjechał na sześciomiesięczne stypendium do Egiptu celem zebrania brakujących materiałów do pracy kandydackiej⁹².

W dniach 28 sierpnia–4 września 1957 r. w Monachium odbywał się XXIV Międzynarodowy Kongres Orientalistów, w którym udział wzięła czteroosobowa polska delegacja. W jej składzie znajdował się m.in. prof. T. Lewicki, który wygłosił referat „Z dziejów Ibadytów w Południowej Arabii”⁹³. W ramach tego kongresu 28 września 1957 r. odbyło się posiedzenie Unii Międzynarodowej Orientalistów, na którym Polskie Towarzystwo Orientalistyczne zostało przyjęte na członka Unii⁹⁴. Z dniem 1 października 1957 r. powstał Dział dokumentacji ZO PAN, rozbudowując strukturę ZO PAN⁹⁵. W dniach 15–18 października tegoż roku w siedzibie Zakładu Orientalistyki PAN doszła do skutku I Konferencja w sprawie źródeł orientalnych do dziejów Europy Wschodniej i Środkowej – wielkie wydarzenie w poststalinowskich dziejach orientalistyki polskiej. Wzięli w niej licznie udział prominentni uczeni z zagranicy (państw socjalistycznych) – I. Hrbek (Czechosłowacja), B. Djurdjev (Jugosławia), L. Fekete (Węgry), K. Cegledi (Węgry), B.N. Zachoder (ZSRR), W.I. Bielajew (ZSRR) i A.S. Twierietinowa (ZSRR). Z polskiej strony – A. Zajązkowski, T. Lewicki, J. Reychman i S. Strelcyn. Arabistyczne referaty wygłosili I. Hrbek i T. Lewicki („Polskie badania nad źródłami arabskimi i hebrajskimi do historii Europy Wschodniej w okresie wczesnego średniowiecza”)⁹⁶. W latach 1957–1960 Komitet Orientalistyczny PAN działał w polskiej grupie roboczej Projektu Wschód-Zachód UNESCO⁹⁷. Sprawy kadrowe ZO PAN w Warszawie (stan na 31.12.1957) wyglądały następująco. Na etatach zatrudnieni byli: jeden etat profesora zwyczajnego, dwaj profesorowie nadzwyczajni (2 × ½ etatu), 1 i ½ etatu adiunkta, dwa etaty st. asystentów, 3 i ½ etatu asystenta i jeden etat pracownika naukowo-techniczno-administracyjnego. W 1957 r. ZO PAN otrzymał na siedzibę pomieszczenia w kamienicy na ul. Freta 16 na Nowym Mieście, jednak nie uzyskano

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ APAN III-168, teczką 159, Protokół z posiedzenia naukowo-organizacyjnego Komitetu Orientalistycznego PAN 7 października 1957 r. w lokalu ZO PAN Freta 16.

⁹⁵ APAN III-168, teczką 148, Sprawozdanie z działalności Komitetu Orientalistycznego PAN za r. 1957.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 25.

pomieszczeń na bibliotekę (na parterze) ani czterech izb na II piętrze. Dlatego biblioteka nadal – tymczasowo – była przechowywana w lokalu „Przeglądu Orientalistycznego” i nie była udostępniana⁹⁸. Biblioteka Zakładu Orientalistyki PAN liczyła na dzień 31 grudnia 1957 r. 3774 dzieł zwartych i czasopism⁹⁹. W dorobku wydawniczym 1957 r. znalazły się dwa tomy „Rocznika Orientalistycznego”, t. 21 i t. 22/1, wydane przez PWN, Warszawa. Właśnie od t. 21 RO stał się półrocznikiem (tj. publikowano dwa zeszyty rocznie)¹⁰⁰. Poza tym ukazały się: *Bibliografia polskich prac orientalistycznych za lata 1945–1955*, opr. W. Kotański i B. Majewska, PWN, Warszawa 1957¹⁰¹; *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 1, pod red. S. Strelcyna, PWN, Warszawa; A. A. Зайончковский, *О некоторых избранных работах в польском востоковедении в области туркологии, арабистики и иранистики (1946–1956 гг.)*, [w:] „Советское востоковедение” 1957, АН СССР, Nr 2, b.m.w., s. 159–166¹⁰². W 1957 r. jako pierwszy Oddział PAN w Polsce powołano do życia Oddział PAN w Krakowie, jego siedzibą był budynek Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. Sławkowskiej 17, a na przełomie 1957/58 r. rozpoczęła swoją działalność – powołana do życia staraniem Komitetu Orientalistycznego PAN¹⁰³ – Komisja Orientalistyczna przy oddziale PAN w Krakowie, której przewodniczącym został prof. T. Lewicki¹⁰⁴.

Rok 1958 był pierwszym rokiem działalności Komisji Orientalistycznej Oddziału Krakowskiego PAN i Działu Dokumentacji Zakładu Orientalistyki PAN mieszczącego się na ul. Freta 16 w Warszawie¹⁰⁵. Komitet Orientalistyczny PAN wziął udział w pracach Polskiej Grupy Roboczej Wschód-Zachód podczas realizacji projektu Wschód-Zachód (przy Polskim Komitecie ds. UNESCO)¹⁰⁶ oraz w „Tygodniu Zbliżenia

⁹⁸ APAN III-168, teczka 148, Sprawozdanie z działalności Komitetu Orientalistycznego PAN za r. 1957.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 14.

¹⁰¹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 208.

¹⁰² APAN III-168, teczka 148, Sprawozdanie z działalności Komitetu Orientalistycznego PAN za r. 1957.

¹⁰³ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

¹⁰⁴ *Kronika UJ za r.a 1957/58...*, s. 102.

¹⁰⁵ APAN III-168, teczka 148, Zaproszenie na posiedzenie Kolegium Naukowego Zakładu Orientalistyki PAN dla prof. dr. J. Reychmana z dn. 8 stycznia 1958 r.

¹⁰⁶ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

Kulturalnego z Krajami Wschodu”, imprezie o charakterze popularyzatorskim¹⁰⁷. W tym czasie prof. J. Reychman kończył pracę nad projektem powołania Instytutu Orientalistyki Polskiej Akademii Nauk, określając w nim zadania instytutu:

1. Prowadzenie we własnym zakresie badań naukowych i opracowywanie publikacji w zakresie węzłowej problematyki orientalistycznej: Bliski i Środkowy Wschód, zwłaszcza Chiny i Indie, Wietnam.
2. Prace leksykograficzne: nacisk na opracowanie słowników chińsko-, koreańsko-, persko-polskich itd. i publikacje rękopisów orientalnych, szczególnie do tej pory nieobjętych badaniami (np. malajskie, hindi), rozbudowę i budowę działów Azji Południowo-Wschodniej, Afryki, prace filologiczne i historyczne dotyczące dziejów walk narodowo-wyzwoleńczych w krajach Azji i Afryki.
3. Planowanie badań w zakresie całokształtu orientalistyki w skali ogólnokrajowej.
4. Współpraca z Instytutami PAN dla opracowywania zagadnień kompleksowych, np. językoznawstwo orientalistyczne, problematyka historyczna.
5. Współpraca z organami państwowymi – wydawanie opinii w sprawach orientalistycznych, prace zlecone itp.
6. Organizowanie konferencji i zjazdów naukowych poświęconych najważniejszym problemom orientalistycznym.
7. Utrzymywanie kontaktów z zagranicą, przede wszystkim z ZSRR, Czechosłowacją, NRD, Chinami, Mongolią – z odpowiednimi ich instytucjami o charakterze Akademii Nauk oraz z organizacjami międzynarodowymi.
8. Prowadzenie własnych wydawnictw periodycznych („Rocznik Orientalistyczny”, seria Prace Orientalistyczne).
9. Prowadzenie własnej biblioteki i działu dokumentacji.
10. Kształcenie pracowników nauki, zwłaszcza aspirantów.

Zakładał, że instytut powinien powstać na początku 1958 r. i objąć dwa działy: Bliskiego Wschodu i Dalekiego Wschodu. Na każdy z nich miały się złożyć dwie sekcje: historii i filologii. Zakładał utworzenie IO PAN na bazie istniejącego Zakładu Orientalistyki PAN, którego obsada składała się z siedmiu etatów naukowo-badawczych i jednego etatu aspiranta. Docelowo, w chwili powstania, instytut miał liczyć 35–40 etatów naukowych, powinien rozporządzać lokalem co najmniej 12-izbowym.

¹⁰⁷ Ibidem.

Profesor J. Reychman proponował, aby Zakład Orientalistyki PAN wniósł swoje miejsce do planowanego instytutu (tj. załączek biblioteki, zbiór rękopisów orientalnych oraz maszyny do pisania z czcionkami orientalnymi). Poza tym chciał do biblioteki dołączyć bibliotekę PTO, dawnej Komisji Orientalistycznej PAU w Krakowie, i depozyty w Bibliotece Jagiellońskiej¹⁰⁸. Gdyby nie odwilż w polityce i osłabienie wpływów prominentnych w początkowych latach 50. orientalistów, projekt ten pewnie zostałby zrealizowany.

Pod koniec 1959 r. dokonano zmian – z polecenia kierownictwa PZPR – w partyjnym systemie kierowania nauką: dla jego monitoringu i bieżącej, „ręcznej” kontroli utworzono Wydział Nauki i Oświaty (WNIÖ) KC PZPR. Wcześniej zajmująca się tą kwestią Komisja Nauki i Oświaty kontynuowała istnienie i działalność, ale już w innym charakterze: ciała opiniodawczo-doradczego dla nowopowstałego WNIÖ. Dotychczasowemu kierownikowi Wydziału Propagandy i Agitacji KC PZPR Andrzejowi Werblanowi powierzono kierownictwo WNIÖ. Z ramienia KC – od 1960 r. do 1968 r. – nadzór nad WNIÖ sprawował Witold Jaroński, sekretarz KC. Wydział stał się efektywnym instrumentem kontroli politycznej nad nauką polską, w tym polityki kadrowej nie tylko uczelni, ale i PAN. „Sekretariat Naukowy PAN był zobowiązany do ciągłej konsultacji wszystkich ważniejszych decyzji i posunięć z Wydziałem”¹⁰⁹, przez takowe rozumiano zarówno sprawy wewnętrzne Akademii, jak i współpracę z zagranicą, dobór kandydatur na stanowiska kierownicze i jej członków. „Wydział stał się instancją odwoławczą przy opiniowaniu przez Komitety Wojewódzkie PZPR kandydatur na poszczególne stopnie naukowe”¹¹⁰.

W 1959 r. Pracownią Rękopisów Orientalnych ZO PAN kierował prof. S. Strelcyn, a Pracownią Leksykograficzną – prof. A. Zajączkowski¹¹¹. Rosła Biblioteka Zakładu – stan biblioteki w tym roku wynosił 6234 tomy wydawnictw zwartych, nie licząc przekazanej bibliotece spuścizny-biblioteki prof. Stasiaka liczącej ok. 5000 tomów¹¹². Rozwijała się współpraca międzynarodowa, 19 września 1959 r. z kurtuazyjną wizytą w zakładzie przebywał prof. M. Lombard z Sorbony VI, historyk i arabista, a w okresie od 28 września do 11 października 1959 r. w Warszawie,

¹⁰⁸ APAN III-168, teczka 148, Projekt w maszynopisie, niedatowany, trzy strony.

¹⁰⁹ P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką...*, s. 183.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ APAN III-168, teczka 148, Sprawozdanie z działalności Zakładu Orientalistyki PAN w 1959 r.

¹¹² Ibidem.

na zaproszenie UW, przebywał arabista prof. G.W. Ceretelli (Церетели Г. В.), który również odwiedził Zakład Orientalistyki PAN¹¹³. Zakład nie był tylko biernym uczestnikiem tej współpracy – 22 października 1959 r. st. asyst. mgr E. Szymański udał się do Moskwy w celu omówienia swojej pracy doktorskiej z recenzentem prof. Łuckim¹¹⁴ (o czym szerzej patrz PO 1960, nr 1 (33), s. 119). Cały Komitet Orientalistyczny skupiał zaledwie ośmiu profesorów (do maja 1960)¹¹⁵. W Krakowie tamtejsza Komisja Orientalistyczna Oddziału PAN w Krakowie rozpoczęła wydawanie własnego periodyku, „Folia Orientalia” (ponadto Prace Komisji Orientalistycznej PAN O/Kraków)¹¹⁶. Rocznik „Folia Orientalia” ma dziś zasięg światowy, obejmuje publikacje z zakresu arabistyki, iranistyki, turkologii, afrykanistyki, indologii itd. Publikuje wyłącznie artykuły naukowe oraz recenzje prac naukowych. Języki publikacji: angielski (podstawowy), francuski, niemiecki, hiszpański, rosyjski, włoski (okazjonalnie: arabski, turecki)¹¹⁷. Pismo wielce zasłużone dla orientalistyki polskiej, w tym dla arabistyki.

2.4. Lata 60. Zawirowania strukturalne

Dnia 29 lutego 1960 r. weszła w życie Ustawa z dn. 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk¹¹⁸, która uchyliła dotychczas obowiązującą Ustawę z dn. 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk¹¹⁹, uzupełniona została Uchwałą nr 96 Rady Ministrów z dn. 22 marca 1960 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk¹²⁰. Oba akty nadały placówce osobowość prawną centralnego urzędu państwowego – obarczono ją m.in. nowymi, biurokratycznymi obowiązkami (np. planistycznymi, sprawozdawczymi) jak typowy urząd państwowy. Artykuł 3 ww. ustawy stwierdzał wprost: „W zakresie swoich zadań Akademia

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 19.

¹¹⁶ W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968...*, s. 49.

¹¹⁷ *Folia Orientalia*, PAN. *Czasopisma*, <http://journals.pan.pl/dlibra/journal/98703> [dostęp: 14.09.2021].

¹¹⁸ Dz.U. 1960 Nr 10, poz. 64.

¹¹⁹ Dz.U. 1951 Nr 57, poz. 391.

¹²⁰ MP 1960 Nr 31, poz. 146.

sprawuje funkcje naczelnego organu państwowego¹²¹. Wskutek wejścia w życie nowej ustawy o PAN zakończyła się dotychczasowa kadencja jej organów, w tym Komitetu Orientalistycznego i prof. J. Reychmana jako jej członka¹²². Nowy akt nie przewidywał w ustalonej strukturze żadnego oddzielnego miejsca dla orientalistyki, i w wyniku akcji głównie prof. A. Zajązkowskiego, który był wiceprzewodniczącym Komitetu Filologicznego PAN, i prof. S. Strelcyna, który był członkiem Prezydium Komitetu Filologicznego PAN, „przytulono” zapomnianych (lub – pominiętych) orientalistów w ciele kryptostrukturalnym (również nieprzewidzianym w uchwale – „sekcji”), czyli Sekcji Orientalistycznej Komitetu Nauk Filologicznych PAN. Stąd taka „nietyпова” nazwa. W oficjalnych wiadomościach przemilczano fakt pominięcia orientalistyki w nowych strukturach PAN, nazywając go „przekształceniem” („W 1960 Komitet Orientalistyczny PAN został przekształcony w Sekcję Orientalistyczną Komitetu Nauk Filologicznych PAN¹²³). Rzeczywiście nowe ciało – „sekcja” – było w zasadzie składem osobowym dawnego komitetu (poszerzonym do 12 profesorów i docentów). Jej sekretarzem był dr E. Szymański. Poszerzyła zakres nadzorowanych badań – objęła też ośrodek wrocławski i nowe dyscypliny: japonistykę i indianistykę. Sekcja działała dwa lata¹²⁴. Nie było jednak żadnego aktu prawnego, który „przekształcał” komitet w ciało o znacznie niższej randze. Skład personalny sekcji wyglądał następująco: zarząd składał się z przewodniczącego prof. A. Zajązkowskiego, członka Prezydium prof. dr. J. Reychmana, członka Prezydium prof. dr. S. Strelcyna oraz sekretarza dr. E. Szymańskiego. Członkami sekcji byli m.in. doc. dr J. Bielawski i prof. T. Lewicki (wymieniam tylko arabistów). W 1960 r. odbyło się pięć posiedzeń naukowych, wygłoszono na nich 10 referatów, w tym dwa arabistyczne: 27 maja J. Bielawskiego „O arabskiej kulturze ludowej” i 30 czerwca T. Lewickiego „Kupcy i misjonarze ibadyccy w Sudanie zachodnim i środkowym w VIII-XII w.”. Nowe i kontynuowane problemy badawcze, które sekcja prowadziła (tu tylko arabistyczne):

- ▶ Problem VI: Nacjonalizm północno-afrykański. Kierownik: prof. A. Zajązkowski.

¹²¹ Ustawa z dn. 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1960 Nr 10, poz. 64 art. 3.

¹²² APAN III-168, teczką 159, Pismo od Sekretarza Wydziału I PAN prof. S. Żółkiewskiego do prof. J. Reychmana z dn. 4 kwietnia 1960 r.

¹²³ PO 1961, nr 2.

¹²⁴ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 19.

Temat 1: Partia Istiqlāl w walce o niepodległość Maroka. Oprac. st. asyst. mgr E. Szymański, rozpoczęcie w 1960 r., planowane zakończenie w 1963 r.

- ▶ Problem VII: Edycje dokumentów i rękopisów arabskich. Kierownik prof. A. Zajączkowski.

Temat 1: Opracowanie litografii wydanej w Fezie pt. *Al-Ġejš al-Arabi Muhameda b. Ahmeda Akensūsa al-Marrākšī*, opracowuje st. asyst. mgr E. Szymański, rozpoczęcie w 1960 r., planowane zakończenie w 1965 r.¹²⁵

- ▶ Pracownia rękopisów orientalnych:

Katalog rękopisów arabskich, perskich i tureckich (zespółowa, pod kierownictwem prof. A. Zajączkowskiego, prace rozpoczęto w 1958, planowane ukończenie 1963)¹²⁶.

Współpracownicy Zakładu Orientalistyki PAN obronili trzy doktoraty w Instytucie Orientalistycznym UW, w tym w 1960 r. jeden arabistyczny¹²⁷ (pozostałe to turkologiczny E. Tryjarskiego i iranistyczny B. Majewskiej). Doktorat E. Szymańskiego *Le problème de l'indépendance de la Tunisie après la Seconde Guerre mondiale* (*Problem niepodległości Tunezji po II wojnie światowej*) został wydany drukiem w 1962 r. Promotorem był prof. A. Zajączkowski¹²⁸. Wzięto udział w XXV Międzynarodowym Kongresie orientalistów w Moskwie (1960)¹²⁹. W 1960 r. ukazał się t. 23/2 „Rocznika Orientalistycznego”¹³⁰.

Z powyższymi zastrzeżeniami dotyczącymi sytuacji prawnej i nomenklatury ciał orientalistycznych w PAN w 1961 r. przytaczam dane na temat Zakładu Orientalistyki PAN w Warszawie dotyczące jego działalności do 1961 r. włącznie, datowanie większej ilości faktów nie jest ściśle oznaczone. Dla przykładu w zaproszeniu prof. dr. J. Reychmana na posiedzenie naukowe „Komitetu” z dn. 22 października 1961 r. użyto już nazwy Sekcja Orientalistyczna Komitetu Nauk Filologicznych PAN¹³¹. Skład osobowy ZO PAN¹³²:

¹²⁵ APAN III-168, teczka 148, Wykaz problemów i tematów do planu nadań naukowych ZO PAN na r. 1960.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 211.

¹²⁸ APAN III-168, teczka 149, Zakład Orientalistyki PAN, 1962.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ PO 1961, nr 2.

¹³¹ APAN III-168, teczka 159, Pismo przewodniczącego Sekcji Orientalistycznej Komitetu Nauk Filologicznych PAN prof. dr. A. Zajączkowskiego do prof. dr. J. Reychmana z dn. 9 listopada 1961 r.

¹³² APAN III-215, teczka 41, ZO PAN, 1959–1970.

1. prof. A. Zajączkowski, kierownik,
2. prof. Janusz Chmielowski, kier. Pracowni słownika chińskiego,
3. prof. J. Reychman – kierownik Działu Dokumentacji,
4. dr E. Tryjarski – adiunkt,
5. dr E. Szymański – adiunkt,
6. dr B. Majewska – st. asystent,
7. mgr Zofia Dubińska – asystent,
8. mgr Ryszard Chmielewski – asystent,
9. mgr Teresa Nagrodzka – asystent,
10. mgr Irena Okruszko – asystent techniczny,
11. mgr Zofia Piedos – asystent,
12. mgr Teresa Lachowska – asystent,
13. mgr Maria Torowa – asystent,
14. Alicja Nowakowska – sekretarka.

W grudniu 1961 r. oddano do druku t. 5 *Katalogu Rękopisów Orientalnych* (opracował go W. Dembski, ok. 17 arkuszy)¹³³ obejmujący rękopisy arabskie ze zbiorów we Wrocławiu, Krakowie, Warszawie i in. Wszystkie prace w zakresie katalogu prowadzone były w ramach prac zleconych¹³⁴. Pracownia Leksykograficzna prowadziła badania w zakresie leksykografii języków tureckich. W zakresie badań nad współczesnością prace były nieliczne, ale godne wyróżnienia – np. oddana do druku dysertacja doktorska E. Szymańskiego. Zakład posiadał maszynę do pisania z czcionką arabską¹³⁵. Ukazał się t. 25, z. 1 i 2 (1961) „Rocznika Orientalistycznego”, sygnowany przez Zakład Orientalistyki Polskiej Akademii Nauk jako wydawcę. Zakład był wydawcą RO aż do t. 34, z. 1 i 2 (1971), łącznie pod jego egidą ukazało się 18 zeszytów RO (t. 25, z. 1 i 2 (1961); t. 26, z. 1 (1962), z. 2 (1963); t. 27, z. 1 (1963), z. 2 (1964); t. 28, z. 1 (1964), z. 2 (1965); t. 29, z. 1, 2 (1965); t. 30, z. 1 (1966), z. 2 (1967); t. 31, z. 1, 2 (1968); t. 32, z. 1 (1968), z. 2 (1969); t. 33, z. 1 (1969), z. 2 (1970))¹³⁶.

Uchwała Prezydium PAN z dn. 23 stycznia 1962 r. utworzyła Komitet Nauk Orientalistycznych PAN przy Wydziale I Nauk Społecznych, który swoją działalnością

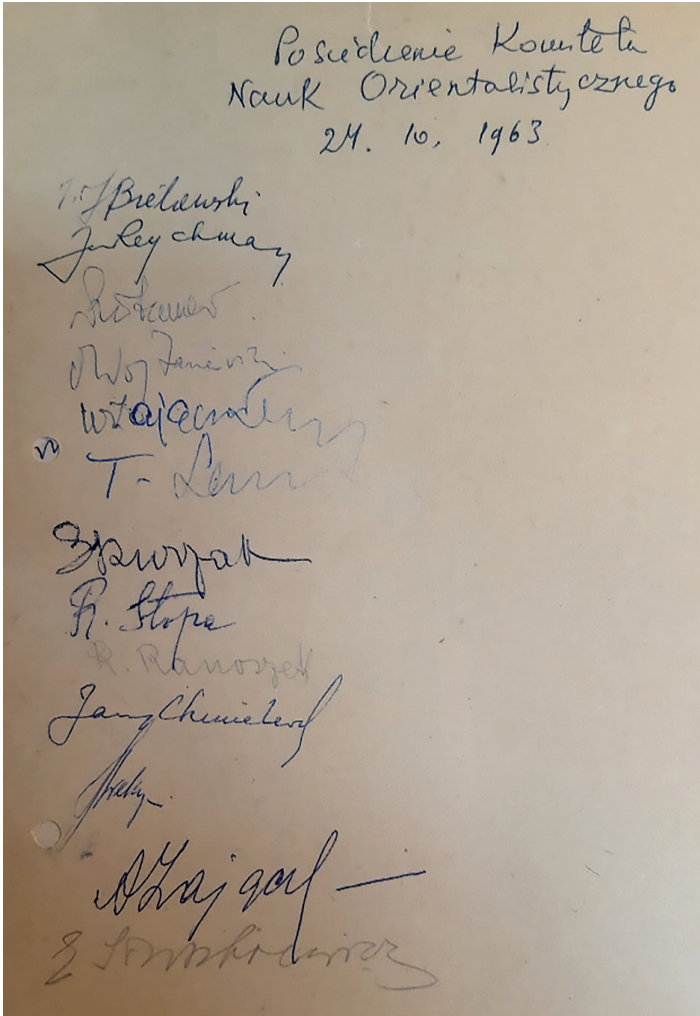
¹³³ Ibidem.

¹³⁴ APAN III-168, teczka 149, Sprawozdanie z działalności Zakładu Orientalistyki PAN za r. 1961.

¹³⁵ APAN III-215, teczka 41, ZO PAN, 1959–1970.

¹³⁶ *Rocznik Orientalistyczny. KNO PAN*, <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/rocznik-orientalistyczny/65-spis-tomow-qrocznika-orientalistycznego> [dostęp: 14.09.2021].

objął dziedzinę nauk orientalistycznych łącznie z filologią afrykańską, stąd w składzie KNO znaleźli się prof. R. Stopa i po raz pierwszy iranista, prof. F. Machalski. W tym składzie KNO działał do grudnia 1965 r.¹³⁷

Il. 89
Lista obecności na posiedzeniu Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN 24 października 1963 r.
Zdjęcie autora

W skład KNO weszli z urzędu członkowie Akademii odpowiednich specjalności, inni wybitni pracownicy nauki i praktycy oraz przedstawiciel Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego. Na wniosek Wydziału I Sekretariat Naukowy PAN

¹³⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 19–20.

powołał Przewodniczącego Komitetu, a Sekretarza Naukowego przydzielał Sekretarz Wydziału I spośród pracowników nauki¹³⁸. Na podstawie tej samej uchwały z 23 stycznia 1962 r. Sekretariat Naukowy Wydziału I w kwietniu 1962 r. powołał w skład Komitetu Nauk Orientalistycznych m.in.: doc. dr. J. Bielawskiego, prof. dr. T. Lewickiego, prof. dr. J. Reychmana i prof. dr. A. Zajączkowskiego¹³⁹. Przewodniczącym został prof. A. Zajączkowski, wiceprzewodniczącymi – profesorzy S. Strelcyn i J. Reychman. W dniu 16 czerwca tego samego roku Sekretariat Naukowy Wydziału I dokooptował jeszcze trzech członków komitetu, a do Prezydium komitetu wprowadzono prof. T. Lewickiego jako trzeciego wiceprzewodniczącego¹⁴⁰. Działalność nowopowstałego Komitetu Nauk Orientalistycznych w roku 1962 objęła m.in. wygłoszenie siedmiu referatów podczas odbytych pięciu posiedzeń naukowych, w tym (arabistyczne): doc. dr. Karela Petráčka „Charakterystyka ludowej poezji arabskiej” (23 marca), prof. T. Lewickiego „Nieznana arabska wzmianka o Słowianach w służbie kalifów omajjadzkich w 720 r.” (27 czerwca) i „Pożywienie ludności Afryki Zachodniej w świetle średniowiecznej literatury arabskiej” (23 października) oraz doc. dr. J. Bielawskiego „Geneza myśli etyczno-politycznej Al-Farabiego” (27 czerwca)¹⁴¹. W ramach badań nad współczesnym Wschodem (Afryka Północna) prowadzonych przez dr. E. Szymańskiego opublikowano jego doktorat jako *Prace Orientalistyczne PAN*, t. 11¹⁴². Trzeba zwrócić uwagę, że w PAN nie tylko KO i ZO PAN zajmowały się orientalistyką, w tym szczególnie arabistyką. W 1962 r. został założony – jako Warsztaty Badawcze Dla Społecznych i Kulturowych Problemów Współczesnej Afryki – Instytut Badania Krajów Rozwijających się PAN, który w 1975 r. stał się Ośrodkiem Studiów nad Społecznymi i Kulturowymi Problemami Współczesnej Afryki, a jego szefem został socjolog prof. J. Chałasiński. Po jego śmierci szefowała mu A. Mrozek-Dumanowska i E. Szymański. W 1978 r. przemianowano go w Zakład Krajów Pozaeuropejskich PAN, którego szefem do 1980 r. był prof. Andrzej Zajączkowski (zm. w 1994)¹⁴³.

¹³⁸ APAN III-168, teczka 159, Załącznik nr 2 do uchwały Sekretariatu Naukowego PAN z dn. 30 października 1962 r. Regulamin Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN.

¹³⁹ PO 1962, nr 3, s. 308.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ APAN III-168, teczka 159, Sprawozdanie z działalności KNO PAN za r. 1962, maszynopis, podpisany przez Sekretarza KNO PAN dr. E. Szymańskiego, niedatowany.

¹⁴² *Orientalistyka polska w okresie XX-lecia...*, s. 211.

¹⁴³ M.M. Dziekan, *Arabic and Islamic Studies in Poland...*, s. 115.

W połowie 1963 r. weszła w życie ustawa o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk¹⁴⁴, która jeszcze bardziej ją uzależniła od instytucji i organów państwowych (np. w procesie planowania programów studiów poszczególnych kierunków miała to odąd czynić w koordynacji z „naczelnymi organami państwowymi”¹⁴⁵). Na zebraniu Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN w dniu 1 marca 1963 r. obecni byli: przewodniczący prof. A. Zajączkowski, członkowie doc. dr J. Bielawski, prof. J. Chmielewski, doc. W. Kotański, prof. R. Ranoszek, prof. J. Reychman, prof. S. Strelcyn i doc. O. Wojtasiewicz¹⁴⁶. Zaraz po powstaniu KNO podjęto się analizy sytuacji podręcznikowej – dostępności i jakości skryptów, gramatyk i słowników nauczanych języków orientalnych dla studentów. Na posiedzeniu Komitetu Nauk Orientalistycznych w jego siedzibie na ul. Freta 16 w Warszawie, po wstępnej dyskusji na temat zagadnienia podręczników i kompendiów syntetycznych, postanowiono rozesłać okólnik z ankietą celem zebrania materiału, który stałby się następnie podstawą do dyskusji w sprawach związanych z realizacją uchwał XI plenum KC PZPR¹⁴⁷. Na ankietę¹⁴⁸ nadesłano 13 odpowiedzi¹⁴⁹, na podstawie których wyciągnięto następujące wnioski¹⁵⁰:

1. absolutna niedostateczność rynku w pomoce dla studentów;
2. korzysta się ze starych podręczników będących na wyczerpaniu i nowych skryptów będących też na wyczerpaniu;
3. podręczników w j. obcych nie należy tłumaczyć;
4. nowych gramatyk nie należy pisać, jeśli istnieją dobre obce;
5. jeśli nie ma takowych gramatyk (tj. ani w j. obcych, ani po polsku), to należy nowe gramatyki pisać od razu w j. obcych;
6. mniejszość ankietowanych uważała, że wobec niskiego poziomu znajomości j. obcych przez studentów należy im udostępnić podręczniki w j. polskim (nowe lub tłumaczone);

¹⁴⁴ Ustawa z dn. 28 czerwca 1963 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1963 Nr 28, poz. 166.

¹⁴⁵ Art. 1 pkt.1 podpunkt a, subpodpunkt 4a, Ustawa z dn. 28 czerwca 1963 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1963 Nr 28, poz. 166.

¹⁴⁶ APAN III-168, teczka 159, Protokół posiedzenia KNO PAN z dn. 1 marca 1963 r.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ APAN III-168, teczka 159, Tekst ankiety rozesłany dn. 26 października 1963 r. znajduje się w teczce pod numerem (ołówkiem) „98”.

¹⁴⁹ APAN III-168, teczka 159, Informacja zatytułowana *Ankieta na temat pomocy dydaktycznych itd.*

¹⁵⁰ APAN III-168, teczka 159, Protokół z posiedzenia KNO PAN w dn. 24 października 1963 r., maszynopis.

7. propozycja reedycji starych skryptów (np. chrestomatii arabskiej, gramatyki arabskiej) i opracowania nowego *Wstępu do islamistyki* oraz nowych kompendiów/ monografii, m.in. *Historii literatury arabskiej*, *Zarysu retoryki persko-arabskiej*.

Jedyną – w tym zakresie – pocieszającą wiadomością była informacja, że w przygotowaniu jest przekład dzieła Ph.K. Hittiego *Dzieje Arabów*.

W dniu 15 lutego 1963 r. odbyły się wybory do Zarządu Komisji Orientalistycznej PAN w Krakowie na kolejny statutowy okres lat trzech (1963–1965). Przewodniczącym został prof. zw. T. Lewicki¹⁵¹. Na posiedzeniach naukowych komisji wygłoszono referaty (tu – tylko arabistyczne): T. Lewickiego „Północny i północno-wschodni Kaukaz w opisach średniowiecznych geografów arabskich”; „Najstarsze świadectwo arabskie o stosunkach Arabów z Afryką wschodnią”; „Z przeszłości Afryki”; „Początki państwowości w Zachodnim Sudanie”; mgr. Z. Maśki „Zapożyczenia arabskie w języku hausa”¹⁵². Na posiedzeniu naukowym zorganizowanym w Krakowie przez Komitet Nauk o Kulturze Antycznej i Komitet Nauk Orientalistycznych PAN w sali posiedzeń Komisji Oddziału Krakowskiego PAN 6 kwietnia 1963 r. o godz. 10:15 wygłoszono wspólny referat doc. dr. J. Bielawskiego i prof. dr. Mariana Plezia pod tytułem „Memoriał Arystotelesa do Aleksandra Wielkiego z r. 330 p.n.e. zachowany w tekście arabskim”¹⁵³. Na posiedzeniu Sekretariatu Naukowego I Wydziału PAN w dniu 15 stycznia 1964 r. wybrano prof. J. Reychmana na członka Rady Naukowej Zakładu Orientalistyki PAN na okres nowej kadencji Rady¹⁵⁴. Biblioteka Zakładu Orientalistyki liczyła wówczas 7000 tomów zwartych, 3500 wydawnictw ciągłych, zbiór mikrofilmów, w depozycie posiadała zbiory Stasiaka (w tym sztuki buddyjskiej) i zbiory alfaistyczne (spuścizna po M. Lewickim), kilkanaście maszyn do pisania z czcionkami orientalnymi, magnetofon i czytnik mikrofilmów¹⁵⁵. Komitet Nauk Orientalistycznych przygotował trzydniową uroczystą sesję naukową poświęconą 20-leciu PRL w Warszawie. Impreza odbywała się w Pałacu Staszica, w dniach 21–23 maja 1964 r. 22 maja referaty wygłosili m.in. dr E. Szymański („Historyczne podłoże współczesnych tendencji unifikacyjnych w Afryce Północnej”) i doc. dr J. Bielawski („Poglądy Ibn Chalduna na naukę języka

¹⁵¹ PO 1963, nr 3, s. 255.

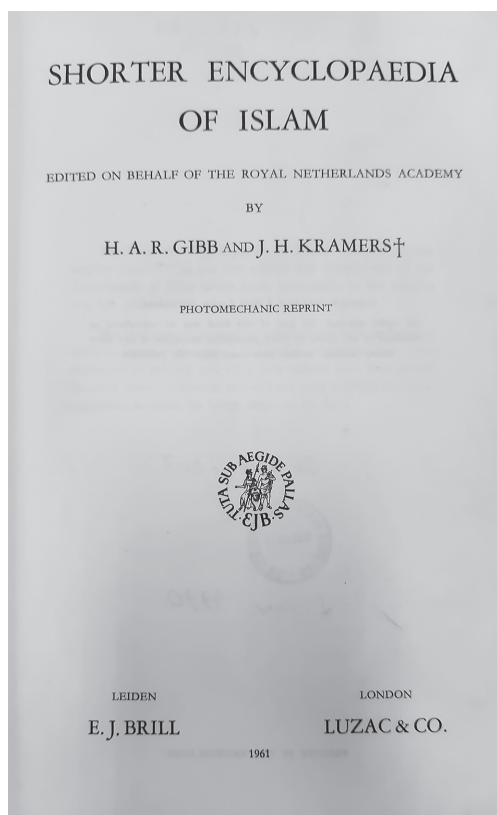
¹⁵² APAN III-168, teczka 139, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu 1964, 1974.

¹⁵³ APAN III-168, teczka 159, Zaproszenie dla prof. J. Reychmana z dn. 15 marca 1963 r.

¹⁵⁴ APAN III-150, Pismo Sekretarza Wydziału I PAN prof. dr. S. Żółkiewskiego do prof. dr. J. Reychmana z dn. 31 stycznia 1964 r., l.dz. W.I.0303/64.

¹⁵⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 212.

arabskiego”)¹⁵⁶. KNO podjął także inicjatywę wydania bibliografii polskich prac orientalistycznych za lata 1945–1964¹⁵⁷. We wrześniu, w dniach 21–28, odbył się II Międzynarodowy Kongres Studiów Arabistycznych i Islamistycznych w Cambridge. Jedynym polskim przedstawicielem na nim był prof. T. Lewicki. Wystąpił tam z referatem „Un royaume ibadite peu connu: l’Etat de Banu Masala”. Ponieważ prof. T. Lewicki był członkiem Komitetu Redakcyjnego Międzynarodowego Wydawnictwa *Encyclopaedia of Islam*, wziął udział w dwóch jego posiedzeniach 31 sierpnia i 1 września 1964 r. w Londynie¹⁵⁸.

Il. 90
Wydanie z 1961 r. „skróconej” *Encyklopedii islamu*. Dostępne w obu bibliotekach – UW i UJ. *Zdjęcie autora*

¹⁵⁶ APAN III-168, teczka 159, Zaproszenie (wraz z programem) na uroczystą sesję naukową KNO PAN z okazji XX-lecia PRL dla prof. J. Reychmana.

¹⁵⁷ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 208.

¹⁵⁸ APAN III-168, teczka 159, Sprawozdanie prof. dr T. Lewickiego z wyjazdu na II Międzynarodowy Kongres Studiów Arabistycznych i Islamistycznych w Anglii z dn. 10 września 1964 r.

Do początku 1964 r. Komisja Orientalistyczna Oddziału PAN w Krakowie wydała cztery tomy „Folia Orientalia” oraz dwie monografie¹⁵⁹. W 1965 r. weszły w życie cztery akty prawne dotyczące wprost i ubocznie PAN: Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk¹⁶⁰ (zmiany dotyczyły przede wszystkim spraw kadrowych), Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych¹⁶¹ (zmieniała i porządkowała procedury uzyskania tytułów i stopni naukowych), Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych¹⁶² (pośrednio dotycząca PAN) oraz Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o instytutach naukowo-badawczych¹⁶³ (m.in. nadająca charakter polityczny działalności szkolnictwa wyższego: „Szkoły wyższe i wyższe szkoły zawodowe aktywnie uczestniczą w budowie socjalizmu w Polsce Ludowej [...]”¹⁶⁴).

W latach 1965–1970 działalność KNO była zawieszona¹⁶⁵.

W 1966 r. doszło do kolejnej zmiany prawa dotyczącego PAN – opublikowano Uchwałę nr 385 Rady Ministrów z dn. 12 grudnia 1966 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk¹⁶⁶, która weszła w życie z chwilą publikacji, a jej treścią był nowy statut nadany PAN. Ukazał się drugi tom *Szkiców z dziejów polskiej orientalistyki*, praca zbiorowa pod red. J. Reychmana (PWN, Warszawa 1966)¹⁶⁷. Ciekawy materiał dotyczący polskich orientalistów z PAN i towarzyszy radzieckich znaleźli historycy IPN.

W 1967 r. w notatce o sugestiach towarzyszy radzieckich w sprawie pogłębienia i aktywizacji współpracy naukowej z instytucjami humanistycznymi PAN pojawia się informacja o spotkaniu członków polskiej delegacji Zakładu Historii Stosunków Polsko-Radzieckich PAN podczas ich pobytu w dniach 15–22 października 1967 r. w Moskwie z orientalistami: „3. spotkałem się i odbyłem dłuższą rozmowę z orientalistami (prof. Danzing i dr Bondarewski, zresztą z ich inicjatywy). Sugerowali oni: większe wykorzystanie możliwości szkolenia u nich specjalistów

¹⁵⁹ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 206.

¹⁶⁰ Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 99.

¹⁶¹ Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 101.

¹⁶² Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 98.

¹⁶³ Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 100.

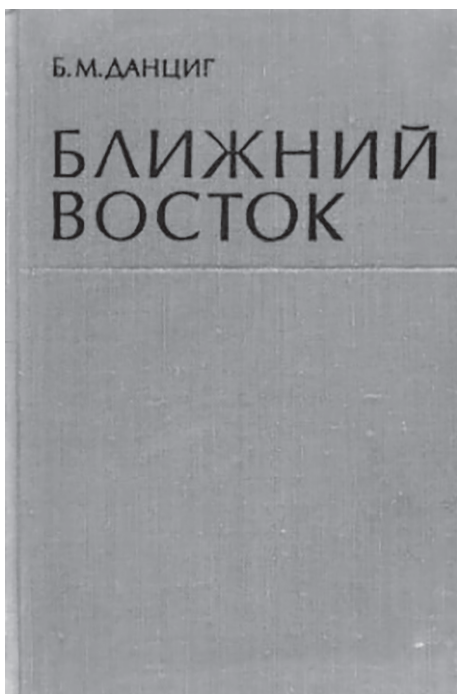
¹⁶⁴ Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o instytutach naukowo-badawczych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 100 art. 1 pkt. 2 podpkt. 2.

¹⁶⁵ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

¹⁶⁶ Uchwała nr 385 Rady Ministrów z dn. 12 grudnia 1966 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk, MP 1966 Nr 72, poz. 334.

¹⁶⁷ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 211.

problematyki najnowszej, większego wykorzystania pobytu orientalistów radzieckich u nas (więcej odczytów), szkolenia w szerokim zakresie u nich aspirantów orientalistyki okresu najnowszego, szerszego zgłaszania propozycji tłumaczenia w Związku Radzieckim prac naszych orientalistów (względnie wydania części nakładu u nas w języku rosyjskim!), przesyłania naszych recenzji dla zamieszczenia ich w pismach radzieckich, wspólnego wydania serii o współczesnych związkach krajów socjalistycznych z orientem (poszczególne kraje), naszego zgłoszenia się do przygotowywanego tomu o polityce krajów socjalistycznych wobec krajów rozwijających się. Wskazywali na poważne odgłosy decyzji nadania niektórym orientalistom radzieckim godności doktora honoris causa i członka honorowego Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego. Z przeprowadzonej w międzyczasie przeze mnie korespondencji z dyrektorem PISM dr A[damem] Kruczkowskim¹⁶⁸ wynika, że szereg tych sugestii było zgłaszane już wcześniej przez tow. Bondarewskiego

Il. 91

¹⁶⁸ Adam Kruczkowski (1930–1969) – działacz państwowy, wykładowca Wyższej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR (1955–1957), 1964–1969 dyrektor Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, członek KC PZPR, wiceminister spraw zagranicznych (1968–1969), poseł na Sejm PRL IV kadencji. Syn Leona Kruczkowskiego.

i miały one przynieść konsekwencję w postaci oficjalnego pisma od Dyrekcji Narodów Azji i Afryki, ale do dnia dzisiejszego takie pismo nie nadeszło¹⁶⁹. Wspomniani w notatce, a niezidentyfikowani przez autorów *Spełanej Akademii* rosyjscy orientaliści, to prof. Borys M. Danzig i prof. G.L. Bondarewskij.

Prof. Borys M. Danzig (1886–1973) – radziecki wschodoznawca, historyk i ekonomista, absolwent Wydziału Prawa na Uniwersytecie w Kijowie, wykładowca w Moskiewskim Instytucie Orientalistycznym (Wschodoznawczym), na Specjalnym Wydziale Akademii Wojskowej im. M.W. Frunzego, w Wyższej Specjalnej Szkole Sztabu Generalnego Armii Czerwonej, MGIMO, a od 1955 do 1973 r. współpracownik RAN. Autor ponad 200 publikacji o geografii ekonomicznej Bliskiego Wschodu i historii rosyjskiej i radzieckiej orientalistyki. Najsłynniejsza jego publikacja to *Bliski Wschód* (Wyd. Nauka, Moskwa 1973)¹⁷⁰.

Prof. G.L. Bondarewskij [Григорий Львович Бондаревский] (1920–2003) – rosyjski i radziecki orientalista, historyk, członek RAN, Akademii Dyplomatycznej MSZ RF. Wnuk kupca II gildii (Moskwa), absolwent wydziału historycznego Uniwersytetu Moskiewskiego (1940), w latach 1942–1945 politruk w Armii Czerwonej. Od 1945 do 1951 r. szef wydziału politycznego NKWD Uzbekistanu, równocześnie od 1947 do 1956 r. kierownik katedry historii Środkowoazjatyckiego Uniwersytetu. Od 1956 r. członek Instytutu Orientalistycznego (dosł. Instytut Narodów Azji) AN ZSRR. Później m.in. w Rosyjskiej Akademii Nauk i w latach 1976–1984 profesor Akademii Dyplomatycznej MSZ ZSRR. Zginął zabity w 2003 r., sprawcy nie ustalono. Autor 27 monografii i ponad 300 artykułów. Główny obszar badawczy – islam, politologia islamu, Kaukaz. Poświęcono mu obszerną publikację *Профессор Григорий Бондаревский и его научная школа востоковедов-международников*, [red.] A.B. Воробьев, Институт востоковедения РАН, Москва 2011.

W dniu 9 stycznia 1968 r. na posiedzenie Rady Naukowej Zakładu Orientalistyki PAN przybyli: prof. K. Michałowski (przewodniczący RN ZO PAN), prof. J. Reychman, dr E. Szymański (sekretarz RN ZO PAN), doc. dr E. Tryjarski, doc. dr S. Kałużyński, prof. E. Słuszkiewicz, prof. T. Lewicki (zaproszony) i prof. A. Zajączkowski

¹⁶⁹ AAN, PZPR, 237/XVI-477, k. 187–189, mps; Notatka prof. Tadeusza Cieślaka o sugestiach towarzyszy radzieckich w sprawie pogłębienia i ożywienia współpracy naukowej z instytucjami humanistycznymi PAN, 22.11.1967, Warszawa; za: *Spełana Akademia...*, s. 282–283.

¹⁷⁰ Б.М. Данциг, *Ближний Восток в русской науке и литературе (Дюктябрьский период)*, Москва 1973.

(kierownik ZO PAN)¹⁷¹. Posiedzenie odbyło się w siedzibie zakładu, w Pracowni Dokumentacji i Informacji Naukowej (na ul. Grójeckiej 17)¹⁷², poruszono m.in. kwestię ponownego zatrudnienia arabistki H. Natorf: „Prof. dr A. Zajączkowski wyjaśnił, że mgr H. Natorf pracuje nad literaturą arabską, słownikiem kipczackim oraz robi różne tłumaczenia. Okres umowy z H. Natorf kończy się, dlatego Kierownik ZO wnosi o ponowne jej powołanie na st. asystenta. Rada zaaprobowwała wniosek”¹⁷³. Kolejny wniosek dotyczył projektu przyłączenia do ZO PAN w Warszawie Pracowni Źródłoznawczej PAN w Krakowie. Pracownia ta nie obciążałaby budżetu zakładu. Kierownik postawił także wniosek dokooptowania do Rady na jej członka prof. dr. T. Lewickiego. Rada przychyliła się do tych postulatów¹⁷⁴. Z kolei prof. J. Reychman zaproponował włączenie do planu wydawniczego ZO PAN na rok 1969 t. 3 *Szkiców z dziejów orientalistyki*. Rada zaakceptowała i tę propozycję¹⁷⁵. W dniu 17 lutego 1968 r. odbyła się w PAN narada mająca na celu ponowne utworzenie Komitetu Orientalistycznego PAN¹⁷⁶. W połowie 1968 r. weszła w życie kolejna zmiana statutu PAN – opublikowano Uchwałę nr 160 Rady Ministrów z dn. 28 maja 1968 r.¹⁷⁷ zmieniająca uchwałę w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk. Nastąpiła m.in. kolejna centralizacja władzy w rękach Sekretarza Naukowego Akademii: „Sekretarz Naukowy wykonuje swoje zadania w zakresie bieżącego kierowania kolegią pracą wydziałów, sekcji wydziałów, komitetów naukowych oraz utworzonych w ramach tych jednostek komisji i zespołów [...]”¹⁷⁸. Rozwiązano Rady Redakcyjne w wydawnictwach PAN decyzją Sekretariatu Naukowego PAN z dniem 1 września 1968 r., w tym Radę Redakcyjną „Rocznika Orientalistycznego”, swoje miejsce w niej utracił prof. J. Reychman¹⁷⁹, z dniem

¹⁷¹ APAN III-168, teczka 151, Protokół posiedzenia RN ZO PAN z dn. 9 stycznia 1968 r.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ APAN III-168, teczka 160, Zaproszenie dla prof. J. Reychmana od Sekretarza Naukowego I Wydziału PAN prof. dra S. Żółkiewskiego z dn. 6 lutego 1968 r.

¹⁷⁷ Uchwała nr 160 Rady Ministrów z dn. 28 maja 1968 r. zmieniająca uchwałę w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk, MP 1968 Nr 24, poz. 156.

¹⁷⁸ Ibidem, § 14a.

¹⁷⁹ APAN III-168, teczka 160, Pismo Kierownika ZO PAN prof. dr. A. Zajączkowskiego do prof. dr. J. Reychmana z dn. 19 sierpnia 1968 r.

30 września 1968 r. wygasła jego umowa o pracę w PAN¹⁸⁰. W dniu 31 marca 1969 r. zlikwidowano Zakład Orientalistyki PAN – uchwałą Prezydium Polskiej Akademii Nauk nr 3/69 z dn. 18 lutego 1969 r. – pracownicy przeszli do pracy w Instytucie Orientalistycznym UW lub do innych placówek PAN. Prof. W. Tyloch (ZO PAN) tak o tym pisał: „Działalność ta dla nas pozytywna i zasługująca na wysoką ocenę niestety nie dla wszystkich kręgów decyzyjnych PAN była tak jednoznaczna. Zresztą miały na to swój wpływ i wewnętrzne spory i tarcia wśród samych orientalistów. Doszło do bolesnego faktu, że z dniem 31 III 1969 r. Zakład Orientalistyki PAN został rozwiązany i zlikwidowany. Przy akademii pozostała biblioteka tego zakładu z jednym pracownikiem etatowym”¹⁸¹.

2.5. Lata 70. Okres rozwoju

W 1970 r. doszło do kolejnej zmiany ustawy o PAN – w lutym ukazał się akt¹⁸², który wstąpił w życie w marcu. Najogólniej podsumowując jego „nowinki”, można je określić jako kontynuację kumulacji władzy w ręku Sekretarza Naukowego PAN – termin Sekretariat Naukowy zastąpiono terminem Sekretarz, wykreślano „zastępcy Sekretarza”, a w nowym brzmieniu art. 25 dodano nowe zdanie w ustępie 1 „Sekretarzowi Naukowemu Akademii podlegają bezpośrednio placówki Akademii”. Dnia 6 kwietnia 1970 r. zmarł nagle prof. A. Zajączkowski¹⁸³. W dniu 20 sierpnia 1970 r. reaktywowano Komitet Nauk Orientalistycznych przy Wydziale I (Nauk Społecznych) PAN, na jego przewodniczącego powołano prof. T. Lewickiego, który pełnił tę funkcję do 1983 r.¹⁸⁴, a później, aż do śmierci w 1992 r., pozostawał honorowym przewodniczącym KNO PAN. Od 1973 r. był członkiem korespondentem PAN¹⁸⁵, a od jego śmierci wśród członków PAN nie ma orientalisty. Skład komitetu

¹⁸⁰ APAN III-168, teczką 160, Pismo od Sekretarza Naukowego I Wydziału PAN do prof. J. Reychmana w Zakładzie Orientalistyki PAN z dn. 31 lipca 1968 r., nr Os.II/632s-244/68.

¹⁸¹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17–18.

¹⁸² Ustawa z dn. 12 lutego 1970 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1970 Nr 3, poz. 12.

¹⁸³ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 12.

¹⁸⁴ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

¹⁸⁵ AAN, PZPR, LVIII/446, Wyniki wyborów do Polskiej Akademii Nauk w Wydziale Nauk Społecznych z: Pisma Jana Rychlewskiego, Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR do F. Szlachcica, sekretarza KC z dn. 8 listopada 1973 r., b.p., mps, za: *Spełnana Akademia...*, s. 514.

poszerzono do 20 członków¹⁸⁶. Na wniosek T. Lewickiego na sekretarza KNO powołano doc. dr W. Tylocha¹⁸⁷. W środowisku orientalistów zwyciężyła tendencja do bardzo szerokiego pojmowania orientalistyki i w powołanym w roku 1970 Komitecie Nauk Orientalistycznych PAN obok klasycznych orientalistów, językoznawców i literaturoznawców oraz historyków i kulturoznawców znaleźli się etnograf, geograf i socjolog Orientu, a w latach 1972–1974 i 1975–1977 doszli jeszcze przedstawiciele nauk politycznych i ekonomiści. Była reprezentowana nawet medycyna tropikalna¹⁸⁸. Członkowie KNO reprezentowali wszystkie ośrodki zajmujące się badaniami – w zakresie nauk społecznych – regionu Azji i Afryki; obok tradycyjnych Krakowa i Warszawy znalazły się także Wrocław, Szczecin, Lublin i Gdańsk¹⁸⁹. Pierwsze plenarne posiedzenie KNO PAN odbyło się w Pałacu Kultury i Nauki¹⁹⁰. Reaktywowany Komitet Nauk Orientalistycznych PAN zwrócił się z prośbą do prof. J. Reychmana o zgodę na powołanie go w skład tego ciała¹⁹¹. W sierpniu prof. J. Reychman został powołany w skład Prezydium KNO PAN¹⁹². 7 września 1970 r. odbyło się posiedzenie Prezydium KNO PAN z udziałem prof. J. Reychmana, pod przewodnictwem prof. T. Lewickiego, na którym omawiano: sprawy organizacyjne, sprawę biblioteki po byłym Zakładzie Orientalistyki PAN, kwestie wydawnictw „Rocznika Orientalistycznego” i Międzynarodowego Symposium Krajów Socjalistycznych dotyczącego literatur Wschodu¹⁹³.

Komitet Nauk Orientalistycznych przejął wydawanie „Rocznika Orientalistycznego” w 1970 r. od – nieistniejącego już – Zakładu Orientalistyki PAN. Siedzibą

¹⁸⁶ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 12.

¹⁸⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 20.

¹⁸⁸ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 17.

¹⁸⁹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 21.

¹⁹⁰ APAN III-168, teczka 160, Zaproszenie dla prof. J. Reychmana od Sekretarza KNO doc. dr. W. Tylocha z dn. 12 stycznia 1970 r.

¹⁹¹ APAN III-168, teczka 160, Pismo Sekretarza Wydziału I PAN prof. dr. J. Chałasińskiego do prof. J. Reychmana z dn. 27 lipca 1970 r., l.dz. WI-7/16/70.

¹⁹² APAN III-168, teczka 160, Pismo z powołaniem Sekretarza Wydziału I PAN prof. dr. J. Chałasińskiego do prof. J. Reychmana z dn. 24 sierpnia 1970 r., l.dz. WI-7/16/70.

¹⁹³ APAN III-168, teczka 160, Zaproszenie dla prof. dr. J. Reychmana na posiedzenie Prezydium KNO PAN od Przewodniczącego KNO PAN prof. dr. T. Lewickiego z dn. 1 września 1970, l.dz. KNO-7-WI/1/70.

KNO PAN został¹⁹⁴ lokal na ul. Grójeckiej 17, pok. 111¹⁹⁵. Pod koniec 1970 r. na stanowisku kierownika WNiO KC PZPR Romuald Jezierski zastąpił Andrzeja Werblana, a w lutym 1971 r. nadzór nad tym Wydziałem objął Stefan Olszowski; później przejął tę kontrolę Franciszek Szlachcic (grudzień 1971–czerwiec 1974). Kolejnym – od czerwca 1974 r. – został ponownie Andrzej Werblan, świeżo upieczony sekretarz KC PZPR. W styczniu 1975 r. kierownikiem Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR został Jarema Maciszewski (historyk)¹⁹⁶. 29 stycznia 1971 r. zorganizowano Obchody Jubileuszu 65-lecia urodzin prof. dr. T. Lewickiego w Krakowie. Z tej okazji wręczono Jubilatowi Księżę Pamiątkową w auli Oddziału PAN w Krakowie na ul. Sławkowskiej 17, na I piętrze¹⁹⁷. Uroczystości zwieńczyło spotkanie przy lampce wina w „Krzysztoforach” na ul. Szczepańskiej 2¹⁹⁸. W grudniu Prezydium PAN dokonało wyboru nowych władz Akademii – dotychczasowego prezesa, bezpartyjnego Janusza Groszkowskiego zastąpił prof. Włodzimierz Trzebiatowski (pierwszy od początku jej istnienia członek PZPR na tym stanowisku). Wybór ten zatwierdziły władze w następnym roku, a Sekretarzem Naukowym Akademii został prof. Jan Kaczmarek, będący równocześnie ministrem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki¹⁹⁹. Skład osobowy Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN, kadencja 1972–1974 (wybór): przewodniczący prof. T. Lewicki (Kraków, UJ); członkowie: prof. J. Reychman (Warszawa, UW), prof. B. Winid (Warszawa, UW), prof. J. Bielawski (Warszawa, UW)²⁰⁰. Do 1974 r. doszli jeszcze m.in. doc. dr hab. Leszek Dąbrowski – historia sztuki muzułmańskiej, doc. dr Władysław Góralski – nauki polityczne²⁰¹. Na posiedzeniu plenarnym KNO PAN 19 października 1972 r., które odbyło się w Pałacu Staszica, prof. T. Lewicki wygłosił referat „Arabskie

¹⁹⁴ Najpóźniej w październiku 1970 r.

¹⁹⁵ APAN III-168,teczka 160, Informacja Sekretarza KNO doc. dr. W. Tylocha o zebraniu Prezydium KNO w dn. 6 listopada 1970 r. z dn. 31 października 1970 r.

¹⁹⁶ P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką...*, s. 184.

¹⁹⁷ APAN III-168,teczka 160, Zaproszenie na Obchody Jubileuszu w dn. 29 stycznia 1971 r., druk, niedatowany, podpisany Komitet Organizacyjny.

¹⁹⁸ APAN III-168,teczka 160, Zaproszenie na lampkę wina z okazji Obchodów Jubileuszu Prof. dr. T. Lewickiego w dn. 29 stycznia 1971 r.

¹⁹⁹ P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką...*, s. 185.

²⁰⁰ APAN III-168,teczka 160, Skład osobowy Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN, kadencja 1972–1974 (wybór).

²⁰¹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 22.

materiały do poznania języka i kultury wczesnośredniowiecznych Berberów”²⁰². KNO zorganizował w dniach 22–26 maja 1972 r. II Międzynarodowe Sympozjum nt. teoretycznych problemów literatur orientalnych w Warszawie i Krakowie. W symposium udział wzięli naukowcy z ZSRR, NRD, Bułgarii, CSRS i obserwatorzy z Indii, Jordanii oraz Szwajcarii²⁰³. Z kolei w Instytucie Afrykanistycznym UW zorganizowano w tym roku konferencję krajów socjalistycznych na temat dokumentacji i bibliografii orientalnej²⁰⁴. W 1973 r. w wyniku wyborów w Wydziale Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk prof. T. Lewicki został wybrany 24 głosami (na 37 możliwych) na członka korespondenta PAN²⁰⁵. 28 lutego 1973 r. – ze względu na stan zdrowia prof. J. Reychmana – posiedzenie Prezydium Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN odbyło się w mieszkaniu prywatnym prof. J. Reychmana w kamienicy na Placu Zamkowym²⁰⁶. W 1973 r. wznowiono członkostwo Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN w Międzynarodowej Unii Studiów Orientalistycznych i Azjatyckich oraz wprowadzono jego przedstawicieli do stałego komitetu konsultatywnego Międzynarodowych Kongresów Orientalistów²⁰⁷. W 1973 r. KNO zorganizował uroczystą sesję poświęconą prof. J. Reychmanowi²⁰⁸.

W 1974 r. doszło do kolejnej zmiany prawnej dotyczącej PAN – dekret²⁰⁹ ogłoszony w grudniu wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1975 r. Zmiany dotyczyły głównie spraw pracowniczych (tryb zwolnienia, ulgi itp.). Od 1974 r. (do 1994) KNO PAN był członkiem Union internationale des études orientales et asiatiques (UIEOA)²¹⁰. W tym samym roku pod tytułem *Problemy literatur orientalnych* ukazały się drukiem materiały z ww. II Międzynarodowego Symposium „Teoretyczne

²⁰² APAN III-168, teczką 160, Zaproszenie dla prof. dr. J. Reychmana na posiedzenie plenarne KNO PAN 19 października 1972 r. od Przewodniczącego KNO PAN prof. dr. T. Lewickiego z dn. 9 października 1972 r.

²⁰³ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 25.

²⁰⁴ Ibidem, s. 25–26.

²⁰⁵ AAN, PZPR, LVIII/446, Wyniki wyborów do Polskiej Akademii Nauk w Wydziale Nauk Społecznych z: Pisma Jana Rychlewskiego, Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR do F. Szlachcica, sekretarza KC z dn. 8 listopada 1973 r., b.p., mps, za: *Spełnana Akademia...*, s. 514.

²⁰⁶ APAN III-168, teczką 160, Pismo informacyjne Sekretarza KNO PAN do prof. dr. J. Reychmana z dn. 20 lutego 1973 r.

²⁰⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 21.

²⁰⁸ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²⁰⁹ Dekret z dn. 27 grudnia 1974 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1974 Nr 50, poz. 319.

²¹⁰ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

problemy literatur Orientalnych”²¹¹. W dniach 19–23 listopada na zaproszenie Instytutu Wschodoznawstwa Akademii Nauk ZSRR na naradzie kierowników ośrodków orientalistycznych krajów socjalistycznych w Moskwie przebywała trzyosobowa delegacja polska składająca się z prof. T. Lewickiego, prof. W. Tylocha i prof. W. Kotańskiego. Wprowadzono zmianę do pięcioletniego planu współpracy AN ZSRR i PAN na lata 1975–1980: dodano temat „Badanie źródeł orientalistycznych do dziejów wschodniej i południowo-wschodniej Europy” realizowany przez KNO PAN i Instytut Wschodoznawstwa AN ZSRR²¹². W 1975 r. w skład Komitetu Nauk Orientalistycznych wchodziło 31 członków, którzy reprezentowali 19 dyscyplin naukowych²¹³ (w tym doc. dr hab. A. Czapkiewicz, doc. dr hab. L. Dąbrowski, doc. dr hab. W. Góralski, doc. dr hab. M. Kowalska, prof. dr hab. B. Mrozek, doc. dr hab. A. Mrozek-Dumanowska). Przewodniczył im prof. T. Lewicki, jednym z wiceprzewodniczących był prof. J. Bielawski. KNO działał w tym składzie do 1977 r.²¹⁴, chociaż w międzyczasie powiększono prezydium, jego członkami zostali m.in. A. Czapkiewicz i E. Szymański²¹⁵. Na odbywające się w 1976 r. III Międzynarodowe Sympozjum nt. teoretycznych problemów literatur orientalnych w Weimarze, NRD, wyjechała ośmioosobowa polska delegacja, w jej składzie znajdowały się trzy osoby z Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN²¹⁶. W latach 70. Komitet Nauk Orientalistycznych PAN promował serię Historyczno-Socjologiczne Monografie Krajów Afryki²¹⁷, która jednak okazała się wówczas słabym pomysłem i w jej ramach ukazały się jedynie dwa tytuły. Pierwszym z nich była praca Andrzeja Marii Kosteckiego *Somalia. Somalia: zarys historyczno-społeczny*²¹⁸ pod red. nauk. Andrzeja Zajązkowskiego. Publikacja liczyła 193 strony. W listopadzie 1977 r. w Moskwie odbyło się I Międzynarodowe sympozjum na temat teoretycznych problemów języków Azji i Afryki, zorganizowane przez Instytut Wschodoznawstwa Akademii Nauk ZSRR, w którym uczestniczyło 10 orientalistów i afrykanistów

²¹¹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 25–26.

²¹² Ibidem, s. 26.

²¹³ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 12.

²¹⁴ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 22–23.

²¹⁵ Ibidem, s. 23.

²¹⁶ Ibidem, s. 26.

²¹⁷ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²¹⁸ Warszawa 1976.

z Polski²¹⁹. W 1978 r. odbyły się dwie sesje naukowe – jedna poświęcona T. Kowalskiemu²²⁰ z okazji 30. rocznicy jego śmierci (odbyła się w dniach 4–5 maja, organizatorami byli IFO UJ, KO PAN O/Kraków i KNO PAN), na którą przybyli goście zagraniczni²²¹, i druga, 14 grudnia – poświęcona osiągnięciom nauk orientalistycznych w 60-leciu Polski Niepodległej²²² (materiały z tej sesji opublikowano w j. ang. jako t. 29 *Prac Orientalistycznych*)²²³. Ukazał się liczący 143 strony t. 2 (i ostatni w czasach PRL) serii wydawniczej KNO PAN *Historyczno-Socjologiczne Monografie Krajów Afryki Zambia. Zarys historyczno-socjologiczny*²²⁴ B. Olszewskiej-Dyoniziak. Komisja Orientalistyczna Oddziału PAN w Krakowie zorganizowała w Krakowie I Sesję Arabistów Polskich²²⁵. Od 6 do 8 listopada trwało trzydniowe seminarium Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN²²⁶. W kadencji 1978–1980 skład KNO PAN pozostawał taki sam, jak w poprzedniej, czyli 1975–1977²²⁷. Członek-korespondent PAN prof. T. Lewicki znajdował się w maju 1979 r. na liście wyborczej kandydatów na członków PAN w zakresie językoznawstwa. Wcześniej, podczas wyborów wstępnych w marcu 1979 r., uzyskał 16 głosów za, 9 przeciw i 9 wstrzymujących się. Ale w maju przepadł, bo, jak autor notatki stwierdził, „nie uzyskał pozytywnej opinii Wydziału Nauk Społecznych PAN”²²⁸. W 1979 r. utworzono w PAN w Instytucie Krajów Socjalistycznych Zakład Pozaeuropejskich Krajów Socjalistycznych²²⁹.

²¹⁹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 26.

²²⁰ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²²¹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 27.

²²² M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²²³ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 27–28.

²²⁴ B. Olszewska-Dyoniziak, *Zambia. Zarys historyczno-socjologiczny*, Warszawa 1978.

²²⁵ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 27.

²²⁶ *Ibidem*, s. 28.

²²⁷ *Ibidem*, s. 23.

²²⁸ Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR, Notatka z przebiegu opiniowania kandydatów na członków korespondentów PAN przez wydziały PAN Warszawa, dnia 3 kwietnia 1979 r., AAN, 1354/859/26, b.p., mps., za: *Spętana Akademia...*, s. 652.

²²⁹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17.

2.6. Lata 1980–1990. Stabilizacja

KNO zorganizował (w Komitecie organizacyjnym działał wówczas m.in. doc. dr hab. J. Danecki) w 1980 r., w dniach 10–14 listopada, II Międzynarodowe sympozjum „Teoretyczne problemy języków Azji i Afryki”²³⁰, które odbywało się w Warszawie i Krakowie²³¹. W tym samym roku w Solemnicach k. Bratysławy odbyło się IV Międzynarodowe Sympozjum „Teoretyczne problemy literatur Orientalnych”, na które z Polski pojechało 12 osób²³². W kadencji 1981–1983 doszło do znacznego przekształcenia składu Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN: przewodniczącym pozostawał prof. T. Lewicki, wiceprzewodniczącymi zostali prof. S. Kałużyński i prof. W. Tyloch, sekretarzem – doc. dr S. Piłaszewicz, a do prezydium weszli doc. dr A. Czapkiewicz, doc. dr A. Zaborski i czterech innych. Członkami komitetu byli prof. J. Bielawski, prof. T. Dzierżykray-Rogalski (antropologia fizyczna Afryki), doc. dr hab. A. Dziubiński (historia Afryki), prof. W. Góralski, prof. M. Kowalska, doc. dr hab. E. Reklajtis (socjologia Afryki), doc. dr hab. K. Skarżyńska-Bocheńska, prof. dr hab. E. Szymański i inni. Skład komitetu obejmował 34 osoby²³³. W listopadzie 1983 r. odbyła się jubileuszowa sesja naukowa z okazji 50-lecia Instytutu Orientalistycznego i 60-lecia Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, zorganizowana przez Instytut i Towarzystwo²³⁴. W 1983²³⁵ r. przewodniczącym honorowym został prof. T. Lewicki, członek-korespondent PAN, a przewodniczącym KNO PAN – hebraista prof. W. Tyloch (funkcję pełnił do 1989)²³⁶. Wiceprzewodniczącymi zostali prof. dr hab. A. Czapkiewicz i prof. S. Kałużyński. Członkami Prezydium: prof. T. Dzierżykray-Rogalski i trzech innych profesorów, sekretarzem naukowym dr Jerzy Tulisow, a członkami komitetu prof. dr hab. J. Bielawski, doc. dr J. Danecki, doc. dr hab. A. Dziubiński, prof. dr hab. W. Góralski, prof. dr hab. M. Kowalska, prof. dr hab. E. Szymański, doc. dr A. Zaborski. Razem KNO liczył 40 osób²³⁷. Kadencja trwała od 1983 do 1985 r. W 1983 r. ukazały się – pod redakcją

²³⁰ Ibidem, s. 26.

²³¹ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²³² W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 26.

²³³ Ibidem, s. 23–24.

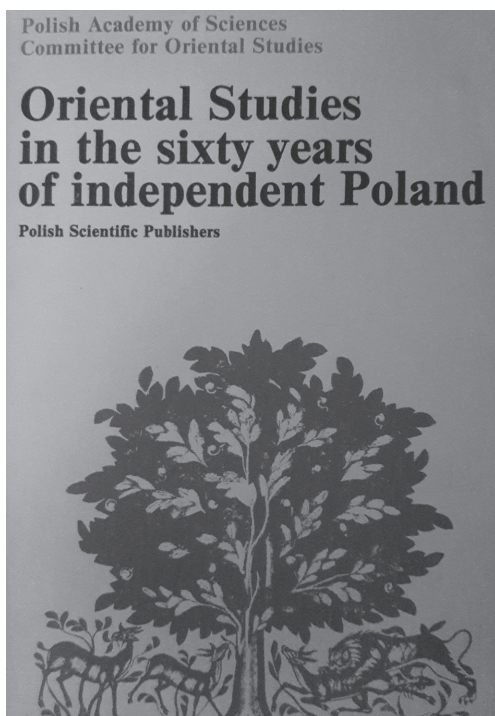
²³⁴ Ibidem, s. 28.

²³⁵ Wg M. Kozłowskiej – w 1984 r., M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²³⁶ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 12.

²³⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 24.

W. Tylocha – materiały z sesji poświęconej osiągnięciom nauk orientalistycznych w 60-lecie Polski Niepodległej, która odbyła się w 1978 r., wydano je w języku angielskim, w serii *Prace Orientalistyczne*, t. 29, pod tytułem *Oriental studies in the sixty years of independent Poland*²³⁸.

II. 92

Publikacja pod redakcją W. Tylocha, w której część materiałów dotyczy omawianego okresu.
Zdjęcie autora

W listopadzie trzyosobowa polska delegacja wzięła udział w III Międzynarodowym sympozjum na temat teoretycznych problemów języków Azji i Afryki, które odbyło się w Berlinie²³⁹. Prof. T. Lewicki po przejściu na emeryturę został wybrany na Przewodniczącego Honorowego KNO PAN i pozostawał nim aż do swojej śmierci (1984–1992)²⁴⁰. W październiku odbyło się w Warnie (Bułgaria) V Międzynarodowe Sympozjum „Teoretyczne problemy literatur Orientalnych”, polska delegacja liczyła pięć osób²⁴¹. W 1985 r. z ramienia PAN na stypendia do Kuwejtynu wyjechali pierwsi

²³⁸ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²³⁹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 26.

²⁴⁰ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²⁴¹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 26.

doktoranci²⁴². W 1990 r. przewodniczącym KNO PAN został prof. Maciej Popko i pełnił tę funkcję do 1992 r.²⁴³

2.7. Podsumowanie

Do samego końca istnienia PRL władze usiłowały politycznie kontrolować PAN, jej kierownictwo, szefów jej jednostek organizacyjnych i linię polityczną prowadzonych badań. Kontrolę wykonywano przez nadzór partyjny – w postaci działań Wydziału Nauki KC PZPR²⁴⁴ oraz innych, pomocniczych struktur partyjnych, np. w lutym 1952 r. powołano do życia w Biurze Politycznym KC PZPR Komisję ds. Nauki „jako organ pomocniczy kierownictwa partii w sprawach uchwał i decyzji dotyczących tej sfery życia publicznego i kadr naukowych”²⁴⁵. Komisja ta opiniowała wnioski dotyczące Akademii dla kierownictwa partii²⁴⁶. Z kolei w ramach Sekretariatu KC pion nauki nadzorował najpierw Edward Ochab (26.03–01.12.1952), potem Jakub Berman (01.12.1952–22.03.1954), później znowu E. Ochab (22.03.1954–26.01.1955) itd²⁴⁷. Jaką wagę przywiązywano do tego nadzoru, widać po randze osób, którym ten nadzór powierzano. W latach 80. nazwy komitetów sprawujących nadzór nad PAN zmieniały się, ale polityka pełnej kontroli pozostawała niezmienna, ostatnim członkiem KC, który nadzorował ten komitet, był Sławomir Wiatr (od sierpnia 1989 do stycznia 1990)²⁴⁸.

Sam Komitet Orientalistyczny PAN (z późniejszymi zmianami nazw) w okresie PRL pełnił też – mniej lub bardziej efektywnie – funkcję nadzorca orientalistycznego życia naukowego: na początku lat 50. pilnował stalinowskiej linii badań i dydaktyki (realizowanej w uczelniach), formułując m.in. stosowną tematykę konferencji (patrz Nieborów, 1955), w okresie odwilży – kiedy złagodzone rygory – jego działania stały się mniej autokratyczne, później w ogóle został rozwiązany (nie wydano żadnego pisemnego aktu/ decyzji o „zawieszeniu”, o którym mowa

²⁴² PAA, Rozmowa z Krzysztofem Dąbrowskim, polskim dyplomatą w ówczesnym Kuwejcie.

²⁴³ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 12.

²⁴⁴ P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką...*, s. 182.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ Ibidem, s. 184.

w literaturze panegirycznej opisującej dzieje KNO PAN), po wznowieniu działalności do epoki Gierka jego polityka była po gierkowski liberalna, a po 1975 r. instytucja zaczęła obumierać i w latach 80. przybrała kształt kadłubowy i formę istnienia wirtualną. Praktycznie tylko pojedynczy entuzjaści-orientaliści swoje osobiste działania i prywatne zaangażowanie firmowali na papierze „patronatem KNO”. W latach 90. powoli sytuacja zaczęła się zmieniać, ale „[o]d przełomu lat 80/90 daje się też zauważyć wyraźny spadek aktywności organizatorskich w zakresie konferencji międzynarodowych [...]”²⁴⁹. M. Kozłowska pisze, iż „[w] latach 90. KNO oceniał dorobek Zakładu Krajów Pozaeuropejskich Polskiej Akademii Nauk za lata 1986–1990, orientalistyki polskiej za lata 1992–1993, orientalistycznych badań literaturoznawczych w zakresie literatur orientalnych, dokonań orientalistyki polskiej w latach 1945–1995 oraz poziom polskich pism orientalistycznych («Rocznik Orientalistyczny», «Przegląd Orientalistyczny», «Folia Orientalia», «Africana Bulletin»), a także działalność Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego i Polskiego Towarzystwa Religioznawczego”²⁵⁰.

Obecnie, jak pisze prof. M.M. Dziekan, „KNO PAN z jednej strony sprawuje kuratelę i funkcje kontrolne nad innymi instytucjami orientalistycznymi w Polsce, z drugiej zaś prowadzi działalność organizacyjną w zakresie życia naukowego (konferencje, zjazdy) oraz wydawniczą”²⁵¹.

Podsumowując arabistyczne aspekty działalności Komitetu Orientalistycznego PAN (we wszelkich jego późniejszych nazwach i hipostazach typu Zakład Orientalistyki PAN) w okresie istnienia Polski Ludowej, należy krótko stwierdzić, że były raczej wątpliwe: na prawie 40 lat działalności dorobek dydaktyczny to garstka doktorantów wypromowanych na późniejszych pracowników nauki w dziedzinach nauki tylko ubocznie związanych z arabistyką (gł. socjologów – m.in. E. Szymański, E. Podhorska-Rekłajtis, A. Mrozek-Dumaniewska), kilka publikacji (tworzonych na zlecenie przez ludzi spoza KO PAN), zorganizowanych kilka konferencji międzynarodowych z udziałem arabistów (ani jedna nie była ściśle arabistyczna), wydawanie periodyków o charakterze interdyscyplinarnym i jedynie ubocznie oferującym przestrzeń arabistom. Pewne badania arabistyczne i islamistyczne były prowadzone

²⁴⁹ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 13.

²⁵⁰ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

²⁵¹ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 12.

w tym okresie równolegle w PAN i UW²⁵² czy UJ, ale ich ilość była niewspółmierna do rangi tej placówki. Wyraźnie widać, że działalność KO PAN nie koncentrowała się na arabistyce czy nawet islamistyce, w różnych okresach promowano (szeroko pojęte) turkologię, sinologię i afrykanistykę. Nie umniejsza to zasług KO PAN dla orientalistyki polskiej, jednak z perspektywy badawczej niniejszej pracy KO PAN stanowiła niewielki margines w dziejach arabistyki w PRL, a największe zasługi na tym polu miał jako schronienie i miejsce zatrudnienia dla absolwentów arabistyki, którzy w nim znaleźli placówkę umożliwiającą dalszy rozwój naukowy w ramach ich zainteresowań. Szerzej o dziejach KNO PAN patrz: *The Committee of Oriental Studies of the Polish Academy of Sciences 1952–2007* (2008)²⁵³. Obszerną bibliografię publikacji o Komitecie Nauk Orientalistycznych PAN przedstawiono na jego stronie internetowej²⁵⁴.

Należy zwrócić uwagę na to, że więcej badań arabistycznych przeprowadzono np. w Zakładzie Krajów Pozaeuropejskich PAN (we wszelkich mutacjach jego nazwy) niż w Komitecie Orientalistycznym PAN, i w tymże zakładzie znalazło zatrudnienie więcej absolwentów arabistyki niż w komitecie.

Pracownia Zagadnień Społecznych i Kulturowych Afryki Współczesnej kierowana przez członka PAN J. Chałasińskiego (do 1974) została utworzona w listopadzie 1962 r., posiadała własną Radę Naukową, której przewodniczącym był prof. K. Majewski, i początkowo prowadziła badania afrykanistyczne zapoczątkowane w Zakładzie Socjologii i Historii Kultury PAN²⁵⁵. Po prof. J. Chałasińskim kierowała nią prof. dr hab. A. Mrozek-Dumanowska (1975–1976).

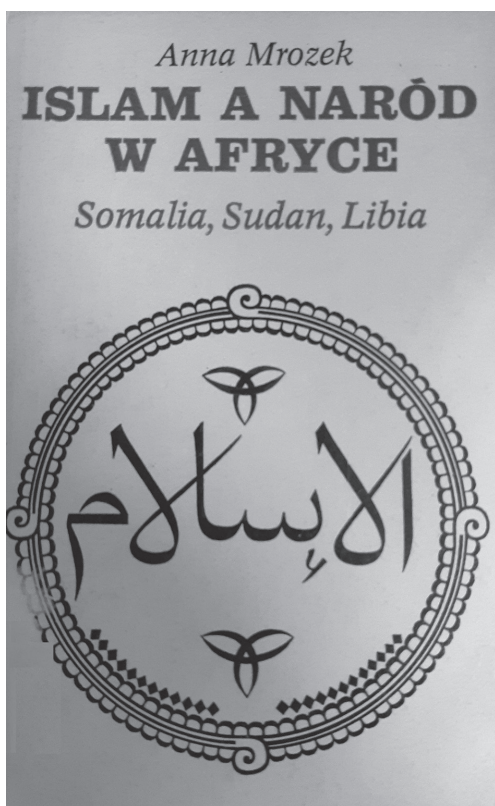
W 1976 r. pracownię przekształcono w Zakład Krajów Pozaeuropejskich PAN, kierowali nim kolejno: prof. dr hab. E. Szymański (1976–1981) i prof. dr hab. Andrzej Zajączkowski (1981–1992). Publikacje tego zakładu zaprezentowały polskim czytelnikom filozofów fundamentalizmu muzułmańskiego, socjologię arabskich krajów śródziemnomorskich oraz procesy państwowotwórcze w krajach muzułmańskich

²⁵² M.M. Dziekan, *Arabic and Islamic Studies in Poland...*, s. 114.

²⁵³ *The Committee of Oriental Studies of the Polish Academy of Sciences 1952–2007*, red. M. Mejor, F. Majkowski, Warszawa 2008.

²⁵⁴ *Bibliografia publikacji o Komitecie Nauk Orientalistycznych PAN. Komitet Nauk Orientalnych PAN*, <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/bibliografia-o-kno-pan> [dostęp: 14.09.2021].

²⁵⁵ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką w Polsce oraz polskie ośrodki badań afrykanistycznych*, „Przegląd Socjologiczny” 1965, nr 19/1, s. 10–32, s. 27.

Il. 93

Jedna z kilku produkcji A. Mrozek (Dumanowskiej) poświęconych islamowi w Afryce. *Zdjęcie autora*

Bliskiego Wschodu²⁵⁶. Pod jej auspicjami ukazała się publikacja Teresy Pfabé *Wpływ na zmiany struktury prestiżu*²⁵⁷. W krakowskim PAN w Zakładzie Archeologii Śródziemnomorskiej PAN pod kierownictwem prof. Marii Bernhard i w Katedrze Antropologii kierowanej przez prof. Eugenię Stołyhwo też prowadzono badania dotyczące Maghrebu i Egiptu – ta ostatnia, jako kierownik naukowej, brała udział w arabsko-polskiej wyprawie antropologicznej do Egiptu (1958–1959). Celem tej ekspedycji było zgromadzenie materiałów antropologicznych dotyczących ludności nadśródziemnomorskich terenów Pustyni Libijskiej oraz oazy Siwa (zostały później opublikowane w t. 1 wydawnictwa komisji do współpracy z Egiptem przy Komitecie Antropologicznym PAN)²⁵⁸. Druga arabsko-polska wyprawa antropologiczna

²⁵⁶ *Historia. Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk*, <http://www.iksiopan.pl/index.php/pl/instytut/historia> [dostęp: 14.09.2021].

²⁵⁷ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 28.

²⁵⁸ *Ibidem*, s. 29.

odbyła się w roku 1962, gromadziła materiały z okolicy Fajum i w Delcie, brał w niej udział prof. Bronisław Jasicki z Poznania²⁵⁹.

Powyższe placówki docelowo zajmowały się Afryką, więc podejmowane tam badania o charakterze arabistycznym dotyczyły zwykle Afryki Północnej. Tak samo było w zakresie islamistyki – w tych latach islam jeszcze nie był tak wpływową religią Czarnej Afryki. W tej i innych placówkach PAN (np. Zakładzie Pozaeuropejskich Krajów Socjalistycznych czy Zakładzie Numizmatyki Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN – obecnie Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Krakowie) zatrudniano kilkunastu arabistów, m.in. (w porządku alfabetycznym) w ZKP PAN pracowali: F. Bocheński, Bogusława Iwasiów-Pardus, A. Mrozek-Dumanowska, E. Podhorska-Reklajtis, Teresa Stajuda, E. Szymański, Joanna Wronecka²⁶⁰ i inni. Z kolei z Zakładem Archeologii Śródziemnomorskiej PAN (1956), który współpracował z Katedrą Archeologii Śródziemnomorskiej UW, Polską Stacją Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze oraz Muzeum Narodowym w Warszawie, związani byli m.in. W. Kubiak i M. Redlak. Instytut Historii Kultury Materialnej PAN zorganizował trzy wyprawy archeologiczne do Sudanu pod kierownictwem dr. Waldemara Chmielewskiego, w 1962, 1963/64 i 1965 r.²⁶¹ W pracy, z której zaczerpnąłem te informacje, nie podano nazwisk tłumaczy, ale z pewnością musieli brać udział w tych wyprawach, prawdopodobnie byli to arabisci, tak jak to bywało i później (patrz np. działalność A. Leligdowicza).

W badanym okresie ukazały się 33 tomy (t. 15 w 1949; t. 47, z. 1 w 1990, z. 2 w 1991) organu orientalistów PAN (ZO, KO, KNO), czyli „Rocznika Orientalistycznego”, publikowało w nim w tym czasie ponad 400 autorów. Oprócz zwykłych numerów ukazywały się też tomy tematyczne, w badanym okresie tylko dwa dedykowane były arabistom: J. Bielawskiemu i T. Lewickiemu²⁶². Stąd m.in. w latach 90. pojawiła się idea stworzenia własnego pisma arabistów, zrealizowana (1993) przez prof. dr. J. Daneckiego („Studia Arabistyczne i Islamistyczne”). Komisja Orientalistyczna Oddziału PAN w Krakowie w okresie swego istnienia wydała 50 tomów swego periodyku „Folia Orientalia” i zorganizowała kilkanaście międzynarodowych konferencji naukowych, choć też arabistyka stanowiła tylko jeden

²⁵⁹ Ibidem, s. 30.

²⁶⁰ M.M. Dziekan, *Arabic and Islamic Studies in Poland...*, s. 117.

²⁶¹ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 26.

²⁶² M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 14.

z nurtów jej działalności. Bardzo duży nacisk położono w jej działalności na sferę popularyzatorską i tu wyraźnie przejawiała się aktywność środowiska arabistycznego – przede wszystkim – Krakowa: w okresie od 1957 r. do 1989 r. wygłoszono na jej posiedzeniach otwartych ponad 40 referatów arabistycznych:

- 1957 r. – T. Lewicki, „Wczesnośredniowieczne dzieła arabskie i perskie jako źródło do poznania języka Słowian”²⁶³.
- 1958 r. – A. Czapkiewicz, „Z badań nad językiem i etnografią okręgu Balqā w Jordanii”²⁶⁴.
- 1959 r. – Giorgi Ceretelli, „Z zagadnień dialektologii arabskiej”²⁶⁵.
- 1960 r. – Marcel Cohen, „Z historii badań nad związkami językowymi semicko-chamickimi”²⁶⁶;
 – A. Kmietowicz, „Szklane odważniki arabskie”²⁶⁷;
 – T. Lewicki, „Północna, środkowa i wschodnia Europa w świetle dzieła arabskiego geografę Al-Himjariego XV w.”²⁶⁸;
 – M. Plezia, „Arabski list Arytotelesa do Aleksandra Wielkiego”²⁶⁹.
- 1962 r. – T. Lewicki, „Najstarsza wzmianka o stosunkach Arabii muzułmańskiej z wschodnim wybrzeżem Afryki”²⁷⁰;
 – T. Lewicki, „Północny i północno-wschodni Kaukaz w opisach średniowiecznych geografów bawarskich”²⁷¹.
- 1963 r. – T. Lewicki, „Początki państwowości w Zachodnim Sudanie”²⁷²;
 – Z. Maśka, „Zapożyczenia arabskie w języku hausa”²⁷³.
- 1966 r. – F. Kmietowicz, „Kupcy «ar-Rūs». Ze źródeł arabskich”²⁷⁴.

²⁶³ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji*, 1957, Kraków 1958, s. 27.

²⁶⁴ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji*, styczeń–czerwiec 1958, Kraków 1959, s. 33.

²⁶⁵ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji*, lipiec–grudzień 1959, Kraków 1960, s. 194.

²⁶⁶ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji*, styczeń–czerwiec 1960, Kraków 1961, s. 76.

²⁶⁷ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji*, lipiec–grudzień 1960, Kraków 1961, s. 115.

²⁶⁸ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji*, styczeń–czerwiec 1960, Kraków 1961, s. 58.

²⁶⁹ Ibidem, s. 70.

²⁷⁰ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych*, Kraków 1962, s. 149.

²⁷¹ Ibidem, s. 137.

²⁷² KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN O/Kraków*, styczeń–czerwiec 1963, Kraków 1963, s. 156.

²⁷³ Ibidem, s. 154.

²⁷⁴ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN O/Kraków*, styczeń–czerwiec 1966, Kraków 1967, s. 93.

- 1967 r. – M. Kowalska, „Nieznany lud Afryki Wschodniej według opisu Al-Idrisiego”²⁷⁵;
- T. Lewicki, „Arabski handel niewolnikami murzyńskimi do końca XVI wieku”²⁷⁶;
- T. Lewicki, „Źródła arabskie i perskie z IX-XII wieku o broni u zachodnich Słowian i u Rusów”²⁷⁷.
- 1969 r. – M. Kowalska, „Sztuka narracyjna w cyklu opowiadań Kitāb «Ağā» ibn al-Hind Buzurga ibn Sahrijāra”²⁷⁸.
- 1970 r. – M. Kowalska, „Pochodzenie wiadomości o Europie Wschodniej w dziele Ibn Rusty”²⁷⁹;
- T. Lewicki, „Zāfūnu – nieznanne średniowieczne królestwo sudańskie”²⁸⁰.
- 1972 r. – Christoph Bürgiel, „Kłamstwo i prawda w klasycznej poezji muzułmańskiej. Przyczynek do określenia istoty poezji arabskiej i perskiej”²⁸¹;
- Jerzy Hauziński, „Asasyni w średniowiecznym piśmiennictwie historyczno-geograficznym Europy Zachodniej”²⁸².
- 1972 r. – M. Kowalska, „Uwagi o strukturze opowieści Sindbada Żeglarza”²⁸³.
- 1973 r. – S. Hamarneh, „Madaba”²⁸⁴.
- 1974 r. – A. Zaborski, „Problemy gramatyki porównawczej języków kuszyckich”²⁸⁵;

²⁷⁵ Ibidem, s. 464.

²⁷⁶ Ibidem, s. 470.

²⁷⁷ Ibidem, s. 464.

²⁷⁸ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 13/1, styczeń–czerwiec 1969, Warszawa–Kraków 1970, s. 99.

²⁷⁹ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 14/1, styczeń–czerwiec 1970, Kraków 1971, s. 96.

²⁸⁰ Ibidem, s. 93.

²⁸¹ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 16/1, styczeń–czerwiec 1972, Warszawa–Kraków 1973, s. 97.

²⁸² Ibidem.

²⁸³ Ibidem, s. 93.

²⁸⁴ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 17/1, styczeń–czerwiec 1973, Warszawa–Kraków 1974, s. 99.

²⁸⁵ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 18/2, lipiec–grudzień 1974, Warszawa–Kraków 1975, s. 459.

- J. Grand’Henry, „Czasownik z prefiksem zwrotno-pasywnym t- formy podstawowej w dialektach arabskich”²⁸⁶.
- 1975 r. – M. Kowalska, „Opis podróży Makariosa z Aleppo do Moskwy (połowa XVII wieku)”²⁸⁷.
- 1976 r. – T. Lewicki, „Nazwy kraju i narodu węgierskiego u średnio-wiecznych pisarzy arabskich”²⁸⁸.
- 1978 r. – A. Zaborski, „Z badań nad fonologią kontrastywną języka polskiego i arabskiego”²⁸⁹;
- Anna Parzymies, „Nazewnictwo arabskie w Polsce”²⁹⁰;
- Barbara Stępniewska-Holzer, „European sources for the history of Egypt of the first half of the 19th century”²⁹¹;
- D. Madeyska, „The State of Research on Arab popular literature”²⁹²;
- D. Rudnicka, „Struktura jednoaktówki Tawfika al-°akīma «Poeta na Księżycu»”²⁹³;
- Franciszek Bocheński, „Ibn Khaldoun et son attitude à l’égard des phénomènes surnaturels et les sciences occultes”²⁹⁴;
- J. Danecki, „The European Conception of Adab”²⁹⁵;
- J. Hauziński, „Historia Arabów w naukowym dorobku trzydziestolecia PRL”²⁹⁶;
- J. Hauziński, „Źródła arabskie do dziejów sekty asasynów”²⁹⁷;
- K. Skarżyńska-Bocheńska, „Problèmes actuels de la littérature arabe en Tunisie”²⁹⁸;

²⁸⁶ Ibidem, s. 79.

²⁸⁷ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 19/1, styczeń–czerwiec 1975, s. 73.

²⁸⁸ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 20/2, lipiec–grudzień 1976, s. 359.

²⁸⁹ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 22/1, styczeń–czerwiec 1978, s. 94.

²⁹⁰ Ibidem, s. 97.

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² Ibidem, s. 89.

²⁹³ Ibidem, s. 92.

²⁹⁴ Ibidem, s. 81.

²⁹⁵ Ibidem, s. 88.

²⁹⁶ Ibidem, s. 82.

²⁹⁷ Ibidem, s. 83.

²⁹⁸ Ibidem, s. 90.

- M. Kowalska, „Wpływ literatury arabskiej na twórczość Adama Mickiewicza”²⁹⁹;
 - T. Lewicki, „T. Kowalski jako źródłoznawca”³⁰⁰;
 - Tadeusz Fryzeł, „Ideologiczne dylematy świata arabskiego”³⁰¹;
 - T. Lewicki, „Najstarsza średniowieczna wiadomość o Wyspach Kanaryjskich”³⁰².
- 1982 r. – A. Zaborski, „Fonologia kontrastywna w nauczaniu j. arabskiego”³⁰³.
- 1986 r. – J. Hauziński, „Sufizm aspektem cywilizacji mużułmańskiej”³⁰⁴.
- 1988 r. – P. Siwiec, „Struktura i funkcja rymu w klasycznym wierszu arabskim”³⁰⁵.
- 1989 r. – P. Siwiec, „Tendencje wersyfikacyjne w klasycznym wierszu arabskim”³⁰⁶.

Chciałbym zakończyć szkic historii wątku badań orientalistycznych w PAN cytatem z wypowiedzi prof. M.M. Dziekana dotyczącego tylko KO/KNO PAN:

„Dzieje organizacyjne Komitetu są dość burzliwe – odzwierciedlają z jednej strony zmiany w strukturze polskiej nauki, z drugiej zaś – naturalne we wszystkich środowiskach – animozje jego członków. O animozjach szczególnie trudno pisać, ponieważ w oficjalnych materiałach znaleźć można tylko aluzje do związanych z nimi spraw, które pozostaną jedynie w pamięci ludzi będących świadkami i uczestnikami tych wydarzeń”³⁰⁷.

²⁹⁹ Ibidem, s. 87.

³⁰⁰ Ibidem, s. 81.

³⁰¹ Ibidem, s. 97.

³⁰² Ibidem, s. 83.

³⁰³ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 26/1–2, styczeń–grudzień 1982, s. 40.

³⁰⁴ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 30/1–2, styczeń–grudzień 1986, s. 115.

³⁰⁵ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 32/1, styczeń–czerwiec 1988, s. 47.

³⁰⁶ KO, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN O/Kraków*, t. 33/1, styczeń–czerwiec 1989, s. 63.

³⁰⁷ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN i jego działalność...*, s. 9–10.

3. Arabistyka i islamistyka – badania i działalność arabistów w pozostałych ośrodkach akademickich i naukowych

3.1. Instytucje różne

Wspomnę tylko, bo działalność akademickiego ośrodka orientalistycznego stworzonego po wojnie we Wrocławiu nie dotyczy zakresu niniejszego badania, że jednak przewija się tam ślad arabistyczny – zbiory biblioteczne i archiwalne. Już w pierwszych miesiącach po wojnie usiłowano utworzyć orientalistykę we Wrocławiu, wykorzystując spadek po tamtejszej uprzedniej, niemieckiej placówce, ale w 1945 r. budynek był w ruinie: „w ostatniej fazie wojny zamieniono go na koszary i z czterech katedr zachowały się tylko zbiory arabistyki. Zniknęła biblioteka i zbiory asyriologii, pozostały jedynie szczątki zasobów turkologicznych i przypadł najcenniejszy sortyment indologiczny. Pozostało ok. 800 tomów literatury naukowej, przeważnie przestarzałej”³⁰⁸. Mimo to powołano tam Instytut Orientalistyczny, później jednak szybko wycofano się z tej decyzji i zlikwidowano go podczas reformy uniwersyteckiej w 1951 r. W następnych latach działalność tego ośrodka ograniczała się praktycznie (działano bez wydzielonego statusu prawnego) do badań wyłącznie indologicznych. Od początku do 1951 r. kierował nim, dojeżdżając, prof. A. Zajączkowski. Instytut wrocławski miał dwie katedry – turkologii i indologii³⁰⁹.

Poza uniwersytetami i PAN działał Międzyuczelniany Zakład Problemowy Gospodarki Krajów Słabo Rozwiniętych (UW i SGPiS)³¹⁰, funkcjonujący w latach 60. i wydający własne publikacje od 1963 po 1968 r. Wśród jego pracowników wyróżniali się m.in. prof. Michał Kalecki, Jan Halpern, Kazimierz Starzyk itd. Zakresy ich badań oraz publikacji dotyczyły przede wszystkim Afryki, w tym Północnej, i obejmowały również kwestie arabistyczne.

Wśród polskich orientalistów, w tym i arabistów, działających w okresie PRL była stosunkowo nieliczna grupa absolwentów uczelni zagranicznych – nie tylko z ZSRR (nie mylić z absolwentami MGIMO i innych uczelni dyplomatycznych), ale także z państw arabskich czy (głównie uczelni kościelnych) innych państw świata (np. rzymskiego Pontificio Instituto Biblico). Jednak – ze względu na skalę – w tych

³⁰⁸ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 206–207.

³⁰⁹ *Ibidem*.

³¹⁰ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką ...*, s. 23–24.

przypadkach jednostki omówione zostały w cz. 2 projektu (*Arabiści*), bo i informacje o nich są głównie związane z konkretnymi osobami. Tu tylko wspomnę, że bez wątpienia arabista ks. J. Nosowski³¹¹ rozpoczął naukę wcześniej, niż studia na arabistyce na UW (patrz relacja B. Zagórskiego, cz. 3 *Wspomnienia*), z innych źródeł wiadomo, że na Akademię Teologii Katolickiej (od 1999 nosi miano Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego) przenieśli się wykładowcy Wydziału Teologicznego UW, spośród których co najmniej jeden (P. Nowicki) systematycznie nauczał arabskiego. Jeszcze mniej liczna grupa studiowała/ uczyła się j. arabskiego w instytucjach edukacyjnych i naukowych afiliowanych przy kościele polskim, były to jednak za czasów PRL osobnicze przypadki i w rzeczywistości, jeśli dotyczyły głębokich zainteresowań arabistycznych, kończyły się (w różnej formie) edukacją w instytucjach państwowych (vide ks. J. Nosowski). Informacje na ten temat, do których dotarłem, są szczątkowe i wymagają oddzielnych, wykraczających poza zakres tej pracy badań, stąd w niniejszej części zostały pominięte. Edukacja polskich duchownych muzułmańskich, przynajmniej oficjalnie, nie przewidywała studiów arabistycznych w innych ośrodkach edukacyjnych niż instytucje naukowo-dydaktyczne w kraju; wyjazdy na studia teologiczne do krajów islamu (m.in. Arabii Saudyjskiej) rozpoczęły się dopiero po upadku PRL. Na terenie państw arabskich oraz Północnej Afryki w okresie istnienia PRL prowadzili swoje badania archeolodzy, antropolodzy i etnologowie, krajoznawcy i inni polscy naukowcy, były to zarówno długie, wieloletnie pobyty (np. prace eksploratorskie, konserwatorskie itd.), jak i wyprawy naukowe (od kilku tygodni do miesięcy czy nawet lat, niekiedy powtarzane po upływie jakiegoś czasu); działały też stałe placówki badawcze (np. Stacja Archeologiczna UW w Kairze). Jednak w kraju nie działała żadna instytucjonalnie edukująca arabistycznie placówka przygotowująca te kadry do profesjonalnego kontaktu i komunikacji czy prac badawczych w świecie arabskim. Były to kwestie indywidualne – np. archeolog prof. W. Kubiak był arabistą, niektóre wyprawy etnograficzne „zabierały” ze sobą arabistów czy to jako tłumaczy, czy też jako członków ekspedycji (np. A. Leligowicza). Nie udało mi się dotrzeć do informacji, w jaki sposób kwestię komunikacji naukowej rozwiązano podczas dwóch arabsko-polskich wypraw antropologicznych do Egiptu – pierwszej (w latach

³¹¹ M.M. Dziekan, *Arabic and Islamic Studies in Poland...*, s. 118.

1958–1959) na Pustynię Libijską oraz do oazy Siwah³¹² i drugiej (1962) do okolic Fajum i w Deltę Nilu³¹³.

3.2. Studium Afrykanistyczne

Chociaż Studium we wszelkich późniejszych formach i nazwach nie było placówką arabistyczną, to nauczano tam arabskiego (także przez native lektorów), arabiści zarówno wykładali tam, jak i prowadzili wiele projektów i badań naukowych, a ich rezultaty były publikowane pod auspicjami Instytutu Orientalistycznego.

31 maja 1962 roku Zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego powołano na Uniwersytecie Warszawskim międzywydziałowe Studium Afrykanistyczne, które zostało otwarte 30 sierpnia 1962 r.³¹⁴ pod kierownictwem prof. S. Strelcyna. Posiadało ono własną Radę Naukową, której przewodniczył prof. Marian Małowist³¹⁵. Zakres jego działania dotyczył różnych dziedzin wiedzy o Afryce: geografii, etnografii, socjologii, ekonomii, historii, językoznawstwa i prawa, a do jego zadań należały także: współpraca z zagranicą, prowadzenie biblioteki i prowadzenie tematycznej działalności redakcyjno-wydawniczej, publikowanie biuletynu i skryptów. W tej placówce przedmioty semitystyczne odgrywały uboczną rolę, a od tego czasu w Katedrze Semitystyki prowadzono dwa kierunki zajęć: etiopistyczno-hebraistyczny i afrykanistyczny³¹⁶.

Właściwą działalność studium rozpoczęło w pełni dopiero w roku akademickim 1963/64, uruchamiając dwuletni kurs dla absolwentów szkół wyższych różnego typu. Przyjęcie na kurs było uwarunkowane zdaniem egzaminu wstępnego. Studium posiadało własną Radę Naukową z uprawnieniami Rady Wydziału, a na czele studium stał jego kierownik, powoływany przez Rektora i zatwierdzany przez Ministra Szkolnictwa Wyższego. W celu ułatwienia szkolenia w studium zostały opracowane specjalne podręczniki w postaci skryptów uniwersyteckich (m.in. M. Jakubowski, *Sahara*; T. Lewicki, *Dzieje Afryki od czasów najdawniejszych do XIV w. Wybrane zagadnienia*; Prokopczuk i Szymański, *Historia Afryki od*

³¹² „Nauka Polska” 1963, nr 5/47, s. 177.

³¹³ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 30.

³¹⁴ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

³¹⁵ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 21.

³¹⁶ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 24–25.

XVII w. do czasów współczesnych)³¹⁷. Organizatorem i kierownikiem tego ośrodka był prof. S. Strelcyn (do 1968), a dyrektorem³¹⁸ administracyjnym został adiunkt mgr J. Gutkowski³¹⁹. Do 1964 r. studium mieściło się w lokalu użyczonym mu przez Instytut Orientalistyczny³²⁰, potem przeniosło się na Nowy Świat, a jeszcze później do obecnej siedziby. Przedmioty semitystyczne odgrywały w nim już drugoplanową rolę: od tego czasu działania naukowo-dydaktyczne związane z semitystyką koncentrowały się w Katedrze Semitystyki³²¹.

Studium prowadziło kształcenie podyplomowe w specjalnościach afrykanistycznych, głównie ekonomiczno-społecznych³²². Profesor B. Winid (przez wielu uczonych uznawany za „dziwaka”³²³) w okresie 1964–1969 wykładał na Uniwersytecie im. Heile Sellasi w Addis Abebie w Etiopii. Po powrocie, od 1969 do 1977 r., kierował Studium Afrykanistycznym UW, które przekształcił następnie w Instytut Afrykanistyczny UW³²⁴ w 1972 r.³²⁵ (według innego źródła – 1975)³²⁶, a w 1977 r. tenże stał się częścią nowo utworzonego Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego i otrzymał nazwę Instytutu Krajów Rozwijających się³²⁷. W latach swego istnienia pod kierownictwem profesorów S. Strelcyna i B. Winida instytut był „etatowym schronieniem” dla arabistów, tu pracowali m.in. W. Skuratowicz, B. Zagórski, E. Machut-Mendecka (1973–1976) i inni, w tym native lektorzy. Jako miejsce zatrudnienia umożliwiające pracę w zawodzie odegrało istotną rolę w karierze naukowej arabistów – ta nieliczna liczba etatów na arabistykach w Krakowie i Warszawie nie umożliwiała stworzenia silnego i licznego środowiska pracowników naukowych zainteresowanych badaniem świata arabskiego. To właśnie w studium powstał pierwszy polski podręcznik do gramatyki języka

³¹⁷ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 21.

³¹⁸ Dokumenty z tego okresu (pieczętki) potwierdzają tytuł Kierownika dla szefa placówki, zatem jego zastępca ds. administracyjnych powinien nosić tytuł kierownika administracyjnego, wzg. zastępcy kierownika ds. administracyjnych. [sprost. Autora].

³¹⁹ PO 1962, nr 3, s. 310.

³²⁰ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

³²¹ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 24–25.

³²² W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17.

³²³ M. Rościszewski, *Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego: (kadencja 1995–97): Wspomnienia pośmiertne: Bogodar Winid (1922–96)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1997, t. 60, s. 71.

³²⁴ *Ibidem*, s. 70.

³²⁵ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17.

³²⁶ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

³²⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17.

arabskiego, napisał go dla słuchaczy Studium Afrykanistycznego mgr W. Tubielewicz, wówczas z-ca asystenta przy instytucie³²⁸.

W 2006 r. instytut przeszedł kolejną metamorfozę i nazwany został Instytutem Studiów Regionalnych i Globalnych przy Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego³²⁹. Publikował: „Przegląd Informacji o Afryce” (wydawany w latach 1965–1979), „Africana Bulletin” – rocznik wydawany od 1964 r. (w języku angielskim i francuskim). Dziejom Instytutu Krajów Rozwijających się poświęcony jest anglojęzyczny buklet Bogdana Stefańskiego³³⁰.

3.3. Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki

Specyficzną, unikalną placówką w dziejach polskiej arabistyki był Zakład Numizmatyki (ewoluujący i istniejący swego czasu pod kilkoma nazwami i w obrębie różnych instytucji). Dzieje tego zakładu opisali jego twórca i pracownicy, prof. T. Lewicki³³¹, A. Kmietowicz³³² i Urszula Lewicka-Rajewska³³³ oraz Dorota Malarczyk³³⁴, tu znajduje się tylko szkic jego historii.

Zanim powstał zakład, już w ośrodku krakowskim prowadzono prekursorskie badania i ukazały się pionierskie prace o tej tematyce. Prace badawcze nad numizmatycznymi źródłami do historii Polski rozpoczęły się w 1948 r. – na zlecenie Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego opracowania znalezionych w Polsce monet kufickich podjął się prof. T. Lewicki wraz ze swoim zespołem młodych pracowników. Do końca 1953 r. (w 1954 powstała placówka badawcza – Zakład Numizmatyki, o czym dalej) opublikowano kilka artykułów o tej tematyce:

³²⁸ UW. *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951...*, s. 24 oraz s. 81.

³²⁹ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

³³⁰ B. Stefański, *Institute of Developing Countries, University of Warsaw, Faculty of Geography and Regional Studies*, Warsaw 1990.

³³¹ T. Lewicki, *Dzieje polskich badań w zakresie numizmatyki orientalnej*. [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 3, Warszawa 1969, s. 135–172.

³³² A. Kmietowicz, *W trzydziestolecie powstania Zakładu Numizmatyki w Krakowie 1954–1984*, „Historia Kultury Materialnej” 1984, t. 32, nr 3, s. 449–556.

³³³ U. Lewicka-Rajewska, *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki przy Instytucie Orientalistyki UJ: zlikwidowana*, [w:] „Alma Mater” 2012, nr 150, s. 43–46.

³³⁴ D. Malarczyk, *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki. Numizmatyka muzulmańska w Polsce powojennej*, [w:] *Orientalia Commemorativa...*, s. 69–73

T. Lewicki, *Z dziejów pieniądza arabskiego w Europie Wschodniej*, „Archeologia” 1949, marzec;

T. Lewicki, *Nowe znaleziska arabskich dirhemów w Lublinie*, „Z otchłani wieków” 1951, nt 20 (3–4);

M. Opozda, *Dirhem arabski z X w. znaleziony w Tumie, k. Łęczycy*, „Sprawozdanie Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie”, t. 3, 1950;

A. Czapkiewicz, *Moneta kuficka z Lublina*, „Sprawozdanie Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie” 1950, t. 3;

W. Kubiak, *Opis dirhemu arabskiego ze skarbu monet srebrnych z Dzierżąźni, powiat Płońsk, na północnym Mazowszu*, „Sprawozdanie Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie” 1950, t. 3.

W tym okresie rozpoczęto przygotowywanie do druku katalogu skarbu monet arabskich znalezionej koło Lublina³³⁵. Chociaż Zakład Numizmatyki przy Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk powstał oficjalnie 1 stycznia 1954 r.³³⁶, badania w zakresie numizmatyki arabskiej w Polsce prowadzone były w już w 1953 r. i kontynuowano je w tym samym składzie osobowym w Zakładzie Numizmatyki Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN aż do roku 1960³³⁷. Inicjatorem jego powstania był prof. T. Lewicki. Celem utworzenia tej instytucji były kompleksowe badania numizmatyki orientalnej ze znalezisk w Polsce. Badania nad historią pieniądza kruszcowego były prowadzone w latach 50. i później w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN, później w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, a wspomniany zakład zajmował się głównie, ale nie wyłącznie, badaniem znalezisk monet orientalnych. Podstawowa działalność tej placówki dotyczyła badania znalezisk monet, a także innych form pieniądza kruszcowego³³⁸. Prace te były pionierskie i dotyczyły monet ze zbiorów krajowych muzeów i innych instytucji. Pierwotnie zespół składał się z M. i A. Czapkiewiczów,

³³⁵ PO 1953, nr 3, s. 194.

³³⁶ *Informacje o Pracowni*, http://www2.filg.uj.edu.pl/io/pzon/informacje_o_pracowni.htm [dostęp: 14.09.2021].

³³⁷ T. Lewicki, *On the scientific activity of the Numismatic Centre of the Institute of the History of Material Culture Polish Academy of Science – in the years 1953–1960*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1961, t. 5, z. dodatkowy, s. 139–141.

³³⁸ S. Suchodolski, M. Bogucki, *Inwentaryzacja wczesnośredniowiecznych znalezisk pieniądza kruszcowego w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny” 2017, vol. 65, s. 53.

A. i F. Kmiotowiczów, S. i W. Kubiaków, kierował nim T. Lewicki³³⁹. Początki prac były trudne – brakowało literatury przedmiotu, katalogów i – właściwie – wszystkiego. Najpierw zajęto się pracami inwentaryzacyjnymi znalezisk monet arabskich z terenu Polski, zdefiniowano system adekwatny do specyfiki (chronologicznej i typologicznej) deskrypcji monet wschodnich zgodnie ze standardami numizmatyki jako nauki pomocniczej historii³⁴⁰ i od razu rozpoczęto opracowywanie zachowanych skarbów monet arabskich pochodzących z IX–XI w. Sprowadzono z zagranicy do zakładu niezbędne minimum literatury fachowej. Stworzono kartotekę liczącą ponad 300 znalezisk monet arabskich – skarbów i znalezisk pojedynczych³⁴¹. W roku akademickim 1952/53, a więc tuż przed powstaniem zakładu, tak opisano działalność absolwentów arabistyki KFO UJ w tej sferze: „Wychowankowie katedry pod kierunkiem prof. T. Lewickiego opracowują skarby monet arabskich znalezione w Polsce – oddano do druku pracę *Skarb monet arabskich z Czechowa koło Lublina*”³⁴². Badania numizmatyczne zakładu (później pracowni) obejmowały monety znalezione wcześniej, przed powstaniem zakładu, i późniejsze nabytki oraz znaleziska archeologiczne. Od 1956 r. Zakład Numizmatyki IHKM PAN budował własną kolekcję monet – zakupiono wtedy zespół 55 monet, zaś pierwsze monety islamskie ofiarował zakładowi prof. T. Lewicki rok później. W 1961 r. skład osobowy Zakładu Numizmatyki Arabskiej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN pod kierownictwem prof. T. Lewickiego liczył łącznie trzy osoby, poza kierownikiem posiadał dwoje pracowników: mgr Opozdę i mgr. Kubiaka, prowadzących badania monet arabskich znajdujących w Polsce³⁴³. W 1966 r. nabyto najcenniejszy srebrny skarb do kolekcji zakładu: 306 dirhemów arabskich z IX w. z Drohiczyzna nad Bugiem³⁴⁴. W 1969 r., 1 lipca, zakład został przekazany przez PAN Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a 25 czerwca 1969 r. włączony w skład Katedry Filologii Orientalnej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego jako pracownia. Kolekcja pracowni liczyła wtedy 831 monet. Jako część UJ placówka zachowała własne plany naukowe w ramach planów Katedry

³³⁹ *Informacje o Pracowni*, http://www2.filg.uj.edu.pl/io/pzon/informacje_o_pracowni.htm [dostęp: 14.09.2021].

³⁴⁰ D. Malarczyk, *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki...*, s. 70.

³⁴¹ *Ibidem*.

³⁴² AUJ, WFłg 14, Sprawozdanie z działalności KFO UJ za r. szkolny 1952/53.

³⁴³ APAN III-168, teczka 148, Polskie prace orientalistyczne w ostatnich latach.

³⁴⁴ *Katedra Arabistyki...*

Filologii Orientalnej, bibliotekę i archiwum. Zespół kontynuował rozpoczęte badania numizmatyczne i podjął się opracowania kolejnych znalezisk (m.in. z Obry i Obry Nowej)³⁴⁵. Oprócz dotychczasowych zadań, rozpoczęto nowe tematy badawcze – badania nad arabskimi i perskimi pisanymi źródłami do dziejów krajów słowiańskich³⁴⁶: „[...] pracownicy Zakładu Numizmatyki, którzy są w 75% arabistami-filologami, rozpoczęli w ostatnich latach badania nad źródłami arabskimi do dziejów krajów słowiańskich. Prace te [...] prowadzone są przez cztery osoby: przez trzech pracowników dokumentacji naukowej o wysokich kwalifikacjach (mgr Maria Czapkiewicz, mgr Anna Kmietowicz, mgr Franciszek Kmietowicz) i przez jednego pracownika naukowego adiunkta dr Stanisławę Kubiak (archeolog i numizmatyk, wybitny specjalista z zakresu numizmatyki polskiej okresu Piastów i Jagiellonów)”³⁴⁷. W skład zespołu wchodziła również st. asystent naukowo-techniczny instytutu, prowadząca sekretariat, mgr Teofila Opozda³⁴⁸. Do 1969 r. pracownicy zakładu opublikowali osiem monografii i około 100 mniejszych prac³⁴⁹, m.in. „klasyczne już monografie skarbów z Czechowa (Czapkiewicz i in. 1957), Klukowicz (Czapkiewicz i in. 1964) czy Zalesia (Kmietowicz i in. 1969)”³⁵⁰. Po przekształceniu decyzją Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 21 marca 1972 r. Katedry Filologii Orientalnych UJ i utworzenia w jej ramach trzech zakładów dydaktycznych, sprawa Zakładu Numizmatyki pozostała na razie w zawieszeniu³⁵¹. Kolegium Rektorskie na posiedzeniach odbytych w okresie między 1 października–30 grudnia 1972 r. zajmowało się m.in. utworzeniem nowych jednostek naukowo dydaktycznych, „i tak decyzją Rektora powołano: [...] w Instytucie Filologii Orientalnej – Pracownię Źródeł Orientalnych i Numizmatyki”³⁵². Dotychczasowy czteroosobowy Zakład Numizmatyki przekształcono w Pracownię Źródeł Orientalnych i Numizmatyki IFO UJ 18 maja 1972 r. uchwałą przyjętą

³⁴⁵ D. Malarczyk, *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki...*, s. 72.

³⁴⁶ Ibidem.

³⁴⁷ *Katedra Arabistyki...*

³⁴⁸ AUJ, WFlg 11, Pismo prof. T. Lewickiego KFO do Dziekana WF UJ z dn. 12 maja 1972 r.

³⁴⁹ *Katedra Arabistyki...*

³⁵⁰ S. Suchodolski, M. Bogucki, *Inwentaryzacja wczesnośredniowiecznych znalezisk...*, s. 53.

³⁵¹ AUJ, WFlg 11, Pismo prof. Tadeusza Lewickiego, kierownika KFO do Dziekana Wydziału Filologicznego UJ z dn. 12 maja 1972 r.

³⁵² BIR UJ 1972, nr 1, s. 6.

na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego³⁵³. Jej zespół pracowników składał się z arabistów: M. Czapkiewicz, A. i F. Kmiotowiczów oraz numizmatyka dr S. Kubiak. Tymczasowo opiekował się zespołem prof. T. Lewicki, ale kiedy w styczniu 1973 r. Rektor UJ zwrócił się do Dziekana Wydziału Filologicznego o wytypowanie kandydatury kierownika nowopowstałej Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki w IFO UJ³⁵⁴, otrzymał odpowiedź, że nie należy powoływać kierownika pracowni, tylko oddać ją pod kuratelę prof. T. Lewickiego, „bo na 4 osoby obsady trzy są magistrami a dr Stanisława Kubiak jest historykiem nie orientalistą”³⁵⁵. W ramach tego zakładu w 1973 r. powstała praca doktorska S. Suchodolskiego poświęcona mennictwu wczesnośredniowiecznemu w Polsce³⁵⁶. W 1975 r. Dyrekcja Instytutu Filologii Orientalnej wnioskuje o jak najszybsze przeniesienie służbowe mgr T. Opozdy do pracowni i w dniu 1 września 1973 r. przeniesienie to zostało dokonane – ze stanowiska st. asystenta naukowo-technicznego na stanowisko dokumentalisty. To przesunięcie miało umożliwić Dyrekcji IFO wystąpienie o przyznanie jednego etatu pracownika administracyjnego dla osoby prowadzącej sekretariat, bo ówczesnie takiego etatu IFO nie miał³⁵⁷. W 1976 r. powrócono do kwestii powołania kierownika pracowni i ponownie Dziekan Wydziału Filologicznego skonstatował, że nie należy powoływać kierownika, jedyną zmianą w postulatce polegała na zmianie kuratora – tym razem Dziekan proponował oddanie Pracowni pod kuratelę dr S. Kubiak³⁵⁸. A. Czapkiewicz tak podsumował działalność pracowni w okresie do lat 80.: „Poza badaniami źródeł tekstowych ten sam zespół arabistów [tj. T. Lewicki, A. Kmiotowicz, F. Kmiotowicz i M. Czapkiewicz] prowadzi badania numizmatyczne dotyczące znalezionych na terytorium Polski monet (pojedynczych i tzw. skarbów³⁵⁹) arabskich. Ich rezultaty

³⁵³ AUJ, WFłg 11, Wyciąg z protokołu posiedzenia Rady Wydziału Filologicznego UJ z dn. 18 maja 1972 r.

³⁵⁴ AUJ, WFłg 11, Pismo Rektora UJ do Dziekana WF UJ z dn. 5 stycznia 1973 r., nr ref. K24/166/72/73.

³⁵⁵ AUJ, WFłg 11, Pismo z dn. 23 stycznia 1973 r., nr ref. RWII/26/27/72/73.

³⁵⁶ S. Suchodolski, M. Bogucki, *Inwentaryzacja wczesnośredniowiecznych znalezisk...*, s. 53.

³⁵⁷ AUJ, WFłg 31, Materiały IFO UJ do planu wzrostu zatrudnień w latach akademickich 1975/76 i 1976/77, Kraków, dn. 17 maja 1975 r.

³⁵⁸ AUJ, WFłg 11, Pismo Dziekana WF UJ do Rektora UJ z dn. 17 lipca 1976 r., nr ref. LWII/4a/164/75/76.

³⁵⁹ *Czechów* (1957), *Maurzyce* (1959), *Drohiczyn i Ochla* (1960), *Klukowicze* (1964) i *Zalesie*, cz. 1 (1969).

zostały opublikowane w – np. – T. Lewickiego *Udział kupców muzułmańskich w handlu z obszarami Polski w IX-XI wieku w świetle znalezisk monet kufickich na naszych ziemiach*. (Kraków 1966), czy F. Kmietowicza *Niektóre problemy napływu kruszcu srebrnego na ziemię polskie we wczesnych średniowieczu*. (1972), albo M. Czapkiewicz *Kilka uwag dotyczących naśladownictwa arabskich dirhemów* („Wiadomości numizmatyczne” 1976 nr 4)³⁶⁰. W okresie późniejszym podejmowano też badania źródłoznawcze z zakresu kultury, religii, prawa muzułmańskiego, filozofii i historii³⁶¹. W latach 1993–1997 kierownikiem Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki IFO UJ była prof. dr hab. Jadwiga Pstrusińska³⁶². Z wpływem lat zmieniał się skład osobowy pracowni – po odejściach dotychczasowej kadry na emerytury – i w późniejszym okresie pracowali w nim (w kolejności alfabetycznej): Andrzej Bartczak, Jolanta Bubka, Urszula Lewicka-Rajewska (kierownik pracowni w latach 1998–2012) i Dorota Malarczyk³⁶³.

„22 II 2012 r. rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego wydał zarządzenie o zaprzestaniu jej działalności, a 30 VI 2012 r. Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki została zlikwidowana po 58 latach nieprzerwanej działalności. Rektor UJ zwolnił zatrudnione w Pracowni osoby a wszelkie zgromadzone w ciągu dziesiątków lat zbiory porozdzielał po różnych jednostkach. Na skutek tego próby dotarcia do niektórych istotnych, ale rozproszonych materiałów mogą być utrudnione, a może nawet niemożliwe”³⁶⁴.

Pierwsze prace pracowni – nad numizmatami starożytnymi i średniowiecznymi – były kontynuacją wcześniejszych badań prowadzonych w Polsce, jednak późniejsze badania skupiły się w zakresie dziejów orientaliów i pieniądza arabskiego, zwłaszcza tzw. monety kufickiej. Inicjatorem i promotorem tych nowych w polskiej nauce kierunków badań był prof. T. Lewicki³⁶⁵. W ciągu ponad pół wieku działalności placówki opracowano w niej ok. 50 000 okazów, co stanowi unikalny materiał źródłowy do badań w zakresie historii i dziejów gospodarki organizmów

³⁶⁰ A. Czapkiewicz, *Arabic Studies in Poland...*, s. 17–21.

³⁶¹ U. Lewicka-Rajewska, *Pracownia Źródeł Orientalnych...*, s. 43–46.

³⁶² A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 20.

³⁶³ *Katedra Arabistyki...*

³⁶⁴ U. Lewicka-Rajewska, *Pracownia Źródeł Orientalnych...*, s. 43.

³⁶⁵ D. Malarczyk, *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki...*, s. 69–70.

państwowych, z których pochodziły³⁶⁶. Lista ważniejszych publikacji Pracowni Źródeł Orientalnych i Numizmatyki przy Instytucie Orientalistyki UJ znajduje się na jej stronie internetowej (<http://www2.filg.uj.edu.pl/io/pzon/> [dostęp: 14.09.2021]).

Niektóre publikacje o Zakładzie i Pracowni:

T. Lewicki, *Dzieje polskich badań w zakresie numizmatyki orientalnej*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 3, Warszawa 1969, s. 135–172.

A. Kmiotowicz, *W trzydziestolecie powstania Zakładu Numizmatyki w Krakowie 1954–1984*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1984, nr 32/3, s. 449–456.

Dorota Malarczyk, *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki. Numizmatyka muzułmańska w Polsce powojennej*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 69–74.

3.4. Biblioteki i archiwa

Zbiory arabistyczne i islamistyczne źródeł i literatury naukowej są do dziś w znacznym stopniu rozproszone, co jest rezultatem różnego ich pochodzenia: część (np. dotycząca polskich Tatarów i Karaimów) rozlokowana jest nie tylko w muzeach i bibliotekach centralnych (do których tu zaliczam biblioteki wszystkich orientalistyk uniwersyteckich, Bibliotekę Narodową i Biblioteki PAN), ale i np. w Białymstoku. Inna partia – wszelkiego autoramentu – ponemieckich znajduje się i we Wrocławiu, i w Bibliotece Jagiellońskiej, i – niewielkie ilości – w Bibliotekach PAN oraz w zasobach muzealnych różnych instytucji. W muzeach, archiwach i różnych bibliotekach (w tym uniwersyteckich, np. UAM) porozrzucanych po całej Polsce znajdują się różne „arabistyczne” orientalia (np. rękopisy arabskie, rękopisy Koranu, amulety tekstowe, mapy, chamaity pisane np. alfabetem arabskim)³⁶⁷, głównie teksty źródłowe oraz poszczególne egzemplarze publikacji arabistycznych w różnych językach. Dotyczy to np. dzisiejszych PISM, Instytutu Studiów Regionalnych i Globalnych UW czy Instytutu Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN, bibliotek uczelni prowadzących kierunki i specjalizacje bliskowschodnie (Wrocław, Łódź, Poznań, Toruń itd.), dotyczyło np. nieistniejącej już Pracowni Numizmatyki

³⁶⁶ Ibidem, s. 73.

³⁶⁷ Część z nich znajduje się w rękach prywatnych, często arabistów.

(byłego Zakładu Numizmatyki PAN) – w chwili przekazania zakładu Uniwersytetowi Jagiellońskiemu placówka ta była właścicielem okazałej kolekcji 831 monet, sporego księgozbioru, a także bogatego archiwum naukowego. później zaś rozbudowywała własną bibliotekę i własne archiwum³⁶⁸. Na Uniwersytecie Wrocławskim zasób publikacji orientalistycznych liczy stosunkowo niewiele pozycji arabistycznych.

W 1954 r. powstała druga biblioteka orientalistyczna w Warszawie – biblioteka Zakładu Orientalistyki PAN, jednak jej księgozbiór arabistyczny nie był porównywalny z bibliotekami uniwersyteckimi UJ i UW, a z chwilą likwidacji zakładu jej zbiory zostały, po wielu perturbacjach, wcielone do zasobów dzisiejszej Biblioteki Wydziału Orientalistycznego UW. Ważne miejsce zajmują biblioteki i archiwa PAN:

- ▶ Biblioteka PAU w Krakowie (od 01.01.2000 nazywa się Biblioteką Naukową PAU i PAN). W latach 1945–1952 działała jako Biblioteka Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności, a od 1953 r. jako samodzielna placówka PAN. W 1999 r. przeszła pod zarząd PAU. Liczy około 718 500 woluminów i posiada niezłą kolekcję źródeł i opracowań, choć niezbyt liczną.
- ▶ Archiwum PAN i PAU w Krakowie. Jego Archiwum Nauki dysponuje m.in. materiałami Oddziału PAN w Krakowie i placówek naukowych PAN w Krakowie, spuściznami (archiwami osobistymi) ludzi nauki i kultury³⁶⁹: m.in. Zygmunta Abrahamowicza, Jana Grzegorzewskiego, Władysława Kotwicza, T. Kowalskiego, M. Lewickiego, T. Lewickiego, F. Machalskiego, T. Pobożniaka, R. Stopy, W. Zajączkowskiego i A. Zaborskiego³⁷⁰.
- ▶ Archiwum PAN w Warszawie. Spoczywa tu spuścizna profesorów J. Reychmana i A. Zajączkowskiego, dokumentacja Biblioteki Orientalistycznej ZO PAN, archiwa KO, KNO i ZO PAN, gdzie część dokumentów dotyczy arabistyki i różnych aspektów problematyki świata arabskiego, Bliskiego Wschodu, państw muzułmańskich, islamu i Północnej Afryki. Archiwum PAN przejęło dokumentację Biblioteki Orientalistycznej PAN – księgozbioru Zakładu Orientalistyki PAN (1953–1969) – który działał do 1992 r. (ostatnio jako oddzielna jednostka Biblioteki Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN). W 1992 r. została przekazana w darze IO UW, gdzie przyłączono ją

³⁶⁸ *Katedra Arabistyki...*

³⁶⁹ *Spuścizny. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie*, <http://www.archiwum-nauki.krakow.pl/pl/zbiory/achiwalne/spuscizny.html> [dostęp: 14.09.2021].

³⁷⁰ Wg oświadczenia Marii Zaborskiej.

do zasobów Biblioteki IO. Dokumentację (1954–1998) Biblioteki Orientalistycznej Biblioteka Wydziału Orientalistycznego (od 2008) przekazała w grudniu 2012 r. Archiwum PAN³⁷¹.

Istnieją znaczne prywatne arabistyczno-islamistyczne biblioteki profesorskie (np. profesorów J. Daneckiego, M.M. Dziekana), ale czy staną się częścią zasobów bibliotek arabistik, jest wielce wątpliwe – obecnie biblioteki większości uniwersytetów ograniczają swój rozrost ze względu na brak miejsc magazynowych i pozyskują z rąk prywatnych, nawet w formie darowizn, stosunkowo niewiele literatury orientalnej i orientalistycznej poza aktualnymi zakupami. Jednak podstawowy i najliczniejszy, w dodatku skomasowany, księgozbiór arabistyczny mieści się w dwóch bibliotekach uniwersyteckich: na orientalistyce UJ i UW. Zasoby biblioteki arabistyki warszawskiej są liczniejsze i zawierają więcej tytułów powojennych, za to krakowskie biblioteki Instytutu Orientalistycznego mają inną specyfikę, o czym poniżej.

Historycznie zbiory orientalistyczne UJ są pierwsze – w dodatku zasoby biblioteczne przedwojennego Instytutu Orientalistycznego UW w znacznej swej części spaliły się wraz z budynkiem instytutu w 1939 r., jak również przeważająca część bibliotek prywatnych warszawskich profesorów (te z kolei zostały zniszczone przede wszystkim w 1944/45). Oficjalną bibliotekę SFO UJ w 1951 r. stworzyły księgozbiory: Seminarium Indoeuropejskiego (organizacyjnie w 1951 był jeszcze oddzielny), na który składało się 1977 woluminów na dzień 30 września 1951 r., i Seminarium Filologii Orientalnej³⁷². Najstarsza część księgozbioru dotyczy przede wszystkim Bliskiego Wschodu³⁷³. W 1957 r. księgozbiór Biblioteki KFO (stan na dzień 15 lipca) liczył 3346 woluminów, a w jej czytelni znajdowało się 16 miejsc dla czytelników. W roku akademickim 1956/57 Biblioteka otrzymała czytnik mikrofilmów, przystawkę magnetofonową „Tonko” i radiodbiornik „Syrena” oraz epidiaskop wraz z ekranem i stojakiem. Łączna wartość tych nabytków wyniosła 10 794 zł³⁷⁴. W następnym roku akademickim (1957/58) księgozbiór wzrósł

³⁷¹ APAN-II-36, Pismo Kierownika Biblioteki WO UW do Archiwum PAN z grudnia 2012 r.

³⁷² AUJ, WFłg 12.

³⁷³ A. Heuchert, *Biblioteka Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Biblioteki Obcojęzyczne” 2012, nr 2, s. 1, <http://www.bg.up.krakow.pl/newbie/index.php/bie/article/view/22> [dostęp: 14.09.2021].

³⁷⁴ *Kronika UJ za r.a. 1956/57...*, s. 115.

do 3537 woluminów³⁷⁵. W ciągu następnych (prawie) 20 lat zasoby księgozbioru IO wzrosły do liczby ponad 20 000 tomów, co pozwoliło kierownictwu katedry wystąpić o etat młodszego bibliotekarza (lub magazyniera)³⁷⁶. Najbardziej zasłużoną i rozpoznawalną postacią tej biblioteki jest dr Zdzisław Jan Kapera (ur. 1942, Kraków), historyk, qumranista, orientalista, bibliograf, bibliofil, absolwent historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas studiów na historii uczęszczał na zajęcia z hebrajskiego i – przez jeden semestr – z akadyjskiego prowadzone na orientalistyce UJ przez prof. A. Klawka³⁷⁷. Wydawca i redaktor; w 65. rocznicę jego urodzin wydano na jego cześć książkę pamiątkową *Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy*³⁷⁸ pod red. ks. Waldemara Chrostowskiego. Autor ponad 673 publikacji³⁷⁹ (do 2007 – bibliografia prac Z. Kapery pióra Barbary Strzałkowskiej znajduje się we wspomnianej księdze pamiątkowej), a jego ostatnie prace – jak sam je określa, „emeryckie” – można znaleźć w opracowaniu Piotra Ostańskiego *Polska bibliografia biblijna*, t. 3, 4³⁸⁰, 5³⁸¹. Wielokrotnie występował na zjazdach i konferencjach naukowych, w tym – zagranicznych³⁸². Z. Kapera najpierw jako bibliotekarz, później kierownik biblioteki IFO UJ przepracował w niej 35 lat. W tym okresie rozbudował ją z 12 000 do 50 000 woluminów (w tym czasopism z tysiąca do kilku tysięcy woluminów). Za zgodą swoich bezpośrednich przełożonych – profesorów T. Lewickiego i A. Czapkiewicza – prowadził intensywną wymianę zagraniczną, dzięki czemu wzbogacił zbiory biblioteki o literaturę zagraniczną³⁸³. Był kustoszem Biblioteki Instytutu Filologii Orientalnej na UJ. Swoją karierę w zawodzie bibliotekarza rozpoczął w roku akademickim 1964/65 stażem w Katedrze Archeologii Śródziemnomorskiej UJ, kiedy stworzył tam katalog kartkowy biblioteki zawierającej ponad 1000 woluminów. Od 1965 do 1973 r. pracował w Bibliotece Jagiellońskiej, pełniąc w niej różne funkcje. W 1973 r. na prośbę prof. T. Lewickiego,

³⁷⁵ *Kronika UJ za r.a. 1957/58...*, s. 102.

³⁷⁶ AUJ, WFlg 31, Materiały IFO UJ do planu wzrostu zatrudnień w latach akademickich 1975/76 i 1976/77, Kraków, dn. 17 maja 1975 r.

³⁷⁷ *Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy* (4Q 495). *Studia dla dr. Zdzisława J. Kapery w 65. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2007 (faktycznie 2008), s. 12.

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ Ibidem, s. 31.

³⁸⁰ T. 3–4, UAM W. Teologiczny, Poznań 2010.

³⁸¹ UAM W. Teologiczny, Poznań 2015.

³⁸² *Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy...*, s. 29.

³⁸³ Ibidem.

z którym poznał go prof. A. Zaborski, przeniósł się do Instytutu Filologii Orientalnej. Od 1975 r. Z. Kapera był sekretarzem redakcji rocznika „Folia Orientalia”, wydał jego 22 tomy. Podczas swojej pracy w IFO zredagował kilka prac doktorskich i habilitacyjnych dotyczących literatur arabskich (Kuwejtu, Palestyny i Jemenu)³⁸⁴. W 1978 r. Z. Kapera doktoryzował się. Z inicjatywy prof. T. Lewickiego w 1979 r. Z. Kapera został powołany na członka Komisji Orientalistycznej Oddziału Krakowskiego PAN, był jej sekretarzem do 2003 r. Do 1990 r. aktywnie działał w PTO, kilkakrotnie był członkiem jego Zarządu Głównego³⁸⁵. Od 1973 r. członek PTO, od 1978 r. KO PAN Oddział w Krakowie³⁸⁶.

Obecnie księgozbiór Instytutu Orientalistyki liczy ok. 80 000 woluminów (ok. 1/3 stanowią pozycje związane z arabistyką i islamistyką), to zasługa uczelni, instytucji i prywatnych darczyńców. Są tu pozycje zarówno w językach europejskich, jak i językach orientalnych (pisane innymi alfabetami czy systemami pism), reprezentują kilkanaście systemów pisma i ponad setkę języków orientalnych świata³⁸⁷. Agnieszka Heuchert poświęciła tej placówce artykuł zatytułowany *Biblioteka Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w którym pisze: „Stwarza to problemy nieznanne innym bibliotekom i wymaga od pracowników specjalistycznej wiedzy i umiejętności (n. transliteracji i transkrypcji naukowej wielu języków)” oraz „tak wydawało by się prozaicznych rzeczy, jak ustalenie nazwiska autora dzieła. Kłopot z przyporządkowaniem nazwisk pojawia się przede wszystkim u autorów z arabskiego kręgu kulturowego”³⁸⁸. Zwykle człowieka identyfikuje się imieniem oraz jego powiązaniem rodzowymi. Tradycyjnie całość miana składała się z pięciu członów: 1. imienia, 2. imienia najstarszego syna (jeśli nie miał synów, człon pomijano), 3. imienia ojca, 4. określenia pochodzenia lub zawodu, 5. przydomku. Jednak nigdy nie wiadomo, który z członów zostanie uznany za wyróżnik, np. arabski filozof Abu Zayd Abdur-Rahman bin Muhammad bin Khaldun al-Hadrami znany jest jako Ibn Haldun (lub Ibn Chaldun), czyli Syn Halduna. Najczęściej w opisach bibliograficznych jako nazwisko podaje się ten człon wyróżniający, ale nie jest to

³⁸⁴ Ibidem, s. 26.

³⁸⁵ Ibidem, s. 31.

³⁸⁶ Zarys biogramu oparłem przede wszystkim na tekście prof. W. Chrostowskiego [*Przeznaczylesz nas dla Twojej prawdy...*], zgodnie z życzeniem Z. Kapery.

³⁸⁷ A. Heuchert, *Biblioteka Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego...*

³⁸⁸ Ibidem, s. 2.

reguła. Niejednokrotnie doświadczeni arabiści nie potrafią określić, pod którym członem miana autora należałoby go umieścić w katalogu³⁸⁹.

Znalazły się tu także (częściowo) księgozbiory zmarłych arabistów – Z. Maśki, T. Lewickiego (część obszernej biblioteki prywatnej)³⁹⁰. Biblioteka posiada wiele unikalnych w skali kraju czy nawet w Europie pozycji³⁹¹. O genezie tego księgozbioru i jego dziejach tak napisał prof. A. Zaborski: „Prof. Kowalski oprócz wspaniałego księgozbioru prywatnego stworzył bardzo dobrą kolekcję książek i czasopism w bibliotece Seminarium Filologii Orientalnej, która niestety w ciągu kilkudziesięciu lat po jego śmierci została w znacznym stopniu zdekompletowana. Pracując w czasie okupacji hitlerowskiej jako urzędnik w Bibliotece Jagiellońskiej, prof. Kowalski najwidoczniej dbał o uzupełnianie publikacji ze swoich dziedzin, bo jak inaczej wyjaśnić, że w czasie wojny pojawiło się tam wiele nabytków orientalistycznych z różnych krajów? Natomiast trzeba powiedzieć wprost, że po II wojnie światowej nastąpił wręcz tragiczny upadek bibliotek. W okresie PRL-u najpierw przez wiele lat cała nauka i kultura polska były praktycznie odcięte od publikacji zachodnich i orientalnych, a w okresie późniejszym na zakup książek przyznawano niewiarygodnie niskie, żałosne sumy. Na przykład w połowie lat 60. cała Biblioteka Jagiellońska dysponowała, o ile pamiętam, dla bibliotek «zakładowych» całego uniwersytetu sumą około 1500 dolarów rocznie, z której w latach mniej więcej 1966–1968 życzliwy mi, wówczas asystentowi, kierownik Działu Gromadzenia Zbiorów «Jagiellonki» pan Cęcek, wygospodarował relatywnie niebagatelne kwoty. Niestety przez ostatnie dwadzieścia lat sytuacja nie uległa zasadniczej poprawie, biblioteka Instytutu Filologii Orientalnej często nie ma pieniędzy nawet na zakup ważnych publikacji krajowych, podobnie Biblioteka Jagiellońska ma wielkie luki, nawet w bieżących wydawnictwach polskich, a zaległości w gromadzeniu publikacji zagranicznych są właściwie nie do odrobienia»³⁹².

W 1992 r. – oceniając sytuację całej polskiej orientalistyki w ostatnich latach – prof. J. Danecki tak podsumował sytuację bibliotek orientalistycznych: „W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat orientalistyka była odcięta od świata orientalistycznego. Rekompensować to miały kontakty ze światem orientalnym. [...] Brak tych kontaktów przede wszystkim zniszczył nasze zbiory biblioteczne. Biblioteka

³⁸⁹ Ibidem.

³⁹⁰ *Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy...*, s. 29.

³⁹¹ A. Heuchert, *Biblioteka Instytutu Orientalistyki...*, s. 1.

³⁹² A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 17.

orientalistyczna w Polsce właściwie nie istnieje. [...] Samej tylko arabistycy i islamistycy brakuje kilkadziesiąt tysięcy tytułów – zarówno źródeł, jak i opracowań³⁹³. I dalej: „Dziś funduje się nam likwidację Biblioteki dawnego Zakładu Orientalistyki PAN [...]. Jest to najlepszy zbiór czasopism orientalistycznych w tym kraju, wartości z pewnością unikalnej. Jedynym wyjściem stało się włączenie tego zbioru do Biblioteki Instytutu Orientalistycznego UW. [...] Ale sprawa nie jest całkiem prosta, [...] chodzi też o znalezienie pomieszczeń, by była to biblioteka, a nie zmagazynowane książki. Trzeba kontynuować zakupy [...] i utrzymać wymianę³⁹⁴. Tak wyglądała sytuacja biblioteki arabistycznej na przełomie lat 90.

Chociaż wspomniana już biblioteka Seminarium, a później Katedry i Instytutu Orientalistyki UJ rozpoczynała swoją działalność po wojnie z lepszej pozycji, to już w pierwszych latach nowego państwa, w krótkim czasie (dzięki centralizacji życia naukowego przeprowadzonej w latach 50. w PRL – zakupy, wymiany, darowizny) zasoby biblioteki orientalistycznej UW (w tym arabistyczne) wzrosły tak, że stały się najliczniejsze i najsilniej zróżnicowane w Polsce. Zaraz po wojnie odbudowę biblioteki orientalistycznej na UW rozpoczęto od wyszukiwania pojedynczych ocalałych egzemplarzy i przyjmowania książek z zachowanych prywatnych bibliotek i zbiorów. Biblioteka arabistyki warszawskiej rozpoczęła oficjalnie samodzielną, wydzieloną działalność jako instytucja w strukturze Biblioteki Instytutowej (dziś Wydziałowej)³⁹⁵ na przełomie lat 1969/70 od 800 woluminów przekazanych na jej założenie przez Bibliotekę Katedry Turkologii (poprzez nią formalnie kupowano książki dla Biblioteki Arabistyki już wtedy, kiedy tylko przygotowywano się do jej założenia)³⁹⁶, choć sam katalog tych przekazanych pozycji pozostawał w Bibliotece Turkologii. Od 1972 r. jako etatowy pracownik, a uprzednio – od 1969 r. – na zlecenie

³⁹³ J. Danecki, *Dokąd zmierza orientalistyka?*, PO 1993, nr 3–4, s. 201.

³⁹⁴ *Ibidem*, s. 202.

³⁹⁵ Biblioteka Wydziału jest największą biblioteką orientalistyczną w Polsce. Pod koniec 1999 r. jej zbiory liczyły 194 205 woluminów, w tym 153 789 książek i 35 188 woluminów czasopism. Większość zbiorów jest przechowywana i udostępniana czytelnikom w bibliotekach zakładowych i katedralnych. W skład Biblioteki Wydziału Orientalistycznego wchodzi: Biblioteka Katedry Arabistyki i Islamistyki, Biblioteka Katedry Języków i Kultur Afryki, Biblioteka Katedry Azji Południowej, Biblioteka Zakładu Egypciologii, Biblioteka Zakładu Hebraistyki, Biblioteka Turkologii i Iranistyki, Biblioteka Katedry Japonistyki, Biblioteka Zakładu Koreanistyki, Biblioteka Ludów Azji Środkowej (Mongolistyki i Tybetologii), Biblioteka Zakładu Sinologii, Biblioteka Zakładu Wschodu Starożytnego. Zbiory są corocznie wzbogacane o ok. 3000 woluminów; <http://biblioteka.orient.uw.edu.pl/> [dostęp: 20.06.2020].

³⁹⁶ PAA, Relacja B. Wrony z dn. 20 stycznia 2020 r.

pracowała w bibliotece arabistyki późniejsza jej kustosz, mgr Barbara Wrona. W pierwszych latach działania placówki katalogowaniem zbiorów zajmowali się ówczesni magistrowie: D. Madeyska i J. Danecki. W pierwszej księdze inwentarzowej ok. 3000 pozycji to zapisy uczynione ręką dzisiejszego profesora J. Daneckiego. Bibliotece ofiarowały dary książkowe ambasady Egiptu, Iraku, Libii i Algierii. W latach 2007–2009 jej księgozbiór liczył około 15–16 000 woluminów w języku arabskim i w językach europejskich³⁹⁷. W zbiorach znajdowało się wiele unikalnych, kompletnych roczników czasopism arabskich z Egiptu, Iraku, Tunezji, Jordanii, Maroka. Na dzisiejszy zasób składają się publikacje z zakresu arabistyki i islamistyki, pokrewnych specjalizacji orientalistycznych oraz nauk pomocniczych³⁹⁸. Część pozycji, m.in. o charakterze ogólniejszym (np. dotyczące świata islamu), znajduje się w Bibliotece Wydziału Orientalistycznego i jest udostępniana także w jej czytelni. W 2017 r. zasób Biblioteki Wydziału Orientalistycznego liczył 218 118 woluminów, zatrudniała 16 pracowników na 11½ etatach³⁹⁹. Nie należy zapominać, że oprócz funkcji naukowej i dydaktycznej biblioteki i muzea (w tym orientalistyczne) pełniły dodatkową: dawały miejsce zatrudnienia arabistom, często umożliwiając im jednoczesną pracę naukową i translatorską. Dzięki nim w okresie Polski Ludowej co najmniej kilkanaście osób spośród arabistów znalazło zatrudnienie w zawodzie lub z wykorzystaniem swojej wiedzy zawodowej.

3.5. Kościelne placówki akademickie i naukowe (Polska i świat)

Największe zagraniczne kościelne ośrodki kształcące studentów (w badanym okresie głównie duchownych i misjonarzy) także w wybranych przedmiotach arabistycznych i islamistycznych to (nie uwzględniam tu historycznych zmian nazw) placówki w Rzymie (Włochy).

Jedną z nich jest Papieski Instytut Studiów Arabistycznych i Islamologicznych (PISAI), założony w 1926 r. w Tunisie przez Braci Białych. Jego zadaniem było szkolenie misjonarzy do pracy w państwach muzułmańskich. W 1964 r. placówka

³⁹⁷ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 74.

³⁹⁸ *Biblioteka Katedry Arabistyki i Islamistyki IO UW*, <http://biblioteka.orient.uw.edu.pl/biblioteka-katedry-arabistyki/> [dostęp: 20.06.2020].

³⁹⁹ *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Sprawozdania: 2018*, <https://www.buw.uw.edu.pl/o-nas/sprawozdania-roczne/> [dostęp: 14.09.2021].

została przeniesiona do Rzymu, zmieniono też jej nazwę, aby nie myliła się z drugą rzymską instytucją już wcześniej noszącą nazwę podobną do źródłowej dzisiejszego PISAI. Od 1966 r. na uczelni można było uzyskać licencjat w zakresie arabistyki i islamistyki, od 1980 r. Instytut uzyskał prawo nadawania tytułu doktora. Uczelnia posiada bogatą bibliotekę. Pomiędzy 1985 a 2013 r. w placówce tej studiowało 21 Polaków: 15 zakonników (mężczyzn i kobiet), czterech księży diecezjalnych i dwóch studentów świeckich⁴⁰⁰. Strona internetowa PISAI: pisai.it

W Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim (Pontificia Università Gregoriana), najstarszym uniwersytecie papieskim z siedzibą w Rzymie, od wielu lat działa Centrum Studiów Międzywyznaniowych (Centro Studi Interreligiosi della Gregoriana, adres internetowy: <https://www.unigre.it/it/studi-interreligiosi/>), w ramach którego również prowadzone są studia arabistyczno-islamistyczne. Do tej uczelni przyłączono (tworząc konsorcjum):

- ▶ Papieski Instytut Wschodni (Pontificio Istituto Orientale, PIO) w Rzymie, założony w 1917 r. To wyższa uczelnia katolicka w Rzymie prowadząca działalność naukowo-dydaktyczną w zakresie studiów nad chrześcijańskim Wschodem, w tym arabskim chrześcijaństwem i studiami nad islamem, wykładali tu znawcy literatury arabskiej (chrześcijańskiej) i islamologów, m.in. Samir Khalil Samir SJ czy Alessandro Bausani. Wśród absolwentów tej uczelni nie brakuje Polaków. Strona internetowa PIO: orientale.it
- ▶ Papieski Instytut Biblijny (Pontificio Istituto Biblico) – instytut naukowy o prawach szkoły wyższej z siedzibą w Rzymie, na którym działa od 1932 r. Wydział Orientalistyczny (Facoltà Orientalistica), specjalizujący się przede wszystkim w językach Starożytnego Wschodu, ale nie tylko. Adres internetowy uczelni: www.biblico.it/

Poniżej wymieniam ważniejsze pozaeuropejskie ośrodki kształcenia (także w zakresie j. arabskiego i islamistyki) duchownych katolickich.

W Egipcie:

- ▶ Dominican Institute for Oriental Studies (Institut dominicain d'études orientales) w Kairze, strona internetowa: www.ideo-cairo.org
- ▶ Il Centro Francese di studi Orientali Cristiani (jego strona internetowa nie jest aktualnie [październik 2021] dostępna, pozostały tylko zapisy

⁴⁰⁰ PAA, Mail Diego Sarrió Cucarella, M.Afr., Ph.D., Przewodniczącego Pontificio Istituto di Studi Arabi e d'Islamistica, Viale di Trastevere 89, 00153 Roma Italia, do autora.

archiwalne: <http://198.62.75.1/www1/ofm/fccos/muski.html> lub <https://web.archive.org/web/20110514215453/http://198.62.75.1/www1/ofm/fccos/FCCO-Smenu.html>.

- Dar Comboni Institute for Arabic Studies w Kairze, uczelnia była prowadzona przez zgromadzenie misyjne Misjonarzy Kombonian Serca Jezusowego, oferowała studia dzienne, także uzupełniające w zakresie nauczania języka arabskiego (także dialektu). Strona internetowa nie istnieje [październik 2020]. Niektórzy zakonnicy (w tym zakonnice z Polski) przed podjęciem misji w głębi kraju uczyli się języka w liceum prowadzonym przez Kombonianów na az-Zamalek⁴⁰¹.

Kształcenie arabistyczne Polaków-protestantów może dotyczyć ewangelickiej szkoły typu policealnego Evangelical Theological Seminary in Cairo założonej w 1863 r. (strona internetowa: <http://etsc.org/en/home/>), jednak – póki co – nie udało się nam dotrzeć do takich danych. W Libanie j. arabski studiowali nie tylko duchowni, ale ci ostatni najczęściej rozpoczynali naukę na Uniwersytecie Świętego Józefa (Université Saint-Joseph, strona internetowa: www.usj.edu.lb) w Bejrucie, w którym już w 1902 r. otwarto Kolegium Orientalne oraz – już współcześnie, bo założony został w 1978 r. – Notre Dame University-Louaize (NDU), strona internetowa: www.ndu.edu.lb. Ten ostatni to prywatny uniwersytet katolicki. Wszystkie wymienione ośrodki kształciły (lub/ i kształcą) także polskich duchownych i misjonarzy w zakresie swoich zainteresowań tematycznych (np. chrześcijaństwa arabskiego) arabistyki i islamistyki, ale dotyczyło to w badanym okresie nielicznych jednostek, dlatego wzmianki na ten temat znalazły się w części biograficznej (*Arabiści*) niniejszej pracy. Tu wspomnę tylko postać ks. P. Nowickiego (1888–1980), który po 1948 r. na Wydziale Teologii Katolickiej UW – do jego likwidacji w 1954 r. – wykładał języki: aramejski, syryjski, arabski, akadyjski i łacinę. Później, już na ATK kontynuował prowadzenie zajęć m.in. z j. arabskiego i opublikował podręcznik *Klasyczny język arabski. Zagadnienia podstawowe* (1965).

⁴⁰¹ „Mazurek” 2018, nr 16, s. 11.

3.6. Zagraniczne świeckie uczelnie i ośrodki naukowo-badawcze, w których edukowali się Polacy

Bardzo nieliczna grupka Polaków studiowała j. arabski/ arabistykę w czasach PRL w państwach spoza bloku państw socjalistycznych. Kilkoro z nich było dziećmi dyplomatów przebywających na placówkach, kilkoro z innych powodów przebywało poza krajem i tam ukończyło naukę (np. ambasador Jan Natkański ukończył Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego i od 1965 do 1969 studiował język i kulturę arabską na Uniwersytecie Bagdadzkim). Trudno mówić tu o jakichkolwiek instytucjach naukowo-dydaktycznych – były to nie dość, że wyjątkowe przypadki, ale często studia te organizowano sobie na własną rękę lub były to przedłużone stypendia językowe, dlatego nie zostaną tu przedstawione, jedynie w drugiej części pracy (*Arabiści*) w biogramach znajduje się stosowna adnotacja. Wśród tych osób znajdowali się też duchowni, którzy instytucjonalnie studiowali arabski, chociaż ich też było skrajnie mało. O nich, a właściwie o placówkach, w których uczyli się i studiowali, garść informacji znajduje się wyżej. Chociaż do ZSRR w celach edukacyjnych i naukowych wyjeżdżała znaczna grupa Polaków, to głównie byli to studenci kierunków technicznych, społecznoekonomicznych i politycznych (w tym wojskowych). „W latach 1945–1956 w ZSRR corocznie uczyło się kilkuset studentów (w sumie w tym okresie były to 2224 osoby), zaś w latach 70.-80. XX wieku studiowało po 2–3,5 tys. [...]. Miejscem studiów była najczęściej Moskwa, Leningrad, Kijów, Mińsk, ale też mniejsze ośrodki”⁴⁰². Przez pierwsze lata współpracy Leningrad był największym ośrodkiem, w którym kształcono polskich studentów, jednak nie dysponujemy danymi o arabistach, którzy przyjechali tu studiować wschodoznawstwo, chociaż należy pamiętać, że pierwszym Rektorem i wykładowcą Instytutu Żywych Języków Wschodnich⁴⁰³, założonym w 1920 r., był

⁴⁰² J. Sadowska, *Nieoficjalna strona wizyt obywateli PRL w ZSRR. Zarys problematyki* [w:] *Dobre i złe sąsiedztwa: Historia kluczem zrozumienia współczesnych relacji międzysąsiedzkich*, red. T. Maresz i K. Grysińska-Jarmuła, Bydgoszcz 2016, s. 171.

⁴⁰³ Centralny Instytut Żywych Języków Wschodnich/ Orientalnych Piotrograd (Центральный институт живых восточных языков, Петроград, ЦИЖВЯ), od maja 1922 r. – przemianowany na Piotrogradzki Instytut Żywych Języków Wschodnich/ Orientalnych (Петроградский институт живых восточных языков, ПИЖВЯ), miał osiem sekcji, wśród nich arabską. W 1924 r. zmieniono mu nazwę na Leningradzki Instytut Żywych Języków Wschodnich/ Orientalnych (Ленинградский институт живых восточных языков, ЛИЖВЯ). Od 4 czerwca 1927 do 1936 r. nosił imię A.S. Jenukidze (Ленинградский восточный институт им. А.С. Енукидзе). W 1937 r. rozpoczęły się masowe represje: aresztowano kilkudziesięciu

Polak, Władysław Kotwicz. Absolwentka tutejszej arabistyki H. Natorf wykładała na arabistyce w Instytucie Orientalistycznym UW. Historycznie pierwszym rokiem, w którym masowo Polacy rozpoczęli studia w ZSRR, był rok akademicki 1950/51⁴⁰⁴, było tam wtedy łącznie 693 studentów i aspirantów z Polski. Najwięcej z nich studiowało w Leningradzie. potem w Moskwie i w innych miastach (np. Kijów, Charków, Dniepropietrowsk, Odessa)⁴⁰⁵. Na ile mi wiadomo, wówczas jeszcze nie było wśród nich arabistów, chociaż informacje te mogły nie dotyczyć szkół wojskowych i „politycznych” (np. w kwietniu 1951 studiował w Moskwie Adam Kruczkowski, przyszły dyrektor PISM, który w tym czasie został wybrany na członka egzekutywy studenckiej Podstawowej Organizacji Partyjnej w Moskwie)⁴⁰⁶. Tylko w latach 1945–1950 ponad 600 polskich oficerów studiowało w uczelniach radzieckich⁴⁰⁷. Brak dostępu do informacji na temat orientalistów (w tym arabistów), którzy studiowali i szkolili się w uczelniach wojskowych ZSRR i innych państw socjalistycznych (tu mam na myśli gł. NRD) uniemożliwił badania. Dla przykładu podam informację o wyspecjalizowanej uczelni radzieckiej, której kadra, a co najmniej owoce jej pracy, były stale obecne w życiu arabistów polskich: mam na myśli podręczniki, słowniki i gramatyki arabskie. Placówką tą był (istnieje nadal) pierwszy Wojskowy

orientalistów (gł. japonistów i indologów), wielu zostało zesłanych do łagrów, gdzie kilku zmarło, i rozstrzelano 12 wykładowców (w tym żonę N. Newskiego) tego Instytutu oskarżonych o zdradę («Позвонили с парадной, оказалось – НКВД». 80 лет расстрелу востоковедов в Ленинграде, Газета.Ру, 24.11.2017, https://www.gazeta.ru/science/2017/11/24_a_11001320.shtml [dostęp: 14.09.2021]). Instytut został zlikwidowany w czerwcu 1938 r. Ci z wykładowców, których nie objęły represje, przeszli do Moskiewskiego Instytutu Wschodoznawstwa. Równocześnie wschodoznawstwo wykładano na Państwowym Uniwersytecie Leningradzkim (ЛГУ) na utworzonym w 1919 r. Wydziale Nauk Społecznych (Факультете общественных наук), który powstał z połączenia Wydziału Języków Wschodnich, Wydziału Historyczno-Filologicznego i Wydziału Prawa. W 1925 r. Wydział ten się rozpadł, w 1933 r. utworzono na Uniwersytecie Katedrę Języków i Literatur Semickich. W r.a. 1944/45 powołano do życia na Uniwersytecie Leningradzkim Fakultet/ Wydział Języków Wschodnich (А.Н. Кононов, *Востоковедение в Ленинградском университете*, [w:] *Востоковедение в Ленинградском университете*, (Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета им. А.А. Жданова/ Вост. фак. Серия востоковедческих наук, № 296, Вып. 13), Ленинград 1960, s. 23–26).

⁴⁰⁴ M. Golon, *Młodzież polska na studiach cywilnych i wojskowych w ZSRR w okresie klasycznego stalinizmu*, (1950–1956/1957), [w:] *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały*, t. 7, Warszawa 2006, s. 63.

⁴⁰⁵ Ibidem, s. 63.

⁴⁰⁶ Ibidem, s. 64.

⁴⁰⁷ T. Pióro, *Armia ze skazą. W wojsku polskim 1945–1968 (wspomnienia i refleksje)*, Warszawa 1994, s. 92.

Wydział Języków Orientalnych, utworzony jeszcze przed II wojną światową przy Moskiewskim Instytucie Wschodoznawstwa – a w 1940 r. utworzono w jego ramach sekcję języka arabskiego. W 1942 r. powołano Wojskowy Instytut Języków Obcych (ВИИЯ), do którego wcielono Wojskowy Wydział Języków Orientalnych MIW.

Il. 94–95

Zdjęcia: autor nieznany

Celem WIJO było kształcenie tłumaczy wojskowych i nauczycieli z języków orientalnych. W 1943 r. wydzielono sekcję języka perskiego i arabskiego w WIJO. W okresie powojennym oficerowie z tego instytutu stworzyli kilka podręczników i słowników j. arabskiego, należeli do nich np. N. Kamienski [Н. Каменский]⁴⁰⁸, generał-major W.D. Kuczyn [В. Д. Кучин], A.A. Kowalew [А. А. Ковалев]⁴⁰⁹,

⁴⁰⁸ Autor m.in. Н. Каменский, *Краткий вводный курс фонетики арабского литературного языка*, Москва 1946.

⁴⁰⁹ Współautor m.in.: А. А. Ковалев, Г. Ш. Шарбагов, *Учебник арабского языка*, Москва 1960.

G.S. Szarbatow [Г. Ш. Шарбатов]⁴¹⁰, major (od 1966) W.M. Borisow [В. М. Борисов]⁴¹¹, M.I. Machmutow [М. И. Махмутов], I.M. Jusupow [И. М. Юсупов]. Podają te nazwiska, bo nie tylko stanowią pewne wyjaśnienie kontekstu społeczno-politycznego, w jakim rozwijała się ówczesna arabistyka, ale też i dlatego, że studenci polskiej arabistyki na co dzień pracowali z ich podręcznikami, słownikami i gramatykami, były one obecne w codziennym życiu studenckim i zawodowym arabistów polskich, nawet jeśli ci nie studiowali w ZSRR. W 1956 r. rozwiązano WIJO, ale od 1958 r. prowadzono dwuletnie językowe kursy doszkalające dla tłumaczy wojskowych, a w 1960 r. utworzono Wydział Języków Obcych w Akademii Wojskowo-Dyplomatycznej⁴¹². W marcu 1963 r. w oparciu o ten wydział odtworzono WIJO i w nim restaurowano Katedrę Języków Orientalnych. W 1965 r. powstał w składzie Katedry Języków Orientalnych Zakład Języków Bliskowschodnich⁴¹³. Z powodu braku kadr często wykładali tu oficerowie rezerwy⁴¹⁴. W latach 60.–70. stworzono tu własny, kompleksowy system nauczania fonetyki i pozostałych aspektów j. arabskiego. W miarę rozwoju Wydział Języków Obcych przekształcony został w Wojskowy Instytut Czerwonego Sztandaru Ministerstwa Obrony ZSRR (ВКИМО). Mieścił się w dwóch budynkach w Lefortowie i nazywany był „gniazdem os” wywiadu⁴¹⁵. W 1990 r., przed reformami, Katedra Języków Bliskiego Wschodu liczyła 24 etatowych wykładowców⁴¹⁶. Absolwenci tej placówki obsługiwali i obsługują nie tylko tłumaczenia wojskowe, ale i dyplomatyczne na najwyższym szczeblu. Według niepotwierdzonych źródeł, studiowali tam i Polacy.

Akademia Wojskowa im. Michaiła Frunzego – radziecka uczelnia wojskowa typu akademickiego przygotowująca oficerów specjalistów dla radzieckich sił

⁴¹⁰ Współautor m.in.: А. А. Ковалев, Г. Ш. Шарбатов, *Учебник арабского языка*, Москва 1960.

⁴¹¹ Autor m.in.: В. М. Борисов, *Арабско-русский словарь*, Москва 1967.

⁴¹² Факультет иностранных языков при Военно-дипломатической академии.

⁴¹³ Jej absolwentami byli arabiści: А. С. Шаталов, В. А. Шишаков, В. И. Казаков, Ю. И. Шевцов, В. К. Чумаченко, Н. П. Лукашонок, С. Б. Медведев, А. Н. Матвиенко, В. И. Турчин, Н. Н. Вашкевич, А. В. Удам, В. В. Ковтонюк, В. Н. Аношкин, А. Л. Спиркин.

⁴¹⁴ М.и.п. В. В. Наумкин, И. В. Румянцев, Л. Р. Сюкияйнен, И. В. Тимофеев, В. А. Шерченков, В. И. Парсаев, А. Н. Макаренко, А. П. Ренжин, Ю. М. Корниенко.

⁴¹⁵ И. Рясной, *Военный Краснознамённый институт – осиное гнездо советской разведки (воспоминания об учебе)*, <https://www.russiapost.su/archives/133513> [dostęp: 14.09.2021].

⁴¹⁶ *Кафедра ближневосточных языков. 1965–2009. Истоки большого пути*, <http://www.clubvi.ru/kafedry/bw/1.pdf> [dostęp: 14.09.2021].

zbrojnych i sił zbrojnych państw sprzymierzonych⁴¹⁷, funkcjonująca od 1918 do 1998 r. Do 1940 r. istniał Specjalny Wydział Akademii Wojskowej im. M. Frunze (Специальный факультет Военной академии РККА имени М.В. Фрунзе), jednostka szkoleniowa przygotowująca dyplomatów wojskowych i agentów wywiadu wojskowego, jego absolwenci byli trzema pierwszymi dowódcami Akademii Wojskowo-Dyplomatycznej Sztabu Generalnego (Военно-дипломатической академии Генерального штаба), która kontynuowała „linię kształcenia” poprzedniczki. Sformowano ją w oparciu o byłe: Wyższą Szkołę Dyplomatyczną (Высшая Дипломатическая Школа), Wyższą Szkołę Wywiadu (Высшая Разведывательная школа – dziś Академия внешней разведки), Instytut Kultur Orientalnych/Wschodnich (Институт Восточных Культур) i kilka innych wyższych szkół wojskowych i cywilnych⁴¹⁸, w tym Akademię Wojskowo-Dyplomatyczną (dziś Akademia Wojskowa Ministerstwa Obrony RF, Военная академия Министерства обороны Российской Федерации), popularnie nazywaną Akademią GRU albo „Konserwatorium”.

W ZSRR nie tylko wojskowe uczelnie były tajne. Akademia Dyplomatyczna Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej (Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Российской Федерации) – rosyjska wyższa uczelnia przygotowująca specjalistów w zakresie stosunków międzynarodowych. Założona została w 1934 r. jako Instytut przygotowywania pracowników dyplomatycznych i konsularnych (Институт по подготовке дипломатических и консульских работников). W 1939 r. uczelni zmieniono nazwę na Wyższą Szkołę Dyplomatyczną MSZ ZSRR (Высшая дипломатическая школа МИД СССР), w 1974 r. na Akademię Dyplomatyczną MSZ ZSRR (Дипломатическая академия МИД СССР), zaś w 1991 r. na Akademię Dyplomatyczną MSZ Federacji Rosyjskiej. W okresie ZSRR akademia była tajną uczelnią, ukończyło ją ponad 8000 absolwentów, z czego ponad 800 pełniło funkcję ambasadorów ZSRR⁴¹⁹. Dzielili się na dwa podstawowe Wydziały: Wschodni (języki wschodnie/ orientalne) i Zachodni (języki

⁴¹⁷ Kształciło się w niej nie mniej niż 32 polskich generałów i wielu obcokrajowców, m.in. Khamis al-Qaḏḏāfi – libijski oficer, syn Mu‘ammara al-Qaḏḏāfięgo, czy ‘Umar Sulaimān (Umar Sulajman) – generał, b. wiceprezydent Egiptu.

⁴¹⁸ *Военно-дипломатическая академия*, <https://web.archive.org/web/20120817074810/http://www.agentura.ru/dossier/russia/gru/structure/vda> [dostęp: 14.09.2021].

⁴¹⁹ ТАСС, информационное агентство, <https://tass.ru/obschestvo/7015854> [dostęp: 14.09.2021].

zachodnie). Niewiele wiadomo o szkoleniach i studiach w ZSRR pracowników polskiego MBP (ze wszystkimi późniejszymi zmianami tej nazwy po MSW włącznie). Przetrwały tylko szczątkowe informacje, że np. w 1955 r. premier J. Cyrankiewicz zwrócił się o przyjęcie na studia w szkole MGB 50 polskich studentów⁴²⁰.

W okresie Polski Ludowej stosunkowo niewiele osób studiowało orientalistykę poza krajem, nawet w państwach socjalistycznych. Jeśli chodzi o arabistów, to także w ZSRR studiowało ich niezbyt wielu: liczną grupę stanowili krajoznawcy (tj. „politodzy” o specjalności arabistycznej lub bliskowschodniej), do nich należą np. absolwenci MGIMO⁴²¹. Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych (Московский государственный институт международных отношений) to uczelnia dyplomatyczna, kształcąca specjalistów z zakresu stosunków międzynarodowych. Instytut powstał w 1944 r. Jego absolwentami byli m.in. İlham Əliyev, prezydent Azerbejdżanu; Adam Kobieracki, b. zastępca sekretarza generalnego NATO; Andriej Kozyriew, b. minister spraw zagranicznych Rosji; Eduard Kukan, b. minister spraw zagranicznych Słowacji; Siergiej Ławrow, minister spraw zagranicznych Rosji; Petr Mładenow, b. prezydent Bułgarii, i kilkudziesięciu polskich dyplomatów (w tym także o specjalności „arabistycznej”), m.in. Krzysztof Płomiński, Zdzisław Raczyński, Wojciech Bożek, Roman Chałaczkiwicz, Piotr Ciećwierz.

Charłampij Karpowicz Baranow (Баранов Х. К.), słynny autor najlepszego swego czasu słownika arabsko-rosyjskiego, był postacią typową dla środowiska arabistów radzieckich tamtych lat – łączył pracę dla wojska z pracą naukową dla uczelni politycznych. Po rewolucji wykładał języki orientalne na Wydziale Wschodnim Akademii Wojskowej im. Michaiła Frunzego, potem w Moskiewskim Instytucie Wschodoznawstwa, który w 1952 r. stał się częścią MGIMO. W nim nauczał m.in. j. arabskiego do 1975 r. i był dziekanem Wydziału Wschodniego. Arabistykę też można było studiować na Uniwersytecie Przyjaźni Narodów im. P. Lumumby

⁴²⁰ M. Golon, *Młodziż polska na studiach...*, s. 77.

⁴²¹ Szerzej o różnych formach współpracy, w tym o wymianie studenckiej, patrz: S. Lopatniuk, *Informacja o absolwentach uczelni radzieckich w Polsce*, „Biuletyn Informacyjny Studiów z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1966, nr 3 (7–9), s. 29–36; tegoż, *Kształcenie studentów polskich w uczelniach radzieckich i europejskich krajach socjalistycznych*, „Biuletyn Informacyjny Studiów z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1971, nr 24 (10–12), s. 32–36, oraz O. Wyszomirska-Kuzmińska, *Współpraca Polski z ZSRR w dziedzinie nauk humanistycznych. 1944–1974*, Wrocław 1981; M. Bucharin, O. Wyszomirska-Kuzmińska, *Polsko-radziecka współpraca naukowa 1944–1986*, Warszawa 1987, a także O. Wyszomirska-Kuzmińska, *Więzi humanistów polskich i radzieckich (1944–1980)*, Wrocław 1988.

(Университет дружбы народов имени Патриса Лумумбы), powstałym w 1960 r. Arabistykę wykłada się na – dzisiejsza nazwa – Katedrze Historii i Teorii Stosunków Międzynarodowych (Кафедра истории и теории международных отношений)⁴²², na tej uczelni też studiowało wielu Polaków.

Więcej wiadomo o arabistach, którzy wyjechali na studia kierunkowe do ZSRR jawnie, chociaż ich liczebność też nie była wielka, a duża część z nich nie ukończyła tam swojej nauki, tylko powróciła do Polski i tu uzyskała dyplomy na arabistycę (np. na UW). Większa grupa studentów, którzy studiowali orientalistykę, w tym arabistykę, w ZSRR udała się tam w latach 70.–80., ostatnie jednostki kończyły studia w latach 90., nauki pobierano w różnych uczelniach, w tym „orientalnych” – np. w Taszkencie. Szerzej o nich w cz. 3. *Relacje*.

Życie studentów polskich w ZSRR było dosyć silnie ograniczane – nie dość, że dotyczyły ich różne zakazy (zależnie od epoki, za Stalina np. nie mogli podróżować bez specjalnych zezwoleń po ZSRR), część z nich miała charakter „radziecki”, tj. były wydawane przez państwo, w którym przebywali („Polakom radzieckie zasady i ograniczenia, np. dotyczące wstępu, przejazdu, często wydawały się absurdalne i niewarte przestrzegania”⁴²³), a część – przez kraj pochodzenia, za pośrednictwem ambasady, np. „ambasada zakazała Polakom utrzymywania kontaktów pozasłużbowych z cudzoziemcami, przede wszystkim obywatelami państw kapitalistycznych, obawiając się szpiegostwa. Przeciwdziałać mu miała też powołana w 1962 r. przez Służbę Bezpieczeństwa specjalna Grupa Operacyjna pod kryptonimem «Wisła» działająca na terenie ZSRR. Jej zadaniem była współpraca z KGB w zakresie ochrony kontrwywiadowczej przebywających tam obywateli polskich, w praktyce zajmowała się jednak głównie inwigilacją środowisk pracujących i studiujących w ZSRR Polaków”⁴²⁴. Ubocznym zjawiskiem pobytu polskich studentów (i w ogóle prawie wszystkich Polaków) w ZSRR był... handel. Ścisłej – przemysł i nielegalny handel, ale dopiero od lat 60. W latach 70. Polacy handlowali w ZSRR na dużą skalę, „przywozili odzież, zwłaszcza jeansy, bieliznę, buty, kosmetyki”⁴²⁵ itp. itd. „Wywozili zaś waluty, złoto, ikony, kawior, kakao, kawę, aparaty fotograficzne,

⁴²² Е.М. Савичева, *Выпускники арабисты РУДН постигают тонкости дипломатической работы*, „Вестник Российского университета дружбы народов” 2009, s. 89–92.

⁴²³ J. Sadowska, *Nieoficjalna strona wizyt...*, s. 173.

⁴²⁴ Ibidem, s. 171.

⁴²⁵ Ibidem, s. 175.

futra, wędki, kolorowe telewizory⁴²⁶. Handel złotem i kryształami pozwolił kilkorgu polskich studentom arabistyki w ZSRR na częste podróże lotnicze do kraju i na niezłe dochody (patrz cz. 3. *Relacje*).

4. Podsumowanie

Chociaż kompleksową działalność dydaktyczno-naukową w zakresie arabistyki w badanym okresie prowadzono tylko na arabistykach w UW i UJ, to badania – w pewnych zakresach – prowadzono także w innych ośrodkach (np. ZKP PAN), a dodatkowo w niektórych placówkach prowadzono dydaktykę, choć w zawężonym zakresie (np. zajęcia z arabskiego w Studium Afrykanistycznym UW). Jednym z ważniejszych takich ośrodków była Polska Akademia Nauk, obejmująca kilka placówek, w których – w różnym stopniu i zakresie – prowadzono badania arabi-styczne lub islamistyczne.

Polska Akademia Nauk powstawała w latach 1948–1952 i realizowała wówczas tzw. radziecki model akademii nauk włączający działalność placówek naukowych w system gospodarki planowej – nieprzypadkowo I Kongres Nauki Polskiej (1951) „zbiegł się w czasie z pierwszym rokiem sześcioletniego planu gospodarczego⁴²⁷. W dniu 25 maja 1952 r. powołano Komitet Orientalistyczny PAN⁴²⁸ (1952–1961), który miał koordynować aktywność orientalistyki polskiej⁴²⁹. Zgodnie z założeniami opracował wytyczne do planu badań w zakresie orientalistyki oraz przyjął ramowy plan badań na lata 1953–1955. W 1953 r. utworzono Zakład Orientalistyki PAN⁴³⁰ – najpierw dysponował jedynie trzema etatami – i rozpoczęto w nim prace nad Katalogiem Rękopisów Orientalnych ze Zbiorów Polskich⁴³¹. Biblioteka zakładu dzięki nadzorowanej wymianie międzynarodowej szybko rosła, rozbudowywały ją też spuścizny. Stale rozwijała się w KO PAN współpraca międzynarodowa – zarówno bierna (wizyty i prelekcje uczonych zagranicznych), jak i aktywna (zagraniczne

⁴²⁶ Ibidem.

⁴²⁷ J. Chałasiński, *Humanistyka przed Kongresem Nauki Polskiej*, „Rejs” Ilustrowany dodatek „Dziennika Bałtyckiego” 16.07.1950, nr 29, s. 2.

⁴²⁸ PO 1953, nr 1, s. 65–66.

⁴²⁹ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

⁴³⁰ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 314–315.

⁴³¹ APAN III-215, teczka 42, Zakład Orientalistyki PAN.

wyjazdy polskich badaczy z odczytami, wystąpieniami i na konferencje). W 1960 r. weszła w życie nowa ustawa (Ustawa z dn. 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk⁴³²), która nie przewidywała oddzielnego miejsca dla orientalistyki, w rezultacie powstała Sekcja Orientalistyczna Komitetu Nauk Filologicznych PAN. Dopiero w 1962 r. utworzono Komitet Nauk Orientalistycznych PAN przy Wydziale I Nauk Społecznych, który w tej formie działał do grudnia 1965 r.⁴³³ W latach 1965–1970 działalność KNO była zawieszona⁴³⁴, ale ZO PAN działał do 1969 r. – zlikwidowano go uchwałą Prezydium Polskiej Akademii Nauk z dn. 18 lutego 1969 r. Przy akademii pozostała biblioteka tego zakładu z jednym pracownikiem etatowym⁴³⁵. W trzy miesiące po śmierci prof. A. Zajązkowskiego, w sierpniu 1970 r. reaktywowano Komitet Nauk Orientalistycznych przy Wydziale I Nauk Społecznych PAN. Od tego roku w skład KNO PAN obok orientalistów weszli m.in. etnografowie, geografowie i socjologowie, a później także politolodzy, ekonomiści i nawet lekarz medycyny tropikalnej⁴³⁶. Reprezentowali oni różne ośrodki: Kraków, Warszawę, Wrocław, Szczecin, Lublin i Gdańsk⁴³⁷. Po powstaniu KNO przejął wydawanie „Rocznika Orientalistycznego” od – nieistniejącego już – Zakładu Orientalistyki PAN. Ponieważ arabistyczne aspekty działalności naukowej Komitetu Orientalistycznego PAN w okresie istnienia Polski Ludowej były jej ubocznym torem, tematyka tej instytucji została tylko zarysowana: w KO wypromowano garstkę doktorantów w dziedzinach nauki tylko związanych z arabistyką (gł. socjologów – m.in. E. Szymański, E. Podhorska-Rekłajtis, A. Mrozek-Dumaniewska), opublikowano kilka prac, zorganizowano niewiele międzynarodowych konferencji naukowych z udziałem arabistów (ani jedna nie była ściśle arabistyczna), wydawano interdyscyplinarne periodyki, w których znalazły się też artykuły arabistyczne i islamistyczne (w badanym okresie ukazały się 33 tomy „Rocznika Orientalistycznego”, publikowało w nim w tym czasie ponad 400 autorów. Ukazywały się też jego tomy tematyczne, wówczas tylko dwa dedykowane były arabistom: J. Bielawskiemu i T. Lewickiemu)⁴³⁸. Działalność KNO PAN nie koncentrowała się na arabistyce czy

⁴³² Dz.U. 1960 Nr 10, poz. 64.

⁴³³ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 19–20.

⁴³⁴ M. Kozłowska, *Komitet Nauk Orientalistycznych...*

⁴³⁵ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17–18.

⁴³⁶ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 17.

⁴³⁷ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 21.

⁴³⁸ M.M. Dziekan, *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność...*, s. 14.

nawet islamistycy, i te ostatnie stanowiły niewielki margines w dziejach arabistyki. Jednak w PAN nie tylko ZO czy KNO zajmowały się badaniami orientalistycznymi (w tym arabistycznymi) – prowadziły je też Instytut Badania Krajów Rozwijających się PAN (założony w 1962, w 1978 przemianowany na Zakład Krajów Pozaeuropejskich PAN), Komisja Orientalistyczna Oddziału PAN w Krakowie, Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej PAN w Krakowie (w tym w Katedrze Antropologii), Międzyuczelniany Zakład Problemowy Gospodarki Krajów Słabo Rozwiniętych (UW i SGPiS)⁴³⁹, funkcjonujący w latach 60. przez krótki czas Zakład Numizmatyki Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Krakowie, Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej PAN, który współpracował z Katedrą Archeologii Śródziemnomorskiej UW i Polską Stacją Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze, Muzeum Narodowe w Warszawie. Arabskiego nauczano także w ATK w Warszawie. Do tych ośrodków należy zaliczyć Studium Afrykanistyczne, które zostało otwarte 30 sierpnia 1962 r.⁴⁴⁰ pod kierownictwem prof. S. Strelcyna. Nie było placówką arabistyczną, prowadziło kształcenie podyplomowe w specjalnościach afrykanistycznych, głównie ekonomiczno-społecznych⁴⁴¹, ale nauczano tam języka arabskiego i wykładali w nim też arabiści. Właśnie na potrzeby słuchaczy studium powstał pierwszy polski podręcznik do gramatyki arabskiego – autorstwa W. Tubielewicza⁴⁴². Specyficzną, unikalną placówką – ściśle badawczą – w dziejach polskiej arabistyki był Zakład Numizmatyki (ewoluujący i istniejący swego czasu pod kilkoma nazwami i w obrębie różnych instytucji, znany dziś przede wszystkim jako Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki). Powstał w 1954 r. przy Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk⁴⁴³ i prowadzono w nim badania w zakresie numizmatyki arabskiej. Od 1956 r. zakład budował własną kolekcję monet. W 1961 r. skład osobowy zakładu liczył łącznie trzy osoby⁴⁴⁴. W 1969 r. zakład został przekazany Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a 25 czerwca 1969 r. włączony w skład Katedry Filologii Orientalnej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego jako pracownia. Do 1969 r. pracownicy placówki

⁴³⁹ A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 23–24.

⁴⁴⁰ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

⁴⁴¹ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 17.

⁴⁴² *UW. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na r. akademicki 1950–1951...*, s. 24 oraz s. 81.

⁴⁴³ *Informacje o Pracowni*, http://www2.filg.uj.edu.pl/io/pzon/informacje_o_pracowni.htm

[dostęp: 14.09.2021].

⁴⁴⁴ APAN III-168, teczka 148, Polskie prace orientalistyczne w ostatnich latach.

opublikowali osiem monografii i około stu mniejszych prac⁴⁴⁵. Jej zespół składał się z arabistów: M. Czapkiewicz, A. i F. Kmietowiczów i numizmatyka S. Kubiak. Dnia 30 czerwca 2012 r. Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki została zlikwidowana. Działalność arabistyki wspierały biblioteki – ZO PAN, IO UW i IFO UJ oraz archiwa PAN w Warszawie i Krakowie (w nich zgromadzono spuścizny po niektórych luminarzach arabistyki). Największą obecnie jest biblioteka orientalistyczna UW, gdzie zasoby arabistyczne zgromadzone zostały głównie w bibliotece zakładowej. Biblioteki ofiarowały dary książkowe ambasady Egiptu, Iraku, Libii i Algierii. W latach 2007–2009 jej księgozbiór liczył około 15–16 000 woluminów w języku arabskim i w językach europejskich⁴⁴⁶. Na dzisiejszy zasób składają się publikacje z zakresu arabistyki i islamistyki, pokrewnych specjalizacji orientalistycznych oraz nauk pomocniczych⁴⁴⁷.

Oprócz instytucji krajowych niektórzy polscy arabiści kształcili się w ośrodkach zagranicznych, jednak grupa absolwentów uczelni zagranicznych w okresie PRL była stosunkowo nieliczna. Obejmowała ona absolwentów uczelni z ZSRR, państw arabskich czy kościelnych z innych państw świata – ale były to wówczas osobnicze przypadki, a same te instytucje tylko w pośredni sposób wpłynęły na „arabistyczne” akademickie życie kraju.

⁴⁴⁵ *Katedra Arabistyki...*

⁴⁴⁶ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 74.

⁴⁴⁷ *Biblioteka Katedry Arabistyki i Islamistyki IO UW...*

ROZDZIAŁ V

Kierunki i skala modernizacji badań i dydaktyki na polskiej arabistyce w okresie PRL na podstawie jej dorobku

Dorobek naukowy arabistyki w badanym okresie wyróżniała systematyczna realizacja określonych celów: naukowego, naukowo-dydaktycznego i popularyzatorskiego. Dorobek w zakresie publikacji dydaktycznych został omówiony w cz. 2 projektu: *Arabiści w PRL (1945–1990)*, gdyż jest dorobkiem autorów jako jednostek, a nie zbiorowości, czyli instytucji. Trzeci z wymienionych wyżej celów był konsekwencją dwóch zjawisk: nikłej wiedzy o Wschodzie w Polsce (zarówno przedwojennej, jak i powojennej) oraz czynników ideologicznych, w tym planowej edukacji społecznej stanowiącej część programowej działalności m.in. środowisk akademickich. Właśnie unowocześnieniu procesu nauczania na arabistyce do tej pory nie poświęcono w literaturze przedmiotu większej uwagi. Zmiany te, rzadko kiedy samoistne, przebiegały jednocześnie ze zmianami zakresu studiów na uniwersytetach: w coraz większym stopniu realizowały konkretne zapotrzebowanie społeczne, a żeby je dało się wprowadzić, dynamicznie kreowano nowe placówki (także pozauczelniane, np. ZO PAN) i kształcono nowe kadry – wedle nowych wzorców edukacji. Z tego powodu wśród pracowników naukowych znalazło się wielu młodych, świetnych specjalistów z różnych dziedzin arabistycznych, dzięki którym niekiedy rozwinęły się nowe kierunki badań. Dorobek arabistyki – w zakresie tu przedstawianym – został zaprezentowany łącznie, obejmuje publikacje autorów z UJ, UW, PAN i innych ośrodków podówczas działających na tym polu. Wynika to z oczywistych zdaniem autora powodów: czy publikacja *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera”, geografii arabskiego z XII w. al-Idrīsī’ego* Tadeusza Lewickiego, która ukazała się w Krakowie w 1945 r. nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, jest dorobkiem arabistyki UJ? Nie, autor wówczas był poza krajem, praca powstała przed wojną,

a wydano ją za środki PAU, a nie uniwersytetu. Jest jednak z pewnością dorobkiem polskiej arabistyki (a opierając się rygorystycznie na dacie wydania, możemy objąć ją zakresem niniejszego badania). Podobnie *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego: Bulgat al-muštāq fi lugat at-Turk wa-l- Qifzāq* opracowany przez Ananiasza Zajączkowskiego i wydany sumptem Komitetu Orientalistycznego Polskiej Akademii Nauk w Warszawie przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w 1954 r. – czy jest dorobkiem uniwersyteckiej (UW) arabistyki? Właśnie dlatego, że uczeni krakowscy publikowali w periodykach wydawanych w Warszawie i ściśle współpracowali ze stołecznymi redakcjami, a warszawscy orientaliści w czasopiśmie krakowskich, jak też i jedni, i drudzy tworzyli struktury „ponadośrodkowe” (PAN, PTO) oraz publikowali w ogólnokrajowych periodykach tych organizacji, nie należy dzielić dorobku naukowego (i pozostałego) pomiędzy dwie wiodące placówki. Takie mechaniczne podziały są dobre dla celów administracyjnych, jednak są czysto formalne z perspektywy nauki. Wydane drukiem pozycje autorstwa pracowników UJ, UW, PAN i innych instytucji edukowały studentów obu uczelni, choć w różnym zakresie. Istniały poza polskimi PAN i PTO inne więzi łączące arabistów – wspólna edukacja zagraniczna, a centralizacja życia naukowo-kulturalnego w PRL doprowadziła do tego, że nie tylko większość wydawnictw i redakcji znajdowała się i działała w Warszawie, ale także skupiały się tam media. Krakowscy specjaliści (m.in. prof. T. Lewicki) byli członkami i ekspertami struktur mających siedziby w Warszawie i tam też publikowano rezultaty ich pracy (m.in. komisji zajmujących się toponomastyką świata). Zdarzało się też, że jedni i drudzy arabiści współpracowali przy realizacji tych samych projektów (m.in. przekład 9-tomowej *Księgi tysiąca i jednej nocy*, dzieło głównie arabistów z UJ, powstało z udziałem K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej z UW i ukazało się jako edycja warszawskiego PIW). Byli też autorzy poważnych pozycji arabistycznych (m.in. krajoznawczych), którzy byli pracownikami instytucji o odmiennym charakterze (muzeów, instytutów itp.), ale ich dzieła były swego czasu podstawową lekturą obowiązującą w dydaktyce arabistycznej (m.in. M. Gdański, *Arabski Wschód*¹). Dlatego autor uznał za słuszne sumarycznie przedstawić w tym rozdziale dorobek arabistyczny przedstawicieli różnych środowisk i instytucji.

Niektóre z rezultatów dorobku naukowego znalazły od razu zastosowanie praktyczne, np. standaryzacja transkrypcji języka arabskiego była podstawą prac

¹ M. Gdański, *Arabski Wschód*, Warszawa 1963.

(w zakresie haseł dotyczących islamu i świata arabskiego) w redakcji *Wielkiej Encyklopedii PWN*, a ustalenie zasad nazewnictwa geograficznego (toponomastyki) świata arabskiego i świata islamu, koordynowane przez późniejsze ciało zwane obecnie Komisją Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej, zaowocowało względnie spójnym systemem redakcji map tych regionów.

Pod koniec lat 60. dorobek polskiej arabistyki (plasując go jako wkład do dorobku światowego) Włodzimierz Zajączkowski scharakteryzował następująco: „W arabistyce polskiej można wyróżnić kilka kierunków zainteresowań, a mianowicie poezję staroarabską, ibadytyzm, geografie historyczną oraz źródła do dziejów Polski i Słowiańszczyzny, numizmatykę, przekłady i opracowania dzieł filozofów arabskich oraz studia z zakresu kultury arabskiej”².

Mniej więcej 20 lat później, na początku lat 90., J. Danecki wyróżnił w tymże dorobku dwa kierunki – popularyzatorski (omówiony niżej) i „[...] ściśle naukowy. Tu mamy znaczne osiągnięcia, ale są to tylko osiągnięcia mierzone w skali nauki światowej, i dla potrzeb naszego kraju przydatne w tym sensie, że stanowią wkład do nauki. W znacznej mierze są to prywatne osiągnięcia naukowe członków światowej korporacji uczonych. W Polsce krąg odbiorców tych badań jest niewielki, i wielka szkoda. Tak, jak my nie czytamy humanistów, tak humaniści nas nie czytają”³.

Na arabistyce w okresie Polski Ludowej rozwijano przede wszystkim następujące kierunki badań: historię literatury arabskiej, klasyczną kulturę arabsko-muzułmańską, językoznawstwo, problematykę polityczną świata mużułmańskiego, historię świata arabskiego, numizmatykę, etnologię i antropologię kulturową, literaturoznawstwo, także w zakresie praktycznym – tłumaczeń literatury arabskiej (klasycznej, filozoficznej i współczesnej) na j. polski⁴. Przy czym zajmowały się tymi kierunkami, w mniejszym lub większym stopniu, obie placówki uniwersyteckie, m.in. ogólną historią literatury arabskiej zajął się J. Bielawski (*Historia literatury arabskiej*, 1968)⁵, najstarszy okres dziejów literatury arabskiej badał M.M. Dziekan⁶, zagadnieniami średniowiecznej arabskiej literatury zajmowali

² W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968...*, s. 49.

³ J. Danecki, *Słowo wstępne*, [w:] *Plenas Arabum Domos*, red. M.M. Dziekan, Warszawa 1994, s. 9.

⁴ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 75.

⁵ *Ibidem*, s. 75–83.

⁶ *Ibidem*.

się T. Lewicki, M. Kowalska, D. Madeyska (lit. ludowa)⁷, problematyką arabskiej literatury współczesnej zajmowała się K. Skarżyńska-Bocheńska, J. Kozłowska, E. Machut-Mendecka (dramat i teatr), B. Michalak-Pikulska, Hatif Janabi⁸ (teatr⁹). Największym (dosłownie i w przenośni) osiągnięciem w tym zakresie badań była praca zespołowa: *Nowa i współczesna literatura arabska XIX i XX wieku*, t. 1: *Literatura arabskiego Wschodu* (1978; obejmowała: Egipt, Irak, Syrię, Liban, Jordanię, Palestynę, Sudan, Arabię Saudyjską) i t. 2: *Literatura arabskiego Maghrebu* (1989; Tunezja, Algieria, Libia, Maroko) – kier. J. Bielawski, red. J. Jasińska-Kozłowska, K. Skarżyńska-Bocheńska, E. Machut-Mendecka; w t. 2 bibliografia tł. arab. na polski Barbary Wrony¹⁰. Kulturą (i antropologią kulturową) arabsko-muzułmańską zajmowali się: T. Lewicki, J. Bielawski, J. Danecki, E. Machut-Mendecka, M.M. Dziekan; historią – T. Lewicki, J. Bielawski, D. Madeyska; filozofią – J. Bielawski; historią pieniądza – T. Lewicki i numizmatycy z Pracowni/ Zakładu Numizmatyki oraz A. Czapkiewicz; językoznawstwem – J. Bielawski, A. Czapkiewicz, J. Danecki, E. Gór-ska; islamem – T. Lewicki, J. Bielawski, J. Danecki, R. Piwiński, M.M. Dziekan, P. Lewicka. Większość rezultatów tej działalności została opublikowana, stąd ich omówienie znajduje się w podrozdziale „Dorobek publikacyjny” i w cz. 2 *Arabiści w PRL* jako dorobek indywidualny. To ostatnie rozstrzygnięcie wynika z faktu, że w zakresie publikacyjnym *de facto* tylko trzy prace były zespołowe – w zakresie literaturoznawstwa wspomniane już dwie części *Nowej i współczesnej literatury arabskiej XIX i XX wieku* (UW), w zakresie językoznawczym – *Słownik morski* (UW) oraz literaturoznawczej w zakresie przekładu *Księga tysiąca i jednej nocy* (UJ) (szerzej podrozdział „Dorobek przekładowy”).

Poniżej w podrozdziale „Dorobek publikacyjny” scharakteryzowałem najważniejsze pozycje w tym zakresie, po szczegółowe informacje odsyłając do t. 2, gdyż prace te w przytłaczającej większości były autorskie, nawet jeśli autorów było więcej niż jeden.

Podrozdział dotyczący niematerialnego dorobku naukowego (i pozostałego) arabistyki sygnalizuje istnienie tego zjawiska, szkicując jego granice w owych czasach,

⁷ Ibidem.

⁸ Autor używał w Polsce kilku różnych pisowni swojego nazwiska, starałem się używać tego zapisu, który wówczas był stosowany.

⁹ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73–83.

¹⁰ Ibidem.

a arabistyczny dorobek w zakresie edukacji społecznej (materialny i niematerialny) został zaanonsowany w kolejnej części rozdziału.

1. Dorobek publikacyjny

„Produkcja naukowa orientalistów polskich dotyczy niemal wszystkich dziedzin wschodoznawstwa, jednakże nie można jej we wszystkich uprawianych u nas gałęziach traktować jednakowo”¹¹.

Włodzimierz Zajączkowski

Na początku lat 90., a więc już po badanym okresie, J. Danecki stwierdził:

„Potrzeba nam bowiem opisów historycznych świata islamu i świata arabskiego, chodzi o dzieje poszczególnych krajów, regionów cywilizacyjnych (jak Czarna Afryka, Nusan-tara, Indie itd.) oraz poszczególnych epok w dziejach islamu; monografii na temat islamu, nurtów ideologicznych, teologicznych, prawnych, na przykład szyizmu, mutazylizmu, isma`ilizmu; opracowań na temat sztuki islamu; monografii języków muzułmańskiego kręgu kulturowego, gramatyk języków islamu, słowników; historii literatur muzułmańskich; przekładów z najlepszych dzieł muzułmańskiego Orientu, a więc stworzenia reprezentatywnej biblioteki islamistycznej”¹².

Czy rzeczywiście sytuacja – w zakresie dorobku publikacyjnego – wówczas była aż tak tragiczna? Dorobek publikacyjny arabistyki (i islamistyki w jej kontekście) w okresie PRL, mimo że imponujący i to we wszystkich jego nurtach (naukowym, dydaktycznym, popularyzatorskim i tłumaczeniowym), został już dosyć szczegółowo zinwentaryzowany: bibliografie (m.in. kilka bibliografii pióra M.M. Dziekana, w tym *Islamistyka w Polsce (1945–1990) – bibliografia*, współautor¹³), cykl bibliografii prac różnych profesorów arabistyki w ich księgach pamiątkowych

¹¹ W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968...*, s. 49.

¹² J. Danecki, *Słowo wstępne*, [w:] *Plenas Arabum Domos...*, s. 9.

¹³ Z. Poniatowski, M.M. Dziekan, *Islamistyka w Polsce (1945–1990) – bibliografia*, „Signa Temporis” 1991, nr 2, z. 1, s. 143–218.

(m.in. K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej), cały podrozdział w książce M.M. Dziekana *Polacy a świat arabski* i liczne częściowe lub tematyczne opracowania (m.in. J. Szymańskiej *Polscy wydawcy przekładów z literatur orientalnych w XX wieku*¹⁴ czy artykuł M. Michalskiego *Literatura niemal nieobecna – polskie przekłady współczesnych powieści arabskich*¹⁵ albo H. Janabiego *Od wieszczka do „proroka”. O obecności literatury arabskiej w Polsce oraz o motywach arabskich w literaturze polskiej*¹⁶).

Tematykę arabską i arabistyczną w swoich publikacjach poruszali także niearabiści – często byli to inni orientaliści: iraniści¹⁷, turkolodzy¹⁸, afrykaniści, semityści¹⁹, ale także politolodzy czy historycy (m.in. F. Machalski, *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*²⁰; B. Rudnicki, *Liga dwudziestu i arabska nafta*²¹; T. Fryzeł, *Liga Państw Arabskich*²²; A. Dubiński, *O nowej literaturze arabskiej*²³; R. Ohly, *Poszukiwania arabskie*²⁴ – o literaturze XX w.), stąd dorobek publikacyjny arabistyk jest mniejszy niż ogół publikacji o tematyce arabistycznej.

Trzeba też podkreślić, że arabiści posiadali szerszy dorobek publikacyjny niż tylko wydawnictwa arabistyczno-islamistyczne, np. J. Bielawski nie tylko publikował rezultaty swoich badań turkologicznych czy iranistycznych, ale nawet tłumaczył literaturę piękną z m.in. języka tureckiego²⁵ oraz perskiego²⁶. W kwestii dorobku

¹⁴ J. Szymańska, *Polscy wydawcy przekładów z literatur orientalnych w XX wieku*, Warszawa 2000.

¹⁵ M. Michalski, *Literatura niemal nieobecna – polskie przekłady współczesnych powieści arabskich*, „Przekładaniec” 2010, nr 21, s. 180–195.

¹⁶ H. Janabi, *Od wieszczka do „proroka”. O obecności literatury arabskiej w Polsce oraz o motywach arabskich w literaturze polskiej*, PO 1996, nr 1–2, s. 73–78.

¹⁷ F. Machalski, *Z poezji ludowej Libanu*, PO 1957, nr 1, s. 55–60.

¹⁸ M.in. S. Stachowski, *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, t. 1: A-I, Wrocław 1975; Idem, *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, t. 2: K-M, Wrocław 1977; Idem, *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, t. 3, N-T, Wrocław 1981; Idem, *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, t. 4: U-Z und Nachträge, Wrocław 1986; czy np. A. Zajączkowski, *Czterowiersze Awicenny*, PO 1952, nr 4, s. 34–56.

¹⁹ W. Tubielewicz, *Z kontaktów na V Światowym Festiwalu Młodzieży i Studentów w Warszawie: Spotkanie z aś-Šarkawim*, PO 1955, nr 4, s. 439–442.

²⁰ F. Machalski, *Kultura arabska...*

²¹ Warszawa 1979.

²² T. Fryzeł, *Liga Państw Arabskich*, Warszawa 1981.

²³ PO 1955, nr 1, s. 105–107.

²⁴ „Dziś i Jutro” 1952, t. 37, nr 8, s. 10.

²⁵ A. Sbahattin, *Arab Hajri*, z tur. przełożył J. Bielawski, PO 1952, nr 4, s. 112–119.

²⁶ B. Alawi, *Jej oczy*, tł. z perskiego J. Bielawski, Warszawa 1955.

islamistycznego arabiści mieli na swoim koncie najważniejsze z pozycji (przekład Koranu, hadisów itd.), ale także na tym polu działało wielu niearabistów: iraniści²⁷, afrykańści²⁸, historycy²⁹, politolodzy, filozofowie³⁰, etnologowie³¹ czy teolodzy³².

Jednym ze znamion modernizacji życia akademickiego w PRL były nie tylko zmiany dotyczące procesu kształtowania zawodowego kadry (edukacja uczelniana i stypendia wyjazdowe do krajów arabskich), celu jej kształcenia (działalność na potrzeby państwa, jego nauki, polityki i gospodarki), ale i zakresu badań, a więc i ich rezultatu, zarówno publikacyjnego, jak i „niematerialnego” (zjazdy, sympozja, konferencje), oraz – przede wszystkim – zgodnej z duchem epoki tendencji do organizowania projektów zbiorowych, prac kolektywnych, których rezultaty powstawały jako prace zbiorowe. W 1950 r. A. Zajączkowski, wygłaszając referat na X Zjeździe Orientalistów Polskich 27 maja w Warszawie i mówiąc w związku z pracami Podsekcji Językoznawstwa Kongresu Nauki Polskiej o planie nowych prac dla działu Bliskiego Wschodu, stwierdził:

1. [...] „Musimy zorganizować planową i zespołową akcję przekładania arcydzieł klasyków Bliskiego Wschodu, [...].
2. Niemniej pilną sprawą staje się konieczność wydania polskich podręczników uniwersyteckich”³³.

Oba te zadania przez jakiś czas realizowano systematycznie i w sposób planowy, takie podejście kontynuował przez pierwszych kilkanaście lat prof. J. Bielawski: oprócz własnej działalności publikacyjnej zorganizował wydawnictwa zbiorowe. Jako pierwsza (1971) publikacja ukazał się *Mały słownik kultury świata arabskiego*³⁴, gdzie autorami haseł byli (porządek alfabetyczny): J. Bielawski,

²⁷ F. Machalski, *Islam*, [w:] *Zarys dziejów religii*, red. Z. Poniatowski, Warszawa 1964.

²⁸ S. Piłaszewicz, *W cieniu krzyża i półksiężyca: rodzime religie i „filozofia” ludów Afryki Zachodniej*, Warszawa 1986.

²⁹ B. Stępniewska, *Rozpowszechnienie się islamu w Sudanie Zachodnim od XII do XVI wieku*, Wrocław 1972.

³⁰ M. Gogacz, *Dlaczego badamy średniowieczną filozofię arabską* (przedmowa), [w:] *Awicenna i średniowieczna filozofia arabska*, red. A. Aduszkiewicz, M. Gogacz, Warszawa 1982.

³¹ W. Baranowski, *Świat islamu*, Łódź 1989.

³² Al-Gazali, *O duszy*, tł. P. Bromski (ATK), [w:] *Opera Philosophorum Medii Aevi. Textus et Studia*, t. 4, Warszawa 1983.

³³ A. Zajączkowski, *Pół wieku orientalistyki polskiej...*, s. 81.

³⁴ *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971.

Franciszek Bocheński, Leszek Dąbrowski, Jolanta Jasińska, Sabina Kacieszczenko-Book, Danuta Madeyska, Józef Pacholczyk, Kazimierz Sidor, Krystyna Skarżyńska-Bocheńska, Witold Skuratowicz, Jacek Stępiński, Edward Szymański, Witold Tyloch, a redaktorem naukowym sam prof. J. Bielawski.

Do takich pozycji należy też praca zespołowa (1978) *Nowa i współczesna literatura arabska XIX i XX wieku*, t. 1: *Literatura arabskiego Wschodu*³⁵. Materiał zawarty w tym tomie obejmował dorobek literatur Egiptu, Iraku, Syrii, Libanu, Jordanii, Palestyny, Sudanu i Arabii Saudyjskiej, a przygotowali go: J. Bielawski, K. Skarżyńska-Bocheńska, J. Jasińska; przy czym przekładów poezji dokonały K. Skarżyńska-Bocheńska i J. Jasińska. Drugi tom tej pracy, zatytułowany: *Literatura arabskiego Maghrebu*³⁶, ukazał się w 1989 r. i obejmował literatury Tunezji, Algierii, Libii i Maroka. Pracami nad nim kierował J. Bielawski, a redaktorami były J. Jasińska-Kozłowska, K. Skarżyńska-Bocheńska i E. Machut-Mendecka. W tym tomie obszerną transkrybowaną bibliografię tłumaczeń arabskich utworów na język polski opracowała B. Wrona. Również arabiści z UW opracowali – w mniejszym zespole – *Wojskowy słownik morski: polsko-arabski i arabsko-polski*³⁷, nad którym pracowali: J. Danecki, J. Kozłowska, E. Machut-Mendecka, Ahmed Nazmi.

Kwestia kompletu podstawowych i zaawansowanych podręczników, słowników i gramatyk w języku polskim do dziś właściwie nie została rozwiązana – choć powstawały od początku istnienia arabistyki. O ile *Gramatyka* prof. J. Daneckiego (ukazała się drukiem już po badanym okresie) wyczerpała problem podręcznika do tego działu językoznawstwa, o tyle wszystkie pozostałe kategorie pomocy dydaktycznych i naukowych nigdy nie zaspokoili kompleksowego uczelnianego zapotrzebowania.

Jako że ówczesne polskie pozycje naukowe stawały się od razu częścią programu studiów – tak mało było literatury – omawiam zrąb tego dorobku jako dorobek naukowo-dydaktyczny (zarys podstawowych informacji).

³⁵ *Nowa i współczesna literatura arabska XIX i XX wieku*, t. 1: *Literatura arabskiego Wschodu*, Warszawa 1978.

³⁶ *Nowa i współczesna literatura arabska XIX i XX w.: literatura arabskiego Maghrebu*, Warszawa 1989.

³⁷ *Wojskowy słownik morski: polsko-arabski i arabsko-polski*, Gdynia 1984.

1.1. Publikacje naukowe i naukowo-dydaktyczne

Zaraz w okresie powojennym, w latach 1945–1948, jak świadczą wspomnienia (Cz. Szrednicki³⁸, A. Pisowicz³⁹), w bibliotece Seminarium na UJ nie było prawie żadnych polskich podręczników: wojnę przetrwała jedynie S. Przeworskiego *Azja Zachodnia* (podręcznik do geografii Bliskiego Wschodu). Dlatego, jak już wyżej cytowałem, na początku lat 50. A. Zajązkowski stawiał jako drugi z celów orientalistyki tworzenie podręczników. Unowocześnienie arabistycznej dydaktyki w tym zakresie doprowadziło do wielkich i głębokich zmian, choć nie rozwiązało problemu – przed wojną ilość książek i periodyków o tematyce arabistycznej była znikomą, a ich zakres tematyczny był bardziej niż ubogi (geografia krajoznawcza, prace religioznawcze, przekłady traktatów i krytyczne opracowanie źródeł – a wszystko to praktycznie w pojedynczych tytułach), w tym – poza jednym Przeworskim – właściwie nie było podręczników.

Nic w tym zresztą dziwnego, tworzenie skryptów dla takiej liczby studentów, która wówczas uczęszczała na całą „bliskowschodnią” orientalistykę (właściwie byli „niezauważalni statystycznie”), nie było opłacalne. W istocie wykształcono wówczas jednego arabistę-naukowca: T. Lewickiego. J. Bielawski dokończył studia arabistyczne po wojnie, a prof. A. Zajązkowski był turkologiem.

Zatem zmiana kierunku dydaktyki spowodowała spory liczbowo wzrost publikacji – zarówno naukowych, popularnonaukowych, jak i dydaktycznych: przecież pojawili się ich odbiorcy, studenci, i to na tyle liczni, że dla kilku ich roczników opłacalne było już pisanie skryptów i podręczników oraz ich tłumaczenie. To była fundamentalna zmiana i unowocześnienie procesu dydaktycznego – polonizacja materiałów dydaktycznych. Arabistyka w okresie PRL w ramach swojej modernizacji wykreowała nowy, uprzednio nieuprawiany, rodzaj literatury: naukowo-dydaktyczną i dydaktyczną.

Powstały nowe gramatyki, podręczniki, słowniki, skrypty i ćwiczenia – niektóre pojawiły się niedługo po okresie badanym, ale wynikało to z faktu, że kadra arabiistów wykształcona według nowego paradygmatu naukowego osiągnęła swój „wiek produkcyjny” w czasie kryzysu lat 80., kiedy wskutek załamania gospodarczego

³⁸ Cz. Szrednicki, W. Tomaszkievicz, *Warto wspominać tamte lata...*, s. 29–31, oraz Cz. Szrednicki, W. Tomaszkievicz, *Z historii orientalistyki krakowskiej...*, s. 108–109.

³⁹ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 7–13.

zredukowano do minimum możliwości publikacji pozycji naukowych i dydaktycznych. Dopiero powoli powracająca równowaga ekonomiczno-społeczna w latach 90. umożliwiła im druk rezultatów ich wcześniejszej pracy, stąd wysyp publikacji arabistycznych nastąpił dopiero w latach 90. i później, chociaż był ewidentnie „dziecięciem” wcześniejszej epoki.

Tak więc dorobek „podręcznikowy” w ciągu pierwszych 30 lat istnienia powojennej arabistyki nie był zbyt imponujący i – w dodatku – dostępność tych pozycji była nikła. Nakłady niewysokie, jakość techniczna wydrukowanych skryptów i ich papier – katastrofalne: książki rozpadały się w rękach przy pierwszym czytaniu (patrz *Nat-`allamu` lugata`l-arabiyya* z 1977)⁴⁰. W 1971 r. w „Przeglądzie Orientalistycznym” prof. J. Reychman opublikował krótkie podsumowanie działalności wydawniczej obu uczelni – UW i UJ – (*Uniwersyteckie skrypty orientalistyczne*)⁴¹, wśród arabistycznych wymienił sześć pozycji w zakresie filologicznym, w tym trzy wieloczęściowe i jedną islamistyczną⁴².

W 1949 r. ukazała się pierwsza część pracy W. Skuratowicza *Gramatyka arabska*⁴³, która składała się z trzech części. Drugą próbę stanowiła *Gramatyka języka arabskiego* W. Tubielewicza⁴⁴, ale wyszła tylko jej cz. 1: *Morfologia*⁴⁵. Słynna *Gramatyka j. arabskiego* J. Daneckiego ukazała się już po okresie badanym.

W 1961 r. został wydany pierwszy polski podręcznik arabskiego, *Nauka języka arabskiego* F. Jarosiewicza, składający się z czterech części, jednakże nie nadawał się jako podręcznik dla studentów⁴⁶. W 1965 r. Akademia Teologii Katolickiej wydała *Klasyczny język arabski: zagadnienia podstawowe* autorstwa Pawła Nowickiego⁴⁷. W 1973 r. ukazał się drukiem podręcznik R. Kurowskiego i M.H. Hassana *Związły kurs języka arabskiego*⁴⁸. W 1975 r. opublikowano skrypt do nauki arabskiego Samira Shoukra *Praktyczna nauka języka arabskiego*⁴⁹, zaś w dwa lata

⁴⁰ A. Czapkiewicz, 'A. Mekki, *Nata, `allamu` l-lugata`l-`arabijja (materiały pomocnicze do nauki języka arabskiego)*, Kraków 1977.

⁴¹ J. Reychman, *Uniwersyteckie skrypty orientalistyczne*, PO 1971, nr 1, s. 79–80.

⁴² J. Reychman, *Dzieje świata muzułmańskiego (do XVIII w.)*, Warszawa 1953.

⁴³ W. Skuratowicz, *Gramatyka arabska*, Warszawa 1949–1951.

⁴⁴ W. Tubielewicz, *Gramatyka języka arabskiego...*

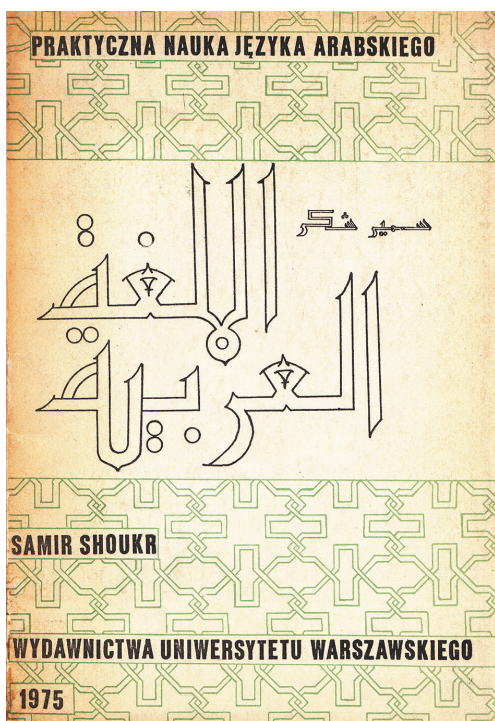
⁴⁵ J. Reychman, *Uniwersyteckie skrypty orientalistyczne...*, s. 79–80.

⁴⁶ Stępiński J., *Jarosiewicz F., Nauka języka arabskiego (recenzja)*, PO 1963, nr 4, s. 337.

⁴⁷ P. Nowicki, *Klasyczny język arabski: zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1965, s. 69.

⁴⁸ M.H. Hassan, R. Kurowski, [*Czy pan, pani mówi po arabsku ?*] *Związły kurs języka arabskiego*, Warszawa 1973.

⁴⁹ S. Shoukr, *Praktyczna nauka języka arabskiego*, Warszawa 1975.

Il. 96
Skrypt S. Shoukra ma format A3. Autor aktualnie mieszka w Kanadzie. Zdjęcie autora

później wydano skrypt Andrzeja Czapkiewicza i 'Alego Mekkiego *Nata 'allamu' l-luġata' l-'arabijja*⁵⁰. Dopiero w 1982 r. ukazał się pierwszy podręcznik do dialektu egipskiego⁵¹, A. Zaborskiego *Dialekt egipski języka arabskiego: kurs praktyczny*. Następnie J. Danecki wydał drukiem *Wstęp do dialektologii języka arabskiego*⁵² (1989). W latach 1987 i 1988 r. Adnan Abbas wydał skrypty *Teksty do nauki języka arabskiego*⁵³ i *Praktyczny przewodnik do nauki języka arabskiego dla zaawansowanych*⁵⁴. Ostatnim skryptem do arabskiego, który ukazał się w badanym okresie, został *Wstęp do nauki języka arabskiego* Shakira Kitaba⁵⁵ (1989).

⁵⁰ A. Czapkiewicz, 'A. Mekki, *Nata ,allamu' l-luġata' l-'arabijja...*

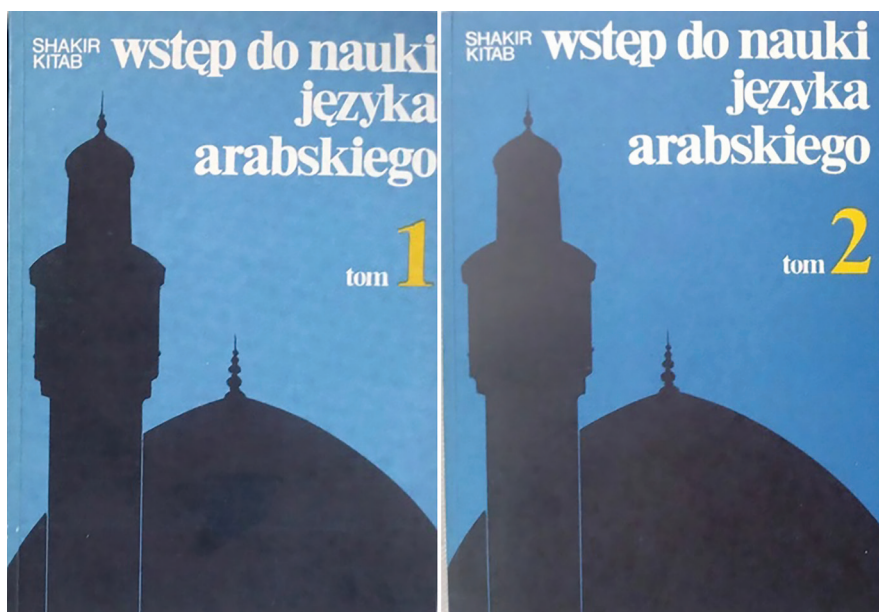
⁵¹ A. Zaborski, *Dialekt egipski języka arabskiego: kurs praktyczny*, Kraków 1982.

⁵² J. Danecki, *Wstęp do dialektologii języka arabskiego*, Warszawa 1989.

⁵³ A. Abbas, *Teksty do nauki języka arabskiego*, Kraków 1987.

⁵⁴ A. Abbas, *Praktyczny przewodnik do nauki języka arabskiego dla zaawansowanych*, Kraków 1988.

⁵⁵ Sh. Kitab, *Wstęp do nauki języka arabskiego*. t. 1 i 2, Poznań 1989.

Il. 97. Dwutomowa edycja podręcznika do nauki arabskiego autorstwa lektora, Irakijczyka Sh. Kitaba (1989). *Zdjęcie autora*

Najgorzej było ze słownikami – właściwie ukazał się jeden, specjalistyczny, i – poza biblioteką Zakładu – był niedostępny (wyszedł w ograniczonym nakładzie): *Wojskowy słownik morski polsko-arabski i arabsko-polski* (1984)⁵⁶. W dodatku wysoce wyspecjalizowany tematycznie, wręcz hermetyczny – w życiu zawodowym przeciętnego arabisty bezużyteczny. Zebraniem i opracowaniem materiału w wersji polskiej kierowali Bronisław Szul i Józef Leszek Bukowski, redaktorem był Henryk Linka, a autorami materiału arabskiego J. Danecki, J. Kozłowska, E. Machut-Mendecka i A. Nazmi. Ta zbiorowa publikacja arabistów warszawskich ukazała się nakładem Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni i liczyła 438 arabsko-polskich i 376 polsko-arabskich stron. Słownik zawiera ok. 7000 polskich i arabskich terminów morskich. Adresowany był głównie do studentów arabskich edukowanych w WSMW (wówczas przede wszystkim Libijczyków i Irakijczyków).

⁵⁶ *Wojskowy słownik morski. Arabsko-polski. Polsko-arabski*, Gdynia 1984.

Dosyć licznie publikowano chrestomatie i wypisy, które jednak w praktyce dydaktyki szybko odeszły w niepamięć z powodu zmodernizowania celu nauki języka arabskiego na arabistycę, tj. dydaktyki języka mówionego. Pierwsza chrestomatia – T. Lewickiego – doczekała się wznowienia w 1973 r., zaś na UW w latach 1965–1971 ukazywały się kolejno cztery woluminy *Wypisów z literatury arabskiej* w redakcji J. Bielawskiego i innych. W 1972 r. powstało też podobne opracowanie dla dialektu egipskiego: T. Lewicki, *Materiały pomocnicze do nauki języka arabskiego: arabskie teksty dialektyczne*⁵⁷. W 1982 r. na UJ ukazał się skrypt A. Czapkiewicza i E. Górskiej *Chrestomatia arabskich tekstów specjalistycznych*⁵⁸.

W 1947 r. ukazała się pozycja Bohdana Baranowskiego *Arabowie i państwo arabskie*⁵⁹, zawierała ona informacje historyczne. W 1963 r. wydano krajoznawczą encyklopedię *Arabski Wschód: historia – gospodarka – polityka*⁶⁰ Marka Gdańskiego (właśc. Marek Thee) oraz *Liban W. Skuratowicza*⁶¹. W 1988 r. ukazała się *Historia świata arabskiego: okres osmański 1516–1920* D. Madeyskiej⁶². Później cykl krajoznawczych publikacji wydał J. Zdanowski (*Czynniki integracji społecznej Kuwejtu w okresie przednaftowym*⁶³; *Początki państwowości Kuwejtu 1896–1904*⁶⁴; *Zarys historii i przemian społeczno-ekonomicznych Kuwejtu* z G. Kończykiem⁶⁵; *Problemy Bliskiego i Środkowego Wschodu* z B. Iwasiów-Pardus i G. Kończykiem⁶⁶).

W zakresie kulturoznawstwa i literaturoznawstwa ukazały się: J. Bielawskiego *Historia literatury arabskiej* (1968), *Mały Słownik Kultury Świata Arabskiego*⁶⁷, J. Bielawskiego i in. *Nowa i współczesna literatura arabska, XIX-XX wiek*, t. 1 (1978) i t. 2 *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura Arabskiego Maghrebu*⁶⁸ (1989).

⁵⁷ T. Lewicki, *Materiały pomocnicze do nauki języka arabskiego: arabskie teksty dialektyczne*, cz. 1, Kraków 1972.

⁵⁸ A. Czapkiewicz, E. Górka, *Chrestomatia arabskich tekstów specjalistycznych: materiały pomocnicze do praktycznej nauki języka*, Kraków 1982.

⁵⁹ Katowice 1947.

⁶⁰ Warszawa 1963.

⁶¹ Warszawa 1969.

⁶² Warszawa 1988.

⁶³ Warszawa 1990.

⁶⁴ Warszawa 1991.

⁶⁵ Wrocław 1989.

⁶⁶ Warszawa 1991.

⁶⁷ Warszawa 1971.

⁶⁸ J. Bielawski, J. Kozłowska, E. Machut-Mendecka, K. Skarżyńska-Bocheńska, *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura Arabskiego Maghrebu*, Warszawa 1989.

Kierunek religioznawczy i islamistykę reprezentowały: J. Reychmana *Mahomet i świat muzułmański* (1958)⁶⁹, Anny Mrozek *Średniowieczna filozofia arabska*⁷⁰ i *Koran a kultura arabska*⁷¹ (obie 1967), w 1973 r. J. Bielawskiego *Islam, religia państwa i prawa*⁷² i A. Mrozek-Dumanowskiej *Islam a naród w Afryce: Somalia, Sudan, Libia*⁷³. Później wyszła praca zbiorowa *Religie w procesie przemian w Afryce*⁷⁴. W 1980 r. ukazał się J. Bielawskiego *Islam*⁷⁵, a w 1983 r. Ryszarda Piwińskiego *Mity i legendy z krainy Proroka*⁷⁶. Trzy lata później wyszła tegoż autora *Mitologia Arabów*⁷⁷, a w 1991 r. – J. Daneckiego *Polityczne funkcje islamu* (1991)⁷⁸.

1.2. Przekłady

Na UW przygotowano także zbiory poezji oraz małych form prozy tłumaczone przez różnych arabistów, głównie z macierzystej uczelni (m.in. *Skorpion. Opowiadania egipskie*⁷⁹ pod redakcją J. Jasińskiej, tł. K. Skarżyńska-Bocheńska, D. Madeyska, J. Bielawski, F. Bocheński, J. Jasińska, Alina Karczewska i Hanna Mukarkar, czy *Ziemia smutnej pomarańczy. Współczesne opowiadania arabskie*⁸⁰ w oprac. J. Kozłowskiej, tł. J. Danecki, J. Kozłowska, B. Wrona, K. Skarżyńska-Bocheńska, E. Machut-Mendecka, D. Madeyska, Ewa Michniewicz i R. Piwiński). Zespołowe projekty tłumaczeniowe podejmowano mniej więcej w tym samym okresie na arabistyce UJ, gdzie dokonano kapitalnego dzieła – przekładu pełnej, dziewięciotomowej (t. 9 – przypisy i komentarze) edycji *Księgi tysiąca i jednej nocy*⁸¹ w red.

⁶⁹ J. Reychman, *Mahomet i świat muzułmański*, Warszawa 1958.

⁷⁰ A. Mrozek, *Średniowieczna filozofia arabska*, Warszawa 1967.

⁷¹ A. Mrozek, *Koran a kultura arabska*, KiW, Warszawa 1967.

⁷² J. Bielawski, *Islam, religia państwa i prawa*, Warszawa 1973.

⁷³ A. Mrozek (Mrozek-Dumanowska), *Islam a naród w Afryce: Somalia, Sudan, Libia*, Warszawa 1973.

⁷⁴ *Religie w procesie przemian w Afryce*, red. A. Mrozek-Dumanowska, Warszawa 1977.

⁷⁵ J. Bielawski, *Islam*, Warszawa 1980.

⁷⁶ R. Piwiński, *Mity i legendy w krainie Proroka*, Warszawa 1983.

⁷⁷ R. Piwiński, *Mitologia Arabów*, Warszawa 1989.

⁷⁸ J. Danecki, *Polityczne funkcje islamu*, Warszawa 1991.

⁷⁹ *Skorpion. Opowiadania egipskie*, red. J. Jasińska, Warszawa 1970.

⁸⁰ *Ziemia smutnej pomarańczy. Współczesne opowiadania arabskie*, oprac. J. Kozłowska, Warszawa 1983.

⁸¹ *Księga tysiąca i jednej nocy*, red. nauk. i wstęp T. Lewicki, red. A. Miodońska-Susłowa, Warszawa, t. 1–8, 1973; t. 9, 1976.

Anny Miodońskiej-Susłowej i red. nauk. T. Lewickiego (opatrzył całość wstępem), w przekładach Jerzego Bogdanowicza, A. Czapkiewicza, A. Kmiotowicz, W. Kubiaka, Jerzego Lisowskiego, A. Małeckiej, Z. Małki, A. Miodońskiej-Susłowej, Krystyny Rapackiej-Rościszewskiej i K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej.

Na opublikowany dorobek przekładowy arabistów jako dopełnienie do działalności w zakresie literaturoznawstwa i historii w okresie PRL składają się utwory literackie – klasyka i współczesność⁸², traktaty (religijne, filozoficzne itd.) i twórczość ludowa – obejmujące zarówno prozę (powieści i mniejsze formy, w tym dwa zbiory opowiadań współczesnych⁸³), m.in. Taufika al-Hakima [Tawfiq al-Ḥakīm], Nadżiba Mahfuza [Naǧīb Maḥfūz], Taḥy Husajna [Ṭāhā Ḥusain], Jusufa Idrisa [Yūsuf Idrīs], Ghassana Kanafaniego [Ġassān Fāyiz Kanafānī], Edwarda al-Charata [Idwār al-Ḥarrāt], Ibn Hazma [Abū Muḥammad ‘Alī ibn Aḥmad Ibn Ḥazm az-Zāhiri al-Andalusī], Al-Hamadaniego [Abū Muḥammad al-Ḥasan ibn Aḥmad al-Arḥabī al-Bakīlī al-Hamdānī] czy Usamy Ibn Munkiza [Usāma ibn Munqid] ⁸⁴. Oprócz tego tłumaczono poezję, wydano antologię średniowiecznej poezji arabskiej z okresu VI–XIII w., antologię współczesnej poezji arabskiej, zbiory wierszy Adonisa [‘Alī Aḥmad Sa’īd] i Abd al-Aziza Makaliha [‘Abd al-‘Azīz Al-Maqāleḥ], kilka zbiorów wierszy H. Janabi⁸⁵. Przekładano także dramaty (patrz niżej).

W pierwszych latach powojennych przeważały tłumaczenia drobnej prozy, poezji i dramatów publikowane w „Przeglądzie Orientalistycznym”, dołączyła do nich twórczość ludowa – drobne formy, głównie aforystyka i przysłowia, niekiedy wydawane jako zbiory orientaliów bliskowschodnich oraz traktaty filozoficzne. Chronologicznie, przykładowe:

- 1952 – Tajmur M., *Abu Arab*, tł. R. Ohly⁸⁶;
 – Tajmur M., *Indyk*, tł. W. Tubielewicz⁸⁷;
 – Tajmur M., *Żebrak*, tł. R. Ohly⁸⁸.
 1953 – *Z beduińskich piosenek ludowych*, tł. W. Tubielewicz⁸⁹.

⁸² M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 75–83.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ „Dziś i Jutro” 1952, nr 37:8.

⁸⁷ PO 1953, nr 3, s. 153–158.

⁸⁸ „Dziś i Jutro” 1952, nr 27:7.

⁸⁹ PO 1953, nr 3, s. 158.

- 1956 – *Z bajek z tysiąca i jednej nocy: Cyrulik z Bagdadu*, tł. W. Tubielewicz⁹⁰;
– *Z bajek z tysiąca i jednej nocy: Opowiadanie balwierza o jego szóstym bracie*, tł. W. Tubielewicz⁹¹.
- 1958 – *W oazie i na stepie. Myśli muzułmańskiego Wschodu*, tł. z arab., pers. i tur. J. Bielawski, F. Machalski, E. Tryjarski⁹².
– *Ibn Tufajl, Hajj ibn Jakzan. Żyjący Syn Czuwającego czyli Tajemnice filozofii iluminatywnej (wschodniej)*, tł. J. Bielawski⁹³;
– *Asz-Szarkawi, Abd Ar-R., Małe marzenia*, tł. J. Bielawski⁹⁴.
- 1959 – *Opowieść o kupcu Bu Saberze*, tł. E. Szymański⁹⁵;
– *Idris J., Skarb*, tł. E. Szymański⁹⁶.
– *Husein T., Dni [Frg.]*, tł. J. Bielawski⁹⁷;
– *Tajmur M., Pocałunek za pięć piastrów*, tł. J. Bielawski⁹⁸.
– *Księga tysiąca i jednej nocy. Wybrane opowieści*, tł. W. Kubiak⁹⁹.
- 1960 – *Al-Hakim T., Szeherazada*, tł. K. Skarżyńska¹⁰⁰.
- 1961 – *Idris J., Ludzie*, tł. E. Szymański¹⁰¹.
- 1962 – *Ibn Battuta, Osobliwości miast i dziwy podróży 1325–1354*, tł. T. Majda i H. Natorf¹⁰².
– *Idris J., Goście weselni*, tł. K. Skarżyńska¹⁰³.
– *Aş-Şagr M., Nowa krew*, tł. A. Czapkiewicz¹⁰⁴.
- 1963 – *Z anegdot o Abu Nuwasie i Harunie Ar-Raszydzie*, tł. K. Skarżyńska¹⁰⁵.

⁹⁰ PO 1956, nr 1, s. 41–48.

⁹¹ PO 1956, nr 2, s. 203–206.

⁹² Warszawa 1958.

⁹³ Warszawa 1958.

⁹⁴ PO 1958, nr 1, s. 6.

⁹⁵ PO 1959, nr 3, s. 305–309.

⁹⁶ PO 1959, nr 1, s. 45–47.

⁹⁷ PO 1959, nr 2, s. 179–88.

⁹⁸ PO 1959, nr 4, s. 393–401.

⁹⁹ Wrocław–Kraków 1959.

¹⁰⁰ PO 1960, nr 2, s. 203–19.

¹⁰¹ PO 1961, nr 1, s. 49–51.

¹⁰² Warszawa 1962.

¹⁰³ PO 1962, nr 3, s. 267–273.

¹⁰⁴ PO 1962, nr 4, s. 349–351.

¹⁰⁵ PO 1963, nr 2, s. 127–130.

- 1967 – *Przy kawie i nargilach. Bajki Tunisu*, tł. A. Miodońska-Susułowa¹⁰⁶.
 – Al-Farabi, *Państwo doskonałe. Polityka*, tł. J. Bielawski¹⁰⁷.
- 1968 – *Opowieść o Sindbadzie Żeglarzu*, tł. W. Kubiak¹⁰⁸.
- 1970 – *Skorpion. Opowiadania egipskie*, red. J. Jasińska, tł. różni,
 zawiera: T. Husejna *Kasim*; M. Tajmura *Pocałunek za pięć piastrow*, H. Szalabi *Szejjch małego meczetu*; *Ofiara została dokonana*;
 J. Hakkiego *W przychodni*; M. al-Badawiego *Niewidomy muezzin*;
 L. al-Chuliego *Badawi Efendi i jego wspólnik*; N. Mahfuza *Tyran*,
Szejjch Za'balawi; A.J. Ghuraba *Bransolety Wahiby, Korytarz*; J. as-
 -Siba'i *Geniusz al-Midy*; N. Aszura *Czcigodny, Latarenki*; Abd ar-R. asz-
 -Szarkawiego *Skorpion, Małe marzenia, Cud*; A.R. Salitha *Druga żona*;
 J. Idrisa *Sprawa czci, Goście weselni*; S. Abduha *Prezenty*; M. Mahmuda
Matka Sid, Ci, którzy dają radość; F. Husejna *Żona rodzi*; M. as-Sa'da-
 niego *Hamid i Husejn*; S. Makawiego *Mętna woda*; I. Habruka
*Przeznaczenie*¹⁰⁹.
 – *Lettre d'Aristote à Alexandre sur la politique envers les cités*,
 red. i tł. J. Bielawski, M. Plezia¹¹⁰.
- 1972 – Al-Hakim T., *Rzeka szaleństwa*, tł. F. Bocheński¹¹¹.
- 1973/74 – *Księga tysiąca i jednej nocy*¹¹².
- 1975 – Ibn Munkidh U., *Kitab al-ʿIṭibar. Księga pouczających przykładów*,
 tł. J. Bielawski¹¹³.
- 1976 – Sabur, as- Abd S., *Nocny podróżny*, tł. J. Jasińska¹¹⁴;
 – Wannus S.A., *Słoń*, tł. J. Jasińska¹¹⁵;
 – Ibn Hazm, *Naszyjnik gołębic: O miłości i kochankach*,
 tł. J. Danecki; A. Witkowska¹¹⁶.

¹⁰⁶ Warszawa 1967.

¹⁰⁷ Warszawa 1967.

¹⁰⁸ Warszawa 1968.

¹⁰⁹ Warszawa 1970.

¹¹⁰ Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

¹¹¹ „Literatura na Świecie” 1972, nr 4, s. 104–109.

¹¹² Warszawa 1973–1976.

¹¹³ Wrocław 1975.

¹¹⁴ „Dialog” 1976, nr 6, s. 50–64.

¹¹⁵ „Dialog” 1976, nr 6.

¹¹⁶ Warszawa 1976.

- 1980 – Idris J., *Egipski erotyk*, tł. J. Danecki¹¹⁷.
1981 – Ghitani Dż., *Przeżyć strach*, tł. J. Danecki¹¹⁸;
– Ghitani Dż., *Az-Zajni Barakat*, tł. H. Jankowska¹¹⁹;
– Qadhafi M., *Zielona książeczka. Cz. 1*¹²⁰;
– *Siedem kasyd staroarabskich*, tł. A. Witkowska, J. Danecki¹²¹.
1982 – Hakim, al- T., *Dom nie spełnionych marzeń*, tł. J. Danecki¹²²;

Il. 98

Zdjęcie autora

- Kanafani Gh., *Głowa kamiennego lwa. Opowiadania*,
tł. J. Danecki¹²³;
– Husajn al- Taha, *Księga dni*, tł. J. Bielawski¹²⁴;

¹¹⁷ Warszawa 1980.

¹¹⁸ „Literatura na Świecie” 1981, nr 7, s. 144–149.

¹¹⁹ „Literatura na Świecie” 1981, nr 11, s. 240–326.

¹²⁰ M. Qadhafi al-, *Zielona książeczka. cz. 1*, b.d.

¹²¹ Warszawa 1981.

¹²² Warszawa 1982.

¹²³ Warszawa 1982.

¹²⁴ Warszawa 1982.

- Mahfuz N., *Hamida z zaułka Midakk*, tł. J. Kozłowska¹²⁵;
- Asz-Szarif J., *Bez cukru*, tł. E. Machut-Mendecka¹²⁶.
- 1983 – *Ziemia smutnej pomarańczy. Współczesne opowiadania arabskie*, oprac. J. Kozłowska, tł. J. Danecki, J. Kozłowska, B. Wrona, K. Skarżyńska-Bocheńska, E. Machut-Mendecka, D. Madeyska, E. Michniewicz, R. Piwiński¹²⁷;
- *Pieśni gniewu i miłości. Wybór arabskiej poezji współczesnej*, tł. K. Skarżyńska-Bocheńska, J. Danecki i A. Witkowska¹²⁸;
- Al-Hamadani, *Opowieści lotrzykowskie*, tł. J. Danecki, A. Witkowska¹²⁹;
- al-Dżanabi Hatif, *Księga Wschodu*, tł. J. Danecki¹³⁰.
- 1984 – As-Samman Ghada, *Koszmary Bejrutu*, tł. H. Jankowska¹³¹.
- 1986 – *Koran*, tł. J. Bielawski¹³²;
- *Ukraina w połowie XVII wieku w relacji arabskiego podróżnika Pawła, syna Makarego z Aleppo*, tł. M. Kowalska¹³³;
- Tabatabai Seyyed Muhammad Husayn, *Zarys nauki islamu*, b.d. o tłumaczu¹³⁴.
- 1988 – Asz-Szajch Hanan, *Kobiety z piasku i mirry*, tł. H. Jankowska¹³⁵;
- *Klasyczna poezja arabska. Poezja epoki Abbasydów (VIII-XIII w.)*, tł. J. Danecki, J. Kozłowska, A. Mickiewicz, A. Witkowska¹³⁶;
- Habibi E., *Niezwykłe okoliczności zniknięcia niejakiego Saida Abu an-Nahsa z rodu Optysymistów*, tł. H. Jankowska¹³⁷;
- Nasr S.H., *Idee i wartości islamu*, tł. J. Danecki¹³⁸;
- Ibn Zuhajr K., *Święty płaszcz Proroka*, tł. Leon Skuba-Pękoślowski¹³⁹;

¹²⁵ Warszawa 1982.

¹²⁶ PO 1982, nr 3–4, s. 163–167.

¹²⁷ Warszawa 1983.

¹²⁸ Warszawa 1983.

¹²⁹ Wrocław 1983.

¹³⁰ Warszawa 1983.

¹³¹ Warszawa 1984.

¹³² Warszawa 1986.

¹³³ Warszawa 1986.

¹³⁴ b.d. 1986.

¹³⁵ Warszawa 1988.

¹³⁶ Warszawa 1988.

¹³⁷ Warszawa 1988.

¹³⁸ Warszawa 1988.

¹³⁹ „Życie Muzułmańskie” 1988, nr 8, s. 43–47.

Il. 99
Zdjęcie autora

- Ad-Da’if R., *Kochany Panie Kawabato*, tł. E. Machut-Mendecka¹⁴⁰.
- 1989 – Al-Dżahiz, *O zaletach chłopców i dziewcząt*, tł. J. Danecki¹⁴¹;
– Mahfūz N., *Opowieści starego Kairu*, tł. J. Kozłowska¹⁴².
- 1990 – Ibn Arabi, *Księga o podróży nocnej do najbardziej szlachetnego miejsca*, tł. J. Wronecka¹⁴³;
– Ġazālī al- A.H., *Nisza światel*, tł. J. Wronecka¹⁴⁴;
– Ibn Abi Talib A., *Aforyzmy*, tł. J. Danecki¹⁴⁵.
- 1991 – *Opowieści Koranu*, wybór J. Danecki¹⁴⁶.

¹⁴⁰ Warszawa 1988.

¹⁴¹ „Okolice” 1989, nr 4/5, s. 142–164.

¹⁴² Warszawa 1989.

¹⁴³ Warszawa 1990.

¹⁴⁴ Warszawa 1990.

¹⁴⁵ Warszawa 1990.

¹⁴⁶ Warszawa 1991.

W tym samym czasie ukazały się – rozsiane po popularnych czasopismach i gazetach – liczne tłumaczenia małej prozy i przede wszystkim poezji (gł. pojedyncze wiersze) arabskiej. Niekiedy utwory te nie oznaczano nazwiskiem tłumaczy, nie podawano źródła i tytułu oryginału, ponieważ zazwyczaj były to przekłady z języków europejskich (angielskiego, francuskiego, rosyjskiego i niemieckiego), co jednak nie oznacza wcale, że nie wyszły spod piór arabistów.

Takie przekłady – z j. europejskich – dotyczyły też arabistycznych publikacji naukowych i popularnonaukowych, np. języka rosyjskiego (m.in. Ignacego Krackowskiego *Nad arabskimi rękopisami. Kartki ze wspomnień o księgach i ludziach*, 1952¹⁴⁷, w przekładzie A. Zajączkowskiego – opatrzył też tekst przypisami i wstępem), angielskiego (Phillip K. Hitti, *Dzieje Arabów*¹⁴⁸, w przekładzie W. Dembskiego, M. Skuratowicz i E. Szymańskiego, 1969), francuskiego (Aly Mazahéri, *Życie codzienne muzułmanów w średniowieczu (X-XIII w.)*¹⁴⁹, tł. Eligia Bąkowska, 1972) itd.

Podobnie przekłady z języków europejskich – angielskiego i francuskiego – niekiedy konsultowane z arabistami, wsparły wiedzę o literaturach arabskich: frankońskiej i anglojęzycznej. Ważniejsze tytuły takiej literatury współczesnej sprzed roku 1991 (alfabetycznie):

Henri Alleg, *Wspomnienia więźnia*¹⁵⁰; Mourad Bourboune, *Jałowcowe wzgórze*¹⁵¹; Andrée Chedid, *Szóstego dnia*¹⁵²; Muhammad Dib, *W kawiarni*¹⁵³; idem, *Królewski taniec*¹⁵⁴; idem, *Kto pamięta o morzu*¹⁵⁵; Mouloud Feraoun, *Syn biedaka*¹⁵⁶; idem, *Ziemia i krew*¹⁵⁷; Malek Haddad, *Ostatni obraz*¹⁵⁸; Tahar Ben Jelloun,

¹⁴⁷ Warszawa 1952.

¹⁴⁸ Warszawa 1969.

¹⁴⁹ Warszawa 1972.

¹⁵⁰ Warszawa 1962.

¹⁵¹ Warszawa 1962.

¹⁵² Warszawa 1989.

¹⁵³ Warszawa 1957.

¹⁵⁴ Warszawa 1976.

¹⁵⁵ Warszawa 1977.

¹⁵⁶ Warszawa 1972.

¹⁵⁷ Warszawa 1958.

¹⁵⁸ Warszawa 1960.

Dziecko piasku; idem, *Święta noc*¹⁵⁹; Mohammed Khair-Eddine, *Agadir*¹⁶⁰; Mulud Mammeri, *Opium i kij*¹⁶¹; Gibran Khalil Gibran, *Prorok*¹⁶².

Wykaz późniejszego (do 2010) dorobku translatorskiego – ograniczony do przekładów bezpośrednich z języka arabskiego – znajduje się w opracowaniu M. Michalskiego *Translations from Arabic in Poland, 1990–2010, a study by the Next Page Foundation, conducted by Marcin Michalski, November 2010*¹⁶³. Szerszy zbiór reprezentuje *Translations of books from Arabic in four east European countries after 1989*, projekt międzynarodowy afiliowany przy Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (ULB), Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg¹⁶⁴, który publikuje (w części arabskiej) wykazy tłumaczeń poklasyfikowanych na: przekłady z arabskiego na polski, 1. książki (obejmują zarówno prozę, jak i poezję oraz inne nurty literackie) oraz 2. nie-książki (dramaty). Opracowanie zawiera także wykazy wydawców i tłumaczy.

Arabiści brali udział też w przekładach literatury polskiej na język arabski (H. Al-Janabi i G. Yacoub – gł. poezja i dramat)¹⁶⁵, choć korpus przekładowy powstał poza Polską, m.in.: J. Słowacki, *Anhelli (Anhallī: našīd ramzī qawmī)*, tł. Jussuf Assad Dagher [Yūsuf As’ad Dāgīr]¹⁶⁶, Bejrut 1949 [wedle innego źródła Bayrūt 1948¹⁶⁷], oraz jeszcze przekład Stanisława Kościałkowskiego¹⁶⁸; Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat*, Bejrut ok. 1951/52; H. Sienkiewicz, *Quo vadis? [Kūfādīs]*, tł. Ibrāhīm Maṭar, wydawnictwo Maktabat al-Maš’al, Bejrut 1954 [Bayrūt 1955]¹⁶⁹; Z. Krasieński, *Nie-boska komedia [Al-Kūmidyā ġayr al-ilāhiyya]*, tł. Muḥ

¹⁵⁹ Warszawa 1990.

¹⁶⁰ Warszawa 1970.

¹⁶¹ Warszawa 1980.

¹⁶² Kraków 1981.

¹⁶³ MENA, <https://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/menalib/content/structure/1303349> [dostęp: 14.09.2021].

¹⁶⁴ *Translations of books from Arabic in four east European countries after 1989*, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (ULB), Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/menalib/content/structure/1303349> [dostęp: 14.09.2021].

¹⁶⁵ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 75–83.

¹⁶⁶ PAA, prof. Zdzisław Pentek, mail do autora.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

ammad Šālih al-Bundāq, Bayrūt 1959¹⁷⁰. Przełożono utwory m.in. T. Różewicza, W. Szymborskiej, W. Gombrowicza¹⁷¹.

1.3. Periodyki

W okresie od 1945 do 1990 r. w Polsce nie ukazywało się żadne naukowe czasopismo arabistyczne, a z orientalistycznych tylko trzy publikowały materiały arabistyczne: „Rocznik Orientalistyczny”, „Folia Orientalia” i „Przegląd Orientalistyczny”. Czasopisma te spełniały i po dziś dzień pełnią podwójną rolę: prezentują wyniki i kierunki polskich badań orientalistycznych oraz pełnią funkcję łącznika z zagranicznymi środowiskami naukowymi¹⁷².

Szerzej temat już opracowano, patrz: *Czasopisma orientalistyczne w Polsce: studia i materiały dla uczczenia stulecia „Rocznika Orientalistycznego”*¹⁷³ oraz w artykule M.M. Dziekana „Rocznik Orientalistyczny” (*„Yearbook of Oriental Studies”*) 1914–2014. *A Short Outline*¹⁷⁴.

Pisma wymieniono poniżej w porządku chronologicznym.

„Rocznik Orientalistyczny” (RO), ISSN 0080-3545, to wydawany w Warszawie przez Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk periodyk, którego pierwszy tom ukazał się w latach 1915–1918, czyli wcześniej, niż powstały Komisja Orientalistyczna (1919) czy PTO (1923), drugi ukazał się w 1925 r. i odtąd pojawiał się jako rocznik, wydawany przez PTO (do 1954). W latach 1925–1939 (t. 2–14) był wydawany we Lwowie¹⁷⁵. W latach wojny nie ukazywał się. Od 1954 r. został przejęty najpierw przez Zakład Orientalistyki PAN, a potem, po jego likwidacji w 1969 r. – jako wydawnictwo Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN. Od 1958 r. ukazywał się w dwu zeszytach rocznie. Jest pismem naukowym, wydawanym

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 75–83.

¹⁷² APAN III-168, teczka 160, J. Reychman. Ocena polskich czasopism orientalistycznych za r. 1971.

¹⁷³ *Czasopisma orientalistyczne w Polsce: studia i materiały dla uczczenia stulecia „Rocznika Orientalistycznego” 1914–2014*, red. M.M. Dziekan, M. Mejor, Warszawa 2014.

¹⁷⁴ RO 2014, t. 66, z. 2, s. 5–16.

¹⁷⁵ *Rocznik Orientalistyczny. KNO PAN...*

w językach kongresowych, z zastosowaniem czcionek orientalnych i transkrypcyjnych¹⁷⁶. Po wojnie rocznik został wznowiony w 1949 r.¹⁷⁷ Po centralizacji życia społeczno-politycznego w PRL na początku lat 50. czasopismo przeniesiono i od 1954 r. wychodzi w Warszawie pod egidą PAN. Literatura na temat genezy, dziejów i działalności RO jest bogata, por. np. wolumin *Czasopisma orientalistyczne w Polsce : studia i materiały dla uczczenia stulecia „Rocznika Orientalistycznego” 1914–2014*, gdzie znajduje się obszerny artykuł M.M. Dziekana *Rocznik Orientalistyczny 1914–2014*¹⁷⁸ oraz M. Mejora *W stulecie powstania „Rocznika Orientalistycznego” (1914–2014). Przyczynek do dziejów orientalistyki polskiej*¹⁷⁹.

Krótką historią tomów:

T. 1, cz. 1 (1915), cz. 2 (1918), wydawca Andrzej Gawroński, Kraków.

T. 2–17 (1925–1953), PTO:

– t. 2–14 (1919–1939), Lwów;

– t. 15–17 (1949–1953), Kraków.

T. 18–24 (1955–1961), vol. 19 (1954) PAN, Warszawa.

T. 25–33 (1961–1970), ZO PAN, Warszawa.

T. 34 (1971), KNO PAN, Warszawa.

Szczegółowy wykaz tomów znajduje się na stronie KNO PAN¹⁸⁰.

Arabistom poświęcono tomy okolicznościowe:

t. 17 (1951–1952), wyd. 1953: *Księga dla uczczenia pamięci Tadeusza Kowalskiego (1889–1948)*;

t. 38 (1976): *Księga dla uczczenia pamięci Jana Reychmana (1910–1975)*;

t. 43 (1984), wyd. 1985: *Księga dla uczczenia 75 rocznicy urodzin Józefa Bielawskiego*;

t. 50, z. 1 (1995), wyd. 1996; z. 2 (1995), wyd. 1997: *Studia orientalistyczne poświęcone pamięci Profesora Tadeusza Lewickiego (= Orientalia memoriae Professoris Thaddaeo Lewicki dedicata)*;

¹⁷⁶ APAN III-168,teczka 160, J. Reychman. Ocena polskich czasopism orientalistycznych za r. 1971.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ M.M. Dziekan, *Rocznik Orientalistyczny 1914–2014*, [w:] *Czasopisma orientalistyczne w Polsce...*, s. 9–19.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 23–51.

¹⁸⁰ *Rocznik Orientalistyczny. KNO PAN...*

- t. 64, z. 1 (2011): *Strat Al-Ġāhiz. Volume in Honour of Krystyna Skarżyńska-Bocheńska and Danuta Madeyska*;
- t. 69, z. 1 (2016), z. 2 (2016): *Šahrazād fi al-masrah: Volume in Honour of Ewa Machut-Mendecka*.

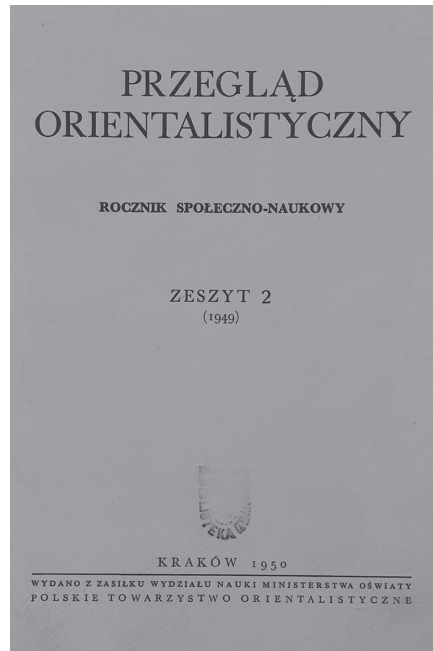
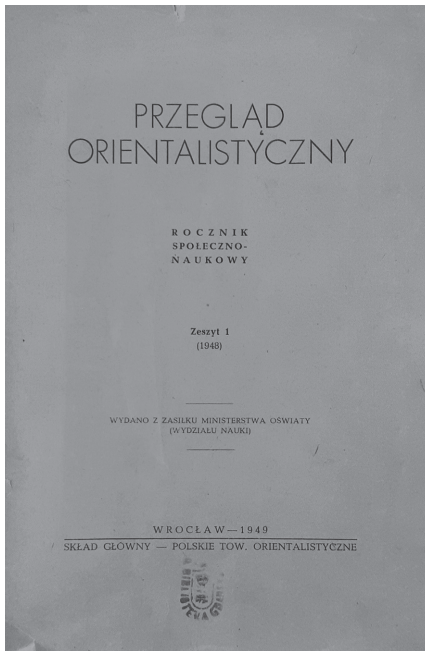
„Przegląd Orientalistyczny” (PO), ISSN 0033-2283, to kwartalnik wydawany przez Polskie Towarzystwo Orientalistyczne w Warszawie, kontynuacja „Myśli Karaimskiej”. Pismo o charakterze naukowym i popularnonaukowym. Publikowane było w języku polskim (spis treści i abstrakty dublowane są w j. angielskim), dlatego w większości materiały są polskich autorów. Zawiera artykuły, recenzje, przekłady literatury, sprawozdania oraz kronikę. Ukazuje się od 1949 r. – najpierw jako rocznik, później jako kwartalnik¹⁸¹. W 1953 r. Wydział Nauki KC PZPR tak scharakteryzował pismo: „Jedynе czasopismo z zakresu orientalistyki wprowadzające polskiego czytelnika w zagadnienia językoznawcze i kulturalne narodów Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Odbiorca: naukowcy, słuchacze wyższych uczelni, członkowie Pol[skiego] Tow[arzystwa] Orientalistycznego i dziennikarze”¹⁸². Tytuł ten był od 1953 r. w wykazie prasy kontrolowanej przez wspomniany Wydział KC¹⁸³.

Pierwszy numer PO datowany był rokiem 1948, choć fizycznie wyszedł drukiem w 1949 r. Wśród materiałów, które tam opublikowano, był nekrolog poświęcony prof. T. Kowalskiemu pióra A. Zajączkowskiego. Poza tym na treść składały się: dwa teksty Włodzimierza Zajączkowskiego (*O literaturze arabskiej XX wieku*, opracowany na podstawie pracy I.J. Kraczkowskiego, i *Polska działalność orientalistyczna na Wschodzie w latach 1942–1946*), A. Zajączkowskiego *Orientalizm a orientalistyka*, dwie prace wydane pośmiertnie T. Kowalskiego – artykuł *W tysiąclecie narodzin Firdausiego* i jego przekład (i wybór) *Aforyzmów z Szach-name Firdausiego*. Poza tym znajdowały się tam – po jednym – artykuły T. Lewickiego (*Bałtyk w opisach autorów arabskich IX-X w.*), W. Jabłońskiego (*Warunki rozwoju chińskiej myśli naukowej*) i J. Reychmana (*Tłumacze języków wschodnich w Polsce w XVIII w.*). Całość dopełniała *Kronika i Tabela (Tadeusz Kowalski 21 VI 1889–5 V 1948)*.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² AAN, PZPR, 237/XVI-64, k. 19–33, maszynopis; Pismo z Wydziału Nauki KC PZPR do Kierownika Wydziału Prasy i Wydawnictw KZ PZPR z dn.22 października 1953 r; za: *Spełnana Akademia...*, s. 116.

¹⁸³ Ibidem.

Il. 100–101. Okładki dwóch pierwszych numerów „Przełądu Orientalistycznego”. Zdjęcia autora

Dzieje i działalność PO są wszechstronnie zbadane i opisane w licznych publikacjach (ważniejsze z nich w porządku chronologicznym): S. Kałużyński, *Pół wieku Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego*¹⁸⁴; idem, *Jubileusz „Przełądu Orientalistycznego”*¹⁸⁵; w tym samym numerze – Leszek Cyrzyk, *Rola „Przełądu Orientalistycznego” w upowszechnianiu wiedzy o Wschodzie*¹⁸⁶; M.M. Dziekan, *Od „Myśli Karaimskiej” do „Przełądu Orientalistycznego”*. (*Materiał jubileuszowy*)¹⁸⁷; S. Kałużyński, *Jubileuszowe retrospekcje (kartki z historii PTO w XX w.)*¹⁸⁸; Danuta Stasik, *„Przełąd Orientalistyczny” jako czasopismo Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego*¹⁸⁹.

¹⁸⁴ PO 1972, nr 3, s. 211–220.

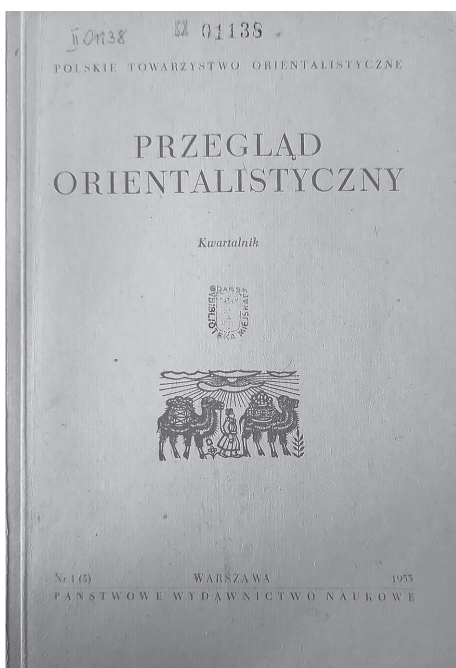
¹⁸⁵ PO 1976, nr 4, s. 327–333.

¹⁸⁶ Ibidem, s. 334–342.

¹⁸⁷ PO 1998, nr 1–2, s. 75–78.

¹⁸⁸ PO 2003, nr 3–4, s. 127–143.

¹⁸⁹ PO 2012, nr 1–2, s. 11–15.

Il. 102

W badanym okresie szata graficzna „Przeglądu Orientalistycznego” zmieniała się kilkakrotnie, tu przykład z lat 50. *Zdjęcie autora*

„Folia Orientalia”¹⁹⁰ (FO) to periodyk naukowy powstały w 1959 r. z inicjatywy prof. T. Lewickiego, wydawany był pod egidą Komisji Orientalistycznej Oddziału PAN w Krakowie, związany ze środowiskiem orientalistów krakowskich¹⁹¹. Publikowany w językach kongresowych¹⁹². Następcą prof. T. Lewickiego został prof. Andrzej Zaborski (od t. 39 do 52, 2003–2015). W 1971 r. ukazał się t. 12. „Folia Orientalia” to rocznik o nieco odmiennym profilu niż „Rocznik Orientalistyczny” – publikuje np. więcej materiałów z zakresu archeologii, antropologii czy religioznawstwa, a w badanym okresie koncentrował się na szeroko pojętych humanistycznych studiach bliskowschodnich, środkowowschodnich, dalekowschodnich, afrykaniistycznych i indologicznych. FO publikują jedynie artykuły naukowe oraz recenzje prac naukowych. Do dziś ukazało się ponad 50 woluminów pisma, a obecny nakład sięga 150 egzemplarzy. Bibliografię publikacji FO z badanego okresu (i szkic ich

¹⁹⁰ ISSN 0015-5675.

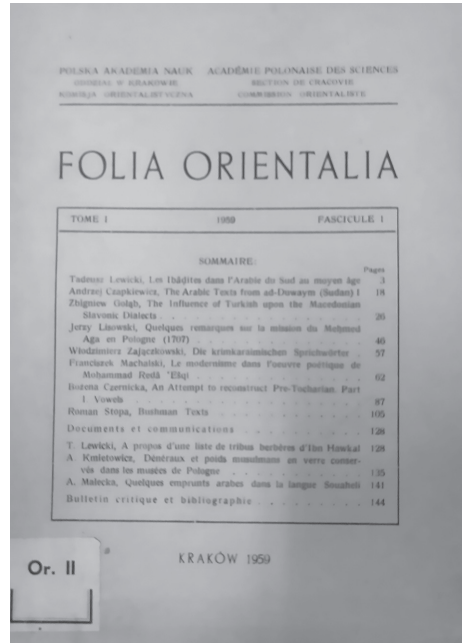
¹⁹¹ L. Sudyka, *Przedmowa*, [w:] *Orientalia Commemorativa...*, s. 11.

¹⁹² APAN III-168, teczka 160, J. Reychman. Ocena polskich czasopism orientalistycznych za r. 1971.

dziejów) opracowali już M. Pomorska, S. Stachowski¹⁹³. Obecna strona internetowa FO¹⁹⁴ umożliwia monitoring aktualnych wydań. FO z okresu 2012–2017 publikuje część materiałów w wolnym dostępie¹⁹⁵.

Il. 103

Okładka pierwszego numeru „Folia Orientalia” (1959). Zdjęcie autora

Ukazywały się także inne wydawnictwa cykliczne, serie wydawnicze (później opatrzone numerem ISSN), np. Prace Komisji Orientalistycznej PAU w Krakowie, redagowane od 1919 r. przez T. Kowalskiego¹⁹⁶, czy Biblioteka Wschodnia PTO itp. itd. Wśród woluminów wydawanych w tych seriach ukazywały się też publikacje arabistyczne, zostały jednak omówione jako książki autorskie.

¹⁹³ M. Pomorska, S. Stachowski, *Bibliography of FO 1–30, 1959–1994*, FO 1996, t. 32, s. 203–256.

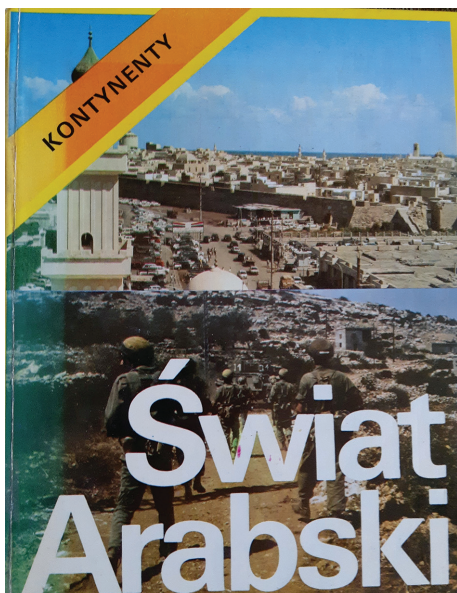
¹⁹⁴ *Folia Orientalia*, <http://fo.czasopisma.pan.pl/for> [dostęp: 14.09.2021].

¹⁹⁵ *Folia Orientalis: AWOL – The Ancient World Online*, <http://ancientworldonline.blogspot.com/2014/01/newly-open-access-journal-foia.html> [dostęp: 14.09.2021].

¹⁹⁶ Kowalski Tadeusz Jan, *Małopolska w II Wojnie Światowej*, http://www.malopolskawii-wojnie.pl/index.php?title=KOWALSKI_Tadeusz_Jan [dostęp: 14.09.2021].

Il. 104
Miesięcznik „Kontynenty”. Zdjęcie:
autor nieznany

Il. 105
W 1977 r. opublikowano kolejną popularyzatorską
pozycję – we współpracy z warszawskimi arabi-
stami. Zdjęcie autora

Arabiści publikowali także na łamach innych periodyków, tak wyspecjalizowanych, dotyczących poszczególnych dyscyplin naukowych, np. w „Euhemerze” (religioznawcze), „Przeglądzie Humanistycznym” (filologiczne), „Acta Philologica”

(Instytutu Neofilologii UW), jak i popularnych, np. w „Kontynentach”¹⁹⁷ (turystyczne) czy „Światowidzie”¹⁹⁸. Więcej aktualnej informacji na ten temat znajduje się w publikacji Elżbiety Górskiej i Aleksandry Kijewskiej *Polish academic journals related to the oriental studies*¹⁹⁹.

Wśród periodyków „niearabistycznych” sporo artykułów dotyczących świata arabskiego Północnej Afryki ukazało się w „Africana Bulletin”. Jest to rocznik wydawany od 1964 r., najpierw przez Studium Afrykanistyczne UW, później kilkakrotnie zmieniały się instytucje, których był organem, obecnie – przez Instytut Studiów Regionalnych i Globalnych UW, w językach angielskim i francuskim²⁰⁰. Współzałożycielem pisma był prof. S. Strelcyn.

2. Niematerialne formy i zakres dorobku polskiej arabistyki w latach 1945–1990

Do dorobku wypracowanego w arabistykach, który można by określić jako „niematerialny”, a którym było *know how*, należało wypracowanie w obu ośrodkach – niejednokrotnie metodą prób i błędów i powolnej ewolucji – własnej glottodydaktyki języka arabskiego, własnych programów nauczania, opracowanie przez własne kadry materiałów dydaktycznych i naukowo-dydaktycznych. Trzeba tu podkreślić, że rezultatem tej działalności edukacyjnej była dominacja nauczania mówionego języka arabskiego służącego do komunikacji, *novum* - w tej skali - w historii polskiej arabistyki, a i – na tle ówczesnej arabistyki na świecie – proces prawie równoczesny z podobnymi tendencjami w ówczesnych wiodących ośrodkach arabistycznych świata zachodniego i ZSRR.

Do takiego „niematerialnego” dorobku arabistyki należało także przygotowanie zawodowej grupy tłumaczy technicznych i wojskowych (kursy translatoryki w tym zakresie na macierzystych uczelniach i wyjazdowe, doskonalące, w Egipcie).

¹⁹⁷ „Kontynenty. Magazyn turystyczny”. Kwartalnik, wydawany od 1964 r.

¹⁹⁸ „Światowid. Magazyn turystyczny”. Wydawany od 1961 r., kontynuacja czasopisma „Turysta” (1952–1961). Wychodził od maja 1961 r. jako tygodnik, od 1973 do końca 1989 r. jako miesięcznik (pod zmienioną nazwą „imt, ilustrowany magazyn turystyczny Światowid”).

¹⁹⁹ *Czasopisma orientalistyczne w Polsce...*, s. 111–120.

²⁰⁰ APAN III-168,teczka 160, J. Reychman. Ocena polskich czasopism orientalistycznych za r. 1971.

Il. 106. W Gmachu Rektoratu UW znajduje się sala im. J. Brudzińskiego, miejsce organizowania w latach 70.–90. wielu orientalistycznych (w tym arabistycznych i islamistycznych) wydarzeń: konferencji, sympozjów, wystaw, jubileuszy itp. itd. (2019). *Zdjęcie autora*

Również konferencje naukowe miały dodatkowy wymiar – „niematerialny”: publikowane z nich materiały to tylko jedna strona ich rezultatów naukowych (i wydrukowane niekoniecznie były tożsame z wygłoszonymi wystąpieniami). Dyskusje, wymiana poglądów, prezentacje rezultatów badań pełnią przecież rolę inicjacyjną nowych pomysłów, perspektyw badawczych, poznawania nowych źródeł czy metodologii, odkrywają nowe drogi w badaniach i ich nowe kierunki, wywierając niejednokrotnie trwały wpływ na poglądy, hipotezy i teorie dopiero później sformułowane.

Niematerialny dorobek dydaktyczny polskiej arabistyki bywał niekiedy nieprzewidywalny – polscy absolwenci zasilili kadry akademickie zarówno w krajach arabskich (np. S. Hamarneh – w Jordanii), jak i w największych uczelniach zachodnich (m.in. A. Gacek w McGill University, Kanada, czy J. Pacholczyk – University of Maryland, Baltimore). Kilku absolwentów arabistyki zostało ważnymi politykami i dyplomatami świata islamu (szerzej patrz t. 2 *Arabiści w PRL*). Inna forma niematerialnego dorobku, tym razem naukowego – arabistyczne konferencje naukowe – znajdowała się w podobnej sytuacji, jak ówczesne polskie periodyki

naukowe i popularnonaukowe: niewiele tego typu imprez naukowych miało charakter stricte arabistyczny, większość miała naturę orientalistyczną, w ramach której występowali też arabiści. Dotyczy to przede wszystkim Zjazdów Orientalistów Polskich, czyli PTO, które praktycznie zawsze odbywały się przy okazji ogólnopolskich lub międzynarodowych konferencji naukowych, w ich trakcie wygłaszano także referaty arabistyczne czy islamistyczne.

Il. 107. Jedna z orientalistycznych konferencji naukowych na UW w sali im. J. Brudzińskiego. W pierwszym rzędzie od lewej siedzą NN, W. Tyloch, J. Braun, J. Danecki, M. Kowalska. W drugim (niewidoczna) M. Szyburska, Z. Landowski, A. Nazmi, A. Abbas. W trzecim: Z. Józefowicz-Niedźwiecka, K. Skarżyńska-Bocheńska. Lata 1980. Zdjęcie: prywatne archiwum B. Wrony

Rzecz jasna były i inne, nie tylko orientalistyczne, konferencje naukowe o charakterze szerszym, m.in. humanistycznym, językoznawczym, historycznym, literaturoznawczym czy translato logicznym, na których występowali arabiści. Niekiedy były organizowane przez inne ciała niż PTO (m.in. II Międzynarodowe Sympozjum nt. teoretycznych problemów literatur orientalnych, zorganizowane przez KNO PAN w Warszawie i Krakowie w dniach 22–26.05.1972, czy II Międzynarodowe Sympozjum „Problemy języków Azji i Afryki” w Warszawie i Krakowie, w dniach 10–15.11.1980, również zorganizowane przez KNO PAN).

Il. 108

T. Majda na jednej z konferencji orientalistycznych na UW. Zdjęcie: prywatne archiwum B. Wróny

W badanym okresie odbyły się tylko trzy ściśle arabistyczne konferencje naukowe – kolejno w latach 1978, 1983 i 1988. Była to dwudniowa Konferencja Arabistów Polskich w Krakowie, zorganizowana przez Krakowski Oddział PTO i Komisję Orientalistyczną PAN Oddział w Krakowie (19–20.04.1978), dwudniowa II Ogólnopolska Konferencja Arabistyczna, którą przeprowadzono w Warszawie 17–18 listopada 1983 r., i III Konferencja Arabistów Polskich, ponownie zorganizowana w Krakowie przez Instytut Filologii Orientalnej UJ i Zarząd Oddziału Krakowskiego PTO w dniach 27–28 października 1988 r. Unikalnym wydarzeniem w historii polskiej arabistyki było trzydniowe Międzynarodowe Sympozjum na temat Trzeciej Teorii Światowej i Problemów Współczesnego Świata, współorganizowane przez UW, które odbyło się w Warszawie w dniach 15–18 października 1983 r. Co prawda, w 1979 r. na UW już odbyła się konferencja naukowa na temat tejże Trzeciej Teorii Światowej, ale miała ona wymiar tylko krajowy. Sekretarzem Komitetu Organizacyjnego sympozjum był doc. dr J. Danecki, a z polskich arabistów wystąpili na nim: A. Mrozek-Dumanowska i B. Iwasiów-Pardus (PAN) oraz

E. Dąbrowska (UW)²⁰¹. W dyskusjach brali z kolei udział J. Danecki, F. Bocheński i inni. Było to duże wyzwanie organizacyjne i dało studentom arabistyki (gł. UW) możliwość pracy przez te trzy dni jako *guide* gości zagranicznych, dzięki czemu musieli rozmawiać po arabsku z przedstawicielami świata arabskiego mówiącego różnymi dialektami, a przy okazji zarobić niemałą na te czasy sumę pieniędzy w dolarach.

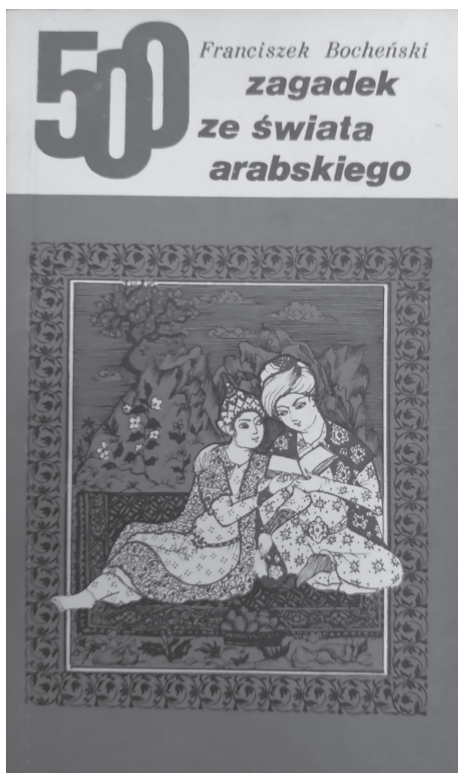
Niekiedy polscy arabiści brali udział w konferencjach/ sympozjach/ seminariach poza granicami kraju (m.in. jako członkowie odpowiednich organizacji międzynarodowych, gł. orientalistycznych, czasem arabistycznych), stosunkowo nieczęsto w państwach arabskich (częściej bywali na wydarzeniach o randze kulturalnej, np. na Kongresie Pisarzy Arabskich, który odbył się w 1954 w Damaszku, czy na IX Festiwalu Poezji „Al-Mirbad” – Mirbad Zwycięstwa i Pokoju – który odbył się w Bagdadzie w dniach 24.11–01.12.1988, uczestnikami wówczas byli J. Bielawski, J. Danecki, M.M. Dziekan).

Wymiana zagraniczna w owych czasach była dosyć ograniczona, szczególnie niewiele osób mogło regularnie brać udział w życiu intelektualnym ośrodków europejskich, ale nie był to świat zamknięty, jak się to dzisiaj przedstawia. Środowisko arabistów na Zachodzie również nie było zbyt liczne, luminarze wszystkich krajów często znali się osobiście (*vide* krąg znajomych T. Lewickiego), wymieniali między sobą korespondencję, wizyty zachodnich i wschodnich naukowców były w naszych ośrodkach akademickich dostatecznie częste i kreatywne. To też „nie-materialny” dorobek polskiej arabistyki w badanym okresie: jej osiągnięcia były na tyle istotne, że chętnie przyjeżdżano z wizytami naukowymi właśnie na arabistyki w Krakowie i Warszawie. Bliska i dosyć ścisła współpraca z ośrodkami arabskimi – uczelniami i akademiami nauk (m.in. Iraku) – owocowała nie tylko stypendiami pobytowymi i naukowymi, ale umożliwiała dostęp do źródeł, żyjących autorów – literatów i badaczy – aktualnej literatury i periodyków w znacznie większym stopniu, niż było to później, już w latach 90.

²⁰¹ J. Danecki, *Zamiast podsumowania*, „As-Sadaka” 1984, nr 29, s. 4–5.

3. Dorobek w zakresie edukacji społecznej (materialny i niematerialny)

Na początku lat 90. J. Danecki tak ocenił działalność popularyzatorską minionego okresu: „Dostrzegam w tym dorobku dwa kierunki działalności: [...] 2. Kierunek popularyzatorski, zmierzający do przekazania polskiemu odbiorcy minimum wiedzy o świecie arabskim, i o świecie islamu. Tu jest znacznie gorzej, wręcz źle”²⁰².

Il. 109

W 1974 r. ukazała się popularna pozycja autorstwa F. Bocheńskiego *500 zagadek ze świata arabskiego*. Zdjęcie autora

Podobnie jak w poprzednim przypadku J. Danecki porównywał ten dorobek arabistyki z aktualnym dorobkiem w tej dziedzinie innych państw, a nie z okresem przedwojennym. Tymczasem modernizacja zaplecza – społeczeństwa – stała się w nowej rzeczywistości akademickiej obowiązkiem, z którego pracowników nauki rozliczano (z zakresu dorobku popularyzacyjnego i działalności społecznej),

²⁰² J. Danecki, *Słowo wstępne*, [w:] *Plenas Arabum Domos...*, s. 9.

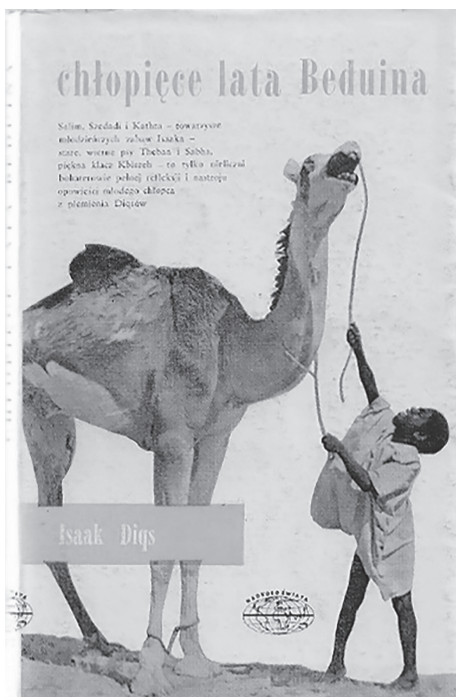
ale większość z nich i tak traktowała to jako miły obowiązek oraz... możliwość dorobienia do uczelnianego wynagrodzenia (honoraria autorskie). Nowe czasy przyniosły i nowe formy popularyzacji nauki i wiedzy arabistycznej, bo chociaż radio istniało już przed wojną, to jego działalność misyjna w tym zakresie była niewielka, jeśli w ogóle jakakolwiek. W PRL zwykły publikacyjny dorobek przekładowy stał się „niematerialnym”, popularyzatorskim: Teatr Polskiego Radia wystawiał na swojej antenie współczesne dramaty arabskie jako spektakle radiowe, m.in.: *Szeherazada* Taufika Al-Hakima w tł. K. Skarżyńskiej (opublikowana w PO 1960, nr 2, s. 203–219) miała premierę radiową w Teatrze Polskiego Radia 3 lutego 1961 r.²⁰³, sztukę reżyserował Zbigniew Kopałko, przy czym w obsadzie byli tacy aktorzy, jak Nina Andrycz, Tadeusz Łomnicki, Czesław Wołłejko, Ignacy Gogolewski. Tego samego autora *Rzeka szaleństwa*, tym razem w przekładzie F. Bocheńskiego (opublikowanym w „Literaturze na Świecie” 1972, nr 4, s. 104–109), została wystawiona (premiera) w Teatrze Polskiego Radia 13 sierpnia 1978 r., reżyserował ją również Z. Kopałko²⁰⁴. Popularyzacja dorobku arabistów, literatury arabskiej (dramatu) nigdy wcześniej nie miała w tej formie miejsca.

Do dorobku „niematerialnego” i popularyzatorskiego należałoby chyba zaliczyć i wszystkie arabistyczne „słowa żywe” – prelekcje, wystąpienia na sympozjach, w audycjach radiowych i telewizyjnych, w Domach Kultury, podczas imprez otwartych organizowanych przez Towarzystwa Przyjaźni czy PTO. Wszystkie medialne, a więc zupełnie nowe formy wystąpień publicznych arabistów (np. telewizja przed wojną w Polsce w ogóle nie istniała) stały się rezultatem unowocześniania roli nauki, poszerzając ją o edukację społeczną: naukowców zapraszano jako znawców i ekspertów, byli medialną instytucją; te zjawiska w pełni objawiły się dopiero w latach 90. i późniejszych, ale już w okresie PRL pojawiło się takie zapotrzebowanie – stąd powstała Redakcja Arabska Polskiego Radia, zatrudniano arabistów jako dziennikarzy radiowych i telewizyjnych (B. Petecki, A. Radajewicz itd.). Arabiści udzielali wywiadów, uczestniczyli w programach kulturalnych, literackich i propagandowych w prasie, radiu i telewizji. Eksploracja tego pola badawczego wykracza jednak poza zakres niniejszego badania. Niektóre czasopisma organizowały – wspólnie z arabistami – publikację swoich specjalnych numerów tematycznych

²⁰³ Encyklopedia Teatru Polskiego, <https://www.encyklopediateatru.pl/przedstawienie/65234/szeherazada> [dostęp: 14.09.2021].

²⁰⁴ Ibidem.

poświęconych literaturze czy kulturze arabskiej (m.in. „Literatura na Świecie”). Różne wydawnictwa literackie zamawiały przekłady z arabskiego, wydawały prozę i poezję, literaturę ludową (np. *Księgę tysiąca i jednej nocy*), aforyzmy czy tłumaczenia zbiorów bajek (A. Mrozowska, A. Miodońska-Susłowa).

Il. 110
Jedna z książek „białej serii” dedykowana arabskiemu Wschodowi. *Zdjęcie autora*

W omawianym okresie artykuły popularnonaukowe i tłumaczenia adresowane do szerokiego odbiorcy, w tym do studentów (np. o aktualnej sytuacji społeczno-politycznej, etnologiczne, literackie itp.), ukazywały się w „Literaturze na Świecie”, „Dialogu”, „Kontynentach”, „Światowidzie”, „As-Sadace”.

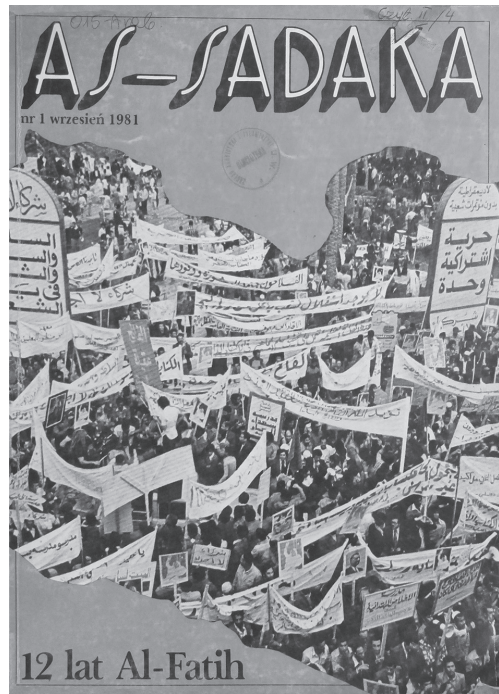
To ostatnie pismo było szeroko otwarte dla działalności popularyzatorskiej arabistów, szczególnie warszawskich.

Czasopismo „As-Sadaka” („Przyjaźń”) pojawiło się w latach 80. jako jedyny (w badanym okresie) periodyk – miesięcznik społeczno-kulturalny – specjalizujący się w tematyce arabistycznej i islamistycznej, o charakterze popularnym i popularnonaukowym. Było pismem unikalnym w historii PRL: wydawane i finansowane było przez władze libijskie. Oficjalnie jego wydawcą była polska Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch” z siedzibą w Warszawie. Miesięcznik

zarejestrowano w Polsce jako organ Towarzystwa Przyjaźni Libijsko-Arabsko-Polskiej²⁰⁵. Dzięki środkom al-Qaḍāfięgo pismo miało – jak na te czasy – luksusową szatę graficzną, wydawane było na kredowym papierze i miało w dystrybucji przyzwoitą cenę. W dodatku autorom, tłumaczom i pozostałym polskim współpracownikom płaciło sówite wynagrodzenia. Dzięki temu w trudnym dla arabistów okresie załamania polskiej gospodarki stało się ono w miarę stabilnym miejscem pracy i dodatkowych, niebłahych dochodów – za artykuły, przekłady, redakcję itp. itd.

II. 111

Pierwszy numer „As-Sadaka”, jedyne arabskiego pisma ukazującego się po polsku. *Zdjęcie autora*

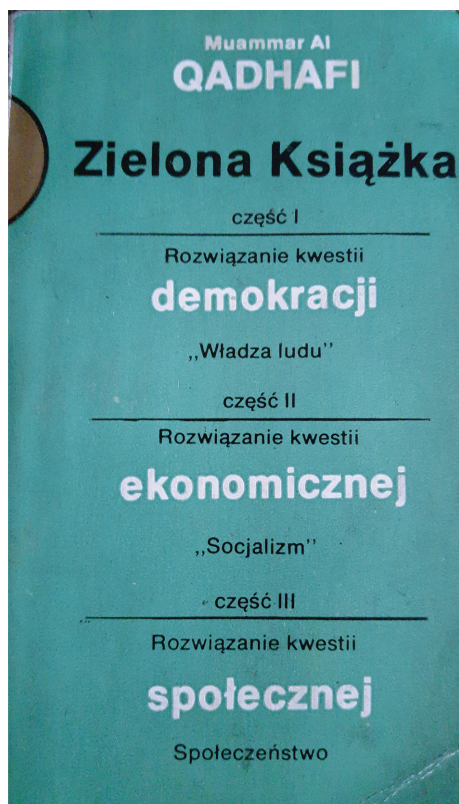

Miesięcznik ukazywał się w okresie kryzysu polityczno-społecznego w Polsce, komplet numerów ukazał się w latach 1981–1985, potem, po kilku latach przerwy, wznowił działalność w 1990 r. i ukazywał się do 1991 r. łącznie, ostatni był nr 8 (1991). Numeracja kolejnych egzemplarzy nie była konsekwentna, rocznik 1982 (nr 1–7) posiadał numerację bieżącą, pozostałe – ciągłą, z wyjątkiem 1990 r., kiedy

²⁰⁵ W 1983 r. pojawił się podtytuł „Czasopismo kulturalno-społeczne, organ Towarzystwa Przyjaźni Libijsko-Polskiej”.

zamiast numeracji porządek oznaczono nazwami miesięcy. Dziś czasopismo jest zawieszono (ISSN 0208-8738)²⁰⁶.

W czasopiśmie można było przeczytać wiele artykułów o historii Arabów, Libii, wiadomości politycznych i naukowych dotyczących Polski i Libii tamtego okresu. Zawierało sporo propagandy politycznej (*Zielona Książeczka, III teoria światowa al-Qaddāfięgo* itp.) i religijnej (islam).

Il. 112

Anonimowy polski przekład *Zielonej książeczki* M. al-Qaddāfięgo, brak miejsca i roku wydania. Zdjęcie autora

Dzięki autorom-arabistom w numerach pojawiła się „nauka języka arabskiego” – lekcje, krótkie wykłady z historii literatury, historii i kultury świata arabskiego na przyzwoitym poziomie, informacje o życiu cudzoziemców w Libii (np. lekarzy), w dodatku całość była świetnie ilustrowana. Objętość numerów zmieniała

²⁰⁶ <https://katalog.ka.edu.pl/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=49726> [dostęp: 14.09.2021].

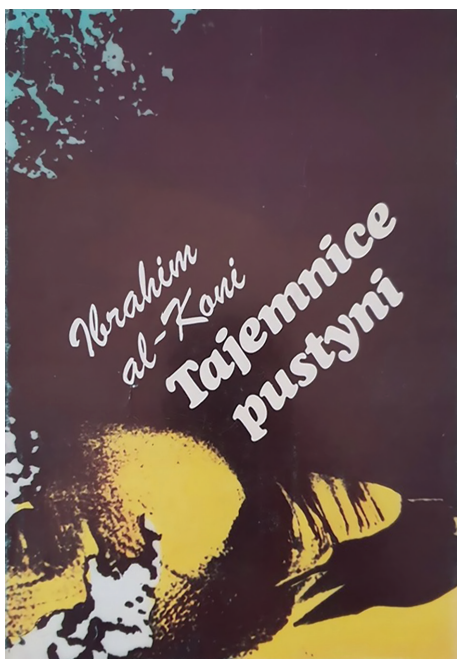
się, przeciętnie liczyły po ok. 60 stron. Na dobry początek w 1981 r. ukazały się cztery numery „As-Sadaki”: nr 1 – 1 września, nr 2 w październiku, nr 3 w listopadzie i nr 4 w grudniu. Na łamach nr 1 z – podpisanych – arabistów publikowali: H. Natorf, F. Bocheński, J. Danecki, J. Bielawski i A. Witkowska. Znalazły się tam, oprócz artykułów, przekłady, w tym z Koranu. Większość materiałów nr 1 miała charakter polityczny. W kolejnym numerze pojawiły się teksty arabistów: Barbary Czerniak, F. Bocheńskiego, Andrzeja Radajewicza i H. Natorf. W następnych numerach 1981 r. doszły jeszcze artykuły J. Kozłowskiej i Hatifa Al-Dżanabiego. Pomijam tu autorów tłumaczeń. Rola promocyjna „As-Sadaki” w latach 80. w Polsce jest nie do przecenienia: świetnie wydane pismo propagowało wiedzę o świecie i kulturze arabsko-muzułmańskiej w bardzo atrakcyjnej formie, a ponieważ było dystrybuowane w sieci „empiku” i w prenumeracie, pismo docierało do – praktycznie – wszystkich zainteresowanych. Artykuły dotyczyły zarówno islamu, sztuki, folkloru, dziejów, jak i życia codziennego i polityki w ówczesnym świecie arabskim (z przewagą akcentów dotyczących Libii), przy czym po raz pierwszy pojawiła się możliwość szerokiego rozpowszechniania wiedzy arabistycznej do masowego odbiorcy, co arabiści (gł. warszawscy) wykorzystali, umiejętnie promując sfery swoich zainteresowań na tle propagandowym. O innych aspektach związanych z „As-Sadaką” patrz cz. 2.

Przez długie lata²⁰⁷ redaktorem „pełnomocnym” był pisarz libijski, wybitny prozaik i dziennikarz, piszący po arabsku, Ibrahim al-Koni (Ibrāhīm al-Kūnī), ur. w 1948 r. w Libii. Przed wyjazdem na studia do ZSRR pracował jako dziennikarz w libijskim piśmie „Al-Bilad” i – po rewolucji 1969 r. – jako redaktor działu kulturalnego gazety „As-Saura”, organu ówczesnej Rady Dowództwa Rewolucji. Absolwent Instytutu Literackiego im. M. Gorkiego w Moskwie w 1977 r. Zadebiutował w Europie jako dziennikarz w 1974 r. Przez lata był zagranicznym korespondentem libijskiej państwowej agencji prasowej J.A.N.A.²⁰⁸, pracownikiem Ministerstwa Polityki Społecznej i Ministerstwa Kultury, a także przedstawicielstw dyplomatycznych Libii²⁰⁹ w ZSRR i PRL. W Moskwie był pracownikiem Libijskiego Centrum Kultury przy Biurze Ludowym.

²⁰⁷ Według różnych źródeł od 7 do 10 lat.

²⁰⁸ Jamahiriyya News Agency – Libijska Agencja Prasowa (dosł. Dżamahirijji).

²⁰⁹ Za czasów M. al-Qaḍḍāfiego używano zamiast nazwy Ambasada – Biuro Ludowe.

Il. 113
Zbiór opowiadań Ibrahima Al-Koni *Tajemnice pustyni* (1985). Zdjęcie autora

Po przyjeździe do Polski w 1978 r. najpierw pracował jako korespondent J.A.N.A., później w Libijskim Centrum Kulturalnym. Został członkiem Towarzystwa Przyjaźni Libijsko-Arabsko-Polskiej i – z jego ramienia – w 1981 r. redaktorem „pełnomocnym” jego organu w Polsce: „As-Sadaki”. Pozostał w Polsce do 1994 r., kiedy przeniósł się do Szwajcarii. Zamieszkuje w Bernie²¹⁰. Dzięki znajomości z Hartmutem Fährndrichem (ur. 1944), tłumaczem²¹¹, jego utwory ukazały się w przekładach na niemiecki i przyniosły mu sławę nie tylko w Europie: został laureatem wielu nagród (np. Państwowa Nagroda Literacka Szwajcarii w 1995), w tym kilku libijskich²¹² oraz międzynarodowych. Otrzymał też nominację do The Man Booker International Prize (znalazł się na tzw. *Short list*). Dzieła al-Koniego (ok. 80 tytułów)

²¹⁰ E. Machut-Mendecka, *Pustynia, dżiny i Tuaregowie w prozie Ibrahima al-Koniego*, „Bliski Wschód” 2007, nr 4, s. 81.

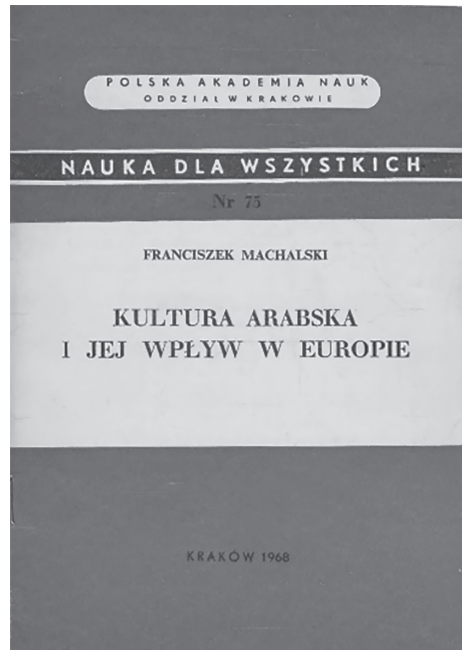
²¹¹ Ibrahim al-Koni, dr islamoznawstwa, od 1972 r. mieszka w Szwajcarii, przetłumaczył z arabskiego ponad 50 książek takich autorów, jak N. Mahfuz, A. Munif, Gh. Kanafani, J. Idris czy Z. Tamir. Laureat wielu nagród tłumaczeniowych za arabskie przekłady.

²¹² Była wśród nich m.in. Libijska Nagroda Państwowa za osiągnięcia w dziedzinie literatury i sztuki w 1996 r.

przełożone zostały na języki: angielski, rosyjski, francuski, polski, ukraiński, litewski, niemiecki, gruziński i in. (do dnia dzisiejszego – na 35 języków). Jego twórczość zaliczana jest do nurtu realizmu magicznego. W Polsce mniejsze formy ukazały się w miesięczniku „Literatura na Świecie” i „As-Sadaka” oraz w dzienniku „Chłopska Droga”. W 1985 r. wydano drukiem zbiór opowiadań *Tajemnice pustyni* (109 str., nakład 5 tys. egz.)²¹³. Jako wydawcę podano Katedrę Arabistyki i Islamistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W 2011 r. udzielił wywiadu dla „Polityki”²¹⁴.

Il. 114

Okładka „arabistycznej” publikacji F. Machalskiego.
Zdjęcie autora

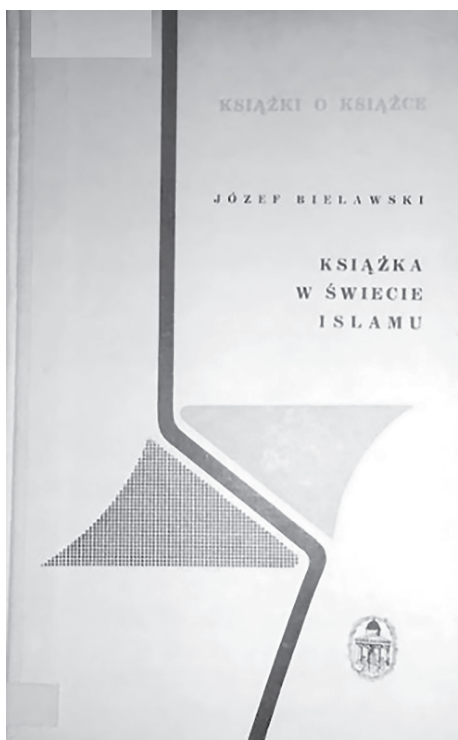
Pojawił się też instytucjonalnie zupełnie nowy rodzaj literatury dydaktycznej – literatura o zacięciu popularyzatorskim adresowana do szerokich mas społecznych, ale tworzona przez wybitnych naukowców. Na przykład na zapotrzebowanie

²¹³ Zawiera 17 opowiadań: *Modlitwa poza pięcioma porami, Werble pustyni, Puch gazeli, Łyk krwi, Odlamek, Dokąd, beduinie, dokąd, Fioletowe kulki, Miedziane pierścienie, Łeb węża, Ofiara chce mówić, Czarny koziołek, Burza, Skorpion, Diament, Żmija z Waw an-Namus, Droga do Auras, Wielka rozśpiewana oaza* i posłowie: *Krytycy o twórczości Ibrahima al-Koniego*.

²¹⁴ A. Krzemiński, *Rozmowa z Ibrahime al-Konim, pisarzem libijskim*, „Polityka” 2011, nr 11, s. 12; oryginalny tytuł tekstu: *Pustynia czeka na wiosnę*, za: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1513792,2,rozmowa-z-ibrahimem-al-konim-pisarzem-libijskim.read?page=69&moduleId=4781> [dostęp: 14.09.2021].

Akademii Nauk powstała seria popularnonaukowa *Nauka dla Wszystkich* organizowana i wydawana przez Oddział PAN w Krakowie. Ukazywała się od 1966 r. i jej celem było upowszechnienie nauki. Książeczki z tej serii były raczej krótkie. Były to zwykle opracowania adresowane do uczniów i studentów oraz szerokich kręgów czytelników, w tej właśnie serii ukazała się m.in. F. Machalskiego *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*²¹⁵.

Także sami naukowcy wysuwali nowe propozycje tytułów popularyzatorskich, jedną z pierwszych takich prac była wydana w 1967 r. *Książka w świecie islamu* J. Bielawskiego.

Il. 115
Przykład opracowania dla celów edukacji społecznej:
J. Bielawski *Książka w świecie islamu* (1961)

Po wojnie doszło również do radykalnej nowelizacji postawy naukowców-arabistów wobec samego procesu badań – podjęto próby (nieśmiało) zorganizowanych badań terenowych. Przed wojną arabiści (Z. Smogorzewski, T. Lewicki) podróżowali naukowo po świecie arabskim, ale były to wyjazdy jednostkowe,

²¹⁵ F. Machalski, *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*, Kraków 1968.

niejako prywatne – w okresie powojennym podobnie czynili (prawdopodobnie)²¹⁶ arabiści-tłumacze udający się np. z wyprawami antropologów, etnologów i archeologów, tak jak to robił później A. Leligdowicz; jednak oprócz takich wyjazdów orientaliści z UW zorganizowali dwie grupowe badawcze wyprawy terenowe do Północnej Afryki: I Akademicką Wyprawę Afrykańską pod kierownictwem dr. Eugeniusza Rzewuskiego w 1972 r. i drugą, w 1985 r., z udziałem arabistów. W drugiej wyprawie wzięli udział pracownicy z IKR PAN. Wskutek kryzysu w państwie rezultaty tej ostatniej nigdy nie zostały w całości opublikowane.

Zmieniła się rola naukowców: stali się mentorami dla szerokich mas społeczeństwa, mieli za zadanie podniesienie ich poziomu wiedzy – w tym orientalistycznej (i arabistycznej) – i było to zjawisko instytucjonalnie nowe w nauce polskiej. Przed wojną podobne działania podejmowano jedynie w charakterze działalności społecznikowskiej, a nie instytucjonalnie, z namaszczenia państwa. W tym nurcie mieściła się i wcześniejsza, pionierska pozycja, która ukazała się zaraz po wojnie (1947): malutkie opracowanie B. Baranowskiego *Arabowie i państwo arabskie*²¹⁷, zbiór esejów, który powstał jeszcze „w duchu przedwojennym”, bez poparcia państwa i jego instytucji. Ta tendencja przetrwała do dziś: różni wykładowcy pisali książki o charakterze popularnonaukowym, popularyzujące wiedzę o świecie arabskim i świecie islamu (m.in. J. Bielawski, J. Reychman, J. Danecki itd.). Ten fenomen – naukowców, którzy kształcili nie tylko swoich studentów, ale i polskie społeczeństwo *en masse* – obejmował swoim zakresem działalności nie tylko publikacje. Organizowano wystawy sztuki i druków orientalnych (m.in. w 1962 w BUW najstarszych posiadanych druków orientalnych)²¹⁸, różne formy aktywności w PTO i TPPAr (m.in. wykłady publiczne) na terenie całego kraju, a nie tylko w Krakowie i Warszawie. Jak widać z powyższego przeglądu, orientalistyka polska w ubiegłym pięćdziesięcioleciu osiągnęła niezaprzeczalnie poważne wyniki²¹⁹. Podsumował to J. Danecki, mówiąc o dokonaniach

²¹⁶ W badanym okresie udało się kilka takich wypraw do Egiptu i Sudanu. Nie wydaje się możliwe, żeby nie brał w nich udział tłumacz (tłumacze) arabista, ale nie udało mi się ustalić, czy i kim byli; mam tu na myśli wyprawę antropologiczną do Egiptu (1958–1959) czy drugą arabsko-polską wyprawę antropologiczną (1962) w okolice Fajum i Deltę Nilu. Z kolei Instytut Historii Kultury Materialnej PAN zorganizował trzy wyprawy archeologiczne do Sudanu pod kierownictwem dr. Waldemara Chmielewskiego w 1962, 1963/64 i 1965 r. (A. Grzybowski, *Rozwój zainteresowań Afryką...*, s. 26).

²¹⁷ B. Baranowski, *Arabowie i państwo arabskie*, Katowice 1947.

²¹⁸ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 202.

²¹⁹ W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968...*, s. 50.

przedwojennej arabistyki polskiej i jej koryfeuszy tak: „uczeni ci weszli bardziej do nauki światowej niż polskiej. Po wojnie to się zmieniło”²²⁰.

4. Podsumowanie

W bieżącym rozdziale zaprezentowano główne kierunki procesów modernizacji zarówno badań, jak i dydaktyki uwidocznione w postaci publikacyjnego dorobku naukowo-dydaktycznego arabistyki w badanym okresie. Dodatkowo zarysowano „niematerialny” dorobek obu placówek w danej dyscyplinie. Aby uwidocznić ich zakres i skalę, podzielono sam dorobek na trzy nurty: publikacje naukowe, naukowo-dydaktyczne oraz dorobek przekładowy. W tych samych ramach znalazło się utworzenie i działalność wyspecjalizowanych periodyków (orientalistycznych, najczęściej udostępniających swoje łamy arabistom), gdyż w owym czasie nie istniało ani jedno czasopismo naukowe ściśle arabistyczne. Oddzielnie też zwrócono uwagę na arabistyczno-islamistyczny dorobek w zakresie edukacji społecznej (materialny i niematerialny). Zarówno dorobek w zakresie edukacji społecznej, jak i „niematerialny dorobek” arabistyki zostały tylko zasygnalizowane – oba tematy wymagają dodatkowych badań, wykraczających (także w zakresie metodologii) poza zakres niniejszej pracy.

Trzeba podkreślić, że znaczna część dorobku (we wszystkich wymienionych wyżej jego nurtach) jest zasługą indywidualuów, tj. poszczególnych arabistów, a nie instytucji jako takiej, dlatego szersze ich omówienie znajduje się w cz. 2 projektu. Tu ograniczyłem się do przedstawienia tej jego części, którą można uznać za rezultat działalności grupowej/ kolektywnej pracowników arabistyki UJ lub/ i UW, chociaż należy podkreślić, że np. tworzenie podręczników (i skryptów) było realizacją zapotrzebowania społecznego niejako zlecanego przez instytucję, skierowaną do zaspokojenia jej potrzeb, stąd ta część produkcji edukacyjnej i naukowo-dydaktycznej została tu wzmiankowana, nawet jeśli miała tylko jednego autora bądź nieliczną ich grupę.

W latach 60. na arabistyce skoncentrowano zainteresowania naukowe na historii (przede wszystkim geografii historycznej i źródłach do dziejów Polski i Słowiańszczyzny oraz pieniądza jako dorobku historii materialnej – numizmatyce),

²²⁰ J. Danecki, *Dokąd zmierza...*, s. 201.

literaturoznawstwie (poezji staroarabskiej i prozie średniowiecza oraz przekładach i opracowaniach dzieł filozofów arabskich) i islamie (ibadytyzm), a także – w niewielkim zakresie – kulturze arabskiej²²¹. Za to na początku lat 90. dorobek obu placówek obejmował badania i publikacje (w tym o charakterze naukowo-dydaktycznym i dydaktycznym) w zakresie literaturoznawstwa (historia literatury arabskiej we wszelkich jej nurtach – poezji, prozie i dramacie wszystkich jej okresów historycznych, prace literaturoznawcze z zakresu literatury współczesnej, poetyki, itp.), językoznawstwa (publikacje naukowe i literatura dydaktyczna), historii świata arabskiego (okres staroarabski, narodzin islamu, średniowiecza, okres osmański, historia najnowsza), numizmatyki, etnologii i antropologii kulturowej (w tym etnomuzykologii) arabsko-muzułmańskiej. Dopełniały go prace z zakresu kulturoznawstwa (gł. klasycznej kultury arabsko-muzułmańskiej), problematyki politycznej współczesnego świata muzułmańskiego, religioznawstwa (islam), filozofii arabsko-muzułmańskiej, krajoznawstwa, a także liczne tłumaczenia literatury arabskiej (klasycznej, filozoficznej i współczesnej) na j. polski²²².

Należy podkreślić, że dorobek dydaktyczny w okresie przedwojennym był właściwie żaden – pojedyncze przyczynkowe publikacje z jednym wyjątkiem, czyli *Geografią Przeworskiego*. W rezultacie tego, jak i strat wojennych, w latach 1945–1948 w bibliotekach arabistyki nie było prawie żadnych polskich podręczników. Zmiana kierunku dydaktyki oraz powołanie do życia – po kolei – obu ośrodków arabistycznych oraz ich rozwój m.in. kadrowy spowodowały w badanym okresie spory liczbowo wzrost wszelkich typów publikacji arabistycznych – tak naukowych i popularnonaukowych, jak i dydaktycznych – oraz rozbudowanie bazy dostępnych podręczników i źródeł. Baza ta zwiększyła się o prace rosyjskie, literaturę zachodnią (choć mało licznie reprezentowaną), światową prasę naukową i arabską codzienną, jak dzienniki i czasopisma, a także polską („Kontynenty”, „Światowid” itp.). Modernizacja programu studiów wykreowała nowy, uprzednio nieuprawiany rodzaj literatury arabistycznej: naukowo-dydaktycznej i dydaktycznej. Wcześniej w Polsce nie pisano podręczników do nauki języka arabskiego, islamu itp. itd. W zakresie literaturoznawstwa pionierska była *Historia literatury arabskiej* (1968) J. Bielawskiego, ale niewątpliwie najważniejszymi osiągnięciami instytucyjnymi były dwie prace zespołowe: *Nowa i współczesna literatura arabska XIX i XX wieku*,

²²¹ W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968...*, s. 49.

²²² M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 75.

t. 1: *Literatura arabskiego Wschodu* i t. 2: *Literatura arabskiego Maghrebu* (1989), popularnie nazywane „cegłami”. Wspierała je językoznawcza (leksykograficzna) praca zespołowa *Wojskowy słownik morski polsko-arabski i arabsko-polski* (1984), również przygotowana przez pracowników z UW. Z kolei zespół krakowski (wspierany przez K. Skarżyńską) przygotował fundamentalne dzieło – pełny przekład *Księgi tysiąca i jednej nocy* na j. polski. Do wydawnictw zbiorowych należała publikacja, którą można zaliczyć do dorobku adresowanego w celach edukacji społecznej: *Mały słownik kultury świata arabskiego*²²³.

Zmiana celu nauczania realizowana poprzez nauczanie j. arabskiego jako języka mówionego wymagała nie tylko działań administracyjnych, ale i publikacji o charakterze dydaktycznym. W związku z tym szybko porzucono chrestomatie tekstów klasycznych i podjęto działania doraźne: produkcję skryptów do nauki arabskiego języka współczesnego i dialektów. Dwie pierwsze gramatyki (Skuratowicza i Tubielewicz) były kontynuacją – referowały wcześniejsze prace (gł. zachodnie). Natomiast opublikowana dopiero w latach 90., ale pisana etapami wcześniej, gramatyka Daneckiego była już własnym, adresowanym do polskiego odbiorcy dziełem. Właśnie polonizacja literatury dydaktycznej była charakterystyczną cechą procesu modernizacji dydaktyki na arabistyce: dotychczasowe obcojęzyczne podręczniki zostały przynajmniej częściowo zastąpione przez polskie (gł. skrypty). W badanym okresie samych podręczników do nauki praktycznej języka arabskiego ukazało się kilka: w 1961 r. F. Jarosiewicza, w 1965 r. P. Nowickiego, w 1973 r. R. Kurowskiego i M.H. Hassana, w 1975 r. Samira Shoukra, w 1997 r. A. Czapkiewicza i 'A. Mekky, w 1987 i 1988 r. dwa autorstwa A. Abbasa i w 1989 r. Shakira Kitaba. Dodatkowo ukazały się też dwa podręczniki do dialektu egipskiego (w 1982 A. Zaborskiego i w 1989 J. Daneckiego). Powstawały też dzieła tworzone dla celów bardzo pragmatycznych: w 1982 r. ukazał się skrypt A. Czapkiewicza i E. Górskiej *Chrestomatia arabskich tekstów specjalistycznych*²²⁴.

Dorobek naukowy arabistyki w badanym okresie wyróżniała systematyczna realizacja wyznaczonych celów: naukowego, naukowo-dydaktycznego i popularyzatorskiego. W tych nurtach mieściły się liczne publikacje z zakresu religioznawstwa i islamistyki (m.in. J. Reychman, *Mahomet i świat muzułmański*, 1958; A. Mrozek, *Koran a kultura arabska*, 1967; *Islam a naród w Afryce: Somalia, Sudan, Libia*;

²²³ *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971.

²²⁴ A. Czapkiewicz, E. Górka, *Chrestomatia arabskich tekstów...*

J. Bielawski, *Islam, religia państwa i prawa*, 1973; R. Piwiński, *Mity i legendy z krainy Proroka*, 1983; *Mitologia Arabów*, 1986 itd.). Kulturo- i krajoznawcze publikacje to m.in. zeszyt B. Baranowskiego *Arabowie i państwo arabskie* (1946), *Arabski Wschód: historia – gospodarka – polityka* M. Gdańskiego czy W. Skuratowicza *Liban*, J. Zdanowskiego *Czynniki integracji społecznej Kuwejtu w okresie przednaftowym* (1990) i *Problemy Bliskiego i Środkowego Wschodu* (z B. Iwasiów-Pardus i G. Kończykiem, 1991). Charakter skryptu i obligatoryjnej lektury na zajęciach z historii na studiach arabistycznych w UW miała *Historia świata arabskiego: okres osmański 1516–1920* D. Madeyskiej (1988). Niewątpliwie własna działalność publikacyjna (np. J. Daneckiego *Polityczne funkcje islamu*, 1991) była dodatkowym czynnikiem modernizującym zakres badań, bo umożliwiła publikację rezultatów poszukiwań interesujących samego naukowca, a nie tylko wyników oficjalnych programów prac.

Cały ten dorobek publikacyjny w okresie PRL, mimo że imponujący, szczególnie w porównaniu z okresem przedwojennym, nie zapewnił kompletu podstawowych (i zaawansowanych) podręczników, słowników i gramatyk w języku polskim. Właściwie po dziś dzień ta kwestia nie została rozwiązana.

Dorobek publikacji naukowych i naukowo-dydaktycznych z tego okresu został opisany w kilku różnych bibliografiach (m.in. tematycznych). Inaczej sprawa wygląda, jeśli chodzi o osiągnięcia popularyzatorskie i tłumaczeniowe, w tych nurtach działalności tylko niektóre działy zostały zewidencjonowane (m.in. literackie tłumaczenia z arabskiego na polski). Tłumaczenia literackie – chociaż oficjalnie rzadko kiedy stanowią osiągnięcie naukowe – odgrywały znaczącą rolę w kilku obszarach. Po pierwsze, naukowym, m.in. *Kitab al-itibar* Usamy Ibn Munkiza (1975, w tł. J. Bielawskiego) czy tegoż *Koran* (1986); *Opowieści łotrzykowskie* Al-Hamadaniego (1983, w przekładzie J. Daneckiego) czy *Ukraina w połowie XVII w. w relacji arabskiego podróżnika Pawła, syna Makarego z Aleppo* (w tł. M. Kowalskiej) itd. Po drugie, dydaktycznym (m.in. M. Kowalskiej *Średniowieczna arabska literatura podróżnicza*, 1973); należy przy tym zauważyć, że w procesie dydaktycznym wykorzystywano nie tylko przekłady średniowiecznej literatury arabskiej, ale też współczesnej – dla komparatystyki, a także zrozumienia własnych błędów translatorycznych, w taki sposób np. G. Yacoub na zajęciach wykorzystywał oryginał i tłumaczenia opowiadań Kanafaniego pióra J. Daneckiego. Po trzecie, popularyzatorskim: przekłady poezji i mniejszych form prozatorskich oraz dramatów ukazywały się w wielu periodykach i czasopismach polskich (np. „Przeglądzie Orientalistycznym”, „Literaturze na Świecie”, „Dialogu” itd.), a nawet regionalnych

dziennikach i pismach krajoznawczych (np. „Światowid”). Większe utwory, zbiory poezji i prozy, twórczości ludowej i traktaty filozoficzne ukazywały się jako książki, w dużych nakładach, i dystrybuowane były w całym kraju, nie tylko w ośrodkach akademickich, m.in. 9-tomowy, luksusowo wydany, ilustrowany przekład *Księgi tysiąca i jednej nocy* cieszył się wielkim powodzeniem, mimo sprzedaży na subskrypcję. Publikowano niesłychanie szeroki zakres tłumaczonej literatury – od klasyki po współczesność, od traktatów religijnych i filozoficznych po poezję, powieści i opowiadania współczesne, drukowano zbiory i antologie, opracowania i tłumaczenia własne (np. wybory przysłów, bajek i aforyzmów), mniejsze formy ukazywały się drukiem w popularnych seriach wydawniczych. Ogółem rzecz biorąc, literatura arabska w przekładach była rozsiana zarówno po popularnych czasopismach i gazetach, jak i w wydawnictwach zwartych, adresowanych do wąskiego kręgu odbiorców. Nie można zapomnieć o twórczości pisarzy arabskich powstałej w innych językach (gł. angielskim i francuskim), którą także pomagali spopularyzować arabiści – zarówno jako tłumacze, jak i konsultanci. Ostatnie pole translatoryczne to tłumaczenia literatury polskiej na język arabski – tu także arabiści wiedli prym (m.in. H. Al-Dżanabi i G. Yacoub).

Chociaż w okresie pomiędzy 1945 a 1990 r. w Polsce nie ukazywało się żadne naukowe czasopismo arabistyczne, to trzy orientalistyczne („Rocznik Orientalistyczny”, „Folia Orientalia” i „Przegląd Orientalistyczny”) publikowały materiały arabistyczne, a członkami ich redakcji byli też arabiści. Naukowe publikacje arabistyczne ukazywały się także w periodykach nieorientalistycznych (m.in. „Euhemerze”, „Przeglądzie Humanistycznym”, „Acta Philologica”).

Poza publikacjami arabistyka posiada dorobek naukowy „niematerialny” – konferencje i sympozja naukowe, z których większość stanowiły imprezy orientalistyczne, w ramach których prezentowano wyniki badań arabistycznych. Krajowe najczęściej organizował Komitet Nauk Orientalistycznych (pod wszystkimi swoimi nazwami), jego krakowska delegatura oraz Polskie Towarzystwo Orientalistyczne, zwykle we współpracy z którąś z instytucji akademickich (Instytutem Orientalistycznym UW czy Instytutem Filologii Orientalnej UJ). Przed 1990 r. odbyły się tylko trzy ściśle arabistyczne konferencje naukowe (tj. Konferencje Arabistów Polskich), kolejno w 1978, 1983 i 1988 r., oraz Międzynarodowe Sympozjum na temat Trzeciej Teorii Świata i Problemów Współczesnego Świata w Warszawie w dniach 15–18 października 1983 r. (to ostatnie poprzedziła konferencja krajowa na UW w 1979). Polscy arabiści brali udział w wielu konferencjach/ sympozjach/

seminariach poza granicami kraju (gł. w Europie). Choć wyjeżdżało niezbyt wielu naukowców, to udział w tych wydarzeniach był dosyć regularny. Wyjazdy tego typu dotyczyły też krajów arabskich, przy czym niekiedy kontekst tych ostatnich bywał szerszy i obejmował wydarzenia kulturalne wielkiej wagi, np. Kongres Pisarzy Arabskich w Damaszku (1954) czy Festiwal Poezji „Al-Mirbad” w Bagdadzie (np. w 1988).

Do dorobku „niematerialnego” z pewnością zaliczyć trzeba *know how*, czyli drogi i metody własnej glottodydaktyki języka arabskiego, programy nauczania, opracowane przez własne kadry materiały dydaktyczne i naukowo-dydaktyczne. Wielkim osiągnięciem dydaktycznym arabistyki było wykształcenie licznej rzeszy tłumaczy-arabistów, w tym technicznych i wojskowych, przy czym wykorzystano dydaktykę tak na polskich uczelniach, jak i w ośrodkach akademickich i doszkalających w niektórych państwach arabskich. Wśród studentów arabistyki nie brakowało obcokrajowców, stąd i pewna zasługa tych studiów w wykształceniu kadr naukowych dla niektórych arabskich ośrodków naukowych (m.in. w Jordanii – S. Hamarneh), a także świata zachodniego (m.in. A. Gacek w Kanadzie, J. Pacholczyk w USA, D. Ibriszimow w Niemczech, K. Samuelowicz w Australii). Kilku absolwentów polskiej arabistyki zostało ważnymi politykami i dyplomatami świata islamu (np. Emhemed A.S. Egleli).

W pracy jedynie zasygnalizowano istnienie dorobku arabistyki (materialnego i niematerialnego) w zakresie edukacji społecznej – to temat jeszcze nieopracowany, obejmował on wyjątkowo nośne społecznie media: radio, telewizję i prasę, m.in. w Teatrze Polskiego Radia wystawiano współczesne dramaty arabskie jako spektakle radiowe (np. *Szeherezadę* Taufika Al-Kaima w tł. K. Skarżyńskiej czy *Rzekę szaleństwa* tego samego autora w tł. F. Bocheńskiego). Te media umożliwiły arabistom zupełnie nowe formy wystąpień publicznych. Powstawały też polskie filmy dokumentalne o świecie arabskim, a arabiści często czynnie uczestniczyli w programach informacyjnych, kulturalnych, literackich i propagandowych w prasie, radiu i telewizji.

W tym nurcie mieści się też nowy rodzaj arabistycznej literatury tworzonej na potrzeby edukacji społecznej, czyli literatura naukowa o zacięciu popularyzatorskim, adresowana do szerokich mas społecznych, tworzona przez wybitnych naukowców. Były to np. książki z serii popularnonaukowej *Nauka dla Wszystkich* (m.in. F. Machalskiego *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*), J. Bielawskiego *Książka w świecie islamu* czy R. Piwińskiego *Mity i Legendy w Krainie Proroka*). Większość z wykładawców arabistyki miała na swoim koncie przynajmniej po jednej pozycji

tego typu; nawet jeśli nie była to praca autorska, to co najmniej przekład takowej. Ten fenomen naukowców, którzy kształcili nie tylko swoich studentów, ale i polskie społeczeństwo *en masse*, popularyzując wiedzę o świecie arabskim i świecie islamu, obejmował swoim zakresem działalności nie tylko publikacje. Organizowano także wystawy sztuki i druków orientalnych, różne otwarte formy aktywności w PTO i TPPAr (m.in. wykłady publiczne) na terenie całego kraju. Do tych działań można zaliczyć także różne formy publicznej aktywności studentów arabistyki w ramach działań kół naukowych.

Niektóre z rezultatów dorobku naukowego arabistyki i arabistów znalazły od razu zastosowanie praktyczne, np. standaryzacja transkrypcji języka arabskiego posłużyła do systematyzacji i ustalenia pisowni arabskich imion własnych w encyklopediach czy ustalenia zasad nazewnictwa geograficznego (toponomastyki) świata arabskiego i świata islamu (w już wspomnianych encyklopediach i na mapach). Podjęto też próby badań terenowych na UW, zorganizowano dwie wyprawy do Północnej Afryki (1972 i 1985), jednak rezultaty drugiej z nich nie doczekały się przez kryzys lat 80. opublikowania drukiem.

ROZDZIAŁ VI

Uwspółcześnienie zakresu, struktury i sposobu organizacji procesu dydaktycznego obu arabistyki oraz jego uwarunkowania przedstawione na podstawie programu studiów

1. Wprowadzenie

Do takich kluczowych problemów należą programy studiów i organizacja toku studiów. [...] W minionych dziesięcioleciach, zwłaszcza dziesięcioleciach powojennych, programy zmieniały się wielokrotnie, wielokrotnie też nad nimi dyskutowano. [...] Kwestią zasadniczą może być przy tym nacisk przede wszystkim na studia teoretyczne, albo też głównie na umiejętności praktyczne. Można też wreszcie próbować pogodzić obie te tendencje ze sobą, i nasze obecne programy są bodajże efektem takiego właśnie kompromisu, ze wszystkimi jego dodatnimi i ujemnymi skutkami¹.

S. Kałużyński, 1993

Porządek i program studiów – nie tylko orientalistycznych – określały przepisy ogólne (tj. ponaduczelniane – ustawy, uchwały, rozporządzenia), jak i wymagania uczelniane, a także wydziałowe i wewnętrzne, instytutowe. Przygotowując plan według programu, nie można było nie wypełnić rozporządzeń wyższego rzędu, np. wprowadzających obligatoryjnie zajęcia ideologiczne. Modernizacja programu studiów w tym zakresie była poza kompetencjami orientalistów, dlatego tu zostaje wzmiankowana, ale omówiona została we wcześniejszych rozdziałach. Rezultaty badania zostają przedstawione w formie łącznej, dla obu placówek w jednym rozdziale, bowiem centralizacja życia (także naukowego) w PRL była czynnikiem konsolidującym kształt i treść programów studiów wszystkich kierunków i wszelkich uczelni. Stąd czas studiów (tj. łączna liczba godzin zajęć) właściwie nie podlegał zmianom oddolnym, choć najczęściej była możliwość – szczególnie w latach 70. i 80. – zmian ich rozłożenia na poszczególne lata studiów itp. Podobne możliwości kadrowe, takie same pensum, liczba miejsc na studiach, ujednolicone

¹ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 4.

zasady finansowania właściwie pozostawiały niewielki wybór samym katedrom, dlatego interesujące jest porównanie ich zabiegów w tej dziedzinie, a umożliwia to jedynie zestawienie razem ich planów i programów studiów, ukazanie podobieństw, różnic i zbieżności. Dlatego aby ułatwić dostrzeżenie tych czynników, zebrano je w jeden niewielki, ale odrębny rozdział.

Najistotniejszą – z perspektywy badawczej niniejszej pracy – część programu studiów tworzyły szeroko pojęte przedmioty kierunkowe, a w tej grupie – zajęcia językowe jako całość przedmiotów filologicznych (tj. praktyczna nauka i gramatyka opisowa, lektura prasy itp. itd.), jednak znaczącą rolę w modernizacji programu odegrał też czynnik dyscyplinujący, omówiony w uprzednich częściach pracy. Zmiana charakteru zajęć z przymusowych na nadobowiązkowe prowadziła do głębokiej modernizacji programu, bo po takiej reformie przedmiot taki zaczynał dotyczyć niewielkiej liczby studentów i już trudno było uznać go za dowód opanowania umiejętności z nim związanych za część profilu absolwenta. Ważnym bodźcem była też – obowiązująca przez prawie cały badany okres – obligatoryjność uczęszczania na wybrane przez siebie zajęcia: było to podstawowym warunkiem zaliczenia semestru, a więc frekwencja rzutowała na możliwość otrzymania dyplomu. Studenci zobowiązani byli słuchać wykładów i uczęszczać na ćwiczenia i seminaria, a także różne zajęcia uboczne, jak w/c czy studium wojskowe, pod rygorem niezaliczenia roku i – w rezultacie – skreślenia z listy studentów. Właśnie taki los spotkał Sławomira Mroźka, skreślonego z listy studentów za absencje. Program ministerialny uzupełniany był – na poziomie instytutów – ofertą zajęć, wykładów kierunkowych (w tym wykładów monograficznych) zgłaszanych przez prowadzących lub planujących je prowadzić.

Programy studiów ulegały modernizacji, a jeszcze częściej modyfikacji w zakresie rozdziału przedmiotów na poszczególne lata studiów. O ile np. zmiana roku odbywania obowiązkowych przedmiotów narzucanych przez wyższe instancje była modernizacją, o tyle przesunięcia przedmiotów na inne lata w grupie przedmiotów kierunkowych zwykle były tylko modyfikacją, bo wynikały np. z powodu wyjazdu wykładowcy na stypendium. Jego zajęcia dlatego zaliczano rok czy dwa lata później, ale sam program nie ulegał zmianie. Treść programów studiów została – dla obu arabistik – w odnalezionym bądź zrekonstruowanym zakresie w całości udostępniona w *Aneksie 1*, większość z nich zawiera rozkład na lata, liczbę godzin, a nawet (bo zachowały się też plany) nazwiska wykładowców.

Modernizacja, o której mowa poniżej, objęła organizację procesu nauczania, w tym uwspółcześnianie zarówno metod, zakresu wiedzy, organizacji czasu, jak i struktury i zmiany celu studiów i profilu absolwenta arabistyki. W dydaktyce na arabystykach w okresie badanym po raz pierwszy pojawiły się programy całego procesu studiów i odgrywały coraz istotniejszą rolę, określając zakres treści i kolejność zajęć oraz determinując i definiując zakres i poziom opanowania wymaganych umiejętności. Każda z placówek (tj. arabistyka na UJ i UW) miała swoją specyfikę, wyraźnie odmienną organizację procesu nauczania, ale zakładany rezultat, czyli posiadane przez absolwenta umiejętności i zasób wiedzy, niewiele się różniły.

Mówiąc o rozdziale przedmiotów na lata, należy też wspomnieć o ewidentnym fakcie ewolucji form prowadzenia zajęć, która od początku lat 60. szła w kierunku zwiększenia liczby i rodzajów ćwiczeń o charakterze seminaryjnym, w ten sposób w większym stopniu angażowano studentów do aktywnego udziału w zajęciach, szczególnie w seminariach magisterskich.

Braki kadrowe i mobilność nielicznej obsady były przyczyną licznych modyfikacji planów studiów, ale nie wpływały znacząco na programy tychże, chociaż niewątpliwie awanse służbowe i naukowe (uzyskiwanie doktoratów i habilitacji) miały ważne znaczenie, jeśli chodzi o wybór prowadzących zajęcia. Uzyskanie wyższego statusu przez wcześniejszego np. asystenta mogło zaowocować pojawieniem się w programie studiów nowych propozycji tematów zajęć: np. R. Piwiński wprowadził do programu arabistyki wykłady z teorii kultury, co wynikało z jego zainteresowań i kompetencji. Ta forma modernizacji programów studiów nie była zbyt częsta, ale zauważalnie wpływała na zakres edukacji studentów.

Tu chciałbym wspomnieć o jeszcze jednej osobliwości studiów orientalistycznych, która rzutowała na proces dydaktyczny i uległa modernizacji, ale trudno uchwytnej w sposób wymierny, więc tylko zaznaczę jej obecność. Zwykle programy i plany studiów zawierają informację o języku wykładowym – w przypadku orientalistyki taka informacja bywała myląca. Oficjalnie w żadnym z zachowanych programów studiów nie ma ani jednego przedmiotu, który wykładano by na arabystykach w innym języku wykładowym niż polski. Jest to jednak pewnego rodzaju fikcja: dla przykładu wielu native lektorów słabo albo wcale nie władało językiem polskim, w związku z tym na ich zajęciach posługiwano się nie tylko arabskim (na wczesnych latach studenci znali go za słabo, aby się komunikować), ale też niemieckim, angielskim czy francuskim – tym językiem, który lektor znał lepiej niż polszczyznę. Dlatego np. przez pierwsze lata działalności A. Nazmi jako

lektora językami wykładowymi jego zajęć były angielski i arabski. Druga kwestia to różnice w językoznawczych podejściach metodologicznych w obu ośrodkach: gramatykę arabskiego na UJ opisywano gramatyczną terminologią łańską, a na UW – arabską, z tego względu zajęcia z gramatyki – i wykłady, i ćwiczenia – różniły się diametralnie. W Krakowie językiem wykładowym/ opisowym był łański, na UW – arabski. I ostatnia osobliwość: do drugiej połowy lat 80. studenci arabiści nie dysponowali – w pełnym zakresie, bo okazjonalnie ukazujące się skrypty czy chrestomatie nie wyczerpywały problemu – ani podręcznikami, ani gramatykami, ani słownikami polskimi. Część studentów sięgała do – ze względu np. na lepszą znajomość języka – książek niemieckich, inni rosyjskich, niektórzy francuskich i najczęściej – angielskich. Stąd i terminologia była obcojęzyczna, a przekłady zwykle pozostawiano w języku dostępnej literatury (aby uniknąć efektu „zabawy w głuchy telefon”). W konsekwencji część zajęć odbywała się – zwykle biernie – w językach obcych i zarówno wykładowcy, jak i studenci posługiwali się „koktajlami” języków; przypominało to sytuacje na przyjęciach dyplomatycznych: pada pytanie po francusku, jeden z rozmówców odpowiada po angielsku, inny komentuje po niemiecku, a wszyscy się rozumieją. Zwykle studenci arabistyki co najmniej biernie, przynajmniej w zakresie językoznawczym, posługiwali się 3–4 językami europejskimi, nierzadka była znajomość i użycie na zajęciach literatury, materiałów, podręczników i słowników w wielu językach europejskich, nie wspominając o arabskim. W tym zakresie modernizacja procesu studiów, a więc i jego programu postępowała dosyć powoli i wyrażała się najpierw przez tworzenie pierwszych polskich podręczników i skryptów, potem przez dobór na native lektorów osób znających dobrze język polski. Podnosiło to jednocześnie poziom dydaktyki arabskiego, bo studenci dobrze rozumiejący lepiej opanowywali arkana języka i jego użycia.

Od początku istnienia arabistyki w Polsce (i nie tylko) największym wyzwaniem było opanowanie języka i poznanie kontekstu kulturowego na poziomie fachowym w tak krótkim czasie (tj. pięć lat studiów), gdy nauka rozpoczyna się od zera. Biorąc jeszcze pod uwagę inny system pisma, dysglosję świata arabskiego, bogaty repertuar dialektów, religijną wspólnotę kulturową (i w tym leksyki religijnej) i znajomość klasycznych tekstów arabskich, to biegłe i wszechstronne opanowanie języka jest trudne, jeśli nie niemożliwe. Stąd podstawowa bipartycja obecnie przyjęta na wielu uczelniach świata to studia nad klasycznym językiem i językiem (językami) współczesnymi – literackim i dialektami. To pierwsza z barier. Druga – głęboka znajomość tła kulturowego regionu (różne społeczeństwa, kultury i religie, w tym

dominujący islam), niezbędna dla właściwej komunikacji i interpretacji tych kultur zarówno dla celów naukowych, jak i pracy zawodowej i codziennego powszedniego życia.

Mimo wielu modyfikacji schemat programów studiów od drugiej połowy lat 50. do lat 90. nie ulegał zmianie: planowano trzy bloki przedmiotów (obowiązkowe pozaorientalistyczne, orientalistyczne teoretyczne, praktyczna nauka języka/ języków orientalnych)².

Na całość musiało wystarczyć pięć lat studiów, chociaż wszyscy wiedzieli i wiedzą, że wymaga to znacznie dłuższego czasu realizacji. Stąd od drugiej połowy lat 60., od kiedy to tylko stało się możliwe, na uczelniach nagminnie „przymykano oko” na długoletnie wyjazdy studentów – na stypendia, praktyki czy wręcz do pracy w państwach arabskich – mnożąc urlopy dziekańskie, skreślając z listy studentów i wznawiając słuchaczy po dłuższych przerwach, bo w ten sposób zapełniano luki w programie nauczania żywego języka arabskiego. Pobyty, stypendia, praca stanowiły cichą część programu nauczania na arabistyce, przy czym nie tylko filologicznego. Były odtrutką na powierzchowny stopień opanowania języka, w istocie dla większości studentów jedynie dostępny: przecież nauka łatwych języków obcych – słowiańskich czy innych europejskich, bliskich nam kulturowo – u specjalistów danej filologii (np. rusycystyki czy anglistyki) zajmowała im w tych latach ponad 10 lat (trzy lata w szkole podstawowej, cztery średniej i cztery–pięć na studiach), a trudne języki obcych kultur, takie jak np. arabski, należało biegle opanować w pięć lat. Języka nie można dobrze się nauczyć w oderwaniu od historii i kultur społeczeństw, w których funkcjonuje, dlatego studia – oprócz dydaktyki filologicznej – musiały zapewnić wszechstronną (w realnym możliwym stopniu) wiedzę z tego zakresu, i reformy programów i ich modyfikacje nieraz dosyć krętymi szlakami do tego dążyły. Właśnie dlatego analiza programów nauczania na arabistyce (i nieco szerzej – orientalistyce) polskiej pozwala na wyciągnięcie konkretnych wniosków o stanie modernizacji zarówno nauki polskiej w tej dziedzinie, jak i dydaktyki (i jej możliwości w danym czasie).

Przygotowując ten rozdział, oparłem się na następujących hipotezach szczegółowych:

- 1.0. Reformy edukacji miały pozytywny wpływ na kształcenie studentów arabistyki.

² Ibidem, s. 9.

- 1.1. Reformy edukacji nie wpłynęły w znacznym stopniu na wyrównanie szans edukacyjnych.
- 1.2. Awans zawodowy nauczycieli akademickich i rozbudowa kadry o native lektorów znacząco poprawiły poziom dydaktyki i stopień opanowania wiedzy zawodowej, szczególnie praktycznej nauki j. arabskiego, oraz efektywność procesu dydaktycznego i naukowego.
- 1.3. Rozwinęła się w znacznym stopniu mobilność kadry i studentów, co poprawiło poziom opanowania wiedzy zawodowej (język współczesny, dialekty, kontekst kulturowy).
- 1.4. Wskutek wprowadzonych reform i modernizacji nastąpiło utworzenie i rozbudowanie arabistycznych uczelnianych placówek naukowo-dydaktycznych.
- 1.5. Proces modernizacji programów przyczynił się do poszerzenia zakresu wiedzy absolwentów w stosunku do okresu poprzedniego (gł. o przedmioty z zakresu kultury i historii, polityki i ekonomii oraz metodologiczne).

W pracy brak szerszych rozważań poszczególnych pracowników naukowo-dydaktycznych (obu uczelni) dotyczących szczegółów i celów modernizacji procesu nauczania i samych placówek uczelni z okresu po latach 60. – nie dotarłem do takich w archiwach, ale częściowo uzupełniają te luki oni sami w relacjach zawartych w cz. 3.

Po chronologicznie ułożonej prezentacji poniżej zmian programów nauczania przedstawiłem zbiorcze dane i dynamikę ich zmian w zakresie tylko dwóch problemów: modernizacji nauczania języka arabskiego (w pełnym spektrum jego przejawów dydaktycznych) i zakresów wiedzy o kontekstowej kulturze świata arabsko-muzułmańskiego. W programie nie ujęto działalności kół naukowych i własnych inicjatyw studentów i wykładowców (np. obozów językowych, spektakli teatralnych i występów itd.), ta część edukacji została opisana w cz. 3 niniejszego projektu, w relacjach arabistów.

W analizach zostały pominięte takie przedmioty, jak szkolenia bhp i biblioteczne, ogólne przedmioty społeczne: socjologia, ekonomia polityczna, nauki polityczne, filozofia, językoznawstwo ogólne, teoria literatury, studenckie praktyki robotnicze, wychowanie fizyczne czy szkolenie wojskowe, lektoraty języków europejskich i pobocznych orientalnych itp. itd.

2. Zarys zakresu modernizacji i modyfikacji dydaktyki na arabistyce

Próbując usystematyzować zakres procesu modernizacji studiów – w tym ich programu, bo relacje pomiędzy innymi zmianami a programem niejednokrotnie były sprzężeniem zwrotnym – można przyjąć, że dotyczył on:

1. modernizacji kadry – w zakresie nabywania przez jej przyszłych reprezentantów nowych specjalności (np. próba uruchomienia malaistyki i wsparcie kształcenia asystenta i doktoranta J. Pacholczyka jako przyszłego jej wykładowcę, co wiązało się ze zmianami programowymi – wprowadzeniem zajęć z malajskiego), zwiększenia jej liczebności i awansów naukowych (więcej przedmiotów w programie, podniesienie ich rangi z ćwiczeń na wykłady), zatrudniania pracowników z zewnątrz Instytutu i Katedry, aby wprowadzić do programu nowe przedmioty (np. doc. L. Dąbrowski – architektura islamu), zatrudniania (w różnej formie prawnej) obcokrajowców jako native lektorów (przeprofilowanie zakresu nauczania dialektów i praktycznej nauki języka z teorii j. klasycznego literackiego na materię języka mówionego);
2. modernizacji rozdziału przedmiotów na lata studiów i zmiany limitów czasowych na nauczanie konkretnych, wybranych zajęć (tu głównie językowych);
3. zmian zakresu wykładanych przedmiotów z zajęć dotyczących prawie wyłącznie źródeł i historii języka i literatury na współczesność;
4. studiów zagranicznych dla słuchaczy i pracowników naukowych celem pogłębienia znajomości języka współczesnego oraz dostępu do źródeł;
5. rozszerzenia zakresu nabytej w czasie studiów wiedzy o kontekście kulturowym, geograficznym, historycznym świata arabskiego i Bliskiego Wschodu przez rozbudowę programu o te przedmioty;
6. zmiany paradygmatu studiów arabistycznych jako ścieżki w „trójpolówce” filologii bliskowschodnich;
7. poszerzenia programu przez lektoraty dodatkowych języków orientalnych (m.in. urdu, hausa);
8. wprowadzenia do programu nowych, interdyscyplinarnych specjalności w obrębie arabistyki (ścieżka i specjalności afrykanistyczne na UJ);
9. bliskiej współpracy z innymi dyscyplinami naukowymi, np. archeologami (gł. dotyczyła UW). Ubocznym rezultatem była gościnność archeologów, którzy udostępniali swoje stałe stacje naukowe, np. w Kairze, na tymczasowe locum arabistom-stypendystom, zanim ci znaleźli sobie kwatery. Dziękuję

temu też możliwe dla nich było dorabianie sobie tłumaczeniami oraz udział w wyprawach naukowych – w ten sposób poszerzono zakres wiedzy arabistycznej o nowe, praktyczne dziedziny. Te bliskie kontakty zaowocowały nową specjalizacją grupy absolwentów arabistyki (m.in. późniejszego prof. W. Kubiaka, który stał się specjalistą w zakresie urbanistyki i architektury muzułmańskiej). Ta modernizacja utworzyła nowe miejsca pracy dla absolwentów arabistyki;

10. zmiany treści i zakresu tematyki wykładów i zajęć na arabistyce. W latach 40. i 50. zakres ten często był wypadkową liczby osiągalnych wykładowców, ich zainteresowań naukowych i dostępnej literatury i źródeł – dla przykładu w latach 40. prowadzono takie wykłady dla ogółu studentów, jak: „Literatura ludowa Turków anatolijskich”, 2 godz. z łącznych 7 (1945/46 UJ), „Hafiz i jego liryka. Gazele perskie” (1946/47 UW) czy „Lektura kroniki staroosmańskiej Aşik Paşa Zade (wydanie F. Giese’go)” (1947/48 UJ);
11. wprowadzania spokrewnionych zajęć nadobowiązkowych (np. hebrajski na UJ w 1957/58);
12. zmiany celu i przedmiotu głównego studiów: przedmiotem stał się używany język arabski, a celem – wykształcenie tłumaczy języka żywego.

Proces modernizacji i modyfikacji programu i planów studiów był rezultatem:

- a. zmian ogólnych (ministerialnych);
 - b. zmian wewnętrznych (instytutowych/ katedry/ zakładu);
- a jego podstawowymi przyczynami były:
1. zapotrzebowanie naukowe (nowe specjalności),
 2. zapotrzebowanie społeczne (tłumacze),
 3. braki kadrowe (trwałe, jak przejścia na emerytury/ śmierć, lub chwilowe – wyjazdy na stypendia/ urlopy naukowe),
 4. inicjatywy kadry (wprowadzanie np. nowych form wykładania przedmiotów),
 5. korekta treści i zakresu przedmiotów nauczanych,
 6. awanse naukowe i służbowe kadry,
 7. kształcenie nowych, własnych pracowników naukowych,
 8. inne czynniki.

Nieodłączną częścią tego rozdziału jest zbiór planów i programów oraz ich projektów, które stanowią *Aneks 1*. Dla czytelności tekstu szczegółowe materiały zostały w zrekonstruowanej całości zawarte w aneksie.

3. Historyczny rozwój metod, zakresu i organizacji procesu nauczania na arabistyce

W ostatnich latach debata naukowa dotycząca przemian uniwersytetów szczególnie się nasiliła i dyskusja ta na temat instytucjonalnych przemian szkół wyższych nabiera siły przy każdej wdrażanej w Polsce kolejnej reformie szkolnictwa wyższego. Zebrane tu dane mogą w pewnym zakresie (po ich wyabstrahowaniu od kontekstu polityczno-społecznego) stać się podstawą do jednej z licznych narracji w tym dyskursie. Z pewnością, podejmując analizę zmian w procesie dydaktyki, należy zauważyć, że historia krajowej arabistyki w pewnym zakresie dotyczy dziejów polskiej edukacji zawodowej i w związku z tym „bodźce zewnętrzne”, czyli postanowienia władz, wywarły decydujący wpływ na sposób reformowania tego systemu kształcenia, bo w gospodarce Polski Ludowej cały system edukacji był ściśle powiązany z planami gospodarczymi, ponieważ „[k]ierunki kształcenia zawodowego, jego zasięg i formy organizacyjne związane są z poziomem rozwoju gospodarczego, zależą także od struktury społeczno-zawodowej ludności danego kraju oraz warunków politycznych, tradycji i aspiracji edukacyjnych społeczeństwa. Rozwój szkolnictwa zawodowego wszystkich szczebli jest odpowiedzią na zapotrzebowania gospodarki i stanowi jedno z narzędzi jej rozwoju”³.

Pierwsze dziesięciolecie Polski Ludowej to okres, który – ze względu na sposób organizacji studiów wyższych – można podzielić na dwa etapy:

- ▶ pierwszy, do 1948 r. włącznie, kiedy studentów obowiązywał program nauczania z lat międzywojennych i czteroletni okres nauki;
- ▶ drugi, po 1949 r., kiedy obowiązywał nowy program nauczania (uwzględniający wpływ ideologii marksizmu-leninizmu) i wprowadzono dwustopniowy tok nauczania na uczelniach (nie dotyczył wszystkich kierunków) i pięcioletni okres studiów.

W latach 40. szkieletowy program studiów orientalistycznych obejmował trzy języki: arabski, perski, turecki (trójpolówka) oraz zagadnienia świata islamu, kultury ludów tureckich i teksty staroosmańskie. Dominowały wykłady i praca własna studentów w lektorium, obowiązywał sześciodniowy tydzień nauki. Brakowało

³ *Raport o stanie edukacji 2011. Kontynuacja przemian*, Instytut Badań Edukacyjnych (IBE), Warszawa 2012, <http://eduentuzjasci.pl/pl/publikacje-ee-lista/raporty/150-raport-o-stanie-edukacji/791-raport-o-stanie-edukacji-2011-kontynuacja-przemian.html> [dostęp: 14.09.2021].

zajęć z praktycznej nauki języków z native lektorami, spolonizowanej literatury, ograniczony był dostęp do wszelkich dydaktycznych materiałów pomocniczych – słowników, podręczników, gramatyk, literatury. Wymiar czasowy zajęć na uczelni był minimalny – wykłady tygodniowo nie przekraczały 6–8 godzin (ze wszystkich kierunkowych przedmiotów). W tym czasie na UJ zajęcia arabistyczne stanowiły prawie 50% programu, ale na UW znikomą ilość (jeśli nie uwzględnić wykładów z islamu). W okresie stalinowskim programom nauczania narzucono ujednoczoną treść i wzbogacono o obowiązkowe zajęcia ideologiczne, a do planów wprowadzono materializm, marksizm i leninizm. Celem studiów miało być kształtowanie światopoglądu naukowego i specjalną uwagę skierowano na kształcenie młodzieży pochodzącej z warstw chłopskich i robotniczych. Wzmocniona dyscyplina studiów miała skrócić proces edukacji – ze względu na potrzeby społeczne. Lata 50. to dwie kardynalne zmiany – po śmierci prof. T. Kowalskiego orientalistyka na UJ zdominowana została przez zajęcia arabistyczne, a na UW najpierw uruchomiono ścieżkę arabistyczną, a potem Zakład Arabistyki przy Katedrze Turkologii, innymi słowy w obu placówkach arabistyka zaistniała formalnie, choć nie do końca urzędowo. Drugą kardynalną zmianą stało się powstanie PAN i jego Komitetu Orientalistycznego – właśnie tam powstawał ramowy program studiów orientalistycznych, ich zakres, kontrolowano i wydawano jedyne na rynku polskim własne periodyki orientalistyczne. KO PAN wywierało arbitralnie wpływy na kształt i treść studiów i badań orientalistycznych także w zakresie arabistycznym. W pierwszej połowie lat 50. nadal brakowało zajęć z praktycznej nauki języka z lektorem i koncentracji na języku współczesnym. Lata 60. znamionowała dalsza specjalizacja arabistyki, uzyskanie autonomii katedr, własne programy studiów. Stopniowo dominowała praktyczna nauka języka żywego i ćwiczenia z native lektorami. Na UJ afrykanistyka jako specjalizacja stała się drugą specjalnością, a na UW arabistyka stała się samodzielną placówką. Rozbudowano programy dotyczące praktycznej nauki języka (do 1/3 tygodniowego wymiaru czasowego zajęć) oraz dodano wiele przedmiotów dotyczących wiedzy o kontekście kulturowym, społecznym i ekonomicznym Bliskiego Wschodu. Powstały pierwsze polskie materiały dydaktyczne, na rynku obecne już były bezpośrednie przekłady literackie z języka arabskiego. Część modernizacji dotyczyła przedmiotów pozaorientalistycznych, m.in. szkolenia wojskowego (zmniejszono ich wymiar czasowy i częstotliwość). Wprowadzono zajęcia z lektury prasy arabskiej i dialektologii języka arabskiego (nieodwracalnie zmieniając cel studiów). Modernizacja programu nauczania pod koniec lat 60.

opierała się na zwiększeniu liczby godzin nauki praktycznej arabskiego, redukcji niearabistycznych obciążeń filologicznych i przybliżeniu arabistyki życiu: potrzebom państwa i samych absolwentów. Zmiany polityczne w 1968 r. doprowadziły jednak do pewnego regresu, m.in. wprowadzono do planów studiów praktyki robotnicze. Uzyskano kilka etatów, zatrudniono specjalistów zewnętrznych i na UW uruchomiono kierunek ściśle arabistyczny, co przyczyniło się do wykształcenia w latach 70. własnej, młodej, nowej kadry naukowo-dydaktycznej. Lata 70. to na UJ powstanie Instytutu Filologii Orientalnej i wyodrębnienie w jego strukturze Zakładu Arabistyki, który nadal pozostawał dominującą placówką i kierunkiem badań tamtejszej orientalistyki. Na UW trwała ekspansja młodych, własnych specjalistów – podziały zajęć i badań pomiędzy poszczególne osoby, zajmujące się już wyodrębnionymi dyscyplinami: literaturoznawstwem, historią, językoznawstwem itp. W obu placówkach realizowano zespołowe projekty (na UJ tłumaczeniowy, na UW literaturoznawcze). Wprowadzono w życie nowe programy studiów: na UJ kierunek arabistyczny obejmował specjalizację bliskowschodnią i arabistyczno-afrykanistyczną. Ustabilizowała się ilość (godzinowa) zajęć językowych (mniej więcej od 8 do 14 godz. tyg. na różnych latach studiów). Pojawiły się nowe polskie skrypty do nauki j. arabskiego. Na UW w 1978 r. wszedł w życie nowy program i od razu podległ korektom, m.in. zwiększono rolę zajęć seminaryjnych, zatrudniono wielu native lektorów, z których po kilku pracowało równolegle, prowadzili też naukę dialektów. W następnym dziesięcioleciu kontynuowano wdrażanie poprzedniego programu, z niewielkimi już korektami i modyfikacjami – sytuacja społeczno-polityczna w kraju uniemożliwiała większe reformy. Modernizowano program – w miarę możliwości – głównie pod zapotrzebowanie społeczne, mobilność kadry naukowej zwiększyła się (wskutek upadku gospodarki nawet wykładowcy i lektorzy, wykorzystując urlopy bezpłatne, wyjeżdżali na kontrakty i pracowali jako tłumacze, co – przy okazji – pogłębiło ich kontakt ze współczesnym językiem, a zakres kwalifikacji o tłumaczenia techniczne itd.). Stan wojenny spowodował kilkuletni regres (przywrócenie ideologizacji studiów i zmiany programowe w tym kierunku, obowiązywały m.in. ekonomia polityczna, nauka o polityce itd.). Następne plany i programy powstawały już w latach 90., w innej rzeczywistości społeczno-politycznej.

3.1. Osobliwości procesów modyfikacji i modernizacji programów arabistyki. Innowacje dydaktyczno-pedagogiczne

Niezależnie od zmiany systemu politycznego państwa zaszłości przedwojennego paradygmatu orientalisty, a więc i arabisty, wymagały radykalnej zmiany samej koncepcji. XIX-wieczna perspektywa w żadnym wypadku nie była właściwa w połowie XX w. W ubiegłym stuleciu świat arabski, zdominowany przez rzeczywistość dogorywającego imperium osmańskiego, wydawał się już anachroniczną i obumierającą cywilizacją, którą badano jako artefakty przeszłości: dokumenty historyczne, klasyczną literaturę i – najogólniej ujmując – dorobek minionych czasów. I wojna światowa jeszcze nie zmieniła diametralnie losów świata arabskiego, ale II wojna, postęp technologiczny świata (gł. rozwój wszelkich form motoryzacji potrzebujących coraz większej ilości paliw płynnych) i zmiany polityczno-społeczne (ruchy wyzwolenicze, niepodległościowe, powstanie ZSRR jako imperium posiadającego broń atomową oraz całego bloku państw socjalistycznych) równie rewolucyjnie dotknęły państw arabskich. Zmieniła się ich rola i ranga w regionie, a wraz z tym – ranga i rola języka arabskiego. Język żywy stał się potrzebny zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, rozdzielonych „żelazną kurtyną”; zaczęto studia i nad dialektami. Dlatego nauka też musiała zmienić swoją perspektywę badawczą, ściślej – poszerzyć dotychczasową i przesunąć akcenty: teraz arabistyka była już nie kierunkiem badań historycznych wszelkiego rodzaju, a niezbędnym gospodarce i polityce państwa. Arabiści zaś z nielicznej grupki moli książkowych przekształcili się w liczącą się i silnie reprezentowaną grupę zawodową, wykonującą usługi, gł. tłumaczeniowe, ale nie tylko dla instytucji i urzędów państwowych, a też dla central handlu zagranicznego, przedsiębiorstw eksportowych itp. itd. Zapotrzebowanie na nich od połowy lat 70. gwałtownie rosło, znacznie przekraczając możliwości dydaktyczne uczelni. W dodatku pierwsi absolwenci zupełnie nie nadawali się do wypełniania tych ról, które w drugiej połowie XX w. stawiano przed arabistami: nie znali języka mówionego, słownictwa współczesnego – technicznego, handlowego, dyplomatycznego, a nawet *small talks*. Dlatego w pierwszym rzędzie zaczęto zmieniać programy kształcenia, wysyłać kadrę i studentów na wielomiesięczne pobyty naukowe i edukacyjne w państwach arabskich, zatrudniać inne siły na uczelni – np. równocześnie pracujących kilku native lektorów. W zakresie programów zaczęto (powoli) odchodzić od „trójpołówki”, czyli systemu kształcenia arabistów, iranistów i turkologów w zakresie biernej znajomości trzech języków

bliskowschodnich, co się całkowicie nie przydawało w życiu codziennym i zawodowym w świecie arabskim; implementowano naukę dialektów i naukę o dialektach języka arabskiego; pojawiały się takie przedmioty, jak ćwiczenia tłumaczeniowe dotyczące literatury współczesnej (a więc języka współczesności), lektury prasy i mediów, tłumaczenia technicznego, ale przede wszystkim zwiększono liczbę godzin praktycznej nauki języka. O ile przed wojną i w pierwszych latach powojennych aż do drugiej połowy lat 50. praktycznej nauce języka poświęcano godziny tygodniowo (od 2 do 6), to w drugiej połowie lat 70. dedykowano jej 12 i więcej godzin tygodniowo. Dodając inne przedmioty językowe, nawet dwadzieścia kilka godzin tygodniowo studenci przeznaczali na naukę różnych aspektów filologicznych – gramatyki, dialektów, tłumaczeń itd. Jakościowa zmiana nastąpiła z chwilą przekazania nauki praktycznej języka arabskiego w ręce native lektorów: mimo trudności komunikacyjnych uczyli języka konwersacji, mediów, współczesności. Języka, który natychmiast znajdował zapotrzebowanie i przydawał się od zaraz: dało się słuchać radia, telewizji, słuchać piosenek ze zrozumieniem, czytać gazety. Zmodernizowano nawet sam system nauczania języka praktycznego – wyjeżdżano na obozy językowe, oglądano wspólnie z lektorami filmy, wystawiano spektakle teatralne. Pojawiły się nowe formy aktywności językowej studentów, nie tylko w ramach czcigodnego koła naukowego. Organizowano wyprawy studenckie albo wyjeżdżano z nimi jako tłumacze. Studenci III lub IV roku już mogli wyjeżdżać do pracy przy obsłudze kontraktów eksportowych. Zatem nastąpiła zamiana metod nauczania – z pasywnych na aktywne, z zajęć jednostkowych (student w czytelni biblioteki) na grupowe, np. występowanie w spektaklu teatralnym. W bibliotekach katedr pojawiły się świeża prasa arabska i aktualna, współczesna literatura arabska, a nie tylko średniowieczne rękopisy lub ich późniejsze reedycje. Następnym elementem unowocześniania arabistyki było potraktowanie jej – w programach nauczania – jako nauki interdyscyplinarnej, a nie tylko filologicznej. Nie ma możliwości studiowania i nauki języków obcych kulturowo w oderwaniu od ich korzeni: historycznych, etnograficznych, kulturowych, religijnych, czyli arabistyki bez „wiedzy o jej kontekście kulturowym”. Dlatego – stopniowo – wprowadzano do programu studiów nie tylko tradycyjne „historie obszaru zainteresowań”, ale historię sztuki, historię współczesną, historię literatury współczesnej, czasami ogólniej – „Bliskiego Wschodu”, czasami już zawężoną do obszaru zainteresowań zawodowych: Arabów, świata arabskiego.

Trzeba też wspomnieć, że od 1972 r. obowiązywał pięciodniowy tydzień pracy (a więc i nauki), co – w istocie – nie zmieniło ilości programowych zajęć, ale zmieniło organizację kalendarzy zarówno pracowników, jak i studentów. Pojawiły się weekendy, na które można było zaplanować np. dwudniowy wypad do Świdra, na krótki obóz językowy. Sam pomysł nie był nowy – już w latach 50. studenci orientalistyki udawali się np. w niedziele na kilkugodzinne wspólne wycieczki z wykładowcami m.in. nad Wisłę, kiedy spędzali czas, bawiąc się i ucząc równocześnie⁴.

3.2. Zmiany limitów czasowych praktycznego nauczania języka arabskiego

Przed wojną niewielka liczba godzin nauki praktycznej języków brała się głównie stąd, że ówczesni nauczyciele akademicki najczęściej znali języki orientalne tylko za pośrednictwem papieru⁵. W dodatku ograniczenia obejmowały zarówno liczbę godzin nauki języka praktycznego, jak i metodę: posługiwano się metodą gramatyczno-tłumaczeniową, która nie uczyła ani mówienia, ani poprawnego przekładu⁶.

Tymczasem w okresie powojennym doszło do radykalnych zmian, których przebieg przedstawiam niżej: J. arabski – dydaktyka dla I roku (w godz. tyg.).

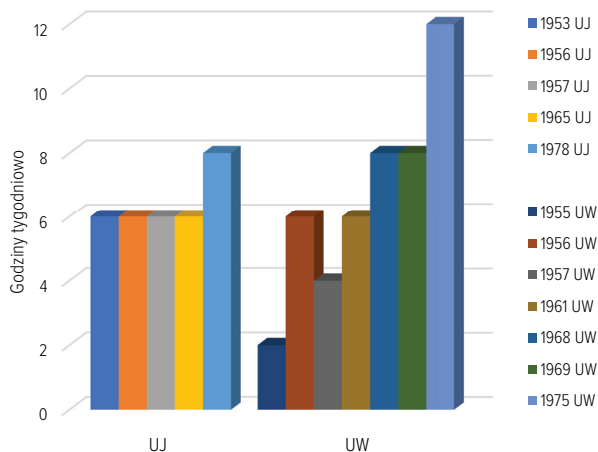
Wzrost liczby godzin przeznaczonych na naukę języka nie był jednostajny ani nawet regularny – o ile sama tendencja nie ulega wątpliwości (od 2–3 godz. tyg. w latach 40. do kilkunastu, a nawet kilkadziesiątu przy uwzględnieniu wszelkich przedmiotów dotyczących samego języka, np. wykładów z gramatyki historycznej), to analiza posiadanych danych nie pozwala na wykreślenie krzywej – są zbyt wyrywkowe. Równie niewątpliwym faktem, jak tendencja wzrostowa liczby godzin przeznaczonych na naukę języka arabskiego, jest taka sama tendencja dotycząca czasu dedykowanego na naukę praktyczną z native lektorem i ćwiczenia z dialektów.

⁴ PAA, wywiad z prof. dr. hab. T. Majdą.

⁵ A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka...*, s. 21.

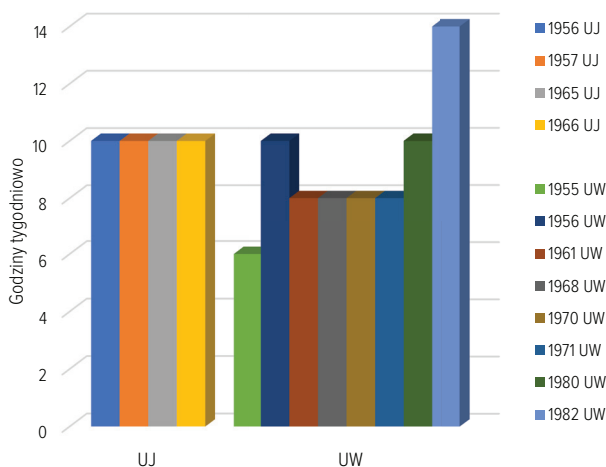
⁶ *Ibidem*, s. 20.

Wykres 1. Zestawienie tygodniowego wymiaru czasu dydaktyki praktycznej nauki języka arabskiego na UJ w latach 1953–1978 i na UW w latach 1953–1975. I rok studiów.

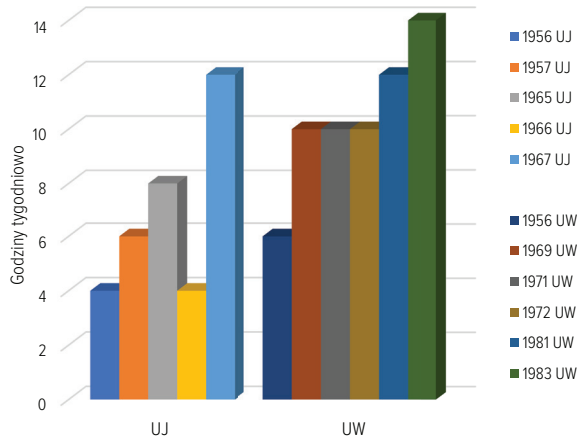
Opracowanie własne na podstawie danych o programach studiów na poszczególnych latach studiów obu uczelni zebranych w *Aneksie 1*.

Wykres 2. Zestawienie tygodniowego wymiaru czasu dydaktyki praktycznej nauki języka arabskiego na UJ w latach 1956–1966 i na UW w latach 1956–1982. III rok studiów.

Opracowanie własne na podstawie danych o programach studiów na poszczególnych latach studiów obu uczelni zebranych w *Aneksie 1*.

Wykres 3. Zestawienie tygodniowego wymiaru czasu dydaktyki praktycznej nauki języka arabskiego na UJ w latach 1956–1967 i na UW w latach 1956–1983. IV rok studiów.

Opracowanie własne na podstawie danych o programach studiów na poszczególnych latach studiów obu uczelni zebranych w *Aneksie 1*.

Jak ilustrują to powyższe wykresy, w latach 70. nastąpił gwałtowny wzrost liczby godzin nauki arabskiego jako języka współczesnego na obu uczelniach, przy czym na I roku wzrost był istotny i dotyczył obu szkół wyższych, na III roku dotyczył tylko UW, a na UJ na IV roku uległ zmniejszeniu (z powodu realizowanych programów specjalizacji afrykanistycznych). Mówiony język arabski zaczął dominować w programie dydaktyki studiów arabistycznych zarówno na UJ, jak i na UW, od drugiej połowy lat 70.

3.3. Dialekty i ich nauczanie

Już w 1949 r. dr T. Lewicki wprowadził do programu nauczania na SFO UJ przedmiot analiza arabskich tekstów dialektycznych (w wymiarze 1 godz. tyg.), a w 1952 r. w projekcie prof. A. Zajączkowskiego pojawiła się – dla III roku – rubryka: dialektologia języka głównego (dwa semestry, po 2 godz. tyg.).

W 1956 r. w KFO UJ wprowadzono dla IV roku wykład (60 godz. rocznie) dialektologia arabska; przedmiot ten kontynuowano w roku następnym, prowadził go prof. ndzw. dr T. Lewicki i znajdował się on w programie studiów do co najmniej 1965/66 r.

W tym samym 1956 r. na UW – wówczas programy studiów przygotowywano w sposób scentralizowany – dla III roku przygotowano gramatykę porównawczą dialektów arabskich (wykład, 60 godz. rocznie, dwusemestralny, po 2 godz. tyg., zakończony egzaminem).

Od 1966 r. dialekty wykładano na UJ jako wybrane zagadnienia dialektologii arabskiej, wykład monograficzny dla III roku prof. T. Lewickiego (w wymiarze 2 godz. tyg. przez dwa semestry, zakończony egzaminem). W 1967 r. w ramach nowego programu wykład ten, pod nową nazwą dialektologia arabska, został przesunięty na rok IV arabistyki. Pozostawał wykładem monograficznym i miał ten sam wymiar czasowy.

Na UW najpóźniej w roku akademickim 1969/70 wprowadzono zajęcia z dialektologii j. arabskiego – dwugodzinny, dwusemestralny wykład dla IV roku arabistyki prowadzony przez doc. dr. J. Bielawskiego. Wykład znajdował się w programie co najmniej do roku akademickiego 1972/73. Rok 1969 stał się przełomowym w tym zakresie dla arabistyki polskiej, bo na UW do programu wprowadzono oprócz wykładu ćwiczenia z dialektu arabskiego i to od razu prowadzone przez native lektorów: Abdela Kadera Zirawi (pierwsze dwa lata) i od 1972 r. mgr. Abd el-Latifa. Trwały dwa semestry, po 1 godzinie tygodniowo i kończyły się zaliczeniem. W roku 1973 nastąpiła przerwa w ćwiczeniach z native lektorem, a najpóźniej w 1978 r. ćwiczenia z dialektu zaczął prowadzić polski lektor – mgr E. Machut-Mendecka, w takim samym wymiarze, zakończone po dwóch semestrach zaliczeniem. Rok później dla III roku dwugodzinne, dwusemestralne ćwiczenia ponownie zaczął prowadzić native lektor, Ahmed Nazmi, a najpóźniej w 1981 r. równoległe pojawił się wykład z dialektu egipskiego – zakończony egzaminem, dwusemestralny, dwugodzinny, mgr E. Machut-Mendeckiej. W tej formie – 2 godzin ćwiczeń i 2 godzin wykładu tygodniowo przez dwa semestry III roku – zajęcia z dialektu egipskiego trwały przez co najmniej następne dwa lata akademickie, z tym że w 1981 i 1983 r. ćwiczenia miały wymiar czterogodzinny. W 1981 r. w programie III roku znalazł się jednosemestralny, dwugodzinny wykład J. Daneckiego dialektologia j. arabskiego, jednak w następnym roku akademickim w planie już go nie było.

3.4. Przedmioty dotyczące nauczania języka współczesnego

W spadku po okresie przedwojennym w Polsce w latach 40. w środowisku uczelnianym działało trzech arabistów: T. Kowalski, T. Lewicki i J. Bielawski. Przy czym – ze względu na przedwojenny tryb edukacji orientalistów zajmujących się regionem Bliskiego Wschodu i państw islamu, programowo opartym na „trójpółowce” – właściwie jedynym akademickim arabistą był T. Lewicki, który miał już w swojej karierze naukowej dłuższe pobyty badawcze w świecie arabskim i praktyczny kontakt z tym językiem. Wyjazdy prof. T. Kowalskiego nie dotyczyły arabskiej części Bliskiego Wschodu, i chociaż prof. Kowalski zajmował się zarówno językami martwymi (klasyczny język arabski), jak i żywymi (dialektami osmańsko-tureckimi)⁷, to nie zdążył wyjechać do żadnego z krajów arabskich⁸. Jednak trzeba podkreślić, że taka była ówczesna europejska tradycja orientalistyczna. Dopiero po wojnie sytuacja uległa radykalnej zmianie.

Pierwszymi jaskółkami wzbogacenia dydaktyki języka arabskiego o elementy współczesnego języka były, rzecz jasna, wprowadzenie nauki dialektów i zatrudnianie native lektorów, omówione już wyżej, ale przedmiotem w programie ściśle dedykowanym językowi współczesnemu była lektura prasy arabskiej, ćwiczenia dla IV roku arabistyki UW prowadzone w 1969 r. przez mgr. J. Stępińskiego, a w następnych dwóch latach (1971 i 1972) przez mgr. J. Daneckiego. Później prowadził je m.in. dr R. Piwiński (1983). Trwały tylko semestr i przeznaczano na nie 1 godzinę tygodniowo, ale stały się instytucjonalnym elementem dydaktyki języka arabskiego. Kolejnym stały się ćwiczenia ze specjalistycznych tłumaczeń technicznych w zakresie elektroniki i radiolokacji, wprowadzone do programu w 1980 r. na UW i prowadzone przez mgr. G. Yacouba, trwały przez jeden semestr i przyznano im 1 godzinę tygodniowo. Oczywiście wszystkie lektury tekstów (z wyjątkiem klasycznych), konwersatorium z wybranych zagadnień literatury arabskiej czy ćwiczenia tłumaczeniowe mogły dotyczyć języka współczesnego, ale niekoniecznie. Tematyki tej dotyczył także wykład prof. A. Czapkiewicza (dla IV roku, jeden semestr, 1988) stań badań nad j. arabskim, musiały go poruszać zajęcia z historii literatury arabskiej współczesnej (prowadzone na obu uczelniach). Jednak w praktyce – nie pozostawiając śladów w dokumentach – dotyczyły zakresu nauki praktycznej

⁷ Ibidem, s. 19.

⁸ Ibidem.

prowadzonej przez native lektorów czy seminariów (np. z teatru współczesnego, telewizji i filmu przez E. Machut-Mendecką na UW), kiedy do materiału nauczanego wchodziły tematy związane ze współczesnym życiem codziennym, sztuką i literaturą współczesną, w tym poezją i dramatem. Oglądano na wideo filmy arabskie albo inne, ale z lektorami/ dubbingiem arabskim, słuchano audycji radiowych, czytano prasę, odbywały się spotkania np. z poetami arabskimi mieszkającymi w Polsce itp. Niewątpliwą przewagą UW była lokalizacja – stolica z natury rzeczy umożliwiała studentom regularne i łatwe kontakty np. z placówkami dyplomatycznymi państw arabskich w Polsce, a w latach 70. i 80. pracownicy arabistyki zabierali ze sobą studentów na wszelkiego autoramentu imprezy dyplomatyczne, gdzie toczyły się konwersacje, pokazy filmowe czy teatralne. Poza tym studenci brali aktywny udział (np. jako tłumacze czy współorganizatorzy) w konferencjach międzynarodowych z udziałem Arabów, gdzie musieli konwersować po arabsku, w języku powszechnie używanym. Dużą rolę w rozwoju kontaktów z językiem współczesnym miały koła naukowe oraz Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Arabskiej (i ich pododdziałów), jednak to nie dotyczyło już materii programów studiów.

3.5. Rezygnacja i sposoby odejścia od „trójpolówki”

Kolejnym zjawiskiem, które stało się znakiem nadejścia nowych czasów i modernizacji systemu nauczania na arabistyce, stała się etapowa redukcja obligatoryjnego nauczania trzech języków regionu Bliskiego Wschodu równocześnie dla wszystkich specjalności bliskowschodnich. O ile taka wiedza i umiejętności w zakresie działania przedwojennej orientalistyki były – przynajmniej w pewnym zakresie – przydatne, o tyle w dzisiejszym paradygmacie dydaktyki są jednoznacznie przestarzałe i prowadzą do płytkiej znajomości trzech języków. O ile dla niektórych jednostek, np. przedstawicieli polskich Karaimów i Tatarów, pewne języki orientalne są językami naturalnymi (np. turecki, arabski), o tyle dla wszystkich pozostałych nauka trzech języków orientalnych od zera na I roku studiów jest procesem trudnym, a nawet wręcz niemożliwym na poziomie nabycia profesjonalnej umiejętności i znajomości wszystkich tych języków. Dobre rezultaty mogły osiągać tylko jednostki wybitnie uzdolnione językowo i wyjątkowo pracowite. Dlatego najpierw zmiana proporcji liczby godzin przeznaczanych na naukę „innych języków bliskowschodnich”, potem redukcja liczby godzin przeznaczanych na ich naukę praktyczną

i w końcu zlikwidowanie obowiązku studiowania dwóch dodatkowych języków tego obszaru stały się oznakami modernizacji procesu nauczania umożliwiające lepsze opanowanie języka głównego studiów. Zupełnie innym zjawiskiem były – dosyć efemeryczne na UW – próby wprowadzenia do programu nauczania rzadkich języków orientalnych silnie powiązanych z językiem arabskim (urdu, malajski). Docelowo miały pomóc uzyskać dodatkowe umiejętności, poszerzające możliwości zatrudnienia absolwentów arabistyki, ale ponieważ nie były ani systematyczne, ani wsparte stałym programem wyjazdowym i zatrudnieniem wyspecjalizowanej kadry dydaktycznej (w tym native lektorów), stały się tylko historyczną ciekawostką. Inna sytuacja była na UJ, gdzie do programu arabistyki wprowadzono, właściwie na prawie równorzędnych zasadach, elementy afrykanistyki i systematycznie, programowo, w ramach specjalności nauczano języków hausa i suahili. Z pewnością był to czynnik modernizacyjny – powstały wtedy zręby afrykanistyki na UJ.

W 1945 r. na UJ nauczano głównie tureckiego – 4 godziny tygodniowo (zarys gramatyki j. tureckiego, lektura turecka dla zaawansowanych, teksty staroosmańskie), obok nowoperskiego i arabskiego (po 2 godz.). Poza tym w programie znajdowały się ćwiczenia o niejasnym dla mnie zakresie: proseminarium filologii muzułmańskiej. W przybliżeniu więc nauczano czterokrotnie więcej innych języków bliskowschodnich niż arabskiego (2 godz.).

W roku akademickim 1945/46 proporcje były $\frac{2}{3}$ – inne języki bliskowschodnie, $\frac{1}{3}$ czasu zajęć język arabski, czyli 66% czasu przeznaczono na naukę innych języków bliskowschodnich.

W 1946 r. w tutejszym programie dodatkowo pojawił się język karaimski (1 godz. tyg. przez trzy trymestry), a perskiemu poświęcono godzinę (czytanie i objaśnianie wybranych ustępów z epepei perskiej *Šāhnāme*); niejasne, ile czasu i czy w ogóle dedykowano tureckiemu. Orientacyjnie na 3 godziny nauki pozostałych języków bliskowschodnich przypadały 2 godziny nauki j. arabskiego, a więc na pozostałe przypadało ok. 66%. W roku akademickim 1947/48 proporcje te zostały zachowane.

W 1948/48 na orientalistyce na UW w ogóle nie nauczano j. arabskiego⁹, a w 1949 r. z kolei w programie na UJ nie było dydaktyki żadnych innych języków bliskowschodnich niż arabski. W latach 1953–1955 na UJ dydaktyka perskiego i tureckiego na I roku łącznie zajmowała 6 godzin tygodniowo, a arabskiego – tyle samo, czyli obejmowała 50% czasu przeznaczonego na nauczanie

⁹ Według dostępnych źródeł.

języków bliskowschodnich, na II roku – 66%, na III roku nie było żadnych zajęć z arabskiego, za to pojawiła się gramatyka języka berberskiego (dwa semestry, po 2 godz. tyg.) i zajęcia z tureckiego, zatem dydaktyka innych języków bliskowschodnich stanowiła 100% programu. Na IV roku zajęcia z tureckiego stanowiły 60% czasu dedykowanego na naukę języków bliskowschodnich, a na V roku – 50%.

Na UW w 1955 r. zajęcia z tureckiego stanowiły 50% czasu dedykowanego na naukę języków bliskowschodnich na I roku, na II roku blok j. bliskowschodnich obejmował już 60%, na III roku – 80%, na IV i V roku – 66%.

W roku akademickim 1956/57 na UJ odwróciły się proporcje – nauka j. arabskiego zajmowała 900 godzin w czasie toku studiów, gdy łącznie nauczanie obu języków pobocznych 570 godzin, czyli stanowiło ok. 39% czasu dedykowanego na naukę języków bliskowschodnich. W tym samym roku na UW wyniosło to 48%. W następnym roku akademickim na UJ dla II roku proporcja ta wyniosła 60%, dla III – niecałe 20%, dla IV – 0%. Na V roku sytuacja wyglądała zupełnie inaczej – w program wprowadzono lektoraty j. afrykańskich hausa i suahili, które zajęły 60% czasu przeznaczonego na zajęcia językowe, arabski zajął 20%, a pozostałe 20% j. bliskowschodni, choć nieliczący się do grupy dotychczasowych lektoratów (tj. nowoperskiego i tureckiego), a mianowicie hebrajski (jako zajęcia nadobowiązkowe).

W tym samym czasie na I roku na UW zajęcia językowe z innych filologii bliskowschodnich objęły 80% czasu na naukę języków, gdy na II roku 56%, na III 75%, a na IV 100%. Na V roku liczyły 75% czasu.

Tymczasem w roku akademickim 1961 na I roku UW wynosiły 40%, na II roku 30%, na III 20%, a na V – 0%.

Na UJ w 1965 r. na I roku studiów bliskowschodnie stanowiły 60% (jeśli nie brać pod uwagę 8 godzin j. afrykańskich, co *de facto* jeszcze zwiększa tę proporcję), na II 66% (jeśli nie brać pod uwagę 4 godzin j. afrykańskich), a na III – 50% (z uwzględnieniem w tej grupie innych języków niearabskich, tj. hebrajskiego i afrykańskich). Na IV i V także 50%.

Powyższe przykłady wyraźnie unaocniają, że w KFO silnie przywiązano się do tradycji „trójpolówki”, poszerzono ją o lektoraty hebrajskiego i wprowadzono dodatkową naukę dwóch języków afrykańskich. W nowym programie w 1969 r. na V roku studiów znowu pozostała proporcja 50% (z uwzględnieniem j. afrykańskich), gdy na UW w 1969 r. na I roku studiów ta proporcja wynosiła 42%, na II roku 25%, a na V roku w 1979 r. – 0%.

Od 1970 r. na arabistyce UW praktycznie zlikwidowano blok języków bliskowschodnich. Perski, turecki, hebrajski jeszcze okazjonalnie później trafiały do programów studiów, ale w roli pobocznego, drugiego lektoratu języka orientального, a nie drugiego języka kierunkowego, zwykle był to dwuletni, zakończony egzaminem kurs przydatnego czynnika w edukacji arabisty, o roli takiej samej, jak lektorat np. rosyjskiego czy angielskiego. Tymczasem na UJ proces ten rozpoczął się o 2–3 lata później, redukcja zajęć z j. bliskowschodnich była rekompensowana przez języki afrykańskie i dopiero w latach 80. arabistyka stała się arabistyką, chociaż jeszcze w programie 1988 r. znajdujemy na UJ dwuletni kurs gramatyki drugiego języka semickiego.

Stopniowa rezygnacja z „trójpolówki” była pierwszym osiągnięciem procesu modernizacji nauczania na orientalistyce bliskowschodniej, odchodzono od tej koncepcji stopniowo, najpierw zmieniając liczbę godzin języków pobocznych (dla arabistów stały się nimi perski, turecki lub hebrajski, przez krótkie okresy urdu, dari i malajski), potem przekroczono kolejny próg organizacyjny i wprowadzono specjalizacje.

3.6. Wiedza kontekstowa (kulturowa, geograficzno-społeczna itp.)

Niesłuchanie istotnym czynnikiem modernizacji toku studiów poprzez ich program, na który chciałbym zwrócić oddzielną uwagę, są – alfabetycznie przedstawione – przedmioty wiedzy kontekstowej o Bliskim Wschodzie i świecie arabskim.

Tabela nr 13. Zestawienie alfabetyczne przedmiotów kierunkowych z zakresu wiedzy kontekstowej (historyczno-kulturowej, geograficzno-społecznej i gospodarczej) na arabistykach obu uczelni w latach 1945–1988.

Rok	Przedmiot	godz./tyg.	Uczelnia
1953	Aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu	2	UJ
1955	Aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu	2	UW
1969	Architektura islamu (od 1973 – Architektura i sztuka arabsko-muzułmańska)	2	UW
1949	Dzieje Wschodu muzułmańskiego	1	UJ
1988	Główne zagadnienia kultury Arabów	2	UJ
1953	Historia Arabów	2	UJ

Rok	Przedmiot	godz./tyg.	Uczelnia
1957	Historia Bliskiego Wschodu do XV w.	2	UW
1953	Historia Iranu	2	UJ
1956	Historia krajów arabskich	2	UJ
1956	Historia krajów arabskich	2	UW
1955	Historia krajów arabskich i Iranu	2	UW
1953	Historia literatury arabskiej	2	UJ
1956	Historia literatury arabskiej	2	UW
1968	Historia literatury arabskiej klasycznej	2	UW
1969	Historia literatury arabskiej współczesnej	2	UW
1953	Historia literatury perskiej	2	UJ
1956	Historia literatury perskiej	2	UW
1953	Historia literatury tureckiej	2	UJ
1953	Historia ludów Azji Środkowej	2	UJ
1978	Historia społeczno-polityczna Wschodu muzułmańskiego (od 1979 – Historia społeczno-polityczna obszaru Wschodu muzułmańskiego i krajów arabskich)	2	UW
1953	Historia sztuki Bliskiego Wschodu	2	UJ
1955	Historia sztuki Bliskiego Wschodu	2	UW
1953	Historia Turcji	2	UJ
1967	Historia Wschodu muzułmańskiego do XV w.	2	UW
1946/47	Interpretacja wybranych rozdziałów z Koranu	2	UW
1981	Kultura Tuaregów	2	UW
1953	Literatura perska XX w.	2	UJ
1968	Literatura Turków w Bułgarii	2	UJ
1956	Ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie	2	UW
1957	Ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie	2	UJ
1953	Ogólne wiadomości z geografii i historii Bliskiego Wschodu	2	UJ
1955	Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie	2	UW
1978	Podstawowe wiadomości o geografii i kulturze Bliskiego Wschodu	2	UW
1956	Podstawowe wiadomości o islamie	2	UJ
1967	Podstawowe wiadomości o islamie	1	UW
1966	Powstanie i historia sekty ibadytów	2	UJ
1956	Proseminarium bliskowschodnie	2	UJ
1945	Proseminarium filologii muzułmańskiej	2	UJ
1955	Proseminarium islamistyczne	2	UW
1953	Runiczne piśmiennictwo ludów tureckich	2	UJ
1946	Seminarium z zagadnień kultury Wschodu muzułmańskiego	2	UJ

Rok	Przedmiot	godz./tyg.	Uczelnia
1949	Seminarium. Wybrane zagadnienia z zakresu kultury i historii Wschodu arabskiego	2	UJ
1969	Struktura miast arabskich	1	UW
1945	Świat islamu	1	UJ
1953	Świat słowiański w relacjach pisarzy arabskich	1	UJ
1981	Teoria kultury	2	UW
1965	Wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich	2	UJ
1956	Wprowadzenie do studiów bliskowschodnich	2	UJ
1946/47	Wschód muzułmański w zarysie geopolitycznym	2	UW
1988	Współczesna literatura arabska	2	UJ
1961	Współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu	2	UW
1953	Współczesne zagadnienia polityczno-gospodarcze Bliskiego Wschodu	2	UJ
1981	Współczesne zagadnienia społeczno-ekonomiczne Azji	2	UW
1970	Współczesne zagadnienia świata arabskiego	2	UW
1957	Wstęp do afrykanistyki	2	UJ
1955	Wstęp do islamistyki	1	UW
1957	Wstęp do islamistyki	1	UJ
1968	Wstęp do literatur Bliskiego Wschodu	2	UW
1948/49	Wstęp do nauki o kulturze islamu	1	UW
1953	Wstęp do studiów islamistycznych	2	UJ
1965	Z dziejów Afryki Północnej w IX i X w.	2	UJ
1957	Z historii i kultury Północnej Afryki	2	UJ
1967	Z historii polityczno-gospodarczej Północnej Afryki	2	UJ
1956	Zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	2	UJ
1956	Zarys historii Bliskiego Wschodu	2	UW
1957	Zarys historii Bliskiego Wschodu do XV w.	2	UJ
1956	Zarys historii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	2	UJ

Opracowanie własne na podstawie danych o programach studiów na poszczególnych latach studiów obu uczelni zebranych w *Aneksie 1*.

Tabela nr 14. Zmiany liczby przedmiotów (i ich wymiaru czasowego tygodniowo) wiedzy kontekstowej na arabistyce UW w latach 1946–1981.

Rok	Przedmiot	godz./tyg.
1946	2	4
1948	1	1
1955	6	11
1956	5	10
1957	1	2
1961	1	2
1967	2	3
1968	2	4
1969	3	5
1970	1	2
1973	1	2
1978	2	4
1981	3	6

Opracowanie własne na podstawie danych o programach studiów na poszczególnych latach studiów obu uczelni zebranych w *Aneksie 1*.

Tabela nr 15. Zmiany liczby przedmiotów (i ich wymiaru czasowego tygodniowo) wiedzy kontekstowej na arabistyce UJ w latach 1945–1988.

Rok	Przedmiot	godz./tyg.
1945	2	3
1946	1	2
1949	2	3
1953	15	29
1956	6	12
1957	5	9
1965	2	4
1966	1	2
1967	1	2
1968	1	2
1988	2	4

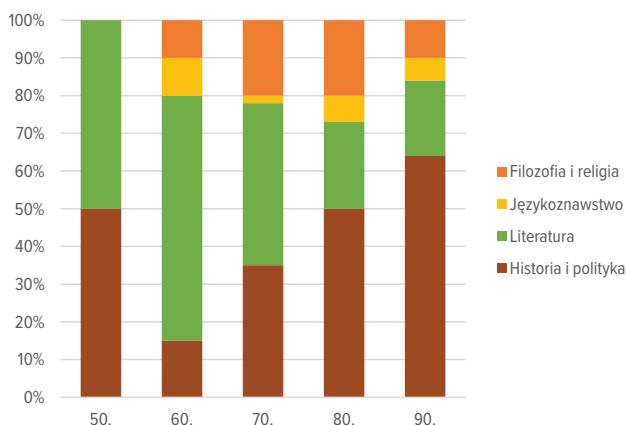
Opracowanie własne na podstawie danych o programach studiów na poszczególnych latach studiów obu uczelni zebranych w *Aneksie 1*.

Obie tabele uwidaczniają dwa procesy rozbudowujące program dydaktyki obu arabistik, przy czym uwzględniają różnice w ich przebiegu na tych dwóch placówkach: upolitycznienie (1953) i odpolitycznienie (1956/57). W pozostałych latach katalog zajęć zwykle rozszerzano (co rok) o przeciętnie jeden–dwa nowe przedmioty.

3.7. Poszerzenie programu studiów i jego wpływ na zakres tematyczny prac magisterskich

Ponieważ zakres badań i dydaktyki uniwersyteckiej został w znaczący sposób poszerzony, np. w obszarze źródłoznawstwa i numizmatyki (krakowska pracownia powstała ze studentów badających temat pod kierunkiem prof. T. Lewickiego), jak też wiedzy tła (kontekstowej), której wcześniej nie wykładano wcale, oraz wprowadzono wiele nowych przedmiotów, wymagało to także od kadry poszerzenia zakresów swoich zainteresowań badawczych, co z kolei doprowadziło do poszerzenia tematycznego broniących na arabistyce prac magisterskich. Zmiany te uwidacznia poniższy wykres (dotyczy jedynie UW):

Wykres 4. Zakres tematyczny arabistycznych prac magisterskich w latach 1950–1990 na UW.

Źródło: *Album magistrów Instytutu Orientalistycznego (1951–1992)*, oprac. K. Wojakowska, E. Siwierska, Warszawa 1993.

3.8. Novum – prowadzenie edukacji społecznej

Wielkim, ale tu nieomawianym szczegółowo, osiągnięciem była zmiana zadań stawianych przed kadrami: obok naukowych i dydaktycznych pojawił się nowy obowiązek – popularyzacja wiedzy o Oriencie, czyli udział w edukacji społecznej. Te nowe zadania kadra podjęła z entuzjazmem, i profesorowie arabistyki zasłynęli nie tylko jako autorzy literatury naukowej i podręczników do nauczania w szkolnictwie wyższym, ale i jako twórcy orientalistycznej literatury popularnonaukowej (m.in. J. Bielawski napisał książeczkę o książce w świecie islamu i *Mały słownik kultury arabskiej*; J. Reychman – popularne wydawnictwo o islamie; absolwent W. Meissner – bestseller o kupcach i podróżnikach arabskich; J. Danecki – serię książek dedykowaną kulturze, językowi i literaturze arabskiej itd., zaś zespół gł. krakowski przełożył *Księgę tysiąca i jednej nocy*). Większość z nich, jak i pozostale kadry, dawała wykłady publiczne, pisała artykuły do prasy, udzielała wywiadów, występowała w radiu i telewizji, promując wiedzę arabistyczną. Jednak w niniejszym badaniu nie stawiałem sobie za cel uchwycenia fenomenu funkcjonowania arabistów w PRL, których misją było nie tylko nauczanie przyszłych pokoleń, ale i przeobrażanie cywilizacyjne ludności swojego kraju. To już obszerny temat na oddzielne badania.

4. Podsumowanie

Wnioski i obserwacje tu przedstawione opierają się na odpowiednich podrozdziałach dotyczących obu poszczególnych uczelni, jak i materiale przedstawionym powyżej, w obrębie bieżącego rozdziału.

Tabela nr 16. Modernizacja programu w zakresie liczby (także godzin) i rodzaju przedmiotów arabistycznych na I roku studiów arabistycznych w r.a. 1921/22 i 1978/79.

Przedmioty arabistyczne I rok studiów					
1921/22 ¹⁰ UJ			1978/79 ¹¹ UW		
Przedmiot	godz./tyg.	trymestr	Przedmiot	godz./tyg.	semestr
Początki języka arabskiego	2	1 (1)	Gramatyka opisowa j. arabskiego	2 wd	I, II
Czytanie łatwych tekstów arabskich	2	1 (2)	Gramatyka opisowa j. arabskiego	2 ćw.	I, II
Objaśnianie wybranych wstępów z dywanu poety staroarabskiego Ka'b ibn Zuhair	1	1 (2)	Praktyczna nauka j. arabskiego	8	I, II
Wstęp do Studium Koranu	2	2 (3)	Dialekt egipski	2	I, II
			Podstawowe wiadomości o islamie	2	I, II
			Podstawowe wiadomości o geografii i kulturze Bliskiego Wschodu	2	II
			Historia społeczno-polityczna Wschodu muzułmańskiego	2	II
Razem tygodniowo	2–3 godz.		Razem tygodniowo	16–20 godz.	
Razem rocznie	210 godz.		Razem rocznie	520 godz.	

Opracowanie własne na podstawie danych ze *Spisu Wykładów UJ (1921–1922)*¹² i wg indeksu Anny Jakubiak¹³.

Liczba godzin arabistycznych zajęć kierunkowych na I roku arabistyki zwiększyła się dwukrotnie (w ciągu roku akademickiego), a liczba samych przedmiotów wzrosła z czterech do sześciu, przy czym wiedza kontekstowa w 1927 r. obejmowała właściwie jeden przedmiot, a w 1978 r. – trzy, zaś liczba godzin związanych z nauką żywego języka arabskiego wzrosła z 2 (4?) do 10 (12?) godzin tygodniowych na I roku studiów.

¹⁰ *Spis Wykładów UJ, 1921–22 III trymestry*, Kraków 1921.

¹¹ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

¹² *Spis Wykładów UJ, 1921–22 III trymestry*, Kraków 1921.

¹³ PAA, indeks Anny Jakubiak, UW.

Zakres wprowadzanych w ciągu prawie półwiecza modernizacji procesu dydaktyki dotyczył samej kadry, celu studiów i związanych z tym zmian ich programu i planów oraz metod nauczania i glottodydaktyki języka arabskiego. Syntetycznie rzecz ujmując, można wskazać na następujące liczne specyficzne innowacje dydaktyczno-pedagogiczne dotyczące arabistyki:

- ▶ radykalna zmiana samej koncepcji arabistyki jako dyscypliny naukowej i perspektyw kierunku naukowo-dydaktycznego;
- ▶ zmiana paradygmatu absolwenta arabistyki z naukowca na praktyka-tłumacza pracującego na zapotrzebowanie społeczne;
- ▶ przekazanie nauki praktycznej języka arabskiego (i jego dialektów) w ręce native lektorów;
- ▶ studia językowe sięgające do zasobów języka będącego w użyciu (lektura prasy, studia nad językiem mediów);
- ▶ modernizacja metodyki nauczania języka praktycznego (stypendia zagraniczne, obozy językowe, wykorzystanie w dydaktyce multimediów – głównie filmów i programów radiowo-telewizyjnych, studenckie wyprawy naukowe, wyjazdy studentów starszych lat do pracy na kontrakty) – rewolucyjna zamiana metod nauczania: z pasywnych na aktywne. W bibliotekach pojawiła się świeża prasa i literatura współczesna;
- ▶ potraktowanie w procesie dydaktycznym i naukowym arabistyki jako nauki interdyscyplinarnej, a nie tylko filologicznej;
- ▶ udział studentów arabskich w studiach na arabistycę;
- ▶ radykalne zwiększenie tygodniowej liczby godzin przedmiotów językowych – z 2–4 w 1946 do 8–16 w 1978 r.;
- ▶ zatrudnianie po kilku lektorów równocześnie, co pozwalało w niektórych latach studentowi w ciągu całego toku studiów uczęszczać na zajęcia językowe u przedstawicieli różnych szkół wymowy arabskiej;
- ▶ redukcja zakresu i czasu zajęć w ramach „trójpolówki”;
- ▶ wprowadzenie do programów studiów pragmatycznych przedmiotów: ćwiczeń tłumaczeniowych (język prasy, tłumaczenia techniczne itp.);
- ▶ częsty kontakt studentów z przedstawicielami języka mówionego (wizyty naukowe z wykładami, spotkania ze studentami arabskimi, imprezy okolicznościowe wraz z przedstawicielami dyplomacji arabskiej czy też środowisk inteligenckich), współudział studentów w organizacji wydarzeń kulturalnych i naukowych (konferencje, wystawy itp.);

- › działalność Towarzystw Przyjaźni Polsko-Arabskich i PTO na uczelniach;
- › rozbudowanie programu o przedmioty dotyczące kontekstu kulturowego, wiedzy geograficzno-społecznej itp.;
- › zmiany zakresów prac magisterskich wynikające z udostępnionych studentom możliwości badania znacznie szerszego diapazonu kierunków badań – od etnomuzykologii i historii po literaturoznawstwo, poetykę współczesną i lingwistykę stosowaną;
- › prowadzenie edukacji społecznej.

Zatem proces modernizacji i modyfikacji dydaktyki na arabistyce był rezultatem kilku procesów: zmian odgórnych (ministerialnych) i zmian wewnętrznych (placówek), a jego podstawowymi przyczynami były zapotrzebowanie naukowe i społeczne, inicjatywy kadry i oczekiwania studentów. Rozwój placówek i badań rzutowały na wzbogacenie programu studiów, a awanse naukowe i służbowe kadry – na podniesienie zarówno kwalifikacji nauczycieli akademickich, jak i podniesienie poziomu naukowego (i wymagań wobec studentów). Charakterystycznym dla rozwoju arabistyki – obu placówek – było kształcenie przyszłej własnej kadry we własnym zakresie.

Zakończenie

Przed II wojną światową świat arabski stanowiły przede wszystkim biedne, zapóźnione w rozwoju gospodarczym, społecznym i nawet kulturalnym państwa postkolonialne, gł. byłe kolonie Turcji osmańskiej. Cele naukowe stawiane przed ówczesną orientalistyką bliskowschodnią były odmienne od powojennych: przede wszystkim były to badania „historyczne”, religioznawcze i etnograficzne. Po wojnie nastąpiła gwałtowna zmiana kierunków zainteresowań naukowych, jak i ich zakres, który stał się bardziej wszechstronny. Zajęto się m.in. dialektologią, językoznawstwem, literaturoznawstwem (w tym też współczesnym), translatologią, szeroko pojętą teologią i filozofią islamu, socjologią świata arabskiego i świata islamu, a także numizmatyką arabską i muzułmańską, zaś w państwach socjalistycznych skupiono uwagę na np. źródłach arabskich do historii Słowiańszczyzny. Przed wojną kandydatami na studentów „arabistów” byli przypadkowi pasjonaci, uczelnie nie prowadziły ani żadnych akcji informacyjnych o tych studiach i ich zakresie, ani wyspecjalizowanej selekcji wstępnej samych kandydatów. Liczebność zarówno kandydatów, studentów, jak i absolwentów nie przekraczała typowego błędu statystycznego przy szacowaniu liczebności ogółu studentów uczelni.

Same przedwojenne studia orientalistyczne były z założenia studiami hobbyistycznymi, skoncentrowanymi wokół studiów nad językiem „martwym” – sztuką dla sztuki – nie było praktycznie żadnej szansy na zatrudnienie „w zawodzie” (czyli na uczelni). Trzeba jednocześnie przyznać, że taka była ówczesna orientalistyka w całej Europie.

(wspomnienie prof. A. Pisowicza z UJ)

Dawne europejskie studia orientalistyczne pod względem metodologicznym przypominały studia nad martwymi językami klasycznymi (łacina i starożytna greka). Studenci przede wszystkim czytali teksty arcydzieł literatur orientalnych i uczyli się ich biernego rozumienia. Rzadko uczyli się mówić takimi językami jak np. perski (farsi), mimo że był on i nadal jest żywym językiem, którym posługują się na co dzień, i to jako jedynym, miliony Irańczyków (nie tylko w Iranie, ale również na emigracji). Pamiętam na przykład, jak wyglądała sytuacja w paryskiej École nationale des langues orientales vivantes, (Narodowa szkoła żywych języków wschodnich). W 1966 r. otrzymałem stypendium od ormiańskiej emigracyjnej Fundacji Gulbenkiana (z siedzibą w Lizbonie) na kontynuację studiów armenistycznych w Paryżu. Chodziłem tam, w wymienionej szkole żywych (vivantes!) języków orientalnych, na zajęcia nie tylko z języka zachodnioormiańskiego, ale i z perskiego. Jakież było moje zdumienie, gdy zorientowałem się, że lektor języka perskiego, pan Hendsi, rodowity Irańczyk doskonale mówiący po persku (ale tylko prywatnie, w kontaktach „twarzą w twarz”), w ogóle na zajęciach z praktycznej nauki języka perskiego nie mówił po persku! Do francuskich studentów zwracał się wyłącznie po francusku. Wyglądało na to, że jego celem bynajmniej nie było praktyczne nauczanie mówienia po persku, lecz wyłącznie refleksje nad tym, jak po persku oddać subtelności języka francuskiego, który pan Hendsi znał rzeczywiście perfekcyjnie¹.

Raptowna zmiana w dziejach arabistyki w okresie Polski Ludowej, odnosząca się do jej dość wysokiej pozycji, jej szybka stosunkowo samodzielność, jak i modernizacja procesów naukowego i dydaktycznego oraz niezaprzeczalne sukcesy były pewnym fenomenem w edukacji wyższej PRL i jego zbadaniu poświęcono niniejszą pracę. Geneza badanego problemu jest silnie powiązana ze zmianami geopolitycznymi, do których doszło w wyniku II wojny światowej: z polaryzacją świata, zimną wojną, narodzinami wielu państw arabskich, wzrostem ich znaczenia gospodarczego i politycznego, ruchem niepodległościowym w Trzecim Świecie, powstaniem Polski jako państwa o nowym systemie politycznym, zainteresowaniem państw

¹ A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 11–12.

socjalistycznych światem arabskim. Stąd i wsparcie polityczne władz dla rozwoju badań arabistycznych (to niezbadany dotychczas aspekt w historii orientalistyki polskiej) i kształcenia arabistów, które w pierwszym rządzie doprowadziło do zmian koncepcyjnych w nauce i dydaktyce: nowej perspektywy badawczej, zmiany podejścia do dydaktyki, rozpoczynającej się od reformowania celów nauczania języka arabskiego.

Sytuacja w Polsce po 1945 r. była całkowicie odmienna od przedwojennej i unowocześnienie studiów było niezbędne. Modernizacja studiów była rezultatem dwóch prawie niezależnych procesów – politycznego (działania władz państwowych kilkukrotnie reformujących nauczanie wyższe) i koncepcyjnego (kroki władz uczelnianych, instytutowych i zakładowych). Przekonstruowanie systemu politycznego w powojennej Polsce wywarło decydujący wpływ na całe życie akademickie w kraju, w tym na orientalistykę (i jej część – arabistykę). Państwo stało się dominującym czynnikiem kształtującym całość życia społecznego, w tym akademickiego. Zmieniła się dotychczasowa optyka postrzegania przez władzę nauki, w tym, w sposób szczególny, arabistyki.

„Zbiorowym podmiotem realizującym strategię wychowawczą państwa, sprawującym centralną administrację oświatową było ministerstwo. Urząd, który w różnych okresach dziejów Polski Ludowej nosił różne nazwy: Ministra Oświaty, Ministra Szkół Wyższych i Nauki, Ministra Szkolnictwa Wyższego, Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki i – na koniec – Ministra Edukacji Narodowej”².

W Polsce Ludowej przed arabistyką zaczęto stawiać konkretne zadania, najpierw nieśmiało, potem nawet przesadnie optymistyczne. Najpierw jednak zmieniono cele kształcenia arabistów i profil absolwenta. Dlatego dostosowano do tego modelu drogi jego uzyskania: zmodernizowano dydaktykę, zreorganizowano kierunki badań naukowych, znowelizowano kryteria doboru kadry i naboru kandydatów na studentów.

² B. Wagner, *Strategia wychowawcza w PRL*, Prace Instytutu Historycznego UW Fundacja Naukowa Otwarte Historie Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2018.

„Socjalistyczna strategia wychowawcza to [...] system celowych, planowych i świadomych działań mających istotne znaczenie dla ukształtowania fundamentalnych poglądów, przekonań, postaw i właściwości, mających decydujące znaczenie dla kształtu osobowości ludzkich, odpowiadających społecznym zapotrzebowaniom ustroju społecznego w jego poszczególnych fazach rozwojowych”³.

Zmiany i reformy były głębokie i kompleksowe, jednocześnie postępował proces specjalizacji badań, zmieniała się też ich metodologia. Trzeba podkreślić, że nowe regulacje dotyczące życia uczelni i jej placówek, chociaż ograniczały im autonomię, umożliwiały jednak organizowanie wielokierunkowych badań naukowych i budowę nowoczesnego systemu nauczania, i stopniowo, w kolejnych dziesięcioleciach, obie arabistyki rozbudowywały się, stając się coraz bardziej znaczącymi ośrodkami naukowymi.

Badania nad genezą tych procesów unowocześniania nauki i dydaktyki pozwoliły ustalić skalę oddziaływania procesów modernizacyjnych, ich zakres, etapy rozwoju bazy kadrowej obu placówek, nowelizację programów i zmiany toku studiów.

Cel pracy jest poznawczy, dążyłem poprzez realizację celów pośrednich do panoramicznego uchwycenia niedawnej przeszłości polskiej arabistyki, zdiagnozowania i wyjaśnienia mechanizmów jej działania, deskrypcji zmian struktury i zależności, które decydowały o jej kształcie i funkcjonowaniu. Opisana przeszłość jest tak nieodległa w czasie, że ciągle jeszcze wpływa na dzisiejszą rzeczywistość arabistyki – poprzez działalność naukowo-dydaktyczną wychowanków tej epoki, ich dorobek (publikacje), a także wpływ absolwentów na świat nauki, polityki, kultury i gospodarki. Całość tego obrazu starałem się osadzić w kontekście dziejów nauki w PRL, państwowych reform systemu edukacji i zmiennej sytuacji społeczno-politycznej, gdyż niewątpliwie odgrywały kluczową rolę zarówno w powstaniu autonomicznych placówek arabistycznych, jak i ich zmianach. Polityczne uwarunkowania działalności ww. ośrodków akademickich można postrzegać jako wyraz preferencji polityki międzynarodowej PRL (np. bliska współpraca naszych placówek akademickich z Irakiem i Libią, państwa z Egiptem), co bezsprzecznie wywarło znaczny wpływ na niektóre zakresy działalności naukowej i dydaktycznej arabistyki.

³ W. Pomykała, *Socjalistyczna strategia wychowawcza*, Warszawa 1973, s. 10.

Układ pracy obejmuje poza wstępem i zakończeniem sześć rozbudowanych strukturalnie rozdziałów, stosownie podzielonych na podrozdziały i sekwencje niższego rzędu. W części wstępnej i metodologicznej omówiłem genezę arabistyki polskiej, podstawę źródłową oraz scharakteryzowałem stan badań jej dziejów w badanym przedziale czasowym w literaturze (jej wykaz umieściłem jako addendum w aneksie). Wszystkie rozdziały tworzą komplementarne wobec siebie zasadnicze części pracy.

W rozdziale pierwszym omówiłem legalistyczne reformy dotyczące szkolnictwa wyższego w okresie Polski Ludowej, które położyły podwaliny pod socjalistyczny model strukturalny i merytoryczny tego szkolnictwa, nie do końca koherentny i konsekwentny, ale którym „formowano” odrębne specjalizacje i kierunki studiów oraz dyscypliny uczelniane. Zostały przedstawione wybiórczo – tylko te, które dotyczyły studiów orientalistycznych, a więc i arabistycznych. Przedstawiono je chronologicznie, aby uwypuklić polityczny akcent w relacjach państwa i nauki: każda reforma wiązała się z którymś z kryzysów politycznych w państwie. W PRL polityka oświatowa (i naukowa) realizowana była generalnie poprzez prawo oraz ręczne sterowanie (to ostatnie częściej dotyczyło kwestii kadrowych). Należy przy tym pamiętać, że w owym okresie inaczej definiowano orientalistykę – orientalistyka i coś, co dzisiaj nazwalibyśmy indologią, istniały równolegle. Pryncypialny proces „upaństwowienia” nauki doprowadził m.in. do „etatyzacji” nauki polskiej i możliwości „ministerialnej ingerencji w politykę kadrową uczelni”. Za czasów stalinowskich centralnie kierowano naborem studentów, określano programy studiów, drogi awansu służbowego wykładowców i naukowców, wprowadzono nową hierarchię stopni i tytułów naukowych. System ten obowiązywał do 1958 r. Potem nastąpiła „odwilż”, odtwarzano autonomię uczelni, wznowiono współpracę zagraniczną z Zachodem. Jednak w rezultacie zajęć w marcu 1968 r. doszło do regresu: ponownej polityczacji wielu aspektów życia akademickiego i wyjazdu wielu orientalistów z kraju. W okresie gierkowskim doszło do boomu gospodarczego, lawinowego wzrostu wymiany gospodarczej z państwami arabskimi i – pośrednio – do apogeum rozwoju arabistyki w Polsce. Kryzys początku lat 80. i stan wojenny doprowadziły do kolejnego regresu i w końcu upadku państwa. W 1989 r. pojawił się po raz pierwszy akt prawny wyższego rzędu, w którym imiennie mowa o arabistyce, a rok później nowa ustawa o szkolnictwie wyższym (1990), stanowiąca pożegnanie się z samą Polską Ludową. W tym samym roku ukazała się jeszcze ustawa o tytule naukowym i stopniach naukowych, oba akty kształtowały

politykę naukowo-dydaktyczną (w tym kadrową) w następnych latach, nieobjętych niniejszym badaniem. Życie akademickie, środowiska naukowego i dydaktycznego wyższych uczelni, studentów i kandydatów na studia było w okresie PRL ściśle powiązane z procesami społeczno-politycznymi, którym zresztą podlegała cała ludność państwa. Przewidywane i zaplanowane zapotrzebowanie społeczne było tym czynnikiem w scentralizowanym państwie, który determinował rozbudowę placówek naukowo-dydaktycznych i nowych specjalizacji. Dzięki nowym kadrom (właśni absolwenci arabistyki na przełomie lat 60. i 70. XX w.) prowadzono nowe kierunki badań i zrealizowano na wysokim poziomie kształcenie dziesiątków arabistów w skromnych warunkach lokalowych, przy braku podręczników, słowników i gramatyk.

W rozdziale drugim, dedykowanym arabistycy Uniwersytetu Jagiellońskiego, dwa rozbudowane strukturalnie podrozdziały poświęcono głównym badanym problemom: jej historii i modernizacji tamtejszych procesów badań naukowych i dydaktycznych. Szczegółowo przedstawiono etapy jej historii, w oparciu o autorską, roboczą, periodyzację (m.in. okres grynderski, stalinowski, stabilizacji, szybkiego rozwoju itd.). Zrekonstruowano je chronologicznie, głównie na podstawie materiałów źródłowych i literatury, koncentrując się na najmniej zbadanym okresie – pionierskim i narodzin, równocześnie uwypuklając najważniejsze zmiany, m.in. modernizację paradygmatu i celu badań i studiów arabistycznych. Uwzględniłem osobliwości rozwoju placówki ze względu na jej specyfikę, w tym prowadzonych tam badań. Opisałem zmiany kadrowe i awanse naukowe. Drugi, pięcioczęściowy, podrozdział chronologicznie (kolejno, dziesięcioleciami) porządkuje przebieg reform dydaktyki na arabistycy w latach 1945–1990. Rezultat to przegląd reform szkolnictwa wyższego w badanym okresie pod kątem ich wpływu na program studiów arabistycznych, a także na autonomię katedry (m.in. powiązanie je ze specjalnościami afrykanistycznymi), metody oddolnego udoskonalania programów studiów, ich korekt i modyfikacji. W IFO skompletowano arabistyczne zasoby biblioteczne (w ramach Biblioteki Instytutowej), w tym produkcje własne – publikacje naukowe, naukowo-dydaktyczne i dydaktyczne, i podjęto wydawanie własnego periodyku, gdzie znalazło się miejsce na publikacje arabistyczno-islamistyczne: „Folia Orientalia” (oficjalnie był organem Komisji Orientalistycznej Oddziału PAN w Krakowie).

Rozdział trzeci poświęcono historii i modernizacji arabistyki w Uniwersytecie Warszawskim. Składają się nań dwa rozbudowane strukturalnie podrozdziały i dwa jednocześnie, dotyczące osobliwości dotąd niezbadanych (lokalizacja

siedzib i problematyka native lektorów języka arabskiego). Podrozdział pierwszy opisuje narodziny i późniejszą historię arabistyki w Uniwersytecie Warszawskim. Przedstawia przebieg historii arabistyki w UW na tle procesów modernizowania struktury orientalistyki UW. Porządek zmian ujęto chronologicznie, etapowo (m.in. okres pionierski, ścieżka arabistyczna w turkologii, Zakład Arabistyki przy Katedrze Turkologii UW, Katedra Arabistyki UW, czasy przełomu itd.), na podstawie materiałów źródłowych i literatury przedmiotu. Szczegółowo zrekonstruowano osobliwe etapy narodzin tamtejszej arabistyki – w Warszawie organizacyjny okres „prenatalny” arabistyki trwał prawie 10 lat (do 1953, kiedy uruchomiono na poły formalnie „ścieżkę arabistyczną” w Katedrze Turkologii UW). Doszło tam też – w latach 60. – do silnej rotacji kadrowej (asystenci rezygnowali z pracy na UW). Dopiero uruchomienie Katedry Arabistyki UW (1964–1968) doprowadziło do wykształcenia nowego pokolenia absolwentów, którzy utworzyli trzon stosunkowo stabilnej obsady placówki w najbliższych 30 latach. Wśród nich doszło do specjalizacji naukowej wykładowców. Podrozdział drugi, hierarchicznie podzielony na pięć części, w porządku chronologicznym przedstawia proces modernizacji dydaktyki – jej metod, zakresu i organizacji nauczania i toku studiów na arabistycę UW w latach 1945–1990. Dwa pozostałe jednoczęściowe podrozdziały to niewielkie studia dotychczas niezbadanych tematów: kwestii lokalowych arabistyki warszawskiej i jej arabistów (1932–1990) oraz udziału w dydaktyce native lektorów – próba ustalenia ich tożsamości, chronologii działalności i specyfiki ich aktywności. Oba podrozdziały sygnalizują poruszaną problematykę, nie wyczerpując tematu.

Dzieje orientalistyki w innych placówkach akademickich (ze szczególnym uwzględnieniem badań arabistycznych i udziałem Polaków) to rozdział czwarty niniejszej pracy. Choć działalność dydaktyczno-naukową w zakresie arabistyki w badanym okresie prowadzono tylko na arabistykach UJ i UW (w innych placówkach jedynie w zawężonym zakresie, np. w Studium Afrykanistycznym UW), za to badania arabistyczno-islamistyczne (na pewnych specyficznych polach, np. socjologicznych) także w innych ośrodkach. Jednym z nich była Polska Akademia Nauk, obejmująca kilka placówek, w których takie studia realizowano. Były to m.in. Komisja Orientalistyczna PAU; Komitet Orientalistyczny PAN; Instytut Badania Krajów Rozwijających się (później kilkakrotnie zmieniający nazwy); Komisja Orientalistyczna Oddziału PAN w Krakowie; Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej PAN czy Zakład Numizmatyki; Muzeum Narodowe w Warszawie i w Krakowie; Międzyuczelniany Zakład Problemowy Gospodarki Krajów Słabo Rozwiniętych

(UW i SGPiS) oraz Studium Afrykanistyczne. Z arabistyką wiązały się nurty działalności kilku bibliotek i archiwów (m.in. biblioteki ZO PAN, IO UW i IFO UJ oraz archiwa PAN w Warszawie i Krakowie).

Następna część, rozdział piąty, rekapitułuje badania w zakresie ustalenia kierunków i skali modernizacji badań i dydaktyki na polskiej arabistyce w okresie PRL na podstawie jej dorobku. Pierwsza, rozbudowana część dotyczy dwóch nurtów publikacji (naukowych i naukowo-dydaktycznych), dorobku przekładowego i wpływu arabistów na utworzenie i działalność polskich wyspecjalizowanych periodyków orientalistycznych, udostępniających swoje łamy arabistom, gdyż w owym czasie nie istniało ani jedno czasopismo naukowe ściśle arabistyczne. O ile w latach 60. arabistyczne zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół historii (przede wszystkim geografii historycznej i źródeł do dziejów Polski i Słowiańszczyzny oraz dziejów pieniądza), literaturoznawstwie (poezji staroarabskiej i prozie średniowiecza oraz przekładach i opracowaniach dzieł filozofów arabskich) i islamie (ibadytyzm), a także – w niewielkim zakresie – kulturze arabskiej⁴, to na początku lat 90. dorobek obu placówek obejmował badania i publikacje (w tym o charakterze naukowo-dydaktycznym i dydaktycznym) w zakresie literaturoznawstwa (historia literatury arabskiej we wszelkich jej nurtach – poezji, prozie i dramacie wszystkich jej okresów historycznych, prace literaturoznawcze z zakresu literatury współczesnej, poetyki itp.), językoznawstwa (publikacje naukowe i literatura dydaktyczna), historii świata arabskiego (okres staroarabski, narodzin islamu, średniowiecze, okres osmański, historii najnowszej), numizmatyki, etnologii i antropologii kulturowej arabsko-muzułmańskiej (w tym etnomuzykologia), kulturoznawstwa (gł. klasyczna kultura arabsko-muzułmańska), problematyki politycznej współczesnego świata muzulmańskiego, religioznawstwa (islam), filozofii arabsko-muzułmańskiej, krajoznawstwa – a także liczne tłumaczenia literatury arabskiej (klasycznej, filozoficznej i współczesnej) na j. polski. Zmiana celu nauczania realizowana poprzez nauczanie mówionego j. arabskiego wymagała nie tylko działań administracyjnych, ale i publikacji o charakterze dydaktycznym – w związku z tym w latach 70. porzucono chrestomatie tekstów klasycznych i podjęto produkcję skryptów do nauki arabskiego języka współczesnego i dialektów. Właśnie polonizacja literatury dydaktycznej była charakterystyczną cechą procesu modernizacji dydaktyki na arabistyce: podręczniki obcojęzyczne zostały częściowo zastąpione przez

⁴ W. Zajączkowski, *Orientalistyka polska w latach 1918–1968...*, s. 49.

polskie skrypty (osiem podręczników do nauki praktycznej języka arabskiego⁵, dwa do dialektu egipskiego⁶ oraz jeden do nauki tekstów specjalistycznych⁷). Jednak dorobek publikacyjny w okresie PRL nie zapewnił kompletu podręczników, słowników i gramatyk w języku polskim. Znaczącą rolę w dorobku publikacyjnym odegrały tłumaczenia literackie. Drugi segment rozdziału anonsuje niematerialne formy i zakres ich dorobku w polskiej arabistyce w PRL, a trzeci dotyczy dorobku materialnego i niematerialnego w zakresie edukacji społecznej. Do dorobku „niematerialnego” zaliczyć można wypracowanie m.in. własnych metod nauczania arabskiego czy pracy naukowej w zakresie arabistyki i islamistyki. Jej owocem m.in. było wykształcenie w arabistykach UJ i UW kadr naukowych dla niektórych zagranicznych ośrodków naukowych (S. Hamarneh, A. Gacek, J. Pacholczyk, D. Ibrizimow, K. Samuelowicz).

Rozdział szósty, *Uwspółcześnienie zakresu, struktury i sposobu organizacji procesu dydaktycznego i jej uwarunkowania na przykładzie programu studiów*, demonstrowa na przykładzie analizy programów i planów studiów oraz ich projektów zakres zmian wprowadzanych w ramach modernizacji procesu dydaktyki. Zawiera też krótkie omówienia zagadnień związanych z przemianami w polskim szkolnictwie wyższym po II wojnie światowej, a odnoszące się też do orientalistyki czy arabistyki jako takiej. Przedstawia wprowadzane innowacje dydaktyczno-pedagogiczne, uwypuklając – zdaniem autora – najistotniejsze dla tego kierunku studiów, jak m.in.:

- radykalna zmiana samej koncepcji arabistyki – m.in. objęcie badaniami współczesnego świata arabskiego;
- zmiana profilu absolwenta arabistyki z teoretyka-naukowca na praktyka-tłumacza;
- przekazanie nauki praktycznej języka arabskiego (i jego dialektów) w ręce native lektorów;
- studia językowe sięgające do zasobów języka współczesnego (lektura prasy, studia nad językiem mediów, stypendia zagraniczne);

⁵ F. Jarosiewicza (1961), P. Nowickiego (1965), R. Kurowskiego i M.H. Hassana (1973), S. Shoukra (1975), A. Czapkiewicz i 'A. Mekky'ego (1997), dwa A. Abbasa (1987 i 1988) i Sh. Kitaba (1989).

⁶ A. Zaborskiego (1982) i J. Daneckiego (1989).

⁷ Skrypt A. Czapkiewicz i E. Górskiej *Chrestomatia arabskich tekstów specjalistycznych* (1982).

- › traktowanie języka arabskiego jako nosiciela kultury;
- › gruntowne zwiększenie liczby godzin nauczania języka arabskiego;
- › prowadzenie edukacji społecznej.

Pracę zwieńcza niniejsze *Zakończenie* podsumowujące rezultaty badań. Pracę zaopatrzone także w kalendarium, bibliografię, indeks osobowy, wykaz słów kluczowych, streszczenie i aneks. W tym ostatnim znajdują się plany i programy nauczania, literatura przedmiotu i dostępna podczas studiów w badanym okresie literatura arabistyczna.

Rezultaty powyższych badań, rozdzielonych na podstawowe części rozdziałami, są dowodem, że założona hipoteza robocza wraz z hipotezami szczegółowymi zostały w pełni zweryfikowane, a wszystkie wyznaczone cele zostały osiągnięte, chociaż nie każdy w takim samym stopniu. Interdyscyplinarne metody i techniki badawcze, jakie zostały wykorzystane do rozwiązania postawionych kolejno poszczególnych pytań badawczych, pozwoliły na uzyskanie komplementarnych odpowiedzi, które – skonsolidowane – w konsekwencji doprowadziły do ukazania relacji między faktami: w badanym okresie zmiany geopolityczne i przemiany zewnętrzne (reformy systemów edukacji wyższej), w połączeniu z inicjatywami wewnętrznymi (na szczeblu uczelni, instytutu, zakładu) oraz czynnikami personalnymi (osobowość założycieli i późniejszej kadry kierowniczej arabystyk), różnymi drogami (oddzielnie dla UJ i dla UW) doprowadziły do systemowej przebudowy zarówno kadry, badań naukowych, procesów dydaktycznych, jak i paradygmatów z tym związanych (m.in. modelu absolwenta). Ta modernizacja została przeprowadzana stopniowo, niekiedy metodą prób i błędów (gł. reformy), ale konsekwentnie, i w połowie lat 70. dała pierwsze owoce: absolwenta nowego typu, mobilnego, władającego współczesnym językiem arabskim, specjalistę w problematyce świata arabskiego i islamu. Część z tej grupy została na uczelniach, będąc zalążkiem nowego typu arabistów-uczonych, którzy zdominowali zakłady już w latach 80. i narzucili nowe standardy zarówno modelowi absolwenta, jak i samej kadry oraz, co najważniejsze, badaniom naukowym.

W pracy zrealizowano założone cele badawcze i jej nowizna naukowa zawiera się w ich osiągnięciu. Rezultaty badań:

- › uzupełniają lukę w badaniach nad dziejami arabistyki w PRL;
- › syntetycznie ujmują osobliwości życia uczelnianego i działalność uniwersyteckich placówek arabistycznych, czyli w okresie istnienia PRL;

- ▶ wiążą modernizację procesów badawczych i dydaktyki oraz rozkwit arabistyki ze zmianami w sytuacji geopolitycznej, a także postępowaniem naukowym, do którego doszło w okresie po 1945 r. na świecie;
- ▶ potwierdzają szybki rozwój arabistyki jako realizację zapotrzebowania społecznego i część polityki naukowej scentralizowanego państwa.

Przedstawione procesy modernizacji zaowocowały:

- ▶ odejściem od ówczesnego wzorca niemieckiego i austriackiego (w wielkim uproszczeniu – preferujących studia gabinetowe) i sięgnięciem po paradygmaty francuskie i angielskie (nauka języka mówionego, badania terenowe, studia nad dialektami itp.);
- ▶ kreowaniem nowego typu absolwenta (praktyka działającego w krajach zainteresowania);
- ▶ usamodzielnieniem się arabistyki w obrębie orientalistyki;
- ▶ rozbudowaniem dydaktyki j. arabskiego o zajęcia z native lektorami, zajęcia z dialektów j. arabskiego;
- ▶ instytucjonalną, szeroko prowadzoną działalnością popularyzatorską (edukacja społeczna);
- ▶ tworzeniem własnej literatury dydaktycznej jako elementu kształcenia studentów arabistyki.

Arabistyka jako instytucja naukowa i dydaktyczna działała, wykorzystując reformy systemu szkolnictwa wyższego tak, aby wspomagały procesy jej modernizacji, a kadra umiejętnie przebudowywała zarówno program i plan studiów, jak i stan zatrudnienia oraz własne kwalifikacje. Zmodernizowano zarówno badania naukowe, jak i dydaktykę, czego rezultatem był znaczny dorobek publikacyjny i licząca się liczebnie i jakościowo grupa absolwentów kształconych zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym (na kadry dla potrzeb administracji i gospodarki państwowej). Przyjęte założenia nowej koncepcji studiów realizowano konsekwentnie, wykorzystując momenty koniunktury politycznej, aby zwiększać liczbę rekrutowanych studentów, zatrudniać native lektorów, rozszerzać pod kątem pragmatyki program studiów, zwiększać liczebność niezbędnej kadry. Innymi słowy – obaj prekursorzy, „ojcowie-założyciele”, każdy na swój sposób, odnieśli sukcesy organizacyjne, naukowe i dydaktyczne. Jak również prowadzone przez nich placówki, które weszły w późniejsze „nowe czasy” z nowoczesną, efektywną dydaktyką

i istotnym dorobkiem naukowym. Zmiany struktur obu placówek właściwie leżały poza ich sferą działalności (w badanej epoce oba prestiżowe uniwersytety zostały wewnętrznie podzielone wskutek ingerencji władz) i obie placówki rozwijały się różnymi trajektoriami instytucjonalnymi. W tym okresie obie placówki przeżyły swój „złoty wiek”, zarówno w sferze dydaktycznej, jak i naukowej. Przedstawiając rozwój historyczny obu instytucji i procesów w nich zachodzących, osadzałem je (w zarysie) w kontekście ówczesnego życia obu uczelni czy nawet na tle historii społeczno-kulturowej Polski Ludowej. Z punktu widzenia niektórych metodologii za rezultat zmian badanych instytucji można uznać ich transformację w szkoły zawodowe, ale jednak pełniły one równocześnie rolę placówek naukowo-badawczych i nawet kulturalno-oświatowych (np. w zakresie edukacji społecznej, popularyzacji wiedzy o świecie arabskim i islamie, opiekowały się działalnością organizacji i stowarzyszeń propagujących więzi społeczno-kulturowe), czyli pole ich oddziaływania było szerokie.

Drogi rozwoju obu placówek były różne.

- ▶ Na UW arabistyka zrodziła się o kilka lat później (ścieżka arabistyczna, 1953), ale rozwijała się bardzo szybko i prężnie, co wiązało się m.in. z bliskością rynku pracy.
- ▶ Rozwój bazy materialnej placówki na UJ był wyraźniejszy, po kilku przeprowadzkach arabistyka (wraz z całą orientalistyką) znalazła swoje miejsce na dwóch piętrach Paderevianum, w nowoczesnym budynku, z biblioteką i lektorium pod ręką oraz Pracownią Numizmatyki za ścianą. Warunki lokalowe na UW były znacznie gorsze, w przeciągu całego badanego okresu ograniczały się do dwóch–czterech pomieszczeń, przy czym, po odjęciu lektorium, nigdy nie dorobiono się wydzielonego pomieszczenia tylko pod bibliotekę. Za to zasoby biblioteczne arabistyki w Warszawie były znacząco większe.
- ▶ Rozwój samych instytucji przebiegał ewolucyjnie, z różną prędkością dla każdej z placówek. Wraz ze wzrostem rangi placówek następowało wzmocnienie ich kadry: liczebne i jakościowe.
- ▶ Na obu uczelniach przepustowość dydaktyczna drastycznie wzrosła, od dwóch–trzech absolwentów („arabistów”) rocznie na UJ w latach 50. do kilkunastu pod koniec badanego okresu; a na UW – od dwóch absolwentów na przełomie lat 50./60. do 22 w 1993 r. (rozpoczęli studia w 1988).

Mimo że obie arabistyki szły do celu różnymi drogami, jednym z największych wspólnych osiągnięć arabistyki w okresie Polski Ludowej stało się wykształcenie licznej grupy absolwentów mających zacięcie naukowe. To właśnie oni zajmowali się lub zajmują interdyscyplinarnymi badaniami świata arabskiego i świata islamu we wszystkich obecnych placówkach akademickich, nie tylko w Warszawie i Krakowie. Arabistyki UJ i UW stały się kuźnią kadr dla pozostałych polskich uczelni (np. Uniwersytetu w Poznaniu, w Rzeszowie, we Wrocławiu, Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), a także uczelni prywatnych (Collegium Civitas). Arabiści – kadra i studenci, absolwenci – włączali się aktywnie w życie polityczne ówczesnego państwa, działali zarówno w opozycji (1968, ruch Solidarnościowy itd.), jak i wśród luminarzy władz tej epoki.

Epilog

Obie arabistyki, jak i zresztą cała orientalistyka, w latach 90. przechodziły kryzys – mimo gwałtownego wzrostu (po kryzysie lat 80.) dorobku publikacyjnego uczelnie polskie dotknęły represje finansowe, gdyż władze konsekwentnie realizowały politykę redukcji wydatków na naukę: brak zakupów bibliotecznych, stypendiów wyjazdowych, wyjazdów badawczych i konferencyjnych itp. itd. Koniec lat 80. i lata 90. to finał „złotej ery” polskiej arabistyki – stan wojenny i późniejszy upadek PRL spowodowały kolaps gospodarczy, z którego – jeśli mowa o rynkach bliskowschodnich – polska gospodarka już się nie wydostała. Prof. J. Danecki pisał: „Ta aktywność zdaje się świadczyć, że mamy do czynienia z niebywałym rozwojem orientalistyki. Ale są to jedynie pozory. Jak się starałem wykazać wcześniej, w czasie wystąpienia na sesji 60-lecia Instytutu Orientalistycznego UW, mamy do czynienia w Polsce z upadkiem nauki, a pierwszą tego ofiarą stały się studia orientalistyczne”¹. Bycie arabistą ponownie stało się zawodem dla pasjonatów. Istnieją ośrodki akademickie, ale nie ma zapotrzebowania na rzesze arabistów, a okazjonalnie i tymczasowo pojawiające się oferty pracy na kontraktach dla służb mundurowych nie gwarantują stabilnego zatrudnienia z godziwym zarobkiem. Zapotrzebowanie państwowe – na tłumaczy rządowych – jest zaspokajane przez jednostki, a potrzeby ludności (tłumacze przysięgli) zapewnia kilkudziesięciu tłumaczy, z których znaczna część działa okresowo. W MSZ (i pokrewnych mu urzędach) – po raz pierwszy w historii państwa – rzeczywiście znalazło zatrudnienie sporo orientalistów, w tym i arabiistów, na różnych stanowiskach, ale ustawiczne czystki polityczne nie gwarantują

¹ J. Danecki, *Słowo wstępne*, [w:] *Plenas Arabum Domos...*, s. 7.

stabilności takiej sytuacji, czyli systematycznego ich zatrudniania w przyszłości. Okres objęty badaniem dociera do 1990/91 r. Piszę tak, bo ilość źródeł z lat 80. i roku 1990 jest niewielka, tak że próba nawet naszkicowania sytuacji obu placówek w tym okresie na podstawie dostępnych danych jest ryzykowna. Dlatego sięgam do dwóch wypowiedzi z tamtych lat – myślę, że ich dramatyczny charakter mówi sam za siebie i nimi właśnie zakończę „opis” ostatniego okresu dziejów obu arabistik, chociaż cytaty dotyczą słów akurat pracowników Uniwersytetu Warszawskiego. Prof. S. Kałużyński, którego więzi z arabistyką były bezsprzecznie silne i który jako – swego czasu – prorektor był nie tylko dobrze poinformowany, ale i wysoce oględny w słowach, w 1993 r. wygłosił referat na sesji naukowej PTO i KNO PAN, który później opublikowano na łamach PO, i z niego pochodzi niniejsza cytacja²: „W latach dziewięćdziesiątych orientalistyka polska znalazła się na rozdrożu i na ostrym zakręcie zarazem, drastyczne zubożenie placówek”³.

Proces zużycia i technologicznego zestarzenia się wyposażenia technicznego oraz brak zakupów do bibliotek (nawet nowych publikacji krajowych) spowodowały ogromny regres w rozwoju całej orientalistyki polskiej, a arabistyki w szczególności.

Świat się zmienił: zniknęły socjalistyczne państwa arabskie, współpraca stypendialna, wyjazdy na kontrakty, czyli potencjalne miejsca pracy dla absolwentów arabistyki, a „wymienna” złotówka uniemożliwiała większości polskich instytucji finansowanie działalności naukowej i współpracy zagranicznej z placówkami Europy i USA. I chociaż wtedy Instytut Orientalistyczny wzbogacił się o przekazane mu wspinałe zbiory orientalistyczne PAN, bo PAN nie miał za co i gdzie je przechowywać⁴, to naukowcy i studenci zostali zupełnie odcięci od bieżących wydawnictw – w takiej samej skali jak w latach stalinowskich, jeśli chodzi o wydawnictwa zachodnie i arabskie, a w jeszcze większej, jeśli chodzi o literaturę z państw byłego obozu socjalistycznego – rosyjską, czeską itd. Tej nie otrzymywano wcale. Doszło

² S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 12.

³ *Ibidem*.

⁴ „Dziś funduje się nam likwidację Biblioteki dawnego Zakładu Orientalistyki PAN [...]. Jest to najlepszy zbiór czasopism orientalistycznych w tym kraju, wartosci z pewnością unikalnej. Jedynym wyjściem stało się włączenie tego zbioru do Biblioteki Instytutu Orientalistycznego UW. [...] Ale sprawa nie jest całkiem prosta, [...] chodzi też o znalezienie pomieszczeń, by była to biblioteka, a nie zmagazynowane książki. Trzeba kontynuować zakupy [...] i utrzymać wymianę”. J. Danecki, *Dokąd zmierza...*, s. 202.

do „głębokiego niedoboru młodej kadry, gdyż przewidziano dla niej w budżecie skandalicznie niskie uposażenia”⁵.

Profesorowi Kałużyńskiemu wtórował arabista, prof. J. Danecki, który w referacie „Dokąd zmierza orientalistyka?” wygłoszonym w Warszawie 19 listopada 1992 r., podczas konferencji z okazji 70-lecia PTO, 60-lecia IO UW i 30-lecia IKR, opublikowanym następnie w PO⁶, podjął próbę oceny sytuacji i nakreślenia ratunkowego „planu minimum” na najbliższą przyszłość. Tu – obszernie wyimki: „Odrabialiśmy orientalistykę jedynie dla Polski, i jeśli o jakichś osiągnięciach możemy mówić, to są to osiągnięcia na skalę tego kraju. [...] W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat orientalistyka [polska] była odcięta od świata orientalistycznego. Rekompensować to miały kontakty ze światem orientalnym. [...] Brak tych kontaktów [w ostatnich latach] przede wszystkim zniszczył nasze zbiory biblioteczne”⁷. I jeszcze: „Podsumujmy zatem sytuację, w jakiej orientalistyka polska znalazła się z okazji 60-lecia istnienia Instytutu Orientalistycznego UW. Oto mamy grupę kilkudziesięciu (pewnie nawet setkę) ludzi pracujących w czymś, (bo nie w dziedzinie nauki), co się nazywa orientalistyką. Hobbystów [...]”⁸. I dalej: „W tej sytuacji rodzi się szalona myśl, niestety logicznie wynikająca z przedstawionych przesłanek: zlikwidować orientalistykę. Co młodszych orientalistów można wysłać na placówki dyplomatyczne, które i tak niczemu nie służą, resztę można zemerytować. Z niepokojem obserwuję, że proces ten już się rozpoczął. Słysząc też głosy, że taniej nas będzie kosztować kształcenie orientalistów za granicą. Otrząśnijmy się! Tak dalej nie może być. Ten proces powolnego upadku nie może trwać”⁹.

Cytowane obie wypowiedzi dotyczyły – w istocie – tylko instytucji arabistyki i ludzi w niej pracujących, obaj mówcy nie wypowiadali się na temat przyszłego losu swoich studentów czy absolwentów. Należy również przypomnieć, że do dziś nie rozstrzygnięto dylematu sformułowanego przez prof. S. Kałużyńskiego w latach 90.:

⁵ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 13.

⁶ J. Danecki, *Dokąd zmierza...*, rozszerzona wersja referatu wygłoszonego w Warszawie 19 listopada 1992 r. podczas konferencji z okazji 70-lecia PTO, 60-lecia IO UW i 30-lecia IKR.

⁷ J. Danecki, *Dokąd zmierza...*, s. 201.

⁸ Ibidem, s. 202.

⁹ Ibidem, s. 203.

„[...] czy studia orientalistyczne mają mieć nastawienie teoretyczne, czy praktyczne. I – jakie powinno być rozmieszczenie studiów orientalistycznych w Polsce (tj. na jakich uczelniach) i jakie kierunki”¹⁰.

Okres badania – 1945–1991 – nie oznacza końca arabistyki w tym kształcie, w jakim istniała za Polski Ludowej, i nowe czasy nie od razu dokonały głębokich zmian, a studenci jeszcze przez co najmniej cztery lata stawali się absolwentami studiów realizowanych według programu „minionej” epoki.

Postscriptum

Od początku lat 90. upłynęły już trzy dziesięciolecia, obie arabistyki rozwijają się w zupełnie innej rzeczywistości, w nowym składzie kadrowym.

– Na UJ dalsze dzieje arabistyki związane są z działalnością prof. Marii Kowalskiej (kierownik Zakładu Arabistyki w latach 1994–1999) i prof. Andrzeja Zaborskiego (kierownik Katedry Językoznawstwa Afroazjatyckiego UJ w latach 2000–2013). Zainteresowania badawcze prof. M. Kowalskiej koncentrowały się wokół źródłoznawstwa do historii Słowiańszczyzny i literaturoznawstwa, zaś pola badawcze prof. A. Zaborskiego znacznie wykraczały poza ramy arabistyki. Dziś¹¹ w zespole Katedry Arabistyki UJ zatrudnieni są: kierownik prof. dr hab. Barbara Michalak-Pikulska, prof. dr hab. Elżbieta Górską, dr hab. Iwona Król, dr hab. Barbara Ostafin, dr hab. Marek Piela, dr hab. Yousef Sh’hadeh, dr Sebastian Gadomski, dr Marcin Gajec, dr Agnieszka Pałka-Lasek, dr Arkadiusz Płonka, dr Magdalena Zawrotna, mgr Adnan Hasan, mgr Aleksandra Katner¹². Obecnie na UJ działa inny ośrodek – studia blisko- i dalekowschodnie częściowo związane z arabistyką – Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ, kierowany teraz (od 2016) przez prof. dr. hab. Adama W. Jelonka, za którego kadencji katedra (kierował nią w latach 2007–2009) została przekształcona w instytut¹³. Pracują tam m.in. tacy arabiści, jak (w porządku alfabetycznym): dr I. Balwierz,

¹⁰ S. Kałużyński, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 9.

¹¹ Dane za: *Katedra Arabistyki...*

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

mgr T. Gałuszka, prof. K. Kościelniak, prof. P. Turek, prof. P. Siwiec¹⁴. Wiele spośród tu wymienionych osób ma swoje biogramy w cz. 2 niniejszej pracy, niestety, niektóre z nich są w postaci szczątkowej, aczkolwiek znacząca część obsady kadrowej rozpoczęła swoje studia, albo i karierę naukową, jeszcze w okresie badanym. Po 2003 r. w Instytucie Filologii Orientalnej UJ, posiadającym wówczas sześć specjalizacji (arabystykę, indianystykę, iranistykę, japonistykę, sinologię i turkologię), istniały Zakłady: Arabistyki, Indianistyki, Iranistyki, Japonistyki i Sinologii oraz Turkologii, dalej Katedra Językoznawstwa Afroazjatyckiego, a także Pracownia Interdyscyplinarnych Badań Euroazjatyckich, Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki (dziś śp.), Zespół Językoznawstwa Syberyjskiego i Zespół Badawczy „Tradycje Intelktualne Orientu”¹⁵. W 2009 r. Instytut Filologii Orientalnej UJ obchodził jubileusz 90-lecia istnienia i z tej okazji zorganizował Konferencję Jubileuszową, w której wziął udział Konsul Generalny RP w Bombaju, pan Janusz Byliński, absolwent arabistyki¹⁶. Dwa lata później, od 1 kwietnia 2011 r.¹⁷, instytut nosi nazwę Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁸. W 2019 r. IO UJ obchodził stulecie swojego istnienia i 14 października w auli Collegium Novum UJ odbyła się uroczysta inauguracja konferencji naukowej, w której udział wzięło ponad 60 uczonych z całego świata. Obradom towarzyszyła wystawa nigdy nieekspozowanych rękopisów i druków orientalnych ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej¹⁹. Nie można zapomnieć, że to znakomici uczeni – absolwenci Alma Mater – stworzyli arabystykę polską: T. Kowalski, A. Zajączkowski, J. Bielawski, T. Lewicki, A. Zaborski. Od czasu pozbawienia IFO UJ jego stałej siedziby w Collegium Paderevianum, a więc od kilkadziesiąt lat, instytut mieścił się w tymczasowych lokalizacjach i dopiero w 2020 r. powrócił po dziewięć lat do przebudowanego gmachu „starego”

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ K.R. Prokop, „Alma Mater” Cracoviensis ..., s. 107.

¹⁶ L. Sudyka, *Przedmowa*, [w:] *Orientalia Commemorativa...*, s. 12.

¹⁷ *Zarządzenie nr 36 Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego z dn. 31 marca 2011 r. w sprawie: zmiany nazwy Instytutu Filologii Orientalnej na Instytut Orientalistyki Wydziału Filologicznego UJ*, BIP, http://www.bip.uj.edu.pl/documents/1384597/2379271/zarz_36_2011.pdf/5e5215ea-oad-5-4979-b25c-63c2409e5ac3 [dostęp: 14.09.2021].

¹⁸ L. Sudyka, *Przedmowa*, [w:] *Orientalia Commemorativa...*, s. 12.

¹⁹ https://www.io.filg.uj.edu.pl/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_xpxWepWuqFe/4530222/143674597 [dostęp: 14.09.2021].

Paderevianum. Przebudowa budynku przy al. Mickiewicza 9 rozpoczęła się w sierpniu 2019 r., zaś uroczyste otwarcie odbyło się 9 października 2020 r. Obecni byli rektorzy – obecny, prof. Jacek Popiela, i ubiegłej kadencji, prof. Wojciech Nowak; prorektorzy – prof. D. Malec, prof. P. Jedynak, prof. P. Kuśtrowski, kanclerz M. Harpula – i dziekani Wydziału Filologicznego – obecny, prof. Władysław Witalisz, oraz ubiegłej kadencji, prof. Elżbieta Górską, wraz z kierownikiem Katedry Arabistyki UJ prof. Barbarą Michalak-Pikulską, która w latach 2012–2020 kierowała Instytutem Orientalistyki UJ²⁰.

Il. 116. Budynek Paderevianum po renowacji, otwarty w 2020 r. Źródło: *Uniwersytet Jagielloński / materiały prasowe*²¹

– Na Uniwersytecie Warszawskim od lat 80. Instytut Orientalistyczny był największym instytutem Wydziału Neofilologii, w 1993 r. co trzeci student

²⁰ *Studia orientalistyczne na UJ po 9 latach wróciły na al. Mickiewicza*, 09.10.2020, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/146191443 [dostęp: 27.10.2020].

²¹ *Orientaliści UJ wrócili na al. Mickiewicza*, Kraków.pl, https://www.krakow.pl/aktualnosc/243359,34, komunikat, orientalisci_uj_wrocili_na_al__mickiewicza.html [dostęp: 14.09.2021].

neofilologii był orientalistą, a także co trzeci profesor na wydziale²². W tym samym roku w ramach instytutu powstało Seminarium Islamu Europejskiego²³, rok później przekształcone w Zakład Islamu Europejskiego²⁴. Placówka powstała²⁵ z inicjatywy dr hab. Anny Parzymies, turkolożki i arabistki, pracowali w niej m.in. arabiści (w porządku alfabetycznym): dr Georges Kass, prof. UW dr hab. Agata S. Nalborczyk, dr hab. Ahmad Nazmi, prof. UW dr hab. Anna Parzymies i dr Marta Widy-Behiesse. Obecnie zakładem kieruje arabistka prof. UW dr hab. A.S. Nalborczyk i pracuje w nim (z arabistów) dr M. Widy-Behiesse. Również w 1993 r. w Katedrze Arabistyki i Islamistyki UW rozpoczęto wydawanie obcojęzycznego czasopisma naukowego „Studia Arabistyczne i Islamistyczne”²⁶.

W latach 1990–1999 utworzono nowe jednostki w Instytucie Orientalistycznym, do sfery zainteresowań arabistyczno-islamistycznych – oprócz już działających – dołączyło Studium Europy Wschodniej²⁷, zaś w roku 2000 utworzono Studium Stosunków Międzykulturowych²⁸. 19 stycznia 2005 r. Instytut Orientalistyczny uzyskał status jednostki podstawowej Uniwersytetu Warszawskiego na prawach wydziału²⁹. W roku akademickim 2007/2008 wprowadzony został podział na studia pierwszego i drugiego stopnia³⁰. 23 stycznia 2008 r. – uchwałą 332 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego³¹ – Instytut Orientalistyczny uległ przekształceniu w Wydział Orientalistyczny³². 24 lutego 2009 r. Zakład Arabistyki i Islamistyki został Katedrą Arabistyki i Islamistyki³³. Do dziś na arabistyce UW obroniono ponad pół tysiąca prac magisterskich, co oznacza, że progi obu placówek opuściło z dyplomami

²² B. Składanek, *60-lecie IO UW...*, s. 55.

²³ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 20.

²⁴ *Zakład Islamu Europejskiego WO UW*, <http://islam-eur.orient.uw.edu.pl/page1.html> [dostęp: 14.09.2021].

²⁵ Patrz nota o utworzeniu: M.M. Dziekan, *Zakład Islamu Europejskiego Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, PO 1994, nr 3/4, s. 222–223.

²⁶ *Historia Katedry...*

²⁷ *Historia Wydziału...*

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Historia Katedry...*

³¹ Monitor UW nr 1a z dn. 23 stycznia 2008 r., *Historia Wydziału...*

³² *Historia Katedry...*

³³ *Ibidem.*

łącznie około 1000 arabistów. W chwili, w której piszę te słowa (2021), obie arabistyki zmieniły swoje dotychczasowe lokalizacje – krakowska wróciła do budynku odrestaurowanego Collegium Paderevianum II, a warszawska przeniesiona została na ul. Tyniecką.

Kalendarium

- 1914 – habilitacja na UJ dr. Tadeusza Kowalskiego z zakresu filologii arabskiej¹.
- 1915 – doc. T. Kowalski rozpoczął wykłady z j. arabskiego, perskiego i osmańsko-tureckiego oraz historii muzułmańskiego Wschodu².
- 1919, 1 lipca – nominacja T. Kowalskiego na profesora nadzwyczajnego, objął katedrę filologii orientalnej³.
- 1921 – T. Kowalski kieruje nową jednostką Seminarium Filologii Orientalnej⁴.
- 1932 – powstał Instytut Orientalistyczny UW⁵.
- 1936 – Biblioteka IO liczyła 1200 pozycji⁶.
- 1939 – IO UW miał cztery katedry i pięć etatów naukowych, jednego pomocniczego pracownika naukowego, sześciu lektorów, w ciągu siedmiu lat przed wojną – kilkunastu magistrantów i trzy doktoraty⁷.
- Już w pierwszych dniach września 1939 r. spłonęła od hitlerowskich bomb siedziba Instytutu Orientalistycznego UW wraz ze zbiorami i biblioteką⁸.
- 1945, marzec – w gmachu Collegium Novum prof. T. Kowalski reaktywował orientalistykę na UJ, wywieszając ogłoszenie o naborze studentów. Wykłady prowadzili: T. Kowalski – m.in. arabistyczne, A. Zajączkowski – turkologiczne⁹.

¹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ *Historia Katedry...*

⁶ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

⁷ Ibidem.

⁸ W. Tyloch, *Językoznawstwo orientalne...*, s. 138–142.

⁹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*s. 138–143.

- IO UW był „tabliczką na drzwiach jednego pokoiku” zajmowanego przez dwóch profesorów i asystenta¹⁰ i znajdował się w Gmachu Pomuzealnym. Katedra Turkologii liczyła jednego profesora i jednego asystenta¹¹.
- wznawia działalność Komisja Orientalistyczna PAU w Krakowie, ukazują się pierwsze publikacje – przygotowane jeszcze przed wojną – m.in. T. Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera”, geografa arabskiego z XII wieku, al-Idris’iego, cz. 1* (1945)¹².
- 1945/46 – mgr prawa Józef Bielawski został zatrudniony w Seminarium Filologii Orientalnej UJ jako asystent (młodszy, później starszy).
 - stopniowo do programów studiów wprowadzono materializm, marksizm i leninizm, a celem studiów miało być kształtowanie światopoglądu naukowego¹³.
- 1945–1950 – kierownikiem Instytutu Orientalistycznego UW był prof. ndzw. (1934) Ananiasz Zajączkowski¹⁴.
- 1946 – prof. A. Zajączkowski opuszcza UJ i Kraków i powraca do Warszawy¹⁵.
 - A. Zajączkowski został mianowany prof. zw. turkologii¹⁶.
 - 3 maja – doszło do masowych protestów studenckich (w tym na UJ) w Krakowie¹⁷.
 - Wydział Filozoficzny UJ podzielono na dwa: Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy. Seminarium Filologii Orientalnej stało się częścią pierwszego¹⁸.
- 1946/47 – pierwsze własne locum Seminarium Filologii Orientalnej UJ na ul. Straszewskiego 27, na II p. – jedna salka.
- 1947 – dr Tadeusz Lewicki osiedla się w Krakowie¹⁹.

¹⁰ B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 42.

¹¹ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹² J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

¹³ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 14.

¹⁴ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁵ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

¹⁶ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

¹⁷ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 10.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 18 lutego 1946 r. w sprawie podziału Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Dz.U. 1946 Nr 24, poz. 160.

¹⁹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

- st. asystent Katedry Turkologii UW J. Bielawski rozpoczął wykłady z arabistyki²⁰.
- Kraków. Pierwszy powojenny Zjazd Orientalistów zorganizowany przez PTO²¹, wzięło w nim udział tylko 15 członków²².
- 1948 – umiera prof. T. Kowalski. Dr T. Lewicki został p.o. kierownika Seminarium Filologii Orientalnej UJ²³.
- Polscy orientaliści wzięli udział w Międzynarodowym Kongresie Orientalistycznym w Paryżu²⁴.
- 1948–1950 – dr J. Bielawski wziął urlop na wyjazd i pracę w polskiej placówce dyplomatycznej w Turcji²⁵.
- 1949 – habilitacja dr. T. Lewickiego na podstawie t. 1 rozprawy *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera”*²⁶.
- Drugi (powojenny) Zjazd Orientalistów Polskich we Wrocławiu²⁷.
- Od tego roku praktycznego arabskiego uczył na UW W. Skuratowicz²⁸.
- 1949/50 – W skład IO UW wchodziły²⁹: Seminarium egiptologiczne, kurator A. Zajączkowski³⁰; Seminarium Wschodu Starożytnego, kierownik R. Ranoszek³¹; Seminarium filologii indyjskiej, kurator A. Zajączkowski³²; Seminarium sinologii, kierownik W. Jabłoński³³; Seminarium turkologii, kierownik A. Zajączkowski³⁴. Kierownikiem

²⁰ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

²¹ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

²² S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 216.

²³ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

²⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 73.

²⁵ *Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954...*, s. 188.

²⁶ T. Lewicki, *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografą arabskiego z XII w. al-Idrisi’ego*, cz. 1, Wydawnictwo Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1945, s. 144, i T. Lewicki, *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografą arabskiego z XII w. al-Idrisi’ego*, cz. 2, Kraków–Warszawa 1954.

²⁷ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 72.

²⁸ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

²⁹ *Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na rok akademicki 1949–1950*, Warszawa 1950, s. 68.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, s. 69.

- IO UW był A. Zajączkowski³⁵. Arabskim Bliskim Wschodem poza nim zajmowali się etatowo asystenci: st. – J. Reychman³⁶, młodszy – W. Tubielewicz³⁷ i lektor j. arabskiego W. Skuratowicz³⁸.
- 1950 – dla użytku studiujących w PISM wydano drukiem dwa zeszyty gramatyki arabskiej W. Skuratowicza oraz wypisy z literatury arabskiej T. Lewickiego³⁹.
- 27 maja – odbył się X Zjazd Orientalistów Polskich w Warszawie.
 - przemianowano Seminarium Turkologiczne UW w Katedrę Turkologii UW (wówczas arabistyką na UW zajmowano się na turkologii)⁴⁰.
- 1950/51 – Seminarium Filologii Orientalistycznej UJ staje się częścią Wydziału Filologicznego UJ⁴¹.
- prof. ndzw. ks. dr Paweł Nowicki prowadził zajęcia (2 godz. tyg.) „Język arabski dla początkujących” na Wydziale Teologii Katolickiej, w gmachu Theologicum na Krakowskim Przedmieściu 52/54⁴².
- 1951 – narodziny krakowskiego rocznika „Folia Orientalia”⁴³.
- Kongres Nauki Polskiej⁴⁴ i Ustawa o PAN.
- 1951/52, 20 sierpnia – Minister Szkół Wyższych i Nauki skierował pismo do Rektora UW, w którym ustalili „zadanie rekrutacyjne na I rok studiów w roku szkolnym 1951/52”, w tym dla orientalistyki – 25 miejsc, dla Wydziału – 335, dla całego UW – 1565⁴⁵. Przy czym „Uczelnia winna przyjąć warunkowo 10% kandydatów ponad ustalony kontyngent,

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, s. 30.

³⁹ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 85.

⁴⁰ T. Majda, *Studia Turkologiczne (1983–2006)*, [w:] *75 lat Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, red. M. Popko, Warszawa 2007, s. 95

⁴¹ *Kronika UJ za lata 1945/46–1955/56...*, s. 22.

⁴² *Uniwersytet Warszawski. Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na rok akademicki 1950–1951*, Warszawa 1951, s. 155.

⁴³ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

⁴⁴ S. Kałużyński, *Pół wieku PTO...*, s. 216.

⁴⁵ AUW, WFil-4211, Pismo Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 20 sierpnia 1951 r., nr DP-II-6a/51, s. 10.

z których będzie pokrywać odpad w początkowym okresie roku szkolnego⁴⁶. W 1951 r. w skład Komisji Rekrutacyjnej, jako egzaminatorzy, z orientalistów wchodził: prof. W. Jabłoński, prof. S. Strelcyn, J. Reychman⁴⁷.

- 1952 – pierwszy formalny nabór do IO UW: zajęcia rozpoczęto 2 października 1951 r., przyjęto 33 osoby, z nich dwie zrezygnowały⁴⁸.
- 1952/53 – poprawiła się sytuacja lokalowa orientalistyki UJ mieszczącej się na ul. Straszewskiego 27 – do dyspozycji katedry oddano wszystkie trzy pokoiki⁴⁹.
- 1952 – prof. Zajączkowski poruszył sprawę ustalenia na przyszłość, „żeby wykłady języka arabskiego obowiązywały rok pierwszy niezależnie od obranego przez studenta kierunku studiów. Język arabski jako najtrudniejszy i mający wielkie znaczenie jako język klasyczny w kręgu kulturowym Islamu musi być językiem dobrze poznanym. Należy to podać w Informatorach dla nowowstępujących. Wobec tego byłyby następujące kierunki na Bliskim Wschodzie:
1. turkologia: w pierwszym roku obowiązuje język turecki jako główny i arabski, jako poboczny.
 2. iranistyka: w pierwszym roku obowiązuje język perski jako główny i arabski, jako poboczny.
 3. arabistyka: w pierwszym roku obowiązuje język turecki jako główny i turecki albo perski do wyboru, jako poboczny⁵⁰.
- powstanie Polskiej Akademii Nauk⁵¹.
- powołano Komitet Orientalistyczny PAN. W latach 1952–1962 (1960?) przewodniczył mu A. Zajączkowski. Został utworzony jako

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ AUW, WFil-4211, Wykaz Praca Komisji I (filologie obce), s. 8.

⁴⁸ AUW, WFil 25-34, Pismo Kierownika Instytutu Orientalistycznego prof. dr. W. Jabłońskiego do Dziekana...

⁴⁹ AUJ, WFlg 14, Sprawozdanie z działalności KFO UJ za rok szkolny 1952/53.

⁵⁰ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia RN IO U.W. z dn. 10 listopada 1952 r., nr ref. 81-21/52 r., s. 4 (paginacja maszynowa).

⁵¹ Ustawa z dn. 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1951 Nr 57, poz. 391.

- organ centralizujący, koordynujący i planujący prace i badania naukowe w zakresie orientalistyki⁵².
- 1953 – śmierć J. Stalina.
- powstanie Zakładu Numizmatyki Instytutu Historii i Kultury Materialnej PAN⁵³.
- limit miejsc na I rok studiów jednolitych na orientalistykę wynosił 21, przy czym stan na 31 grudnia 1953 r. wynosił 20. Rozmieszczenie tego kierunku zaplanowano na dwóch uczelniach – Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim.
- 15 grudnia utworzono Zakład Orientalistyki PAN⁵⁴.
- uchwałą Walnego Zgromadzenia Członków PTO na XII Zjeździe przeniesiono siedzibę PTO do Warszawy⁵⁵.
- 1954 – Komitet Nauk Orientalistycznych PAN przejął od PTO wydawanie „Rocznika Orientalistycznego”.
- Międzynarodowa Konferencja KNO PAN w Nieborowie.
- kierowany przez prof. T. Lewickiego Zakład Numizmatyki Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN zatrudnia już pięciu pracowników⁵⁶.
- Instytut Orientalistyczny UW zatrudniał trzech adiunktów, pięciu st. asystentów i dwóch z-ców asystenta⁵⁷.
- Studium Wychowania Fizycznego prosi o skierowanie do Komisji Dyscyplinarnej dziesięciorga studentów orientalistyki I i II roku za nieusprawiedliwione nieobecności na zajęciach WF⁵⁸.
- 1955 – Centralna Komisja Kwalifikacyjna uchwałą z dn. 29 stycznia 1955 r. nadała tytuł prof. ndzw. J. Reychmanowi z IO UW⁵⁹, a uchwałą z dn. 29 kwietnia 1955 r. tytuł docenta dr. J. Bielawskiemu⁶⁰.

⁵² J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 77.

⁵³ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143, jednak wedle strony internetowej Instytutu Orientalistyki UJ zakład powstał w 1954 r., patrz: *Katedra Arabistyki...*

⁵⁴ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 78.

⁵⁵ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 214.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 206.

⁵⁷ J. Reychman, *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia...*, s. 85.

⁵⁸ AUW, WFil-495, Pismo Kierownika Studium Wychowania Fizycznego UW do Dziekana Wydziału Filologicznego z dn. 20 marca 1954 r., l.dz. 52/54.

⁵⁹ PO 1955, nr 4 (16), s. 486.

⁶⁰ *Ibidem*.

- 1955–1956 – zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego z początkiem r.a. 1955/56 utworzone zostały na Uniwersytecie Warszawskim zakłady arabistyki i japonistyki⁶¹. Utworzono Zakład Arabistyki przy Katedrze Turkologii UW⁶². Magisteria w 1956 r. uzyskali: przy Katedrze Turkologii IO UW Tadeusz Majda⁶³, a w Zakładzie (?) Filologii Orientalnej UJ: Maria Kowalska⁶⁴, Alicja Małecka⁶⁵, Zbigniew Maśka⁶⁶ i Bohdan Petecki⁶⁷. W IO UW pojawiły się nowe etaty: przy Katedrze Turkologii asystenta mgr Haliny Natorf i z-cy asystenta K. Skarżyńskiej oraz T. Majdy. W KFO UJ: st. asyst. mgr. W. Kubiaka. W Zakładzie Orientalistyki PAN w Warszawie aspiranturę otrzymał mgr E. Szymański (arabistyka)⁶⁸.
- 1956 – zwyczajowo przyjęta data końca stalinizmu⁶⁹.
- zostaje zatrudniony pierwszy native lektor j. arabskiego na UJ – Jordańczyk Saleh Hamarneh⁷⁰. Katedra Filologii Orientalnej UJ liczyła 57 studentów, a IO UW ok. 90⁷¹.
- 1957 – dyrektorem/ kierownikiem (?) IO UW został A. Zajączkowski (1957–1961)⁷².
- 1957–1958 – skład osobowy UW na rok akademicki 1957/58⁷³ podaje następujących zatrudnionych „arabistów” (Wydział Filologiczny): prof. zw. A. Zajączkowski⁷⁴, prof. ndzw. dr J. Reychman⁷⁵, doc.

⁶¹ PO 1956, nr 1 (17), s. 94.

⁶² APAN III-215,teczka 37, Wniosek prof. dr. A. Zajączkowskiego do Rady Wydziału Filologicznego UW z dn. 3 października 1962, maszynopis, własnoręcznie podpisany.

⁶³ PO 1957, nr 1 (21).

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ PO 1956, nr 1 (17), s. 94.

⁶⁹ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 5.

⁷⁰ AUJ, WFlg 32, Pismo Kierownika Katedry Filologii Orientalnej prof. dr. T. Lewickiego do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego przez Rektorat UJ z dn. 6 grudnia 1956 r.

⁷¹ S. Strelcyn, *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki...*, s. 321.

⁷² M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 21.

⁷³ *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy Uczelni na rok akademicki 1957–58*, Warszawa 1957, s. 38.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

- dr J. Bielawski⁷⁶, st. asyst. mgr H. Natorf⁷⁷, mgr W. Tubielewicz⁷⁸, z-ca asyst. K. Skarżyńska⁷⁹ i lektor Faïd Al-Amrusi⁸⁰.
- 1957/58 – KFO UJ otrzymuje nowy lokal na ul. Sławkowskiej 32, w Pałacu Badenich⁸¹.
- pierwsi arabiści jadą na siedmiomiesięczne stypendium do Egiptu (W. Kubiak i W. Dembski).
- 1958 – powstaje Komisja Orientalistyczna Krakowskiego Oddziału PAN⁸².
- kierunek arabistyczny na UW usamodzielniał się: przy Katedrze Turkologii powstał Zakład Arabistyki kierowany przez J. Bielawskiego⁸³. (Niejasne, jak się to miało do powołania Zakładu w 1956 r.?).
 - KNO PAN bierze udział w pracach Polskiej Grupy Roboczej Wschód-Zachód dla realizacji projektu Wschód-Zachód przy Polskim Komitecie ds. UNESCO i w Tygodniu Zbliżenia Kulturalnego z Krajami Wschodu.
- 1958/59 – magisteria w IO UW przy Katedrze Turkologii uzyskują pierwsi arabiści (ścieżka): Tadeusz Polanowski⁸⁴ i K. Skarżyńska⁸⁵.
- zatrudniono na UW lektora j. arabskiego Mahdiego Al Sammary⁸⁶.
- 1959 – ukazują się pierwsze liczne przekłady ze współczesnej literatury arabskiej: J. Idrisa *Skarb* (tł. E. Szymański)⁸⁷, *Opowieść o kupcu Bu Saberze* (tł. E. Szymański)⁸⁸, T. Huseina *Dni*

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, s. 39.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem, s. 40.

⁸⁰ Ibidem, s. 41.

⁸¹ K. Paraskiewicz, *Z historii orientalistyki...*

⁸² K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

⁸³ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

⁸⁴ PO 1960, nr 2 (34).

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ *Uniwersytet Warszawski. Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1958–1959*, Warszawa 1958, s. 74.

⁸⁷ PO 1959, nr 1 (29), s. 45.

⁸⁸ Ibidem, s. 305.

(tł. J. Bielawski)⁸⁹ i M. Tajmura *Pocałunek za pięć piastrow*
(tł. J. Bielawski)⁹⁰.

- 1960 – słuchacz turkologii UW (ścieżka arabistyczna) Józef Pacholczyk uzyskał stypendium wyjazdowe w r.a. 1959/60 rządu indonezyjskiego celem specjalizacji w zakresie studiów malaistycznych⁹¹. W 1960 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego podwyższyło liczbę miejsc dla orientalistyki do 30. Dla porównania limity na pozostałych kierunkach Wydziału Filologicznego wówczas wynosiły m.in.: dla polonistyki – 180, germanistyki – 15, filologii klasycznej – 20, slawistyki – 10⁹².
- 1960/1961 – powstała Sekcja Orientalistyczna Komitetu Nauk Filologicznych (działała do 1962).
- 1961 – według Z. Poniatowskiego w 1961 r. doszło do „wyodrębnienia się Zakładu Arabistyki i Islamistyki z Katedry Turkologii”⁹³.
– prof. A. Zajączkowski proponuje podział studiów turkologicznych na dwa kierunki: „altaistyczny i islamistyczny. [...] Islamistyka [opierałaby się] głównie na Arabistyce”⁹⁴.
- 1961–1970 – Zakład Orientalistyki PAN wydawał „Prace Orientalistyczne” i „Rocznik Orientalistyczny”.
- 1961/62 – w IO UW arabskim Bliskim Wschodem zajmują się etatowo: prof. A. Zajączkowski, kierownik Katedry Turkologii, kurator Katedry Filologii Ludów Azji Środkowej⁹⁵; prof. ndzw. J. Reychman, Katedra Turkologii, kurator Katedry Filologii Węgierskiej⁹⁶; doc. dr J. Bielawski,

⁸⁹ Ibidem, s. 177.

⁹⁰ Ibidem, s. 393.

⁹¹ PO 1960, nr 2 (34).

⁹² AUW, WFil-120, Pismo Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z dn. 21 czerwca 1960 r., nr DSU-1-2-02a/1/60, zreferowane w informacji dla dziekanów UW od Prorektora prof. dr. Witolda Czachórskiego z dn. 29 czerwca 1960 r., nr 3a/-2/60.

⁹³ Z. Poniatowski, *Dzieje islamistyki w Polsce...*, s. 69–70.

⁹⁴ AUW, IO-0070, Protokół z posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 5 grudnia 1961 r., s. 2.

⁹⁵ *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962*, Warszawa 1962, s. 49.

⁹⁶ Ibidem, s. 50.

- Katedra Turkologii⁹⁷; adiunkt mgr J. Gutkowski, Katedra Turkologii⁹⁸; asyst. mgr K. Skarżyńska, Katedra Turkologii⁹⁹; lektor Kheiri Said¹⁰⁰. Zajęcia zlecone prowadził mgr W. Tubielewicz¹⁰¹.
- 1962 – powstaje Komitet Nauk Orientalistycznych PAN. Sekretariat Naukowy Wydziału I PAN powołał w skład Komitetu Nauk Orientalistycznych doc. dr. J. Bielawskiego¹⁰².
- 3 października – prof. A. Zajączkowski, kierownik Katedry Turkologii UW, skierował wniosek do Rady Wydziału Filologicznego o powołanie Katedry Arabistyki na bazie utworzonego w 1957 r. Zakładu Arabistyki przy Katedrze Turkologii UW. W tym samym wniosku postulowano powołanie na kierownika nowej Katedry dotychczas faktycznie kierującego Zakładem Arabistyki doc. dr. J. Bielawskiego¹⁰³.
- utworzono Studium Afrykanistyczne¹⁰⁴.
- 1962/63 – magisteria na UW, przy Katedrze Turkologii, uzyskują arabiści, m.in. Maria Agnieszka Jankowska¹⁰⁵, Alina Niedzielska¹⁰⁶, Elżbieta Podhorska-Reklajtis¹⁰⁷, Jacek Stępiński¹⁰⁸ i Danuta Wesołowska¹⁰⁹.
- 1963 – w KFO UJ arabskim Bliskim Wschodem etatowo zajmowali się¹¹⁰: kierownik prof. T. Lewicki, st. asystenci: mgr A. Czapkiewicz (językoznawstwo arabskie), mgr M. Kowalska (historia krajów arabskich), mgr A. Małecka (j. arabski i suahili), mgr Z. Maśka (j. arabski i hausa) oraz lektor j. arabskiego mgr Saleh Hamarneh.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem, s. 52.

⁹⁹ Ibidem, s. 56.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 57.

¹⁰¹ Ibidem, s. 59.

¹⁰² PO 1962, nr 3, s. 308.

¹⁰³ APAN III-215,teczka 37, Wniosek prof. dr. A. Zajączkowskiego do Rady Wydziału Filologicznego UW z dn. 3 października 1962, maszynopis, własnoręcznie podpisany.

¹⁰⁴ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

¹⁰⁵ PO 1963, nr 1 (45), s. 347–348.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, s. 253–254.

- 1963/64– „Trzeba podkreślić, że od dwóch lat, od kiedy wprowadzono na orientalistyce egzamin z dwóch języków obcych, ilość zgłoszeń zmalała tak, że ledwo pokrywa zapotrzebowanie Katedr, a w rezultacie nawet bardzo słabi (byłe nie dwójkowi) kandydaci dostają się bez większego trudu na studia orientalistyczne [...]”¹¹¹.
- 1964 – Katedra Filologii Orientalnej UJ otrzymuje nową siedzibę na VIII i IX p. w Collegium Paderevianum, al. Mickiewicza 9/11 (w 1972 KFO przeorganizowano w Instytut Filologii Orientalnej UJ)¹¹².
- IO UW miał siedem katedr i 39 etatów naukowych (w tym jednego st. wykładowcę), 28 pomocniczych pracowników naukowych, siedmiu etatowych lektorów (i trzech na godzinach zleconych), zatrudniał dwóch bibliotekarzy i jednego fotografa. Biblioteki zakładowe IO UW posiadały łącznie 46 000 woluminów (i 7000 depozytów). W latach 1945–1963 IO UW wyedukował 107 magistrów i 11 doktorów¹¹³.
 - doszło do decydującej dla losu arabistyki i arabistów transformacji – Zakład Arabistyki UW przekształcił się w Katedrę Arabistyki¹¹⁴, jej kierownikiem został doc. dr J. Bielawski¹¹⁵. Dotychczasowi pracownicy Katedry Turkologii stali się kadrą nowej jednostki¹¹⁶. „W bieżącym roku na kierunku arabistycznym mamy 18 studentów na I roku”¹¹⁷. „Liczba zatrudnionych osób: pracowników nauki – 3”¹¹⁸.
- 1964/65 – Na arabistycznej orientalistyce IO UW nauczają: Al Abbas Kassim Ahmed, Katedra Arabistyki¹¹⁹; st. asyst. mgr K. Skarżyńska, Katedra

¹¹¹ AUW, WFiL 4211, Sprawozdanie z działalności Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej dla kandydatów na I rok studiów Hungarystyki i Filologii Orientalnej Uniwersytetu Warszawskiego z dn. 24 października 1963 r., s. 49 (paginacja ołówkiem).

¹¹² A. Pisowicz, *Stulecie krakowskiej...*, s. 13.

¹¹³ *Orientalistyka polska w okresie XXlecia...*, s. 203.

¹¹⁴ W. Tyloch, *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN...*, s. 16.

¹¹⁵ *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy Uczelni w roku akademickim 1964–1965*, Warszawa 1964, s. 42–43.

¹¹⁶ *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy Uczelni w roku akademickim 1964–1965...*

¹¹⁷ AUW, IO-62, Pismo Dyrektora Instytutu Orientalistycznego UW z dn. 2 listopada 1964 r. do Rektora.

¹¹⁸ AUW, IO-62, Plan badań naukowych na 1965–1980, Katedra Arabistyki.

¹¹⁹ *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy Uczelni w roku akademickim 1964–1965...*, s. 46.

Arabistyki¹²⁰; asyst. mgr M. Stępiński, Katedra Arabistyki¹²¹;
 lektor Hanna Mukarkar, Katedra Arabistyki¹²²; zajęcia zlecone
 prowadzili: mgr J. Gutkowski, kierownik administracyjny Studium
 Afrykanistycznego UW¹²³; Władysław Góralczyk¹²⁴, dr doc. Łukasz
 Hirszowicz¹²⁵, mgr J. Pacholczyk, lektor j. indonezyjskiego¹²⁶;
 mgr W. Tubielewicz, lektor j. hebrajskiego¹²⁷.

- 1965 – zmiana ustawy o PAN z dn. 31 marca 1965 r.: zawieszono
 działalność KNO PAN do 1970 r.
- 1966 – wyjazdy: na staż do Egiptu K. Skarżyńskiej-Bocheńskiej,
 adiunkta, specjalizacja: teoria lit. arab., 10 miesięcy, Uniwersytet
 w Kairze, Ajn Szams, od grudnia 1968 r. do 30 stycznia 1970 r.¹²⁸,
 i J. Pacholczyka, specjalizacja: muzyka arabska, do ZRA, Kair od
 13 lutego 1966 r., cel: zebranie materiałów do doktoratu¹²⁹.
- sprawa lokalu dla Katedry Arabistyki nie posunęła się naprzód
 mimo wielu interwencji¹³⁰. Na I roku arabistyki było 13 studentów,
 łącznie na czterech latach studiów (V roku nie było) – 48 studentów.
 Lektorami byli Kassim Abbas i H. Mukarkar. Katedra Arabistyki
 rozporządzała jednym pomieszczeniem¹³¹.

¹²⁰ Ibidem, s. 50.

¹²¹ Ibidem, s. 51.

¹²² Ibidem, s. 53.

¹²³ Ibidem, s. 54.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem, s. 55.

¹²⁸ AUW, IO-64, Współpraca naukowa z Zagranicą 1965–1969.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ AUW, IO-64, Protokół posiedzenia RN IO UW z dn. 5 maja 1966 r., s. 3.

¹³¹ AUW, IO-032, Pismo Kierownika Katedry Arabistyki IO doc. dr. J. Bielawskiego do
 Dziekana Wydziału Filologicznego UW z dn. 14 stycznia 1966 r.

- 1967 – badania naukowe na Katedrze Arabistyki obejmowały¹³² filozofię arabsko-muzułmańską¹³³, literaturę arabską¹³⁴, teorię literatury arabskiej, kulturoznawstwo arabistyczne. Kontynuowano pracę doktorską mgr K. Skarżyńskiej *Poglądy Al-Dżahiza na stylistykę i retorykę arabską* i badania listów Arystotelesa do Aleksandra Wielkiego (J. Bielawski) oraz prace nad Ibn Chaldunem. Przerwano projekt badawczy J. Pacholczyka „Teoria muzyki arabskiej”.
- 1968 – „Wskutek antysemitycznej polityki władz straciliśmy wtedy kilku pracowników i pewną liczbę studentów, którzy opuścili nasz kraj”¹³⁵.
- 1969 – 25 czerwca¹³⁶ – Zakład Numizmatyki Instytutu Historii i Kultury Materialnej PAN staje się częścią Katedry Filologii Orientalnej UJ¹³⁷.
- zlikwidowano wszystkie katedry w IO UW i powstał Zakład Arabistyczno-Islamistyczny¹³⁸. Zakład ten liczył pięciu pracowników etatowych, z tego powodu do 1972/73 planowano przyjmować studentów tylko co drugi rok¹³⁹.
- magisteria w Zakładzie Arabistyki IO UW uzyskali m.in.: J. Danecki¹⁴⁰, Małgorzata Szyburska¹⁴¹; KFO UJ: Małgorzata Glassgall¹⁴², Alicja Szafraniec¹⁴³. Pierwszy rocznik na UW „tytułarnych” arabistów.

¹³² AUW, IO 36-52, Sprawozdanie Katedry Arabistyki dla Dziekanatu Wydziału Filologicznego UW z dn. 14 marca 1968 r., maszynopis, własnoręcznie podpisany przez prof. dr. J. Bielawskiego, Kierownika Katedry Arabistyki. Pieczęć Instytut Orientalistyczny Katedra Arabistyki.

¹³³ Al-Farabi. *Polityka. Państwo doskonałe*, przekład, wstęp i przypisy prof. dr J. Bielawski, PWN, Warszawa 1967.

¹³⁴ J. Bielawski, *Zarys historii literatury arabskiej*, w druku (Ossolineum), J. Bielawski i H. Mukarkar, *Wypisy z literatury arabskiej*, t. 3: *Literatura andaluzyjska i megrebińska*.

¹³⁵ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 15.

¹³⁶ *Katedra Arabistyki...*

¹³⁷ B. Michalak-Pikułska, *Arabistyka krakowska...*, s. 21–36 podaje 1968 r.

¹³⁸ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

¹³⁹ AUW, IO 36-52, Pismo Kierownika Zakładu Arabistyki i Islamistyki J. Bielawskiego do Dziekana Wydziału Filologii Obcych UW z dn. 10 grudnia 1969 r.

¹⁴⁰ PO 1970, nr 2 (74), s. 173.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

- decyzją Prezydium PAN został zlikwidowany Zakład Orientalistyki PAN z dniem 31 marca 1969 r., a jego pracownicy przeszli na UW lub do innych placówek PAN¹⁴⁴.
- 1970 – W latach 70. pojawiały się nowe nazwy jednostek, niektóre z nich, jak Zakład (Dydaktyczny) Arabistyczno-Islamistyczny, tylko na krótko¹⁴⁵. W połowie lat 70. arabistyka została włączona do Zakładu Bliskiego Wschodu i Afryki¹⁴⁶.
 - zgon prof. A. Zajączkowskiego¹⁴⁷.
 - opublikowano *Lettre d’Aristote a Alexandre sur la politique envers les cites* – pracę J. Bielawskiego i M. Plezia.
- 1971 – stan liczbowy studentów IO UW¹⁴⁸:
 - I rok – 46 studentów (w tym arabistyka – 11),
 - II – 32 (w tym arabistyka – brak),
 - III – 36 (w tym arabistyka – 13).
 - IV – 29 (w tym arabistyka – 8).
- 1972 – 1 czerwca – z reorganizacji Katedry Filologii Orientalnej powstał Instytut Filologii Orientalnej UJ, jego dyrektorem został twórca – prof. T. Lewicki¹⁴⁹.
 - Zakład Numizmatyki przekształcono w Pracownię Źródeł Orientalnych i Numizmatyki Instytutu Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁵⁰.
 - Komitet Nauk Orientalistycznych PAN zorganizował II Międzynarodowe Sympozjum nt. teoretycznych problemów literatur orientalnych¹⁵¹.
 - rekrutacja na UW bez naboru na arabistykę¹⁵².

¹⁴⁴ W. Tyloch, *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL...*, s. 328.

¹⁴⁵ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

¹⁴⁶ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

¹⁴⁷ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 7 kwietnia 1970 r., s. 2.

¹⁴⁸ AUW, IO-032, Pismo Dyrektora IO UW z dn. 30 listopada 1971 r. do Dyrekcji Instytutu Nauk Politycznych UW, nr I.O.26-11/71.

¹⁴⁹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

¹⁵⁰ AUJ, WFlg 11, Wyciąg z protokołu posiedzenia RWF UJ z dn. 18 maja 1972 r.

¹⁵¹ *Historia KNO PAN*, <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/historia> [dostęp: 14.09.2021].

¹⁵² AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 12 października 1971 r., s. 6.

- Rada Naukowa IO UW uzyskała uprawnienia do nadawania stopnia doktora nauk humanistycznych¹⁵³.
 - na UJ w Instytucie Filologii Orientalnej powstał Zakład Arabistyki¹⁵⁴.
 - sprawa indywidualnego programu studiów dla studenta II roku arabistyki R. Piwińskiego: uzgodniono, że chodzi nie tyle o indywidualny program studiów dla studenta R. Piwińskiego, ile o przesunięcie go z II na IV rok studiów ze względu na wysoki poziom jego wiadomości ogólnych i jego znajomość języka arabskiego, równą poziomowi roku IV¹⁵⁵.
- 1973
- studenci Instytutu Orientalistycznego UW w trakcie swoich studiów obowiązkowo uczą się trzech lub czterech języków orientalnych i trzech języków europejskich. Jeśli zaś doda się język łaciński, to liczba języków urasta do ośmiu¹⁵⁶.
 - zatrudniono na UJ jako lektora j. arabskiego Abdul Rahmana Araba.
 - w IO UW średni wiek profesorów wynosi 55 lat, docentów – 43 lata¹⁵⁷.
 - w lutym prof. J. Bielawski przebywał w Syrii jako ekspert i członek delegacji rady państwa¹⁵⁸.
 - arabistyka włączona została do Zakładu Bliskiego Wschodu i Afryki, kierował nim prof. J. Bielawski¹⁵⁹.
 - „Orientalistyka ma spełnić inne zadania w dawnych państwach kolonialnych i imperialistycznych hołdujących dziś otwarciu lub skryciu neokolonializmowi, inne zaś ma ona cele w krajach rozwijających się. [...] Jeszcze inne cele ma orientalistyka spełniać w państwach socjalistycznych”¹⁶⁰.

¹⁵³ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

¹⁵⁴ AUJ, WFlg 31, Pismo z dn. 1 lutego 1973 r.

¹⁵⁵ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 7 listopada 1972 r.,

s. 5.

¹⁵⁶ W. Tyloch, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 232.

¹⁵⁷ S. Kałużński, *Stan kadry orientalistycznej...*, s. 133.

¹⁵⁸ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW z dn. 13 marca 1973 r.

¹⁵⁹ *Historia Katedry...*

¹⁶⁰ W. Tyloch, *Uniwersyteckie studia orientalistyczne...*, s. 231.

- 1973/74 – na wniosek Rektora UJ prof. dr. M. Karasia przyjęto na I rok studiów wszystkich kandydatów, którzy zdali egzamin wstępny¹⁶¹. Na filologię orientalną przyjęto 24 osoby¹⁶².
- 1974 – ukazuje się pierwszy polski pełny przekład *Księgi tysiąca i jednej nocy*, dzieło arabistyki krakowskiej i dwójga tłumaczy z UW¹⁶³.
– Rada Naukowa IO UW jednomyślnie podjęła uchwałę o przyznaniu dyplomów z wyróżnieniem [tu arabiści]: Agnieszce Kondrackiej, Eleonorze Karpuk, Bożenie Głębockiej, Markowi Celerowi i R. Piwińskiemu¹⁶⁴. Stwierdzono, że poziom studentów I roku jest słaby. Rada jednogłośnie poparła wniosek Dyrekcji o przywrócenie egzaminu wstępnego z dwóch języków obcych¹⁶⁵.
- 1975 – zatrudniono na UJ lektora j. arabskiego Abdel Wahaba Mekky, Egipcjanina¹⁶⁶.
– w wyniku kolejnej reorganizacji afrykanistyka, etiopistyka i hebraistyka stały się sekcjami Zakładu Bliskiego Wschodu i Afryki, kierowanego przez prof. J. Bielawskiego¹⁶⁷. Czwarta jednostka, Zakład Współczesnych Zagadnień Azji, została rozwiązana już w 1981 r. W owych latach w IO istniało 11 specjalności: w tym arabistyka i islamistyka. Powołano Wydział Neofilologii, w którym IO był jednostką znacznie większą niż pozostałe¹⁶⁸.
- 1975(?)–76 – powstała Pracownia Zagadnień Społecznych i Kulturalnych Afryki Współczesnej PAN.
- 1976 – kierownikiem Zakładu Arabistyki i dyrektorem Instytutu Filologii Orientalnej UJ (do 1990) został prof. A. Czapkiewicz (1924–1990)¹⁶⁹.

¹⁶¹ BIR UJ 1975, nr 4 (30), s. 3.

¹⁶² Ibidem, s. 6.

¹⁶³ B. Michalak-Pikulska, *Arabistyka krakowska...*, s. 21–36.

¹⁶⁴ AUW, IO-0070, Protokół posiedzenia Rady Naukowej IO UW w dn. 29 października 1974 r.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ AUJ, WFlg 31, Pismo Dziekana WF UJ doc. dr. Jerzego Ruska do Rektora UJ prof. dr. Mieczysława Karasia z dn. 2 października 1975 r., nr ref. LW II/4a/392/75.

¹⁶⁷ S. Piłaszewicz, *Afrykanistyka...*, s. 25.

¹⁶⁸ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 16.

¹⁶⁹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

- powołano Zakład Krajów Pozauropejskich Polskiej Akademii Nauk (istniał do 2011).
- 1977 – od Zakładu Bliskiego Wschodu i Afryki odłączyła się afrykanistyka i został utworzony Zakład Bliskiego Wschodu i Maghrebu, którym kierował prof. J. Bielawski¹⁷⁰.
- 1978 – odbyła się sesja naukowa zorganizowana przez KNO PAN poświęcona T. Kowalskiemu.
 - odbyła się sesja naukowa poświęcona osiągnięciom nauk orientalistycznych w 60-lecie Polski Niepodległej.
- 1979 – 1 marca – prof. J. Bielawski został usunięty ze stanowiska Kierownika Zakładu Bliskiego Wschodu i Maghrebu, jego funkcję przejął na krótko semitysta prof. W. Tyloch¹⁷¹.
- 1980 – „Rektor UW anulował decyzję o usunięciu prof. J. Bielawskiego ze stanowiska kierownika zakładu, ale prof. J. Bielawski przeszedł już na emeryturę i na poprzednie stanowisko nie powrócił”¹⁷². IO UW liczył 70 pracowników naukowych i ok. 350 studentów¹⁷³.
 - odbyła się konferencja zorganizowana przez KNO PAN „Teoretyczne problemy języków Azji i Afryki”¹⁷⁴.
- 1980/81 – w roku akademickim 1980/81 kierownikiem zakładu arabistyki była K. Skarżyńska-Bocheńska¹⁷⁵.
- 1981 – po ogłoszeniu stanu wojennego zajęcia zawieszono do 8 stycznia¹⁷⁶, potem przedłużono okres „zamrożenia” do lutego 1982 r.¹⁷⁷
- 1981–2005 – zakładem kierował J. Danecki, który w 1983 r. doprowadził do powrotu nazw „arabistyka” i „islamistyka” w nazwie jednostki¹⁷⁸. Kadra naukowa wzrosła liczebnie do około 70 osób pod koniec tego okresu¹⁷⁹.

¹⁷⁰ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

¹⁷¹ *Historia Katedry...*

¹⁷² M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 74.

¹⁷³ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 17.

¹⁷⁴ *Historia KNO PAN...*

¹⁷⁵ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

¹⁷⁶ J. Mantel-Niećko, i wsp. M. Stanowska, H. Suwała, B. Chmiel, E. Pankiewicz, *Próba sił...*

¹⁷⁷ M. Popko, *Z dziejów IO UW...*, s. 17–18.

¹⁷⁸ M.M. Dziekan, *Arabistyka i islamistyka...*, s. 73.

¹⁷⁹ E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce...*, s. 96.

1984–1989 – przewodniczącym KNO PAN został W. Tyloch.

1988, 27–28 października – w Krakowie odbyła się III Konferencja Arabistów Polskich zorganizowana przez IFO UJ i PTO Zarząd O/Kraków¹⁸⁰.

1990 – zmarł nagle dyrektor IFO UJ i kierownik tamtejszego Zakładu Arabistyki prof. A. Czapkiewicz.

1990–1992 – przewodniczącym KNO PAN był prof. M. Popko.

1990 – rozpoczyna działalność (przy IFO UJ) Fundacja Arabistyczna imienia A. Czapkiewicza, której celem jest wspieranie pracy naukowej młodych arabistów¹⁸¹.

– w składzie ostatniego Komitetu Uczelnianego PZPR był jeden orientalista – „Schodziła ze sceny organizacja PZPR. [...] Wszyscy członkowie KU PZPR byli pracownikami naukowymi: czterech profesorów, jeden docent, trzech doktorów i dwóch magistrów. Na czele KU stał historyk z rocznika 1945, członkami byli politolodzy, historycy, ekonomista i orientalista. Sami mężczyźni, w większości w średnim wieku”¹⁸².

¹⁸⁰ M.M. Dziekan, *III Konferencja Arabistów...* s. 128–129.

¹⁸¹ K. Maciuszak, *Z historii orientalistyki...*, s. 138–143.

¹⁸² B. Brzostek, *Życie społeczne...*, s. 330.

Indeks osobowy

- Abbas Adnan, 156, 315, 449, 470, 485, 529, 649, 660, 688
- Abd as-Sabur Salih, 297, 455, 671
- Abdel Latif Abdel Shafi Muhammad, 305, 340, 352, 507, 617, 620
- Abi Sullma Zuhajr Ibni, 308
- Abi Talib Ali Ibn, 458, 649, 663
- Abrahamowicz Z., 144, 418
- Abu Bakr Allam, 157
- (Achunow A.M.) Ахунов А.М., 38
- Adamczyk J., 43, 663
- Adler E., 226
- Al Abbas Kassim Ahmed, 269, 272, 283, 284, 352, 553, 554, 617, 620, 621
- Al Idrisi, 100, 116, 366, 368, 404, 439, 545, 644, 664, 684
- Al Sammary Mahdi, 259, 550
- Al-Dżahiz, 270, 273, 274, 278, 281, 284, 287, 458, 555, 669
- al-Ġazālī Abū Hāmid, 445, 458, 662
- Al-Hamadani, 453, 457, 486, 647, 662
- Alleg H., 459, 660
- Amrusi Al-Faid, 255, 257, 352, 550, 600, 602
- Anderson C., 102
- Andrycz N., 474
- Andrzejewski T., 230, 231, 238, 239, 243
- An-Nafis Ibn Rusta, 109, 404, 583,
- (Anoszkina W.N.) Аношкин В.Н., 430
- Antoniewicz W., 191, 195,
- Arab Abd ar-Rahman, 151, 557
- Arnold S., 226
- Asz-Szajch Hanan, 457
- (Awdijew W.I.) Авдиев В.И., 33, 666
- Awicenna, 54, 231, 244, 445, 643, 645, 660, 662, 686
- Badawi al-Mahmud, 455
- (Baranow Ch.K.) Баранов Х.К., 432
- Baranowski B., 451, 482, 486, 660
- Baranowski w., 445
- Bartczak A., 12, 156, 416
- Basik O., 323, 668
- Bassalik K., 233
- Bazyłow L., 226
- Bąkowska E., 459, 665
- Bell G., 28
- Ben Jelloun Tahar, 459, 663
- Berman J., 398
- Bernhard M., 401
- Bielawski J., 39, 50, 58, 90, 98, 103, 107, 158, 170, 200, 205, 208, 213, 217, 220, 226, 228, 229, 234–236, 238–241, 243, 246, 251, 252, 255–266, 268–170, 272, 274–279, 281–284, 286–287, 289–297,

- 299–310, 314, 316, 318, 336, 338–341, 347, 352, 371, 378, 382–384, 392, 394, 396, 402, 435, 441–442, 444–447, 451–452, 454–457, 462, 472, 478, 481–482, 484, 486, 488, 507–508, 517, 539, 544–545, 548, 550–559, 600–604, 613–614, 617, 619–621, 624–626, 639–641, 643–646, 648–660–664, 667–669, 671–672, 683, 685–686, 688
- Bieniek A., 156
- Bieńczyk M., 311, 627
- Bierut B., 63, 67, 72, 227, 654, 682,
- Blake G., 29
- Bocheński F., 309, 402, 405, 446, 452, 455, 472–474, 478, 488, 646, 669, 688
- Bogdanowicz J., 453, 664
- (Bołdyriew A.W.) Болдырев A.B., 27, 661
- (Bondariewskij G.L.)
Бондаревский Г.Л., 388
- Book S. → Kacieszczenko-Book S., 279, 446
- (Borisow W.M.) Борисов В.М., 430, 661
- Bourboune M., 459, 661
- Bożek W., 432
- Brabelec Z., 102
- Brakmer M., 233
- Brockelmann C., 33, 113, 187
- Brzostek B., 66–67, 73, 79, 192, 193, 196, 199–202, 204, 205, 210, 215, 220, 222, 224, 227, 233, 248, 250, 252, 544, 560, 661
- Brzuski W., 257, 340, 620, 622
- Bubka J., 156, 416
- Bukowski J.L., 450, 647, 667
- Bürgiel Ch., 404
- Burton R.F., 28
- Byrski K.M., 311
- Chałaczkiwicz R., 432
- Chałasiński J., 360, 382, 391, 400, 434, 646, 668
- Chang, 243
- Chedid A., 459, 661
- Chojnacki P., 233
- Choukr S. → Shoukr S., 54, 287, 297, 299, 305, 340, 352, 448, 449, 485, 529, 613, 614, 617, 620, 621, 666, 687
- Chwiłkowska E., 155
- Ciechanowska M., 264, 603
- Ciecierska-Chłapowa T., 155, 171, 605
- Ciećwierz P., 432
- Ciopiński J., 155, 605–609, 612, 616, 619,
- Cohen M., 403
- Contu G., 31, 36, 661
- Courtenay de J.N. Baudouin, 307
- Craig J., 29, 661
- Cucarella D.S., 425, 673
- Cyrankiewicz J., 67, 361, 432
- Cyrzyk L., 464
- Czapkiewicz A., 39, 116, 118, 128–130, 132, 134, 143, 148, 151, 152, 154–156, 165–166, 170–172, 182, 266, 268, 314, 356, 367, 394, 396, 403, 412, 415, 416, 420, 442, 448, 449, 451, 453–455, 508, 529, 552, 554, 560, 590–591, 605–609, 612, 615, 619, 622, 628, 629, 632, 634–636, 639–640, 644–646, 648, 661, 664, 670–671
- Czapkiewicz M., 126, 128, 148, 155, 156, 412, 414–416, 437, 684
- Czerniak B., 270, 478
- Czubalski F., 233
- Czuj J., 233
- (Czumaczenko W.K.) Чумаченко В.К., 430
- Dagher J.A., 460
- Danecki J., 53, 200, 275, 292–299, 306, 308–310, 313–315, 318–319, 322, 396, 402, 405, 419, 422–424, 441–443, 446, 448–450, 452, 455–458, 470–473, 478,
- Castrensis R. (Chester of, Robert), 28
- Cegledi K., 373
- Celer M., 558
- Ceretelli G.W. (Церетели Г.В.), 377, 403
- Çeçek J., 422

- 482–483, 485–486, 507–508, 517, 529,
535–537, 555, 559, 613–614, 617, 620,
621, 624–628, 639, 645–649, 661–666,
668–669, 685–688
- Danzig B.M. (Данциг Б.М.), 388
- Dąbrowska-Smektała E., 270, 645
- Dąbrowski K., 398
- Dąbrowski L., 299, 340, 392, 394, 294,
321, 446, 497, 620–621
- Dembski W., 130, 257, 380, 459, 550, 663
- Dębnicki A., 94, 243, 244, 369, 370
- Dib M., 459, 661
- (Djakow N.N.) Дьяков Н.Н., 30, 668
- Dobijanka-Witczakowa O., 111
- Dolinina A.A., 303, 305, 649
- Donath A., 340
- Doroszewski W., 233
- Doudou Abou Elaid, 310
- Dubińska Z., 256, 380, 661
- Dubiński A., 236, 243–244, 255–258, 369,
444, 600, 644, 668
- Dybiec J., 60, 62, 65, 75, 98, 99, 104, 111,
332–333, 544, 549, 668
- Dziekan M.M., 39–41, 156, 202, 213, 258,
290, 293, 307, 308, 310, 315, 364, 367,
369, 372, 374, 382, 390, 391, 394, 396,
398–400, 402, 406, 408, 419, 424, 435,
437, 441, 442–444, 453, 460–462, 464,
472, 484, 541, 550, 555–556, 559–560,
639, 661–662, 668–670, 686
- Dzierżykray-Rogalski T., 396
- Dziewanowski-Stefańczyk B., 70, 71, 669
- Dziubiński A., 313, 396, 645–647, 686
- Əliyev İ., 432
- Ellinger E., 35, 662
- Epalzy, de M., 31
- Eppel B., 236, 242–244, 369, 370, 601, 602
- Erpenius T., 32
- Eyal G., 30, 32, 669
- Farabi, Al-, 270, 276, 284, 382, 455, 555, 662
- Fekete L., 373
- Feraoun M., 459, 662
- Fryzeł T., 406, 444, 646, 662
- Fück J., 35, 648, 662
- Gabrieli F., 36, 669
- Gałaszka T., 155, 539
- Gasztołd-Señ P., 289, 662
- Gawroński A., 462
- Gdański M. (właśc. Thee M.), 440, 451,
486, 662
- Ghitani Dż., 456, 669
- Gibran Kh. G., 460, 662
- Gieysztor A., 371
- Głębocka B., 558
- Gogolewski I., 474
- Golius J., 32
- Golon M., 428, 432, 662
- Gomułka W., 67
- Góralski W., 273, 283, 345, 392, 394, 396,
627
- Górska E., 155–156, 184, 315, 442, 451,
468, 485, 529, 538, 540, 629, 639–640,
649, 661
- Grabowska B., 303
- Grand'Henry J., 315, 405
- Grossman A., 297, 299, 300, 305,
- Grotowski K., 60, 65
- Grzegórska Z., 12
- Grzybowski A., 400–402, 407, 409, 410,
436, 482, 669
- Guber A., 238
- Gustierin P. (Густерин П.), 37, 669, 677
- Gutkowski J., 256, 258, 259, 261, 263–265,
268, 273, 284, 336, 410, 552, 554, 602,
603, 644
- Habasińska E., 271
- Habibi E., 457, 662
- Habibollahi M., 155
- Haddad M., 459, 662

- Hafez K., 34, 35, 662
 Hafiz, 204, 498, 581
 Hakim, al-T., 453–456, 474, 644, 662, 669
 Halpern J., 286, 407
 Hamarneh S., 125, 127, 132, 134, 146, 148,
 150, 166, 167, 170–172, 352, 404, 469,
 488, 529, 549, 552, 605–610, 612, 615,
 635–637
 al-Hamisi Abd ar-Rahman, 288
 Harpula M., 540
 Hartmann M., 33
 Hauziński J., 21, 41, 132, 146, 404–406,
 663, 669
 Hemmerling Z., 309
 Hensel W., 200, 264, 685
 Herling-Grudziński G., 460
 Hetzron R., 154
 Heuchert A., 419, 421, 422, 675
 Hirszowicz Ł., 260, 273, 283, 286, 290,
 338, 339, 370, 371, 554, 621, 645
 Hitti Ph. Kh., 29, 384, 459, 663
 Hlond A., 202
 Houtsma M. Th., 365
 Hrbek I., 373
 Hübner P., 65–66, 68, 332, 359, 362, 663
 Husajn (Husein) T., 260, 273, 453, 454,
 456, 550, 663, 669

 Ibn Battuta, 454, 663,
 Ibn Chaldun, 251, 270, 273, 275, 284, 305,
 384, 421, 555
 Ibn Hazm, 278, 453, 455, 663
 Ibn Tufajl, 259, 280, 454, 644, 663
 Ibriszimow D., 156, 488, 529, 648
 Idris Y., 260, 266, 277, 309, 453, 454–456,
 479, 550, 663, 669
 Ihsan Kh., 157
 Isma`il Abd ar-Rahman, 282, 190, 204, 278
 Iwasiów-Pardus B., 402, 451, 471, 486, 663

 Jacobs M.F., 29, 30
 Jakubiak A., 349–351, 518
 Jakubiak K., 311
 Jakubowski M., 409
 Janabi H. (Dżanabi), 55, 315, 352, 442,
 444, 453, 457, 478, 487, 626 627, 662,
 669, 689
 Janicki A., 12
 Jankowska H., 308, 315, 342–344, 347,
 456–457, 649, 662, 666–667, 669
 Jankowska M.A., 552
 Jankowski H., 315
 Jarosiewicz F., 228, 236, 448, 485, 529, 671
 Jarosiński W., 376
 Jedynak P., 540
 Jezierski R., 392
 Józefowicz-Czabak (Niedźwiecka) Z., 12,
 340, 470, 340, 604, 613, 688
 Jurendt-Paruk G., 12, 156
 (Jusupow I.M.) Юсупов И.М., 430

 Kabziński J.K., 184, 628
 Kacieszczenko-Book S. → Book S.,
 Kaczmarek J., 392
 (Kadyrowa O.M.) Кадырова О.М., 37, 663
 Kalati A., 31, 36, 661
 Kalecki M., 407
 Kalinowski L., 166
 Kałużyńska H., 262, 268, 272, 276, 284, 299
 Kałużyński S., 24, 39, 109, 125, 156,
 188, 191, 197, 205, 213, 220, 222, 241,
 243–244, 246, 253, 256, 285, 289, 290,
 293, 294, 299, 301–303, 316, 318, 325,
 328, 330, 333, 367, 388, 396, 464, 491,
 536–538, 545–546, 557, 640, 663, 669,
 670
 (Kamienskij M.S.) Н. Каменский, 429
 Kanafani Gh., 310, 453, 456, 479, 486, 664
 Kaniewski K., 187, 192
 Karczewska A., 452
 Kargolo T., 43
 Karp A., 311, 349
 Karpuk E., 558, 646
 Kastner H., 314

- (Kazakow W.I.) Казаков В.И., 430
 Kemnitz von E.M., 31, 35, 664
 Khair-Eddine M., 460, 664
 Kherbi A., 186
 Kitchlew T., 272
 Kleczkowski A.S., 75
 Kleiner J., 118
 Klemensiewicz Z., 118
 Kmietowicz A., 125, 128, 148, 155, 156,
 403, 411, 413-415, 417, 437, 453, 646,
 648, 664, 670, 684
 Kmietowicz F., 124, 126, 128, 148, 155,
 156, 403, 413-416, 437, 644, 646, 648,
 684
 Kobieracki A., 432
 Kokot B., 224
 Kondracka A., 342-344, 347, 558
 Koni, al-I., 478, 479, 480, 670, 677, 688
 (Kononow A.N.) Кононов А.Н., 428, 670
 Konstańczak S., 66, 83, 359, 360, 670, 213
 Kończyk G., 451, 486, 648, 663, 664
 Kopałko Z., 474
 (Kornijenko J.M.) Корниенко Ю.М., 430
 Korytkowska B., 312
 Korzekwa A., 324, 664
 Korzeniewski B., 191
 Kostecki A.M., 394, 664
 Kotański W., 216, 228, 229, 235, 242, 243,
 263, 304, 346, 374, 383, 394
 Kotwicz W., 214
 (Kowalew A.A.) Ковалев А.А., 429, 430,
 664
 Kowalska M., 39, 128, 129, 132, 134,
 142, 143-144, 148, 151-152, 154-157,
 170-171, 182, 184, 307-309, 394, 396,
 404-406, 442, 457, 470, 549, 552,
 605-610, 615, 618, 620, 622, 628-629,
 631, 633, 640, 645, 648, 649, 667, 670,
 688
 Kowalski T., 20, 24, 39, 47, 53, 59, 87-90,
 92-95, 98-101, 103, 105-109, 112, 115,
 120, 158-160, 162, 165, 181, 182, 185,
 192, 199, 205, 214, 253, 274, 308, 355-
 356, 395, 406, 418, 422, 463-464, 466,
 500, 508, 539, 543, 545, 559, 580, 640,
 643, 664, 667, 668, 671, 675, 683-684
 (Kowtoniuk W.W.) Ковтонюк В.В., 430
 Kozłowska J. (Podobińska), 12, 256, 271,
 319, 446, 450-452, 457, 458, 478, 625,
 627, 640, 647, 649, 661, 665, 668, 674,
 687
 Kozłowska M., 234, 364, 366, 368, 370,
 374, 386, 390, 393-397, 399, 434-435,
 664
 Kozyriew A., 432
 (Kraczkowskij I.J.)
 Крачковский И.Ю., 27, 37, 240, 664
 Krasieński Z., 460
 Krasnowolska A., 155
 Krassowska (Krassowska-
 -Jodłowska) E., 248, 274, 371
 Król I., 157, 538,
 Kruczkowski A., 387, 428
 Krzyżanowski J., 98
 Kubiak S., 148, 150, 154-156, 413-415, 437
 Kubiak W., 39, 58, 124, 127-128, 130, 144,
 166, 257, 299, 370-371, 402-408, 412,
 413, 453-455, 498, 549-550, 639, 664,
 665, 669
 (Kuczyn W.D.) Кучин В.Д., 429
 Kukan E., 432
 Kumaniecki K., 233
 Kurowski R., 256, 271, 448, 485, 529, 663
 Kuryłowicz J., 107, 111, 112, 154, 171, 216
 Kuśtrowski P., 540
 Labuda G., 371
 Lachowska T., 380
 Landowski Z., 184, 311, 350, 470, 688
 Latuszkiewicz E., 271
 Lech J., 371
 Leeuwen van R., 32, 660
 Lehr-Splawiński T., 92, 99,
 Leligdowicz A., 402, 408, 482

- Lewak A., 191
- Lewicka (Barancewicz) P., 315, 416, 442, 686
- Lewicka (Lewicka-Rajewska) U., 156, 411, 649, 670
- Lewicka M., 54,
- Lewicki M., 88, 89, 106, 243, 369, 370, 372, 384, 418, 594, 657
- Lewicki T., 39, 41, 59, 72, 100, 106–116, 118–119, 123–130, 132–134, 142, 146–153, 163, 166, 171–172, 181–182, 199, 213, 215, 218–219, 250, 251, 258–259, 262, 284, 305–306, 314, 316, 328–329, 356, 364, 366, 370, 371, 373, 374, 378, 382, 384, 385, 388–397, 402–406, 409, 411–418, 420–422, 435, 439–440, 442, 447, 451–453, 462–463, 465, 472, 481, 506–508, 516, 539, 544–546, 548, 549, 552, 556, 583, 591–594, 607–608, 609–610, 612, 615–616, 619, 634, 636–637, 640, 643–649, 664–665, 669–670, 671, 680, 684
- Libera Z., 260
- Linka H., 450, 667
- Lisowski J., 119, 128, 132, 148, 165–166, 171, 453, 606, 607, 609, 610, 615, 631–633, 635, 664
- Lombard M., 376
- Lorentz S., 371
- Łacina J., 157, 315
- Ładyka J., 226
- Ławrow S., 432
- Łączak J., 155
- Łomnicki T., 474
- Łuckij W.B., 261
- Ługowski A., 311
- Łukaszewska K., 324, 664
- (Łukaszonok N.P.) Лукашонок Н.П., 430
- Machalski F., 41, 58, 107, 114, 118, 127, 129, 132, 146, 148, 166, 171, 214, 381, 418, 444, 445, 454, 480–481, 488, 590–593, 632, 644, 645, 665, 667, 670, 688
- (Machmutow M.I.) Махмутов М.И., 430
- Machut-Mendecka E., 31, 313–315, 318, 322, 410, 442, 446, 450–452, 457–458, 463, 479, 507, 509, 624–627, 647, 649, 661, 665, 670, 671, 686, 687
- Maciszewski J., 392
- Madeyska (Bobrowicz) D., 279, 284, 287, 292–293, 297, 299, 305, 310–311, 315, 405, 424, 442, 446, 451, 452, 457, 463, 486, 617, 624–627, 648, 665, 686
- Mahfuz N., 277, 282, 312, 53, 455, 457, 458, 479, 665
- Majda T., 21, 41, 192–193, 222, 241, 251, 255, 256, 264, 305, 310, 328, 372, 454, 471, 504, 546, 549, 600, 602, 614, 618, 662, 663, 665, 667, 670, 688
- Makarczyk J., 110–114, 675
- (Makarienko A.N.) Макаренко А.Н., 430
- Malarczyk D., 411–414, 416, 417, 665
- Malec D., 540
- Małecka A., 127–128, 132–134, 142, 145, 148, 155–157, 166, 171, 182, 184, 453, 549, 552, 605–607, 609–610, 615, 619, 628, 631–632, 664
- Mantel-Niećko J., 311–312, 559
- Manteuffel H., 98, 667
- Manuela M., 31
- Marcais W., 108
- Marszewski T., 148, 155, 181, 622
- Massignon L., 108
- Maśka Z., 132–134, 142–144, 148, 155–157, 172, 182, 184, 384, 403, 422, 453, 549, 552, 601, 605–607, 609, 610, 615, 622, 628, 664
- (Matwijenko A.N.) Матвиенко А.Н., 430
- Mazahéri A., 459, 645, 665
- (Miednikow N.A.) Медников Н.А., 37, 669
- (Miedwiediew S.B.) Медведев С.Б., 430
- Meissner W., 270, 517, 646

- Mekky Abdel W., 152, 155, 485, 529, 558, 565
Mencal (?), 371
Mendel Y., 32, 665
Metwalli M., 352, 624–625
Mękarska B., 155
Michalak-Pikulska B., 41, 88, 142, 144, 154, 157, 442, 538, 540, 555, 558, 665
Michalski M., 444, 460, 670
Michałowski K., 243, 350, 367, 388
Michniewicz E., 452, 457
Mickiewicz A., 368, 370, 406, 457, 644
Minc H., 67
(Miniażetdinow I.Ch.)
Миняжетдинов И.Х., 37, 663
Miodońska-Susłowa A., 452, 453, 455, 475, 664, 666
Mładenow P., 432
Mołé M., 106, 107, 109, 675
Morecka Z., 301
Mrozek (Mrozek-Dumanowska) A., 382, 394, 399–402, 435, 452, 471, 485, 648, 665–666, 687
Mrozek B., 394
Mrozowska A., 299, 315, 475
Mrożek S., 90, 683
Mulud M., 460
Munkidh, ibn Usama, 295, 455, 663
Murkocińska J., 157
Mysłakowski Z.K., 105

Nagrodzka T., 380
Nasr Seyyed H., 457, 665
Natorf H., 241, 251, 255–258, 261, 336, 372, 389, 428, 454, 478, 549–550, 600–601, 644, 663
(Naumkin W.W.) Наумкин В.В., 430
Nazmi A., 12, 315, 322, 352, 446, 450, 470, 493, 507, 541, 625–627, 647, 686, 688
Nazmi S., 686
Niedzielska A., 552
Nikoniuk S., 340

Nosowski J., 39, 261, 408, 639–640, 669
Nowak W., 540
Nowakowska A., 380
Nowicki P., 207, 215, 325, 408, 426, 448, 485, 529, 546, 665

Ochab E., 398
Ohly R., 124, 245, 292, 346, 444, 453, 643, 670, 671
Okruszko I., 380
Olszewska-Dyoniziak B., 395, 665
Olszowski S., 392
Opozda M., 412, 117, 248, 249
Opozda T., 148, 155, 414
Osóbka-Morawski E., 63, 67
Ostafin B., 156, 157, 538
Oyrzanowski B., 309

Pacholczyk J., 262, 264, 270, 273, 276, 277–278, 282, 283, 285, 316, 446, 469, 488, 497, 529, 551, 554, 555
(Pachomowa M.A.) Пахомова М.А., 663
Palaczyk B., 156
Pałczyzna J., 371
(Parsajew W.I.) Парсаев В.И., 430
Paraskiewicz K. (Maciuszak), 12, 89, 120, 137, 139, 543, 544–546, 548, 550, 556, 558, 560, 670, 675, 684–685
Parzymies A., 299, 314, 405, 541, 646, 648, 686
Pavlovich P., 31
Pawłowska J., 156, 315, 629
(Pejev J.) Пеев Ђ., 31
Petecka (?), 171
Petecki B., 70, 474, 549
Petraček K., 154, 266, 382
Piątkowska I., 155
Piecuch M., 155
Piedos Z., 380
Piekarski P., 155
Pigoń S., 90, 118

- Piłaszewicz S., 217, 218, 265, 303, 307, 308,
396, 409–411, 436, 445, 558, 666
- Piotrowska A., 288
- Piotrowski J., 309, 648
- Pióro T.Sz., 428, 666
- Pisowicz A., 59, 88, 98, 107, 123, 125, 140,
142, 144, 148, 154–156, 416, 447, 522,
553, 605–606, 608, 612, 616, 619, 666,
673
- Piszczek K., 339
- Piwiński R., 305, 307, 309, 314, 351, 442,
452, 457, 486, 488, 493, 508, 557–558,
625–627, 647, 649, 655, 666, 686
- Piwowska M., 284, 299,
- Pleskot P., 289, 359–360, 362, 376, 392,
398, 656, 662, 666
- Plezio M., 287, 295, 384, 403, 455, 556,
566, 645, 664
- Plaskowicka-Rymkiewicz S., 199, 202,
204, 255, 325, 600–601
- Płomiński K., 432
- Plusa G., 155
- Pobożniak T., 107, 110, 113, 127, 131, 148,
154, 165, 418, 590, 605, 630
- Podhorska (Podhorska-Rekłajtis) E., 256,
278, 396, 399, 402, 435, 552, 645,
646–648
- Podolak B., 155
- Polanowski T., 224, 259, 550
- (Połosin W.W.) Полосин В.В., 37, 677
- Pomorska M., 466, 670
- Poniatowski Z., 39, 226, 443, 445, 551,
640, 665, 670
- Popiela J., 540
- Popko M., 155, 193, 198, 202, 205, 217,
228, 235, 248, 258, 259, 272, 286–287,
290–291, 293, 299, 307, 309–311, 315,
391, 398, 435, 541, 546, 549, 555–560,
636, 640, 666
- Primakow J., 23, 38
- Prokop K.R., 105, 113, 539, 666
- Prokopczuk J., 261, 309, 409, 246, 666
- Przeradzka U., 215
- Przeworski S., 59, 187, 191, 327, 447, 484
- Przybyłowa Z., 256
- Pstrusińska J., 155, 416
- Raczyński Z., 432
- Radajewicz A., 474, 478
- Radkiewicz S., 67
- Ranoszek R., 215, 216, 229, 243, 383, 545
- Rapacka-Rościszewska K., 165, 166, 171,
172, 453, 664
- Rapacki A., 67, 217, 371
- Rapak M., 156
- Reczek J., 184, 622
- Redlak M., 58, 402
- Reinkowski M., 31, 660, 661, 664, 665
(Rienżyn A.P.) Ренжин А.П., 430
- Reychman J., 40, 57, 106, 109, 196, 198,
199, 202, 204–206, 208, 209, 211, 213,
214, 217–220, 222–230, 234, 236, 240–
246, 251, 254–255, 257–258, 260–261,
263–264, 266, 268, 272–274, 276, 278,
280, 286, 290, 293, 295, 300, 302–303,
305, 325–326, 328, 336, 338–340, 346,
356, 363, 366–367, 370–371, 373–380,
382–386, 388–393, 418, 448, 452, 461–
463, 465, 468, 482, 485, 517, 544–549,
551, 599–600, 602–602, 613–614, 640,
643, 645, 655, 663, 666, 670–671
(Riasnoj I.) Рясной И., 430, 677
- Rodziński W., 370
- Rogers J.M., 297
- Rola-Żymierski M., 67, 94
- Rozenbejger A., 155
- ar-Rubaji Abd ar-Rahman, 309
- Rudecki S., 171
- Rudnicka (Rudnicka-Kassem) D., 155,
315, 405
- Rudnicki B., 444, 646, 666
- Rugh W.A., 39
- (Rumiancew I.W.) Румянцев И.В., 430
- Rusek J., 151

- Rutkowski T.P., 225–226, 249, 254,
285–286, 301, 313, 360, 656, 666
- Rybicki M.K., 68
- Rybicki Z., 290, 300
- Rykaczewska N., 109–110, 114
- Rymkiewicz S., 243–244, 255, 600–601
- Rysiewicz Z., 215–216, 229
- Sabri Musa Kazim, 186
- Sabur as-S. Abd, 297, 455, 671
- Safarewicz J., 105
- Şagr, aş-M., 454, 671
- Said Kh., 263–264, 268–269, 288, 352,
552, 602–604
- Sajan B., 271
- Sakowicz E., 193, 271, 293, 307, 322, 559
- Samman, as-Gh., 457, 648, 666
(Sawiczewa J.M.) Савичева Е.М., 433, 671
- Schayer S., 185, 187, 191, 192, 312, 322, 664
- Schwanitz W.G., 35, 666
- Sekrecka D., 156
- Sezgin F., 33, 660
- Sidor K., 446, 645
- Siemiątkowska-Ochałek A., 155
- Siemieniec-Gołaś E., 99, 100, 103, 155,
160, 666
- Sienkiewicz H., 460
- Sierakowska-Dyndo J., 202, 217, 666
- Sigalin B., 340
- Siwec P., 156, 406, 539
- Siwierska E., 39, 516, 639, 660
(Siukijajniën L.R.) Сюкияйнен Л.Р., 430
- Skalmowski W.J., 171, 605–606, 608, 612,
616, 619
- Skarżyńska (Skarżyńska-
-Bocheńska) K., 224, 251, 252, 255,
257–259, 261, 263, 264, 266, 268, 270,
272, 274–278, 282–284, 287, 292, 294,
296–300, 303, 310, 311, 314, 316, 318,
336–337, 339–340, 353, 396, 405, 440,
442, 444, 446, 451–454, 457, 463, 470,
474, 485, 488, 549, 550, 552–555, 559,
602–603, 614, 617, 620, 626, 627, 646,
649, 661, 664, 666, 669, 672, 687, 688
- Składanek B., 39, 255–256, 340, 341, 541,
600, 613–614, 640, 671
- Skoczek M., 155–157, 118
- Skrzeszewski S., 63, 65, 67, 90–92, 94, 103
- Skuba-Pękosławski L., 457, 663
- Skuratowicz J., 309, 645
- Skuratowicz M., 459, 663
- Skuratowicz W., 213, 217, 219, 228, 243,
245, 283, 290, 293, 294, 338–341, 344,
371, 410, 446, 448, 451, 485–486,
545–546, 620–621, 645, 667, 686
- Skurzak L., 109, 670
- Słowacki J., 460
- Śluczański E., 371
- Słuszkiewicz E., 57, 215, 302, 306, 370, 388
(Spirkin A.L.) Спиркин А.Л., 430
- Spychalska (Spychalska-
-Wilczurowa) G., 243
- Srzednicki Cz., 39, 95, 98, 103, 109, 161,
447, 580, 640, 671
- St. John Ph., 28
- Stajuda T., 315, 402, 647
- Stalin J.W., 75, 84, 98, 118, 206, 211, 235,
238–240, 242, 433, 548
- Stanhope H. (Lady), 28
- Starzyk K., 407
- Stasiak S., 191, 376, 384
- Stasik D., 312, 464
- Stasolla M.G., 39, 671
- Stefański B., 411, 667
- Stępiński J. (M.), 256, 268, 270, 272–276,
278, 283, 296, 316, 448, 508, 552, 554,
617, 620–621, 671
- Stępniewska (Holzer-
-Stępniewska) B., 299, 315, 405, 445,
649, 667
- Stepnowski P., 12
- Stiller R., 262
- Stopa R., 107, 113, 115, 118, 144, 163, 165,
257, 314, 381, 590, 615, 629, 637, 667

- Strelcyn S., 23, 41, 215–217, 223, 226,
 229, 233–237, 242–243, 245–247, 249,
 251, 253, 258, 262, 265, 266, 268–275,
 278, 282, 286, 290, 329, 334, 339, 340,
 364, 366, 369–370, 372–374, 376, 378,
 382–383, 409–410, 434, 436, 468, 547,
 549, 620, 622, 667, 671
 Suchodolski S., 412–414, 671
 Sudyka L., 88, 149, 417, 465, 539, 665–668
 Surdykowska S., 202, 217, 666
 Szafer W., 105
 (Szarbatow G.Sz.) Шарбагов Г.Ш., 36,
 429, 430, 664, 667
 Szarkawi Asz-Abd Ar-Rahman, 454, 455,
 671
 (Szastina N.P.) Шастина Н.П., 37, 666
 (Szatałow A.S.) Шаталов А.С., 430
 Szczepański J., 107
 Szczudłowska
 (Szczudłowska-Dembska) A., 277
 Szeruda J., 233
 Sznepf M., 340
 Szul B., 450, 667
 Szydlik H., 143
 Szymańska J., 444, 640, 667
 Szymański E., 39, 165, 251, 255–257,
 259–261, 268, 275, 278, 283–284, 290,
 293, 338–340, 355, 371, 372, 377–380,
 382, 384, 388, 394, 396, 399–400, 402,
 409, 435, 444, 446, 454, 459, 549, 550,
 591, 593, 617, 640, 644–646, 663, 667,
 669–671
 (Szyszakow W.A.) Шишаков В.А., 430
 Świętochowski T., 275
 Tabatabai Seyyed M.H., 457, 667
 Tajmur M., 124, 218, 240, 260, 310,
 453–455, 551, 661
 Taszycki W., 95, 111, 114, 115, 641, 668
 Taubenschlag R., 370
 Tilman N., 33, 660
 (Timofiejew I.W.) Тимофеев И.В., 430
 (Tiukajewa T.I.) Тюкаева Т.И., 37, 672
 (Tokariew A.A.) Токарев А.А., 43, 667
 Tomaszekiewicz W., 39, 95, 103, 109, 161,
 447, 580, 640, 671
 Topolski J., 19, 667
 Torowa M., 380
 Tryjarski E., 39, 89, 99, 185, 191, 199,
 206–207, 226, 256, 325–326, 379–380,
 388, 454, 640, 667, 671
 Trzebiatowski W., 392
 Tubielewicz W., 58, 213, 218, 228–229,
 235, 237, 240, 243–244, 251, 255, 263,
 268, 277, 284, 371, 411, 436, 444, 448,
 453–454, 485, 546, 550, 552, 554, 640,
 644, 667, 671, 672
 Tuczynski J., 107
 Tulisow J., 396
 (Turczyn W.I.) Турчин В.И., 430, 568
 Turcki S., 248
 Tyloch W., 57, 128, 133, 172, 189, 199, 245,
 258, 265, 269, 272, 285–286, 290, 294,
 297, 299, 301, 303, 309–310, 313–314,
 343–344, 348, 373, 377–378, 381,
 390–397, 410, 435–436, 446, 470, 543,
 553, 556–557, 559–560, 617, 620, 640,
 647, 661, 667, 672, 687–688
 Tyrchan M., 21, 672
 (Udam A.W.) Удам А.В., 430
 Vielrose E., 261, 667
 Vrolijk A., 32, 660
 Wannus Sa'd Allah, 455, 672
 Warut (?), 340
 Wasilewski T., 305
 (Waszkiewicz N.N.) Вашкевич Н.Н., 430
 Wawrzczyk D., 256
 Wawrzyniak M., 312, 625
 Wehr H., 28

- Werblan A., 376, 392
 Wereszczyńska B., 261, 271
 Willman-Kurecka T., 646
 Willmanowa, z Grabowskich H., 107
 Winet M., 31, 660, 664–665
 Winid B., 299, 392, 410, 671
 Witakowski W., 311
 Witkowska A., 455–457, 478, 662–663, 666
 Wnuk-Lisowska E., 156
 Wojakowska K., 39, 516, 639, 660
 Wojtasiewicz O., 196, 265, 301, 370, 383
 Wojtyńska-Leja A., 272
 Wołłejko Cz., 474
 Wrona B., 12, 39, 58, 299, 311, 314, 315,
 318, 322, 337, 353, 424, 446, 452, 457,
 640, 672, 686–687
 Wronecka J., 402, 458, 662, 663
 Wyka K., 110, 118
 Wysocki P., 184

 Yacoub G., 311, 312, 315, 318, 319, 352,
 460, 486, 487, 508, 625–628, 686–687

 Zaborski A., 87–88, 140, 142–143, 146,
 148, 152, 154–156, 163, 165, 180–182,
 184, 314, 356, 396, 404–406, 418, 421–
 422, 449, 465, 485, 504, 529, 538–539,
 622, 628, 629, 641, 648, 667, 668
 (Zachoder B.W.) Заходер Б.В., 27
 Zade Ašik Paša, 498, 582
 Zagórski B.R., 299, 305, 309, 408, 410
 Zajączkowska-Łopatto M.E., 198–199,
 202, 205, 207, 220, 222, 241, 244,
 255–256, 258–259, 262, 266, 326, 328,
 372

 Zajączkowski A., 39, 47, 58–59, 94, 98, 99,
 103, 111, 160, 166, 185–188, 191–192,
 196–200, 202, 204–205, 206–207,
 212–220, 222, 226, 228, 229, 231, 233,
 235–236, 238–241, 243–245, 250–251,
 253–256, 258, 259, 261–266, 268, 270,
 272, 273, 275, 280, 288, 290, 294–295,
 324–326, 328, 331–332, 364, 369, 371,
 372–373, 376–380, 382, 383, 388–390,
 394, 400, 407, 418, 435, 440, 444–445,
 447, 459, 463, 506, 539, 543, 544–546,
 549, 551–552, 556, 580–583, 585–586,
 588–589, 601–602, 641, 643–645, 655,
 664, 667, 668, 672, 680, 685, 686
 Zajączkowski Andrzej, 382, 400
 Zajączkowski W., 94, 95, 106, 109, 110,
 118, 124, 132–133, 148, 154, 165, 166,
 170, 181, 240, 286, 377–380, 418, 441,
 443, 463, 482, 484, 528, 590–593, 609,
 619, 630, 632, 634, 641, 643, 670, 672
 Zdanowski J., 451, 486, 648, 663, 664, 668
 (Zieleniew J.I.) Зеленев Е.И., 26, 672
 Zimnicki W., 110, 114, 118, 132, 142, 148,
 165–166, 181, 590–594, 608, 610, 612,
 615, 616, 632
 Zirawi Abdel Kader, 507, 620–621
 Zuhajr Ka'b ibn, 457, 663

 (Żdanow A.A.) Жданов А.А., 428, 670
 Żelazowski Z., 267, 288
 Żoźna (Składankowa) M., 255–256, 340,
 600, 603, 614
 Żółkiewski S., 371, 378, 384, 389
 Żukowski P., Żukowski

Słowa kluczowe

absolwenci arabistyki
afrykanistyka
akty prawne
 dotyczące szkolnictwa wyższego
arabistyczne stypendium wyjazdowe
arabistyka
arabistyka afrykanistyczna
arabistyka dorobek dydaktyczny
arabistyka dorobek naukowy
arabskie traktaty filozoficzne
As-Sadaka
awanse naukowe
biblioteka arabistyki
dialekt egipski
doktoranci arabistyki
dramat arabski
dyplomaci-arabiści
etnomuzykologia
filologia orientalna
filologie
filologie obce
filozofia arabska
filozofia arabsko-muzułmańska
filozofia islamu
Folia Orientalia
gramatyka arabska
historia arabistyki polskiej
historia współczesna nauki polskiej
instytucja szkoły wyższej
Instytut Filologii Orientalnej
Instytut Orientalistyki UJ
Instytut Orientalistyczny
 Uniwersytet Warszawski
islamistyka polska
katedra arabistyki
Katedra Filologii Orientalnej
Komitet Nauk Orientalistycznych PAN
Komitet Orientalistyczny PAN
lektor języka arabskiego
literatura arabska
literatura dydaktyczno-informacyjna
literatura wspomnieniowa
memuarystyka
Międzynarodowa Konferencja III Teorii
 Światowej w Warszawie
Ministerstwo Nauki
 i Szkolnictwa Wyższego
Ministerstwo
 Spraw Wewnętrznych arabista
Ministerstwo
 Spraw Zagranicznych arabista
modernizacja dydaktyki na arabistyce
Muzeum Narodowe w Warszawie
 orientalia

- muzyka Indonezji
 muzyka orientalna
 muzyka świata islamu
 myśl islamu
 obozy językowe arabistów w świdrze
 orientalistyka
 podręcznik do arabskiego
 polscy arabiści
 polscy orientaliści
 polska ludowa
 polska republika ludowa
 Polskie Towarzystwo Orientalistyczne
 prace dyplomowe
 prace dyplomowe i dysertacje
 Przegląd Orientalistyczny
 przekłady literackie z arabskiego
 przekłady literatury pięknej
 redakcja arabska polskiego radia
 reformy edukacji wyższej w Polsce
 Ludowej
 Rocznik Orientalistyczny
 Seminarium Filologii Orientalnej
 sfery badań naukowych
 skrypty arabistyczne
 słowniki arabskie
 stopnie naukowe: doktor
 stopnie naukowe: doktor habilitowany
 szkolnictwo wyższe
 szkolnictwo wyższe polska od 1945 r.
 średniowieczna literatura arabska
 średniowieczna podróżnicza literatura
 arabska
 teatr arabski
 teologia islamu
 tłumacz arabista
 tłumacze arabiści
 tłumacze arabskiego
 tłumacze j. arabskiego
 Towarzystwo Przyjaźni Arabsko-Irackiej
 Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Arabskiej
 Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Libijskiej
 Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Syryjskiej
 Union Européenne des Arabisants
 et Islamisants (UEAI)
 uniwersytet
 Uniwersytet Jagielloński
 Uniwersytet Warszawski
 współczesna historia orientalistyki
 polskiej
 Zakład Arabistyki i Islamistyki
 Zakład Orientalistyki PAN
 „Zielona Książeczka”
 ZO PAN
 university
 academic degrees: doctor
 academic degrees: habilitated doctor
 Ministry of Science and Higher Education
 legal acts relating to higher education
 research sphere
 scientific promotions
 University of Warsaw
 Jagiellonian University
 Oriental Institute
 Institute of Oriental Philology
 Department of Oriental Philology
 Oriental Philology Seminar
 Department of Arabic Studies
 Department of Arabic and Islamic Studies
 arabic studies graduates
 Oriental Institute, University of Warsaw
 thesis
 oriental studies
 higher education poland since 1945
 philologies
 foreign philologies
 oriental philology
 didactic and information literature
 literature translations
 memoir literature
 memuaristics
 arabic translators
 diploma theses and dissertations
 arabic studies scientific achievements
 arabic studies didactic achievements

- modernization of didactics in arabic studies
 arabic translator
 Ministry Of Foreign Affairs
 Interior Ministry
 National Museum in Warsaw
 arabic language library
 arabic dictionaries
 arabic grammar
 arabic textbook
 arabic scripts
 higher education reform in People's Poland
 People's Poland
 Polish Peoples Republic
 higher education
 institution of higher education
 arabic studies
 As-Sadaka
 Arab Editorial Office of Polish Radio
 arabic teacher
 arabian travel scholarship
 Polish-Arab Friendship Society
 Arab-Iraqi Friendship Society
 Polish-Libyan Friendship Society
 Polish-Syrian Friendship Society
 International Conference of The Third World Theory in Warsaw
 'Green Book'
 arab diplomats
 egyptian dialect
 arabic language camps in świder
 contemporary history of polish science
 contemporary history of polish oriental studies
 history of polish arabic studies
 polish islamic studies
 polish orientalists
 polish arabists
 african studies
 african arabic studies
 phd students of arabic studies
 arabic translators
 arabian translators
 literary translations from arabic
 arabic drama
 arab theater
 arabic literature
 medieval arabic literature
 medieval arabic travel literature
 oriental music
 ethnomusicology
 music of the islamic world
 indonesian music
 arab philosophical treatises
 the thought of islam
 islam theology
 philosophy of islam
 arab philosophy
 arab-muslim philosophy
 Polish Orientalist Society
 Department of Oriental Studies of The Polish Academy of Sciences
 Orientalist Committee of The Polish Academy of Sciences
 Committee of Oriental Sciences of The Polish Academy of Sciences
 Orientalist Review
 Orientalist Yearbook
 Folia Orientalia
 Union Europeenne Des Arabisants Et Islamisants (UEAI)

Streszczenie

Arabistyka w PRL (1945–1990)

W pracy przedstawiono dzieje instytucji polskich zajmujących się działalnością naukową, dydaktyczną i łączoną w zakresie arabistyki w okresie istnienia Polski Ludowej (1945–1990/91). Mowa tu o arabystkach (i ich pre-formach) na UJ i UW. Nie pominięto zarysu działalności innych ośrodków związanych z arabistyczną pracą badawczą i organizacyjną (m.in. placówek PAN). Wspomniano o działalności bibliotek i tworzeniu zbiorów o wartości naukowej lub dydaktycznej. Skoncentrowano się na dziejach organizacyjnych, aktywności naukowej oraz dydaktycznej i jej modernizacji w dwóch wyspecjalizowanych placówkach uczelnianych – po jednej na Uniwersytecie Jagiellońskim i na Uniwersytecie Warszawskim. Rekonstruowano ich historię na podstawie źródeł archiwalnych i opracowań. Odtworzono też – w niezbędnym zakresie – zmiany prawa o szkolnictwie wyższym, gdyż rzutowały one na działalność arabistyki. Praca została oparta na szerokiej podstawie źródłowej (archiwalia UJ, UW, PAN, AAN, MSZ, PISM, IPN itd.) oraz bogatej, wielojęzycznej literaturze przedmiotu, a także wspomnieniach świadków tej historii. Zweryfikowano chronologię, którą zaopatrzone w odsyłacze oraz dorobek poprzedników. Wyznaczono i opisano obszary do tej pory opuszczane, traktowane marginalnie lub opisane błędnie w literaturze przedmiotu.

Właściwym przedmiotem badania stały się dzieje polskiej akademickiej arabistyki jako instytucji, gdyż – jako instytucjonalny kierunek naukowy i jako dedykowane placówki dydaktyczne – narodziła się dopiero w PRL. Zarysowano – jako kontekst – jej okres grynderski i udokumentowano późniejszy rozwój, od założenia jej zrębów instytucjonalnych. Procesy związane z kreacją arabistyki, zmianami i unowocześnieniem form i zakresu jej działalności zostały przedstawione w kolejności chronologiczno-problemowej. Stopniowy proces modernizacji był tak głęboki, że rozpoczęto go od zmiany przedmiotu i celu badań i studiów, paradygmatów naukowego oraz dydaktycznego. Dotyczył badań naukowych i dydaktyki, dzięki czemu polska arabistyka na tle europejskim wpisywała się w ówczesnie obowiązujące modele. Także dzięki temu arabistyka jako instytucja stała się ważnym ośrodkiem polskiego życia oświatowego, intelektualnego i naukowego oraz pośrednikiem w rozwoju stosunków międzynarodowych.

We własnych placówkach wykształcono nowy typ naukowca: mobilnego, nieoderwanego od życia, wysoko wykwalifikowanego specjalisty biegle operującego językiem żywym. Dzięki zmianom w procesie rekrutacji wyłaniano kandydatów utalentowanych językowo, a modernizacja dydaktyki, skoncentrowana m.in. na nauce języka będącego w użyciu (native lektorzy, długoterminowe stypendia językowe w krajach arabskich), zapewniała absolwentom wysokie kompetencje językowe i możliwości zatrudnienia poza uczelnią, pracy w terenie. Nowy model absolwenta i naukowca, a nawet samego procesu dydaktycznego wykształcił się ewolucyjnie – w rezultacie zarówno reform, jak i ich modyfikacji i korekt. Rezultaty badań rozdzielonych na podstawowe części rozdziałami udowodniły, że założona hipoteza robocza została w pełni zweryfikowana: w badanym okresie zmiany geopolityczne i reformy systemu edukacji wyższej w połączeniu z inicjatywami oddolnymi (katedry) doprowadziły do systemowej przebudowy kadry, kierunków i zakresu badań, dydaktyki, jak i ich paradygmatów. Modernizacja została przeprowadzana stadialnie, różnymi drogami (oddzielnie dla UW i dla UJ), niekiedy metodą prób i błędów, i już w latach 70. zaowocowała nowego typu absolwentami, przedsiębiorczymi, biegle władającymi językiem współczesnym i jego dialektami, znawcami aktualnej problematyki świata arabskiego i islamu.

Ponieważ przedmiot badań dotyczy zjawisk kompleksowych, pole badawcze objęło wiedzę kontekstową o epoce, w tym prawodawstwo kształtujące życie akademickie, fakty z dziejów obu uczelni (gł. w zakresie arabistyki lub na nią oddziałowujące), opis zmian dydaktyki, dorobek placówek, elementy biografii kadry i jej działalność wokółuniwersytecką (m.in. tłumaczenia literackie i popularnonaukowe, działalność popularyzatorską, TPPAr).

Abstract

Arabic studies in the Polish People's Republic (1945–1990)

The paper presents the history of Polish institutions involved in research, teaching and combined activities in the field of Arabic studies during the period of the People's Republic of Poland (1945–1990/91). This includes Arabic studies (and their pre-forms) at the Jagiellonian University and the University of Warsaw. An outline of the activities of other centers related to Arab research and organizational work (including PAN institutes) was not omitted. The activities of libraries and the creation of collections of scientific or educational value were mentioned. The focus was on the organizational history, research and teaching activity, and its modernization in two specialized university institutions – one at the Jagiellonian University and one at the University of Warsaw. Their history was reconstructed based on archival sources and studies. Also, to the extent necessary, changes to the law on higher education were recreated, as it influenced the activities of Arabic studies. The work was based on a broad source base (archives of the Jagiellonian University, UW, PAN, AAN, Ministry of Foreign Affairs, PISM, IPN, etc.) and rich, multilingual literature on the subject, as well as the memories of witnesses to this history. The chronology, which was provided with references and the achievements of its predecessors, was verified. The areas previously abandoned, treated marginally or described incorrectly in the subject literature have been designated and described.

The actual subject of the study was the history of Polish Arabic studies as an institution, because – as an institutional scientific direction and as a dedicated educational institution – it was born only in the Polish People's Republic. Its governing period has been outlined as a context, and its subsequent development, from the establishment of its institutional framework, has been documented. The processes related to the creation of Arabic studies, changes and modernization of the forms and scope of its activity have been presented in chronological-problem order.

The gradual process of modernization was so profound that it began with changing the subject and purpose of research and studies, as well as the scientific and didactic paradigms. It concerned scientific research and didactics, thanks to which Polish Arabic studies matched the models in force at the time. Also for this reason, Arabic studies as an

institution became an important center of Polish educational, intellectual and scientific life and an intermediary in the development of international relations.

In their own institutions, a new type of scientist was developed, a mobile, not detached from life, highly qualified specialist who was fluent in living language. Thanks to changes in the recruitment process, linguistically talented candidates were selected, and the modernization of didactics focused, among others, on learning a living language (native-teachers, long-term language scholarships in Arab countries) provided graduates with high language skills and opportunities for employment outside the university, work in the field. The new model of the graduate and scientist, and even the teaching process itself, has evolved – as a result of both reforms and their modifications and corrections. The results of the research, divided into basic parts by chapters, proved that the assumed working hypothesis was fully verified: during the study period, geopolitical changes and reforms of the higher education system (state), combined with grassroots initiatives (departments) led to a systemic rebuilding of the staff, directions and scope of research, education, and their paradigms. The modernization was carried out in stages, in various ways (separately for the University of Warsaw and for the Jagiellonian University), sometimes by trial and error, and already in the 1970^s it resulted in a new type of graduates, mobile, fluent in a living language, experts in the current issues of the Arab world and Islam.

Since the subject of research concerns complex phenomena, the field of research included contextual knowledge about the era, including legislation shaping academic life, facts from the history of both universities (mainly in the field of Arabic studies), description of didactic changes, achievements of institutions, elements of the biography of staff and its activities around the university (ex. translations, popularizing activities, and mobility in the societies of Polish-Arab friendship).

Aneks 1. Plany i programy nauczania na orientalistyce i arabistyce w PRL

Poniżej zgromadzono projekty, plany i programy nauczania na orientalistyce i arabistyce w Polsce w latach 1945–1990, ułożono je w porządku występowania w materiale książki, gdyż taka jest ich rzeczywista chronologia: program z początku lat 50., realizowany w 1955 r., zawierał tyle istotnych modyfikacji, że stawał się jakby nowym programem, i stąd nazwa „stary” program raczej dotyczy starych założeń programu niż jego samego.

Dane tu zapisane są sformatowane w różnych pierworysach, co wynika ze stanu zachowanych/ dostępnych informacji; starałem się nie utracić żadnej, bo stanowią często wartość historyczną same w sobie lub potwierdzają inne dane z tego okresu. W źródłach, z których często należało zrekonstruować projekt, plan czy program, zakres przekazywanej informacji jest różny, wielokrotnie tylko częściowy, wrywkowy albo nawet wyraźnie niepełny. Jak się wydaje, jest też sporo błędów i literówek, być może jednak jest to rezultatem braku objaśnień czy niezapisanych, innych uwarunkowań. Dla ich autorów mogły być oczywiste, ale teraz, po upływie dziesięcioleci, są mało czytelne lub wręcz niezrozumiałe. Dlatego proszę o wybaczenie ewentualnych opuszczeń czy innych błędów i informowanie Autora celem ich skorygowania drogą mailową (adres znajduje się w notatce *Posłowie. Do Czytelnika* na końcu książki).

Tabela nr 17. Program zajęć na orientalistyce UJ w I trymestrze 1945 r.

Lp.	Przedmiot	Wykładowca	Godz./ tydzień
1	Świat islamu	prof. dr T. Kowalski	1
2	J. arabski dla początkujących	prof. dr T. Kowalski	2
3	J. nowoperski dla początkujących	prof. dr T. Kowalski	2
4	Proseminarium filologii muzułmańskiej ¹	prof. dr T. Kowalski	2
5	Zarys gramatyki j. tureckiego	prof. dr A. Zajączkowski	2
6	Wstęp do nauki o ludach tureckich	prof. dr A. Zajączkowski	1
7	Lektura turecka dla zaawansowanych	prof. dr A. Zajączkowski	1
8	Teksty staroosmańskie	prof. dr A. Zajączkowski	1

Opracowanie własne danych z: Cz. Szrednicki, W. Tomasziewicz, *Warto wspominać tamte lata. Pierwsze powojenne lata studiów na orientalistyce*².

Tabela nr 18. Program zajęć na orientalistyce UJ w r.a. 1945/46.

Lp.	Przedmiot	Wykładowca	Godz./ tydzień
1	J. arabski dla początkujących (3 trymestry)	prof. dr T. Kowalski	2
2	Literatura ludowa Turków anatolijskich	prof. dr T. Kowalski	2
3	Wstęp do Szah-name	prof. dr T. Kowalski	1
4	Seminarium arabistyczne	prof. dr T. Kowalski	1
5	Seminarium turkologiczne	prof. dr T. Kowalski	1

Opracowanie własne danych z: *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: Rok akademicki 1945/46*³.

Tabela nr 19. Program studiów na orientalistyce UJ w r.a. 1946/47 (liczby rzymskie na początku akapitu oznaczają trymestry).

nr trymestru	Nazwa	Godz./ tydzień	Kiedy		Miejsce
			Dzień	Godziny	
I, II, III	Czytanie łatwych tekstów arabskich z objaśnieniami (na podstawie chrestomatii)	2	wt. i pt.	18–19	sala SFO ul. Straszewskiego 27, II p.

¹ Chyba błąd pamięci?

² Cz. Szrednicki, W. Tomasziewicz, *Warto wspominać tamte lata. Pierwsze powojenne lata studiów na orientalistyce*, „Alma Mater” 2001, nr 28, s. 29–31.

³ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: Rok akademicki 1945/46*, Kraków 1946, s. 47.

nr trymestru	Nazwa	Godz./tydzień	Kiedy		Miejsce
			Dzień	Godziny	
I, II, III	Literatura ludowa turecka	1	śr.	10–11	„
I, II, III	Czytanie i objaśnianie wybranych ustępów z eposu perskiej Sah-name	1	pon.	10–11	„
I, II, III	Wprowadzenie do języka karaimskiego	1	wt.	19–20	„
I, II, III	Seminarium z zagadnień kultury Wschodu muzułmańskiego	2	czw.	9–11	„

Opracowanie własne danych z: *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1946/47*⁴.

Tabela nr 20. Plan zajęć w Instytucie Orientalistycznym na Wydziale Humanistycznym UW w r.a. 1946/47.

Nazwa	Godz./tydzień	Kiedy	
		Dzień	Godziny
Wschód muzułmański w zarysie geopolitycznym	2	pon. i czw.	10–11
Gramatyka historyczno-porównawcza j. tureckich	2	pon. i czw.	11–12
Hafiz i jego liryka. Gazele perskie.	1	wt.	10–11
Wprowadzenie do języka karaimskiego	1	wt.	19–20
Seminarium turkologiczne	2	wt.	11–13
Składnia arabska	2	śr.	10–12
Interpretacja wybranych rozdziałów z Koranu	2	b.d.	b.d.

Opracowanie własne danych z: *Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na rok akademicki 1946–1947*⁵.

Addendum:

Na zakończenie informacji o ww. zajęciach jej autor, prof. A. Zajączkowski, dopisał: „Miejsce wykładów zostanie podane później”⁶.

⁴ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1946/47*, Kraków 1946, s. 74.

⁵ *Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na rok akademicki 1946–1947*, Warszawa 1946, s. 45.

⁶ *Ibidem*.

Tabela nr 21. Program zajęć w Seminarium Filologii Orientalnej UJ na r.a. 1947/48.

nr trymestru	Nazwa	Godz./tydzień	Kiedy		Miejsce
			Dzień	Godziny	
I, II, III	Poezja staroarabska. Dywan poety an-Naabig'a ad-Dubjaaniego	2	wt. i pt.	17–18	sala SFO na Straszewskiego 27, II p.
I, II, III	Teksty wschodnio-tureckie (na podstawie wydania G. Jarringa, <i>Materials to the Knowledge of Eastern Turki</i> , Lund 1946)	1	śr.	10–11	„
I, II, III	Lektura kroniki staroosmańskiej Aşik Paşa Zade (wydanie F. Giese'go)	1	wt.	18–19	„
I, II, III	Łatwe teksty nowoperskie, czytanie i objaśnianie	1	śr.	9–10	„
I, II, III	Seminarium z zagadnień kultury Wschodu muzułmańskiego	2	czw.	9–11	„

Opracowanie własne danych z: *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1947/48*⁷.

Tabela nr 22. Plan zajęć na orientalistyce na Wydziale Humanistycznym UW w r.a. 1948/49. Wszystkie wykłady prowadził prof. dr A. Zajączkowski.

Nazwa	Godz./tydzień	Kiedy	
		Dzień	Godziny
Epos nowoperski Firdausiego	1	śr.	17–18
<i>Gulistan, czyli Ogród różany</i> Saadiego	1	śr.	17–18
Wstęp do nauki o kulturze Islamu	1	czw.	16–17
Dyplomatyka Złotej Hordy	1	czw.	16–17
Gramatyka opisowa j. tureckiego	2	śr. i pt.	16–17
Seminarium turkologiczne	2	pt.	17–19

Opracowanie własne danych z: *Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na rok akademicki 1948–1949*⁸.

⁷ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1947/48*, Kraków 1947, s. 101.

⁸ *Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów na rok akademicki 1948–1949*, Warszawa 1948, s. 66.

Tabela nr 23. Plan zajęć na Seminarium Filologii Orientalnej UJ w roku 1949 (w tym roku akademickim placówką kierował już z-ca prof. dr T. Lewicki).

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Kiedy		Miejsce
			Dzień	Godziny	
I, II	Dzieje Wschodu muzułmańskiego	1	wt.	9–10	sala SFO na Straszewskiego 27, III p. ⁹
I, II	Lektura łatwych tekstów arabskich	2	wt.	10–12	
I, II	Źródła arabskie do historii Słowian. Wstęp i lektura Murug ad-Dahab Al-Mas'udiego	1	brak inf.	9–10	
I, II	Źródła arabskie do historii Słowian. Lektura Kitāb Al-A'lāq An-Nafisa Ibn Rusta	1	czw.	9–10	
I, II	Analiza arabskich tekstów dialektycznych	1	czw.	10–11	
I, II	Seminarium. Wybrane zagadnienia z zakresu kultury i historii Wschodu arabskiego	2	czw.	11–13	

Opracowanie własne danych z: *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1949/50*¹⁰.

Tabela nr 24. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. I rok studiów.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
Wykłady			
1.	Materializm dialektyczny i historyczny, cz. I	2	2
2.	Wstęp do językoznawstwa z uwzględnieniem fonetyki	2	
3.	Wiadomości encyklopedyczne, tyczące się obszaru wybranego języka	2	2
4.	Wstęp do obranej gałęzi orientalistyki	1 ¹¹	1 ¹²

⁹ Albo literówka, albo SFO zmieniła salę wykładową, w poprzednim roku posiadało salę na II p.

¹⁰ *Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1949/50*, Kraków 1950.

¹¹ W oryginale maszynopis „2” poprawiono ołówkiem na „1” i dodano dopisek „Kier.” (Kierownik, tj. przedmiot poprowadzi sam prof. A. Zajączkowski).

¹² W oryginale maszynopis „2” poprawiono ołówkiem na „1”.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
Wykłady połączone z ćwiczeniami			
5.	Logika	2	2
6.	Gramatyka opisowa języka obranego	2	2
7.	Gramatyka opisowa języka drugiego	2	2
Lektoraty			
8.	Język rosyjski	2	2
9.	Jeden z języków zachodnich	2	2
10.	Język główny orientalny	2	2
11.	Język dodatkowy	2	2
12.	bis łacina dla studentów obierających język starożytny	(2)	(2)
Razem		23 ¹³ (21)	21 (19) ¹⁴

Opracowanie własne danych z: APAN-III, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.¹⁵

Addenda:

Razem semestr I – godzin 23 (21)¹⁶,
semestr II¹⁷ – godzin 23 (21)¹⁸.

Egzaminy:

1) Wiadomości encyklopedyczne badanego obszaru, egzamin ustny	1
Razem egzaminów	1

Kolokwia:	I semestr	II semestr
1) Materializm dialektyczny i historyczny		1
2) Wstęp do językoznawstwa	1	
3) Logika		1
4) Gramatyka opisowa języka obranego		1
5) Gramatyka opisowa języka drugiego		1
Razem	1	4

Łącznie rocznie 5 kolokwiów i 1 egzamin ustny

¹³ W oryginale błędne podsumowanie arytmetyczne „24” poprawione ołówkiem na „25”.

¹⁴ W oryginale błędne podsumowanie arytmetyczne „22” poprawione ołówkiem na „21”.

¹⁵ APAN III-215 teczka 67, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.

¹⁶ W oryginale błędnie arytmetycznie „24 (22)”.

¹⁷ W oryginale błędnie (literówka) „I” zamiast „II”.

¹⁸ W oryginale błędnie arytmetycznie „24 (21)”.

Tabela nr 25. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. II rok studiów.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
Wykłady			
1.	Materializm dialektyczny i historyczny, cz. I	2	2
2.	Elementy ekonomii politycznej		2
3.	Historia obszaru języka głównego albo historia literatury języka głównego	2	2
4.	Historia obszaru języka drugiego albo historia literatury języka drugiego	1	1
5.	Historia sztuki orientalnej	2	
Ćwiczenia i wykłady z ćwiczeniami			
6.	Proseminarium z języka głównego	2	2
7.	Gramatyka języka głównego	2	2
8.	Gramatyka języka drugiego	2	2
9.	bis Gramatyka języka trzeciego	2	2
10.	Ćwiczenia z Materializmu dialektycznego i historycznego	1	1
Lektoraty			
11.	Język rosyjski	2	2
12.	Język zachodni	2	2
13.	Język główny	2	2
14.	Język drugi	2	2
Razem		24 ¹⁹	24 ²⁰

Opracowanie własne danych z: APAN-III, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.²¹

Addenda:

Razem semestr I – godzin 24²²,
semestr II – godzin 24²³.

Dla studentów obierających kierunek zawodowy w I semestrze przypada godzin 17, w II godzin 19²⁴.

¹⁹ W oryginale „24 (22)”.

²⁰ W oryginale „24 (22)”.

²¹ APAN III-215 teczka 67, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.

²² W oryginale „24 (22)”.

²³ W oryginale „24 (22)”.

²⁴ Brak objaśnień.

Egzaminy:

1) Materializm dialektyczny i historyczny	1
2) Gramatyka opisowa języka drugiego (egzamin piśmienny ²⁵ i ustny)	1
3) Historia albo historia literatury języka głównego (egzamin piśmienny i ustny)	1
Razem	3

Kolokwia	Semestr I	Semestr II
1) Gramatyka języka głównego		1
2) Historia sztuki orientalnej	1	
3) Historia albo historia literatury języka głównego		1
Razem	1	2

Łącznie rocznie 3 kolokwia i 3 egzaminy (w tym dwa pisemne)

Tabela nr 26. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. III rok studiów.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
Wykłady			
1.	Elementy ekonomii politycznej	2	2
2.	Współczesne zagadnienia Wschodu		2
3.	Historia obszaru języka głównego albo historia literatury języka głównego	2	2
4.	Historia obszaru języka drugiego albo historia literatury języka drugiego	1	1
5.	Wykład ²⁶ monograficzny		2 ²⁷
6.	Wykład monograficzny nieorientalistyczny (zalecony) ²⁸	2	2
7.	Zagadnienia Polski Współczesnej	2	
Ćwiczenia i wykłady z ćwiczeniami			
8.	Seminarium z języka głównego	2	2
9.	Gramatyka lub dialektologia języka głównego	2	2
10.	bis Gramatyka opisowa języka trzeciego	2	2

²⁵ Pisownia oryginału.

²⁶ W oryginale maszynopis „Zakład”, przekreślone ołówkiem i dopisek nieczytelny („wy”?).

²⁷ W oryginale obie rubryki zawierają po „2” godziny, skreślone ołówkiem i dopisane ołówkiem w II semestrze „2”.

²⁸ „Zalecony” – dopisano ołówkiem.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
11.	ter. Gramatyka opisowa języka żywego /przy podstawowym studium języka martwego/	2	2
12.	Epigrafika ²⁹	1	1
Lektoraty ³⁰			
Razem		18 ³¹	20 ³²

Opracowanie własne danych z: APAN-III, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.³³

Addenda:

Razem w semestrze I – godzin 21/ 19/ 17³⁴,
w semestrze II – godzin 21/ 19/ 17³⁵.

Dla studentów obierających kierunek zawodowy w I semestrze przypada godzin 12,
w II godzin 12³⁶.

Egzaminy:

1) Gramatyka opisowa języka drugiego /egzamin piśmienny ³⁷ i ustny/	1
2) Historia albo historia literatury języka głównego	1
Razem	2

Kolokwia ³⁸	Semestr I	Semestr II
1) Gramatyka opisowa języka trzeciego		1
2) Elementy ekonomii politycznej	1	
3) Historia albo historia literatury języka drugiego		1
4) Współczesne zagadnienia Wschodu		1
5) Zagadnienia Polski Współczesnej		1
6) Gramatyka opisowa języka żywego		1
Razem	1	5

²⁹ Strzałka ołówkiem łączy z „języka głównego”. Godziny w I i II semestrze skreślone i nieuwzględnione w podsumowaniach – jakby przedmiot jednak nie został wzięty pod uwagę.

³⁰ Brak jakiegokolwiek informacji więcej.

³¹ W oryginale „21”, jakby autor nie wziął pod uwagę skreśleń ołówkiem.

³² W oryginale „19”, jakby autor nie wliczał (poskreślanych ołówkiem) godzin epigrafiki.

³³ APAN III-215 teczka 67, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.

³⁴ Brak objaśnień.

³⁵ Jak wyżej.

³⁶ Brak objaśnień.

³⁷ Pisownia oryginału.

³⁸ W oryginale jako pozycja siódma widnieje maszynopis „Zalecony nieorientalistyczny wykład monograficzny 1 kolokwium po II semestrze”, ale wiersz ten został wykreślony całkowicie ołówkiem.

Łącznie rocznie 6 kolokwia i 2 egzaminy

Uwaga! Studenci obierający kierunek zawodowy nie zdają kolokwiów nr 1, 3, 6³⁹.

Tabela nr 27. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. IV rok studiów.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
Wykłady			
1.	Wykład monograficzny orientalistyczny	2	2
2.	Wykład monograficzny pozaorientalistyczny	2	2
Ćwiczenia			
3.	Seminarium orientalistyczne	2	2
4.	Proseminarium pozaorientalistyczne w obranym kierunku (językoznawcze, filologiczne, z nauk historyczno-społecznych, z historii kultury)	2	2
5.	Lektura trudnych tekstów	2	2
6.	Udział w pracach naukowych Instytutu	4	4
Razem		14	14

Opracowanie własne danych z: APAN-III, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.⁴⁰

Addenda:

Razem semestr I – godzin 14,

semestr II – godzin 14.

Egzaminy:

A/ Kierunek Językoznawstwo:

1) Językoznawstwo ogólne (ustny) 1

2) Orientalistyczne zagadnienia językoznawcze (ustny) 1

Razem: 2

B/ Kierunek Historia Literatury:

1) Historia języka literackiego i rozwój gatunków literackich (ustny) 1

2) Stosunki literackie Orientu z Zachodem lub międzyorientalne (ustny) 1

Razem: 2

C/ Kierunek historyczno-społeczny:

1) Zagadnienia etnologiczne obszaru języka obranego (ustny) 1

³⁹ Brak objaśnień.

⁴⁰ APAN III-215 teczka 67, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.

- 2) Związki kulturalne Orientu z Zachodem lub międzyorientalne stosunki kulturalne (ustny) 1
 Razem: 2

D/ Kierunek historia kultury:

- 1) Archeologia obszaru badanego z uwzględnieniem historii odkryć archeologicznych (ustny) 1
 2) Historia instytucji prawno-politycznych badanego obszaru (ustny) 1
 Razem: 2

Tabela nr 28. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. V rok studiów.

Lp.	Temat	Godz./tydzień	
		I semestr	II semestr
Wykłady			
1.	Wykład monograficzny orientalistyczny	2	2
2.	Wykład zalecony orientalistyczny lub pozaorientalistyczny	2	2
Ćwiczenia			
3.	Seminarium z języka głównego	2	2
4.	Seminarium pozaorientalistyczne	2	2
5.	Lektura trudnych tekstów	2	2
6.	Udział w pracach naukowych Instytutu	4	4
Razem		14	14

Opracowanie własne danych z: APAN-III, Projekt planu studiów orientalistycznych, jako pięcioletniego studium magisterskiego (maszynopis) z dn. 16 października 1952 r.⁴¹

Addenda:

Razem semestr I – 14 godzin,
 semestr II – 14 godzin.

Egzaminy:

A/ Kierunek Językoznawstwo:

- 1) Komparatystryka orientalistyczna lub dialektologia 1
 2) Egzamin bezpośrednio związany z tematem pracy magisterskiej (ustny i piśmienny) 1
 Razem: 2

⁴¹ Ibidem.

B/ Kierunek Historia Literatury:

1) Literatura obszaru badanego jako odbicie stosunków polityczno-społecznych	1
2) Egzamin bezpośrednio związany z tematem pracy magisterskiej (ustny i piśmienny)	1
Razem:	2

C/ Kierunek historyczno-społeczny:

1) Historia obszaru badanego w świetle rozwoju społeczno-gospodarczego z uwzględnieniem dziejów nowoczesnych	1
2) Egzamin bezpośrednio związany z tematem pracy magisterskiej (ustny i piśmienny)	1
Razem:	2

D/ Kierunek historia kultury:

1) Dzieje doktryn światopoglądowych w obrębie badanej kultury	1
2) Egzamin bezpośrednio związany z tematem pracy magisterskiej (ustny i piśmienny)	1
Razem:	2

Tabela nr 29. Program studiów orientalistycznych w SFO UJ w r.a. 1954/55. I rok studiów.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	2 wd	ad. dr T. Pobożniak	egz. po I sem.
I	Wstęp do fonetyki	2 wd	doc. etat. dr R. Stopa	egz. po I sem.
I, II	Ogólne wiadomości z geografii i historii Bliskiego Wschodu	2 wd	ad. dr W. Zajączkowski	zal. po I sem., po II sem. egz.
I, II	Wstęp do studiów islamistycznych (islamistyki) ⁴²	2 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po II sem.
I, II	Gramatyka opis. j. arab.	2 wd	mgr (aspirant) ⁴³ A. Czapkiewicz	egz. po II sem.
I, II	Gramatyka opis. j. tureckiego	2 wd	ad. dr W. Zimnicki	egz. po II sem.
I, II	Gramatyka opis. j. perskiego (brak w roku 1954/55) ⁴⁴	2 wd	ad. dr F. Machalski	egz. po II sem.
I, II	Lektorat angielskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat francuskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat niemieckiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.

⁴² *Spis wykładów na rok akademicki 1954/55: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1955.⁴³ *Ibidem*.⁴⁴ *Ibidem*.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I, II	Lektorat rosyjskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	mgr (aspirant) ⁴⁵ A. Czapkiewicz	zal. po I i II sem.
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	ad. dr W. Zimnicki	zal. po I i II sem.
I, (II) ⁴⁶	Studium wojskowe	4		egz. po I sem. i po II sem. ⁴⁷
I, II	WF	2		zal. po I i II sem.
I, II	Podstawy marksizmu-leninizmu cz. I	3 wd + 1 ćw.		zal.

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1954/55: Wydział filologiczny*.⁴⁸

Tabela nr 30. Program studiów orientalistycznych SFO UJ w r.a. 1954/55. II rok studiów.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I, II	Podstawy marksizmu-leninizmu cz. II	2 wd + 1 ćw.		egz. po I sem., zal. z ćw. po I sem.
I (brak w 1954/55), II	Elementy ekonomii politycznej	2 wd + 1 ćw.		egz. po II sem. + zal. po I i II sem. (w 1954/55 tylko zal. po II sem.)
I, II	Logika	2 wd		egz. po II sem.
I, II	Hist. Arabów (brak 1954/55)	2 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po II sem.
II	Aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu (tylko 1954/55)	2 wd	asyst. dr E. Szymański	zal. po II sem.
I	Historia Turcji (tylko 1954/55)	2 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po I sem.
I, II	Historia literatury tureckiej (brak 1954/55)	1 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po II sem.
I (tylko 1954/ 55)	Historia literatury arabskiej	2 wd	prof. dr T. Lewicki	egz. po I sem.
I (tylko 1954/ 55)	Historia literatury perskiej	2 wd	ad. dr F. Machalski	egz. po I sem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem, s. 92–97.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I, II	Hist. Iranu (brak 1954/55)	1 wd	ad. dr F. Machalski	egz. po II sem.
I, (II w 1954/55)	Hist. sztuki Bliskiego Wschodu	2 wd	dr T. Mańkowski	egz. po I sem. (w 1954/55 po II sem.)
I, II (w 1954/55 tylko II)	Proseminarium arabistyczne	2 wd	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki/ w 1954/55 ad. dr W. Zajączkowski	zal. po II sem.
I, (II tylko w 1953/54)	Gramatyka j. arab.	2 wd	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki / prof. dr T. Lewicki (w 1954/55)	egz. po II sem. (w 1954/55 po I sem.)
I, (II tylko w 1953/54)	Gramatyka j. tureckiego	2 wd	ad. dr W. Zimnicki	egz. po II sem. (w 1954/55 po I sem.)
I, (II tylko w 1953/54)	Gramatyka j. perskiego	2 wd	ad. dr F. Machalski	egz. po II sem. (w 1954/55 po I sem.)
I, II	Język arabski	2 ćw.	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki / prof. dr T. Lewicki	zal. po I i II sem.
I, II	Język turecki	2 wd	ad. dr W. Zimnicki	zal. po I i II sem. (w 1954/55 egz. po I sem.)
I, II	Język perski	2 wd	ad. dr F. Machalski	zal. po I i II sem. (w 1954/55 egz. po I sem.)
I, II	Studium wojskowe	4		egz. po I i II sem.
I, II	WF	2 ćw.		zal. po I i II
I, II	Lektorat angielskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat francuskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat niemieckiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat rosyjskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1954/55: Wydział filologiczny*. 3⁴⁹.

⁴⁹ Ibidem.

Tabela nr 31. Program studiów orientalistycznych w SFO UJ w r.a. 1954/55. III rok studiów.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I, II	Materializm dialektyczny i historyczny	2 wd + 1 ćw.		egz. po II sem. + zal. po I i II sem.
I, II	Świat słowiański w relacjach pisarzy arabskich (brak w 1954/55)	1 wd	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki	
II	Współczesne zagadnienia polityczno-gospodarcze Bliskiego Wschodu (brak w 1954/55)	2 wd	J. Wietecha	egz. po II sem.
I	Aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu (tylko 1954/55)	2 wd	asyst. dr E. Szymański	egz. po I sem.
I, II? (w 1954/55 tylko I)	Runiczne piśmiennictwo ludów tureckich	2 wd	ad. dr W. Zimnicki	
I, II	Lit. perska XX w. (brak w 1954/55)		ad. dr F. Machalski	
I, II	Historia Arabów (brak 1954/55)	2 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po II sem.
I	Historia Turcji (tylko 1954/55)	2 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po I sem.
I, II	Historia literatury tureckiej (brak 1954/55)	1 wd	ad. dr W. Zajączkowski	egz. po II sem.
I	Historia literatury arabskiej (tylko 1954/55)	2 wd	prof. dr T. Lewicki	egz. po I sem.
I	Historia literatury perskiej (tylko 1954/55)	2 wd	ad. dr F. Machalski	egz. po I sem.
I, II	Hist. Iranu (brak 1954/55)	1 wd	ad. dr F. Machalski	egz. po II sem.
I, II	Seminarium arabistyczne	2 ćw.	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki/ prof. dr T. Lewicki	zal. po II sem.
I, II	Dyplomatyka turecka	1 ćw.	ad. dr W. Zimnicki	
I, II	Gramatyka j. berberskiego (brak 1954/55)	2 ćw.	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki	
I, II	Nauki pomocnicze	1 ćw.	kontraktowy samodzielny prac. nauk. dr T. Lewicki/ prof. dr T. Lewicki	egz. po II sem.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I, II	Dialektologia turecka	2 wd	prof. UW dr M. Lewicki	
II	Historia ludów Azji Środkowej	2 wd	prof. UW dr M. Lewicki	
I, II	Studium wojskowe	4		egz. po I i II sem.
I, II	Lektorat francuskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat niemieckiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.
I, II	Lektorat angielskiego	2 ćw.		zal. po I i II sem.

Opracowanie własne danych z: *Spis wykładów na rok akademicki 1954/55: Wydział filologiczny*. 3⁵⁰.

Addendum:

W r.a. 1953/54 nie było IV i V roku studiów na orientalistyce UJ.

Tabela nr 32. Program studiów orientalistycznych SFO UJ w r.a. 1954/55⁵¹. IV rok studiów (tylko w 1954/55).

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca	Forma zaliczenia
I	Historia filozofii	3		egz. po I sem.
I, II	Lektura trudnych tekstów arabskich	2 wd	prof. dr T. Lewicki	zal. po II sem.
I, II	Dialektologia turecka	2 wd	prof. UW dr M. Lewicki	
I, II	Historia ludów Azji Środkowej	2 wd	prof. UW dr M. Lewicki	
I, II	Runiczne piśmiennictwo ludów tureckich	2 wd	ad. dr W. Zimnicki	
I	Dyplomatyka turecka	1 wd	ad. dr W. Zimnicki	
I, II	Wykład monograficzny pozaorientalny	2 wd	vacat	
I, II	Seminarium arabistyczne	2 ćw.	prof. dr T. Lewicki	zal. po II sem.
I, II	Proseminarium pozaorientalne	2 ćw.	vacat	zal. po II sem.
I, II	Udział w pracach naukowych Zakładu	4 ćw.		zal. po II sem.
I	Studium wojskowe	4		egz. po I sem.

Opracowanie własne danych z: *Spis wykładów na rok akademicki 1954/55: Wydział filologiczny*. 3⁵².

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

Tabela nr 33. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku I.

Nazwa	Forma	Godz./tydzień
Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie	wd	2
Wstęp do islamistyki	wd	1
Gramatyka turecka	wd	2
Gramatyka arabska	wd	2
Lektorat turecki	ćw.	2
Lektorat arabski	ćw.	2

Opracowanie własne danych z: AUW, Zestawienie godzin programowych, Tabela nr 3, 1955/56⁵³.

Tabela nr 34. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku II.

Nazwa	Forma	Godz./tydzień
Gramatyka perska	wd	2
Historia krajów arabskich i Iranu	wd	2
Proseminarium islamistyczne	ćw.	2
Ćwiczenia tureckie	ćw.	2
Ćwiczenia arabskie	ćw.	2
Składnia turecka	wd	2
Składnia arabska	wd	2
Lektorat perski	ćw.	2
Aktualne zagadnienia Bliskiego Wschodu	wd	2

Opracowanie własne danych z: AUW, Zestawienie godzin programowych, Tabela nr 3, 1955/56⁵⁴.

Tabela nr 35. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku III.

Nazwa	Forma	Godz./tydzień
Historia literatury tureckiej	wd	2
Składnia perska	wd	2

⁵³ AUW, WFil 412, Zestawienie godzin programowych, tablica nr 3, projekt na rok akademicki 1955, Wydział Filologiczny, Katedra Turkologii, semestr zimowy 1955/56.

⁵⁴ Ibidem.

Nazwa	Forma	Godz./tydzień
Historia literatury arabskiej	wd	2
Gramatyka historyczna języka tureckiego	wd	2
Seminarium turkologiczne	ćw.	2
Ćwiczenia tureckie	ćw.	2
Lektorat arabski	ćw.	2
Lektorat perski	ćw.	2

Opracowanie własne danych z: AUW, Zestawienie godzin programowych, Tabela nr 3, 1955/56⁵⁵.

Tabela nr 36. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku IV.

Nazwa	Forma	Godz./tydzień
Historia sztuki Bliskiego Wschodu	wd	2
Wykład monograficzny	wd	1
Lektura trudnych tekstów tureckich	ćw.	1
Lektura trudnych tekstów perskich	ćw.	1
Lektura trudnych tekstów arabskich	ćw.	2
Seminarium turkologiczne	ćw.	2
Dyplomatyka	ćw.	2

Opracowanie własne danych z: AUW, Zestawienie godzin programowych, Tabela nr 3, 1955/56⁵⁶.

Tabela nr 37. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku V.

Nazwa	Forma	Godz./tydzień
Lektura trudnych tekstów tureckich	ćw.	1
Lektura trudnych tekstów perskich	ćw.	1
Lektura trudnych tekstów arabskich	ćw.	1
Seminarium turkologiczne	ćw.	2
Wykład monograficzny	wd	2

Opracowanie własne danych z: AUW, Zestawienie godzin programowych, Tabela nr 3, 1955/56⁵⁷.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

Tabela nr 38. Plan studiów w r.a. 1956/57. Filologia orientalna. Kierunek arabistyczny.
Katedra Filologii Orientalnej UJ.

Arabistyka 1956/57						
Przedmiot	Forma	Godzin razem	Godz./ tydzień	Rok studiów	Semestry	Egz. po sem.
Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	wd	60	2	III	V, VI	VI
Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	ćw.	60	2	III	V, VI	
Marksistowska teoria rozwoju społecznego	wd	30	2	IV	VII	VII
Marksistowska teoria rozwoju społecznego	ćw.	30	2	IV	VII	
Ekonomia polityczna	wd	60	2	II	III, IV	IV
Ekonomia polityczna	ćw.	30	1	II	III, IV	
Wstęp do językoznawstwa	wd	60	2	I	I, II	II
Wprowadzenie do studiów bliskowschodnich	wd	30	1	I	I	I
Proseminarium bliskowschodnie	ćw.	90	2	I/II	II–IV	
Podstawowe wiadomości o islamie	wd	30	2	I/II	II–III	III
Zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	wd	60	2	I/II	II–III	III
Zarys historii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	wd	60	2	I/II	II–III	III
Historia krajów arabskich	wd	60	2	II/III	IV–V	V
Historia literatury arabskiej	wd	120	2	III/V	V–VIII	VIII
Historia literatury arabskiej	ćw.	120	2	III/V	V–VIII	
Gramatyka opisowa j. arabskiego	wd	120	2	I/II	I–IV	IV
Gramatyka opisowa j. arabskiego	ćw.	120	2	I/II	I–IV	
Dialektologia arabska	wd	60	2	IV	VII–VIII	VIII
Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	450	2/4	I–V	I–IV po 2 godz., V–X po 4 godz.	X
Lektura tekstów arabskich	ćw.	150	2	III/V	V–IX	
Wykłady monograficzne	wd	90	2	IV/V	VII–IX	
Seminarium arabistyczne	ćw.	180	2	III/V	V–X	
Gramatyka opisowa pierwszego j. pobocznego X	wd	60	2	I	I, II	II
Gramatyka opisowa pierwszego j. pobocznego X	ćw.	60	2	I	I, II	

Arabistyka 1956/57						
Przedmiot	Forma	Godzin razem	Godz./ tydzień	Rok studiów	Semestry	Egz. po sem.
Praktyczna nauka pierwszego j. pobocznego X	ćw.	210	2	II–V	III–IX	IX
Gramatyka opisowa drugiego j. pobocznego X	wd	60	2	II	III–IV	IV
Gramatyka opisowa drugiego j. pobocznego X	ćw.	60	2	II	III–IV	
Praktyczna nauka drugiego j. pobocznego X	ćw.	120	2	III–IV	V–VIII	VIII
Lektorat j. rosyjskiego		60	2	I	I, II	II
Lektorat pierwszego j. zachodniego		120	2	I–II	1–IV	IV
Lektorat drugiego j. zachodniego		120	2	II–III	III–VI	VI
Wychowanie fizyczne		120	2	I–II	I–IV	

Opracowanie własne danych z: AUW, IO-412 Plany i programy studiów na r.a. 1956/57⁵⁸.

Addenda:

X – do wyboru przez studenta:

Grupa A – turecki i perski, kolejność dowolna (który pierwszy, a który drugi poboczny).

Grupa B – hausa i suahili (jak wyżej).

Grupa C – berberski i hausa (jak wyżej).

Tabela nr 39. Plan studiów Katedry Turkologii IO UW w r.a. 1956/57.

Arabistyka 1956/57						
Przedmiot	Forma	Godzin razem	Godz./ tydzień	Rok studiów	Semestry	Egz. po sem.
Historia filozofii	wd	60	2	II rok	III, IV	IV ⁵⁹
Materializm dialektyczny i historyczny (z elementami wiedzy o współczesnej filozofii burżuazyjnej)	wd	90	2	III	VI, VII	VII
Materializm dialektyczny i historyczny (z elementami wiedzy o współczesnej filozofii burżuazyjnej)	ćw.	60	2	III	VI, VII	
Wstęp do językoznawstwa	wd	30	2	I	I	I
Ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie	wd	60	2	I/II	II, III	III
Wstęp do Islamistyki	wd	30	1	I	I, II	II

⁵⁸ AUW, IO-412, Plany i programy studiów na r.a. 1956/57 [1955].

⁵⁹ W oryginale „VII”.

Arabistyka 1956/57						
Przedmiot	Forma	Godzin razem	Godz./ tydzień	Rok studiów	Semestry	Egz. po sem.
Gramatyka opisowa j. arabskiego	wd	120	2	I, II	I–IV	IV
Gramatyka opisowa j. tureckiego	wd	60	2	I	I, II	II
Gramatyka opisowa j. perskiego	wd	60	2	II	III, IV	IV
Gramatyka porównawcza dialektów arabskich	wd	60	2	III	V, VI	VI
Lektura tekstów	ćw.	120	2	III/IV	VI, VII	zal.
Wprowadzenie do lektury dzieł literackich	ćw.	120	2/4	IV,V	VII–IX	zal.
Zarys historii Bliskiego Wschodu	wd	60	2	I/II	II–III	III
Historia krajów arabskich	wd	60	2	II/III	IV–V	V
Historia literatury arabskiej	wd	60	2	III	V, VI	VI
Historia literatury perskiej	wd	60	2	IV	VII, VIII	VIII
Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	480	3×4, 2×2	I–V	I–VI po 4 godz., VII–X po 2 godz.	
Praktyczna nauka j. tureckiego	ćw.	180	2	I–III	I–VI	VI.
Praktyczna nauka j. perskiego	ćw.	120	2	II–III	III–VI	IV
Wykłady do wyboru	wd	60	2	IV	VII, VIII	
Wykłady monograficzne	wd	120	2	III, IV	V–VIII	
Proseminarium islamistyczne	ćw.	60	2	II	III–IV	
Seminarium arabistyczne	ćw.	180	2	III–V	V–X	
Praktyczna nauka języka rosyjskiego	ćw.	90	2	I/II	I–III	III
Praktyczna nauka pierwszego języka zachodniego	ćw.	120	2	I–II	I–IV	IV
Praktyczna nauka drugiego języka zachodniego	ćw.	120	2	II–III	III–VI	VI

Opracowanie własne danych z: AUW. IO-412 Plany i programy studiów na r.a. 1956/57⁶⁰.

Tabela nr 40. Program zajęć I roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Wstęp do islamistyki	wd	1	egz.	prof. dr J. Reychman
I, II	Historia Bliskiego Wschodu do XV w.	wd	2	egz.	prof. dr J. Reychman

⁶⁰ AUW, IO-412, Plany i programy studiów na r.a. 1956/57 [1955].

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego, cz. I	wd	2	egz.	mgr H. Natorf
I, II	Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie	wd	2	egz.	mgr A. Dubiński
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego, cz. I	wd	2	egz.	dr S. Płaskowicka- -Rymkiewicz
I	Językoznawstwo ogólne	wd	2	egz.	kandydat nauk J. Braun
I, II	Język perski	ćw.	2	zal.	mgr M. Żoźna
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	2	zal.	lektor Faid Al-Amrusi
I, II	Język turecki	ćw.	2/4 (II sem.)	zal.	mgr A. Dubiński/ mgr T. Majda
I, II	Język łaćniński				dla tych, którzy nie mieli z niego oceny na maturze, nauka na I i II roku studiów, zakończona egzaminem.

Opracowanie własne danych z: *UW Spis wykładów i ćwiczeń na r.a. 1957–1958*⁶¹.

Tabela nr 41. Program zajęć II roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Historia filozofii	wd	2	egz.	
I, II	Historia Turcji	wd	2	egz.	prof. dr J. Reychman
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego, cz. II	wd	2	egz.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Seminarium islamistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego, cz. II	wd	2	egz. (II sem.)	dr S. Płaskowicka- -Rymkiewicz
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego, cz. II	ćw.	2	zal. (I sem.)	dr S. Płaskowicka- -Rymkiewicz
I, II	Lektura tekstów arabskich	ćw.	6	zal.	mgr H. Natorf
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	wd	2	egz.	mgr B. Składanek
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	2	zal.	lektor Faid Al-Amrusi
I, II	Lektorat j. tureckiego	ćw.	2	zal.	lektor
I, II	Lektorat j. perskiego	ćw.	2	zal.	lektor

Opracowanie własne danych z: *UW Spis wykładów i ćwiczeń na r.a. 1957–1958*⁶².

⁶¹ *Uniwersytet Warszawski Spis Wykładów i Ćwiczeń na rok akademicki 1957–1958*, Warszawa 1957, s. 172.

⁶² *Ibidem*.

Tabela nr 42. Program zajęć III roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Seminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Seminarium turkologiczne	ćw.	2	zal.	prof. dr A. Zajączkowski
I, II	Seminarium iranistyczne	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel
I, II	Lektura tekst. arab.	ćw.	4	zal.	mgr H. Natorf
I, II	Lektura tekst. tur.	ćw.	2	zal.	dr S. Płaskowicka-Rymkiewicz
I, II	Lektura tekst. pers.	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego, cz. II	wd	2	egz.	mgr B. Eppel
I, II	Lektorat j. tureckiego	ćw.	2	zal.	lektor

Opracowanie własne danych z: *UW Spis wykładów i ćwiczeń na r.a. 1957–1958*⁶³.

Tabela nr 43. Program zajęć IV roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Historia filozofii	wd	2	egz.	
I, II	Seminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Seminarium turkologiczne	ćw.	2	zal.	prof. dr A. Zajączkowski
I, II	Seminarium iranistyczne	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel
I, II	Lektura tekstów perskich	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego, cz. II	wd	2	egz.	mgr B. Eppel
I, II	Lektorat j. perskiego	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel

Opracowanie własne danych z: *UW Spis wykładów i ćwiczeń na r.a. 1957–1958*⁶⁴.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

Tabela nr 44. Program zajęć V roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Seminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Seminarium turkologiczne	ćw.	2	zal.	prof. dr A. Zajączkowski
I, II	Seminarium iranistyczne	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel
I, II	Lektorat j. perskiego	ćw.	2	zal.	lektor
I, II	Lektura tekstów perskich	ćw.	2	zal.	mgr B. Eppel
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	2	zal.	lektor Faid Al-Amrusi
I, II	Lektorat j. tureckiego	ćw.	2	zal.	lektor

Opracowanie własne danych z: *UW Spis wykładów i ćwiczeń na r.a. 1957–1958*⁶⁵.

Addendum:

Po V roku studiów obowiązywało studentów złożenie pracy magisterskiej i egzaminu magisterskiego.

Tabela nr 45. Program studiów I roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Wstęp do islamistyki	wd	1	egz.	prof. dr J. Reychman
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego, cz. I	wd	2	egz.	st. asyst. T. Majda
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego, cz. I	ćw.	2 (I sem.) + 1 (II sem.)	zal.	mgr J. Gutkowski mgr K. Skarżyńska
II	Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie	wd	2	egz.	prof. dr J. Reychman
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego, cz. I	wd	2	egz.	st. asyst. mgr T. Majda
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego, cz. I	ćw.	2 (4)	zal.	st. asyst. mgr T. Majda
I	Językoznawstwo ogólne. Wstęp	wd	2	egz.	dr J. Braun
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	2	zal.	lektor Said Kheiri
I, II	Lektorat j. angielskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. niemieckiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Wychowanie fizyczne	ćw.	2	zal.	

⁶⁵ Ibidem.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Język łaćniński				dla tych, którzy nie mieli z niego oceny na maturze, nauka na I i II roku studiów, zakończona egzaminem.

Opracowanie własne danych z: *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962*⁶⁶.

Tabela nr 46. Program studiów II roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Historia Bliskiego Wschodu do XV w.	wd	2	egz.	prof. dr J. Reyman
I, II	Proseminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I	Współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu	wd	2	egz.	dr M. Ciechanowska
II	Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie	wd	2	egz.	prof. dr J. Reyman
I, II	Ekonomia polityczna	wd	2	egz.	ad. dr M. Dobroczyński
I, II	Ekonomia polityczna	ćw.	1	zal.	st. asyst. mgr W. Łukaszewicz
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego, cz. II	wd	2	egz.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego, cz. II	ćw.	2	zal.	mgr J. Gutkowski, mgr K. Skarżyńska
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	wd	2	egz.	st. asyst. M. Składanek-Żońna
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	4	zal.	lektor Said Kheiri
I, II	Lektorat j. perskiego	ćw.	2	zal.	mgr Z. Józefowicz-Bochniak
I, II	Lektorat j. angielskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. niemieckiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Wychowanie fizyczne	ćw.	2	zal.	
I, II	Język łaćniński				dla tych, którzy nie mieli z niego oceny na maturze, nauka na I i II roku studiów, zakończona egzaminem.

Opracowanie własne danych z: *UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962*⁶⁷.

⁶⁶ *Uniwersytet Warszawski Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962*, Warszawa 1962, s. 252.

⁶⁷ *Ibidem*.

Tabela nr 47. Program studiów III roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	wd	2	egz.	dr L. Kołakowski
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	ćw.	2	ćwiczenia	mgr K. Morawiec
I, II	Lektura trudnych tekstów arabskich	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	6	zal.	lektor Said Kheiri
I, II	Lektorat j. perskiego	ćw.	2	zal.	mgr Z. Józefowicz-Czabak
I, II	Lektorat j. angielskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. niemieckiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Wychowanie fizyczne	ćw.	2	zal.	

Opracowanie własne danych z: *UW Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962*⁶⁸.

Program studiów na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62⁶⁹.
Rok IV – nie było arabistyki.

Tabela nr 48. Program studiów V roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Seminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski
I, II	Lektorat j. arabskiego	ćw.	6	zal.	lektor Said Kheiri

Opracowanie własne danych z: *UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962*⁷⁰.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

Tabela nr 49. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na I roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I, II	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	2	st. wykł. dr T. Pobożniak
I	Wprowadzenie do studiów bliskowschodnich	2	st. asyst. mgr A. Małecka
II	Zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
II	Zarys historii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	2	st. asyst. mgr M. Kowalska
II	Podstawowe wiadomości o islamie	1	st. asyst. mgr Z. Maśka
II	Proseminarium bliskowschodnie	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Gramatyka opisowa j. arab.	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego	2	st. asyst. mgr T. Ciecierska-Chłapowa
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	2	ad. dr W. Skalmowski
I, II	Gramatyka opisowa j. hausa	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Gramatyka opisowa j. suahili	2	st. asyst. mgr Z. Małecka
Ćwiczenia			
I, II	Gramatyka opisowa j. arab.	2	st. asyst. M. Kowalska
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego	2	st. asyst. mgr T. Ciecierska-Chłapowa
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz (prowadzi zajęcia zleczone)
I, II	Gramatyka opisowa j. hausa	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Gramatyka opisowa j. suahili	2	st. asyst. mgr Z. Małecka
I, II	Lektorat j. arabskiego	2	lektor Saleh Hamarneh
II	Praktyczna nauka j. arab.	2	st. asyst. mgr M. Kowalska
II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	mgr J. Ciopiński
II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz
I, II	Lektorat angielskiego	2	
I, II	Lektorat francuskiego	2	
I, II	Lektorat niemieckiego	2	
I, II	Lektorat rosyjskiego	2	
I, II	Lektorat łaćńskiego	2	
I, II	WF	2	
I, II	Studium wojskowe	4	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3⁷¹.

⁷¹ *Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1965, s. 57–69.

Tabela nr 50. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na II roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I	Zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I	Zarys historii Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki	2	st. asyst. mgr M. Kowalska
I	Podstawowe wiadomości o islamie	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
II	Historia krajów arabskich	2	st. asyst. mgr M. Kowalska
I, II	Gramatyka opisowa j. arab. (składnia)	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego (składnia)	2	ad. dr J. Lisowski
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego (składnia)	2	ad. dr W. Skalmowski
I, II	Gramatyka opisowa j. suahili	2	st. asyst. mgr A. Małecka
I, II	Ekonomia polityczna	2	
Ćwiczenia			
I, II	Gramatyka opisowa j. arab. (składnia)	2	st. asyst. mgr A. Małecka
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego (składnia)	2	ad. dr J. Lisowski
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego (składnia)	2	mgr A. Pisowicz (zajęcia zlecone)
I, II	Gramatyka opisowa j. suahili	2	st. asyst. mgr A. Małecka
I, II	Ekonomia polityczna	2	
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	st. asyst. mgr A. Małecka
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz (zajęcia zlecone)
I, II	Proseminarium bliskowschodnie	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Lektorat angielskiego	2	
I, II	Lektorat francuskiego	2	
I, II	Lektorat niemieckiego	2	
I, II	Lektorat łaćńskiego	2	
I, II	WF	2	
I, II	Studium wojskowe	4	
I, II	Wyszkolenie TOPL		

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3⁷².

⁷² Ibidem.

Tabela nr 51. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na III roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I	Historia krajów arabskich	2	st. asyst. mgr M. Kowalska
I, II	Historia literatury arabskiej	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Gramatyka porównawcza dialektów arabskich	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Z dziejów Afryki Północnej w IX i X w.	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Wstęp do językoznawstwa semickiego	2	prof. zw. emer. dr A. Klawek
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2	
Ćwiczenia			
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2	
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	ad. dr J. Lisowski
I, II	Praktyczna nauka j. hausa	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Praktyczna nauka j. suahili	2	
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	st. asyst. st. asyst. mgr A. Małeczka, mgr M. Kowalska
I, II	Lektorat j. hebrajskiego	2	mgr R. Pytel (zlecenie)
I, II	Lektorat angielskiego	2	
I, II	Lektorat francuskiego	2	
I, II	Lektorat niemieckiego	2	
I, II	Studium wojskowe	4	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3⁷³.

⁷³ Ibidem.

Tabela nr 52. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I, II	Z dziejów Afryki Północnej w IX i X w.	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Języki semickie Starożytnego Wschodu	2	prof. zw. emer. dr A. Klawek
I, II	Historia literatury arabskiej	2	st. asyst. mgr M. Kowalska
I	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	
Ćwiczenia			
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	
I, II	Wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. wykł. dr W. Zimnicki lub mgr J. Ciopiński (zlecone)
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	4	ad. dr W. Skalmowski
I, II	Studium wojskowe	4	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3⁷⁴.

Tabela nr 53. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na V roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I	Wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich	4	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	lektor dr Saleh Hamarneh
I	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński lub st. wykł. dr W. Zimnicki
I	Praktyczna nauka j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz lub ad. dr W. Skalmowski

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny*. 3⁷⁵.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

Tabela nr 54. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na III roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I, II	Zagadnienia współczesne Bliskiego Wschodu	2	doc. dr W. Zajączkowski
I	Historia krajów arabskich	2	ad. dr M. Kowalska
I, II	Wybrane zagadnienia dialektologii arabskiej	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Wybrane zagadnienia językoznawstwa semickiego		prof. zw. dr A. Klawek
I, II	Historia literatury arabskiej	2	ad. dr M. Kowalska
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2	
Ćwiczenia			
I, II	Historia literatury arabskiej	2	ad. dr M. Kowalska
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej	2	
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	ad. dr M. Kowalska
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	ad. dr J. Lisowski
I, II	Praktyczna nauka j. hausa	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Praktyczna nauka j. suahili	2	st. asyst. mgr A. Małecka
I, II	Lektorat angielskiego	2	
I, II	Lektorat francuskiego	2	
I, II	Lektorat niemieckiego	2	
I, II	WF	2	
I, II	Studium wojskowe	4	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1966/67: Wydział filologiczny*, 3⁷⁶.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › lektura tekstów arabskich,

⁷⁶ *Spis wykładów na rok akademicki 1966/67: Wydział filologiczny*, 3, Kraków 1966, s. 66–78, s. 66–67 i 73–78.

- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › praktyczna nauka dwóch j. pomocniczych (turecki i perski lub hausa i suahili),
- › lektorat j. zachodniego,
- › główne zagadnienia filozofii marksistowskiej,
- › studium wojskowe (dot. mężczyzn).

Egzaminy:

- › historia krajów arabskich.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › lektura tekstów arabskich,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › praktyczna nauka dwóch j. pomocniczych (turecki i perski lub hausa i suahili),
- › lektorat j. zachodniego,
- › główne zagadnienia filozofii marksistowskiej,
- › studium wojskowe (dot. mężczyzn).

Egzaminy:

- › zagadnienia współczesne Bliskiego Wschodu,
- › główne zagadnienia filozofii marksistowskiej,
- › studium wojskowe (dot. mężczyzn),
- › lektorat jednego j. zachodniego.

Tabela nr 55. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I, II	Powstanie i historia sekty ibadytów	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	
I, II	Historia literatury arabskiej	2	ad. dr M. Kowalska
Ćwiczenia			
I	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	
I, II	Historia literatury arabskiej	2	ad. dr M. Kowalska
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	vacat
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. wykł. dr W. Zimnicki
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	ad. dr J. Lisowski
I, II	Praktyczna nauka j. hausa	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Praktyczna nauka j. suahili	2	ad. dr A. Małeczka

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
I, II	WF	2	
I	Studium wojskowe	4	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1966/67: Wydział filologiczny*. 3⁷⁷.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › lektura tekstów arabskich,
- › wprowadzenie do lektury dzieł literackich⁷⁸,
- › marksistowska teoria rozwoju społecznego,
- › studium wojskowe.

Egzaminy:

- › marksistowska teoria rozwoju społecznego.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › lektura tekstów arabskich,
- › wprowadzenie do lektury dzieł literackich⁷⁹.

Egzaminy:

- › historia literatury arabskiej,
- › egzamin końcowy ze szkolenia wojskowego po przeszkoleniu w jednostce.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Brak w wykazie przedmiotów wykładanych w danym roku. Albo pomyłkowo w zaliczeniach, albo opuszczenie przedmiotu w planie.

⁷⁹ Brak w wykazie przedmiotów wykładanych w danym roku. Albo pomyłkowo w zaliczeniach, albo opuszczenie przedmiotu w planie.

Tabela nr 56. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na V roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
I, II	Powstanie i historia sekty ibadytów	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Języki semickie Starożytnego Wschodu	2	prof. zw. dr A. Klawek
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I	Wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich	4	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński lub st. wykł. dr W. Zimnicki
I	Praktyczna nauka j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz lub ad. dr W. Skalmowski

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1966/67: Wydział filologiczny. 3*⁸⁰.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › wprowadzenie do lektury arabskich dzieł literackich.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego.

Egzaminy:

- › egzamin magisterski.

⁸⁰ *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1966/67: Wydział filologiczny. 3*, Kraków 1966, s. 73–78.

Tabela nr 57. Program studiów dla I roku arabistyki UW (zrealizowany w r.a. 1968/69 i 1969/70).

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I	Przysposobienie biblioteczne (tylko 1969)				
I	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	wd	2	egz.	dr J. Braun/ 1969 także
I, II	Wstęp do islamistyki	wd	1	egz.	prof. J. Reychman/ 1969 także
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	wd	2	egz.	mgr J. Jasińska/ 1969 także
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	ćw.	2	zal.	mgr J. Jasińska/ 1969 mgr J. Danecki
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	4	zal.	mgr Samir Choukr/ 1969 także
I, II	Gramatyka opi- sowa j. perskiego	wd	2	egz.	dr B. Składanek
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	ćw.	2	zal.	dr B. Składanek/ 1969 dr B. Majewska
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	ćw.	2	zal.	mgr Z. Józefowicz/ 1969 Z. Józefowicz-Czabak
II	Podstawowe wiadomości o islamie	wd	1	zal.	prof. dr J. Bielawski
II	Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie (w 1969/70 brak)	wd	2	zal.	dr B. Składanek
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	WF	ćw.	2	zal.	

Opracowanie własne danych z indeksów studenckich (1968/69⁸¹ i 1969/70⁸²).

Addenda:

W roku akademickim 1967/68 nie było I roku arabistyki na IO UW⁸³.

⁸¹ PAA, skany indeksu H.J., studentki arabistyki UW w latach 1968–1973.

⁸² PAA, skany indeksu A.K.

⁸³ *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*, Warszawa, s. 210.

Tabela nr 58. Program studiów dla II roku arabistyki IO UW w r.a. 1967/68 i zajęcia zrealizowane w latach akademickich 1969/70 i 1970/71.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Proseminarium islamistyczne	ćw.	2	zal.	dr B. Składanek/ 1969 prof. dr J. Bielawski/ 1970 dr B. Składanek
I	Podstawowe wiadomości o islamie	wd	1	egz.	doc. etatowy dr J. Bielawski/ 1969 i 1970 także
I	Podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie	wd	2	egz.	dr B. Składanek/ 1969 dr T. Majda/ 1970 dr B. Składanek
I, II	Historia Wschodu muzułmańskiego do XV w.	wd	2	egz.	prof. dr J. Reychman/ 1969 i 1970 także
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	wd	2	egz.	mgr K. Skarżyńska/ 1969 i 1970 mgr J. Danecki
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	ćw.	2	zal.	mgr J. Jasińska/ 1969 także/ 1970 mgr J. Danecki
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	4	zal.	mgr H. Mukarkar/ 1969 i 1970 mgr Samir Choukr
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	ćw.	2	zal.	mgr Z. Józefowicz/ 1969 i 1970 także
I, II	Lektura tekstów perskich	ćw.	2	zal.	mgr Z. Józefowicz/ 1969 i 1970 mgr M. Składankowa
I, II	Ekonomia polityczna	wd	2	egz.	doc. dr J. Lewandowski
I, II	Ekonomia polityczna	ćw.	1	zal.	mgr A. Smolar
I	Podstawy nauk politycznych (1970/71)	wd	2	egz.	
I, II	Lektorat jednego j. zachodniego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat drugiego j. zachodniego	ćw.	2	zal.	
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	
I, II	Studium wojskowe/ Powszechna Samoobrona OTK	ćw.	7	egz.	
I, II	Wychowanie fizyczne	ćw.	2	zal.	

Opracowanie własne danych z: *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*⁸⁴ i z indeksów studenckich (1969/70⁸⁵ i 1970/71⁸⁶).

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ PAA, skany indeksu H.J.

⁸⁶ PAA, skany indeksu A.K.

Addenda:

Egzaminy obowiązujące słuchaczy po I semestrze:

- › lektorat j. rosyjskiego,
- › podstawowe wiadomości o islamie,
- › podstawowe wiadomości o Bliskim Wschodzie.

Po II semestrze:

- › lektorat pierwszego języka zachodniego,
- › ekonomia polityczna,
- › historia Wschodu muzułmańskiego do XV w.,
- › gramatyka opisowa j. arabskiego⁸⁷.

Tabela nr 59. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów arabistyki w KFO UJ w 1967/68 r.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca
Wykłady			
I, II	Z historii polityczno-gospodarczej Północnej Afryki	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Dialektologia arabska	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Gramatyka hist. j. hebrajskiego	2	prof. zw. dr A. Klawek
I, II	Języki hotentocko-buszmeńskie	2	prof. zw. dr R. Stopa
I, II	Historia literatury arabskiej	2	ad. dr M. Kowalska
I	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	
Ćwiczenia			
I, II	Historia literatury arabskiej	2	ad. dr M. Kowalska
I	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	2	
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	2	lektor dr Saleh Hamarneh
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. wykł. dr W. Zimnicki
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	ad. dr J. Lisowski
I, II	Praktyczna nauka j. hausa	2	st. asyst. mgr Z. Maśka
I, II	Praktyczna nauka j. suahili	2	ad. dr A. Małecka
I	Studium wojskowe	4	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1967/68: Wydział filologiczny*, 3⁸⁸.

⁸⁷ *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*, Warszawa, s. 210–211.

⁸⁸ *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1967/68: Wydział filologiczny*, 3, Kraków 1967, s. 73–78.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › praktyczna nauka j. pobocznych,
- › lektura tekstów arabskich,
- › historia literatury arabskiej,
- › marksistowska teoria rozwoju społecznego.

Egzaminy:

- › marksistowska teoria rozwoju społecznego.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › praktyczna nauka j. pobocznych,
- › lektura tekstów arabskich,
- › historia literatury arabskiej.

Egzaminy:

- › historia literatury arabskiej,
- › dialektologia arabska,
- › praktyczna nauka pierwszego j. pobocznego.

W obu specjalizacjach arabistycznych (bliskowschodnia: turecki (1) i perski (2) oraz afrykanistyczna: hausa (1) i suahili (2)) nauka pierwszego języka pobocznego trwała od I do IX semestru, a nauka drugiego języka pomocniczego od III do VIII semestru⁸⁹.

Tabela nr 60. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na V roku studiów arabistyki w KFO UJ w 1967/68 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	vacat
I	Lektura tekstów arabskich	2	vacat
I	Praktyczna nauka j. suahili	2	vacat
I	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński lub st. wykł. dr W. Zimnicki
I	Praktyczna nauka j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz lub ad. dr W. Skalmowski

⁸⁹ Ibidem, s. 66.

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1967/68: Wydział filologiczny*. 3⁹⁰.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › lektura tekstów arabskich.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego.

Egzaminy:

- › egzamin magisterski.

Tabela nr 61. Program zajęć na III roku arabistyki UW w r.a. 1968/69 i zrealizowany w r.a. 1970/71 i 1971/72.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Format zaliczenia	Prowadzący
I, II	Wstęp do literatur Bliskiego Wschodu	wd	2	egz.	mgr K. Skarżyńska/ 1970 i 1971 także
I, II	Historia literatury arabskiej klasycznej	wd	2	egz.	doc. dr J. Bielawski / 1970 i 1971 dr K. Skarżyńska-Bocheńska
I, II	Historia krajów arabskich	wd	2	egz.	dr E. Szymański/ 1970 prof. dr J. Bielawski/ 1971 mgr D. Madeyska
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	4+2	zal.	mgr H. Mukarkar / Al-Abbas Kassim Ahmad / 1970 i 1971 mgr Samir Choukr i 1971 mgr Abd el-Latif
I, II	Lektura arabskich tekstów literackich	ćw.	2	zal.	mgr J. Jasińska / 1970 i 1971 także
I, II	Proseminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	mgr J. Stępiński/ 1970 dr K. Skarżyńska-Bocheńska/ 1971 mgr J. Danecki
I, II	Wstęp do językoznawstwa semitochamickiego (1971/72)	wd	2	egz.	doc. dr W. Tyloch

⁹⁰ Ibidem, s. 73–78.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Format zaliczenia	Prowadzący
I, II	Wstęp do językoznawstwa semitochamickiego (1971/72)	ćw.	1	zal.	mgr A. Ferenc
I, II	Gramatyka opisowa j. urdu/ 1970 j. tureckiego/ 1971 urdu	wd	2	egz.	mgr A. Kowalska/ 1970 dr T. Majda/ 1971 mgr A. Karlikowska
I, II	Gramatyka opisowa j. urdu/ 1970 j. tureckiego/ 1971 urdu	ćw.	2	zal.	mgr A. Kowalska/ 1970 dr T. Majda/ 1971 mgr A. Karlikowska
I, II	Praktyczna nauka j. urdu/ 1970 brak/ 1971 urdu	ćw.	2	zal.	mgr A. Kowalska/ 1971 mgr A. Karlikowska
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej/1971 Marksistowska filozofia i socjologia	wd	2	egz.	prof. ndzw. dr B. Baczko
I, II	Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej/1971 Marksistowska filozofia i socjologia	ćw.	2	zal.	dr K. Pomian
I, II	Lektorat drugiego języka zachodniego	ćw.	2	zal.	
I, II	Studium wojskowe/ 1971 Powszechna samoobrona (kobiety)	ćw.	7	egz.	
I, II	Wychowanie fizyczne	ćw.	2	zal.	

Opracowanie własne danych z: *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*⁹¹ i z indeksów studenckich (1970/71⁹² i 1971/72⁹³).

Addenda:

Egzaminy obowiązujące słuchaczy po II semestrze:

- historia krajów arabskich,
- wstęp do literatury Bliskiego Wschodu,
- gramatyka urdu,
- historia literatury arabskiej klasycznej,
- główne zagadnienia filozofii marksistowskiej,
- lektorat drugiego j. zachodniego⁹⁴.

⁹¹ *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*, Warszawa, s. 211.

⁹² PAA, skany indeksu H.J.

⁹³ PAA, skany indeksu A.K.

⁹⁴ *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*, Warszawa, s. 212.

Tabela nr 62. Nowy program. Zajęcia dla V roku studiów arabistyki w KFO UJ w r.a. 1968/69 r.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
I, II	Literatura Turków w Bułgarii	2	doc. dr W. Zajączkowski
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. zw. dr T. Lewicki
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	ad. dr A. Czapkiewicz
I	Lektura tekstów arabskich	2	ad. dr A. Czapkiewicz
I	Praktyczna nauka j. suahili	2	ad. dr A. Małecka
I	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Ciopiński
I	Praktyczna nauka j. perskiego	2	mgr A. Pisowicz lub ad. dr W. Skalmowski

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1968/69: Wydział filologiczny*. 3⁹⁵.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › praktyczna nauka języka pobocznego,
- › lektura tekstów arabskich.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › seminarium arabistyczne,
- › praktyczna nauka j. arabskiego.

Egzaminy:

- › egzamin magisterski.

Tabela nr 63. Plan zajęć IV roku arabistyki UW w r.a. 1969/70 i realizacja programu w latach 1971/72 i 1972/73.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Podstawy nauk politycznych (1972 brak)	wd	2	egz.	prof. ndzw. dr M. Żychowski
I, II	Dialektologia j. arab.	wd	2	egz.	doc. dr J. Bielawski/ 1970 i 1972 także

⁹⁵ *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1968/69: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1968, s. 73–83.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Historia literatury arabskiej współczesnej	wd	2	egz.	doc. dr J. Bielawski/ 1971 i 1972 dr K. Skarżyńska- Bocheńska
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	ćw.	3	zal.	mgr H. Mukarkar/ 1971 i 1972 mgr Samir Choukr
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	ćw.	2 (1972 – 3)	zal.	al-Abbas Kassim Ahmad/ 1971 mgr Abd al-Latif/ 1972 mgr Samir Choukr
I, II	„Struktura miast arabskich” wykład monograficzny (1972/73)	wd	1	egz.	mgr Samir Choukr
I, II	Wykład monograficzny (1972/73)	wd	1	egz.	dr K. Skarżyńska-Bocheńska
I, II	Architektura islamu (1971/72) (1972/73 brak)	wd	2	egz.	doc. dr L. Dąbrowski
I, II	Lektura arabskich tekstów literackich	ćw.	2	zal.	mgr J. Stępiński/ 1971 mgr J. Danecki/ 1972 dr K. Skarżyńska-Bocheńska
II	Lektura prasy arabskiej	ćw.	1	zal.	mgr J. Stępiński/ 1971 i 1972 mgr J. Danecki
I, II	Seminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	mgr K. Skarżyńska/ 1971 i 1972 doc. dr J. Bielawski
I, II	Ćw. z dialektu arabskiego	ćw.	1	zal.	Abdel Kader Zirawi/ 1971 i 1972 mgr Abd al-Latif
I, II	Wykład monograficzny (1971/72 Współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu)	ćw.	2	zal.	W. Skuratowicz/ 1971 i 1972 także
I, II	Praktyczna nauka j. urdu/ 1971 j. tureckiego	ćw.	2	zal.	mgr A. Kowalska/ 1971 B. Łytko
I, II	Wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego/ 1972 brak	wd	2	egz.	prof. zw. dr S. Strelcyn/ 1971 doc. dr W. Tyloch
I, II	Wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego/ 1972 brak	ćw.	1	zal.	mgr W. Brzuski/ 1971 mgr A. Ferenc
I, II	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	wd	2	egz.	dr J. Wojnar
I, II	Marksistowska teoria rozwoju społecznego	ćw.	1	zal.	dr A. Molska

Opracowanie własne danych z: *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*⁹⁶ i z indeksów studenckich (1971/72⁹⁷ i 1972/73⁹⁸).

Addenda:

Egzaminy obowiązujące słuchaczy po II semestrze:

- dialektologia arabska,
- językoznawstwo semito-chamickie,
- historia literatury arabskiej współczesnej,
- marksistowska teoria rozwoju społecznego,
- podstawy nauk politycznych.

Tabela nr 64. Plan zajęć studentów arabistyki V roku UW w r.a. 1970/71 i jego realizacja w latach 1972/73 i 1973/74.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej	wd	2	egz.	doc. dr Ł. Hirszo-wicz/ 1972 i 1973 W. Skuratowicz
I, II	Współczesne zagadnienia świata arabskiego/ 1972 i 1973 brak	wd	2	egz.	W. Skuratowicz
I, II	Architektura islamu (1972/73)/ 1973/74 Architektura i sztuka arabsko-muzułmańska	wd	2	egz.	doc. dr L. Dąbrowski
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	2	zal.	mgr H. Mukarkar/ 1972 i 1973 mgr Samir Choukr
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	2	zal.	al-Abbas Kassim Ahmad/ 1972 i 1973 mgr Samir Choukr
I, II	Lektura arabskich tekstów literackich/ 1973 brak	ćw.	2	zal.	mgr J. Stępiński/ 1972 mgr J. Danecki
I, II	Seminarium arabistyczne	ćw.	2	zal.	doc. dr J. Bielawski/ 1972 i 1973 także
I, II	Lektura prasy arabskiej (1972/73)/ 1973 brak	ćw.	2	zal.	mgr J. Stępiński
I, II	Ćw. z dialektu arabskiego (1972/73 brak) (1973/74 brak)	ćw.	1	zal.	Abdel Kader Zirawi

⁹⁶ *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*, Warszawa, s. 212.

⁹⁷ PAA, skany indeksu H.J.

⁹⁸ PAA, skany indeksu A.K.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego (1972/73 brak) (1973/74 brak)	wd	2	egz.	prof. dr S. Strelcyn
I, II	Wstęp do językoznawstwa semito-chamickiego (1972/73 brak) (1973/74 brak)	ćw.	1	zal.	mgr W. Brzuski

Opracowanie własne danych z: *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*⁹⁹ i z indeksów studenckich (1972/73¹⁰⁰ i 1973/74¹⁰¹).

Addenda:

Egzaminy obowiązujące słuchaczy po I semestrze:

- praktyczna nauka j. arabskiego.

Po II semestrze:

- współczesne zagadnienia Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej,
- współczesne zagadnienia świata arabskiego,
- egzamin magisterski.

Tabela nr 65. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia dla I roku studiów arabistycznych w KFO UJ w r.a. 1975/76.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
Dla orientalistyki			
I, II	Wybrane zagadnienia ekonomii politycznej	2 wd + 2 ćw.	
I	Socjologia marksistowska	1 wd + 1 ćw.	
I, II	Wstęp do językoznawstwa	2 wd	dr J. Reczek
II	Podstawowe wiadomości o islamie	1 wd	mgr Z. Maśka
II	Zarys historii Bliskiego Wschodu i Płn. Afryki	2 wd	doc. dr hab. M. Kowalska
II	Zarys geografii i etnografii Bliskiego Wschodu i Afryki Płn.	2 wd	ad. dr hab. T. Marszewski
Dla arabistyki			
II	Proseminarium	2 ćw.	ad. dr A. Zaborski
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	2 wd + 2 ćw.	ad. dr hab. A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	4 ćw.	ad. dr A. Zaborski
I, II	Lektorat j. łaćwińskiego	2 ćw.	

⁹⁹ *Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968*, Warszawa, s. 213.

¹⁰⁰ PAA, skany indeksu H.J.

¹⁰¹ PAA, skany indeksu A.K.

Semestr	Nazwa	Godz./tydzień	Wykładowca
I, II	Lektorat j. angielskiego	2 ćw.	
I, II	Lektorat j. francuskiego	2 ćw.	
I, II	Lektorat j. niemieckiego	2 ćw.	
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	2 ćw.	
I, II	WF ¹⁰²	2 ćw.	

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1975/76. Wydział Filologiczny*¹⁰³.

Addenda:

Przedmioty obowiązujące studenta po I semestrze.

Zaliczenia:

- › gramatyka opisowa j. arabskiego,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › lektorat j. rosyjskiego,
- › lektorat wybranego jednego języka zachodniego,
- › WF,
- › lektorat j. łacińskiego (dla tych, którzy nie mieli łaciny w szkole średniej).

Egzaminy:

- › wprowadzenie do studiów bliskowschodnich (nie dotyczy indyanistów)¹⁰⁴.

Przedmioty obowiązujące studenta po II semestrze.

Zaliczenia:

- › gramatyka opisowa j. arabskiego,
- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › lektorat j. rosyjskiego,
- › lektorat wybranego jednego języka zachodniego,
- › WF,
- › lektorat j. łacińskiego (dla tych, którzy nie mieli łaciny w szkole średniej),
- › proseminarium.

Egzaminy:

- › wstęp do językoznawstwa,
 - › lektorat j. rosyjskiego,
- (nadto indianiści: wstęp do filologii indyjskiej, podstawowe wiadomości o Indiach).

¹⁰² Oddzielnie mężczyźni i kobiety.

¹⁰³ *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1975/76. Wydział Filologiczny, Kraków 1975, s. 114–115.*

¹⁰⁴ Nie ma takiego przedmiotu w wykazie wykładanych według nowego programu, za to był w starym programie.

Nowy program pod koniec lat 70. realizowano na arabistyce UW w mniej więcej takiej formie (rekonstrukcja na podstawie indeksu studenckiego, więc nie do końca dokładna, jeśli chodzi o lata studiów i powiązane z nimi zajęcia).

Tabela nr 66. Nowy program UW. Realizacja zajęć na I roku studiów w 1978/79.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I	Przysposobienie biblioteczne	wd	1	zal.	
I, II	Ekonomia polityczna	wd	1	egz.	dr E. Czerwińska
I, II	Ekonomia polityczna	ćw.	2	zal.	mgr A. Kondratowicz
I, II	Logika	wd	1	egz.	doc. dr Z. Kraszewski
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	wd	2	egz.	dr J. Danecki
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	ćw.	2	zal.	dr D. Madeyska
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	8	zal.	dr Hanna Metwalli
I, II	Dialekt egipski	ćw.	2	zal.	mgr E. Machut-Mendecka
	Podstawowe wiadomości o islamie	wd	2	egz.	dr D. Madeyska
II	Podstawowe wiadomości o geografii i kulturze Bliskiego Wschodu	wd	2	egz.	mgr E. Sulejczak
II	Historia społeczno-polityczna Wschodu muzułmańskiego	wd	2	egz.	prof. J. Bielawski
II	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	wd	2	egz.	prof. dr A. Bogusławski
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	4	zal.	mgr S. Wesoły
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	mgr Boszko
I, II	Wychowanie fizyczne	ćw.	2	zal.	mgr K. Szulc

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹⁰⁵.

¹⁰⁵ PAA, indeks A.J.

Tabela nr 67. Nowy program UW. Realizacja zajęć na II roku arabistyki w r.a. 1979/80 i 1981/82.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Podstawy filozofii i socjologii marksistowsko-leninowskiej (1981 brak)	wd	2	egz.	dr B. Wolniewicz
I, II	Podstawy filozofii i socjologii marksistowsko-leninowskiej (1981 brak)	ćw.	2	zal.	dr J. Górnicka-Kalinowska
I, II	Historia filozofii (1981)	wd	2	egz.	dr A. Kołakowski
I	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	wd	2	egz.	prof. dr A. Bogustawski
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	wd	2	egz.	mgr R. Piwiński/ 1981 dr hab. J. Danecki
I, II	Gramatyka opisowa j. arabskiego	ćw.	2	zal.	mgr R. Piwiński/ 1981 dr J. Kozłowska
I, II	Kultura Tuaregów (1981)	wd	2	egz.	dr A. Rybiński
I, II	Dialekt egipski (1981)	wd	2	egz.	mgr E. Machut-Mendecka
I, II	Dialekt egipski	ćw.	2	zal.	mgr A. Nazmi/ 1981 także
I, II	Ćwiczenia tłumaczeniowe z j. arabskiego (1981 brak)	ćw.	2	zal.	mgr R. Piwiński
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	8 (10 w 1981)	zal.	mgr Hanna Metwalli/ mgr G. Yacoub II semestr/ 1981 mgr G. Yacoub
I	Podstawowe wiadomości o geografii i kulturze Bliskiego Wschodu	wd	2	egz.	mgr E. Sulejczak/ 1981 dr E. Sulejczak
I, II	Historia społeczno-polityczna obszaru Wschodu muzułmańskiego i krajów arabskich / 1981 Historia świata arabskiego	wd	2	egz.	prof. J. Bielawski/ dr D. Madeyska II semestr/ 1981 prof. dr J. Bielawski
I, II	Proseminarium (1981 brak)	ćw.	2	zal.	dr D. Madeyska
I, II	Seminarium (1981) Teatralne	ćw.	2	zal.	dr E. Machut-Mendecka
I, II	Seminarium (1981) Religioznawcze	ćw.	2	zal.	dr R. Piwiński
II	Gramatyka j. malajskiego (1981 brak)	wd	2	egz.	mgr M. Wawrzyniak
II	Podstawowe wiadomości o islamie (1981 brak)	wd	2	egz.	prof. dr J. Bielawski
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	4	zal.	mgr M. Stępniaak
I, II	Lektorat j. rosyjskiego	ćw.	2	zal.	mgr F. Salimowa

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Wychowanie fizyczne / 1981 AZS	ćw.	2 (4 1981)	zal.	mgr H. Kasprócz / 1981 mgr A. Niedek

Opracowanie własne danych z indeksów studenckich (1979/80¹⁰⁶ i 1981/82¹⁰⁷).

Tabela nr 68. Nowy program UW. Realizacja zajęć na III roku arabistyki w r.a. 1980/81 i 1982/83.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I	Podstawy nauk politycznych	wd	2	egz.	dr Kiełmiński/ 1982 mgr D. Możdżeńska-Taras
I	Podstawy nauk politycznych	ćw.	2	zal.	mgr D. Możdżeńska/ 1982 także
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	8	zal.	mgr G. Yacoub/ 1982 mgr H. Al-Dżanabi (pod- pisywał i egzaminował mgr G. Yacoub)
I	Lektura tekstów arabskich klasycznych (1982 brak)	ćw.	2	zal.	dr K. Skarżyńska- -Bocheńska
I, II	Dialekt egipski	wd	2	egz.	mgr E. Machut-Mendecka
I, II	Dialekt egipski (1982)	ćw.	2	zal.	mgr A. Nazmi
I	Dialektologia j. arabskiego (1982 brak)	wd	2	egz.	dr J. Danecki
I, II	Podstawowe wiadomości o islamie (1982 brak)	wd	2	egz.	prof. dr J. Bielawski
I, II	Historia społeczno-polityczna obszaru Wschodu muzułmań- skiego i krajów arabskich (1982 brak)	wd	2	egz.	dr D. Madeyska
I, II	Historia literatury arabskiej	wd	2	egz.	dr K. Skarżyńska- -Bocheńska/ 1982 także
I, II	Seminarium – Religioznawstwo (1982)	ćw.	2	zal.	dr R. Piwiński
I, II	Seminarium – Teatr (1982)	ćw.	2	zal.	dr E. Machut-Mendecka
I, II	Historia filozofii (1982)	wd	2	egz.	dr A. Kołakowski
I, II	Teoria kultury (1982)	ćw.	2	zal.	dr R. Piwiński
I, II	Proseminarium (1982 brak)	ćw.	2	zal.	dr D. Madeyska

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ PAA, indeks autora.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
II	Specjalistyczne tłumaczenia techniczne w zakresie elektroniki i radiolokacji (1982 brak)	ćw.	2	zal.	mgr G. Yacoub
I, II	Szkolenie obronne	wd	7	egz.	płk. doc. dr B. Lewczuk/ 1982 także
I, II	Lektorat j. francuskiego	ćw.	2	zal.	mgr M. Bieńczyk
I, II	Lektorat j. hiszpańskiego	ćw.	4	zal.	mgr K. Rómmel
I, II	Wychowanie fizyczne/ 1982 AZS	ćw.	2 (4 1982)	zal.	mgr Z. Proszyk/ 1982 mgr A. Niedek

Opracowanie własne danych z indeksów studenckich (1980/81¹⁰⁸ i 1982/83¹⁰⁹).

Tabela nr 69. Nowy program UW. Realizacja planu zajęć na IV roku arabistyki w r.a. 1981/82 i 1983/84.

Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
Historia społeczno-polityczna obszaru Wschodu muzułmańskiego i krajów arabskich/ 1983 Historia krajów arabskich	wd	2	egz.	dr D. Madeyska/ 1983 także
Historia literatury arabskiej	wd	2	egz.	dr K. Skarżyńska-Bocheńska/ 1983 także
Seminarium magisterskie 1983 Teatr	ćw.	2	zal.	dr J. Danecki/ 1983 dr E. Machut-Mendecka
Teoria kultury (1983 brak)	wd	2	egz.	dr R. Piwiński
Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	10	zal.	mgr Hatif Al-Janabi/ 1983 mgr A. Nazmi
Dialekt egipski (1983)	wd	2	egz.	dr E. Machut-Mendecka
Dialekt egipski	ćw.	4	zal.	mgr A. Nazmi/ 1983 także
Lektura prasy arabskiej (1983)	ćw.	2	zal.	dr R. Piwiński
Lektura tekstów arabskich współczesnych (1983)	ćw.	2	zal.	dr R. Piwiński
Ćwiczenia tłumaczeniowe	ćw.	2	zal.	dr J. Kozłowska/ 1983 także
Kultura Tuaregów (1983 brak)	wd	2	egz.	dr A. Rybiński
Współczesne zagadnienia społeczno-ekonomiczne Azji	wd	2	egz.	prof. dr W. Góralski

¹⁰⁸ PAA, indeks A.J.

¹⁰⁹ PAA, indeks autora.

Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
Lektorat j. hiszpańskiego	ćw.	4	zal.	mgr K. Rómmel

Opracowanie własne danych z indeksów studenckich (1981/82¹¹⁰ i 1983/84¹¹¹).

Tabela nr 70. Nowy program UW. Program zajęć V roku arabistyki zrealizowany w r.a. 1984/85.

Semestr	Przedmiot	Forma	Godz./ tydzień	Forma zaliczenia	Prowadzący
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	ćw.	6		mgr G. Yacoub
I, II	Seminarium magisterskie	ćw.	2		dr J. Danecki

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹¹².

Tabela nr 71. Wykaz planowych przedmiotów (nie obejmuje ćwiczeń) na Wydziale Filologicznym UJ, w Instytucie Filologii Orientalnej, dla arabistyki w r.a. 1988/89.

Semestr	Przedmiot	Wykładowca
Rok I		
I	Wprowadzenie do studiów arabistycznych	dr A. Małecka
I, II	Podstawowe wiadomości o islamie	mgr Z. Maśka
I, II	Hist. krajów arabskich	prof. dr hab. M. Kowalska
I, II	Główne zagadnienia kultury Arabów	mgr Z. Maśka
I, II	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	dr hab. W. Smoczyński
I	Logika	doc. dr J. Kabziński
II	Marksistowska teoria rozwoju	dr K. Kluz
I, II	Ekonomia polityczna	dr J. Kłapkowska
Rok II		
I	Główne zagadnienia kultury Arabów	mgr Z. Maśka
I	Hist. krajów arabskich	prof. dr hab. M. Kowalska
I, II	Hist. lit. arabskiej	prof. dr hab. M. Kowalska
I, II	Gramatyka drugiego j. semickiego	prof. dr hab. A. Czapkiewicz, doc. dr hab. A. Zaborski
I, II	Teoria literatury	dr S. Balbus
I, II	Filozofia	dr F. Chmielowski

¹¹⁰ PAA, indeks A.J.

¹¹¹ PAA, indeks autora.

¹¹² PAA, indeks A.J.

Semestr	Przedmiot	Wykładowca
Rok III		
I, II	Gramatyka opis. j. arab.,	dr E. Górska
I	Hist. lit. arabskiej	prof. dr hab. M. Kowalska
I, II	Metodologia badań literackich	dr T. Walas
I, II	Metodologia badań językoznawczych	dr hab. W. Smoczyński
I, II	Podstawy nauk politycznych	dr J. Wiszniewski
b.d.	Konwersatorium z wybranych zagadnień literatury arabskiej	mgr J. Pawłowska
Rok IV		
I	Gramatyka opis. j. arab.	dr E. Górska
I, II	Historia j. arab.	prof. dr hab. A. Czapkiewicz
I, II	Gramatyka drugiego j. semickiego	prof. dr hab. A. Czapkiewicz, doc. dr hab. A. Zaborski
I, II	Gramatyka porównawcza j. semickich	prof. dr hab. A. Czapkiewicz, doc. dr hab. A. Zaborski
II	Staż badań nad j. arabskim	prof. dr hab. A. Czapkiewicz
I, II	Teoria przekładu	prof. dr hab. A. Czapkiewicz, doc. dr hab. A. Zaborski
b.d.	Konwersatorium z wybranych zagadnień literatury arabskich	mgr J. Pawłowska
b.d.	Glottogonia – nauka o początkach mowy, wykład monograficzny	prof. dr hab. R. Stopa
b.d.	Współczesna literatura arabska	prof. dr hab. M. Kowalska
Rok V		
b.d.	Glottogonia – nauka o początkach mowy, wykład monograficzny	prof. dr hab. R. Stopa
b.d.	Współczesna literatura arabska, wykład monograficzny	prof. dr hab. M. Kowalska

Opracowanie własne danych z: *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1988/1989*¹¹³.

PORÓWNANIE PLANÓW PROGRAMOWYCH I ICH REALIZACJI W 1957/58 W KFO UJ

Plan programu ramowego I roku studiów arabistyki KFO UJ w r.a. 1957/58¹¹⁴

Przedmioty obowiązujące wszystkich studentów orientalistyki KFO UJ na I roku studiów:

- ▶ wstęp do językoznawstwa ogólnego, 30 godzin (liczba godzin rocznie),
- ▶ wstęp do islamistyki, 30 godzin,
- ▶ ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie, 30 godzin,

¹¹³ *UJ. Spis wykładów na rok akademicki 1988/1989*, Kraków 1988, s. 89–91.

¹¹⁴ *Spis wykładów na rok akademicki 1957/58: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1957, s. 138.

- zarys historii Bliskiego Wschodu do XV w., 30 godzin,
- praktyczna nauka dwóch j. europ. (ang., francuskiego, niemieckiego, rosyjskiego – do wyboru), 2 x 60 godzin,
- WF, 60 godzin,
- studium wojskowe (obowiązuje tylko mężczyzn).

Przedmioty obowiązujące dla poszczególnych kierunków.

Kierunek arabistyczny:

- gramatyka opisowa j. arabskiego, 60 godzin,
- gramatyka opisowa j. tureckiego, 60 godzin,
- praktyczna nauka j. arabskiego, 120 godzin,
- praktyczna nauka j. tureckiego, 60 godzin.

Zaliczenie I roku studiów (obligatoryjne):

- dwa lektoraty języków zachodnich,
- WF,
- studium wojskowe (tylko mężczyźni),
- praktyczna nauka j. arabskiego,
- praktyczna nauka j. tureckiego.

Egzaminy po I semestrze:

- wstęp do językoznawstwa ogólnego.

Egzaminy po II semestrze:

- wstęp do islamistyki,
- gramatyka opisowa j. tureckiego (dla arabistów),
- studium wojskowe (mężczyźni).

Tabela nr 72. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na I roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Uwagi
Wykłady				
I	Wstęp do językoznawstwa ogólnego	2	z-ca prof. dr T. Pobożniak	ul. Gołębia 20 / Potwierdzone indeksem ¹¹⁵
I, II	Wstęp do islamistyki	1	doc. dr W. Zajączkowski	ul. Sławkowska 32 / Potwierdzone indeksem
II	Ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie	2	doc. dr W. Zajączkowski	Potwierdzone indeksem
II	Zarys historii Bliskiego Wschodu do XV w.	2	doc. dr W. Zajączkowski	Potwierdzone indeksem

¹¹⁵ PAA, skany indeksu D.W.

I, II	Gramatyka opisowa j. arab.	2	asyst. mgr M. Kowalska	Potwierdzone indeksem
I, II	Gramatyka opisowa j. tureckiego	2	st. asyst. J. Lisowski	Potwierdzone indeksem
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	2	st. asyst. J. Lisowski	
Ćwiczenia				
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	asyst. mgr A. Małecka	Potwierdzone indeksem
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	4	st. asyst. mgr J. Lisowski	Potwierdzone indeksem
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	st. asyst. mgr J. Lisowski	
I, II	Lektorat angielskiego	2		Potwierdzone indeksem
I, II	Lektorat francuskiego	2		
I, II	Lektorat niemieckiego	2		Potwierdzone indeksem
I, II	Lektorat rosyjskiego	2		
I, II	Lektorat j. łaćnińskiego	2		dla osób, które nie miały oceny z łaciny na maturze/ Potwierdzone indeksem
I, II	WF	2		Potwierdzone indeksem
I, II	Studium wojskowe	4		

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹¹⁶.

Plan programu ramowego II roku studiów arabistyki KFO UJ w r.a. 1957/58¹¹⁷.

Przedmioty obowiązujące wszystkich studentów orientalistyki KFO UJ:

- ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie, 30 godzin rocznie,
- zarys historii Bliskiego Wschodu do XV w., 30 godzin,
- proseminarium islamistyczne, 60 godzin,
- lektoraty dwóch j. europ. (ang., francuskiego, niemieckiego, rosyjskiego – do wyboru), 2 x 60 godzin,
- lektorat j. rosyjskiego, 30 godzin,
- WF, 60 godzin,
- studium wojskowe (obowiązuje mężczyzn).

Przedmioty obowiązujące dla poszczególnych kierunków.

Kierunek arabistyczny:

- historia krajów arabskich, 30 godzin,
- składnia j. arab., 60 godzin,
- gramatyka opisowa j. arab., 60 godzin,
- praktyczna nauka j. arab., 120 godzin,

¹¹⁶ *Spis wykładów na rok akademicki 1957/58: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1957, s. 138.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 134–153.

- › praktyczna nauka j. tureckiego, 60 godzin,
- › praktyczna nauka j. perskiego, 60 godzin.

Zaliczenie II roku studiów (obligatoryjne):

- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › praktyczna nauka j. tureckiego,
- › praktyczna nauka j. perskiego,
- › proseminarium,
- › dwa lektoraty języków zachodnioeuropejskich,
- › lektorat j. rosyjskiego (tylko po I semestrze),
- › wychowanie fizyczne,
- › studium wojskowe (M).

Egzaminy po I semestrze:

- › ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie,
- › zarys historii Bliskiego Wschodu do XV w.,
- › lektorat j. rosyjskiego.

Egzaminy po II semestrze:

- › lektorat jednego j. zachodniego,
- › studium wojskowe (mężczyźni),
- › gramatyka opisowa j. arabskiego,
- › składnia j. arabskiego,
- › gramatyka opisowa j. perskiego¹¹⁸.

Tabela nr 73. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na II roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Uwagi
			Wykłady	
II	Historia krajów arabskich	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	
I	Ogólne wiadomości o Bliskim Wschodzie	2	st. asyst. mgr J. Lisowski	
I	Zarys historii Bliskiego Wschodu do XV w.	2	doc. dr W. Zajączkowski	
I, II	Składnia j. arabskiego	2	asyst. mgr A. Małecka	
I, II	Składnia j. tureckiego	2	z-ca prof. dr W. Zimnicki	
	Składnia j. perskiego	2	doc. dr F. Machalski	

¹¹⁸ Tego przedmiotu nie ma w programie: albo błąd w wykazie egzaminów, albo opuszczenie przedmiotu w programie.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Uwagi
I, II	Gramatyka opisowa j. perskiego	2	st. asyst. J. Lisowski	(kierunek arabistyczny i turkologiczny wspólnie z I rokiem)
Ćwiczenia				
I, II	Praktyczna nauka j. arab.	4	asyst. mgr M. Kowalska	
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Lisowski	dla turkologii i arabistyki
I, II	Praktyczna nauka j. perskiego	2	st. asyst. mgr J. Lisowski	dla turkologii i arabistyki, wspólnie z I rokiem
I, II	Proseminarium islamistyczne	2	st. asyst. J. Lisowski	
I, II	Lektorat angielskiego	2		
I, II	Lektorat francuskiego	2		
I, II	Lektorat niemieckiego	2		
I, II	Lektorat rosyjskiego	2		
I, II	WF	2		
I, II	Studium wojskowe	4		

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹¹⁹.

Plan programu ramowego III roku studiów arabistyki KFO UJ w r.a. 1957/58¹²⁰.

Przedmioty obowiązujące wszystkich studentów orientalistyki KFO UJ na III roku studiów:

- główne zagadnienia i kierunki nauk filozoficznych, 120 godzin rocznie,
- lektorat jednego j. zachodnioeuropejskiego, 60 godzin,
- studium wojskowe (M).

Przedmioty obowiązujące dla poszczególnych kierunków.

Kierunek arabistyczny:

- gramatyka porównawcza dialektów arabskich, 60 godzin,
- historia krajów arabskich, 30 godzin,
- historia literatury arabskiej, 60 godzin,
- wykład monograficzny, 60 godzin,
- seminarium arabistyczne, 60 godzin,
- lektura tekstów arabskich, 60 godzin,
- praktyczna nauka j. arabskiego, 120 godzin,
- praktyczna nauka j. tureckiego, 60 godzin.

¹¹⁹ *Spis wykładów na rok akademicki 1957/58...*, s. 138.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 134–153.

Zaliczenie III roku studiów (obligatoryjne):

- › praktyczna nauka j. arabskiego,
- › lektorat jednego j. zachodniego,
- › filozofia (ćwiczenia),
- › studium wojskowe (mężczyźni),
- › seminarium arabistyczne,
- › lektura tekstów arabskich,
- › praktyczna nauka j. tureckiego.

Egzaminy po I semestrze:

- › historia krajów arabskich.

Egzaminy po II semestrze:

- › lektorat jednego j. zachodniego,
- › gramatyka porównawcza dialektów,
- › historia literatury arabskiej,
- › studium wojskowe (mężczyźni).

Tabela nr 74. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na III roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Uwagi
Wykłady				
I, (II?)	Historia krajów arabskich	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	wg indeksu ¹²¹ w II semestrze prowadził doc. dr W. Zajączkowski
I, II	Gramatyka porównawcza dialektów arabskich	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki	Potwierdzone indeksem
I, II	Historia literatury arabskiej	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	Potwierdzone indeksem
I, II	Z historii i kultury Północ- nej Afryki	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki	Monografia Potwier- dzone indeksem
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki	Potwierdzone indeksem
I, II	Główne zagadnienia i kie- runki nauk filozoficznych / Wybrane zagadnienia z filozofii ¹²²	2	prof. R. Ingarden	Potwierdzone indeksem

¹²¹ PAA, skany indeksu K.R.

¹²² Taka nazwa przedmiotu widnieje w indeksie K.R.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Uwagi
Ćwiczenia				
I, II	Główne zagadnienia i kierunki nauk filozoficznych / Wybrane zagadnienia z filozofii ¹²³	2		Potwierdzone indeksem
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	4	lektor Saleh Hamarneh	wg indeksu w I sem. prowadził asyst. mgr A. Czapkiewicz
I, II	Praktyczna nauka j. tureckiego	2	st. asyst. mgr J. Lisowski	Potwierdzone indeksem
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	Potwierdzone indeksem
I, II	Proseminarium islamistyczne	2	st. asyst. J. Lisowski	
I, II	Lektorat j. arabskiego	2	lektor Saleh Hamarneh	przedmiotu nie ma w programie, ale jest w indeksie, być może błąd w nazwie
I, II	Lektorat j. angielskiego	2		
I, II	Lektorat j. francuskiego	2		
I, II	Lektorat j. niemieckiego	2		Potwierdzone indeksem
I, II	Studium wojskowe	4		

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹²⁴.

Plan programu ramowego IV roku studiów arabistyki KFO UJ w r.a. 1957/58¹²⁵

Przedmioty obowiązujące wszystkich studentów orientalistyki KFO UJ na IV roku studiów:

- lektorat jednego j. zachodniego, 60 godzin rocznie,
- studium wojskowe (mężczyźni).

Przedmioty obowiązujące dla poszczególnych kierunków.

Kierunek arabistyczny:

- historia krajów arabskich, 30 godzin,
- wykład monograficzny 1, 60 godzin,
- wykład monograficzny 2, 60 godzin,
- seminarium arabistyczne, 60 godzin,
- wprowadzenie do lektury dzieł literackich, 60 godzin,

¹²³ Taka nazwa przedmiotu widnieje w indeksie K.R.

¹²⁴ *Spis wykładów na rok akademicki 1957/58: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1957, s. 138.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 134–153.

- › lektura tekstów arabskich, 60 godzin,
- › praktyczna nauka j. arabskiego, 60 godzin.

Zaliczenie IV roku studiów (obligatoryjne):

- › lektorat jednego j. zachodniego,
- › studium wojskowe (mężczyźni),
- › seminarium arabistyczne,
- › wprowadzenie do lektury dzieł literackich,
- › lektura tekstów arabskich,
- › praktyczna nauka j. arabskiego.

Egzaminy po I semestrze:

- › historia krajów arabskich.

Egzaminy po II semestrze:

- › lektorat jednego języka zachodniego,
- › studium wojskowe (mężczyźni) – egzamin na zakończenie obozu letniego.

Tabela nr 75. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na IV roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca	Uwagi
Wykłady				
I	Historia krajów arabskich	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	(wspólnie z III r.)
I, II	Wstęp do semitologii	2	prof. dr A. Klawek	Monografia
I, II	Z historii i kultury Północnej Afryki	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki	Monografia
Seminaria				
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki	
Ćwiczenia				
I, II	Wprowadzenie do lektury dzieł literackich	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	4	lektor Saleh Hamarneh	
I, II	Lektura tekstów arabskich	2	st. asyst. mgr A. Czapkiewicz	
I, II	Lektorat j. angielskiego	2		
I, II	Lektorat j. francuskiego	2		
I, II	Lektorat j. niemieckiego	2		
I, (II)	Studium wojskowe	4		

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹²⁶.

¹²⁶ Ibidem, s. 138.

Plan programu ramowego V roku studiów arabistyki KFO UJ w r.a. 1957/58¹²⁷.

Przedmioty obowiązujące wszystkich studentów orientalistyki KFO UJ na V roku studiów:

- › wykład monograficzny, 60 godzin.

Przedmioty obowiązujące dla poszczególnych kierunków.

Kierunek arabistyczny:

- › seminarium arabistyczne, 60 godzin.

Zaliczenie V roku studiów (obligatoryjne):

- › seminarium arabistyczne.

Egzaminy po II semestrze:

- › egzamin magisterski w sesji letniej.

Tabela nr 76. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na V roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.

Semestr	Nazwa	Godz./ tydzień	Wykładowca
Wykłady do wyboru:			
I, II	Wstęp do afrykanistyki	1	doc. dr R. Stopa
I, II	Wstęp do semitologii	2	prof. dr A. Klawek
I, II	Z historii i kultury Północnej Afryki	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki
Seminaria			
I, II	Seminarium arabistyczne	2	prof. ndzw. dr T. Lewicki
Ćwiczenia			
I, II	Praktyczna nauka j. arabskiego	2	lektor Saleh Hamarneh
I, II	J. suaheli ¹²⁸ dla początkujących	2	doc. dr R. Stopa
I, II	J. suaheli dla zaawansowanych	2	doc. dr R. Stopa
I, II	J. hausa dla pocz.	2	doc. dr R. Stopa
Przedmioty zalecane nadobowiązkowe			
I, II	Język hebrajski	2	prof. dr A. Klawek

Opracowanie własne danych z indeksu studenckiego¹²⁹.

¹²⁷ Ibidem, s. 134–153.

¹²⁸ Pisownia oryginalna.

¹²⁹ *Spis wykładów na rok akademicki 1957/58: Wydział filologiczny*. 3, Kraków 1957, s. 138.

Aneks 2. Literatura przedmiotu

Literatura przedmiotu, szczególnie przyczynkowa, jest bardzo rozbudowana i niniejszy wykaz nie wyczerpuje tego tematu, choć obejmuje główny korpus stosownych tekstów.

Album magistrów Instytutu Orientalistycznego (1951–1992), red. K. Wojakowska, E. Siwier-
ska), Warszawa 1993.

Arabic scholars still much in demand, „Poland” 1989, nr spec.

Bielawski Józef (1910–1997) [nekrolog], PO 1997, nr 3/4, s. 140.

Czapkiewicz A., Górską E., *Arabic studies in Kraków*, „Poland” 1989, nr spec., s. 11–12.

Danecki J., *Dokąd zmierza orientalistyka?*, PO 1993, nr 3/4, s. 201–204.

Danecki J., *For better understanding of the Arabic language, literature and philosophy*,
„Poland” 1989, nr spec., s. 62–63.

Dziekan M.M., *Arabic and Islamic Studies at the University of Warsaw after 1945*, „Studia
Arabistyczne i Islamistyczne” 1998, z. 6, s. 176–183.

Dziekan M.M., *Arabic and Islamic Studies in Poland after 1945*, „Studia Arabistyczne
i Islamistyczne” 1999, [t.] 7, s. 114–125.

Dziekan M.M., *Ks. doc. dr hab. Jerzy Nosowski (1921–1999)*, PO 1999, nr 3/4, s. 339–340.

Dziekan M.M., *O badaniach nad kulturą staroarabską w Polsce, historia – dzień dzisiejszy –
perspektywy*, PO 1997, nr 3/4, s. 153–158.

Dziekan M.M., *Świat arabski, Chiny i starożytna Mezopotamia w badaniach polskiej
orientalistyki*, [w:] (Orient w kulturze polskiej. Materiały z sesji jubileuszowej...)

Dziekan M.M., *Władysław B. Kubiak (1925–1997)*, PO 1998, nr 1/2, s. 156–157.

Dziekan M.M., *Zakład Islamu Europejskiego Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu
Warszawskiego*, PO 1994, nr 3/4, s. 222–223.

Dziurzyńska E., *Spuścizny orientalistów w zbiorach Oddziału Archiwum PAN w Krakowie*,
„Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk” 1995, nr 36, s. 3–14.

Górską E., *Wprowadzenie*, „Spotkania Arabistyczne” 1998, [z.] 2, s. 7–8.

- Górska E., *Wprowadzenie*, „Spotkania Arabistyczne” 2002, [z.] 4, s. 7–8.
- Kałużyński S., *IO UW w latach 1932–82*, [w:] M. Popko, S. Kałużyński, *IO UW w latach 1932–82*, Warszawa 1986, s. 9–18.
- Kałużyński S., *IO UW w latach powojennych (1945–72)*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1972, nr 12, s. 73–85.
- Kałużyński S., *Sesja jubileuszowa IO UW*, PO 1964, nr 3, s. 243–250.
- Kałużyński S., *Stan kadry orientalistycznej w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, PO 1973, nr 2, s. 130–134.
- Kałużyński S., *Uniwersyteckie studia orientalistyczne w Polsce*, PO 1994, nr 1/2, s. 3–13.
- Kowalska M., *Prof. dr Andrzej Czapkiewicz (1924–1990)*, PO 1991, nr 3/4, s. 393–394.
- Kozłowska J., *Ślady poezji arabskiej w literaturze polskiej. Przede wszystkim romantycy*, „Lithuania” 1996, nr 3/4, s. 83–88.
- Lewicki Tadeusz [nekrolog], PO 1992, nr 1/4, s. 66.
- Nosowski Jerzy [nekrolog], PO 1999, nr 1/2, s. 142.
- Poniatowski Z., *Dzieje islamistyki w Polsce po II wojnie światowej*, PO 1992, nr 1/4, s. 67–76.
- Popko M., *60 lat PTO i 50 IO UW*, PO 1983, z. 1–4, s. 121–124.
- Reychman J., *Dix ans d’etudes...*, RO 1955, nr 20, s. 7–14.
- Reychman J., *Kronika IO UW za lata 1945–54*, PO 1954, nr 2, s. 187–191.
- Reychman J., *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia Polski Ludowej*, PO 1954, nr 2, s. 71–86.
- Reychman J., *Orientalistyka polska w okresie XXlecia PL*, PO 1964, nr 3, s. 199–214.
- Reychman J., *Z dziejów IO UW w latach 33–64*, [w:] *Sesja Jubileuszowa XXX-lecia...*, s. 7–17.
- Sesja Jubileuszowa XXX-lecia IO UW (21–22 I 64). Komunikaty naukowe*, Warszawa 1964.
- Składanek B., *60-lecie Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, PO 1993, nr 1/2, s. 55–57.
- Szrednicki Cz., Tomasziewicz W., *Warto wspominać tamte lata. Pierwsze powojenne lata studiów na orientalistyce*, „Alma Mater” 2001, nr 28, s. 29–31.
- Szrednicki Cz., Tomasziewicz W., *Z historii orientalistyki krakowskiej w pierwszych latach powojennych (1945–1950)*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych” [Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie] 1996, t. 39, z. 1, s. 108–109.
- Szymańska J., *Dzieje studiów orientalistycznych w Polsce*, [w:] J. Szymańska, *Polscy wydawcy przekładów z literatur orientalnych w XX wieku*, Warszawa 2000.
- Szymański E., *Tadeusz Lewicki (1906–1992)*, PO 1993, nr 1/2, s. 96–101.
- Tryjarski E., *Restoration of Oriental Studies in Poland after the World War II as Reflected in Five Letters by Tadeusz Kowalski*, „Studia Turcologica Cracoviensia” 1998, [t.] 5, s. 267–285.
- Tubielewicz Władysław, [nekrolog], PO 1997, nr 3/4, s. 234.
- Tyloch W., *KNO PAN i orientalistyka polska w czterdziestoleciu PRL*, PO 1986, nr 1–2, s. 15–29.
- Tyloch W., *Oriental studies in the sixty years of independent Poland*, Warszawa 1983.
- Tyloch W., *Uniwersyteckie studia orientalistyczne*, PO 1973, nr 3, s. 230–235.
- Wrona B., *Józef Bielawski (In memoriam)*, PO 1998, nr 1/2, s. 153–156.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki (Kronika naukowa)*, PO 1998, nr 3/4, s. 280.

- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki (Kronika naukowa)*. PO 1997, nr 3/4, s. 245–246.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki (Kronika naukowa)*. PO 1999, nr 3/4, s. 341–342.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki (Kronika naukowa)*. PO 1997, nr 1/2, s. 120–121.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki (Kronika naukowa)*. PO 1999, nr 1/2, s. 154–155.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki*, PO 1997, nr 1/2, s. 119–120.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki*, PO 1997, nr 3/4, s. 278–279.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki*, PO 1998, nr 1/2, s. 159–161.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki*, PO 1998, nr 3/4, s. 278–279.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki*, PO 1999, nr 1/2, s. 153–154.
- Z ruchu naukowego na polu orientalistyki*, PO 1999, nr 3/4, s. 341.
- Zaborski A., *Przyszłość filologii arabskiej - powrót do tradycji uniwersyteckich*, PO 1994, nr 1/2, s. 39–45.
- Zajączkowski A., *Orientalistyka w przededniu X-lecia Polski Ludowej*, PO 1954, nr 4 (12), s. 355–360.
- Zajączkowski W., *Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Wydział Filologiczny UJ, Historia katedr*, red. W. Taszycki, A. Zaręba, Kraków 1964, s. 367–381.
- Zajączkowski W., *Instytut Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Zeszyty Naukowe UJ – Prace Historyczne” 1974, z. 47, s. 271–275.

Aneks 3. Wykaz dostępnej w badanym okresie literatury arabistycznej

Wybrana literatura (w szerokim pojęciu arabistyczna) dostępna w czasach PRL stanowiła podstawowe źródła wiedzy studentów o świecie arabskim i na wielu zajęciach podawano ją jako obligatoryjną. Są tu zarówno pozycje zwarte, rozdziały w pracach, jak i artykuły – te, które pozostały w pamięci absolwentów arabistyki (patrz cz. 3). Porządek chronologiczny. Wiele z tych publikacji to prace arabistów krajowych. Obraz dostępnej wówczas literatury pomaga zrozumieć, na czym opierała się edukacja własna studentów, wiedza społeczna, a także służy ukazaniu dzieł tych arabistów, których dorobek nie był zbyt liczny, a często jest już zapomniany.

- Widajewicz J., *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba*, PAU, Kraków 1946.
- Zajączkowski W., *O literaturze arabskiej XX wieku (według pracy I.J. Kraczkowskiego)*, PO 1948, nr 1, s. 68–82.
- Lewicki T., *Bałtyk w opisach autorów arabskich IX–X w.*, PO 1948, nr 1, s. 52–67.
- Zajączkowski A., *Pamięci orientalisty (Wspomnienie o Tadeuszu Kowalskim)*, PO 1948, nr 1, s. 23–32.
- Bielawski J., *Poezja turecka okresu republikańskiego a twórczość Nazima Hikmeta*, PO 1950, nr 3, s. 45–54.
- Bielawski J., *(Awicenna) Ibn Sinā - Człowiek i dzieło*, PO 1952, nr 4, s. 70–89.
- Reychman J., *Jeszcze o przekładach z literatury polskiej na Bliskim Wschodzie*, PO 1952, nr 4, s. 129–143.
- Ohly R., *Poszukiwania arabskie*, „Dziś i Jutro” 1952, nr 37:8, s. 10.
- Zajączkowski A. (współaut.), *Awicenna. Abu Ali Ibn Sina*, Warszawa 1953.
- Reychman J., *Czy istniał przekład Krasickiego na język arabski?*, PO 1953, nr 3, s. 181–182.
- Zajączkowski A., *T. Kowalski i jego prace orientalistyczne (21 VI 1889–5 V 1948)*, RO 1953, s. IX–XVI.

- Lewicki T., *Polska i kraje sąsiednie w świetle księgi Rogera geografa arabskiego z XII w. al-Idrīsī'ego*, cz. 2, Warszawa 1954.
- Žamāl ad-Dīn, Abū Muhammad 'Abdullāh at-Turkī, *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego: Bulgat al-muštāq fī lugat at-Turk wa-l-Qifzāq*, cz. 2: *Verba* (= *Vocabulaire arabe-kiptchak de l'époque de l'État Mamelouk: Bulgat al-muštāq fī lugat at-Turk wa-l-Qifzāq* . 2-ème p., *Le verbe*), [oprac.] A. Zajączkowski, Warszawa 1954.
- Tubielewicz W., *Atābāt*, PO 1954, nr 3 (11), s. 275–276.
- Dubiński A., *O nowej literaturze arabskiej*, PO 1955, nr 1 (13), s. 105–107.
- Tubielewicz W., *Z kontaktów na V Światowym Festiwalu Młodzieży i Studentów w Warszawie: Spotkanie z aš-Šarkawim*, PO 1955, nr 4 (16), s. 439–442.
- Lewicki T., *Études ibādites nord-africaines* (= *Studia ibādyckie północno-afrykańskie*, cz. 1), Warszawa 1955.
- Zajączkowski A., *Orient jako źródło inspiracji w literaturze romantycznej doby Mickiewiczowskiej*, Warszawa 1955.
- Lewicki T., *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny*, t. 1, Wrocław–Kraków 1956.
- Bielawski J., *Ibn Tufajl i jego powieść filozoficzna °ajj ibn Jaqzān*, PO 1956, nr 2 (18), s. 141–150.
- Bielawski J., *°ajj ibn Jaqzān, opowieść filozoficzna Ibn Tufajla*, PO 1956, nr 4 (20), s. 443–460.
- Natorf H., *Rola czasopisma 'At-Tarik' w walce wyzwolenczej Syrii i Libanu*, PO 1956, nr 2 (18), s. 151–160.
- Bielawski J., *Ibn Īaldūn, historyk, filozof i socjolog arabski z XIV w. (w 550 rocznicę śmierci: 173.1406–173.1956)*, PO 1957, nr 2 (22), s. 127–146.
- Machalski F., *Z poezji ludowej Libanu*, PO 1957, nr 1 (21), s. 55–60.
- Bielawski J., *Malarstwo miniaturowe indyjskie za dynastii Wielkiego Mogoła*, PO 1957, nr 3 (23), s. 225–270.
- Bielawski J., *Miniatura irańska*, PO 1957, nr 1 (21), s. 13–26.
- Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, Warszawa 1957.
- Fayein C., *Al-Hakima*, Warszawa 1957.
- Gutkowski J., *Zjednoczona Republika Arabska*, PO 1958, nr 3 (27), s. 352–354.
- Žamāl ad-Dīn, Abū Muhammad 'Abdullāh at-Turkī, *Vocabulaire arabe-kiptchak de l'époque de l'État Mamelouk: Bulgat al-muštāq fī lugat at-Turk wa-l-Qifzāq*. P. 1, *Le nom* (= *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego: Bulgat al-muštāq fī lugat at-Turk wa-l-Qifzāq*, cz. 1: *Nomina*, [oprac.] A. Zajączkowski, Warszawa 1958.
- Bielawski J., *Narodziny nowej literatury arabskiej (I)*, „Przegląd Humanistyczny” 1960, nr 2, s. 41–60; nr 3, s. 29–45.
- Czapkiewicz M., Kmietowicz F., *Skarb monet arabskich z okolic Drohiczyzna nad Bugiem*, Kraków 1960.
- Al-Hakim, T., *Szeherazada*, PO 1960, nr 2, s. 203–219.
- Bielawski J., *Książka w świecie islamu*, Wrocław 1961.
- Szymański E., *Le problème de l'indépendance de la Tunisie après la Seconde Guerre mondiale (Problème niepodległości Tunezji po II wojnie światowej)*, Warszawa 1962.

- Zajączkowski A., *Le traité arabe Mukaddima d'Abou-l-Lait as-Samarkandī en version mamelouk-kiptchak* (= *Traktat arabski Mukaddima Abou-l-Lait'a as-Samarkandī w wersji mamelucko-kipczackiej*: (MS. Istanbul, Aya Sofya 1451), Warszawa 1962.
- Bukowska A., *Literacki Kair*, „Współczesność” 1963, nr 15, s. 5.
- Bielawski J., Plezia M., *Zachowany w języku arabskim memoriał A. do Aleksandra Wielkiego z roku 330 p.n.e.*, b.m.w. 1963.
- Hirszowicz Ł., *III Rzesza i Arabski Wschód*, Warszawa 1963.
- Czapkiewicz M. i in., *Skarb monet arabskich z Klukowicz, powiat Siemiatycze*, Wrocław 1964.
- Anekdoty*, „Kontynenty” 1964, nr 7, s. 11.
- Anekdoty o Abu Nuwasie i Harunie ar-Raszydzie*, PO 1964, nr 3, s. 127–130.
- Przysłowia tunezyjskie*, PO 1964, nr 2, s. 106, 116.
- Przysłowia arabskie*, PO 1964, nr 4, s. 284.
- Miazgowski B., *Kismet. Opowieści z Maghrebu i Sahary*, Warszawa 1967.
- Przy kawie i nargilach. Bajki Tunisu*, Warszawa 1967.
- Przysłowia marokańskie*, PO 1967, nr 4, s. 330.
- Machalski F., *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*, Kraków 1968.
- Bielawski J., *Historia literatury arabskiej. Zarys*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- Zajączkowski A., *Sto sentencji i apoftegmatów arabskich kalifa 'Alī'ego w parafrazie mamelucko-tureckiej*: (Ms. Istanbul, Topkapi, B. 122) (*Cent sentences et apophtegmes arabes du khalife 'Alī avec une paraphrase mamelouk-turque*: (Ms. Istanbul, Topkapi, B. 122)), Warszawa 1968.
- Lewicki T., *Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny*, t. 2, cz. 1, Wrocław 1969.
- Sidor K., *Naseryzm*, Warszawa 1969.
- Żeromski A., *Po obu stronach Jordanu: (historia konfliktu)*, Warszawa 1969.
- Skorpion. Opowiadania egipskie*, Warszawa 1970.
- Szymański E., *Tunezja*, Warszawa 1971.
- Podhorska-Reklajtis E., *Być narodem: problemy kultury współczesnej Algierii*, Warszawa 1971.
- Danecki J., *Komunistyczne partie Syrii i Libanu*, Warszawa 1971.
- Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971.
- Lindner J., *Afryka Północna, Maghreb*, Warszawa 1972.
- Reychman J., *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.*, Warszawa 1972.
- Dziubiński A., *Maroko w XVI wieku, 1510–1578*, Wrocław 1972.
- Dąbrowska-Smektała E., *Bezpłodność i magia. Z obserwacji zwyczajów ludowych na terenie Górnego Egiptu*, PO 1972, nr 1, s. 25–30.
- Mazahéri A., *Życie codzienne muzułmanów w średniowieczu (wiek X-XIII)*, Warszawa 1972.
- Kowalska M., *Średniowieczna arabska literatura podróżnicza*, Kraków 1973.
- Bielawski J., *Islam - religia państwa i prawa*, Warszawa 1973.
- Głuski J., *Stosunki polsko-arabskie po II wojnie światowej*, Warszawa 1973.
- Awicenna, Metafizyka*, [w:] *Księga wiedzy*, red. M. Gogacz, Warszawa 1973.
- Paradowska M., *Polskie relacje o Iraku w wieku XIX jako źródło etnograficzne*, Poznań 1973.
- Skuratowicz J., Skuratowicz W., *Przemiany wewnętrzne i polityka zagraniczna Syrii*, Warszawa 1974.

- Jasiński B., *Węzłowe problemy gospodarcze świata arabskiego*, Warszawa 1974.
- Bocheński F., *500 zagadek ze świata arabskiego*, Warszawa 1974.
- Fryzeł T., *Jedność arabska: idea i rzeczywistość*, Warszawa 1974.
- Czapkiewicz A., *The verb in modern Arabic dialects as an exponent of the development processes occurring in them*, Wrocław 1975.
- Jasiński B., *Przemiany w strukturze współczesnej gospodarki Egiptu*, Warszawa 1975.
- Willmann-Kurecka T., *Arabski Związek Socjalistyczny (Egipt)*, Warszawa 1975.
- Budziński J., *W błękitnym hełmie na Synaju i pod Hermonem: zapiski korespondenta wojennego*, Warszawa 1975.
- Karpuk E., *Muzyka arabska w epoce klasycznej, Rys historyczny*, „Przegląd Informacji o Afryce” 1975, nr 2, s. 57–67; nr 3, s. 56–74.
- Lewicki T., *Études maghrébines et soudanaises (Studia nad Maghrebem i Sudanem)*, Warszawa 1976.
- Reklajtis E., *Maghreb współczesny: z badań nad kontaktem i współrozwojem kultur*, Warszawa 1976.
- Chałasiński J., *Afryka naszych czasów*, Warszawa 1976.
- Czekała-Mucha G., *W kręgu pustego półksiężycy*, Warszawa 1976.
- Lewicki T., Czapkiewicz M., Kmietowicz A., Kmietowicz F., *Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny*, t. 2, cz. 2, Wrocław 1977.
- Meissner M., *Śladami arabskich kupców i piratów*, Warszawa 1977.
- Dziubiński A., *Między mieczem, głodem i dżumą: Maroko w latach 1727–1830*, Warszawa 1977.
- Danielewski J., *Gospodarcze i polityczne skutki wzrostu dochodów krajów arabskich producentów ropy naftowej: implikacje dla krajów socjalistycznych i kapitalistycznych*, Warszawa 1977.
- Świat arabski*, Warszawa 1977.
- Księga tysiąca i jednej nocy. Wybór*, Warszawa 1977.
- Bielawski J., Skarżyńska-Bocheńska K., Jasińska J., *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura arabskiego Wschodu*, Warszawa 1978.
- Danecki J., *Sprawozdanie z IV Festiwalu Poezji Arab. „Al-Mirbad”, Bagdad-Al-Basra*, 15–20.11.1978, PO 1978, nr 4, s. 377–378.
- Szymański E., *Étude sur la formation des états maghrébiens*, Warszawa 1978.
- Szymański E., *Tradycja i współczesność w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej*, Warszawa 1978.
- Krajewska W., *Kobieta arabska. Wszystko o...*, Warszawa 1979.
- Rudnicki B., *Liga dwudziestu i arabska nafta*, Warszawa 1979.
- Czekała-Mucha G., *Królestwa na piasku*, Warszawa 1979.
- Skarżyńska-Bocheńska K., *Tradycja i nowatorstwo we współczesnej poezji tunezyjskiej*, Warszawa 1980.
- Bielawski J., *Islam*, Warszawa 1980.
- Problemy społeczno-gospodarcze i kulturowe krajów pozaeuropejskich*, t. 1, red. E. Szymański, Warszawa 1980.
- Wujek T., *Oświata i szkolnictwo w krajach arabskich*, Warszawa 1980.
- Parzymies S., *Polityka śródziemnomorska państw Maghrebu*, Warszawa 1980.

- Danecki J., *Pismo arabskie*, „Kontynenty” 1980, nr 9, s. 27–29.
- Sourdel J., Sourdel D., *Cywilizacja islamu*, Warszawa 1980.
- Przysłowia libijskie*, „As-Sadaka” 1981, nr 1, s. 49, 51; nr 4, s. 54.
- Bukowski W., *Iran - Irak, islam, wojna i polityka*, Warszawa 1981.
- Walther W., *Kobieta w islamie*, Warszawa 1982.
- Kowol F., *Stanowisko Polski wobec konfliktu izraelsko-arabskiego w latach 1947–1967*, Łódź 1982.
- Kuksewicz Z., *Zarys filozofii średniowiecznej: filozofia bizantyjska, krajów zakaukaskich, słowiańska, arabska i żydowska*, Warszawa 1982.
- Danecki J., *Literatura i kultura w imperium kalifów. Studium twórczości adabowej al-Mubarrada*, Warszawa 1982.
- Czekała-Mucha G., *Na południe od Sahary. Pogranicza dwóch kultur*, „As-Sadaka” 1982, nr 7, s. 49–53.
- Danecki J., *Europa patrzy na islam*, „Przegląd Humanistyczny” 1982, nr 12, s. 74–80.
- Danecki J., *Kaligrafia arabska - ogród o rozwidlających się ścieżkach*, „As-Sadaka” 1982, nr 3, s. 49–54.
- Danecki J., *Polska a świat arabski*, „As-Sadaka” 1982, nr 1–2, s. 19–23.
- Głodek J., *Irak*, Warszawa 1982.
- Polska - Irak: gospodarka, stosunki ekonomiczne*, red. B. Liberska, Warszawa 1982.
- Dziubiński A., *Historia Maroka*, Wrocław 1983.
- Lewicki T., *Études maghrébines et soudanaises (Studia nad Maghrebem i Sudanem)*, cz. 2, Warszawa 1983.
- Oriental studies in het sity years of independent Poland (Nauki orientalistyczne w sześćdziesięcioleciu niepodległej Polski (1918–1978))*, red. W. Tyloch, Warszawa 1983.
- Dziubiński A., *Podbój Maghrebu przez Francję, 1830–1934*, Wrocław 1983.
- Piwiński R., *Mity i legendy w krainie Proroka*, Warszawa 1983.
- Danecki J., *Harun ar-Raszid*, „As-Sadaka” 1983, nr 25, s. 5–53.
- Al-Hamadani, *Opowieści lotrzykowskie*, Wrocław 1983.
- Kozłowska J., *Bajka arabska*, „As-Sadaka” 1983, nr 22, s. 16–17.
- Machut-Mendecka E., *Współczesny dramat egipski lat 1870–1975 (Egyptian contemporary drama 1870–1975)*, Warszawa 1984.
- Danecki J., Kozłowska J., Machut-Mendecka E., Nazmi A., *Wojskowy słownik morski. Arabsko-polski. Polsko-arabski*, Gdynia 1984.
- Stajuda T., *U źródeł egipskiego nacjonalizmu: egipskie ruchy polityczne 1882–1914*, Wrocław 1984.
- Reklajtis E., *Spoleczne i kulturowe uwarunkowania procesów ludnościowych w wybranych krajach pozaeuropejskich*, Warszawa 1984.
- Bernatowicz-Bierut G., *Główne kierunki polityki Hiszpanii w trzecim świecie (Ameryka Łacińska i kraje arabskie)*, Warszawa 1984.
- Bajki arabskich dzieci*, „As-Sadaka” 1984, nr 34.
- Danecki J., *Kaligrafia, grafika, malarstwo*, „As-Sadaka” 1984, nr 35, s. 41–48.
- Metwali M.H., *Teatr cieni i Ibn Danijal*, „Dialog” 1984, nr 4, s. 120–126.

- As-Samman Gh., *Koszmary Bejrutu*, Warszawa 1984.
- Lewicki T., Kmietowicz A., Kmietowicz F., *Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny*, t. 3, Wrocław 1985.
- Parzymis A., *Anthroponymie algérienne: noms de famille modernes d'origine turque (Antroponimia algierska: współczesne nazwiska algierskie pochodzenia tureckiego)*, Warszawa 1985.
- Kowalska M., *Ukraina w połowie XVII wieku w relacji arabskiego podróżnika Pawła, syna Makarego z Aleppo: wstęp, przekład i komentarz*, Warszawa 1986.
- Bielawski J., *Historia literatury arabskiej. Zarys*, Wrocław 1968.
- Jamsheer Hassan A., *Konflikt sueski w stosunkach międzynarodowych (1956–1957)*, Łódź 1987.
- Mrozek-Dumanowska A., *Twórcy Trzeciego Świata: Leopold Sedar Senghor, Kwame Nkrumah, Gamal Abdel Naser, Julius Kambaragee Nyerere, Mao Zedong, Mahatma Gandhi, Sukarno*, Wrocław 1987.
- Reklajtis E., *Z problemów integracji i emancypacji kulturowej w Afryce*, Wrocław 1987.
- Czapkiewicz A., *The views of the medieval arab philologists on language and its origin in the light of 'as-Suyūṭī's 'Al-Muzhir'*, Kraków 1988.
- Madeyska D., *Historia świata arabskiego: okres osmański 1516–1920*, Warszawa 1988.
- Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny*, t. 4, oprac. T. Lewicki, M. Czapkiewicz, F. Kmietowicz, Wrocław–Kraków 1988.
- Ibriszimow D., *Średniowieczni pisarze arabscy o Bułgarii naddunajskiej*, [w:] *Sprawozdania z Posiedzeń KN PAN O/Kraków*, Kraków 1988, s. 132–134.
- Danecki J., *Międzynarodowe Kolokwium im. J.W. Fücki (1987) [1988] sprawozdanie*, PO 1988, nr 1, s. 69–70.
- Danecki J., *Klasyczna poezja arabska. Poezja epoki Abbasydów (VIII–XIII w.)*, Warszawa 1988.
- Zaborski A., *Rozmówki arabskie: dialekt egipski*, Warszawa 1988.
- Al-Noorachi Muzahim, *Sytuacja ludnościowa a polityka zatrudnienia w krajach arabskich*, Łódź 1988.
- Szymborski W., *Nad Zatoką Perską. Rada Współpracy Zatoki*, Warszawa 1988.
- Chazbijewicz S., *Wpływ sufizmu (tasawwuf) na zwyczaje muzułmanów w Polsce*, „*Życie Muzułmańskie*” 1988, s. 30–35.
- Dżabagi W.G., *Stosunek Islamu do Zachodu*, „*Życie Muzułmańskie*” 1988, nr 8, s. 56–61.
- Gaufroy-Demombynes M., *Narodziny islamu*, Warszawa 1988.
- Asz-Szajch H., *Kobiety z piasku i mirry*, Warszawa 1988.
- Aleksandrowicz M., *Krótki zarys religii islamu [fragm.:] Koran. Konserwacja Koranu i ewolucja jego formy. Koran jako podstawa prawodawstwa muzułmańskiego*, „*Życie Muzułmańskie*” 1989, nr 1/2, s. 29–36.
- Piotrowski J., *Stosunki Polski z krajami arabskimi*, Warszawa 1989.
- Kończyk G., Zdanowski J., *Zarys historii i przemian społeczno-ekonomicznych Kuwejtu*, Wrocław 1989.

- Pałubicki W., *Kwestia kobieca w społecznej doktrynie judaizmu, chrześcijaństwa oraz islamu*, Warszawa 1989.
- Bielawski J., Kozłowska J., Machut-Mendecka E., Skarżyńska-Bocheńska K., *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura arabskiego Maghrebu*, Warszawa 1989.
- Danecki J., *Jaka jest literatura arabska*, „Okolice” 1989, nr 4/5, s. 24–29.
- Górska E., *Arabskie systemy leksykograficzne w VIII-XI wieku*, PO 1989, nr 3/4, s. 313–319.
- Lewicki T., *Earliest mention about beginnings of Poland in Arab sources*, „Poland” 1989, nr spec., s. 4–5.
- Kozłowska J., *Egyptian Nobelist and Polish translator*, „Poland” 1989, nr spec., s. 10.
- Danecki J., *For better understanding of the Arabic language, literature and philosophy*, „Poland” 1989, nr spec., s. 8 i s. 62–63.
- Piwiński R., *Mitologia Arabów*, Warszawa 1989.
- Danecki J., *Wstęp do dialektologii języka arabskiego*, Warszawa 1989.
- Mubarak A., *Between the Babel tower and the Global Village*, „Poland” 1989, nr spec., s. 9.
- Wacław Rzewuski - emir Taj al Fakhir, „Poland” 1989, nr spec., s. 30–31.
- Żygulski Z., *From silver dirhams to Arab horses (Oriental influences in Poland)*, „Poland” 1989, nr spec., s. 6–7, 62.
- Kitab Sh., *Wątki mitologiczne we współczesnej poezji arabskiej*, Poznań 1989.
- Abbas A., *Wpływ poezji europejskiej, a zwłaszcza angielskiej na współczesną poezję arabską*, PO 1989, nr 1/2, s. 120–127.
- Jankowska H., *O Arabkach nieco inaczej*, „Kontynenty” 1989, nr 3, s. 22–23.
- Kowalska M., *Bosporus, Schwarzes Meer und Dobrudscha um die Mitte des 17. Jh. im Bericht des arabischen Reisenden Pauls, des Sohnes von Makarios aus Aleppo*, FO 1989, t. 25, s. 181–194.
- Kowalska M., *Relacja z poselstwa Hasana ibn Ahmada al-Hajmiego z Jemenu do Abisynii (połowa XVII w.). Analiza tekstu*, PO 1989, nr 3/4, s. 331–334.
- Lewicka U., *Al Mas’udi on the elephant*, FO 1990, t. 26, s. 95–105.
- Abbas A., *Wkład al-Mutanabbiego w modernizację poezji arabskiej*, PO 1989, nr 3/4, s. 327–329.
- Danecki J., *Wstęp do dialektologii języka arabskiego*, Warszawa 1989.
- Dolinina G., *Literatura adabowa*, „As-Sadaka” 1990, nr 7, s. 33–35.
- Stępniewska-Holzer B., *Barriere modernizacji. Studium z dziejów Egiptu w pierwszej połowie XIX wieku*, Warszawa 1990.
- Prokogina S., *Współczesna literatura Maghrebu*, „As-Sadaka” 1990, nr 8, s. 33–37.
- Kosińska-Piasecka B., *Pustynia daje się ujarzmić*, „As-Sadaka” 1990, nr 8, s. 56–59.
- Ibn Abi Talib Ali, *Aforyzmy*, Warszawa 1990.
- Lewicki T., *Le manuscrit No 277 de l’ancienne collection ibadite du feu Zygmunt Smogorzewski de Lwów*, FO 1991, t. 27, s. 137–146.

Bibliografia

1. Dokumenty

Wszystkie cytowane dalej w rozdziale dekrety, ustawy, rozporządzenia, pozostałe akty prawne cytowane są za zasobami cyfrowymi Sejmu RP <http://prawo.sejm.gov.pl/> Ostatni dostęp: 14.09.2021.

Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV) z dn. 14 grudnia 1960 r.

Dekret z dn. 16 listopada 1945 r. o zmianie przepisów dotyczących szkół akademickich i stosunku służbowego profesorów i pomocniczych sił naukowych tych szkół, Dz.U. 1945 Nr 56, poz. 313.

Dekret z dn. 24 maja 1945 r. o utworzeniu wstępnego roku studiów w szkołach wyższych, Dz.U. 1945 Nr 21, poz. 122.

Dekret z dn. 27 grudnia 1974 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1974 Nr 50, poz. 319.

Dekret z dn. 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego, Dz.U. Nr 68, poz. 414 i 415.

Komunikat Nr IV O. l.dz. 5545/49 z dn. 23 stycznia 1949 r., Utworzenie przy Ministrze Oświaty Biura Kongresu Nauki Polskiej, Dz.U. Ministerstwa Oświaty z dn. 20 stycznia 1950 r. Nr 1, poz. 5.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U. Nr 33, poz. 232.

Okólnik nr 46 z dn. 28 sierpnia 1945 r. (IV 1891/45 N) w sprawie pierwszeństwa przy przyjmowaniu kandydatów do szkół akademickich i innych szkół wyższych, Dz.U. Ministerstwa Oświaty Nr 4, poz. 185.

Regulamin studiów w Szkołach Wyższych, Dz.U. Min. Sz. Wyż. z 1956 r. Nr 9, poz. 3.

Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 18 lutego 1946 r. w sprawie podziału Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Dz.U. 1946 Nr 24, poz. 160.

Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 2 stycznia 1950 r. w sprawie organizacji i planu niektórych kierunków studiów na wydziałach humanistycznych państwowych szkół akademickich, Dz.U. 1950 Nr 2, poz. 9.

- Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 3 czerwca 1949 r. w sprawie Kursów Przygotowawczych do szkół wyższych, Dz.U. 1949 Nr 36, poz. 266.
- Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 13 lipca 1951 r. w sprawie zmian organizacyjnych na Uniwersytecie Warszawskim, Dz.U. 1951 Nr 40, poz. 304.
- Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 15 września 1951 r. w sprawie utworzenia studiów przygotowawczych w niektórych szkołach wyższych, Dz.U. 1951 Nr 48, poz. 355.
- Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 21 lipca 1951 r. w sprawie utworzenia wydziałów studiów przygotowawczych w niektórych szkołach wyższych, Dz.U. 1951 Nr 41, poz. 317.
- Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dn. 7 marca 1951 r. w sprawie utworzenia katedr na Uniwersytetach Warszawskim i Łódzkim, Dz.U. 1951 Nr 16, poz. 130.
- Rozporządzenie Ministrów Szkół Wyższych i Nauki oraz Zdrowia z dn. 13 stycznia 1951 r. w sprawie organizacji katedr w szkołach wyższych, Dz.U. 1951 Nr 5, poz. 51.
- Rozporządzenie Ministrów Szkół Wyższych i Nauki, Oświaty, Zdrowia, Sprawiedliwości oraz Kultury i Sztuki z dn. 30 maja 1951 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceny i zatwierdzania podręczników, książek pomocniczych i graficznych pomocy naukowych do użytku studentów szkół wyższych, Dz.U. 1951 Nr 32, poz. 250.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 26 kwietnia 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych, Dz.U. 1952 Nr 24, poz. 164.
- Uchwała nr 160 Rady Ministrów z dn. 28 maja 1968 r. zmieniająca uchwałę w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk, MP 1968 Nr 24, poz. 156.
- Uchwała nr 360 Rady Ministrów z dn. 10 września 1957 r. zmieniająca uchwałę z dn. 22 września 1956 r. w sprawie rodzajów i wysokości stypendiów państwowych oraz warunków i trybu ich przyznawania i cofania w szkołach wyższych, MP 1957 Nr 77, poz. 469.
- Uchwała nr 385 Rady Ministrów z dn. 12 grudnia 1966 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk, MP 1966 Nr 72, poz. 334.
- Uchwała nr 96 Rady Ministrów z dn. 22 marca 1960 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk, MP 1960 Nr 31, poz. 146.
- Uchwała Rady Ministrów z dn. 31 grudnia 1949 r. w sprawie specjalnych stypendiów naukowych dla studentów, MP1950.A-4.39.
- Ustawa z dn. 23 września 1946 r. o utworzeniu Rady Szkół Wyższych, Dz.U. Ministerstwa Oświaty Nr 11 z dn. 23 grudnia 1946 r., poz. 294–379.
- Ustawa z dn. 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz.U. 1932 Nr 38, poz. 389.
- Ustawa z dn. 12 kwietnia 1973 r. o zmianie przepisów dotyczących stopni naukowych i tytułów naukowych oraz organizacji instytutów naukowo-badawczych, Dz.U. 1973 Nr 12, poz. 89 art. 19a 1.
- Ustawa z dn. 12 lutego 1970 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1970 Nr 3, poz. 12
- Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 385.
- Ustawa z dn. 12 września 1990 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych, Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 386.

- Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38.
- Ustawa z dn. 15 grudnia 1951 r. o przekształcenie urzędu Ministra Szkolnictwa Wyższego i Nauki w urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego, Dz.U. 1951 Nr 67, poz. 465.
- Ustawa z dn. 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, Dz.U. 1933 Nr 29, poz. 247.
- Ustawa z dn. 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1960 Nr 10, poz. 64.
- Ustawa z dn. 20 grudnia 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1968 Nr 46, poz. 334.
- Ustawa z dn. 22 lutego 1937 r. o prywatnych szkołach wyższych, Dz.U. 1937 Nr 13, poz. 89.
- Ustawa z dn. 25 kwietnia 1997 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1997 Nr 75, poz. 469.
- Ustawa z dn. 25 lipca 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1985 Nr 36, poz. 167.
- Ustawa z dn. 26 kwietnia 1950 r. o utworzeniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki, Dz.U. Nr 21, poz. 181 i 182.
- Ustawa z dn. 28 czerwca 1963 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1963 Nr 28, poz. 166.
- Ustawa z dn. 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego, Dz.U. 1950 Nr 50, poz. 459.
- Ustawa z dn. 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1951 Nr 57, poz. 391.
- Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 101.
- Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o instytutach naukowo-badawczych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 100.
- Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 99.
- Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych, Dz.U. 1965 Nr 14, poz. 98.
- Ustawa z dn. 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 1982 Nr 14, poz. 113.
- Ustawa z dn. 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych, Dz.U. 1958 Nr 68, poz. 336.
- Ustawa z dn. 7 marca 1950 r. o planowym zatrudnieniu absolwentów średnich szkół zawodowych oraz szkół wyższych, Dz.U. 1950 Nr 10, poz. 106.
- Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej dotyczące zakresu egzaminów wstępnych w 1989 r., MP 1989 Nr 44, poz. 355; Dz.U. 1990 Nr 65, poz. 385 art. 3.
- Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 21 grudnia 1989 r. w sprawie określenia zakresu egzaminu wstępnego na I r. studiów w szkołach wyższych nadzorowanych przez Ministra Edukacji Narodowej w roku akademickim 1990/1991, MP 1989 Nr 44, poz. 355.
- Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 3 marca 1989 r. w sprawie zasad opracowywania planów studiów i programów nauczania studiów dziennych prowadzonych w szkołach wyższych nadzorowanych przez Ministrów Edukacji Narodowej, Zdrowia i Opieki Społecznej, Kultury i Sztuki, Transportu, Żeglugi i Łączności oraz Komitet do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej, MP 1989 Nr 12, poz. 96.

Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 22 marca 1969 r. w sprawie praktyk robotniczych studentów szkół wyższych, Dz.U. Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 31 marca 1969 r. Nr A-3, poz. 16.

Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 30 listopada 1949 r. Nr IV O-17007/49), Dz.U. Ministerstwa Oświaty z dn. 20 stycznia 1950 r. Nr 1, poz. 1.

Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dn. 15 maja 1952 r. w sprawie połączenia niektórych katedr w instytuty bądź zespoły katedr na Uniwersytetach: Warszawskim, Jagiellońskim, Wrocławskim im. Bolesława Bieruta, Poznańskim, Łódzkim, Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Mikołaja Kopernika w Toruniu, MP 1952 Nr 44, poz. 629.

Zarządzenie Ministrów Szkolnictwa Wyższego oraz Oświaty z dn. 24 czerwca 1952 r. w sprawie rozpoczęcia zajęć dydaktycznych dla pierwszego roku studiów w roku akademickim 1952/53 w szkołach wyższych podległych Ministrom Szkolnictwa Wyższego oraz Oświaty, MP Nr A-58, poz. 892, 893 i 894.

2. Archiwa i źródła

Z niżej podanych archiwów pochodzą bądź pojedyncze archiwalia, bądź zespoły (ważniejsze wymieniono).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN).

Archiwum Historii Mówionej (AHM).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (AMSZ).

Archiwum Państwowe w Gdańsku (APG).

Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ).

Archiwum Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie (APISM).

Archiwum Polskiego Radia w Warszawie (APR).

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku (APANG).

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (APAN).

Archiwum Polskiej Akademii Nauk/ Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (APAU).

Archiwum Telewizji Polskiej w Warszawie (ATVP).

APAN – Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie:

APAN II-36, Zakład Orientalistyki PAN.

Materiały J. Reychmana:

- APAN III-150, Zakład Orientalistyki PAN, 1963–1965.
 APAN III-168, teczka 139, UW IO, Protokoły posiedzeń Rady Instytutu, 1964–1974.
 APAN III-168, teczka 140, UW Wydział Filologiczny, 1950–1960.
 APAN III-168, teczka 148, Zakład Orientalistyki PAN, 1951–1961, 1958–1967.
 APAN III-168, teczka 149, Zakład Orientalistyki PAN, 1960–1961.
 APAN III-168, teczka 159, Komitet Nauk Orientalistycznych PAN, 1952–1964.
 APAN III-168, teczka 160, KNO PAN, 1968–1973.
 APAN III-168, teczka 168, Materiały Jana Reychmana, 1955.
 APAN III-168, teczka 151, Zakład Orientalistyki PAN, 1966–1971.

Materiały A. Zajączkowskiego:

- APAN III-215, teczka 37, IO UW, 1957–1970.
 APAN III-215, teczka 41, ZO PAN, 1959–1970.
 APAN III-215, teczka 42, KO PAN, 1952.
 APAN III-215, teczka 67, UW IO Katedra Turkologii i Uniwersytet Wrocławski, 1945–1969.
 AUJ – Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
 AUJ, WFlg 11, Wydział Filologiczny UJ, 1956–1976.
 AUJ, WFlg 12, SFO UJ, 1951.
 AUJ, WFlg 14, Katedra Filologii Orientalnej (IFO) UJ, 1952–1978.
 AUJ, WFlg 145, Studia, 1951–1952, 1961 i lata następne.
 AUJ, WFlg 155, Przewody doktorskie, 1951–1976.
 AUJ, WFlg 157, Przewody habilitacyjne, 1951–1976.
 AUJ, WFlg 20, Obsada personalna, 1952.
 AUJ, WFlg 31, Obsada UJ, 1968–1976/77.
 AUJ, WFlg 32, Lektorzy, nauczyciele, październik 1957–lipiec 1957 r., lipiec 1968–październik 1973 r.
 AUJ, WFlg 38, Lektorzy UJ, 1957.
 AUJ, WFlg 41, Regulamin studiów, 1971–1974.
 AUJ, WHm 73, Katedra i Seminarium Filologii Orientalnej, 1945–1951.
 AUW – Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego
 AUW, Teka akt osobowych 29.322 zw BE50 Piwiński Ryszard, K26916.
 AUW, IO- bez numeracji IO WU, Varia, 1971–1972.
 AUW, IO 36–52, IO-62, Sprawozdania z wykonania badań naukowych IO, 1963–1968.
 AUW, IO-007, Rada Naukowa IO, 1952–1974.
 AUW, IO-008, Instytut Orientalistyczny, 1950–1973.
 AUW, IO-032, Plan rozwoju Instytutu Orientalistycznego, 1971–1975.
 AUW, IO-111, Stan organizacyjny i kadrowy na dzień, 1 grudnia 1970 r.
 AUW, IO-412, Plany i programy studiów, 1956–1972.
 AUW, IO-421, Instytutowa Komisja Rekrutacyjna, 1974.

- AUW, IO-48, Sprawy socjalno-bytowe studentów, 1972/73.
- AUW, IO-62, Działalność naukowo-badawcza Instytutu, 1953–1961 i 1964–1980.
- AUW, IO-64, Działalność naukowo-badawcza Instytutu, 1 października 1968–1 stycznia 1972 r.
- AUW, WFil-61, WFil-120, Wydział Filologiczny. Rekrutacja. Podstawowe zasady prawne, 1951–1969.
- AUW, WFil 25-34, WFil-033, WFil-31, Wydział Filologiczny. Plany i sprawozdania roczne, 1952–1970.
- AUW, WFil 412, Wydział Filologiczny. Programy i plany studiów, 1954–1956.
- AUW, WFil 421, WFil-64, WFil 66–72, Wydziałowa Komisja Rekrutacyjna, 1953–1962/63.
- AUW, WFil 73, Wydział Filologiczny. Komisje rekrutacyjne, 1963–1964.
- AUW, WFil-032, WFil 30, Wydział Filologiczny. Sprawozdania wieloletnie, 1960–1972.
- AUW, WFil-35-43, WFil-111 (WFil-42), Uniwersytet Warszawski. Wydział Filologiczny. Etaty, 1956–1971.
- AUW, WFil-495, WFil-103, Wydział Filologiczny. Dziekanat Wydziału Filologicznego, 1951–1958.
- AUW, WFil-142, WFil-0120, WFil-21, Wydział Filologiczny UW. Organizacja wydziałów, 1950–1958.
- AUW, WFil 1–8, WFil-0070, Posiedzenia Rady Wydziału Filologicznego, 1965–1966.

3. Źródła drukowane

- AAN, 1354/859/26, Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR, za: *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały partyjne (1950–1986)*, t. 2, wybór, wstęp i oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012.
- AAN, PZPR, 237/XVI-41, za: *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały partyjne (1950–1986)*, t. 2, wybór, wstęp i oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012.
- AAN, PZPR, 237/XVI-477, k. 187–189, PAN, za: *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały partyjne (1950–1986)*, t. 2, wybór, wstęp i oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012.
- AAN, PZPR, 237/XVI-64, za: *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały partyjne (1950–1986)*, t. 2, wybór, wstęp i oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012.
- AAN, PZPR, LVIII/446, Pisma Jana Rychlewskiego, Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR do F. Szlachcica, sekretarza KC z dn. 8 XI 1973 r., za: *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały partyjne (1950–1986)*, t. 2, wybór, wstęp i oprac. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2012.

APAU, APAU Kr, K III-7, 13 M. Lewicki, za: K.W. Olszowska, *Orientalistyka lwowska i krakowska – dwa ośrodki naukowe oraz ich wzajemne powiązania*, „Prace Historyczne” 2018, nr 145 (2).

BIR UJ

„Universitas Rediviva”. W 30 rocznicę pierwszej powojennej inauguracji Uniwersytetu Jagiellońskiego 19 marca 1945 r., BIR UJ, marzec 1975, nr 3 (29).

BIR UJ, kwiecień 1975, nr 4 (30).

BIR UJ, grudzień 1972, nr 1.

Uniwersytet Jagielloński odznaczony Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski oraz Medalem 200-lecia Komisji Edukacji Narodowej. Sprawozdanie na inaugurację roku akademickiego 1974/75. Sprawozdanie Wydziału Filologicznego za rok akad. 1973/74, BIR UJ, wrzesień 1974, nr 10 (23).

Zarządzenie Nr 16 Rektora UJ z dn. 20 maja 1975 r. w sprawie organizacji UJ, BIR UJ, czerwiec 1975, nr 7 (33).

Kronika UJ

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945 oraz za rok akademicki 1945, Kraków 1946.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 1945/46–1955/56, Kraków 1971.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 1956/57, Kraków 1961.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 1957/58, Kraków 1962.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 1966/67, Kraków 1970.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1968/69, Kraków.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1969/70, Kraków.

Spis wykładów UJ

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w półroczu zimowym, 1918–1919, Kraków 1918.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w półroczu letnim, 1919–1920, Kraków 1919.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w półroczu letnim, III trymestr 1920–1921, Kraków 1920.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1921–1922 III trymestry, Kraków 1921.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1946/47, Kraków 1946.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1947/48, Kraków 1947.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1948/49, Kraków 1948.

Spis wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: rok akademicki 1949/50, Kraków 1950.

Spis wykładów na rok akademicki 1954/55: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1955.

Spis wykładów na rok akademicki 1957/58: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1957.

Spis wykładów na rok akademicki 1965/66: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1965.

Spis wykładów na rok akademicki 1966/67: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1966.

Spis wykładów na rok akademicki 1967/68: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1967.

Spis wykładów na rok akademicki 1968/69: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1968.

Spis wykładów na rok akademicki 1969/70: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1969.

Spis wykładów na rok akademicki 1970/71: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1970.

Spis wykładów na rok akademicki 1972/73: Wydział filologiczny. 4, Kraków 1972.

Spis wykładów na rok akademicki 1974/75: Wydział filologiczny. 3, Kraków 1974.

Spis wykładów na rok akademicki 1975/76: Wydział Filologiczny, Kraków 1975.

Spis wykładów na rok akademicki 1988/1989, Kraków 1988.

Skład osobowy UJ

Skład Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok akademicki 1946/47, Kraków 1947.

Skład Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Rok Akademicki 1947/48, Kraków 1948.

Skład osobowy UJ w Krakowie, rok akademicki 1948/49, Kraków 1949.

Skład osobowy UJ w Krakowie Rok Akademicki 1949/50, Kraków 1950.

Skład osobowy UJ w Krakowie. Rok akademicki 1950/51, Kraków 1952.

Skład osobowy rok akademicki 1952/53, Kraków 1953.

Skład osobowy rok akademicki 1953/54, Kraków 1954.

Skład osobowy rok akademicki 1954/55, Kraków 1955.

Skład osobowy w roku akademickim 1957/58, Kraków 1958.

Skład osobowy w roku akademickim 1958/59, Kraków 1959.

Skład osobowy w roku akademickim 1959/60, Kraków 1960.

Skład osobowy w roku akademickim 1960/61, Kraków 1961.

Skład osobowy w roku akademickim 1961/62, Kraków 1962.

Skład osobowy w roku akademickim 1962/63, Kraków 1963.

Skład osobowy władz akademickich, senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego i komisji senackich w roku akademickim 1962/63, Kraków.

Skład osobowy w roku akademickim 1963/64, Kraków 1964.

Skład osobowy w roku akademickim 1964/65, Kraków 1965.

Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy w roku akademickim 1965/66, Kraków 1966.

Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy w roku akademickim 1966/67, Kraków 1967.

Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy w roku akademickim 1968/69, Kraków 1968.

Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy w roku akademickim 1970/71, Kraków 1971.

Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy w roku 1978 wg stanu zatrudnienia z dn. 1 I 1978 roku, Kraków 1978.

Skład osobowy pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego w roku 1983 według stanu zatrudnienia z dn. 15 II 1983 r., Kraków 1983.

Uniwersytet Jagielloński. Skład osobowy. Część I. Według stanu zatrudnienia z dn. 31 III 1988, Kraków 1988.

UW

Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie Spis wykładów na rok akademicki 1938–1939, Warszawa 1938.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis wykładów na rok akademicki 1946–1947, Warszawa 1946.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis wykładów na rok akademicki 1947–1948, Warszawa 1947.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis wykładów na rok akademicki 1948–1949, Warszawa 1948.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis wykładów na rok akademicki 1949–1950, Warszawa 1950.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu i Spis wykładów na rok akademicki 1950–1951, Warszawa 1951.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu na rok akademicki 1952–1953, Warszawa 1953.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu na rok akademicki 1953–1954, Warszawa 1954.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu na rok akademicki 1954–1955, Warszawa 1955.

Uniwersytet Warszawski Skład Uniwersytetu na rok akademicki 1956–1957, Warszawa 1956.

UW. Spis Wykładów i Ćwiczeń na rok akademicki 1957–1958, Warszawa 1957.

UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1958–1959, Warszawa 1958.

UW. Skład osobowy i Spis Wykładów w roku akademickim 1961–1962, Warszawa 1962.

Uniwersytet Warszawski Skład osobowy Uczelni w roku akademickim 1963–1964, Warszawa 1963.

UW. Skład osobowy Uczelni w roku akademickim 1964–1965, Warszawa 1964.

Uniwersytet Warszawski. Skład osobowy Uczelni w roku akademickim 1965–1966, Warszawa 1965.

Skład osobowy i spis wykładów Uniwersytet Warszawski w roku akademickim 1967/1968, Warszawa 1967.

Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1972/1973, Warszawa 1972.

Komisja Orientalistyczna PAN O/Kraków

Sprawozdania z posiedzeń Komisji:

1957, PAN O/Kraków, Kraków 1958.

1958, styczeń–czerwiec, PAN O/Kraków, Kraków 1958.

1959, lipiec–grudzień, PAN O/Kraków, Kraków 1960.

1960, styczeń–czerwiec, PAN O/Kraków, Kraków 1961.

- 1960, lipiec–grudzień, PAN O/Kraków, Kraków 1961.
 1962, PAN O/Kraków, Kraków 1962.
 1963, styczeń–czerwiec, Kraków 1963.
 1966, styczeń–czerwiec, Kraków 1967.
 1969, styczeń–czerwiec, t. 13/1, Warszawa–Kraków 1970.
 1970, styczeń–czerwiec, t. 14/1, Kraków 1971
 1972, styczeń–czerwiec, t. 16/1, Warszawa–Kraków 1973.
 1973, styczeń–czerwiec, t. 17/1, Warszawa–Kraków 1974.
 1974, lipiec–grudzień, t. 18/2, Warszawa–Kraków 1975.
 1975, styczeń–czerwiec, t. 19/1, Warszawa–Kraków 1976.
 1976, lipiec–grudzień, t. 20/2, Warszawa–Kraków 1977.
 1978, styczeń–czerwiec, t. 22/1, Warszawa–Kraków 1979.
 1982, styczeń–grudzień, t. 26/1–2, Warszawa–Kraków 1983.
 1986, styczeń–grudzień, t. 30/1–2, Warszawa–Kraków 1987.
 1988, styczeń–czerwiec, t. 32/1, Warszawa–Kraków 1989.
 1989, styczeń–czerwiec, t. 33/1, Warszawa–Kraków 1990.

4. Opracowania książkowe

- Abbas A., *Praktyczny przewodnik do nauki języka arabskiego dla zaawansowanych*, Kraków 1988.
 Abbas A., *Teksty do nauki języka arabskiego*, Kraków 1987.
 Ахунов А.М., *История отечественного востоковедения: Программа курса лекций*, Казань 2013.
 Bozorg A., *Jej oczy*, tł. J. Bielawski, Warszawa 1955.
Album magistrów Instytutu Orientalistycznego (1951–1992), oprac. K. Wojakowska, E. Siwierka, Warszawa 1993.
 Alleg H., *Barberousse. Wspomnienia więźnia*, tł. B. Moszkiewicz, Warszawa 1962.
Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond, 26th Congress UEAI, Basel, 2012, red. M. Reinkowski, M. Winet, Leuven–Paris–Bristol 2016.
Arabic Studies in the Netherlands: A Short History in Portraits, 1580–1950, red. A. Vrolijk, R. van Leeuwen, Leiden 2013.
Awicenna – Ali Ibn Sina, Warszawa 1953.
 Baranowski B., *Arabowie i państwo arabskie*, Katowice 1947.
 Baranowski W., *Świat islamu*, Łódź 1989.
Begegnung mit Arabien: 250 Jahre Arabistik in Göttingen, red. N. Tilman, Göttingen 1998.
Bibliographie der deutsche sprachigen Arabistik und Islamkunde von den Anfängen bis 1986: nebst Literatur über die arabischen Länder der Gegenwart, red. F. Sezgin, Frankfurt am Main 1990.

- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie oraz biblioteki wydziałowe Uniwersytetu Warszawskiego w 2017 r.*, Warszawa 2018.
- Bielawski J., *Islam, religia państwa i prawa*, Warszawa 1973.
- Bielawski J., *Islam*, Warszawa 1980.
- Bielawski J., Kozłowska J., Machut-Mendecka E., Skarżyńska-Bocheńska K., *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura Arabskiego Maghrebu*, Warszawa 1989.
- Болдырев А.В., *Краткая арабская грамматика в таблицах*, Москва 1827.
- Bourboune M., *Janowcowe wzgórze*, tł. H. Szumańska-Grossowa, Warszawa 1962.
- Борисов В.М., *Арабско-русский словарь*, Москва 1967.
- Brzostek B., *Życie społeczne Uniwersytetu 1945–1989*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 15–375.
- Brzoza Cz., *3 Maja 1946 w Krakowie. Przebieg wydarzeń i dokumenty*, Kraków 1996.
- Большая советская энциклопедия*, Москва 1969–1978.
- Bucharin M., Wyszomirska-Kuzmińska O., *Polsko-radziecka współpraca naukowa 1944–1986*, Warszawa 1987.
- Chedid A., *Szóstego dnia*, tł. K. Dolatowska, Warszawa 1989.
- Contu G., Kalati A., *Arabic and Islamic Studies in Italy and Sardinia*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond, 26th Congress UEAI, Basel, 2012*, red. M. Reinkowski, M. Winet, Leuven–Paris–Bristol 2016, s. 21–36.
- Craig J., *Shemlan. A History of the Middle East Centre for Arab Studies*, London 1998.
- Czapkiewicz A., *Arabic studies in Poland*, [w:] *Oriental Studies in the sixty years of independent Poland*, red. W. Tyloch, Warszawa 1983, s. 17–21.
- Czapkiewicz A., Górska E., *Chrestomatia arabskich tekstów specjalistycznych: materiały pomocnicze do praktycznej nauki języka*, Kraków 1982.
- Czapkiewicz A., Mekki 'A., *Nata ,allamu' l-lugata' l-'arabijja (materiały pomocnicze do nauki języka arabskiego)*, Kraków 1977.
- Czasopisma orientalistyczne w Polsce: studia i materiały dla uczczenia stulecia „Rocznika Orientalistycznego” 1914–2014*, red. M.M. Dziekan, M. Mejor, Warszawa 2014.
- Da'if, ad- R., *Kochany Panie Kawabato*, tł. E. Machut-Mendecka, Warszawa 1988.
- Danecki J., *Opowieści Koranu*, Warszawa 1991.
- Danecki J., *Polityczne funkcje islamu*, Warszawa 1991.
- Danecki J., *Słowo wstępne*, [w:] *Plenas Arabum Domos. Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Arabistycznej Warszawa 25–26 III 1993 r.*, red. M.M. Dziekan, Warszawa 1994, s. 7–10.
- Danecki J., *Wstęp do dialektologii języka arabskiego*, Warszawa 1989.
- Данциг Б.М., *Ближний Восток в русской науке и литературе (Дооктябрьский период)*, Москва 1973.
- Dib M., *W kawiarni*, tł. H. Szumańska-Grossowa, Warszawa 1957.
- Dib M., *Królewski taniec*, tł. B. Durbajło, Warszawa 1976.
- Dib M., *Kto pamięta o morzu*, tł. W. Bienkowska, Warszawa 1977.
- Dubińska Z., *Garść wspomnień o Mistrzu*, [w:] *Kipciaku tiurku Orientas Lietuvoje. Istorija ir tyrimu perspektyva*, red. T. Bairašauskaite, H. Kobeckaite, Vilnius 1994, s. 96–101.

- Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 r.*, Warszawa 2016.
- Dziekan M.M., *Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk i jego działalność naukowa oraz organizacyjna*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 5, red. T. Majda, Warszawa 2010, s. 9–20.
- Dziekan M.M., *Polacy a świat arabski*, Gdańsk 1998.
- Dziekan M.M., *Rocznik Orientalistyczny 1914–2014*, [w:] *Czasopisma orientalistyczne w Polsce: studia i materiały dla uczczenia stulecia „Rocznika Orientalistycznego” 1914–2014*, red. M.M. Dziekan, M. Mejor, Warszawa 2014, s. 9–19.
- Dżanabi, al- H., *Księga Wschodu*, tł. J. Danecki, Warszawa 1983.
- Ellinger E., *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus 1933–1945*, Edingen–Neckarhausen 2006.
- Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1960–2005.
- Farabi, al-, *Państwo doskonałe. Polityka*, tł. J. Bielawski, Warszawa 1967.
- Feraoun M., *Syn biedaka*, tł. J. Pański, Warszawa 1972.
- Feraoun M., *Ziemia i krew*, tł. S. Kozicki, Warszawa 1958.
- Fryzeł T., *Liga Państw Arabskich*, Warszawa 1981.
- Fück J., *Die arabischen Studien in Europe bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*, Leipzig 1955.
- Gasztołd-Seń P., *Arabscy studenci w Warszawie po 1956 r.*, [w:] *Cudzoziemcy w Warszawie 1945–1989. Studia i materiały*, red. P. Pleskot, Warszawa 2012, s. 41–72.
- Gazali, al-, *Nisza światel*, tł., wstęp, koment., skorowidze J. Wroniecka, Warszawa 1990.
- Gazali, al-, *O duszy*, [w:] *Opera Philosophorum Medii Aevi. Textus et Studia*, t. 4, tł. J. Wroniecka, Warszawa 1983.
- Gdański M. (właśc. Thee M.), *Arabski Wschód: historia – gospodarka – polityka*, Warszawa 1963.
- Gibran Khalil G., *Prorok*, przeł. T. Truszkowska, Kraków 1981.
- Gogacz M., *Dlaczego badamy średniowieczną filozofię arabską (przedmowa)*, [w:] *Awicenna i średniowieczna filozofia arabska*, red. A. Aduszkiewicz, M. Gogacz, Warszawa 1982.
- Golon M., *Młodzież polska na studiach cywilnych i wojskowych w ZSRR w okresie klasycznego stalinizmu (1950–1956/1957)*, [w:] *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały VII/2006*, t. 7, red. T. Szarota, Warszawa 2006, s. 61–121.
- Гульбин Г.Г., *Биобиблиографический словарь русских и советских арабистов*, Ленинград 1940.
- Habibi E., *Niezwykłe okoliczności zniknięcia niejakiego Saida Abu an-Nahsa z rodu Optysymistów*, tł., posł. H. Jankowska, Warszawa 1988.
- Haddad M., *Ostatni obraz*, tł. H. Szumańska-Grossowa, Warszawa 1960.
- Hafez K., *Orientwissenschaft in der DDR : zwischen Dogma und Anpassung, 1969–1989*, Hamburg 1995.
- Hakim, al- T., *Dom nie spełnionych marzeń*, tł. J. Danecki, Warszawa 1982.
- Hamadani, al-, *Opowieści łotrzykowskie*, tł., wstęp, przyp. J. Danecki, wiersze tł. A. Witkowska, Wrocław 1983.

- Hassan M.H., Kurowski R., *[Czy pan, pani mówi po arabsku ?] Zwięzły kurs języka arabskiego*, Warszawa 1973.
- Hauziński J., *Badania nad dziejami świata islamu w Polsce po 1945 r.*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 5, red. T. Majda, Warszawa 2010, s. 37–85.
- Historia na Uniwersytecie Warszawskim*, red. M. Koczerska, J. Adamczyk, Warszawa 2012.
- Hitti Ph.K., *Dzieje Arabów*, tł. W. Dembski, M. Skuratowicz, E. Szymański, Warszawa 1969.
- Hübner P., *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Hübner P., *Polityka partyjno-rządowa wobec towarzystw naukowych w Polsce po II wojnie światowej*, Kraków 1999, s. 51–71.
- Hübner P., *Stalinowskie «czystki» w nauce polskiej*, [w:] *Skryte oblicze systemu komunistycznego. U źródeł zła*, red. R. Bäcker, P. Hübner, Warszawa 1997.
- Husajn T., *Księga dni*, tł. J. Bielawski, Warszawa 1982.
- Ibn Abi Talib A., *Aforyzmy*, wyb., wstęp J. Danecki, Warszawa 1990.
- Ibn Arabi, *Księga o podróży nocnej do najbardziej szlachetnego miejsca*, tł., wstęp, koment. J. Wronecka, Warszawa 1990.
- Ibn Battuta, *Osobliwości miast i dziwy podróży 1325–1354*, wyb., tł. T. Majda, H. Natorf, Warszawa 1962.
- Ibn Hazm, *Naszyjnik gołębiczy: O miłości i kochankach*, tł., wstępem i przypisami opatrzył J. Danecki, wiersze tł. A. Witkowska, Warszawa 1976.
- Ibn Munkidh U., *Kitab al-Ītibār. Księga pouczających przykładów*, tł. J. Bielawski, Wrocław 1975.
- Ibn Tufajl „Hajj ibn Jakzan. Żyjący Syn Czuwającego czyli Tajemnice filozofii iluminatywnej (wschodniej)”*, tł. z arab., wstęp i przyp. J. Bielawski, Warszawa 1958.
- Idris Y., *Egiptski erotyk*, tł. J. Danecki, Warszawa 1980.
- Informator dla kandydatów do szkół wyższych i średnich szkół zawodowych dla maturzystów na rok szkolny 1967/68*, Warszawa 1966.
- Informator o studiach*, red. J. Reychman i in., Warszawa 1959.
- Iranian Studies*, vol. 1: *Literatur*, red. I. Gershevitch, B. Spuler, M. Boyce, O. Hansen, Brill, 1968.
- Iwasiów-Pardus B., Kończyk G., Zdanowski J., *Problemy Bliskiego i Środkowego Wschodu*, Warszawa 1991.
- Jelloun Ben T., *Dziecko piasku; święta noc*, Warszawa 1990.
- Ka'b ibn Zuhajr, *Święty płaszcz Proroka (1–58)*, tł. L. Skuba-Pękosławski, „Życie Muzułmańskie” 1988, nr 8, s. 43–47.
- Кадырова О.М., *К истории востоковедной лингвистики: языковедческие исследования в ИВ РАН*, [w:] *История востоковедения: традиции и современность: Материалы II всероссийской школы-конференции, И.Х. Миняжетдинов*, red. М.А. Пахомова, Москва 2015, s. 170–198.
- Kałużyński S., *Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego (1932–1982)*, [w:] *Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego, 1932–1982*, Warszawa 1986, s. 9–18.

- Kanafani Gh., *Głowa kamiennego lwa*, wyb. i tł. J. Danecki, Warszawa 1982.
- Kemnitz von E.-M., *Portugal and Brasil: Contrasting Patterns in Arabic Scholarship*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond, 26th Congress UEAI, Basel, 2012*, red. M. Reinkowski, M. Winet, Leuven–Paris–Bristol 2016, s. 37–60.
- Khair-Eddine M., *Agadir*, tł. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1970.
- Kitab Sh., *Wstęp do nauki języka arabskiego*, t. 1–2, Poznań 1989.
- Klasyczna poezja arabska. Poezja epoki Abbasydów (VIII–XIII w.)*, wyb., wstęp, oprac. J. Danecki, Warszawa 1988.
- Komitet Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk. Spis referatów wygłoszonych na posiedzeniach naukowych 1952–2012*, oprac. M. Kozłowska, Warszawa 2012.
- Kończyk G., Zdanowski J., *Zarys historii i przemian społeczno-ekonomicznych Kuwejtu*, Wrocław 1989.
- Koran*, tł., koment. J. Bielawski, Warszawa 1986.
- Korzekwa A., Łukaszewska K., *Przewodnik po najciekawszych miejscach na UW*, Warszawa 2013.
- Kostecki A.M., *Somalia. Somalia: zarys historyczno-społeczny*, Warszawa 1976.
- Ковалев А.А., Шарбагов Г.Ш., *Учебник арабского языка*, Москва 1960.
- Kowalski T., *Orientalistyka i życie*, [w:] *Księga pamiątkowa 90-lecia „Czasu”*. Kraków, 1938, Warszawa 1939.
- Kowalski T., *Relacja Ibrāhima Ibn Jakūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*, Kraków 1946.
- Крачковский И.Ю., *Очерки по истории русской арабистики*, Москва–Ленинград 1950.
- Kraczkowski I., *Nad arabskimi rękopisami. Kartki ze wspomnień o księgach i ludziach*, tł., wstęp, przyp. A. Zajączkowski, Warszawa 1952.
- Księga tysiąca i jednej nocy*, t. 1–9, przekł. J. Bogdanowicz, A. Czapkiewicz, A. Kmiotowicz, W. Kubiak, J. Lisowski, A. Małecka, Z. Maśka, A. Miodońska-Susłowa, K. Rapacka-Rościszewska i K. Skarżyńska-Bocheńska, Warszawa 1973–1976.
- Księga tysiąca i jednej nocy. Wybrane opowieści*, tł. W. Kubiak, Wrocław–Kraków 1959.
- Kunst A., *Stanisław Schayer*, [w:] *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945, M–Ż*, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 196–206.
- Lettre d'Aristote à Alexandre sur la politique envers les cités*, red. i tł. J. Bielawski, M. Plezia, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Lewicki T., *Dzieje polskich badań w zakresie numizmatyki orientalnej*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 3. Warszawa 1969, s. 135–172.
- Lewicki T., Johnson M., *West African Food in the Middle Ages according to Arabic Sources*, London 1974.
- Lewicki T., *Materiały pomocnicze do nauki języka arabskiego: arabskie teksty dialektyczne*, cz. 1, Kraków 1972.
- Lewicki T., *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografę arabskiego z XII w. al-Idrisi’ego*, cz. 1, Kraków 1945.
- Lewicki T., *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografę arabskiego z XII w. al-Idrisi’ego*, cz. 2, Kraków–Warszawa 1954.

- Lewicki T., *Wypisy do nauki języka arabskiego*, Kraków 1954.
- Machalski F., *Bibliografia Polskich Prac Orientalistycznych 1945–1955*, Warszawa 1957.
- Machalski F., *Historyczna powieść perska: Materiały do studiów nad współczesną literaturą Iranu*, Kraków 1952.
- Machalski F., *Islam*, [w:] *Zarys dziejów religii*, red. Z. Poniatowski, Warszawa 1964.
- Machalski F., *Kultura arabska i jej wpływ w Europie*, Kraków 1968.
- Machut-Mendecka E., *Warsaw Arabic Studies. People and Their Works*, [w:] *Arabic and Islamic Studies in Europe and Beyond, 26th Congress UEAI, Basel, 2012*, red. M. Reinowski, M. Winet, Leuven–Paris–Bristol 2016, s. 83–90.
- Madeyska D., *Historia świata arabskiego: okres osmański 1516–1920*, Warszawa 1988.
- Mahfuz N., *Hamida z załłka Midakk*, tł. J. Kozłowska, Warszawa 1982.
- Mahfuz N., *Opowieści starego Kairu*, tł. J. Kozłowska, Warszawa 1989.
- Majewski P.M., *Spółeczność akademicka 1915–1939*, [w:] *Dzieje UW 1915–45*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 51–325.
- Malarczyk D., *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki. Numizmatyka muzułmańska w Polsce powojennej*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 69–73.
- Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971.
- Mammeri M., *Opium i kij*, tł. K.J. Dąbrowska, Warszawa 1980.
- Marszke A.W., *Stalność i zmienność w naukach pedagogicznych*, Olsztyn 1995.
- Mazahéri A., *Życie codzienne muzułmanów w średniowieczu (X–XIII w.)*, tł. E. Bąkowska, Warszawa 1972.
- Mendel Y., *Israel's Army of Arabists*, London 2014.
- Michalak-Pikulska B., *Arabistyka krakowska – przeszłość i terażniejszość*, [w:] *Szkice z dziejów orientalistyki polskiej*, t. 5, red. T. Majda, Warszawa 2011, s. 21–36.
- Michalak-Pikulska B., *Studia arabistyczne w Krakowie*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 43–48.
- Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1953/54*, Warszawa 1954.
- Mrozek (Mrozek-Dumanowska) A., *Islam a naród w Afryce: Somalia, Sudan, Libia*, Warszawa 1973.
- Mrozek A., *Koran a kultura arabska*, Warszawa 1967.
- Mrozek A., *Średniowieczna filozofia arabska*, Warszawa 1967.
- Nasr Seyyed H., *Idee i wartości islamu*, tł. J. Danecki, Warszawa 1988.
- Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w.*, t. 1: *Literatura arabskiego Wschodu*, Warszawa 1978.
- Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w.*, t. 2.: *Literatura arabskiego Maghrebu*, Warszawa 1989.
- Nowicki P., *Klasyczny język arabski: zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1965.
- Olszewska-Dyoniziak B., *Zambia. Zarys historyczno-socjologiczny*, Warszawa 1978.
- Opowieść o Sindbadzie Żeglarzu*, tł. W. Kubiak, Warszawa 1968.

- Очерки по истории русского востоковедения*, red. В.И. Авдиев, Н.П. Шастина, Москва 1956.
- Pieśni gniewu i miłości. Wybór arabskiej poezji współczesnej*, oprac., tł., wstęp K. Skarżyńska-Bocheńska, Warszawa 1983.
- Piłaszewicz S., *W cieniu krzyża i półksiężyca: rodzime religie i „filozofia” ludów Afryki Zachodniej*, Warszawa 1986.
- Pióro T., *Armia ze skazą. W wojsku polskim 1945–1968 (wspomnienia i refleksje)*, Warszawa 1994.
- Pisowicz A., *Stulecie krakowskiej orientalistyki*, [w:] *Języki i cywilizacje. Orientalistyka w Krakowie*, Kraków–Bielsko-Biała 2019, s. 7–13.
- Piwiński R., *Mitologia Arabów*, Warszawa 1989.
- Piwiński R., *Mity i legendy w krainie Proroka*, Warszawa 1983.
- Pleskot P., *Trudna sztuka kierowania nauką. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR a Polska Akademia Nauk (1949–1989)*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magiera, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 181–199.
- Prokop K.R., *„Alma Mater” Cracoviensis 1364–2014*, Pilica 2014.
- Prokopczuk J., *Niektóre problemy ruchu narodowo-wyzwoleńczego w Algierii*, Warszawa 1961.
- „Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy”, red. W. Chrostowski, Warszawa 2007.
- Przy kawie i nargilach. Bajki Tunisu*, wyb., wstęp i przekł. A. Miodońska-Susułowa, Warszawa 1967.
- Qadhafi, al- M., *Zielona książeczka*, cz. 1, b.d.
- Religie w procesie przemian w Afryce*, red. A. Mrozek-Dumanowska, Warszawa 1977.
- Reychman J., *Dzieje świata muzułmańskiego (do XVIII w.)*, Warszawa 1953.
- Reychman J., *Mahomet i świat muzułmański*, Warszawa, 1958.
- Rubin N., Schwanitz W.G., *Hitlerowcy, islamiści i narodziny nowożytnego Bliskiego Wschodu*, tł. A. Kochan, Kraków 2014.
- Rudnicki B., *Liga dwudziestu i arabska nafta*, Warszawa 1979.
- Rutkowski T.P., *Od represji do stabilizacji. Uniwersytet Warszawski w polityce władz w pierwszych latach po Marcu '68*, [w:] *Marzec i po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski ludowej*, red. P. Benken, T.P. Rutkowski, Szczecin–Warszawa 2019, s. 37–56.
- Sadowska J., *Nieoficjalna strona wizyt obywateli PRL w ZSRR. Zarys problematyki*, [w:] *Dobre i złe sąsiedztwa: Historia kluczem zrozumienia współczesnych relacji międzysąsiedzkich*, red. T. Maresz i K. Grysińska-Jarmuła, Bydgoszcz 2016, s. 168–180.
- Samman, as- Gh., *Koszmary Bejrutu*, tł. H. Jankowska, Warszawa 1984.
- Shoukr S., *Praktyczna nauka języka arabskiego*, Warszawa 1975.
- Siedem kasyd staroarabskich*, oprac., wstęp i koment. J. Danecki, tł. A. Witkowska, J. Danecki, Warszawa 1981.
- Siemieniec-Gołaś E., *Krakowska turkologia – historia, terażniejszość i perspektywy*. [w:] *Orientalia commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 49–52.
- Sierakowska-Dyndo J., Surdykowska S., *Iranistyka*, [w:] *75 lat Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, red. M. Popko, Warszawa 2007, s. 101–109.
- Skorpion. Opowiadania egipskie*, red. J. Jasińska, Warszawa 1970.

- Skuratowicz W., *Gramatyka arabska*, Warszawa 1949.
- Skuratowicz W., *Liban*, Warszawa 1969.
- Stachowski S., *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, t. 1–4, Wrocław 1975–1986.
- Stefański B., *Institute of Developing Countries, University of Warsaw, Faculty of Geography and Regional Studies*, Warsaw 1990.
- Stępniewska B., *Rozpowszechnienie się islamu w Sudanie Zachodnim od XII do XVI wieku*, Wrocław 1972.
- Stopa R., *Spod chłopskiej strzechy na katedrze Uniwersytetu. Kartki z życia człowieka opętanego muzyką, poezją, wsią i Buszmenami*, Kraków 1995.
- Sudyka L., *Przedmowa*, [w:] *Orientalia commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011.
- Szajch, asz- H., *Kobiety z piasku i mirry*, tł. H. Jankowska, Warszawa 1988.
- Шарбаров Г.И., *Арабизмы в СССР (1917—1959)*, Москва 1959.
- Szkie z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 1, red. S. Strelcyn, Warszawa 1957.
- Szymańska J., *Polscy wydawcy przekładów z literatur orientalnych w XX wieku*, Warszawa 2000.
- Szymański E., Vielrose E., *Sytuacja gospodarcza i polityczna Konga*, Warszawa 1960.
- Tabatabai M.H., Seyyed, *Zarys nauki islamu*, [b.m.w.] 1986.
- The Committee of Oriental Studies of the Polish Academy of Sciences 1952–2007*, red. M. Mejor, F. Majkowski, Warszawa 2008.
- Токарев А.А., *Португалистика в СССР и России. О португалистике и португалистах*. Москва 2014.
- Topolski J., *Wprowadzenie do historii*, Poznań 2009.
- Tryjarski E., *Warsaw Turkology 1918–1978*, [w:] *Oriental Studies in the sixty years of independent Poland*, red. W. Tyloch, Warszawa 1983, s. 25–35.
- Tubielewicz W., *Gramatyka języka arabskiego*, cz. 1: *Morfologia*, Warszawa 1965.
- Ukraina w połowie XVII wieku w relacji arabskiego podróżnika Pawła, syna Makarego z Aleppo*, tł., wstęp, koment. M. Kowalska, Warszawa 1986.
- Uniwersytet Warszawski w latach wojny i okupacji*, oprac. W. Manteuffel, Warszawa 1948.
- Urzeczeni Orientem. Listy Profesora Ananiasza Zajączkowskiego do Profesora Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013.
- W oazie i na stepie. Myśli muzulmańskiego Wschodu*, tł. z arab., pers. i tur. J. Bielawski, F. Machalski, E. Tryjarski, Warszawa 1958.
- Wojskowy słownik morski: polsko-arabski i arabsko-polski*, red. H. Linka, B. Szul, J.L. Bukowski, Gdynia 1984.
- Wyszomirska-Kuzmińska O., *Więzi humanistów polskich i radzieckich (1944–1980)*, Wrocław 1988.
- Wyszomirska-Kuzmińska O., *Współpraca Polski z ZSRR w dziedzinie nauk humanistycznych. 1944–1974*, Wrocław 1981.
- Zaborski A., *T. Kowalski*, [w:] *Złota Księga UJ, 600-lecie UJ*, Wydział Filologiczny, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 410–413.
- Zaborski A., *Dialekt egipski języka arabskiego: kurs praktyczny*, Kraków 1982.

- Zaborski A., *Koncepcja i praktyka orientalistyki profesora Tadeusza Kowalskiego. Filologie orientalne dawniej i dziś*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 15–25.
- Zajączkowski A., *Słownik arabsko-kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego*, t. 2, Warszawa 1954.
- Zajączkowski W., *Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Wydawnictwa Jubileuszowe, t. IX. Wydział Filologiczny UJ. Historia Katedr*, red. W. Taszycki, A. Zaręba, Kraków 1964, s. 367–383.
- Zdanowski J., *Czynniki integracji społecznej Kuwejtu w okresie przednaftowym*, Warszawa 1990.
- Zdanowski J., *Początki państwowości Kuwejtu 1896–1904*, Warszawa 1991.
- Ziemia smutnej pomarańczy. Współczesne opowiadania arabskie*, oprac. J. Kozłowska, Warszawa 1983.

5. Artykuły, tłumaczenia i inne dokumenty pomocnicze opublikowane w periodykach

- Ahmed A., *When Multi-Method Research Subverts Methodological Pluralism – or, Why We Still Need Single-Method Research*, „Perspectives on Politics” 2012, nr 10, s. 935–953.
- Basik O., *Zielony inwentarz*, Uniwersytet Warszawski, „Pismo Uczelni” 2013, nr 4/64.
- Bielawski J., *Prace iranistyczne i arabistyczne prof. Ananiasza Zajączkowskiego*, PO 1971, nr 3, s. 282.
- Chałasiński J., *Humanistyka przed Kongresem Nauki Polskiej*, „Rejs”. Ilustrowany dodatek „Dziennika Bałtyckiego”, 16.07.1950, nr 29.
- Danecki J., *Dokąd zmierza orientalistyka?*, PO 1993, nr 3–4, s. 201.
- Danecki J., *Konferencja naukowa „Problemy współczesnej Libii”*, PO 1979, nr 4, s. 379.
- Danecki J., *Międzynarodowe kolokwium arabistyczne*, PO 1979, nr 2, s. 157–169.
- Danecki J., *Zamiast podsumowania*, „As-Sadaka” 1984, nr 29, s. 4–5.
- Dubiński A., *O nowej literaturze arabskiej*, PO 1955, nr 1, s. 105–107.
- Dybiec J., *Uniwersytet Jagielloński wobec stalinizmu 1945–1956*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2001, nr 3, s. 5–33.
- Дьяков Н.Н., *Арабистика и исламоведение в современной Европе. О XXVII Конгрессе Европейского Союза Арабистов и исламоведов в Хельсинки*, „Вестник Санкт-Петербургского Университета” 2014, сер. 13, вып. 4, s. 128–130.
- Działalność Komitetu Orientalistycznego PAN w 1953*, PO 1954, nr 2, s. 192–194.
- Dziekan M.M., „Rocznik Orientalistyczny” („Yearbook of Oriental Studies”) 1914–2014. *A Short Outline*, RO 2014, t. 67, z. 2, s. 5–16.
- Dziekan M.M., *Arabic and Islamic Studies at the University of Warsaw after 1945*, „Studia Arabistyczne i Islamistyczne” 1998, t. 6, s. 176–183.

- Dziekan M.M., *Arabic and Islamic Studies in Poland after 1945*, „Studia Arabistyczne i Islamistyczne” 1999, z. 7, s. 114–125.
- Dziekan M.M., *III Konferencja Arabistów Polskich*, PO 1989, nr 1/2, s. 128–129.
- Dziekan M.M., *Józef Bielawski (1910–1997). Po prostu profesor*, „Litteraria Copernicana” 2014, nr 1 (13), s. 181–189.
- Dziekan M.M., *Ks. doc. dr hab. Jerzy Nosowski (1921–1999)*, PO 1999, nr 3/4, s. 339–340.
- Dziekan M.M., *Władysław B. Kubiak (1925–1997)*, PO 1998, nr 1/2, s. 156–157.
- Dziewanowski-Stefańczyk B., *Wymiany pieniędzy w Polsce w latach 1944–1950*, „Mówią Wieki” 2015, nr 4, s. 81–84.
- Dżahiz, al-, *O zaletach chłopców i dziewcząt*, tł. J. Danecki, „Okolice” 1989, nr 4/5, s. 142–164.
- Epalza de M., *Les études arabes en Espagne: institutions, chercheurs, publications*, „Annuaire de l’Afrique du Nord” 1976, nr 51, s. 1015–1029.
- Eyal G., *Dangerous liaisons between military intelligence and Middle Eastern studies in Israel*, „Theory and Society” 2002, Vol. 31, No. 5, s. 653–693.
- Gabrieli F., *L’arabistica italiana e la Libia*, „Annali della Facolta di Scienze Politiche” 1983.
- Gabrieli F., *Stato degli Studi di Arabistica e Islamistica in Italia*, „Atti del I Convegno su: La presenza Culturale Italiana” 1982.
- Ghitani Dż., *Az-Zajni Barakat*, tł. H. Jankowska, „Literatura na Świecie” 1981, nr 11, s. 240–326.
- Ghitani Dż., *Przeżyć strach*, tł. J. Danecki, „Literatura na Świecie” 1981, nr 7, s. 144–149.
- Grzybowski A., *Rozwój zainteresowań Afryką w Polsce oraz polskie ośrodki badań afrykanistycznych*, „Przegląd Socjologiczny” 1965, nr 19/1, s. 10–32.
- Густерин П., *Н.А. Медников и его роль в истории арабистики*, „Православный Палестинский Сборник” 2011, Вып. 107.
- Густерин П., *О подготовке арабистов и исламоведов в российских вузах*, „Высшее Образование Сегодня” 2009, № 9.
- Густерин П., *Об актуальных задачах российской арабистики*, „al-Moutawasset” 2012, № 14.
- Hakim, al- T., *Rzeka szaleństwa*, tł. F. Bocheński, „Dialog” 1972, nr 9.
- Hakim, al- T., *Szeherazada*, tł. K. Skarżyńska, PO 1960, nr 2, s. 203–219.
- Hauziński J., *Więcej niż jedno życie, czyli o profesorze Tadeuszu Lewickim (1906–1992)*, „Litteraria Copernicana” 2014, nr 1 (13), s. 176–180.
- Husein T., *Dni*. [Frg.], tł. J. Bielawski, PO 1959, nr 2, s. 179–88.
- Idris J., *Goście weselni*, tł. K. Skarżyńska, PO 1962, nr 3, s. 267–273.
- Idris J., *Skarb*, tł. E. Szymański, PO 1959, nr 1, s. 45–47.
- Idris J., *Ludzie*, tł. E. Szymański, PO 1961, nr 1, s. 49–51.
- Jabłoński H., *Nauka – zapalny odcinek frontu kultury*, „Robotnik” 1948, nr 276.
- Janabi H., *Od wieszczka do „proroka”. O obecności literatury arabskiej w Polsce oraz o motywach arabskich w literaturze polskiej*, PO 1996, nr 1–2, s. 73–78.
- Kałużyński S., *O XIV Zjeździe Orientalistów Polskich*, PO 1956, nr 4, s. 477–482.
- Kałużyński S., *Stan kadry orientalistycznej w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, PO 1973, nr 2, s. 130–134.

- Kałużyński S., *Uniwersyteckie studia orientalistyczne w Polsce*, PO 1994, nr 1–2, s. 3–13.
- Kmietowicz A., *W trzydziestolecie powstania Zakładu Numizmatyki w Krakowie 1954–1984*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1984, t. 32, nr 3, s. 449–556.
- Кононов А.Н., *Востоковедение в Ленинградском университете*, „Востоковедение в Ленинградском университете, Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета им. А.А. Жданова” 1960, № 296, Вып. 13, s. 23–26.
- Konstańczak S., *Retoryka dominacji – polityczne sterowanie nauką*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2013, nr 2 (196), s. 101–115.
- Kowalska M., *Polskie przekłady literatury arabskiej*, PO 1976, nr 4, s. 355–362.
- Kowalska M., *Prof. dr Andrzej Czapkiewicz (1924–1990)*, PO 1991, nr 3/4, s. 393–394.
- Kronika Instytutu Orientalistycznego UW za lata 1945–1954*, PO 1954, nr 2, s. 187–191.
- Lewicka-Rajewska U., *Pracownia Źródeł Orientalnych i Numizmatyki przy Instytucie Orientalistyki UJ: zlikwidowana*, [w:] „Alma Mater” 2012, nr 150, s. 43–46.
- Lewicki T., *On the scientific activity of the Numismatic Centre of the Institute of the History of Material Culture Polish Academy of Science – in the years 1953–1960*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1961, t. 5, z. dodatkowy, s. 139–141.
- Łopatniuk S., *Informacja o absolwentach uczelni radzieckich w Polsce*, „Biuletyn Informacyjny Studiów z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1966, nr 3 (7–9), s. 29–36.
- Łopatniuk S., *Kształcenie studentów polskich w uczelniach radzieckich i europejskich krajach socjalistycznych*, „Biuletyn Informacyjny Studiów z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1971, nr 24 (10–12), s. 32–36.
- Machalski F., *Z poezji ludowej Libanu*, PO 1957, nr 1, s. 55–60.
- Machut-Mendecka E., *Pustynia, dżiny i Tuaregowie w prozie Ibrahima al-Koniego*, „Bliski Wschód” 2007, nr 4, s. 81–94.
- Maciuszak K., *Z historii orientalistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Alma Mater” 2009, nr 120–121, s. 138–143.
- Majda T., *Studia turkologiczne w Polsce i zagranicą*, PO 1994, nr 1–2, s. 25–27.
- Marín M., *Arabistas en España: un asunto de familia*, „Al-qantara: Revista de estudios árabes” 1992, vol. 13, fasc. 2, s. 379–394.
- Michalski M., *Literatura niemal nieobecna – polskie przekłady współczesnych powieści arabskich*, „Przekładaniec” 2010, nr 21, s. 180–195.
- Nielubowicz B., *Kawiarnie wspomnień*, „Cracovia-Leopolis” 2015, nr 2 (82), s. 54.
- Ohly R., *Poszukiwania arabskie*, „Dziś i Jutro” 1952, nr 37, s. 8.
- Opowieść o kupcu Bu Saberze*, tł. E. Szymański, PO 1959, nr 3, s. 305–309.
- Orientalistyka polska w okresie XXlecia Polski Ludowej*, red. S. Kałużyński, J. Reychman, L. Skurzak, W. Zajączkowski, PO 1964, nr 3, s. 199–214.
- Pomorska M., Stachowski S., *Bibliography of „Filologia Orientalia” 1–30, 1959–1994*, FO 1996, t. 32, s. 203–256.
- Poniatowski Z., *Dzieje islamistyki w Polsce po II wojnie światowej*, PO 1992, nr 1/4, s. 67–76.
- Poniatowski Z., Dziekan M.M., *Islamistyka w Polsce (1945–1990) – bibliografia*, „Signa Temporis” 1991, nr 2, z. 1, s. 143–218.

- Reychman J., *Orientalistyka polska w okresie 10-lecia Polski Ludowej*, PO 1954, nr 2, s. 71–87.
- Reychman J., *Uniwersyteckie skrypty orientalistyczne*, PO 1971, nr 1, s. 79–80.
- Rościszewski M., *Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego: (kadencja 1995–1997): Wspomnienia pośmiertne: Bogodar Winid (1922–1996)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1997, t. 60, s. 59–73.
- Sabur, as- Abd S., *Nocny podróży*, tł. J. Jasińska, „Dialog” 1976, nr 6, s. 50–64.
- Şagr, aş- M., *Nowa krew*, tł. A. Czapkiewicz, PO 1962, nr 4, s. 349–351.
- Савичева Е.М., *Выпускники арабисты РУДН постигают тонкости дипломатической работы*, „Вестник Российского Университета Дружбы Народов” 2009, s. 89–92.
- Sbahattin A., *Arab Hajri*, PO 1952, nr 4, s. 112–119.
- Składanek B., *60-lecie Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, PO 1993, nr 1/2, s. 55–57.
- Składanek B., *Program studiów Wydziału Wschodniego Uniwersytetu w Leningradzie*, PO 1963, nr 1, s. 49–52.
- Spotkanie rektorów szkół wyższych w Komitecie Warszawskim PZPR, „Życie Szkoły Wyższej”* 1968, nr 4, s. 153–155.
- Szrednicki Cz., Tomaszekiewicz W., *Warto wspominać tamte lata. Pierwsze powojenne lata studiów na orientalistyce*, „Alma Mater” 2001, nr 28, s. 29–31.
- Szrednicki Cz., Tomaszekiewicz W., *Z historii orientalistyki krakowskiej w pierwszych latach powojennych (1945–1950)*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych” [PAN O/w Krakowie] 1996, t. 39, z. 1, s. 108–109.
- Stasolla M.G., *Sessant’anni di Studi Arabi in Polonia*, „Oriente Moderno” 1984, vol. 64, nr 1–12, s. 229.
- Stępiński J., *Jarosiewicz F., Nauka języka arabskiego (recenzja)*, PO 1963, nr 4, s. 337.
- Strelcyn S., *Uwagi krytyczne o sytuacji orientalistyki polskiej i perspektywach jej rozwoju*, PO 1956, nr 3, s. 313–337.
- Strelcyn S., *XI Zjazd orientalistów polskich*, PO 1952, nr 4, s. 148–149.
- Suchodolski S., Bogucki M., *Inwentaryzacja wczesnośredniowiecznych znalezisk pieniądza kruszcowego w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny” 2017, t. 65, s. 53–68.
- Szarif, asz- J., *Bez cukru*, tł. E. Machut-Mendecka, PO 1982, nr 3–4, s. 163–167.
- Szarkawi, asz- Abd Ar-R., *Małe marzenia*, tł. J. Bielawski, PO 1958, nr 1, s. 6.
- Szymański E., *Tadeusz Lewicki (1906–1992)*, PO 1993, nr 1/2, s. 96–101.
- Tajmur M., *Abu Arab*, tł. R. Ohly, „Dziś i Jutro” 1952, nr 37, s. 8.
- Tajmur M., *Indyk*, tł. W. Tubielewicz, PO 1953, nr 3, s. 153–8.
- Tajmur M., *Pocałunek za pięć piastrow*, tł. J. Bielawski, PO 1959, nr 4, s. 393–401.
- Tajmur M., *Żebrak*, tł. R. Ohly, „Dziś i Jutro” 1952, nr 27, s. 7.
- Tryjarski E., *Restoration of Oriental Studies in Poland after the World War II as Reflected in Five Letters by Tadeusz Kowalski*, „Studia Turcologica Cracoviensia” 1998, t. 5, s. 267–285.
- Tubielewicz W., *Z kontaktów na V Światowym Festiwalu Młodzieży i Studentów w Warszawie: Spotkanie z aś-Şarkawim*, PO 1955, nr 4, s. 439–442.

- Тюкаева Т.И., *Традиции отечественной арабистики. Интервью с Владимиром Исавым, институтом востоковедения РАН*, „Вестник Российского Университета Дружбы Народов” 2014, № 3, s. 177–186.
- Tyloch W., *Językoznawstwo orientalne w Polsce*, PO 1974, nr 2, s. 138–142.
- Tyloch W., *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN i orientalistyka polska w czterdziestolecu PRL*, PO 1986, nr 1–2, s. 15–29.
- Tyloch W., *Problemy orientalistyki w ćwierćwieczu PRL*, PO 1969, nr 4, s. 324–330.
- Tyloch W., *Uniwersyteckie studia orientalistyczne*, PO 1973, nr 3, s. 231.
- Tyrchan M., *Ze studiów nad historią historiografii*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, nr 64 (1), s. 209–222.
- Wannus S., *Słóż*, tł. J. Jasińska, „Dialog” 1976, nr 6.
- Wrona B., *Józef Bielawski (In memoriam)*, PO 1998, nr 1/2, s. 153–156.
- Wrona B., *Professor Krystyna Skarżyńska-Bocheńska*, RO 2011, t. 64, z. 1, s. 9–14.
- Z anegdot o Abu Nuwasie i Harunie Ar-Raszydzie*, tł. K. Skarżyńska, PO 1963, nr 2, s. 127–30.
- Z beduińskich piosenek ludowych*, tł. W. Tubielewicz, PO 1953, nr 3.
- Zajączkowski A., *Czterowersze Awicenny*, PO 1952, nr 4, s. 34–56.
- Zajączkowski A., *Orientalistyka w przededniu X-lecia Polski Ludowej*, PO 1954, nr 4, s. 355–360.
- Zajączkowski A., *Otwarcie XV Zjazdu Orientalistów Polskich*, PO 1953, nr 3.
- Zajączkowski A., *Pół wieku orientalistyki polskiej, A Plan nowych prac (dział Bliskiego Wschodu)*, PO 1950, nr 3, s. 77–85.
- Zajączkowski W., *Orientalistyka polska w latach 1918–1968*, PO 1970, nr 1, s. 46–51
- Zakład Orientalistyki PAN*, PO 1954, nr 2, s. 194.
- Z bajek z tysiąca i jednej nocy: Cyrulik z Bagdadu*, tł. W. Tubielewicz, PO 1956, nr 1, s. 41–48.
- Z bajek z tysiąca i jednej nocy: Opowiadanie balwierza o jego szóstym bracie*, tł. W. Tubielewicz, PO 1956, nr 2, s. 203–206.
- Зеленев Е.И., *Востоковедное научное знание: к новой картине мира, Геокультурные пространства и коды культур Азии и Африки*, „Вестник Санкт-Петербургского Университета” 2010, сер. 13, вып. 4, s. 19–23.

6. Czasopisma

Okres powojenny za wyjątkiem pozycji oddzielnie opisanych w przypisach.

„Dialog”.

FO.

„Kontynenty. Magazyn Turystyczny”.

„Literatura na Świecie”.

„Mazurek”.

„Nauka Polska”.

PO.

RO.

„Studia Arabistyczne i Islamistyczne”.

„Światowid. Magazyn Turystyczny”.

„Sprawozdania”.

7. Inne źródła

Prywatne archiwum autora:

PAA, A. Pisowicz, mail prywatny 1 maja 2020 r. do autora.

PAA, indeks nr 3683, UJ, K.R-R.

PAA, indeks nr 41594, UJ.

PAA, indeks nr 5897, UJ/UW, D.W.(K.).

PAA, indeks UJ/UW, ZL.

PAA, indeks UW, A.Z.K.(B.).

PAA, indeks UW, A.J.(D.).

PAA, indeks UW, H.J. 1968–1973.

PAA, indeks UW, D.F.

PAA, relacja B. Wrony z dn. 20 stycznia 2020 r.

PAA, mail Diego Sarrió Cucarella, M.Afr., Ph.D., Przewodniczącego Pontificio Istituto di Studi Arabi e d’Islamistica do autora.

8. Źródła internetowe

Dokumenty prawne

Zarządzenie nr 36 Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego z dn. 31 marca 2011 r. w sprawie: zmiany nazwy Instytutu Filologii Orientalnej na Instytut Orientalistyki Wydziału Filologicznego UJ, BIP, http://www.bip.uj.edu.pl/documents/1384597/2379271/zarz_36_2011.pdf/5e5215ea-0ad5-4979-b25c-63c2409e5ac3 [dostęp: 14.09.2021].

Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz, LEX/el. 2017, red. P. Chmielnicki, P. Stec, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze/prawo-o-szkolnictwie-wyzszym-komentarz-587735299> [dostęp: 14.09.2021].

Raport o stanie edukacji 2011. Kontynuacja przemian, Instytut Badań Edukacyjnych (IBE), Warszawa 2012, <http://eduentuzjasci.pl/pl/publikacje-ee-lista/raporty/150-raport-o-stanie-edukacji/791-raport-o-stanie-edukacji-2011-kontynuacja-przemian.html> [dostęp: 14.09.2021].

IPN (o)

IPN ujawnia dane byłych oficerów CIA, PAP/IS24, 22.10.2019, <https://www.infosecurity24.pl/ipn-ujawnia-dane-bylych-oficerow-cia> [dostęp: 14.09.2021].

PAN

Archiwum PAN, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/58138> [dostęp: 14.09.2021].

Bibliografia publikacji o Komitecie Nauk Orientalistycznych PAN. Komitet Nauk Orientalnych PAN, <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/bibliografia-o-kno-pan> [dostęp: 14.09.2021].

Dzieje Instytucji. PAN, https://instytucja.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=15&itemid=22&jj=1579380015412 [dostęp: 14.09.2021].

Folia Orientalia, PAN. Czasopisma, <http://journals.pan.pl/dlibra/journal/98703> [dostęp: 14.09.2021].

Folia Orientalis: AWOL – The Ancient World Online, <http://ancientworldonline.blogspot.com/2014/01/newly-open-access-journal-fovia.html> [dostęp: 14.09.2021].

Historia. Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk, <http://www.iksiopan.pl/index.php/pl/instytut/historia> [dostęp: 14.09.2021].

Historia KNO PAN, <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/historia> [dostęp: 14.09.2021].

Komaniecka M., *I Kongres Nauki Komunistycznej*, „Dziennik Polski 24”, 04.07.2016, <https://dziennikpolski24.pl/i-kongres-nauki-komunistycznej/ar/10365046> [dostęp: 14.09.2021].

Kozłowska M., *Komitet Nauk Orientalistycznych PAN 1952–2002–...*, [w:] *Polska Akademia Nauk 1952–2002: placówki i komitety*, red. L. Kuźnicki, Warszawa 2002, za: <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/historia> [dostęp: 14.09.2021].

Rocznik Orientalistyczny. KNO PAN, <http://www.kno.pan.pl/index.php/pl-pl/rocznik-orientalistyczny/65-spis-tomow-qrocznika-orientalistycznegoq> [dostęp: 14.09.2021].

Spuścizny. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, <http://www.archiwum-nauki.krakow.pl/pl/pl/zbiory/achiwalne/spuscizny.html> [dostęp: 14.09.2021].

Inne

„Polska Kronika Filmowa” 1951, nr 28, https://www.youtube.com/watch?v=RRrbr_zCjNU [dostęp: 14.09.2021].

UJ

- Bieńkowski W., *Janusz Makarczyk*, Internetowy Polski Słownik Biograficzny, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/janusz-makarczyk> [dostęp: 14.09.2021].
- From the history of Oriental Studies at the Jagiellonian University. Languages and Civilisations. Oriental Studies in Cracow 1919–2019*, https://ioo.filg.uj.edu.pl/en_GB/our-institute [dostęp: 14.09.2021].
- Heuchert A., *Biblioteka Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Biblioteki Obcojęzyczne” 2012, nr 2, s. 1–4, <http://www.bg.up.krakow.pl/newbie/index.php/bie/article/view/22> [dostęp: 14.09.2021].
- Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*, <https://www.uj.edu.pl/universytet-z-collegium-medicum/historia> [dostęp: 14.09.2021].
- Informacje o Pracowni*, http://www2.filg.uj.edu.pl/io/pzon/informacje_o_pracowni.htm [dostęp: 14.09.2021].
- Katedra Arabistyki*, <https://ioo.filg.uj.edu.pl/arabistyka> [dostęp: 14.09.2021].
- Kowalski Tadeusz Jan*, *Małopolska w II Wojnie Światowej*, http://www.malopolskawiiwojnie.pl/index.php?title=KOWALSKI_Tadeusz_Jan [dostęp: 14.09.2021].
- Molé, Marijan*, *Encyclopaedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/mole-marijan> [dostęp: 14.09.2021].
- Paraskiewicz K., *Z historii orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Instytut Orientalistyki UJ, <https://ioo.filg.uj.edu.pl/our-institute> [dostęp: 14.09.2021].
- Sonderaktion Krakau*, II wojna światowa, http://www.sww.w.szu.pl/index.php?id=polska_sonderaktion_krakau [dostęp: 14.09.2021].
- Studia orientalistyczne na UJ po 9 latach wróciły na al. Mickiewicza*, 09.10.2020, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/146191443 [dostęp: 27.10.2020].

UW

- Biblioteka Instytutu Orientalistycznego UW*, <http://biblioteka.orient.uw.edu.pl/> [dostęp: 20.06.2020].
- Biblioteka Katedry Arabistyki i Islamistyki IO UW*, <http://biblioteka.orient.uw.edu.pl/biblioteka-katedry-arabistyki/> [dostęp: 20.06.2020].
- Hebraistyka*, Zakład Hebraistyki IO UW, http://www.hebraistyka.uw.edu.pl/historia_zakladu.php [dostęp: 14.09.2021].
- Historia Katedry*, Katedra Arabistyki i Islamistyki Uniwersytetu Warszawskiego, <http://arabistyka.uw.edu.pl/historia> [dostęp: 14.09.2021].
- Historia Wydziału*, Wydział Orientalistyczny UW, <http://orient.uw.edu.pl/o-wydziazdziale/> [dostęp: 14.09.2021].
- Katedra Turkologii IO UW*, <http://www.turkologia.uw.edu.pl/index.php/pl/historia> [dostęp: 31.01.2020].
- O Archiwum*, <http://www.archiwum.uw.edu.pl/Archiwum.htm> [dostęp: 14.09.2021].

NIEMCY

- Arabistik/Islamwissenschaft (B.A.) (2-Fächer)*, Georg-August-Universität Göttingen, <https://www.uni-goettingen.de/de/40030.html> [dostęp: 14.09.2021].
- Arabistik / Islamwissenschaft (Bachelor-Teilstudiengang)*, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, <https://studienangebot.uni-halle.de/arabistik-islamwissenschaft-bachelor-60> [dostęp: 14.09.2021].
- Arabistik*, Kleine Fächer, https://www.kleinefaecher.de/kartierung/kleine-faecher-von-a-z.html?tx_dmdm_monitoring%5BdisciplineTaxonomy%5D=11&cHash=238a2f5fd07bec35527995d476483ab3 [dostęp: 14.09.2021].
- Bachelor Arabistik*, Bachelor and more, <https://www.bachelor-and-more.de/bachelor-arabistik/> [dostęp: 14.09.2021].
- Brockelmann Online*, <https://brill.com/view/db/broo> [dostęp: 14.09.2021].
- Deutsche Morgenländische Gesellschaft*, https://www.dmg-web.de/page/home_de [dostęp: 14.09.2021].
- MENAdoc – Digital Collections*, <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/> [dostęp: 14.09.2021].

RP i PRL

- 1953 r. *Kalendarium wydarzeń w Polsce*, Interia Nowa historia, <https://historia.interia.pl/prl/news-1953-r-kalendarium-wydarzen-w-polsce,nId,2354348> [dostęp: 14.09.2021].
- Ceny – czyli kiedy – co – ile kosztowało...*, MYVIMU. My Virtual Museum, <https://myvimu.com/thread/223-ceny-czyli-kiedy-co-ile-kosztowalo> [dostęp: 14.09.2021].
- Historycy.org, 23.01.2008, <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=39151> [dostęp: 14.09.2021].
- Ile zarabiano i co można było kupić za średnią płacę w przedwojennej Polsce. Pensje i ceny w II RP*, Historia.org.pl, <https://historia.org.pl/2018/07/22/ile-zarabiano-i-co-mozna-bylo-za-to-kupic-w-przedwojennej-polsce-pensje-i-ceny-w-ii-rp/> [dostęp: 14.09.2021].
- Panie Marszałku, jak żyć? Ceny i zarobki w II RP*, Newsweek, 29.05.2013, <https://www.newsweek.pl/ceny-i-zarobki-ii-rp-na-newsweekpl/lcj9mjb> [dostęp: 06.04.2019].

RUMUNIA

- Arab Studies at the University of Bucharest: 50 years*, University of Bucharest, Bucharest 2007, http://ebooks.unibuc.ro/filologie/arab/Sectia_de_limba_si_literatura_araba_ENG.pdf [dostęp: 14.09.2021].
- Secția de Arabă – Universitatea din București*, <https://araba.ils.unibuc.ro/despre-noi-2/sectia-de-limba-araba/> [dostęp: 14.09.2021].

ZSRR i RF

- Арабистика*, [w:] *Большая советская энциклопедия*, za: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/64701/%d0%90%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0> [dostęp: 14.09.2021].
- Военно-дипломатическая академия. Академия ГПУ*, <https://web.archive.org/web/20120817074810/http://www.agentura.ru/dossier/russia/gru/> [dostęp: 14.09.2021].
- Густерин П., *Арабистика и исламоведение в российской высшей школе. О подготовке арабистов и исламоведов в российской высшей школе*, <http://islam-info.ru/obchestvo/1594-arabistika-i-islamovedenie-v-rossijskoj-vysshej.html> [dostęp: 14.09.2021].
- Дипакадемия МИД России за свою историю подготовила около 800 послов*, ТАСС, <https://tass.ru/obshchestvo/7015854> [dostęp: 14.09.2021].
- История отечественного востоковедения. Программа учебного курса*, <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/241/28241/11463> [dostęp: 14.09.2021].
- Кафедра Ближневосточных Языков (1965–2009)*, Военный Университет Министерства Обороны Российской Федерации, <http://www.clubvi.ru/kafedry/bw/1.pdf> [dostęp: 14.09.2021].
- «Позвонили с парадной, оказалось – НКВД». 80 лет расстрелу востоковедов в Ленинграде, Газета.Ру, 24.11.2017, https://www.gazeta.ru/science/2017/11/24_a_11001320.shtml [dostęp: 14.09.2021].
- Полосин В.В., *История арабистики в ИВР РАН*, 18.01.2007, http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_content&task=view&id=1640&Itemid=132 [dostęp: 13.01.2018].
- Рясной И., *Военный Краснознамённый институт – осиное гнездо советской разведки (воспоминания об учебе)*, <https://www.russiapost.su/archives/133513> [dostęp: 05.07.2018].

INNE

- As-Sadaka : miesięcznik kulturalno-społeczny: organ Towarzystwa Przyjaźni Libijsko-Arabsko-Polskiej*, <https://katalog.ka.edu.pl/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=49726> [dostęp: 14.09.2021].
- Bibliothèque Nationale de France*, https://data.bnf.fr/fr/12178165/institut_des_hautes_etudes_marocaines_rabat/ [dostęp: 14.09.2021].
- Krzemiński A., *Rozmowa z Ibrahimem al-Konim, pisarzem libijskim*, „Polityka” 2011, nr 11; oryginalny tytuł tekstu: *Pustynia czeka na wiosnę*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1513792,2,rozmowa-z-ibrahimem-al-konim-pisarzem-libijskim.read?page=69&moduleId=4781> [dostęp: 14.09.2021].
- Nowy kierunek w SWPS: arabistyka*, SWPS w Warszawie, 03.06.2009, <https://kierunki-studiow.pl/artykuly/875/nowy-kierunek-w-swps-arabistyka> [dostęp: 23.11.2021].

Szecherezada, Encyklopedia Teatru Polskiego, <https://www.encyklopediateatru.pl/przedstawienie/65234/szecherezada> [dostęp: 14.09.2021].

Translations of books from Arabic in four east European countries after 1989, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (ULB), Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/menalib/content/structure/1303349> [dostęp: 14.09.2021].

Wykaz tabel

1. Porównanie treści art. 1 ustaw o szkolnictwie wyższym w stosownych aktach prawnych w 1965 i 1968 r.	77
2. Zestawienie zakresu wstępnych egzaminów pisemnych i ustnych dla kandydatów na orientalistykę w 1989 r.	81
3. Zestawienie etatów obsady kadry w UJ, na Wydziale Filologicznym UJ i w KFO UJ w latach 1958/59 i 1960/61 (stan na 01.01.1961).	131
4. Okres stagnacji etatowej. Zestawienie etatów obsady kadrowej KFO UJ w latach 1961/62–1964/65.	136
5. Okres stagnacji etatowej. Zestawienie etatów obsady kadrowej UJ, Wydziału Filologicznego UJ i KFO UJ w roku 1965.	143
6. Rozwój placówki. Zestawienie liczbowe obsady kadrowej KFO UJ w latach 1966–1971.	145
7. Nowy i stary program. Wykłady i ćwiczenia dla III roku studiów KFO UJ w 1965/66 (stary program) i 1966/67 r. (nowy program).	174
8. Porównanie starego programu dla IV roku arabistyki KFO UJ w 1966/67 r. i nowego programu dla tego samego roku KFO UJ w 1967/68 r.	176
9. Wykaz obciążeń dydaktycznych pracowników IFO UJ planowanych na rok akademicki 1974/75.	182
10. Przykładowe ceny dóbr konsumpcyjnych w 1938 r.	187
11. Roczna liczba godzin zleconych i ponadwymiarowych w 1956 r. w IO UW. W tej liczbie znajdowały się zajęcia zlecone dla pracowników nietatowych, w tym native lektorów.	250
12. Zestawienie planowanych tematów i problemów badawczych (w tym częściowo lub całkowicie zrealizowanych) w Katedrze Arabistyki UW na lata 1966–1970.	280

13. Zestawienie alfabetyczne przedmiotów kierunkowych z zakresu wiedzy kontekstowej (historyczno-kulturowej, geograficzno-społecznej i gospodarczej) na arabistykach obu uczelni w latach 1945–1988.	512
14. Zmiany liczby przedmiotów (i ich wymiaru czasowego tygodniowo) wiedzy kontekstowej na arabistyce UW w latach 1946–1981.	515
15. Zmiany liczby przedmiotów (i ich wymiaru czasowego tygodniowo) wiedzy kontekstowej na arabistyce UJ w latach 1945–1988.	515
16. Modernizacja programu w zakresie liczby (także godzin) i rodzaju przedmiotów arabistycznych na I roku studiów arabistycznych w r.a. 1921/22 i 1978/79.	518
17. Program zajęć na orientalistyce UJ w I trymestrze 1945 r.	582
18. Program zajęć na orientalistyce UJ w r.a. 1945/46.	582
19. Program studiów na orientalistyce UJ w r.a. 1946/47 (liczby rzymskie na początku akapitu oznaczają trymestry).	582
20. Plan zajęć w Instytucie Orientalistycznym na Wydziale Humanistycznym UW w r.a. 1946/47.	583
21. Program zajęć w Seminarium Filologii Orientalnej UJ na r.a. 1947/48.	584
22. Plan zajęć na orientalistyce na Wydziale Humanistycznym UW w r.a. 1948/49. Wszystkie wykłady prowadził prof. dr A. Zajączkowski.	584
23. Plan zajęć na Seminarium Filologii Orientalnej UJ w roku 1949 (w tym roku akademickim placówką kierował już z-ca prof. dr Tadeusz Lewicki).	585
24. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. I rok studiów.	585
25. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. II rok studiów.	587
26. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. III rok studiów.	588
27. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. IV rok studiów.	590
28. Projekt planu studiów orientalistycznych na UW prof. A. Zajączkowskiego z dn. 16 października 1952 r. V rok studiów.	591
29. Program studiów orientalistycznych w SFO UJ w r.a. 1954/55. I rok studiów.	592
30. Program studiów orientalistycznych SFO UJ w r.a. 1954/55. II rok studiów.	593
31. Program studiów orientalistycznych w SFO UJ w r.a. 1954/55. III rok studiów.	595
32. Program studiów orientalistycznych SFO UJ w r.a. 1954/55. IV rok studiów (tylko w 1954/55).	596
33. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku I.	597
34. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku II.	597
35. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku III.	597

36. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku IV.	598
37. Katedra Turkologii UW, plan zajęć w 1955/56 r., przedmioty kierunkowe dla roku V.	598
38. Plan studiów w r.a. 1956/57. Filologia orientalna. Kierunek arabistyczny. Katedra Filologii Orientalnej UJ.	599
39. Plan studiów Katedry Turkologii IO UW w r.a. 1956/57.	600
40. Program zajęć I roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.	601
41. Program zajęć II roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.	602
42. Program zajęć III roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.	603
43. Program zajęć IV roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.	603
44. Program zajęć V roku studiów na kierunku turkologia UW w r.a. 1957/58.	604
45. Program studiów I roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.	604
46. Program studiów II roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.	605
47. Program studiów III roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.	606
48. Program studiów V roku na kierunku turkologia sekcja arabistyczna IO UW w r.a. 1961/62.	606
49. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na I roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.	607
50. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na II roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.	608
51. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na III roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.	609
52. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.	610
53. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na V roku studiów KFO UJ w 1965/66 r.	610
54. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na III roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.	611
55. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.	612
56. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na V roku studiów KFO UJ w 1966/67 r.	614
57. Program studiów dla I roku arabistyki UW (zrealizowany w r.a. 1968/69 i 1969/70).	615
58. Program studiów dla II roku arabistyki IO UW w r.a. 1967/68 i zajęcia zrealizowane w latach akademickich 1969/70 i 1970/71.	616
59. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na IV roku studiów arabistyki w KFO UJ w 1967/68 r.	617

60. Stary program. Wykłady i ćwiczenia przeprowadzone na V roku studiów arabistyki w KFO UJ w 1967/68 r.	618
61. Program zajęć na III roku arabistyki UW w r.a. 1968/69 i zrealizowany w r.a. 1970/71 i 1971/72.	619
62. Nowy program. Zajęcia dla V roku studiów arabistyki w KFO UJ w r.a. 1968/69 r.	621
63. Plan zajęć IV roku arabistyki UW w r.a. 1969/70 i realizacja programu w latach 1971/72 i 1972/73.	621
64. Plan zajęć studentów arabistyki V roku UW w r.a. 1970/71 i jego realizacja w latach 1972/73 i 1973/74.	623
65. Nowy program. Wykłady i ćwiczenia dla I roku studiów arabistycznych w KFO UJ w r.a. 1975/76.	624
66. Nowy program UW. Realizacja zajęć na I roku studiów w 1978/79.	626
67. Nowy program UW. Realizacja zajęć na II roku arabistyki w r.a. 1979/80 i 1981/82.	627
68. Nowy program UW. Realizacja zajęć na III roku arabistyki w r.a. 1980/81 i 1982/83.	628
69. Nowy program UW. Realizacja planu zajęć na IV roku arabistyki w r.a. 1981/82 i 1983/84.	629
70. Nowy program UW. Program zajęć V roku arabistyki zrealizowany w r.a. 1984/85.	630
71. Wykaz planowych przedmiotów (nie obejmuje ćwiczeń) na Wydziale Filologicznym UJ, w Instytucie Filologii Orientalnej, dla arabistyki w r.a. 1988/89.	630
72. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na I roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.	632
73. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na II roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.	634
74. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na III roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.	636
75. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na IV roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.	638
76. Zrealizowany program zajęć przeprowadzonych na V roku studiów arabistyki w r.a. 1957/58 w KFO UJ.	639

Spis ilustracji

1. Koran wydany w 1941 r. w Niemczech hitlerowskich. Po wojnie wiele egzemplarzy trafiło do Polski i znajdowało się w bibliotekach arabistyki. *Zdjęcie autora* 34
- 2–3. Zwłaszcza te tomy zawierają materiały dotyczące powojennych dziejów arabistyki w Polsce. *Zdjęcia autora* 42
4. 1950 r. Reforma pieniężna. Pożegnanie z tą dwudziestozłotówką. *Zdjęcie: autor nieznany* 70
5. Z przemówienia B. Bieruta – cele oświaty socjalistycznej. Źródło: *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*, Warszawa 1954. *Zdjęcie autora* 72
6. Numer „Życia Warszawy” z dn. 6 stycznia 1953 r. z artykułami o podwyżce cen 74
7. Wejście do gmachu Polskiej Akademii Umiejętności na ul. Sławkowskiej 17 w Krakowie (2019). *Zdjęcie autora* 89
- 8–10. Budynek ówczesnej Bursy Akademickiej na ul. Garbarskiej 7 (2019). Od r.a. 1945/46 (data niepewna, może dopiero od 1946 r.), w bursie na ul. Garbarskiej 7 (7a) mieszkali studenci orientalistyki, m.in. J. Bielawski (jako student i asystent), S. Mrożek (jako student). *Zdjęcia autora* 90
11. Okładka pamiątkowej reedycji wydania BIR UJ zatytułowanej Universitas Rediviva. Biuletyn dotyczył inauguracji pierwszego powojennego roku akademickiego na UJ 19 marca 1945 r. *Zdjęcie autora* 93
12. Gmach Collegium Novum UJ na ul. Gołębiej 24 w Krakowie (2019). Tu w marcu 1945 r. prof. T. Kowalski reaktywował orientalistykę na UJ, wywieszając ogłoszenie o naborze studentów. *Zdjęcie autora* 93
13. Front gmachu Biblioteki Jagiellońskiej (2019). W 1945 r. w gmachu Biblioteki Jagiellońskiej na al. Mickiewicza 22 odbywały się pierwsze spotkania (zajęcia?) orientalistów w Krakowie. *Zdjęcie autora* 94

14. Jedna z pierwszych pozycji poświęconych historii najnowszej filologicznych instytucji naukowych, m.in. orientalistyce krakowskiej. *Zdjęcie autora* 95
- 15–21. Od przełomu lat 1946/47 na ul. Straszewskiego 27, na II p. mieściła się salka Seminarium Filologii Orientalnej. (2019) *Zdjęcia autora* 96
22. W 1945 r., pod nieobecność w Polsce autora, staraniami prof. T. Kowalskiego ukazał się drukiem wolumin pióra T. Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografą arabskiego z XII wieku Al-Idrisiego*, cz. 1. *Zdjęcie autora* 100
- 23–25. W tym samym 1946 r. ukazała się rozprawka pióra J. Widajewicza zatytułowana *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima Ibn Jakuba*. *Zdjęcia autora* 101
- 26–27. Strony poświęcone studiom orientalistycznym w *Informatorze dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*. Źródło: *Informator dla kandydatów do szkół wyższych na rok szkolny 1954/55*, Warszawa 1954, s. 137–138. *Zdjęcia autora* 116
28. W 1954 r. ukazała się cz. 2 pracy T. Lewickiego *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera”*. *Zdjęcie autora* 119
- 29–35. Gmach (ówcześnie własność PAU) na ul. Sławkowskiej 32 (kamienica na rogu ul. Pijarskiej 7 i ul. Sławkowskiej 32), tzw. Pałac Badenich w Krakowie. Na zdjęciu czwartym salka, w której mieściła się od przełomu lat 1957/58 Katedra Filologii Orientalnej UJ. Budynek już wcześniej był siedzibą orientalistyki krakowskiej: „W 1921 r. powierzono mu [tj. prof. Tadeuszowi Kowalskiemu¹³⁷] także kierowanie pracami nowej jednostki dydaktyczno-badawczej, jaką było Seminarium Filologii Orientalnej (z siedzibą w pałacu Badenich przy ul. Sławkowskiej 32)”. *Zdjęcia autora* (2019) 120
36. W 1955 r. ukazała się drukiem *Études ibadites nord-africaines, part 1* T. Lewickiego. *Zdjęcie autora* 124
- 37–39. W latach 1956–1988 ukazały się *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny*, t. 1 w 1956 r., t. 2 cz. 1 w 1969 r., t. 2 cz. 2 w 1977 r., t. 3 w 1985 r., a t. 4 – indeksy do poprzednich części – w 1988 r. Pierwsze trzy części w przekładzie T. Lewickiego, część czwarta (t. 2 cz. 2) już w jego współpracy z Marią Czapkiewicz, Anną Kmietowicz i Franciszkiem Kmietowiczem, a część 5 (t. 3) w opracowaniu A. i F. Kmietowiczów oraz T. Lewickiego. Indeksy opracowali T. Lewicki, M. Czapkiewicz i F. Kmietowicz. *Zdjęcia autora* 126
40. Nowy budynek Collegium Paderevianum w budowie (1962). Źródło: *autor nieznan*y 135
41. Budynek i sale IFO UJ przed dekapitacją w 2010–2011 r. Później doszło do pożaru, po którym budynek zamknięto, Instytut przeniósł się na ul. Krupniczą 1. *Zdjęcie: Kinga Paraskiewicz* 137
- 42–45. VIII piętro. Drogowskazy. *Zdjęcia: Kinga Paraskiewicz* 137

- 46–47. Od wiosny 1964 r. do 2011 r. na VIII i IX p. Collegium Paderevianum, zwanego „fortepianem”, mieściła się Katedra Filologii Orientalnej, przeorganizowana w Instytut Filologii Orientalnej w 1972 r. *Zdjęcia: Kinga Paraskiewicz* 139
48. Jeszcze w 2019 r. kikut Collegium Paderevianum straszył kadrę i nowy narybek UJ. *Zdjęcie autora* 141
49. Po zamknięciu budynku Paderevianum (jego stan techniczny groził katastrofą budowlaną i w dodatku doszło do pożaru) Instytut Filologii Orientalnej zmieniał miejsca pobytu, w 2015 r. osiadł tymczasowo w gmachu na al. Mickiewicza nr 3 (Collegium Śląskie, na zdjęciu). Do siedziby w wyremontowanym budynku Paderevianum wrócił po dziewięciu latach od opuszczenia go – w 2020 r. *Zdjęcie autora* 157
50. Program zajęć na orientalistyce UJ w r.a. 1947/48. Źródło: *Spis wykładów UJ w Krakowie, rok akademicki 1947/48*, WUJ, Kraków 1947, s. 101. *Zdjęcie autora* 162
- 51–52. Po wojnie orientalistyka już nigdy nie wróciła do swojej przedwojennej siedziby na ul. Królewskiej. *Zdjęcia: prywatne archiwum Barbary Wróny* 188
53. Gmach Porektorski UW zaraz po wojnie. W nim przez pierwsze lata po wojnie mieszkał rektor i kilkoro pracowników UW. *Zdjęcie: archiwum B. Wróny* 193
54. Ruiny Auditorium Maximum zaraz po wojnie. Po odbudowie tu znajdowała się administracja uniwersytecka i stołówka. *Zdjęcie: Archiwum MUW* 194
55. Stan wnętrza uniwersyteckiej orientalistyki po wojnie (niejasne, dotyczy gmachu na ul. Królewskiej czy Budynku Porektorskiego). *Zdjęcie: Archiwum MUW* 194
56. Budynek byłej Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (2019). *Zdjęcie autora* 195
57. Budynek Instytutu Historii UW, stan obecny (2019), drugie wejście niewidoczne na zdjęciu. *Zdjęcie autora* 197
58. Jubileuszowa publikacja poświęcona 75-leciu IO UW zawiera także teksty dotyczące historii arabistyki. *Zdjęcie autora* 198
59. Warszawa, ul. Sewerynow (2018), w głębi budynki Uniwersytetu Warszawskiego. *Zdjęcie autora* 200
60. Tablica pamiątkowa – powiększenie. Znajdują się tu nazwiska czterech orientalistów – Józefa Bielawskiego, Wojciecha Hensla, Tadeusza Kotarbińskiego i Ananiasza Zajączkowskiego. Wszyscy oni zajmowali się Bliskim Wschodem (turkologowie W. Hensel, A. Zajączkowski, J. Bielawski, z czego obaj ostatni zajmowali się arabistyką, i egiptolog T. Kotarbiński). Na liście nie ma nazwisk żyjących (w chwili komemoracji) orientalistów, którzy mieszkali w tym budynku, m.in. obecnego prof. dr. hab. J. Daneckiego. *Zdjęcie autora* 200

61. Wejście do domu Spółdzielni Profesorskiej – dom nr 6, ul. Sewerynow (2018). Po lewej stronie od wejścia tablica pamiątkowa z wykazem mieszkańców tej kamienicy. *Zdjęcie autora* 201
62. Jedno z pierwszych powojennych zdjęć Budynku Porektorskiego, czyli siedziby orientalistyki warszawskiej. Na zdjęciu wizyta Juliana Huxleya w UW w czerwcu 1946 r. J. Huxley w gronie gospodarzy przechodzi obok Gmachu Porektorskiego. Sir Julian Sorell Huxley (1887–1975) – angielski uczony (biolog), wykładowca m.in. Uniwersytetu Oksfordzkiego, członek Royal Society, w latach 1946–1948 pierwszy dyrektor generalny UNESCO. W ramach ówczesnej działalności odwiedził w 1946 r. Polskę, m.in. UW. Brat pisarza Aldousa Huxleya. W 1948 r. wziął udział we wrocławskim Światowym Kongresie Intelktualistów w Obronie Pokoju, który rozpoczął się 25 sierpnia 1948 r., ale – po konflikcie z grupą rosyjskich stalinowców – wraz z grupą innych zachodnich uczestników opuścił jego obrady. *Zdjęcie: Własność Muzeum UW. Nr 590, 292, WFD, N.1378/18* 203
63. Budynek Porektorski UW, siedziba orientalistyki UW, 1948 r. (data niepewna). *Zdjęcie: Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego* 208
64. Zeszyt 2 *Gramatyki języka arabskiego* W. Skuratowicza (1950). *Zdjęcie autora* 219
65. *Awicenna*, praca zbiorowa, red. A. Zajączkowski, PWN, Warszawa 1953. *Zdjęcie autora* 231
66. Warszawska starówka po odbudowie, w 1962 r. *Zdjęcie: autor nieznany* 267
67. W 1968 r. ukazała się drukiem „arabistyczna” praca prof. dr hab. A. Zajączkowskiego *Sto sentencji i apoftegmatów arabskich kalifa Ali'ego w parafrazie mamelucko-tureckiej*. *Zdjęcie autora* 288
68. Józef Bielawski. *Zdjęcie: z archiwów arabistyki UW* 289
69. Grupa studentów arabistyki z prof. J. Bielawskim (w środku) na ławeczce przed budynkiem Instytutu Orientalistycznego UW. Pierwszy z lewej D.F. łączak. *Zdjęcie: własność Dariusza Frątczaka* 292
70. J. Bielawski na Bliskim Wschodzie. *Zdjęcie: z archiwum B. Wrony* 296
71. J. Danecki. *Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony* 306
72. J. Danecki na Bliskim Wschodzie. *Zdjęcie: prywatne archiwum B. Wrony* 308
73. Praca historyka, A. Dziubińskiego, obowiązkowa lektura dla ówczesnych studentów arabistyki (1983). *Zdjęcie autora* 313
74. Warszawscy arabiści: (od lewej) Ewa Machut-Mendecka, Józef Bielawski, Barbara Wrona, Anna Parzymies, Ryszard Piwiński (przed nim jego żona). *Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony* 314
75. Zdjęcie grupowe w arabistyce UW: od lewej (stoją) Ahmed Nazmi, Barbara Wrona, Ewa Machut-Mendecka, Janusz Danecki, NN, Marek M. Dziekan, Hatif Janabi. Siedzą (od lewej) Jakub Al-Khamisy, NN, Paulina Barancewicz (Lewicka), Danuta Madeyska, Maria Wojtyłko 315
76. Od lewej Ewa Machut-Mendecka, Barbara Wrona, George Yacoub. *Zdjęcie: prywatne archiwum B. Wrony* 318

77. Od lewej Jolanta Kozłowska, George Yacoub, Jakub Al-Khamisy i fragment Janusza Daneckiego. *Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony* 319
- 78–82. Budynek Porektorski, siedziba najpierw Instytutu Orientalistycznego, później Wydziału Orientalistycznego, gdzie do 2019 r. znajdowała się także arabistyka UW (2018, 2019). *Zdjęcia autora* 319
83. Od lewej arabiści: Ewa Machut-Mendecka, Janusz Danecki, u dołu Małgorzata Szyburska, w środku NN, na górze Ahmed Nazmi, Stanisława Nazmi i na dole Barbara Wrona. *Zdjęcie: archiwum prywatne B. Wrony* 322
84. Od lewej: B. Wrona, plecy M.H. Abdel Fattah Metwaly, NN i K. Skarżyńska-Bocheńska. *Zdjęcie: z archiwum prywatnego B. Wrony* 353
- 85–87. Obecny wygląd gmachu Pałacu Staszica, siedziby Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, wieloletnia siedziba Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN (2018–2019). *Zdjęcia autora* 357
88. Pierwszy Kongres Nauki Polskiej stał się wielkim wydarzeniem propagandowym, dla jego uczczenia wypuszczono nawet serie dedykowanych znaczków pocztowych upamiętniających to wydarzenie. *Zdjęcie: kolekcja filatelistyczna. Autor nieznany* 361
89. Lista obecności na posiedzeniu Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN 24 października 1963 r. *Zdjęcie autora* 381
90. Wydanie z 1961 r. „skróconej” *Encyklopedii islamu*. Dostępne w obu bibliotekach – UW i UJ. *Zdjęcie autora* 385
91. 387
92. Publikacja pod redakcją W. Tylocha, w której część materiałów dotyczy omawianego okresu. *Zdjęcie autora* 397
93. Jedna z kilku produkcji A. Mrozek (Dumanowskiej) poświęconych islamowi w Afryce. *Zdjęcie autora* 401
- 94–95. *Zdjęcia: autor nieznany* 429
96. Skrypt S. Shoukra ma format A3. Autor aktualnie mieszka w Kanadzie. *Zdjęcie autora* 449
97. Dwutomowa edycja podręcznika do nauki arabskiego autorstwa lektora, Irakijczyka Sh. Kitaba (1989). *Zdjęcie autora* 450
98. *Zdjęcie autora* 456
99. *Zdjęcie autora* 458
- 100–101. Okładki dwóch pierwszych numerów „Przeglądu Orientalistycznego”. *Zdjęcia autora* 464
102. W badanym okresie szata graficzna „Przeglądu Orientalistycznego” zmieniała się kilkakrotnie, tu przykład z lat 50. *Zdjęcie autora* 465
103. Okładka pierwszego numeru „Folia Orientalia” (1959). *Zdjęcie autora* 466
105. W 1977 r. opublikowano kolejną popularyzatorską pozycję – we współpracy z warszawskimi arabistami. *Zdjęcie autora* 467
104. Miesięcznik „Kontynenty”. *Zdjęcie: autor nieznany* 467

106. W Gmachu Rektoratu UW znajduje się sala im. J. Brudzińskiego, miejsce organizowania w latach 70.–90. wielu orientalistycznych (w tym arabi-
stycznych i islamistycznych) wydarzeń: konferencji, sympozjów, wystaw,
jubileuszy itp. itd. (2019). *Zdjęcie autora* 469
107. Jedna z orientalistycznych konferencji naukowych na UW w sali im.
J. Brudzińskiego. W pierwszym rzędzie od lewej siedzą NN, W. Tyloch,
J. Braun, J. Danecki, M. Kowalska. W drugim (niewidoczna) M. Szyburska,
Z. Landowski, A. Nazmi, A. Abbas. W trzecim: Z. Józefowicz-
-Niedźwiecka, K. Skarżyńska-Bocheńska. Lata 1980. *Zdjęcie: prywatne
archiwum B. Wrony* 470
108. T. Majda na jednej z konferencji orientalistycznych na UW. *Zdjęcie: pry-
watne archiwum B. Wrony* 471
109. W 1974 r. ukazała się popularna pozycja autorstwa F. Bocheńskiego
500 zagadek ze świata arabskiego. *Zdjęcie autora* 473
110. Jedna z książek „białej serii” dedykowana arabskiemu Wschodowi. *Zdję-
cie autora* 475
111. Pierwszy numer „As-Sadaki”, jedyne arabskiego pisma ukazującego się
po polsku. *Zdjęcie autora* 476
112. Anonimowy polski przekład *Zielonej książeczki* M. al-Qaddāfięgo, brak
miejsca i roku wydania. *Zdjęcie autora* 477
113. Zbiór opowiadań Ibrahima Al-Koni *Tajemnice pustyni* (1985).
Zdjęcie autora 479
114. Okładka „arabistycznej” publikacji F. Machalskiego. *Zdjęcie autora* 480
115. Przykład opracowania dla celów edukacji społecznej: J. Bielawski *Książka
w świecie islamu* (1961) 481
116. Budynek Paderevianum po renowacji, otwarty w 2020 r. *Źródło: Uniwer-
sytet Jagielloński / materiały prasowe* 540

Książka jest pierwszą z trzech publikacji z serii o dziejach arabistyki polskiej w okresie PRL, poświęconą w głównej mierze historii dwóch uniwersyteckich katedr arabistyki: na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim. Tom obejmuje okres grynderski (poprzedzający formalne powstanie placówek), narodziny instytucji i ich rozwój, aż do końca czasów państwa socjalistycznego. Materiał oparto na badaniach źródłowych, a rekonstrukcję historii arabistyki wsparto analizą procesów modernizacji dydaktyki i badań naukowych w jej zakresie.

ISBN 978-83-67049-17-7

9 788367 049177